Promemorior från SCB 1984:2

Elever i skolor för yrkesutbildning 1844–1970

Pupils in schools of vocational education in Sweden 1844–1970

Historisk statistik för Sverige

Denna serie innehåller längre tidsserier av äldre statistik från 1700-talet fram till 1998 och i något fall från 1600-talet inom olika ämnesområden, såsom befolkning, väderlek, lantmäteri, jordbruk, utrikeshandel och skolan.

Bakgrund till Historisk statistik för Sverige

Historisk statistik för Sverige : bakgrund och problematik [artikel] / Margit Vinge Vinge. – Ingår i : Historielärarnas förenings årsskrift ; 1974, s. 48-52

Böckerna i serien Historisk statistik för Sverige

Historisk statistik för Sverige. Del 1, Befolkning 1720-1967 = Population 1720-1967. – 2. uppl. – Statistiska centralbyrån (SCB), 1969. – 144 s. – (Historisk statistik för Sverige) (Sveriges officiella statistik)

Historisk statistik för Sverige. Del 2, Väderlek, lantmäteri, jordbruk, skogsbruk, fiske t.o.m. år 1955 = Climate, land surveying, agriculture, forestry, fisheries -1955. –Statistiska centralbyrån (SCB), 1969. – [1], 94 s., 16 pl.-s. : diagr., tab. – (Historisk statistik för Sverige) (Sveriges officiella statistik)

Historisk statistik för Sverige. Del 3, Utrikeshandel 1732-1970 = Foreign trade 1732 -1970. – Statistiska centralbyrån (SCB), 1972. – 346 s. – (Historisk statistik för Sverige) (Sveriges officiella statistik)

Historisk statistik för Sverige. Statistiska översiktstabeller : utöver i del I och del II publicerade t.o.m. år 1950 = Statistical survey. – Statistiska centralbyrån (SCB), 1960. – 18, 284 s. – (Historisk statistik för Sverige) (Sveriges officiella statistik)

Historisk statistik för Sverige. Yrkesfördelning 1751-1800 enligt Tabellverket och andra källor : studier i Östergötlands äldsta tabellverk = [Breakdown by occupations 1751-1800 by the Statistical Committee] : [studies of Östergötland] / [utarb. av Yngve Frizell]. – Statistiska centralbyrån (SCB), 1992. – 40 s. : diagr., tab. – (Historisk statistik för Sverige) (Sveriges officiella statistik)

Befolkningsutvecklingen under 250 år : historisk statistik för Sverige = [Population development in Sweden in a 250-year perspective]. – Statistiska centralbyrån, 1999. – 162 s. : tab. – (Demografiska rapporter ; 1999:2) (Historisk statistik för Sverige)

Elever i obligatoriska skolor 1847-1962 = Pupils in compulsory schools in Sweden 1847-1962 / [Statistiska centralbyrån ; utarb. av Margit Vinge]. – 86 s. – (Promemorior från SCB ; 1974:5) (Historisk statistik för Sverige)

Elever i icke-obligatoriska skolor 1864-1970 = Pupils in secondary schools in Sweden 1864-1970 / [Statistiska centralbyrån ; utarb. av Margit Vinge]. – 203 s. : tab. – (Promemorior från SCB ; 1977:11) (Historisk statistik för Sverige)

Elever i skolor för yrkesutbildning 1844-1970 = Pupils in schools of vocational education in Sweden 1844-1970 / [Statistiska centralbyrån ; utarb. av Margit Vinge]. – 306 s. : diagr., tab. – (Promemorior från SCB ; 1984:2) (Historisk statistik för Sverige)

Elever i skolor för yrkesutbildning 1844-1970.
Digitaliserad av Statistiska centralbyrån, 2009.
urn:nbn:se:scb-Hfs-0901_

Promemorior från SCB 1984: 2

ELEVER I SKOLOR FÖR YRKESUTBILDNING 1844–1970

Pupils in schools of vocational education in Sweden 1844–1970

SCB

Från trycket Juni 1984
Producent STATISTISKA CENTRALBYRÅN, Informationsenheten
Förfrågningar Agneta Sverkel-Österberg, tfn 08 - 14 05 60 - 4264

ISBN 91-38-08404-X
ISSN 0347-3201

Utgivare: Statistiska centralbyrån, 115 81 Stockholm
Promemorior från SCB kan beställas hos Statistiska centralbyrån, Distributionsdetaljen, 701 89 Örebro, tfn 019/14 03 20.

Published by Statistics Sweden, S-115 81 Stockholm, Sweden
These reports may be obtained from Statistics Sweden, S-701 89 Örebro, Sweden.

Civiltryck AB Stockholm 1984/Liber/ALLF 410 84 113

Förord

Inom SCB bearbetas f n äldre utbildningsstatistik med sikte på publicering i del 4 av Historisk statistik för Sverige. Arbetet grundas på såväl otryckt som tryckt material och beräknas pågå under många år. Därvid sammanställs tabeller jämte kommentarer och diagram för begränsade avsnitt. För att resultaten skall bli tillgängliga för forskning och kritisk bedömning efterhand som de framkommer publiceras de successivt i föreliggande serie Promemorior från SCB. Ett första avsnitt, Elever i obligatoriska skolor 1847-1962, publicerades i nr 1974:5 och ett andra avsnitt, Elever i icke-obligatoriska skolor 1864-1970, i nr 1977:11 av denna serie.

Den rapport som härmed framläggs avser elever i skolor för yrkesutbildning. Den avser sålunda enbart skolmässig yrkesutbildning. Den närmare avgränsningen mot annan utbildning redovisas i inledningskapitlet. Tabellerna omspänner tiden från 1844 till omkring 1970. Texten berör även förhållanden före och efter denna tid. Enligt hittills föreliggande planer har SCB beräknat att längre fram utarbeta rapporter om lärare och lärarutbildning, universitet och högskolor, vuxenutbildning m m. Utbildningskostnader för samhället och den enskilde torde också komma att behandlas liksom utbildningsnivåer, social rekrytering, skolsociala åtgärder och andra övergripande frågor berörande hela utbildningsväsendet.

Tillgänglig statistik belyser huvudsakligen den kvantitativa utvecklingen. Uppgifter om utbildningens mål och innehåll och om viktiga organisatoriska förändringar får i regel sökas i andra källor än den officiella statistiken, bl a i offentliga utredningar, riksdagstryck, författningar och minnesskrifter. Sådana uppgifter meddelas i denna rapport i den mån de visat sig vara erforderliga som bakgrund till tabellerna. Särskild v kt har därvid lagts vid att belysa hur olika skolformer utvecklats.

Denna rapport har utarbetats av f d avdelningsdirektör Margit Vinge. Tabellerna till kap 13-16 har sammanställts av byrådirektör Agneta Sverkel-Österberg, som även svarat för diagrammen. Medhjälpare i tabellarbetet har varit byråassistent Aina Kyhlberg. Översättningen till engelska har gjorts av fru Nancy Adler.

Stockholm i augusti 1983

ERIK LUNDEN

Thore Grönqvist

Foreword

The education statistics from the 1840s onwards are at present being analysed at the National Central Bureau of Statistics, from 1 January 1983 Statistics Sweden (SCB), with a view to publication in part 4 of the Historical Statistics of Sweden. Both printed and unprinted material is being included and work on the project is expected to continue for several years. Tables will be compiled, and commentaries and diagrams added for certain limited spheres. The results are to be published as they are ready in the current series of SCB Memoranda (Promemorior från SCB). In this way they will be available for research and critical evaluation as they appear. A first installment, Pupils in Compulsory Schools in Sweden 1847-1962, was published in this series as No. 1974:5, and a second, Pupils in Secondary Schools in Sweden 1864-1970, was published as No. 1977:11.

The present installment concerns pupils in schools for vocational training, i.e. prior to the higher education level. The boundary lines between vocational and other education are explained in an introductory chapter. The tables cover the period from 1844 until about 1970. There are references in the text to conditions even before and after this period. According to SCB's present plans it is intended at a later stage to issue reports on teachers and teachers' training, universities, other institutes of higher education and so on. The cost of education to the country as a whole and to the individual will probably also be discussed, as well as levels of education, social recruitment, and other more general matters relating to the education system as a whole.

The official statistics available serve mainly to illustrate quantitative developments. Information about the goals and the content of the education provided and about any major organisational changes generally have to be sought elsewhere, for instance in the findings of public investigations, in the publications and statutes of the Riksdag, and in memorial publications. This kind of information will be included in the present report only insofar as it seems necessary to an understanding of the tables. In particular attempts have been made to show how and when different school forms have evolved.

The present report has been prepared by Margit Vinge. The tables for Chapters 13-16 were prepared by Agneta Sverkel-Österberg, who was also responsible for the diagrams. Aina Kyhlberg assisted in the preparation of the tables. Nancy Adler translated the Swedish version into English.

Stockholm, August 1983

ERIK LUNDEN

Thore Grönqvist

Innehåll
Contents

15	0	Inledning	0	Introduction
15	0.1	Begreppet yrkesutbildning	0.1	The concept of vocational training
17	0.2	Avgränsning av rapportens innehåll	0.2	Scope of the report
18	0.3	Yrkesutbildningens organisation	0.3	Organisation of vocational education
18	0.3.1	Tiden till och med 1919	0.3.1	Up to 1919
19	0.3.2	" 1920 - 1943	0.3.2	1920 - 1943
22	0.3.3	" 1944 - 1962	0.3.3	1944 - 1962
27	0.3.4	" 1963 - 1970	0.3.4	1963 - 1970
30	0.4	Statistikens organisation	0.4	Organization of the statistics
33	1	Utbildning för arbetare inom industri och hantverk till och med 1918	1	Training for workers in industry and the various trades up to 1918
37	2	Teknisk utbildning till och med 1918	2	Technical education up to 1918
37	2.1	Högre teknisk utbildning	2.1	Higher technical education
38	2.2	Tekniska elementarskolor	2.2	Technical secondary schools
43	2.3	Övrig teknisk utbildning	2.3	Other technical education
49	3	Handelsutbildning till och med 1918	3	Commercial education up to 1918
49	3.1	Tiden fram till omkring 1910	3.1	Up to approximately 1910
52	3.2	Förslag av 1908 års handelsundervisningskommitté	3.2	Recommendation of the 1908 Committee on Commercial Education
55	3.3	Utredningar och beslut åren 1913-1918	3.3	Commissions and decisions 1913-1918
58	4	Huslig utbildning till och med 1918	4	Domestic education up to 1918
58	4.1	Undervisning i huslig ekonomi	4.1	Education in home economics
63	4.2	Slöjdundervisning	4.2	Education in arts and crafts
66	5	Yrkesutbildningen inför 1918 års riksdag	5	Vocational education and the 1918 Riksdag
66	5.1	Praktiska ungdomsskolor	5.1	Junior technical schools
69	5.2	Den lägre tekniska undervisningen	5.2	Lower technical education
70	6	Kommunala anstalter för yrkesundervisning 1919-1943	6	Municipal institutes for vocational education 1919-1943
70	6.1	Lärlings- och yrkesskolor	6.1	Apprentice and trade schools
75	6.2	Verkstadsskolor	6.2	Workshop schools
82	6.3	Tekniska skolor	6.3	Technical schools
82	6.4	Handelsskolor	6.4	Schools of commerce
83	6.5	Husmodersskolor	6.5	Schools of domestic science
84	7	Enskilda och s k särskilda anstalter för yrkesundervisning 1919-1943	7	Private and "special" institutes for vocational education 1919-1943
84	7.1	Enskilda anstalter	7.1	Private institutes
86	7.2	Särskilda anstalter	7.2	Special institutes
93	8	Kommunala och enskilda yrkesskolor samt kurser för arbetslösa från och med 1944	8	Municipal and private trade schools and courses for the unemployed from 1944 onwards
93	8.1	Tiden 1944 - 1959	8.1	1944 - 1959
96	8.2	" från och med 1960	8.2	From 1960 onwards
100	8.3	Kurser för arbetslösa m fl	8.3	Courses for the unemployed etc.

103	9	Slöjdskolan - Tekniska skolan - Konstfackskolan	9	The Craft School - the Technical School - the School of Arts Crafts and Design
103	9.1	Slöjdskolan i Stockholm	9.1	The Craft School in Stockholm
104	9.2	Tekniska skolan i Stockholm 1879-1890	9.2	The Technical School in Stockholm 1879-1890
105	9.3	Tekniska skolan i Stockholm 1891-1945	9.3	The Technical School in Stockholm 1891-1945
112	9.4	Konstfackskolan	9.4	The School of Arts, Crafts and Design
117	10	Tekniska läroverk	10	Technical colleges
123	11	Handelsgymnasier	11	Commercial upper secondary schools
130	12	Huslig utbildning från och med 1919	12	Domestic education from 1919 onwards
130	12.1	Kommunala och enskilda skolor för huslig utbildning. Översikt	12.1	Municipal and private schools for domestic education. A survey
133	12.2	Husmoders- och hembiträdesutbildning	12.2	Training for housewives and servants
135	12.3	Utbildning för social hemhjälpsverksamhet	12.3	Training for social home-helps
140	12.4	Lanthushållsskolor	12.4	Rural domestic schools
142	12.5	Övrig huslig yrkesutbildning	12.5	Other domestic training
144	12.6	Huslig utbildning inom det allmänna skolväsendet	12.6	Domestic training in the general school system
146	13	Vårdyrkesutbildning	13	Nursing and related education
146	13.1	Sjuksköterskeskolor före år 1920	13.1	Schools of nursing before 1920
153	13.2	Sjuksköterskeskolor åren 1920-1965	13.2	Schools of nursing 1920-1965
156	13.3	Sjuksköterskeskolor från och med 1966	13.3	Schools of nursing from 1966 onwards
159	13.4	Specialutbildning, vidareutbildning och högre utbildning	13.4	Special training, further training and advanced training
163	13.5	Barnmorskeutbildning	13.5	Midwifery training
167	13.6	Annan utbildning för hälso- och sjukvård	13.6	Other education in the nursing field
170	13.7	Utbildning för socialvård	13.7	Education in the social services
172	14	Utbildning för lantbruk och skogsbruk	14	Training in agriculture and forestry
172	14.1	Lantbruksutbildning	14.1	Agricultural training
176	14.2	Skogsbruksutbildning	14.2	Forestry training
181	15	Sjöfartsutbildning	15	Nautical training
181	15.1	Sjöbefälsskolor	15.1	Nautical training colleges
181	15.1.1	Tiden före 1841	15.1.1	Before 1841
182	15.1.2	Tiden 1841 - 1912	15.1.2	1841 - 1912
183	15.1.3	Tiden från och med 1912	15.1.3	From 1912 onwards
187	15.2	Sjömansskolor	15.2	Seamen's schools
191	16	Annan yrkesutbildning	16	Other vocational education
191	16.1	Utbildning av polispersonal	16.1	Police
195	16.2	Utbildning av brandpersonal	16.2	Fire service

Texttabeller

Tables in the texts

34	1a	Lägre tekniska yrkesskolor: skolor och elever läsåren 1890/91-1909/10	1a	Lower technical trade schools: schools and pupils 1890/91-1909/10
39	2a	Tekniska elementarskolor: elevernas fördelning på fackavdelningar i tredje årskursen 1877-1910	2a	Technical secondary schools: pupils in different lines in the third-year course 1877-1910
41	2b	Tekniska elementarskolor: elever inskrivna åren 1903-1908 med och utan föregående praktik	2b	Technical secondary schools: pupils enrolled 1903-1908 with and without previous practical experience

41	2c	Tekniska elementarskolor: elever inskrivna åren 1903–1908 efter ålder vid inskrivningen	2c	Technical secondary schools: pupils enrolled 1903–1908 according to age on enrollment
48	2d	Slöjdföreningens skola i Göteborg: elevernas fördelning på avdelningar 1906/07–1919/20	2d	The Gothenburg School of Arts and Crafts: pupils in the different departments 1906/07–1919/20
51	3a	Elever i Stockholms borgarskola och Gävle borgarskola läsåren 1900/01–1909/10 samt i Sundsvalls handelsinstitut 1900/01–1907/08	3a	Pupils at the Stockholm polytechnic and the Gävle polytechnic 1900/01–1909/10 and at the Sundsvall school of commerce 1900/01–1907/08
51	3b	Stockholms borgarskola: elever läsåren 1910/11–1919/20	3b	The Stockholm polytechnic: pupils 1910/11–1919/20
61	4a	Skolköksundervisningen i folkskolorna: kurser och elever läsåren 1915/16–1919/20	4a	Training in the school kitchen in primary schools: courses and pupils 1915/16–1919/20
64	4b	Slöjdundervisningen i folkskolorna: elever 1895–1920	4b	Handicraft teaching in primary schools: pupils 1895–1920
72	6a	Kommunala anstalter för yrkesundervisning: antal kurser fördelade efter undervisningstid och deltagarantal läsåret 1936/37	6a	Municipal institutes for vocational education: number of courses according to teaching hours and number of participants 1936/37
73	6b	Kommunala anstalter för yrkesundervisning: undervisningstimmar och kursdeltagare ht 1929 och läsåret 1936/37	6b	Municipal institutes for vocational education: teaching hours and course participants autumn term 1929 and 1936/37
74	6c	Kommunala anstalter för yrkesundervisning: deltagare i kurser för industri och hantverk, handel och husligt arbete läsåret 1936/37	6c	Municipal institutes for vocational education: numbers attending courses for industry and the various trades, commerce and domestic work 1936/37
79	6d	Verkstadsskolor: antal skolor, avdelningar och kursdeltagare samt nettoantalet elever ht 1921–1933 och läsåren 1934/35–1943/44	6d	Workshop schools: number of schools, departments and participants and net number of pupils autumn term 1921–1933 and 1934/35–1943/44
80	6e	Verkstadsskolor: kursdeltagarnas fördelning på avdelningar ht 1929–1933 och läsåren 1934/35–1942/43	6e	Workshop schools: course participants according to departments autumn term 1929–1933 and 1934/35–1942/43
81	6f	Verkstadsskolor för arbetslös ungdom: elever efter ålder den 15 september 1938	6f	Workshop schools for the young unemployed: pupils according to age on 15 September 1938
81	6g	Verkstadsskolor för arbetslös ungdom och centrala verkstadsskolor: elever 1939/40–1943/44	6g	Workshop schools for the young unemployed and central workshop schools: pupils 1939/40–1943/44
85	7a	Enskilda anstalter för yrkesundervisning: kursernas längd i timmar läsåret 1936/37	7a	Private institutes for vocational education: length of courses in hours 1936/37
86	7b	Enskilda anstalter för yrkesundervisning: minderåriga och övriga kursdeltagare vid kursens början ht 1921, 1928 och 1933	7b	Private institutes for vocational education: minors and other course participants at the beginning of the course, autumn term 1921, 1928 and 1933

88	7c	Textilinstitutet i Borås: elevernas fördelning på avdelningar (kurser) ht 1936-1956	7c The Textile Institute in Borås: pupils by departments (courses) autumn term 1936-1956
89	7d	Bergsskolor och textilinstitut (vävskolor): elevernas ålder ht 1922-1942	7d Mining schools and textile institutes (weaving schools): age of pupils autumn term 1922-1942
92	7e	Slöjdföreningens skola i Göteborg: elevernas fördelning på avdelningar (skolor) läsåren 1935/36-1960/61	7e The Gothenburg School of Arts and Crafts: pupils by departments (schools) 1935/36-1960/61
94	8a	Kommunala yrkesskolor: kursdeltagare efter ålder och kön m m arbetsåret 1951/52	8a Municipal trade schools: course participants by age and sex etc. for the working year 1951/52
98	8b	Yrkesskolans heltids- och deltidskurser: relativ fördelning av manliga och kvinnliga kursdeltagare efter utbildningens inriktning 1960 och 1967	8b The trade school's full-time and part-time courses: relative distribution of male and female participants according to educational focus 1960 and 1967
106	9a	Tekniska skolan i Stockholm: elever födda i och utanför Stockholm läsåren 1879-1925	9a The Technical School in Stockholm: pupils born in and outside Stockholm 1879-1925
107	9b	Tekniska skolan i Stockholm: antal elever som deltagit i undervisningen i vissa ämnen läsåren 1879/80, 1890/91 och 1899/1900	9b The Technical School in Stockholm: number of pupils attending courses in certain subjects 1879/80, 1890/91 and 1899/1900
108	9c	Tekniska skolan i Stockholm: antal elever som deltagit i undervisningen i vissa ämnen läsåren 1920/21, 1928/29 och 1936/37	9c The Technical School in Stockholm: number of pupils attending courses in certain subjects 1920/21, 1928/29 and 1936/37
116	9d	Konstfackskolan: de ordinarie elevernas fördelning på fackavdelningar ht 1950 och 1960	9d The School of Arts, Crafts and Design: regular pupils by special departments, autumn term 1950 and 1960
118	10a	Tekniska fackskolor: elevernas fördelning på linjer ht 1940, 1950 och 1960	10a Technical continuation schools: pupils by lines, autumn term 1940, 1950 and 1960
119	10b	Tekniska gymnasier: elevernas fördelning på linjer ht 1940, 1950 och 1960	10b Technical upper secondary schools: pupils by lines, autumn term 1940, 1950 and 1960
124	11a	Handelsgymnasier: manliga och kvinnliga elever ht 1920-1960	11a Commercial upper secondary schools: male and female pupils, autumn term 1920-1960
125	11b	Handelsgymnasier: elever på fyraåriga linjer ht 1945-1964	11b Commercial upper secondary schools: pupils in the four-year lines, autumn term 1945-1964
126	11c	Handelsgymnasier: elevernas åldersfördelning ht 1932, 1936, 1947 och 1954	11c Commercial upper secondary schools: pupils' age distribution, autumn term 1932, 1936, 1947 and 1954
131	12a	Huslig utbildning: elever i kommunala skolor efter skolform läsåren 1934/35 och 1943/44 samt i oktober 1947 och 1955 i procent	12a Domestic education: pupils in municipal schools according to type of school 1934/35 and 1943/44 and in October 1947 and 1955 as a percentage

131	12b	Huslig utbildning: elever i heltids- och deltidskurser i kommunala skolor i oktober 1956-1959	12b Domestic education: students in full-time and part-time courses in municipal schools in October 1956-1959
140	12c	Elever i vissa hemsysterskolor 1949/50-1957/58	12c Students in certain home-help schools 1949/50-1957/58
140	12d	Lanthushållsskolor: elever i huvudkurserna 1954/55-1958/59	12d Rural domestic schools: students in the main courses 1954/55-1958/59
148	13a	Sjuksköterskeskolor med minst tvåårig utbildning år 1914	13a Schools of nursing with courses lasting at least two years, 1914
148	13b	Sjuksköterskeskolor fördelade efter huvudmän 1914-1964	13b Schools of nursing by authorities 1914-1964
157	13c	Sjuksköterskeskolor: elever efter kurstyp och kön 1966-1970	13c Schools of nursing: students by type of course and sex 1966-1970
157	13d	Sjuksköterskor: nettotillskott till kåren 1930, 1940, 1950 och 1960	13d Nurses: net increase in the nursing corps 1930, 1940, 1950 and 1960
158	13e	Sjuksköterskeskolor: elevernas skolunderbyggnad år 1963	13e Schools of nursing: students' previous schooling 1963
158	13f	Sjuksköterskeskolor: de nyexaminerades fördelning efter specialutbildning 1962 och 1965	13f Schools of nursing: new graduates' distribution among special courses 1962 and 1965
173	14a	Lantbruks- och lantmannaskolor: elevernas föregående utbildning	14a Farm schools and agricultural colleges: students' previous education
173	14b	Lantbruks- och lantmannaskolor: elevernas sysselsättning efter avslutad utbildning	14b Farm schools and agricultural colleges: students' employment after completed course
173	14c	Trädgårdsskolornas huvudkurser: elever 1954-1961	14c Main courses at the horticultural schools: students 1954-1961
184	15a	Navigationsskolor: elever efter skola och klass 1931/32-1946/47	15a Nautical training colleges: students by school and class 1931/32-1946/47
184	15b	Sjöbefälsskolor: elever efter kurstyp 1965/66-1970/71	15b Colleges of navigation: students according to type of course 1965/66-1970/71
190	15c	Sjömansskolor: Examinerade efter skola och utbildning 1952-57	15c Seamen's schools: graduates according to school and training 1952-57
192	16a	Polissystrar efter föregående utbildning och tjänstgöringsort den 1 april 1943	16a Police women by previous schooling etc. on 1 April 1943
192	16b	Polisutbildning: elevernas ålder i olika kurser läsåret 1965/66	16b Police training: age of students in different courses 1965/66
197	**Sammanfattning på engelska**		**Summary in English**
213	**Engelsk ordlista**		**List of terms**
	Tabeller		**Tables**
214	1	Teknologiska institutet: elever och examina åren 1846-1877	1 The Technological Institute: pupils and examinations 1846-1877
214	2	Chalmerska slöjdskolan: elever åren 1855-1865 samt läsåren 1865/66-1876/77	2 Chalmers Industrial School: pupils 1855-1865 and 1865/66-1876/77

215	3	Chalmers tekniska läroanstalt: elever vt 1878–1920	3	Chalmers Technical College: pupils spring term 1878–1920
216	4	Tekniska elementarskolor: elever vt 1854–1918	4	Technical secondary schools: pupils spring term 1854–1918
217	5	Tekniska elementarskolor: elever som avgått efter avslutad kurs 1855–1919	5	Technical secondary schools: pupils leaving after completed course 1855–1919
218	6	Tekniker efter utbildningsanstalt och anställning år 1908	6	Technicians by training institute and employment, 1908
219	7	Elever vid Tekniska skolan i Eskilstuna 1859/60–1909/10, vid vävskolan i Borås 1866/67–1909/10 och vid bergsskolorna 1871/72–1909/10	7	Pupils at the Technical School in Eskilstuna 1859/60–1909/10 at the Weaving School in Borås 1866/67–1909/10 and at the mining schools 1871/72–1909/10
220	8	Handelsgymnasier: elever ht 1900–1920	8	Commercial upper secondary schools: pupils autumn term 1900–1920
221	9	Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala: elever ht 1895–1944	9	Continuation School for Home Economics in Uppsala: pupils autumn term 1895–1944
222	10	Kommunala anstalter för yrkesundervisning: kursdeltagare vid kursens början ht 1920–1928	10	Municipal institutes for vocational education: participants at beginning of course autumn term 1920–1928
223	11	Kommunala anstalter för yrkesundervisning: elever ht 1929–1933 och läsåren 1934/35–1943/44	11	Municipal institutes for vocational education: pupils autumn term 1929–1933 and 1934/35–1943/44
224	12	Kommunala anstalter för yrkesundervisning: kursdeltagare efter kön och ålder läsåren 1934/35, 1938/39 och 1943/44	12	Municipal institutes for vocational education: course participants by sex and age 1934/35, 1938/39 and 1943/44
226	13	Enskilda anstalter för yrkesundervisning: kursdeltagare vid kursens början ht 1920–1933	13	Private institutes for vocational education: participants at the beginning of the course, autumn term 1920–1933
226	14	Enskilda anstalter för yrkesundervisning: elever (utan dubbelräkning) vid kursens början läsåren 1934/35–1943/44	14	Private institutes for vocational education: pupils at the beginning of the course 1934/35–1943/44
227	15	Enskilda anstalter för yrkesundervisning: kursdeltare efter kön och ålder läsåren 1934/35, 1938/39, och 1943/44	15	Private institutes for vocational education: course participants by sex and age 1934/35, 1938/39 and 1943/44
228	16	Bergsskolor, textilinstitut (vävskolor) och Slöjdföreningens skola: elever 1920–1960	16	Mining schools, textile institutes (weaving schools) and the Gothenburg School of Arts and Crafts: pupils 1920–1960
230	17	Kommunala och enskilda yrkesskolor: elever vid särskilda undersökningstillfällen ht 1943–1960	17	Municipal and private trade schools: pupils at points of special investigation autumn term 1943–1960
231	18	Kommunala yrkesskolor: elever efter skolform och utbildningens inriktning i oktober 1947 och 1955	18	Municipal trade schools: pupils by type of school and educational focus in October 1947 and 1955

232	19	Kommunala och enskilda yrkesskolor: elever i heltids- och övriga kurser efter utbildningens inriktning i oktober 1947-1959	19	Municipal and private trade schools: pupils in full-time and other courses by educational focus in October 1947-1959
233	20	Yrkesskolans heltidskurser: kursdeltagare efter utbildningens inriktning 1960-1970	20	The trade schools' full-time courses: course participants by educational focus 1960-1970
234	21	Yrkesskolans deltidskurser: kursdeltagare efter utbildningens inriktning 1960-1967	21	The trade schools' part-time courses: course participants by educational focus 1960-1967
235	22	Tekniska dag- och aftonskolor: elever 1960-1970	22	Technical day and evening schools: pupils 1960-1970
236	23	Yrkeskurser för arbetslösa, partiellt arbetsföra m fl: kurser och kursdeltagare 1947-1960	23	Vocational courses for the unemployed, the partially disabled etc: courses and participants 1947-1960
237	24	Arbetsmarknadsutbildning: genomsnittligt antal personer under utbildning 1960-1970	24	Labour market training schemes: average number in training 1960-1970
238	25	Slöjdskolan i Stockholm: elever fördelade efter yrken åren 1845-1879	25	The Craft School in Stockholm: pupils by professions 1845-1879
239	26	Tekniska skolan i Stockholm: elever åren 1879-1925	26	The Technical School in Stockholm: pupils 1879-1925
240	27	Tekniska skolan i Stockholm: elever fördelade efter yrken åren 1879-1925	27	The Technical School in Stockholm: pupils by professions 1879-1925
241	28	Tekniska skolan i Stockholm: elever ht 1920-1940	28	The Technical School in Stockholm: pupils autumn term 1920-1940
242	29	Konstfackskolan: elever ht 1941-1960	29	The School of Arts, Crafts and Design: pupils autumn term 1941-1960
243	30	Konstfackskolan: studerande ht 1961-1970	30	The School of Arts, Crafts and Design: students autumn term 1961-1970
244	31	Chalmers tekniska institut: elever och utexaminerade 1920-1936	31	Chalmers Technical Institute: pupils and graduates 1920-1936
245	32	Tekniska läroverk: elever ht 1920-1946	32	Technical colleges: pupils autumn term 1920-1946
246	33	Tekniska läroverk: elever ht 1947-1960	33	Technical colleges: pupils autumn term 1947-1960
246	34	Tekniska gymnasier: elever den 15 september 1960-1970	34	Technical upper secondary schools: pupils on 15 September 1960-1970
247	35	Gymnasier och fackskolor enligt 1965 års läroplaner: elever på teknisk linje ht 1966-1970	35	Upper secondary schools and continuation schools according to the 1965 course of study: pupils in the technical line, autumn term 1960-1970
248	36	Tekniska läroverk: examinerade 1920-1971	36	Technical colleges: graduates 1920-1971
249	37	Handelsgymnasier: elever 1900-1960	37	Commercial upper secondary schools: pupils 1900-1960

250	38	Handelsgymnasier: elever den 15 september 1960-1969	38	Commercial upper secondary schools: pupils on 15 September 1960-1969
251	39	Handelsgymnasier: elever som avgått med godkänt avgångsbetyg åren 1920-1959	39	Commercial upper secondary schools: pupils with leaving certificate 1920-1959
252	40	Handelsgymnasier: elever som avgått med slutbetyg vt 1960-1970	40	Commercial upper secondary schools: pupils with final certificate spring term 1960-1970
253	41	Huslig utbildning: deltagare i kurser och avdelningar i kommunala skolor ht 1929-1933 samt läsåren 1934/35-1943/44	41	Domestic education: participants in courses and departments in municipal schools autumn term 1929-1933 and 1934/35-1943/44
254	42	Huslig utbildning: elever i heltids- och övrig utbildning i kommunala och enskilda skolor 1944-1959	42	Domestic education: pupils in full-time and other training in municipal and private schools 1944-1959
255	43	Huslig utbildning m m: deltagare i heltidskurser i kommunala och enskilda skolor den 15 oktober 1960-1965 och den 15 september 1966-1967	43	Domestic education etc: participants in full-time courses in municipal and private schools on 15 October 1960-1965 and on 15 September 1966-1967
256	44	Lanthushållsskolor: elever 1913-1967	44	Rural domestic schools: pupils 1913-1967
257	45	Sjuksköterskeskolor: skolor och elever 1912-1914	45	Schools of nursing: schools and pupils 1912-1914
258	46	Sjuksköterskeskolor: intagna och examinerade 1924-1970	46	Schools of nursing: admissions and graduations 1924-1970
258	47	Sjuksköterskeskolor: elever 1949-1970	47	Schools of nursing: pupils 1949-1970
259	48	Vidareutbildning av sjuksköterskor: kursdeltagare 1934/35-1964/65	48	Further education of nurses: course participants 1934/35-1964/65
260	49	Högre utbildning av sjuksköterskor: kurser 1952/53-1967/68 och kursdeltagare 1952/53-1964/65	49	Advanced training of nurses: courses 1952/53-1967/68 and course participants 1952/53-1964/65
261	50	Barnmorskor examinerade 1870-1965	50	Midwifery graduates 1870-1965
262	51	Sjukvårdsbiträden, undersköterskor och skötare i psykiatrisk vård: elever i utbildning 1958-1970	51	Nursing assistants, junior nurses and mental nurses: pupils in training 1958-1970
262	52	Barnsköterskor och ålderdomshemföreståndarinnor: elever under utbildning 1960-1970	52	Children's nurses and supervisors old people's homes: pupils in training 1960-1970
263	53	Socialpedagoger examinerade 1956-1976	53	Social educationists, graduates 1956-1976
263	54	Lantbruksskolor och lantmannaskolor: antal skolor 1888-1946	54	Farm schools and agricultural colleges: number of schools 1888-1946
264	55	Lantbruksskolor och lantmannaskolor: elever 1879/80-1962/63	55	Farm schools and agricultural colleges: pupils 1879/80-1962/63
265	56	Skogsbruksskolor och skogsbrukskurser: kurser, elever och elevdagar 1949/50-1963/64	56	Forestry schools and forestry courses: courses, pupils and pupil days 1949/50-1963/64

266	57	Skogsskolor och statens skogsmästarskola: elever 1865-1970 resp 1945-1970	57	Forestry secondary schools and the National School for Forest Technicians: pupils 1865-1970 and 1945-1970 respectively
267	58	Navigationsskolor: elever 1879/80-1970/71	58	Nautical training colleges: pupils 1879/80-1970/71
268	59	Navigationsskolan i Stockholm: elever och examinerade i navigationsavdelningen 1842-1965	59	The Nautical Training College in Stockholm: pupils and graduates in the department of navigation 1842-1965
270	60	Navigationsskolan i Stockholm: elever och examinerade i maskintekniska avdelningen 1852-1965	60	The Nautical Training College in Stockholm: pupils and graduates in the department of marine engineering 1852-1965
272	61	Navigationsskolan i Göteborg: elever och examinerade 1912-1965	61	The Nautical Training College in Gothenburg: pupils and graduates 1912-1965
273	62	Navigationsskolan i Malmö: elever och examinerade 1912-1959	62	The Nautical Training College in Malmö: pupils and graduates 1912-1959
273	63	Sjömansskolor: elever i oktober 1947-1959	63	Seamen's schools: pupils in October 1947-1959
274	64	Sjömansutbildning: elever den 15 oktober 1960-1970 och avgångna med fullbordad utbildning årligen, 15 oktober 1960 - 14 oktober 1970	64	Seamen's training: pupils on 15 October 1960-1970 and leaving after completed training each year, 15 October 1960 - 14 October 1970
275	65	Polispersonal med eller utan utbildning vid polisskola den 1 juli 1950	65	Policemen with or without training at police school on 1 July 1950
275	66	Polisutbildning: elever i konstapelsklassen efter föregående utbildning 1941-1950	66	Police training: pupils in the constable class by previous education 1941-1950
276	67	Polisutbildning: elever i huvudskolan i Stockholm 1953/54 samt 1956/57-1964/65	67	Police training: pupils in the main school in Stockholm 1953/54 and 1956/57-1964/65
277	68	Polisutbildning: elever i konstapelsklassen efter skola 1956/57-1965/66	68	Police training: pupils in the constable class according to school 1956/57-1965/66

Diagram

Diagrams

278	1	Elever i kommunala anstalter för yrkesundervisning 1929-1943	1	Pupils in municipal institutes for vocational education 1929-1943
279	2	Elever i enskilda anstalter för yrkesundervisning 1920-1943	2	Pupils in private institutes for vocational education 1920-1943
280	3	Elever i kommunala och enskilda yrkesskolor 1943-1965	3	Pupils in municipal and private trade schools 1943-1965
281	4	Elever i yrkesskolans heltidskurser 1960-1970	4	Pupils in the trade schools' full-time courses 1960-1970
282	5	Elever i bergsskolor och textilinstitut 1920-1960	5	Pupils in mining schools and textile institutes (weaving schools) 1920-1960
283	6	Elever i slöjdföreningens skola 1920-1960	6	Pupils in the Gothenburg School of Arts and Crafts 1920-1960

284	7	Genomsnittligt antal personer i arbetsmarknadsutbildning 1960-1970	7	Average number in labour market training 1960-1970
285	8	Elever i Tekniska skolan 1920-1944 och i Konstfackskolan 1945-1970	8	Pupils in the Technical School in Stockholm 1920-1944 and in the School of Arts, Crafts and Design 1945-1970
286	9	Elever i Chalmers tekniska institut 1920-1936, elever i tekniska elementarskolor 1920-1939 och elever i tekniska fackskolor 1920-1960	9	Pupils in Chalmers Technical Institute 1920-1936, pupils in technical secondary schools 1920-1939 and pupils in technical continuation schools 1920-1960
287	10	Elever i tekniska gymnasier 1920-1960	10	Pupils in technical colleges 1920-1960
288	11	Elever i handelsgymnasier 1900-1960	11	Pupils in commercial upper secondary schools 1900-1960
289	12	Elever i handelsgymnasier och tekniska gymnasier 1960-1969 och i det s k nya gymnasiets ekonomiska och tekniska linjer 1966-1970	12	Pupils in commercial and technical upper secondary schools 1960-1969 and following the economic and technical lines in the "new" upper secondary school 1966-1970
290	13	Elever i lanthushållsskolor 1913-1967	13	Pupils in rural domestic schools 1913-1967
291	14	Intagna och examinerade vid sjuksköterskeskolor 1930-1970	14	Admissions and graduations at schools of nursing 1930-1970
292	15	Examinerade barnmorskor 1870-1965	15	Midwifery graduates 1870-1965
293	16	Elever i barnsköterske- och ålderdomshemsföreståndarinneutbildning 1960-1970	16	Children's nurses and supervisors old people's homes: pupils in training 1960-1970
294	17	Elever i lantbruks- och lantmannaskolor 1879/80-1962/63	17	Pupils in farm schools and agricultural colleges 1879/80-1962/63
295	18	Elever i skogsbruksskolor och skogsbrukskurser 1949/50-1963/64	18	Pupils in forestry schools and forestry courses 1949/50-1963/64
296	19	Elever i skogsskolor 1865-1970	19	Pupils in forestry secondary schools 1865-1970
297	20	Elever i navigationsskolor 1879/80-1970/71	20	Pupils in nautical training colleges 1879/80-1970/71
298	21	Elever i sjömansutbildning 1960-1970	21	Seamen's training: pupils 1960-1970
299	22	Elever i konstapelsklassen i statens polisskola 1941-1950 och 1956/57-1965/66	22	Pupils in the constable class in the National Police College 1941-1950 and 1956/57-1965/66

Bilagor

Appendices

300	A Förkortningar	A Abbreviations
301	B Källor och litteratur	B Sources and bibliography
305	C Slagordsregister	C Index

0 Inledning

0.1 Begreppet yrkesutbildning

Begreppet yrkesutbildning har visat sig vara svårt att definiera på ett helt tillfredsställande sätt. Innebörden har också delvis vidgats under utvecklingens gång.

Själva ordet yrkesutbildning kom ganska sent i allmänt bruk. Före 1918 hade man talat om lägre teknisk undervisning, handelsundervisning, huslig utbildning osv utan att sammanfatta olika utbildningsgrenar under ett gemensamt begrepp. Genom 1918 års riksdagsbeslut om praktiska ungdomsskolor lades grunden för 1918 års stadga för den kommunala yrkesundervisningen, och ordet yrkesundervisning användes sedan bl a i SÖs statistik och som samlingsrubrik för motsvarande anslagsposter i statsverkspropositionen.

Ordet yrkesutbildning började mera allmänt ersätta ordet yrkesundervisning i samband med att Överstyrelsen för yrkesutbildning (KÖY) inrättades den 1 januari 1944. Med detta namn på det nya ämbetsverket ville man betona, att det skulle vara ett organ inte enbart för skolundervisning utan även för utbildning i andra än skolmässiga former. Något försök att närmare precisera begreppet yrkesutbildning gjordes inte, men det har ansetts att detta ord i enlighet med då gängse språkbruk i första hand avsåg utbildning för manuellt arbete inom skilda yrken. Av praktiska skäl ställdes dock även tekniska läroverk och handelsgymnasier under KÖYs tillsyn.

Något direkt försök att definiera begreppet yrkesutbildning gjordes inte heller av 1952 års yrkesutbildningssakkunniga. I sitt betänkande Yrkesutbildningen (SOU 1954:11) lämnade de emellertid flera förslag till en förbättrad terminologi som borde användas i en kommande yrkesskolstadga. Vidare klargjorde de vad de avsåg med yrkesutbildning genom att ge sin syn på dess mål och innehåll. De skilde sålunda mellan (1) grundläggande nybörjarutbildning för olika arbetarkategorier, (2) fortsatt utbildning av arbetskraft med kortare eller längre yrkeserfarenhet och (3) mera teoretiskt betonad utbildning. Yrkesutbildningssakkunniga påpekade att utbildningen kan organiseras på olika sätt: helt inom företagen, helt i skolor eller genom ett samspel mellan företag och skola. Hur den än organiseras bör den ha en tvåfaldig uppgift. Dels skall den förse näringslivet med utbildad arbetskraft i tillräcklig omfattning. Dels skall den hjälpa ungdomen att anpassa sig och finna tillfredsställelse i arbetet. Genom en planmässig lärogång skall utbildningen ge rent teknisk yrkesskicklighet, samtidigt som den utvecklar omdöme, ansvarskänsla, förmåga till samarbete med kamrater osv. Den bör inte enbart ge praktiska färdigheter utan också meddela yrkesteori.

Det första verkliga försöket till en begreppsdefinition gjordes av 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning och viss lärarutbildning, då de ville fastställa omfattningen av sitt utredningsuppdrag. Se SOU 1962:28, s 19 ff och 117 ff. De konstaterade emellertid att begreppet yrkesutbildning varken är enhetligt eller entydigt. Med viss rätt skulle man till yrkesutbildning kunna räkna all utbildning utöver den allmänbildning som meddelades i dåtidens folkskolor och läroverk. En så vid tolkning ville de sakkunniga dock inte lägga till grund för sitt utredningsuppdrag. I stället för att definiera begreppet yrkesutbildning försökte de ange dess innebörd med utgångspunkt i praktiska överväganden. De angav sålunda vilka kategorier av utbildning som enligt deras uppfattning borde ingå i utredningsuppdraget, och vilka som borde uteslutas.

1955 års sakkunniga skilde mellan (1) den förberedande yrkesutbildning, som är knuten till det allmänna skolväsendet och där ingår som ett underordnat led i ett större utbildningsprogram, vars huvudsyfte är allmänbildning, och (2) övrig yrkesutbildning, där yrkesutbildningssyftet är det primära och där yrkesämnena helt dominerar utbildningsprogrammet. Endast det sista slaget av utbildning ansågs ingå i utredningsuppdraget.

De sakkunniga utgick från att deras utredningsuppdrag i stort sett skulle motsvara KÖYs verksamhetsområde. De konstaterade att detta inte enbart avsåg utbildning för manuellt arbete utan också viss utbildning av gymnasial karaktär. Å andra sidan hade från KÖYs tillsynsbefogenheter undantagits - förutom utbildningen vid universitet och högskolor - bl a intern verksutbildning, privat bedriven utbildning som inte hade stöd av stat, landsting eller primärkommun, utbildning vid ungdomsvårdsskolor (av vilka en del benämndes yrkesskolor), specialskolor för handikappade m fl. På i stort sett samma sätt avgränsade de sakkunniga sin utredning.

Den år 1963 tillsatta Yrkesutbildningsberedningen (YB) fick i direkt uppdrag att försöka komma fram till en definition av begreppet yrkesutbildning. I direktiven erinrades om att yrkesutbildningen på det gymnasiala åldersstadiet i traditionell och statsbidragsmässig mening dittills omfattat huvudsektorerna industri och hantverk, handel och husligt arbete samt jordbruk och skogsbruk. Ramen borde nu vidgas till att omfatta vårdyrken och skilda serviceyrken. Departementschefen fortsatte:

"Utredningen bör därför söka komma fram till en sådan definition av begreppet yrkesutbildning, som bättre än den nu vanligen tillämpade avspeglar utvecklingen inom produktionen och är anpassad till samhällets struktur och behov. Med hjälp av en dylik definiering bör yrkesutbildningsområdet kunna avgränsas bl a så att klarhet skapas om vilka former av yrkesutbildning som bör ingå i det reguljära utbildningsväsendet och stödjas med statsmedel och som kan regleras genom någorlunda enhetliga riktlinjer och bestämmelser. Genom definieringen bör också kunna åstadkommas en någorlunda lätthanterlig bestämning i stort av det yrkesutbildningsområde, som ej täckes av fackskolan, gymnasiet, universiteten etc."

YB, som ägnade ett särskilt kapitel i sitt principbetänkande (SOU 1966:3) åt yrkesutbildningsbegreppet, framhöll att termen yrkesutbildning inte har någon klar innebörd ens om ordet tas i sin vidaste bemärkelse och att det allmänna språkbruket färgats av föreställningar med anknytning till flydda tider. YB erinrade om de känslomässiga värderingar, som inrymts i frågan huruvida en viss livsgärning vore att betrakta som ett kall eller som blott och bart ett yrke. Språkbruket var snabbt på väg att betrakta yrkesverksamhet, yrkesarbete och förvärvsarbete som synonymer. Denna bindning medförde en "obenägenhet att såsom yrkesarbete uppfatta ett arbete, som inte primärt avses ge en kontant inkomst. Sålunda betraktas arbete i det egna hemmet ibland ej som yrkesarbete. Om samma arbete utföres i ett annat hem än det egna, betraktas det i regel som yrkesarbete -under förutsättning att det avlönas." Även enligt YBs uppfattning var yrkesutbildning visserligen i första hand sådan utbildning som för fram till en inkomstgivande yrkesverksamhet. I vidare mening måste dock till yrkesarbete räknas allt arbete för att individerna i ett samhälle skall få sitt uppehälle. Till yrkesarbete i denna vidare mening hör då även arbete med hushåll och barn.

YB underströk att begreppet yrkesutbildning inte kan entydigt bestämmas med hänsyn till begreppet yrkesarbete. I en viss yrkesutbildning ingår givetvis moment som direkt förbereder för vissa i yrkesutövningen ingående arbetsuppgifter. Men i modern yrkesutbildning ingår också moment av allmänt bildande och inom yrkesområdet orienterande karaktär. Enligt YBs mening kan man inte dra en bestämd gräns mellan allmänbildning och yrkesutbildning.

I sina överväganden beträffande en definition av begreppet yrkesutbildning gick YB också igenom de delar av denna utbildning, som innefattas i begreppen grundutbildning, färdigutbildning, inskolning, fortbildning, vidareutbildning, uppskolning och omskolning.

Grundutbildning skall meddela för ett visst yrkesområde grundläggande kunskaper och färdigheter och samtidigt ge en god grund för fortsatt utbildning.

Den grundläggande utbildningen förutsätts i regel inte ge utrymme för den specialisering eller den arbetsrutin som en viss yrkesutövning kräver. En sådan, för en bestämd funktion avslutande utbildningsetapp kallar YB färdigutbildning.

Om utbildningen eller viss del därav är företagsspecifik och de meddelade kunskaperna i huvudsak avsedda för visst företag eller företagsgrupp benämns utbildningen inskolning.

Fortbildningens syfte är att hålla yrkeskunskaperna aktuella. Fortbildningen ges kontinuerligt på arbetsplatsen genom instruktion och information som ofta med fördel kan ges i form av speciella fortbildningskurser.

Med vidareutbildning avser YB sådan utbildning som syftar till att öka yrkeskunnandet och göra det möjligt för arbetstagaren att fullgöra nya och mera krävande arbetsuppgifter.

Vid mera genomgripande förändringar i ett företag kan behov uppstå av helt nya personalgrupper. I sådana fall krävs ofta betydande utbildningsinsatser i nivåhöjande syfte. Denna arbetsmarknadspolitiskt betingade vidareutbildning benämner YB uppskolning.

Omskolningen är likaså en arbetsmarknadspolitiskt betingad utbildning för vuxna, som i första hand omfattar personer, som drabbats av arbetslöshet eller riskerar att bli arbetslösa och för vilka ett ingripande från samhällets sida är påkallat.

Undervisningen inom yrkesutbildningens olika grenar kan med hänsyn till sin utformning sägas bestå av i princip tre delar, en praktisk del (yrkespraktik), en yrkesteoretisk del (yrkesteori) och en allmänbildande del (allmänna ämnen). Se Nilsson, Yrkesutbildningen i muhistoriskt perspektiv, s 37.

I fråga om gränsdragningen mellan universitet och yrkesutbildningsanstalter i dittills vedertagen mening framhöll YB att en radikal ändring i tänkandet skett på några få år. "Nu accepteras den terminologien att universiteten är yrkesutbildningsanstalter, att läka-

res, lärares, prästers, civilingenjörers utbildning är yrkesutbildning.... Nivån på yrkesutbildningen kan alltså inte åberopas i en definition som skall åstadkomma den i direktiven för YB önskade avgränsningen. Den utesluter också varje användning av ord som syftar på "praktiska" arbetsuppgifter, "praktisk" utbildning i definition på yrkesutbildning.... Yrkesutbildning förekommer alltså över såväl hela det gymnasiala som hela det postgymnasiala fältet. YB kan inte finna någon möjlighet att definitionsvägen avgränsa dessa olika delar av yrkesutbildningen. Man synes icke heller ha behov av detta. Det riktiga blir att praktiskt avgöra vilken yrkesutbildning som den ena och den andra utbildningsanstalten skall ombesörja."

Mot bakgrund av de här redovisade synpunkterna lämnade YB följande förslag till definition av yrkesutbildningsbegreppet i dess vidaste bemärkelse:

"Med yrkesutbildning avses såväl meddelande som inhämtande av kunskaper och färdigheter vars syfte är att utbilda och förbereda för arbetsuppgifter varav utövaren kan vinna sin utkomst".

YB konstaterade emellertid avslutningsvis att en sådan definition inte kan användas till att avgränsa yrkesutbildningen från andra utbildningsområden. Den moderna yrkesutbildningen har sprängt alla gränser, både vertikalt och horisontellt. Den finns på alla nivåer och inom alla områden. Vad som är avgörande är ofta syftet med utbildningen, ibland graden av färdigutbildningen för ett visst yrke, ibland graden av sådana kunskaper - vare sig allmänna eller speciella - som meddelas därför att de just fordras i ett visst yrke, ibland tidsavståndet mellan utbildningen och utträdet i arbetslivet. YB betonade vikten av att fasthålla vid att det aldrig är nivån på utbildningen eller beteckningen "praktisk" eller "teoretisk" som är avgörande.

0.2 Avgränsning av rapportens innehåll

Den utbildning som behandlas i denna rapport borde egentligen avgränsas från övrig utbildning med utgångspunkt i en definition av begreppet yrkesutbildning. Som framgår av föregående avsnitt har ett definitionsförslag visserligen framlagts av Yrkesutbildningsberedningen (YB), men som YB själv framhållit kan denna definition inte användas för att avgränsa yrkesutbildningen från annan utbildning. I överensstämmelse med YBs uppfattning avgränsas sålunda innehållet i denna rapport inte med ledning av någon definition utan med utgångspunkt i praktiska överväganden.

Rapporten utgör ett led i förarbetet till del 4 av Historisk statistik, som skall behandla svensk utbildningsstatistik. Under detta förarbete har hittills två rapporter framlagts. Den ena, Elever i obligatoriska skolor 1847-1962 (PM från SCB 1974:5) behandlar bl a fortsättningsskolorna, av vilka ett med tiden stigande antal var yrkesbestämda, den nioåriga enhetsskolan, där en linje var yrkesförberedande, samt specialskolorna för syn- och hörselskadade m fl, som även meddelade viss hantverksutbildning. Den andra rapporten, Elever i icke-obligatoriska skolor 1864-1970 (PM från SCB 1977:11) behandlar bl a dels de s k praktiska linjerna inom det allmänna skolväsendet, dels tekniska gymnasier och handelsgymnasier. SCB planerar att sedermera utge dels en rapport om lärare och lärarutbildning, dels en rapport om universitet och högskolor.

I princip bör de här nämnda utbildningsområdena inte behandlas i föreliggande rapport. Avgränsningen är emellertid inte alldeles enkel. Tekniska gymnasier och handelsgymnasier har så nära samband såväl med övriga gymnasiala skolor som med yrkesutbildningsväsendet att det är motiverat att redovisa dem i två olika rapporter. Avgränsningen gentemot högskolorna kan belysas av följande exempel. Konstfackskolan i Stockholm och Konstindustriskolan i Göteborg, som numera ingår i högskolan, har utvecklats ur slöjdskolor, som till en början huvudsakligen var avsedda för hantverkslärlingar. De behandlas därför i denna rapport. Konsthögskolan, som i likhet med Valands konstskola omnämns i korthet i kap 9.4, bör däremot redovisas bland övriga högskolor i en planerad kommande rapport.

Ett annat avgränsningsproblem, som sammanhänger med skillnaden mellan dagens betraktelsesätt och gårdagens möter man då det gäller den husliga utbildningen. Då skolköksundervisning först infördes i ett par flickskolor i slutet av 1800-talet var det av pedagogiska skäl. Man ville motverka en alltför ensidig teoretisk utbildning. I folkskolorna var syftet till en början ett annat. Man ville lära flickorna enklare matlagning för att de senare som husmödrar skulle kunna bättre tillvarata familjens knappa resurser. Även sedan denna skillnad mellan de olika skolformernas målsättning försvunnit, kan det vara svårt då det gäller den husliga utbildningen att dra en gräns mellan yrkesutbildande och allmänbildande syfte liksom mellan utbildning för arbete i eller utanför det egna hemmet. Motsvarande kan också i åtskilliga fall sägas om undervisningen i slöjd. I kap 4 behandlas därför skolköks- och slöjdundervisningen i folk- och flickskolor vid sidan av den undervisning som bedrevs i det fåtal fristående skolor som var av utpräglat yrkesutbildande karaktär.

Av rapportens titel framgår att den avser skolor för yrkesutbildning, dvs undervisningsanstalter nedanför högskolestadiet, där yrkesutbildningssyftet är det primära, och där yrkesämnena dominerar utbildningsprogrammet. Avgränsningen av det behandlade området mot-

svarar således närmast den avgränsning som gjordes av 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning, då de fastställde omfattningen av sitt utredningsuppdrag. Se ovan. Även de kurser för arbetslösa, som ordnades i samarbete mellan skol- och arbetsmarknadsorgan behandlas i ett kort avsnitt (se kap 8.3) men däremot inte exempelvis ungdomsvårdsskolorna. Den interna utbildning som organiseras inom vissa statliga verk torde inte höra till kategorien skolor för yrkesutbildning. Då det gäller den utbildning som bedrivs inom näringslivet föreligger i de flesta fall statistik endast från vissa företagsskolor. Och vad slutligen de privata skolorna beträffar finns i regel endast statistik i de fall då de hade stöd av stat, landsting eller primärkommun. Vid sidan av dessa skolor har det funnits och finns alltjämt ett mycket stort antal privata yrkesskolor och kurser av mycket växlande kvalitet.

Man måste räkna med att flertalet yrkesutövare särskilt i äldre tider fick sina yrkeskunskaper i hemmet eller i näringslivet i anslutning till det dagliga arbetet. Den utbildning i skolmässiga former som behandlas i denna rapport, täcker sålunda inte hela utbildningsfältet.

Rapportens kapitelindelning har varit beroende av det faktum, att de i kap 5 redovisade besluten vid 1918 års riksdag om praktiska ungdomsskolor huvudsakligen avsåg yrkesutbildningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete. Kap 1-4 skildrar sålunda de utredningar som låg till grund för 1918 års beslut, medan kap 6-8 behandlar de anstalter för yrkesutbildning, sedermera benämnda yrkesskolor, som upprättades som en direkt eller indirekt följd av dessa beslut. Flertalet övriga yrkesutbildningsområden för vilka det finns tillgång på statistik behandlas i separata kapitel. På grund av de organisatoriska förändringar som inträffat under årens lopp har det dock inte visat sig möjligt att genomföra den planerade dispositionen fullt konsekvent.

I fråga om den tidsperiod som behandlas varierar begynnelseåret allt efter tillgången på statistik. I de fall då slutåret anges vara 1970, avses höstterminen 1970. Efter utgången av läsåret 1970/71 utgjorde yrkesskolan inte en särskild skolform. Den 1 juli 1971 sammanslogs den nämligen med övriga gymnasiala skolor till den nya skolform som kallades gymnasieskolan.

Slutligen bör framhållas att periodindelningen i de olika kapitlen ansluter sig till förändringarna inom antingen skolorganisationen eller statistikens organisation och sålunda inte helt motsvarar den indelning som exempelvis tillämpas av Lennart Nilsson i hans år 1982 ventilerade avhandling Yrkesutbildningen i nuhistoriskt perspektiv.

0.3 Yrkesutbildningens organisation

0.3.1 Tiden till och med 1919

Utbildning för olika slag av yrkesarbete erhölls i äldre tider genom praktiskt arbete i det egna hemmet eller i näringslivet. Lärlings- och gesällutbildningen reglerades genom skråordningarna. Se kap 1. Skolmässig yrkesutbildning förekom endast i undantagsfall före 1800-talet, då enskilda och offentliga skolor började inrättas för jordbrukarungdom, för arbete inom skogsbruk och sjöfart, liksom för teknisk undervisning och handelsundervisning m m. Så småningom började såväl staten som landsting och kommuner ge ekonomiskt stöd åt de framväxande skolorna för yrkesutbildning, och i vissa fall inträdde kommunerna som huvudmän.

Vid mitten av 1800-talet började man uppmärksamma behovet av en effektiv ledning och en verklig överstyrelse för den lägre tekniska undervisningen. Då riksdagen 1847-48 första gången beviljade statsbidrag till Svenska slöjdföreningens skola i Stockholm (se kap 9), var ett av villkoren att skolan skulle ställas under tillsyn av kommerskollegium eller en blivande överstyrelse för handel och slöjder. Och i det förslag till den tekniska undervisningens ordnande som år 1850 framlades av L.J. Wallmark (se kap 1) föreslogs att Kungl. Maj:t skulle tillsätta en styrelse i Stockholm för dessa skolor och dessutom en understyrelse i varje stad som mottog en sådan skola. Anslagen till de äldsta tekniska elementarskolorna beviljades också av riksdagen på villkor att de ställdes under överinseende antingen av något ämbetsverk eller av en särskild av Kungl. Maj:t förordnad styrelse. I överensstämmelse härmed föreskrev de äldsta stadgarna för såväl Svenska slöjdföreningens skola som de tekniska elementarskolorna att de skulle stå under överinseende av kommerskollegium. Motsvarande bestämmelse infördes också i den år 1858 utfärdade stadgan för Tekniska söndags-och aftonskolan i Eskilstuna. Se kap 2.3.

Till övriga söndags- och aftonskolor (som från och med 1881 började kallas lägre tekniska yrkesskolor) kunde statsbidrag utgå ur ett anslag, som första gången beviljades av 1877 års riksdag. Jämför kap 1. En kommitté på tre personer fick i uppdrag att uppgöra förslag till undervisningsplaner och sedermera också att årligen avge förslag rörande fördelningen av medel till dessa skolor. En av ledamöterna förordnades att inspektera skolorna.

Denna kommitté kom sålunda i realiteten att under några år fungera som en överstyrelse för dessa skolor.

År 1892 uppdrogs åt styrelsen för Tekniska skolan i Stockholm att avge förslag till fördelning av statsanslaget till de lägre tek-

niska yrkesskolorna. Dessutom uppdrogs åt dess föreståndare att inspektera de statsunderstödda skolorna. Inspektionen skulle även omfatta Tekniska skolan i Eskilstuna och Slöjdföreningens skola i Göteborg. Inspektören skulle också besöka allmänna läroverk, folkskoleseminarier och tekniska elementarskolor för att meddela råd och anvisningar beträffande undervisningen i teckning.

De tekniska elementarskolorna och Tekniska skolan i Eskilstuna stod under överinseende av kommerskollegium till slutet av 1886, då de ställdes direkt under ecklesiastikdepartementet. Förslag om en särskild överstyrelse framfördes av bl a 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen (se kap 1-2), men föranledde ingen omedelbar åtgärd. Efter 1886 fanns sålunda ingen särskild tillsynsmyndighet för dessa skolor förrän år 1919, då denna uppgift tilldelades SÖ.

Liksom för den tekniska undervisningen saknades länge även för handelsundervisningen en central tillsynsmyndighet. Detta påtalades av 1908 års handelsundervisningskommitté, som även framhöll behovet av en myndighet som kunde representera denna undervisningsgren gentemot statsmakterna. Se kap 3.2. Fördelningen av anslagen till Handelshögskolan och de högre handelsinstitut som åtnjöt statsbidrag förbereddes inom kommerskollegium, som emellertid inte utövade någon tillsyn över undervisningen. Inspektionen utövades av en sakkunnig, som var utsedd av Kungl. Maj:t och som till en början inte var underställd kommerskollegium. Han skulle dock inge sina inspektionsberättelser till kommerskollegium, som jämte eget yttrande överlämnade dem till Kungl. Maj:t. Eftersom kommerskollegium vid denna tid sorterade under finansdepartementet, skedde den slutliga handläggningen där.

År 1913 utfärdades emellertid en kungörelse (SFS 1913:369) angående de statsunderstödda handelsgymnasierna, dvs de förutvarande högre handelsinstituten, där det uttryckligen stadgades, att dessa skulle stå under inseende av kommerskollegium, och följande år utfärdades en ny instruktion för inspektören (SFS 1914:31), enligt vilken han var skyldig att tillhandagå kommerskollegium vid handläggningen av ärenden rörande handelsundervisningen.

1916 års departementssakkunniga, som tillkallats för att överarbeta och samordna olika förslag som framlagts av flera tidigare utredningar (jfr kap 1-4), utarbetade bl a förslag rörande den centrala ledningen av den lägre tekniska undervisningen, den lägre handelsundervisningen och undervisningen i husligt arbete. De föreslog att denna ledning skulle utövas av ett organ, som skulle kallas överstyrelsen för yrkesundervisningen. Man bör observera, att endast dessa utbildningsområden omfattades av utredningsuppdraget.

I propositionen om praktiska ungdomsskolor (prop 1918:96) föreslog departementschefen i huvudsaklig anslutning till departementssakkunnigas förslag att ett fristående ämbetsverk skulle inrättas, som förslagsvis skulle kallas yrkesskolöverstyrelsen, och som i likhet med läroverksöverstyrelsen och folkskolöverstyrelsen skulle sortera under ecklesiastikdepartementet. Riksdagen ansåg emellertid att den föreslagna överstyrelsen och folkskolöverstyrelsen skulle få så många gemensamma uppgifter, att de borde sammanföras till ett gemensamt verk. I enlighet med denna uppfattning beslöt riksdagen att inrätta ett ämbetsverk som skulle benämnas skolöverstyrelsen. Instruktion för denna skolöverstyrelse utfärdades 1918. Redan följande år beslöt riksdagen emellertid enligt förslag i prop 1919:52 att denna skolöverstyrelse skulle sammanslås med läroverksöverstyrelsen till ett gemensamt ämbetsverk, som skulle överta benämningen skolöverstyrelsen.

Enligt den instruktion som utfärdades den 31 oktober 1919 (SFS 1919:812) skulle SÖ bestå av tre avdelningar, nämligen en läroverksavdelning, en folkskolavdelning och en yrkesskolavdelning. Följande år beslöt riksdagen att ecklesiastikdepartementets statistiska avdelning skulle överföras till SÖ från och med 1921.

De anstalter för yrkesundervisning som ställdes under SÖs inseende var: tekniska läroverk, handelsläroverk, kommunala lärlings- och yrkesskolor, vissa andra statsunderstödda kommunala och enskilda anstalter för yrkesutbildning inom industri och hantverk, handel och husligt arbete samt anstalter för utbildning av lärare för yrkesundervisningen.

0.3.2 Tiden 1920–1943

Från budgetåret 1929/30 övertog SÖs yrkesskolavdelning även de funktioner, som åvilat den år 1921 inrättade Yrkespedagogiska centralanstalten. Jfr kap 5.1.

Under de första åren av yrkesskolavdelningens verksamhet var skolornas antal jämförelsevis ringa. Arbetet inriktades därför till en början framför allt på förberedande eller rådgivande verksamhet. Bl a utarbetades normalreglementen och förebilder till undervisningsplaner. En stor del av arbetstiden ägnades resor, som utom inspektion i egentlig mening väsentligen hade till syfte att på de olika orterna ge råd och anvisningar samt stimulera intresset för en utvidgning och en ändamålsenlig organisation av skolorna. Men efterhand som verksamheten växte fick yrkesskolavdelningen allt mindre tid att utöva fortlöpande tillsyn över skolorna. Även SÖs övriga avdelningar blev med tiden så betungade av administrativa göromål att initiativtagande, inspektion och pedagogisk ledning kom att skjutas i

bakgrunden. Detta framhöll ecklesiastikministern år 1936 i direktiven för en utredning som kallades De sakkunniga rörande skolöverstyrelsens organisation, och som avlämnade sitt betänkande den 13 juni 1938 (SOU 1938:14).

De sakkunniga erinrade om att också flera andra utredningar arbetade med frågor rörande yrkesutbildningen. Sålunda hade 1936 års yrkesskolsakkunniga bl a att behandla frågan om utbildning av yrkesskollärare och 1936 års hantverkssakkunniga att överväga frågan om ordnandet av den högre yrkesundervisningen och lärlingsutbildningen inom hantverket, medan 1937 års verkstadsskoleutredning hade i uppdrag att utreda vissa frågor rörande verkstadsskolor för arbetslös ungdom. Det låg sålunda i sakens natur, att yrkesskolavdelningens arbetsuppgifter skulle komma att successivt ökas under de närmaste åren. Avdelningens ledamöter skulle i växande utsträckning behöva överlägga med representanter för kommuner och näringsliv, ofta på ort och ställe. De sakkunniga erinrade också om planerna att inom det allmänna skolväsendet skapa antingen praktiska mellanskolor eller i real- och mellanskolor inbyggda praktiska realskollinjer. Särskilt då det gällde den tekniska utformningen av denna praktiska utbildning krävdes medverkan från yrkesskolavdelningens sida.

De sakkunniga övervägde, om det skulle vara till gagn för yrkesundervisningen ifall yrkesskolavdelningen skildes från SÖ och bildade ett självständigt ämbetsverk. Detta hade ju föreslagits i prop 1918:96. Även om det var möjligt att yrkesutbildningens anpassning efter arbetsmarknadens krav bättre skulle kunna bedömas av en fristående central ledning borde man dock inte förbise det inre samband som rådde mellan SÖs samtliga avdelningar. De olika skolformerna och de olika utbildningslinjerna utgjorde inte avgränsade områden utan grep in i varandra. Om man skulle bryta ut yrkesskolavdelningen och organisera den som ett fristående ämbetsverk, skulle man dessutom stöta på problem av större räckvidd. Det kunde tänkas att icke oberättigade krav då skulle resas om att lägga även andra grenar av yrkesutbildningen under en yrkesöverstyrelse, exempelvis skolor för yrkesutbildning inom jordbruk, skogsbruk och sjöfart. De sakkunniga ställde sig tveksamma inför en sådan utveckling, eftersom de ansåg att en överstyrelse med på detta sätt vidgade arbetsuppgifter skulle få ett alltför omfattande och heterogent arbetsfält.

De sakkunniga föreslog i stället att en rådgivande yrkesskolnämnd skulle knytas till SÖ. Nämndens uppgift skulle vara att hos förvärvslivets representanter stimulera intresset för yrkesundervisningens problem och inge dem en känsla av medansvarighet i lösningen av dessa problem samt att i samband därmed tillföra yrkesskolavdelningen praktiska erfarenheter och uppslag.

Den år 1937 tillsatta verkstadsskoleutredningen, som ansåg att de sakkunnigas förslag inte var godtagbart, hemställde till Kungl. Maj:t om åtgärder för att åstadkomma en skyndsam förnyad utredning. Kungl. Maj:t biföll denna hemställan och lämnade utredningsuppdraget till verkstadsskoleutredningen. Denna, som tidigare under året framlagt förslag angående centrala verkstadsskolor, avgav i december 1938 ett betänkande rörande en överstyrelse för yrkesutbildning. Se SOU 1938:54. Verkstadsskoleutredningen föreslog i detta betänkande att yrkesskolavdelningen skulle brytas loss från SÖ och organiseras som ett fristående verk i nära kontakt med näringsliv och arbetsmarknad. Krav på en sådan nära kontakt väntades komma att bli framfört med särskild styrka, då det blev fråga om att skapa ett system av utbildningsanstalter, som omspände hela landet. Ett sådant system vore inte möjligt att skapa utan att man hade en överblick över landets totala behov av yrkesutbildad arbetskraft inom varje särskilt fack, av den yrkesutbildning som kommit till stånd genom företagens egen försorg och av det behov av yrkesutbildning, som därutöver gjorde sig gällande.

I fråga om behovet av en närmare kontakt med näringsliv och arbetsmarknad överensstämde verkstadsskoleutredningens synpunkter i väsentliga avseenden med den mening, som uttalats av de sakkunniga rörande SÖs organisation. Men utredningen betvivlade att SÖs organisation var eller över huvud taget kunde bli sådan, att det åsyftade resultatet skulle kunna uppnås. Den av de sakkunniga föreslagna rådgivande nämnden skulle visserligen innebära en förstärkning av SÖs resurser, men den skulle inte vara tillräcklig. Bl a skulle en nämnd som sammanträder med långa mellanrum inte kunna medverka vid avgörandet av löpande ärenden.

Verkstadsskoleutredningen underströk att de snabba förändringarna i näringslivet nödvändiggjorde en ständigt förnyad omprövning av behov och inriktning av yrkesutbildningen. Vidare var det av grundläggande betydelse att eleverna i verkstadsskolorna kunde få produktiva arbetsuppgifter och sedermera placeras för fortsatt utbildning och definitiv anställning i näringslivet. I detta sammanhang borde dessutom de uppgifter uppmärksammas, som torde komma att åvila den centrala ledningen av yrkesutbildningen under tider av hög arbetslöshet.

Som ytterligare stöd för sina krav på en genomgripande omorganisation av den centrala ledningen av yrkesutbildningen framhöll verkstadsskoleutredningen den omständigheten att yrkesundervisningen även äger rum i annan ordning än i särskilt upprättade yrkesutbildningsanstalter, t ex genom att de unga anställs direkt i näringslivet som lärlingar. Denna utbildningsväg borde så mycket som möj-

ligt befrämjas av den centrala myndigheten. Den understöddes genom de av kommerskollegium utdelade lärlingsunderstöden. Utredningen ansåg att det i längden var omöjligt att vissa former av lärlingsutbildning hänfördes till kommerskollegium och därigenom till handelsdepartementet under det att andra sorterade under SÖ och därigenom under ecklesiastikdepartementet.

I likhet med de sakkunniga rörande SÖs organisation framhöll verkstadsskoleutredningen samhörigheten mellan undervisningsväsendets olika grenar. De praktiska linjerna inom det allmänna skolväsendet hade många problem där det kunde vara fördelaktigt att samråda med yrkesskolavdelningen. Det oaktat talade de i det föregående redovisade synpunkterna enligt utredningens mening för en fristående överstyrelse för yrkesutbildning.

Utredningen undersökte om några åtgärder behövde vidtagas för att tillgodose läroverks- och folkskolavdelningarnas behov av sakkunskap på yrkesundervisningens område, om den föreslagna organisationsändringen kom till stånd. I samband därmed lämnades en översikt över den yrkesbetonade undervisning, som lämnas i de allmänna skolorna.

För undervisningen i husligt arbete och slöjd inom det allmänna skolväsendet borde tillräcklig sakkunskap finnas inom SÖ. Då det gällde den yrkesbetonade undervisningen inom praktiska realskollinjer m m borde samråd kunna ske mellan den nybildade överstyrelsen för yrkesutbildning och SÖs övriga avdelningar på samma sätt som förut skett mellan dessa och yrkesskolavdelningen. Av eleverna i yrkesbestämda fortsättningsskolor läsåret 1934/35 gick tre femtedelar i skolor med undervisning i husligt arbete och en femtedel i skolor med undervisning i jordbruk med binäringar. För de förra beräknades, som ovan sagts, sakkunskap finnas inom SÖ. I fråga om undervisningen i anslutning till andra yrken framhöll utredningen att den i regel inte kunde jämföras med egentlig yrkesutbildning utan var en allmän undervisning om yrkena. I den mån samråd med någon sakkunnig person erfordrades, kunde det organiseras med den nya överstyrelsen på samma sätt som förut med yrkesskolavdelningen. Den yrkesbetonade undervisningen i folkhögskolorna företedde betydande variationer. I mycket stor utsträckning förekom undervisning i husligt arbete, där sakkunskap ju fanns inom SÖ. I övrigt förekom i många fall undervisning i anslutning till jordbruk, skogsbruk, trädgårdsskötsel, fiske m m. På dessa områden hade ju ingen speciell sakkunskap funnits inom SÖ, och en utbrytning av yrkesskolavdelningen hade därför knappast någon nämnvärd betydelse för denna undervisning. I några fall förekom viss undervisning i handel och tekniska ämnen, där samråd borde kunna ordnas med den blivande överstyrelsen för yrkesutbildning. I intet av dessa fall skulle några olägenheter behöva uppstå, om yrkesskolavdelningen omvandlades till ett fristående ämbetsverk.

Den centrala ledningen av skolköks- och handarbetsseminarierna borde kvarligga hos SÖ, eftersom dessa seminarier huvudsakligen utbildade lärarinnor för skolkök som sorterade under läroverks- och folkskolavdelningarna. Då det gällde hemslöjd konstaterade utredningen att vissa kurser liksom flertalet yrkesutbildningsanstalter för industri och hantverk sorterade under SÖ, medan den statliga tillsynen i övrigt utövades av kommerskollegium och sålunda tillhörde handelsdepartementets huvudtitel. Starka skäl talade för att även de hemslöjdsärenden som sorterade under kommerskollegium överfördes till den nya överstyrelsen. Med hänsyn till olika, närmare angivna organisations- och andra förhållanden kunde det dock inte ske i samband med den föreslagna omorganisationen. I stället borde kommerskollegium och den nybildade överstyrelsen i sinom tid ta de initiativ, vartill förhållandena kunde föranleda. - Det kan tilläggas, att remissinstanserna var tveksamma beträffande denna del av betänkandet och att utredningens förslag inte ledde till direkta åtgärder i fråga om hemslöjdsundervisningens ledning.

I fråga om statistiken föreslog utredningen, att det nya verket skulle utarbeta kortfattade redogörelser för yrkesundervisning och arbetsmarknad, vilka borde avfattas med tanke på en vid läsekrets och publiceras årligen eller ännu oftare. Se vidare kap 0.4.

Den omorganisation av den centrala ledningen av yrkesutbildningen som verkstadsskoleutredningen fann nödvändig kunde ske enligt ettdera av följande två alternativ: antingen skulle de olika grenarna av yrkesutbildningen förläggas direkt under de myndigheter som handlägger övriga ärenden rörande vederbörande yrken, eller också skulle samtliga eller vissa grenar av yrkesutbildningen hänföras till ett för ändamålet särskilt upprättat ämbetsverk, i vilket yrkenas och arbetsmarknadens representanter skulle äga ett väsentligt inflytande. Vid valet mellan dessa båda alternativ borde man för varje särskild gren av yrkesutbildning pröva, om den av organisatoriska eller andra skäl borde läggas under en fristående överstyrelse för yrkesutbildning. Om sådana skäl inte kunde anges, borde ledningen i stället anförtros åt den myndighet som ansvarade för övriga ärenden rörande motsvarande yrke.

Det nya ämbetsverket borde förslagsvis kallas överstyrelsen för yrkesutbildning. Med detta namn ville utredningen betona, att ämbetsverket inte skulle vara ett organ enbart för skolundervisning, utan även för utbildning i andra än skolmässiga former. Det skulle överta ledningen av yrkesutbildningen inom industri, hantverk, handel och husligt arbete. Förslaget innebar att även ledningen av tekniska gymnasier och handelsgymnasier skulle tillhöra den

nya överstyrelsen. Utredningen ansåg inte att det fanns tillräckliga skäl för att förlägga andra grenar av yrkesutbildningen dit. Det var dock möjligt att erfarenheterna så småningom kunde leda till att ytterligare grenar av yrkesutbildningen överflyttades.

Det nya verkets styrelse skulle förutom av verkschefen bestå av chefen för SÖ och chefen för arbetsmarknadskommissionen som självskrivna och dessutom av sex representanter för näringsliv och arbetsmarknad, utsedda av Kungl. Maj:t efter förslag av vissa angivna organisationer.

På grund av behovet av nära kontakter med näringsliv och arbetsmarknad förordade verkstadsskoleutredningen att den departementala ledningen av yrkesutbildningen skulle överflyttas från ecklesiastik- till handelsdepartementet. Utredningen påpekade i detta sammanhang att yrkesutbildningen inom jordbruk, skogsbruk och fiske sorterade under jordbruksdepartementet och sjöfartsutbildningen under handelsdepartementet.

Efter remissbehandling av de båda betänkandena framlades vid 1943 års riksdag två propositioner, nämligen nr 232 angående inrättandet av en överstyrelse för yrkesutbildning (KÖY) och nr 233 angående anslag till SÖ.

Prop 232 anslöt sig i väsentlig utsträckning till verkstadsskoleutredningens förslag. Departementschefen ville dock inte ändra den departementala förläggningen av dessa ärenden, som alltjämt borde tillhöra ecklesiastikdepartementet. Han tog också avstånd från tanken att bryta ut statistiken över yrkesutbildningen från SÖs statistiska avdelning och hänvisade därvid till ett remissutlåtande från SCB, som ansåg att frågan om utbildningsstatistiken borde lösas i ett vidare sammanhang. Enligt hans mening borde KÖY inte organiseras för att själv göra sådana utredningar, som med fördel kunde anförtros åt andra statliga organ. Han tillade: I synnerhet synes det mig icke vara nödvändigt, att överstyrelsen utrustas med högre kvalificerad personal för fullföljande av rent statistiska arbetsuppgifter.

Riksdagen biföll i allt väsentligt såväl prop 232 som prop 233, och instruktioner utfärdades den 31 december 1943 för SÖ (SFS 1943:962) och för KÖY (SFS 1943:963), vilka trädde i kraft den 1 januari 1944.

0.3.3 Tiden 1944–1962

Enligt instruktionen för SÖ skulle dess ledamöter fördelas på en läroverks- och en folkskoleavdelning, varjämte verket skulle ha en statistisk avdelning, som skulle förestås av en förste aktuarie. I verkets åligganden ingick bl a att på grundval av insamlat statistiskt primärmaterial utarbeta och från trycket återgiva fortlöpande statistiska berättelser beträffande samtliga de grenar av undervisningsväsendet som stod under dess inseende. Något motsvarande åliggande stadgades inte för KÖY, som i instruktionen endast ålades att "avgiva de utlåtanden och verkställa de utredningar, som i vederbörlig ordning äskas eller av förhållanden eljest påkallas". Jfr kap 0.4.

De anstalter, som ställdes under KÖYs inseende var:
tekniska läroverk,
handelsgymnasier,
centrala verkstadsskolor,
kommunala ävensom statsunderstödda enskilda anstalter för yrkesundervisning, avseende industri, hantverk, handel och husligt arbete,
särskilda anstalter för yrkesundervisning: Tekniska skolan i Stockholm, bergsskolan i Filipstad, textilinstitutet i Borås och Lennings textiltekniska institut i Norrköping,
anstalter för utbildning av lärare för yrkesundervisning, samt
övriga anstalter för yrkesutbildning, som enligt beslut av Kungl. Maj:t ställts under överstyrelsens inseende.

Då det gällde yrkesutbildningen inom näringslivet gällde KÖYs ansvar utbildningen inom de näringsgrenar, inom vilka det fanns under dess inseende ställda anstalter för yrkesutbildning. KÖY skulle därvid genom överläggningar med arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, andra näringsorganisationer och enskilda företag medverka till en ändamålsenlig utveckling av näringslivets egna åtgärder för yrkesutbildningen, varvid KÖY särskilt borde tillhandagå med upplysningar och råd och göra förslag till undervisningsplaner m m. I åliggandena ingick också att göra framställningar till Kungl. Maj:t om anslag och om fördelningen av dessa.

Till KÖYs åligganden hörde också att i samarbete med bl a SÖ, kommerskollegium, lantbruksstyrelsen, domänstyrelsen, socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen skaffa sig en överblick över samtliga grenar av yrkesutbildningen och därmed sammanhängande frågor i syfte att åstadkomma en ändamålsenlig avvägning mellan åtgärderna inom det egna och övriga myndigheters verksamhetsområden.

Enligt sin instruktion utgjordes överstyrelsen av en överdirektör som ordförande och chef, av samtliga byråchefer och av nio ledamöter utsedda av Kungl. Maj:t. Av dessa representerade en SÖ och en AMS. Av de övriga sju utsågs en efter förslag av SAF
en -"- Sveriges hantverks- och småindustriorganisation

en efter förslag av handelskamrarnas nämnd
en -"- den dåvarande centrala tjänstemannaorganisationen Daco
två efter förslag av LO, och slutligen
en, som borde vara kvinna med erfarenhet från det husliga arbetet, efter förslag av representativa kvinnoorganisationer.

KÖYs kansli organiserades till en början på tre byråer, var och en under ledning av en byråchef. Första byrån, som ansvarade för administrativa ärenden, handlade också frågor om samordning av försöksskolans (enhetsskolans) yrkesvägledning och förberedande yrkesutbildning med den egentliga yrkesutbildningen m m. Denna byrå svarade dessutom för statistik och undersökningar av näringslivets behov av utbildad arbetskraft. Inom första byrån organiserades senare en särskild sektion för arbetsmarknadsärenden och statistik under ledning av en byrådirektör. Andra byrån svarade för inseendet över tekniska läroverk samt yrkesutbildningen inom industri och hantverk, från 1946 även över sjömansskolorna. Tredje byrån svarade för handelsgymnasier och övrig handelsutbildning samt huslig utbildning. Denna byrå delades år 1948, då en fjärde byrå bildades med ansvar för huslig utbildning och sådan hemslöjdsundervisning som inte räknades till hantverksutbildning. Jfr kap 12. Senare fick fjärde byrån också i uppdrag att bistå med råd och anvisningar i fråga om yrkesundervisningen vid ungdomsvårdsskolor, vanföreanstalter m m. År 1949 tillkom en femte byrå för den av KÖY bedrivna lärarutbildningen samt för yrkespedagogisk verksamhet. Vid sidan av byråindelningen fanns en fristående sektion, som i samråd med AMS anordnade kurser för arbetslösa (nybörjar-, fortbildnings- och omskolningskurser), yrkesutbildningskurser för partiellt arbetsföra och kurser betingade av arbetsmarknadsläget. Se kap 8.3.

Kort efter det att KÖY börjat sin verksamhet beslöt SAF och LO att bilda ett samarbetsorgan för yrkesutbildningsfrågor, Arbetsmarknadens yrkesråd, som konstituerades den 22 november 1944. Rådet, som hade tillkommit på initiativ av en av SAF och LO år 1939 tillkallad utredning, Arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté, bestod av fem ledamöter och lika många suppleanter från vardera organisationen. Dess uppgift var framför allt att söka överblicka behovet av utbildad arbetskraft och verka för att utbildningens omfattning och inriktning svarade mot behovet. Rådet skulle också hålla kontakt med det arbete som myndigheter, organisationer och enskilda utförde på yrkesutbildningens område. Under större delen av KÖYs existens var rådets ordförande och vice ordförande ledamöter av överstyrelsen.

Inom 1946 års skolkommission var arbetet i stor utsträckning fördelat på delegationer. En av dessa var yrkesutbildningsdelegationen. Förutom åt den förberedande yrkesutbildningen i enhetsskolan ägnade sig denna delegation åt yrkesskolväsendets organisation och utbyggnad. Övriga delar av skolkommissionens arbete avslutades under år 1952.

För att slutföra de utredningar angående yrkesutbildningen, som påbörjats av skolkommissionen, tillkallades en ny utredning, 1952 års yrkesutbildningssakkunniga. Deras arbete, som främst inriktades på yrkesskolväsendets uppläggning och utbyggnad, hade som grundprincip en närmare anknytning av yrkesskolornas undervisning till den allmänbildande skolan å ena sidan och till yrkesutbildningen inom näringslivet å andra sidan. Därvid behandlades mera ingående endast de grenar av yrkesutbildningen som stod under inseende av KÖY. Se vidare kap 8.

1952 års yrkesutbildningssakkunniga avgav den 29 april 1954 sitt betänkande Yrkesutbildningen (SOU 1954:11). Detta betänkande lades i huvudsak till grund för en proposition till 1955 års riksdag (prop 1955:139). I sitt arbete Några drag i den svenska yrkesutbildningens utveckling har Brita Wernlund framhållit, att de beslut som riksdagen fattade med anledning av denna proposition innebar få principiella nyheter, men propositionen fick ändå utomordentlig betydelse för yrkesutbildningen dels genom den stora frihet den gav de lokala skolmyndigheterna och det centrala organet att anpassa yrkesutbildningen till det aktuella behovet och dels genom det mycket stora ekonomiska engagemang från statens sida som besluten innebar.

I överensstämmelse med 1955 års riksdags beslut utfärdades den 30 juni 1955 en stadga för statsunderstödda yrkesskolor (SFS 1955:503), som ersatte SFS 1921:706 angående kommunal yrkesutbildning, SFS 1921:707 angående enskilda anstalter för yrkesundervisning och SFS 1921:835 angående centrala verkstadsskolor. Denna yrkesskolstadga var i kraft till 1962, då bestämmelser om yrkesundervisningen infördes i den allmänna skolstadgan (SFS 1962:439).

I 1955 års yrkesskolstadga avsåg ordet yrkesskola en skolenhet vid vilken yrkesundervisningen bedrivs. Ordet användes alltså i en vidare bemärkelse än tidigare, då det endast avsåg en viss skolform inom yrkesutbildningsväsendet. Se kap 5 och 6. Såväl heltids- som deltidskurser kunde förekomma. Vidare angavs att en statsunderstödd yrkesskola kunde vara kommunal eller enskild och att en kommunal yrkesskola kunde vara lokal eller central. Lokal yrkesskolas verksamhetsområde var antingen en kommun eller flera närliggande kommuner som gemensamt anordnat en sådan skola, medan en central yrkesskolas verksamhetsområde oftast var en landstingskommun. I regel meddelade de lokala yrkesskolorna undervisning i de yrken som var vanligast på orten, medan de centrala yrkesskolorna avsågs för mera sällan förekommande yrken. Dessutom fanns några riksskolor för yrken med mycket begränsat

rekryteringsunderlag och avsedda för elever från hela landet.

Enligt yrkesskolstadgan borde omfattningen av yrkesbetonade och allmänbildande ämnen avpassas efter respektive kursers utbildningsmål. Undervisningen i yrkesarbete eller annat praktiskt arbete kunde meddelas antingen helt i skolan eller helt förläggas till arbetsplats utanför skolan (i det senare fallet var benämningen inbyggd skola). En tredje möjlighet var att meddela denna undervisning omväxlande i skolan och på ett arbetsställe utanför denna (växelutbildning). Slutligen kunde ett företag anordna en skola med undervisning både i teori och i yrkesarbete (företagsskola). Motsvarande terminologi tillämpas också i Allmänna skolstadgan (SFS 1962:439).

Såväl inbyggda skolor som växelutbildning förekom i viss utsträckning redan förut (se kap 6.2), men företagsskolorna, som ibland kallades industriskolor, innebar en nyhet. Jämför Kurt Forslunds artikel Inbyggd skola - företagsskola i Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1958, s 128 ff. Se även Arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommittés år 1944 avgivna Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens främjande, s 25 ff.

Som redan nämnts behandlade 1952 års yrkesutbildningssakkunniga huvudsakligen de grenar av yrkesutbildningen som stod under KÖYs inseende. I ett särskilt kapitel påtalade de emellertid de olägenheter som följde av att yrkesutbildningens centrala ledning var splittrad på många olika departement och ämbetsverk, medan på det lokala planet varje skola, hur liten den än var, hade en från andra skolor på orten fristående styrelse. Så många olika slag av yrkesutbildning som möjligt borde samlas inom ett enda centralt ämbetsverk. I den mån detta inte kunde ske, borde yrkesutbildningsfrågor i varje fall i större utsträckning än dittills kunna läggas under ett och samma departement.

Med hänvisning till yrkesutbildningssakkunnigas förslag förordades i prop 1955:139 en utredning, som undersökte fördelar och nackdelar med en koncentration till ett ämbetsverk av den centrala ledningen av yrkesutbildningens olika grenar. Redan 1952 års riksdag hade f ö uttalat sig för en utredning av samtliga de frågor som rörde yrkesutbildningens centrala ledning.

Den 4 oktober 1955 avlämnade 1951 års skolstyrelseutredning sitt betänkande Skolväsendets lokala och regionala ledning samt lärartillsättningen (SOU 1955:31). Utredningen föreslog bl a att det i varje kommun skulle finnas endast en skolstyrelse, som skulle vara gemensam för hela det statliga och kommunala skolväsendet i kommunen inkl. yrkesskolorna. För den regionala ledningen skulle inrättas länsskolnämnder. Förslagen, som också innebar kraftig förstärkning av skolans fackliga ledning, ledde i väsentliga delar till riksdagsbeslut våren 1958.

För att utreda frågan om den centrala ledningen av hela yrkesutbildningen och därmed sammanhängande spörsmål tillkallades den 18 oktober 1955 sju sakkunniga, som redan efter några dagar fick i uppdrag att också utreda frågan om rekrytering och utbildning av lärare i yrkesämnen. De antog namnet 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning och viss lärarutbildning, men kallas i det följande för korthetens skull 1955 års sakkunniga.

1955 års sakkunniga framlade till en början ett betänkande om utbildning av lärare i yrkesämnen för industri och hantverk samt handel (SOU 1959:8). Först år 1962 avgavs huvudbetänkandet, Skolväsendets centrala ledning (SOU 1962:28) och år 1963 ett betänkande om utbildning av lärare för jordbruk och skogsbruk samt fortbildning av lärare i yrkesämnen (SOU 1963:13).

I betänkandet om skolväsendets centrala ledning var framställningen uppdelad på två avdelningar, av vilka den första redogjorde för de förhållanden som rådde fram till år 1961, medan den andra innehöll de sakkunnigas förslag. Som delvis framgår av kap 0.1 tolkade de sakkunniga sitt utredningsuppdrag så att det enbart borde avse sådan utbildning, där yrkesutbildningssyftet är det primära och där yrkesämnena helt dominerar programmet. Från utredningen uteslöts sålunda bl a den förberedande yrkesutbildningen inom det allmänbildande skolväsendet och utbildningen vid universitet och högskolor liksom vid vårdinrättningar m m, ävensom sådan intern utbildning inom statliga verk som avses enbart för vederbörande verks eget personalbehov.

De sakkunniga konstaterade att yrkesutbildning kan meddelas i skolmässiga former eller genom praktik i närings- och arbetslivet eller också genom växelverkan mellan dessa bägge former. De yrkesutbildande skolorna har olika huvudmän: staten, halvstatliga organ (t ex hushållningssällskap eller skogsvårdsstyrelser), landsting, primärkommuner, stiftelser, organisationer, enskilda företag eller privatpersoner. Flertalet skolor har ekonomiskt stöd av stat eller kommun. I regel är det endast dessa som behandlas i utredningen.

För många av utbildningsanstalterna utövade vederbörande fackämbetsverk den centrala ledningen även efter tillkomsten av KÖY. En detaljerad redovisning i betänkandet visar, att vad som här kallats central ledning hade delvis olika innebörd i olika fall. Vissa ämbetsverk hade ganska vittgående befogenheter i fråga om både pedagogiska, organisatoriska, administrativa och andra ärenden, medan andra

verk endast ägde att ge råd och anvisningar och på det hela taget endast hade en hjälpande och stödjande funktion. Beslutanderätten låg också på olika nivåer i olika verk.

I det föregående har meddelats, vilka yrkesutbildningsanstalter som stod under KÖYs inseende. SÖ hade fortfarande tillsynen över den förberedande yrkesutbildningen och de inbyggda praktiska linjerna inom det allmänna skolväsendet och vidare över den yrkesutbildning som förekom inom särskolor, blind- och dövskolor samt vissa slag av lärarutbildning. Lantbruksstyrelsen hade överinseende över Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut, lantbruksskolor, lantmannaskolor, lanthushållsskolor, jordbrukets yrkesskolor, mejeriskolor, trädgårds- och fruktodlingsskolor samt all statsunderstödd kursverksamhet för yrkesutbildning på jordbrukets område m m. Skogsstyrelsen var tillsynsmyndighet för de skogsbrukskurser, som anordnades av skogsvårdsstyrelserna och skogssällskapet, medan skogsskolorna och vissa statliga kompletteringskurser stod under tillsyn av domänstyrelsen. Inom fiskeristyrelsen handlades ärenden rörande yrkesutbildning av fiskare inom byrån för saltvattensfisket och ärenden rörande utbildning av fiskeritjänstemän inom byrån för sötvattensfisket. Sjöfartsstyrelsen var överstyrelse för sjöbefälsskolorna. Socialstyrelsen var enligt sin instruktion centralmyndighet endast för den yrkesutbildning, som bedrevs vid ungdomsvårdsskolorna. På grund av stadganden i andra författningar utövade socialstyrelsen emellertid också i större eller mindre omfattning tillsyn över barnavårdsseminariet (fram till 1962 också över förskoleseminarierna), utbildningen av ålderdomshemsföreståndare samt prov- och kompletteringskurserna för hemvårdarinnor. Dessutom hade socialstyrelsen vissa befogenheter rörande barnsköterskeutbildningen, vilken i övrigt stod under ledning av KÖY. Medicinalstyrelsen utövade tillsyn över utbildningen av sjuksköterskor och barnmorskor samt annan personal på sjukvårdens och hälsovårdens område, i den mån tillsynen inte tillkom annan myndighet. Därvid är att märka, att utbildningen vid statens distriktssköterskeskola, som var förlagd till statens institut för folkhälsan, stod under dess tillsyn, men denna tillsyn skulle utövas i samråd med medicinalstyrelsen. I fråga om tandsköterske- och tandteknikerutbildningen hade medicinalstyrelsen endast tillsyn över de skolor som inte var knutna till någon av tandläkarhögskolorna. Medicinalstyrelsen var dock tillsynsmyndighet även för den praktikanttjänstgöring som ingick i utbildningen vid högskolorna.

Förutom dessa ämbetsverk hade ytterligare några verk i mindre omfattning hand om den centrala ledningen av viss yrkesutbildning. Särskilt bör här nämnas AMS, som i egen regi anordnade kurser för hemsamariter och för arbetsledarpersonal inom väg- och vattenbyggnadsfacket. I sin egenskap av centralorgan för arbetsmarknadsärenden upprätthöll AMS ett nära samarbete med de centrala ämbetsverk, som utövade tillsyn över yrkesutbildningen, framför allt med KÖY och SÖ. Dessa tre verk organiserade sinsemellan en samarbetsdelegation. Jfr kap 8.3. - AMS var också centralorgan för verksamheten inom yrkesvägledning och arbetsvård.

Slutligen kan påpekas, att vissa yrkesutbildningsanstalter inte ställts under ledning av något centralt ämbetsverk. Där utövade vederbörande anstaltsstyrelse ensam ledningen. Detta var fallet med skogsmästarskolan, statens hantverksinstitut, statens brandskola och statens polisskola.

Sammanfattningsvis framhöll 1955 års sakkunniga, att de här nämnda ämbetsverken sorterade under många olika departement och att den centrala ledningen även på det departementala planet sålunda var synnerligen splittrad. Om man ville ta hänsyn även till sådan yrkesutbildning, som inte omfattades av de sakkunnigas utredning, t ex intern verksutbildning, yrkesutbildning vid fångvårdsanstalter och ungdomsvårdsskolor m m, kunde man säga att ett 25-tal ämbetsverk utövade tillsyn över någon form av yrkesutbildning, och att dessa ärenden berörde flertalet departement. Därtill kom att ledningen av yrkesutbildning av samma eller likartat slag eller för en och samma näringsgren kunde vara delad mellan olika verk. Så hade t ex fyra ämbetsverk tillsyn över yrkesutbildningen för skogsbruk och tre eller fyra verk över den husliga utbildningen.

1955 års sakkunniga erinrade om att departementschefen redan i prop 1955:139 med anledning av 1952 års yrkesutbildningssakkunnigas förslag hade tagit upp problemen rörande yrkesutbildningens ledning (Se ovan!). I fråga om den lokala och regionala ledningen pågick utredningar. I fråga om den centrala ledningen var tiden enligt hans mening inne för en förutsättningslös utredning. Vid denna utredning borde undersökas "fördelar och nackdelar med en koncentration till ett ämbetsverk av den centrala ledningen av alla yrkesutbildningens olika grenar. Befanns fördelarna härav överväga borde den lämpligaste organisationen av detta ämbetsverk och dess nödvändiga personalbehov utredas. Befanns den centrala ledningen alltfort böra vara uppdelad på flera ämbetsverk, borde undersökas hur denna uppdelning lämpligast bör ske. Även vid detta alternativ borde en viss koncentration kunna vara lämplig. Vilketdera alternativet som än befanns ha de största fördelarna, blev det dock en viktig fråga för utredningen att beakta, hur samarbetet mellan å ena sidan tillsynsmyndigheten eller tillsynsmyndigheterna för yrkesutbildningen och å andra de berörda fackämbetsverken och skolöverstyrelsen skall ordnas." Detta uttalande av departementschefen bildar kärnpunkten i direktiven för 1955 års sakkunniga.

I enlighet med sina direktiv diskuterade de sakkunniga noga de skäl, som borde vägas för och emot en koncentration av yrkesutbildningens centrala ledning till ett enda ämbetsverk. De framhöll att en sådan koncentration medför att planeringen av yrkesutbildningen kan genomföras efter enhetliga riktlinjer över hela landet. Utbildningen för ett givet yrke kan dimensioneras så att den samlade kapaciteten motsvarar behovet i hela landet av utbildad personal för yrket ifråga. En annan fördel ansåg de sakkunniga sammanhänga med dispositionen av tillgängliga resurser i fråga om lärarkrafter, lokaler och undervisningsmaterial. Som en nackdel framhölls däremot att ett centralt verk för yrkesutbildningen inte med samma sakkunskap som ett fackämbetsverk kan bedöma vilket innehåll utbildningen på olika stadier bör få för att motsvara de krav på yrkeskunnighet som bör ställas och hur utbildningen med hänsyn härtill bör planläggas. Dessa nackdelar kunde dock elimineras dels genom att fackkunnig personal anställdes inom det centrala verket, dels genom organiserat samarbete med fackämbetsverket samt företrädare för organisationer på vederbörande närings- eller yrkesområde. På liknande sätt vägde de sakkunniga fördelar och nackdelar i fråga om pedagogisk verksamhet samt organisation och administration och kom till slutsatsen att fördelarna övervägde.

Till sist tog de upp en synpunkt av psykologisk innebörd: "Om yrkesutbildningen i dess helhet får en gemensam central ledning, som i offentliga sammanhang kan föra dess talan, kan det förväntas att detta skall bidra till att yrkesutbildningen i allmänhetens ögon kommer att betraktas som likvärdig med de teoretiska utbildningsvägarna i det allmänna skolväsendet. Det bör då finnas bättre förutsättningar att undanröja den undervärdering av de praktiska yrkena, som tyvärr ännu dröjer sig kvar på många håll."

1955 års sakkunniga diskuterade i flera sammanhang hur den princip om jämställdhet mellan praktiska och teoretiska utbildningsvägar skulle förverkligas, som fastslagits i 1950 års riksdagsbeslut om enhetsskolan. De ansåg att den centrala ledningen måste utöva tillsyn över all egentlig yrkesutbildning, fortbildning, vidareutbildning och omskolning, som inte är av högskolemässig karaktär, samt därjämte lärarutbildning för yrkesundervisningen. Av praktiska skäl gjordes undantag från denna allmänna regel i fråga om viss mera specialbetonad yrkesutbildning.

Innan de sakkunniga tog ställning till frågan om vilka utbildningsanstalter som borde ställas under gemensam ledning och vilka som borde kvarstå under sin dittillsvarande ledning, hade de muntliga överläggningar med företrädare såväl för berörda ämbetsverk som för olika näringslivsorganisationer och personalgrupper. Vid dessa överläggningar uttrycktes ofta stor förståelse för behovet att minska splittringen inom den centrala ledningen av yrkesutbildningen. Många ansåg dock att den utbildning som de själva företrädde hade så nära samband med ett fackämbetsverk att den fortfarande borde stå under dess ledning.

Efter dessa överläggningar utarbetade de sakkunniga sina förslag, som innebar att mycket stora delar av yrkesutbildningen borde läggas under gemensam ledning. (Den i prop 1962:103 föreslagna omorganisationen av lantbrukets skolor ansågs inte böra påverka huvudlinjerna i dessa förslag.) Undantag borde framför allt göras för viss kursverksamhet, t ex den som bedrevs av hushållningssällskap och lantbruksnämnder i förening med rådgivning åt enskilda jordbrukare. Denna borde också i fortsättningen stå under lantbruksstyrelsens tillsyn. Likaså borde skogsbrukskurser som endast gav kompletterande kunskaper åt yrkesutövare ledas av skogsstyrelsen, medan övrig skoglig utbildning borde ställas under yrkesutbildningsverkets ledning. Då det gällde sjukvårdspersonalen framhöll de sakkunniga att denna utbildning ju inrymde såväl teoretiska som praktiska moment och att den praktiska utbildningen måste inpassas i den dagliga arbetsrutinen vid vederbörande sjukvårdsanstalt. Ledningen måste därför utövas gemensamt av yrkesutbildningsverket och medicinalstyrelsen. Den senare borde dessutom själv ansvara för vissa specialkurser. På motsvarande sätt borde yrkesutbildningsverket och socialstyrelsen gemensamt svara för ledningen av utbildningen av socialvårdspersonal. Slutligen kan nämnas att de sakkunniga föreslog att statens brandskola skulle ledas av yrkesutbildningsverket men statens polisskola fortfarande av en särskild styrelse.

Enligt direktiven för utredningen skulle 1955 års sakkunniga föreslå lämpliga former för samarbete mellan de centrala ledningarna för yrkesutbildningsväsendet och det allmänna skolväsendet. De ansåg sig därför böra pröva frågan huruvida den centrala ledningen borde handhas av ett fristående yrkesutbildningsverk i samarbete med SÖ eller av ett gemensamt skolämbetsverk. En väsentlig omständighet för bedömningen var de sakkunnigas önskan att åstadkomma jämställdhet mellan utbildningen för de praktiska yrkena å ena sidan och gymnasielinjerna och övriga teoretiska påbyggnader på grundskolan å den andra. Detta syfte skulle bäst tillgodoses om ett gemensamt skolämbetsverk bildades. Därigenom skulle markeras, att skolväsendet är en helhet, inom vilken alla delar är likvärdiga. Även många praktiska skäl talade för ett gemensamt skolämbetsverk. De sakkunniga pekade bl a på 1958 års skolstyrelsereform som medfört att för allmänna skolor och yrkesskolor gemensamma skolstyrelser inrättats i kommunerna och att de nyinrättade regionala länsskolnämnderna utövade tillsyn även över kommunala yrkesskolor.

Det fanns emellertid å andra sidan också många skäl för att inrätta ett särskilt yrkesutbildningsverk. Utbildningen måste läggas upp så att det vid olika tidpunkter skiftande behovet av yrkesutbildad arbetskraft inom skilda branscher och speciella yrken kan tillgodoses. Den centrala ledningens befattningshavare måste stå i nära kontakt såväl med näringslivet som med yrkesskolornas lärare och ledning för att kunna anpassa undervisningsplaner och undervisningsmetodik till de aktuella förhållandena, medverka till rekrytering av lärare, anskaffning av undervisningsmaterial m m. Trots att många faktorer sålunda talade för ett särskilt yrkesutbildningsverk ansåg de sakkunniga dock att skälen för ett gemensamt skolämbetsverk vägde över.

1955 års sakkunniga föreslog alltså att ett gemensamt skolämbetsverk skulle inrättas, hos vilket ledningen av hela vårt utbildningsväsen nedanför högskolestadiet skulle samlas. Detta ämbetsverk, som skulle kallas Kungl. skolverket, skulle få ett mycket omfattande och samtidigt mycket heterogent arbetsområde, då det ju skulle överta samtliga arbetsuppgifter och befogenheter från såväl SÖ som KÖY och dessutom den övervägande delen av fackämbetsverkens befogenheter på yrkesutbildningsområdet. För att arbetsuppgifterna inte skulle bli alltför många föreslog de sakkunniga att åtskilliga ärendegrupper skulle decentraliseras till lägre beslutsinstanser.

Principerna för det nya skolverkets organisation övervägde de sakkunniga mot bakgrunden av att SÖ och KÖY hade organiserats enligt helt olika principer. SÖ hade organiserats enligt vad som betecknas som avdelningsprincipen. Där behandlades exempelvis alla undervisningsärenden oavsett skolform inom en avdelning, alla administrativa ärenden inom en annan osv. KÖY hade däremot organiserats enligt fackbyråprincipen. Samma byrå behandlade där alla ärenden som rörde ett visst yrkesutbildningsområde. De sakkunniga ansåg att det nya skolverket borde organiseras genom en kombination av dessa båda principer. Kansliorganisationen borde sålunda uppdelas i tre sektorer, av vilka en borde organiseras enligt avdelningsprincipen för ärenden rörande det allmänna undervisningsväsendet och en enligt fackbyråprincipen för ärenden rörande yrkesutbildningsväsendet. Slutligen skulle en för hela skolområdet gemensam sektor bildas, närmast för ärenden rörande planering och administration. I styrelsen för verket skulle förutom verkschefen ingå fyra av verkets chefstjänstemän samt sex av Kungl. Maj:t utsedda lekmannarepresentanter.

De sakkunnigas organisationsförslag föranledde starkt delade meningar bland remissmyndigheterna. En grupp, till vilken statskontoret och SÖ hörde, förordade att hela ämbetsverket skulle organiseras enligt avdelningsprincipen. En annan grupp, till vilken KÖY och flera organisationer inom näringsliv och arbetsmarknad hörde, ställde sig bakom de sakkunnigas förslag. De ansåg nämligen att en sammanhållning av undervisnings-och organisationsärenden för varje slag av yrkesutbildningsanstalter var väsentlig för kontakten med de grenar av näringslivet som utbildningen skulle betjäna.

0.3.4 Tiden 1963–1970

I prop 1963:144 framlades för riksdagen förslag till riktlinjer för utformningen av skolväsendets centrala ledning. Departementschefen framhöll att utvecklingen på skolområdet i allt högre grad kommit att präglas av uppfattningen att teoretisk och praktisk utbildning bör betraktas som likvärdiga och organiseras i former som innebär likställighet. Splittringen i den centrala ledningen började dessutom framträda allt starkare genom samordningen på det lokala och regionala planet. Därtill kom att planeringen och dimensioneringen av fackskolorna och det dåvarande gymnasiet nära sammanhängde med planeringen av bl a handelsgymnasier och tekniska gymnasier. Tidpunkten var därför inne att skapa ett nytt skolämbetsverk med tonvikt på delvis andra funktioner än SÖ och KÖY hade. Beslutet därom borde fattas i två etapper och vid 1963 års riksdag i huvudsak gälla det nya ämbetsverkets verksamhetsområde, organisation, principerna för dess styrelse och uppdelning på avdelningar samt i samband därmed vissa principer för decentraliserad beslutanderätt. Efter fortsatt utredningsarbete borde definitiva beslut om ämbetsverkets organisation m m fattas vid 1964 års riksdag med sikte på att omorganisationen skulle kunna träda i kraft under budgetåret 1964/65.

Departementschefen betonade att det framlagda förslaget innebar att man nu skulle inrätta ett helt nytt ämbetsverk. Han ansåg i motsats till de sakkunniga att detta kunde göras helt klart även om det nya verket fick samma namn som ett av de förutvarande, och föreslog att det nya verket skulle kallas Kungl. skolöverstyrelsen.

Även om all egentlig yrkesutbildning på längre sikt borde ställas under samma tillsynsmyndighet, föreslogs dock i propositionen att vissa utbildningsområden tills vidare borde undantas. Sålunda borde även i fortsättningen omskolnings- och fortbildningskurser för arbetslösa planeras och genomföras i samverkan mellan AMS och det nya skolverket. Jfr kap 8.3. Inom jord- och skogsbruk hade utbildningen så nära anknytning till andra samhällsåtgärder för stöd och utveckling åt dessa näringar att några beslut om förändringar i fråga om ledningen av denna yrkesutbildning inte borde fattas vid denna tidpunkt. I fråga om utbildningen på sjukvårdsområdet borde en pågående utredning avvaktas. Statens brandskola hade så nära anknytning till brandför-

svarets övriga verksamhet, att den fortfarande borde ledas av en särskild styrelse.

Ämbetsverket borde organiseras enligt den ovannämnda s k avdelningsprincipen, så att ärendena fördelades mellan olika avdelningar efter sin sakliga innebörd och först inom avdelningarna i viss mån efter skolform. Beslutanderätten i ärenden av rutinkaraktär eller där fast praxis utvecklats borde decentraliseras, i första hand till länsskolnämnderna. Samtidigt som det med hänsyn till kansliorganisationens funktionsduglighet var nödvändigt att skapa ett i princip integrerat ämbetsverk, var det emellertid också angeläget att beakta synpunkterna från de remissmyndigheter som ville slå vakt om yrkesutbildningsintressena. För att underlätta kontakterna med näringslivet föreslogs därför i propositionen, att undervisningsärendena skulle fördelas på två avdelningar, den ena för ärenden huvudsakligen avseende allmän undervisning och den andra för ärenden rörande yrkesundervisning.

Ett ökat inflytande för de intressenter som stod yrkesutbildningen närmast borde framför allt åstadkommas genom en annan sammansättning av verkets styrelse än de sakkunniga tänkt sig. Förutom generaldirektören och dennes ställföreträdare borde styrelsen bestå av nio av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter, av vilka en skulle ha god förtrogenhet med arbetsmarknadsfrågor och de övriga företräda olika arbetsgivare-, avnämar- och arbetstagarintressen. Inom denna ram borde samtidigt föräldraintressena kunna komma till uttryck på ett naturligt sätt.

Med bifall i väsentliga delar till prop 1963:144 beslöt 1963 års riksdag att SÖ och KÖY skulle ersättas av ett nytt ämbetsverk kallat skolöverstyrelsen. Jfr SU 1963:146. Slutliga förslag beträffande organisationen av skolväsendets centrala ledning skulle efter ytterligare utredningsarbete föreläggas 1964 års vårriksdag. För detta arbete tillkallades en särskild kommitté, som kallade sig 1963 års organisationskommitté för skolväsendets centrala ledning m m, och som den 4 oktober 1963 avgav sitt huvudförslag, ett stencilerat betänkande med titeln Den nya skolöverstyrelsen (ecklesiastikdepartementet 1963:9). Efter remissbehandling av detta betänkande framlades prop 1964:83 angående skolväsendets centrala ledning m m. Riksdagen beslöt våren 1964, att ett nytt centralt ämbetsverk för skolväsendet, benämnt skolöverstyrelsen, skulle inrättas fr o m den 1 oktober 1964. Det skulle omfatta fem avdelningar och en fristående rotel, nämligen undervisningsavdelningen för allmänna skolfrågor (UA), undervisningsavdelningen för yrkesutbildningsfrågor (UY), avdelningen för lärarutbildning och pedagogiskt utvecklingsarbete (L), planeringsavdelningen (P), administrativa avdelningen (A) samt folkbildningsroteln (F). (Det statistiska kontorets arbetsuppgifter hade redan den 1 juli 1960 överförts till SCB. Se kap 0.4). Instruktion för SÖ utfärdades den 4 juni 1964 (nr 531) och en ny instruktion med huvudsakligen formella ändringar den 3 december 1965 (nr 737).

Hösten 1964 fattade riksdagen ett beslut om reformering av de gymnasiala skolorna, som fick stor betydelse också för yrkesutbildningen. Med bifall till prop 1964:171 beslöts nämligen, att från den 1 juli 1966 skulle införas dels en kommunal gymnasial skola benämnd gymnasium, som skulle ersätta såväl dittillsvarande statliga och kommunala allmänna gymnasier som statliga tekniska gymnasier och kommunala handelsgymnasier, dels en kommunal gymnasial skola benämnd fackskola. Se PM från SCB 1977:11. Avsikten var att den omdaning av det gymnasiala skolsystemet som därigenom påbörjades skulle följas i kommande etapper av en reformering av yrkesskolan och den gymnasiala vuxenutbildningen.

Redan hösten 1963 hade ecklesiastikdepartementet tillkallat tolv sakkunniga med uppdrag att göra en samlad översyn av yrkesutbildningens uppgifter, innehåll och organisation. De kallade sig yrkesutbildningsberedningen (YB). I direktiven framhölls, att vårt yrkesskolväsen var utformat enligt riktlinjer som fastslagits av riksdagen år 1955. Två grundläggande skäl fanns att ompröva dessa riktlinjer. Det ena var att åtgärder redan vidtagits och inom kort väntades komma att vidtagas på utbildningsområdet som starkt påverkade yrkesskolväsendet. Det andra var att yrkesutbildningen måste anpassas efter de allt snabbare förändringarna i produktionslivet.

YB arbetade till en början över hela fältet av aktuella frågor, men efter ovannämnda beslut vid höstriksdagen 1964 med anledning av prop 171 ändrade de sitt arbetsprogam och koncentrerade sig till de frågor, som de bedömde vara av vikt för planeringen av framtidens samordnade gymnasiala skolväsen. De avgav därför först ett omfattande principbetänkande med titeln Yrkesutbildningen (SOU 1966:3) och behandlade återstående frågor i ytterligare sju betänkanden åren 1967-70. Se Bilaga B.

YB erinrade om grundtankarna i besluten vid 1964 års höstriksdag, som innebar att de tre gymnasiala skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola skulle vara likställda och i möjligaste mån samordnade och integrerade. YB framhöll, att yrkesutbildningen inte längre kunde sägas vara en enbart praktisk utbildning i motsats till ett helt teoretiskt gymnasium och en övervägande teoretisk fackskola. Likaväl som man funnit det nödvändigt att kräva viss praktisk erfarenhet av eleverna på gymnasiets och fackskolans tekniska linjer borde eleverna i yrkesskolans motsvarande linjer erhålla undervisning i vissa tekniskt-teoretiska ämnen.

YB undersökte möjligheterna till olika slag av integration mellan yrkesskolan och de övriga gymnasiala skolformerna och fann att en lokalmässig och pedagogisk integration kunde möjliggöra visst sambruk av specialutrustade lokaler liksom av undervisningsmateriel och vissa lärarkrafter. YB lade också sociala aspekter på integrationen och framhöll bl a betydelsen för en elev att kunna byta utbildningsväg om den först valda visat sig mindre lämplig, utan att därför behöva byta utbildningsort.

YB kunde inte finna några bärande skäl för den dittillsvarande gränsdragningen mellan de tre gymnasiala skolformerna utan föreslog, att det gymnasiala skolstadiet skulle betraktas som en enda skolform innehållande utbildningslinjer av olika längd och med varierande målsättning. Denna nya skola borde kallas gymnasieskola. Principen om den helt integrerade gymnasieskolan borde gälla från och med den 1 juli 1967 och det praktiska genomförandet i de olika gymnasieregionerna ske så snart som möjligt efter nämnda datum.

En bred remissopinion slöt upp kring de bärande principerna i YBs förslag, och departementschefen förordade i prop 1968:140 att de skulle förverkligas. Förberedelsearbetet beräknades dock ta flera år i anspråk, och sammanslagningen av de olika gymnasiala skolorna ansågs därför inte kunna genomföras förrän den 1 juli 1971. Riksdagen fattade principbeslut i huvudsaklig överensstämmelse med propositionen. Namnet fastställdes inte då, men som arbetsnamn användes benämningen mellanskolan. På departementschefens förslag fastställde Kungl. Maj:t i stället senare det av YB föreslagna namnet gymnasieskolan, som därefter användes i kungörelsen den 14 maj 1970 (SFS 1970:290) liksom i prop 1970:159, vilken ledde till att den nya skolformen infördes från och med den 1 juli 1971.

I prop 1968:140 hade inga ändringar föreslagits i läroplanerna för den utbildning som motsvarade gymnasium och fackskola. Däremot föreslogs i huvudsaklig anslutning till YBs förslag en omläggning inom den del av den nya skolformen som motsvarade yrkesskolan. Se kap 8.2.

Prop 1968:140 behandlade även vissa förslag som framlagts av Skogsbrukets yrkesutbildningskommitté (SYK). Se SOU 1965:67. SYK erinrade om att det fanns fyra skolformer för skogsutbildning, nämligen skogsbruksskolor, skogsskolor, skogsmästarskolan samt skogshögskolan. Jfr kap 14.2. I detta sammanhang behandlades enbart skogsbruksskolorna. Förslagen från YB och SYK var i huvudsak sammanfallande i fråga om denna utbildning. I propositionen föreslogs sålunda, att utbildningen i skogsbruksskolorna skulle anordnas som en ett-årig grundutbildning med en därpå följande vidareutbildning för blivande företagare, förmän eller maskinförare. Den skogliga yrkesutbildningen var liksom utbildningen för yrken inom lantbruk och trädgårdsnäring beroende av närheten till skog och odlingsbar mark. Det var därför svårt att i normalfallen åstadkomma en lokalmässig samordning med andra skolor på detta stadium. Det var dock självfallet att en samordning borde komma till stånd i de fall då det var praktiskt möjligt.

I detta sammanhang berördes i propositionen också planeringen för lanthushållsskolornas förläggning. Deras utbildning hade nära anknytning till annan huslig utbildning men de var inte i samma utsträckning som övriga skolor på jordbrukets och skogsbrukets område beroende av närheten till brukningsenheter. Man borde därför vid planeringen beakta möjligheten att närmare anknyta dem till övriga skolor på samma stadium.

Tillsynen över den utbildning på sjukvårdens område, som dittills åvilat medicinalstyrelsen, överfördes den 1 januari 1966 till SÖ. Beslutet avsåg utbildningen av sjuksköterskor inkl distriktssköterskor och barnsjuksköterskor samt barnmorskor och den högre utbildningen av sjuksköterskor. Se prop 1965:161.

YB har i SOU 1966:3 ägnat ett särskilt avsnitt åt vuxenutbildning och postgymnasial utbildning. Se prop 1967:85, som även behandlade gymnasieutredningens betänkande Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola (SOU 1965:60). Med anledning av propositionen beslöt riksdagen att s k särskild kommunal gymnasial utbildning för vuxna skulle få anordnas från den 1 juli 1968. Till den nya organisationen, som ersatte kvällsgymnasierna, fördes också yrkesskolornas deltidskurser. Se vidare Utbildningsstatistisk årsbok 1979, s 43 ff.

Frågan om huvudmannaskapet för de gymnasiala skolformerna hade behandlats av flera tidigare utredningar, då ecklesiastikministern i september 1967 tillsatte den s k huvudmannautredningen för att klarlägga de konkreta problem som var förbundna med denna fråga. Utredningen framlade i november 1968 sitt betänkande Huvudmannaskapet för de gymnasiala skolformerna (SOU 1968:63). Detta betänkande lades till grund för prop. 1970:4, som i allt väsentligt bifölls av riksdagen. Medan det dåvarande gymnasiet och fackskolan i likhet med grundskolan hade en primärkommun till huvudman, hade huvudmannaskapet för yrkesutbildningen varit fördelat mellan staten, halvstatliga institutioner, landstingskommuner, primärkommuner, stiftelser, organisationer, privata företag m fl. Riksdagens beslut innebar, att den skolform som skulle ersätta gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan (och som genom ett senare beslut kallades gymnasieskolan) skulle få primärkommunalt huvudmannaskap i likhet med grundskolan. Vårdyrkesutbildningen skulle handhas av huvudmannen för resp vårdverksamhet, dvs främst landstingen och de landstings-

fria städerna. Lantbruks- och lanthushållsskolorna samt skogsbruksskolorna skulle få landstingskommunalt huvudmannaskap. Alnarpsinstitutet, trädgårdsskolan i Norrköping och skogsinstituten skulle tills vidare förbli statliga. Omfördelningen av huvudmannaskapet skulle komma till stånd den 1 juli 1971 med en övergångsperiod om tre år för reformens slutförande.

Besluten vid 1970 års riksdag innebar alltså att den övervägande delen av den skolmässiga yrkesutbildningen integrerades i gymnasieskolan enligt prop 1970:159 och att den sålunda utvidgade gymnasieskolan fick samma huvudman som grundskolan enligt prop 1970:4.

0.4 Statistikens organisation

I sitt förslag "rörande inrättandet af ett statistiskt embetsverk" föreslog 1854 års statistiska kommitté att det nya ämbetsverket bl a också skulle försöka åvägabringa en ordnad statistik över undervisningsväsendet. Denna statistik borde avse folkundervisning, elementarläroverk, universitet, militärläroverk, Akademien för de fria konsterna, Musikaliska akademien och Karolinska institutet samt övriga för särskilda yrken inrättade "tillämpningsskolor".

F. Th. Berg, som var ordförande i kommittén och från 1858 chef för SCB, publicerade i ST 1870 en plan för Sveriges officiella statistik, där han bland skolor som byggde på folkskolans kunskapsmått räknade med två kategorier, den ena omfattande de egentliga elementarläroverken och med dem likartade skolor, som ej avsåg en bestämd yrkesutbildning, och den andra omfattande de speciella yrkesskolorna. Till sistnämnda kategori kunde förslagsvis räknas handels-, slöjd-, bruks-, lägre lantbruks-, skogs-, bergs-, trädgårds-, navigations-, veterinär- och krigsskolor samt högre folkskolor, folkhögskolor, seminarier, enskilda läroverk m fl.

De förslag som framlades av 1854 års statistiska kommitté ledde visserligen till att SCB inrättades år 1858, men undervisningsstatistiken förlades inte dit utan till ecklesiastikdepartementet. Där upprättades en särskild byrå för undervisningsväsendet, vilken år 1864 uppdelades i en byrå för den högre undervisningen och en byrå för folkundervisningen. I dessa byråers arbetsuppgifter ingick också "att föra statistiska och andra anteckningar".

Den statistik som utarbetades av ecklesiastikdepartementet omfattade sålunda endast folkundervisning och allmänna läroverk. Detta påtalades av 1905 års statistiska kommitté som framhöll att man för övriga utbildningsområden fortfarande saknade andra officiella statistiska uppgifter än de ofullständiga upplysningar som återfanns i sammandraget till Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, riksdagsberättelsen om rikets styrelse samt riksdagens revisorers berättelser. (Ur dessa källor torde flertalet av de uppgifter vara hämtade, som återgavs i ST och sedermera i SÅ).

1905 års statistiska kommitté föreslog att statistiken även skulle omfatta "teknisk och fackundervisning". Därmed avsågs bland annat a) lägre tekniska yrkesskolor, bergsskolor, kolarskolor m fl liknande yrkesskolor, tekniska elementarskolor samt Chalmers tekniska läroanstalt och Tekniska högskolan, b) handelsskolor och handelsinstitut samt Handelshögskolan, c) slöjdskolor och Nääs slöjdseminarium, sy- och vävskolor samt hushållsskolor, d) lantbruksskolor, lantmannaskolor, mejeriskolor, trädgårdsskolor, torvskolor, fiskeriskolor, lantbruksinstitut, e) veterinär- och hovbeslagsskolor samt Veterinärinstitutet, f) skogsskolor och Skogsinstitutet, g) navigationsskolor, h) militära läroverk och högskolor, j) anstalter för utbildande av predikanter och missionärer, k) läroanstalter för barnmorskor, Gymnastiska centralinstitutet, Farmaceutiska institutet och Tandläkarinstitutet, samt l) Konsthögskolan och Musikaliska akademiens konservatorium. - Denna långa uppräkning visar vilken mångfald av anstalter för yrkesutbildning på olika nivåer som fanns i början av 1900-talet. Den visar också vilka slag av utbildning som motsvarades av vad som då kallades teknisk och fackundervisning.

Kommittén räknade med att det statistiska primärmaterialet skulle utgöras av skolornas årsredogörelser. En förutsättning var dock att de delar av redogörelserna som skulle bilda underlag för statistiken var uppgjorda enligt enhetliga formulär, som fastställts efter samråd mellan vederbörande skola och det organ, som skulle handha statistiken. Detta organ skulle vara det av kommittén föreslagna statistiska centralverket. I samband därmed skulle den statistiska avdelningen inom ecklesiastikdepartementet upphöra.

Detta förslag väckte livlig debatt. Som närmare redovisas i PM från SCB 1977:11 beslöt 1920 års riksdag efter ytterligare utredningar i stället att ecklesiastikdepartementets statistiska avdelning skulle överföras till SÖ från den 1 januari 1921.

Genom detta beslut fick SÖ ansvar för statistiken över den undervisning som stod under dess tillsyn. På yrkesutbildningsområdet svarade SÖ sålunda fram till år 1944 för statistiken över tekniska läroverk och handelsläroverk, kommunala, enskilda och s k särskilda anstalter för yrkesundervisning inom industri och hantverk, handel och husligt arbete samt viss lärarutbildning för dessa områden.

Resultaten av denna statistik publicerades i SOS under rubriken Yrkesundervisningen utom i

fråga om utbildningen av lärare för lärlings- och yrkesskolor, som redovisas i Lärarutbildning. Av Yrkesundervisningen utkom emellertid endast fyra volymer, nämligen för åren 1919/21, 1921/22, 1928/29 och 1936/37, den sistnämnda med en översikt för åren 1929/30-1935/36. Som närmare framgår av kap 6 utarbetade SÖ även manus till text och tabeller för de år mellan 1922 och 1936 som inte motsvaras av tryckta berättelser. De förvaras nu i SCBs arkiv jämte vissa tabeller, som SÖ utarbetat för läsåren 1937/38-1944/45.

I texten till de olika berättelserna redovisades organisationen av de olika skolformerna med hänvisning till gällande författningar och vidare huvuddragen av undervisningens innehåll och omfattning, t ex förekomsten av obligatoriska och frivilliga ämnen, kursernas antal och längd, terminernas längd i heltidskurserna osv. Dessutom redogjordes för antalet lärare av olika kategorier och för skolornas ekonomiska förhållanden, såsom anslag från stat, landsting, primärkommuner och enskilda bidragsgivare, elevavgifter, stipendier och premier m m. I fråga om antalet elever gjorde SÖ stora ansträngningar för att kunna få till stånd en tillfredsställande bild. Svårigheterna bestod framför allt däri att en del personer deltog i mer än en kurs under redovisningsåret medan andra tillhörde skolor med flerårig heltidsundervisning. Vid sidan om hela antalet kursdeltagare infordrade SÖ därför från och med ht 1927 också uppgifter om antalet inskrivna personer, i statistiken benämnda elever utan dubbelräkning. Se kap 6.

I prop 1943:232 hade departementschefen uttalat som sin åsikt att SÖs statistiska avdelning skulle utarbeta statistik över yrkesutbildningen även efter tillkomsten av KÖY. Se kap 0.3.3. Men i den nya instruktion som utfärdades för SÖ bibehölls den tidigare bestämmelsen att SÖ skulle ansvara för statistik över de utbildningsområden som stod under dess tillsyn. Se 7 § i SFS 1943:962. Rent formellt bortföll sålunda SÖs ansvar för statistiken över den utbildning som ställdes under KÖYs tillsyn utan att KÖY övertog motsvarande ansvar. KÖY skulle endast göra de utredningar, som "i vederbörlig ordning äskas eller av förhållandena eljest påkallas".

Enligt instruktionen för KÖY skulle dess första byrå bland ett mycket stort antal andra ärenden också ansvara för statistik och undersökningar av näringslivets behov av utbildad arbetskraft. Eftersom departementschefen i prop 1943:232 direkt avvisat tanken på att utrusta KÖY med högre kvalificerad personal för att fullgöra rent statistiska arbetsuppgifter (se ovan), anlitade KÖY till en början på extra stat en särskild expert för att leda arbetet med den för verket nödvändiga statistiken. I slutet av 1950-talet beslöt överstyrelsen emellertid en ändring av arbetsordningen, som bl a innebar att en särskild sektion för arbetsmarknadsärenden och statistik bildades inom första byrån.

Från verkstadsskolor och lärlings- och yrkesskolor infordrade KÖY två gånger om året uppgifter om de elever som undervisades vid undersökningstillfället. Uppgifterna avsåg första gången november 1943 men därefter mars och oktober varje år. Ett sammandrag av resultaten från höstundersökningarna publicerades i SÅ. De gällde dels hela elevantalet, dels elever i heltidskurser om minst 5 månaders längd. För högre tekniska läroverk, handelsgymnasier och s k särskilda anstalter för yrkesundervisning grundades huvuddelen av elevstatistiken på terminskataloger, som i motsats mot det förstnämnda materialet medgav uppdelning även efter kön.

Huvuddelen av KÖYs statistikproduktion sammanställdes i ett antal stencilerade häften, som innehöll några förklarande noter men ingen text. Där finner man uppgifter från samtliga skolor under KÖYs inseende med fördelning efter yrkesinriktning m m. Redovisningen motsvarade närmast den kategori som SÖ benämnde elever utan dubbelräkning. Det är osäkert, hur många sådana häften som utgavs. Ytterst få exemplar tycks vara bevarade. En anledning torde vara, att de fram till och med år 1956 angavs vara preliminära. Inom SCB förvaras häften för oktober och i vissa fall för mars åren 1947-60. Under större delen av tiden var häftestiteln Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m. Dessutom utgav KÖY vid 6 olika tillfällen under åren 1949-1959 kortfattade tryckta redogörelser under titeln Yrkesutbildningen i Sverige. Dessa redogörelser innehöll text jämte ett fåtal statistiska uppgifter. Se Bilaga B.

Från och med hösten 1956 tillämpades i statistiken samma terminologi som i 1955 års yrkesskolstadga. Se kap 0.3.3. Därvid upphörde den tidigare redovisningen av de olika formerna av lärlings- och yrkesskolor.

Den 1 juli 1960 överfördes SÖs ansvar för skolstatistiken till SCB, som även började utarbeta löpande yrkesskolstatistik i samråd med KÖY. I samband därmed överfördes också SÖs statistiska kontors arkiv till SCB men däremot inga delar av KÖYs arkiv. Se vidare PM från SCB 1974:5 och 1977:11. (Den utbildning som sorterade under andra ämbetsverk berördes inte av dessa beslut.) Genom sammanslagning med SCBs statistik över högre studier bildades inom SCB en särskild avdelning för undervisningsstatistik, som sedermera omorganiserades vid flera tillfällen. Se SCBs krönika i olika årgångar av ST.

SCBs redogörelser för yrkesutbildningen grundades till en början på uppgifter från rektorerna i de skolor som stod under KÖYs inseende. De innehöll bl a uppgifter om fördel-

ningen mellan manliga och kvinnliga elever inom olika utbildningsgrenar. För skolor och elever i oktober 1960 och 1961 sammanställdes stencilerade tabellredogörelser, ur vilka ett urval jämte textkommentar publicerades i ST åren 1961 och 1962. För senare år har statistiken redovisats årligen i SM. En sammanfattning av resultaten ingår i Utbildningsstatistik 1960-1973 (PM från SCB 1974:3).

I de båda artiklarna i ST framhölls att redovisningen avsåg antalet kursdeltagare och inte nettoantalet personer under yrkesutbildning. Dessutom medräknade SCB några kurser som inte hade ingått i KÖYs statistik. Antalet blev därigenom något högre än det skulle ha blivit med KÖYs redovisningsmetod.

I nära samråd med KÖY och AMS lät SCB utarbeta ett nytt klassifikationssystem, som innebar att eleverna redovisades efter utbildningens art, oberoende av i vilken skolform den bedrevs. Det lades till grund redan för de tabellsammanställningar som avsåg hösten 1960. Arbete med att ytterligare utveckla detta system pågick sedan under flera år. I fråga om heltidskurserna medgav det nya systemet en synnerligen detaljerad redovisning, medan däremot en enklare indelning tillämpades för deltidskurserna. Genom systemets utformning och genom att hålkortsbearbetning började tillämpas, öppnades möjligheter att tillgodose även långt gående önskemål om specialbearbetningar.

En ny utbildningsklassificering benämnd Svensk utbildningsnomenklatur (SUN) fastställdes av SCB 1969. Se ST 1970, s 133.

Ovanstående redogörelse avser statistiken över den yrkesutbildning som stod under inseende av KÖY resp SÖ. De ämbetsverk som ansvarade för annan yrkesutbildning sammanställde i viss utsträckning uppgifter om antalet närvarande och utexaminerade elever, som i summarisk form återgavs i SÅ. Jfr kap 14-16.

I detta sammanhang bör nämnas, att flera publikationer som utgivits av AMS, bl a den sedan 1953 utgivna serien Arbetsmarknadsstatistik, innehåller fakta om sysselsättningsläget m m, som varit vägledande för planeringen av yrkesutbildningens omfattning och inriktning. Detta gäller i synnerhet den arbetsmarknadsutbildning som bedrevs av KÖY, sedermera SÖ, i nära samarbete med AMS. Se kap 8.3. Vissa häften i serien innehåller också statistiska redogörelser för denna utbildning.

För åren från och med 1965 ingår i SM även statistik över sjöbefälsskolor och för åren från och med 1980 över sjuksköterskeskolor samt lantbruks-, lanthushålls- och trädgårdsskolor m m. (Statistiken över sjuksköterskeskolorna hade för åren 1966 och 1967 utarbetats av SÖ och dessförinnan av medicinalstyrelsen.) Även för ett stort antal andra yrkesutbildningsområden har SCB under senare år publicerat statistik. Se Utbildningsstatistik 1960-1973 (PM från SCB 1974:3) och Utbildningsstatistisk årsbok från och med 1978.

Ytterligare statistik beträffande yrkesutbildningen torde kunna hämtas ur handlingar från KÖY och vissa andra av de ämbetsverk som länge hade tillsyn över utbildningen.

1 Utbildning för arbetare inom industri och hantverk till och med 1918

Alltsedan medeltiden fick hantverksgesäller och lärlingar sin yrkesutbildning i en mästares verkstad. Under s k gesällvandringar kunde de skaffa sig ökade kunskaper.

Fram till år 1847 fanns i Sverige ett lagligen reglerat skråväsen. Skrået hade ensamrätt till vissa arbeten men också skyldighet att utföra dem och skyldighet att utbilda lärlingar i yrket. Genom skråordningarna reglerades bl a hur hantverksutbildningen skulle organiseras. Kvaliteten på yrkesskickligheten avgjordes genom provarbeten. I många fall förde utbildningen fram till gesällprov, i bästa fall till mästarprov. Se SOU 1954:11 och 1966:5 samt Brita Wernlunds licentiatavhandling "Några drag i den svenska yrkesutbildningens utveckling", s 5 och 188 ff.

Även sedan skråväsendet avskaffats genom 1846 års fabriks- och hantverksordning bibehölls bestämmelser som reglerade lärlings- och gesällutbildningen.

Yrkesutbildning i skolmässiga former förekom endast i undantagsfall före början av 1800-talet. En av dessa var Mekaniska skolan, som inrättades 1798 men som endast var i verksamhet några årtionden. På 1820-talet inrättades tre skolor, vilkas undervisning inriktades på utbildning av ingenjörer och andra tekniker, nämligen Teknologiska institutet i Stockholm, Chalmerska slöjdskolan i Göteborg och den äldre bergsskolan i Falun, som på 1860-talet flyttades till Stockholm och förenades med Teknologiska institutet. Se kap 2.1.

År 1850 framlade föreståndaren för Teknologiska institutet L.J. Wallmark en utförlig plan för den tekniska undervisningen i riket, enligt vilken Sverige förutom högre tekniska läroanstalter behövde dels en ny form av skolor för den lägre tekniska undervisningen, tekniska elementarskolor, dels sådana skolor för arbetare och lärlingar, som brukade kallas tekniska söndags- och aftonskolor. - I det följande behandlas högre tekniska läroanstalter i kap 2.1 och tekniska elementarskolor i kap 2.2.

Tekniska söndags- och aftonskolor började inrättas på 1820-talet på ett fåtal platser. En utförlig redogörelse för skolor av detta slag ingår i Brita Wernlunds ovannämnda arbete, s 19-86. Lärjungarna i dessa skolor var arbetare, som om dagarna förtjänade sitt uppehälle i fabriker och hantverkerier och som därför i allmänhet endast kunde använda kvällar och söndagar åt att skaffa sig kunskaper. Barn och vuxna satt bredvid varandra på skolbänken och undervisades samtidigt, trots de ofta stora olikheterna i förkunskaper, erfarenhet och uppfattningsförmåga. Undervisningen omfattade i stor utsträckning vanliga skolämnen och var ofta ytterst elementär, samtidigt som man ändå försökte anpassa den till de särskilda yrkenas behov. Detta medförde givetvis svårlösta pedagogiska problem.

Motsvarande slag av skolor redovisades under rubriken tekniska arbetareskolor i det betänkande som 1872 års kommitté för den tekniska undervisningen avgav år 1874, och som ingår i 1876 års riksdagstryck. År 1874 fanns 14 sådana skolor med sammanlagt omkring 2 000 elever förutom Slöjdskolan i Stockholm (se kap 9) och den statsunderstödda Tekniska söndags- och aftonskolan i Eskilstuna (se kap 2.3). Hösten 1872 hade den största av dessa, Tekniska söndags- och aftonskolan i Malmö, 514 elever, varav 71 kvinnliga. Några av skolorna kallades söndags- och aftonskolor men andra slöjdskolor eller ritskolor. Det bör emellertid framhållas, att ordet slöjd på 1800-talet användes inte bara för slöjd i ordets nuvarande betydelse utan också för vissa tekniska ämnen.

I detta sammanhang bör också ett annat viktigt terminologiskt påpekande göras. När kommittén talar om tekniska arbetareskolor, tekniska söndags- och aftonskolor osv avses hela tiden vad vi numera kallar yrkesskolor, yrkesundervisning, yrkesutbildning. I Sverige görs i vår tid regelbundet skillnad mellan "teknisk utbildning" (ingenjörsutbildning) och "yrkesutbildning". Denna innebörd av ordet teknisk är inte vanlig i andra länder. På de flesta håll i utlandet kallas yrkesundervisning "teknisk undervisning".

I fråga om de tekniska söndags- och aftonskolorna anmärkte 1872 års kommitté på att sådana saknades i elva län och flertalet städer. (Det bör påpekas, att kommitténs undersökningar inte omfattade de slöjdskolor för flickor, som fanns på många håll i landet med undervisning i sömnad, vävning m m men i regel ej i allmänna skolämnen. Jfr kap 4.2.) Kommittén framhöll, att åtskilliga av de befintliga skolorna behövde få en tidsenligare organisation och att dessutom ett stort antal nya skolor måste

upprättas, så att undervisningen kunde uppsöka arbetarna överallt på nära håll bland fabriker och verkstäder. Staten borde uppmuntra kommunerna att inrätta nya skolor, understödja de skolor som redan fanns och medverka till att de fick en lämplig organisation.

Statsbidrag beviljades första gången för år 1878, och utbildningen började reformeras på grundval av kommitténs förslag. Antalet skolor av detta slag, som sedan 1881 började kallas lägre tekniska yrkesskolor, steg till en början långsamt trots möjligheterna till statsbidrag, men i början av 1890-talet blev tillväxten markant. Se texttabell 1a, som visar att antalet statsunderstödda skolor läsåret 1890/91 var 28 med 4 844 elever. Läsåret 1909/10 utgick statsbidrag till 66 skolor med 10 737 elever och 557 lärare. Dessutom hade 2 skolor med 82 elever och 7 lärare sökt men ännu inte fått statsbidrag. Även dessa har medräknats i texttabell 1a.

Den 4 oktober 1907 tillsatte Kungl Maj:t en ny utredning, 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen, vars utlåtande omfattar tre delar. Del 1, som avgavs år 1912, innehåller kommitténs förslag till riktlinjer för organisationen jämte korta hänvisningar till det omfattande utredningsmaterial, som legat till grund för förslagen. Del 2 innehåller en historik över den tekniska undervisningen i Sverige jämte flera statistiska sammanställningar, medan del 3 redovisar förhållandena i ett stort antal främmande länder. Samtliga tre delar ingår bland kommittébetänkandena i 1918 års riksdagstryck.

Till lägre teknisk utbildning räknade kommittén i likhet med 1872 års kommitté inte bara utbildning för yrkesarbetare inom industri och hantverk, dvs lägre tekniska yrkesskolor, utan också såväl tekniska elementarskolor (se kap 2.2) som viss annan teknisk utbildning (se kap 2.3).

I fråga om de lägre tekniska yrkesskolorna framhöll 1907 års kommitté att deras elever visserligen hade ökat betydligt i antal under de gångna trettio åren men att elevantalet i förhållande till hela antalet arbetare ändå inte var större än tidigare, trots att industrin nu ställde mycket större fordringar på arbetarnas yrkesutbildning. Skolornas undervisning och utrustning med lokaler och undervisningsmateriel hade inte heller nått en tidsenlig utveckling. "Det är påtagligt, att yrkesundervisningen under de senaste årtiondena icke på långt när omfattats med samma intresse och varit föremål för samma omvårdnad som övriga delar av vårt undervisningsväsende". Kommittén framhöll, att allra största delen av den ungdom som lämnade folkskolan vid 12 till 14 års ålder, inte fick någon ledning och hjälp från samhällets sida för sin fortsatta utbildning. (aa, s 67.)

Texttabell 1a LÄGRE TEKNISKA YRKESSKOLOR: SKOLOR OCH ELEVER LÄSÅREN 1890/91-1909/10

Anmärkning. Många av dessa skolor kallades till en början tekniska söndags- och aftonskolor.

Läsår	Skolor	Elever	Läsår	Skolor	Elever
1890/91	28	4 844	1900/01	41	..
1891/92	29	4 963	1901/02	42	..
1892/93	30	4 930	1902/03	42	7 906
1893/94	31	4 998	1903/04	46	..
1894/95	32	5 502	1904/05	48	..
1895/96	32	5 292	1905/06	54	9 484
1896/97	33	5 636	1906/07	56	11 015[1]
1897/98	34	6 078	1907/08	56	..
1898/99	34	6 447	1908/09	66	10 360
1899/1900	36	6 752	1909/10	68[2]	10 819

1) Därav 7 958 män, 3 057 kvinnor.
2) Inkl 2 skolor med 82 elever, som först senare fick statsbidrag.

Källa: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande. Del 2, s 37

I del 2 av utlåtandet meddelas bl a uppgifter om undervisningens omfattning och om antalet lärare och elever vid var och en av de 56 lägre tekniska yrkesskolor som var i verksamhet läsåret 1906/07. Undervisningen var till största delen förlagd till vardagskvällar och söndagsförmiddagar under vinterhalvåret och pågick mellan 22 och 35 arbetsveckor. Skolorna skulle ha till huvudsaklig uppgift att meddela vissa yrkeskunskaper åt personer som redan inträtt i ett visst yrke, men i regel stod de öppna för alla, som ville begagna sig av undervisningen. Denna kom därigenom att i många fall få en mera allmänbildande än yrkesutbildande inriktning.

Eleverna hade stor frihet i valet av ämnen. Våren 1907 hade det största antalet såväl manliga som kvinnliga elever valt matematik. För de manliga eleverna kom de grundläggande ämnena linearritning och frihandsteckning i andra hand, och därnäst kom välskrivning, svenska språket och bokföring, medan tekniska tillämpningsämnen samlade betydligt färre deltagare. De kvinnliga eleverna hade förutom matematik framför allt valt välskrivning, svenska språket, bokföring och frihandsteckning. Närvaron vid lektionerna växlade emellertid. Vid de flesta av skolorna hade eleverna nämligen frihet att själva avgöra, när de ville delta i undervisningen. Några skolor rapporterade dock frånvaron till arbetsgivaren för att genom hans medverkan förmå eleven att besöka skolan mera regelbundet.

Av de under 1907 verksamma skolorna hade alla utom tre såväl manliga som kvinnliga elever. Vid inskrivningen hösten 1909 var åldersfördelningen följande:

Åldersgrupp	Män		Kvinnor	
	Antal	%	Antal	%
Under 14	302	5,9	125	5,2
14-18	3 002	59,0	1 675	69,2
18-21	914	17,9	315	13,0
21-25	469	9,2	158	6,5
25-30	240	4,7	83	3,4
Över 30	166	3,3	64	2,7
Summa	5 093	100,0	2 420	100,0

Flertalet elever tillhörde alltså lärlingsåldern 14-18 år.

Kommitténs undersökningar visade emellertid dels att endast omkring 65 % av eleverna var anställda i något yrke, dels att knappt mer än 5 % av arbetarna i lärlingsåldern besökte någon yrkesskola. Då därtill kom att bara ett litet fåtal fullföljde undervisningen, ansåg kommittén att det var nödvändigt att införa någon form av skolplikt några timmar i veckan under hela eller någon del av lärlingsåldern.

Undervisningen borde ordnas så att det stora flertalet arbetare inom industri och hantverk kunde tillförsäkras åtminstone ett minimum av yrkesutbildning. Den praktiska yrkesutbildningen borde åtminstone i övervägande grad vinnas genom yrkesmässigt arbete i industrins tjänst under den enskilde mästarens eller arbetsgivarens ledning. För att trygga denna sida av lärlingens utbildning fordrades med nödvändighet en lärlingslag, som gav arbetsgivaren både möjlighet och skyldighet att sörja för att lärlingen fick en god och allsidig utbildning i sitt yrke. De teoretiska kunskaper som yrkesarbetaren dessutom behövde, måste han däremot få i särskilda skolor. Man kunde inte begära att mästaren eller arbetsgivaren själv skulle kunna meddela lärlingen den materialkännedom, den kunskap i bokföring och kostnadsberäkning samt den färdighet i ritning och teckning samt i räkning och skrivning m m som yrkesutövningen ansågs kräva.

Det första stadiet av yrkesundervisningen borde utgöra en så omedelbar fortsättning som möjligt till folkskolan och bedrivas samtidigt med att eleverna lärde sig ett yrke genom praktiskt arbete inom industri och hantverk. Flertalet unga arbetare skulle därigenom tillförsäkras åtminstone de första grunderna av en verklig yrkesutbildning. De som senare ville skaffa sig en grundligare yrkesutbildning skulle då omedelbart kunna gå över till egentliga fackstudier.

Kommittén föreslog därför att yrkesutbildningen skulle fördelas på två stadier, ett grundläggande stadium, lärlingsskolan, och ett högre stadium, den egentliga yrkesskolan.

Tre olika typer av lärlingsskolan diskuterades. Den kompletterande lärlingsskolan skulle liksom dittills ge viss teoretisk utbildning några timmar i veckan åt lärlingar inom industri och hantverk, den fullständiga lärlingsskolan skulle förutom teoretisk undervisning ge praktisk utbildning med hjälp av särskilda skolverkstäder, medan den förberedande lärlingsskolan var tänkt för ungdomar, som ännu inte börjat arbeta som lärlingar. Kommittén förordade att lärlingsutbildningen huvudsakligen skulle ske inom den förstnämnda typen av lärlingsskola.

Avsikten med yrkesundervisningens andra stadium eller den egentliga yrkesskolan var att ge en verkligt gedigen yrkesutbildning åt dem som genom fortsatta yrkesstudier utöver lärlingsskolan önskade få kompetens för en mera självständig yrkesutövning som egna mästare inom hantverket eller som förmän inom industrin.

1907 års kommittés förslag remitterades till ett stort antal myndigheter. Kommerskollegium tog del av samtliga yttranden och avgav därefter ett eget utlåtande, som i likhet med betänkandets tre delar ingår i 1918 års riksdagstryck. Medan remissbehandlingen pågick offentliggjordes emellertid flera andra utredningar, som delvis berörde samma åldersstadium, nämligen 1913 års kommitterades förslag rörande den lägre handelsundervisningen och folkundervisningskommitténs betänkande rörande fortsättningsskolan Se kap 3.3. På grund av det nära sambandet mellan de förslag som framlagts av dessa kommittéer beslöt Kungl Maj:t den 3 november 1916 att elva sakkunniga (1916 års departementssakkunniga) skulle tillkallas för att biträda vid den fortsatta utredningen av frågorna rörande den lägre tekniska undervisningen, den lägre handelsundervisningen och fortsättningsskolan samt det inbördes förhållandet mellan dessa undervisningsområden. Efter komplettering med två kvinnliga sakkunniga våren 1917 upptog departementssakkunniga också yrkesutbildningen på det husliga området till behandling. Se kap 4. Departementssakkunnigas utlåtande ingår i 1918 års riksdagstryck.

I likhet med såväl folkundervisningskommittén som 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen underströk departementssakkunniga behovet av fortsatt skolgång efter folkskolan och förklarade att det var ett oavvisligt behov att såväl fortsättningsskolor som lärlingsskolor upprättades.

Eftersom fortsättningsskolorna behandlats i PM från SCB 1974:5, kap 4.8 skall här endast nämnas, att departementssakkunniga i huvudsak anslöt sig till folkundervisningskommittén i fråga om bl a fortsättningsskolans omläggning i praktisk riktning och lagstadgad förpliktelse dels för kommunerna att inrätta fortsättningsskolor, dels för ungdomen att besöka dessa.

Departementssakkunniga anslöt sig också i princip till 1907 års kommittés förslag att den lägre yrkesutbildningen skulle anordnas i form av lärlings- och yrkesskolor. Av de tre typer av lärlingsskolor, som kommittén föreslagit, ansåg departementssakkunniga att det huvudsakligen var den s k kompletterande lärlingsskolan som borde införas. I enlighet med vad som förordats av kommerskollegium borde dock ordet "kompletterande" uteslutas ur benämningen. I fråga om dels förberedande, dels fullständiga lärlingsskolor borde ytterligare utredning göras. Som framgår av kap 6.1 motsvarade den år 1921 inrättade verkstadsskolan närmast den förberedande men i viss mån också den fullständiga lärlingsskolan.

Departementssakkunniga ansåg i likhet med kommittén att kommunerna skulle vara berättigade men inte ålagda att inrätta lärlings- och yrkesskolor. Kommuner med lärlingsskola skulle ha rätt att inom vissa ramar utfärda bestämmelser om skolplikt för minderåriga manliga och kvinnliga arbetare inom industri och hantverk m m.

Skolpliktstiden skulle i regel gälla från tiden för avslutad fortsättningsskola och fram till 18 års ålder. Undervisningen skulle pågå några timmar i veckan och vara avgiftsfri för eleverna.

För dem som genomgått lärlingsskola och önskade ytterligare förkovra sig i sitt fack, skulle möjlighet finnas att genomgå yrkesskola. Yrkesskolan kunde antingen vara kommunal och då vanligen förenad med en lärlingsskola, eller också enskild, och då vanligen upprättad av ett industriföretag. De kommunala yrkesskolorna borde få statsunderstöd efter samma normer som lärlingsskolorna, de enskilda efter prövning i varje särskilt fall. Vissa avgifter skulle kunna utkrävas av eleverna.

1907 års kommitté hade föreslagit att undervisningen i yrkesskolan skulle omfatta dels ämneskurser dvs fristående kurser i olika teoretiska eller praktiska ämnen, bland vilka eleverna kunde välja de ämnen, som bäst motsvarade vars och ens behov och önskningar, dels yrkeskurser med fasta läroplaner avpassade för vissa yrken och avsedda att genomgås av samtliga deltagare i kursen. Departementssakkunniga föreslog vid sidan av dessa även s k mästarkurser för blivande förmän och egna företagare.

Departementssakkunnigas utredning låg i allt väsentligt till grund för motsvarande avsnitt av den stora propositionen till 1918 års riksdag om praktiska ungdomsskolor (prop 1918:96). En sammanfattning av propositionen och de därpå grundade besluten lämnas i det följande i kap 5.

2 Teknisk utbildning till och med 1918

2.1 Högre teknisk utbildning

I sin historik över den tekniska undervisningen framhöll 1907 års kommitté att de äldsta tekniska läroanstalterna i riket, som alla härstammade från 1820-talet, hade nått en sådan utveckling vid 1800-talets mitt att de kunde betecknas som högre tekniska läroanstalter. Uttalandet gällde Teknologiska institutet i Stockholm, Chalmerssska slöjdskolan i Göteborg och den äldre bergsskolan i Falun.

SCB har för avsikt att behandla universitet och högskolor i en senare rapport. Här följer därför endast en kortfattad översikt över utvecklingen vid dessa tre undervisningsanstalter under deras tidigaste år.

Teknologiska institutet inrättades genom kungl. brev den 18 maj 1825 och trädde i verksamhet 1827. Institutets uppgift var ursprungligen "att samla och meddela kunskaper och upplysningar, som äro nödwändiga för att med framgång kunna idka Slöjder eller hvad man wanligen kallar Handtwerk och Fabriker". Undervisningen, som pågick alla vardagar, var till en början föga högskolemässig och kraven på de inträdessökande små. Elevantalet varierade mellan 23 ht 1829 och 141 vt 1838. I detta antal ingår inte de gesäller och lärlingar som undervisades i en år 1827 inrättad söndagsskola.

År 1846 utfärdades nya stadgar, enligt vilka undervisningen fick en mer teoretisk inriktning än tidigare. Stor vikt lades bl a vid elevernas utbildning i de grundläggande matematiskt- naturvetenskapliga ämnena, främst matematik och kemi. De inträdessökande skulle ha fyllt 16 år och i matematik och ett av de främmande språken ha kunskaper motsvarande fordringarna i studentexamen. Undervisningen bestämdes till tvåårig och fördelades på en lägre och en högre kurs. Redan 1851 utsträcktes utbildningstiden till tre år.

Sedan riksdagen 1865-66 hade fattat beslut om att den äldre bergsskolan i Falun skulle förenas med institutet (se nedan) utfärdades nya stadgar år 1867 (SFS 1867:21). I dessa kom institutets egenskap av högre teknisk undervisningsanstalt för första gången till otvetydigt uttryck. En av de viktigaste nyheterna var indelningen i fyra fackskolor, en för maskinbyggnadskonst och mekanisk teknologi, en för kemisk teknologi, en för bergsvetenskap samt en för väg- och vattenbyggnadskonst. År 1877 utfärdades nya stadgar (SFS 1877:10), varvid institutets namn ändrades till Kongl. Tekniska Högskolan. Samtidigt överflyttades handläggningen av ärenden rörande högskolan från civildepartementet till ecklesiastikdepartementet.

Antalet elever och av dem avlagda examina framgår av tabell 1.

Chalmerssska slöjdskolan i Göteborg kom till stånd tack vare ett testamentariskt förordnande av kanslirådet Wilhelm Chalmers, som avled år 1811. Enligt hans testamente skulle halva kvarlåtenskapen användas till en "industriskola till kostnadsfritt begagnande af den i Göteborg uppväxande fattiga ungdomen". Donationsmedlen förvaltades från 1823 av direktionen för frimurarebarnhuset i Göteborg, som till en början endast använde avkastningen till att bekosta enstaka kurser. Från 1829 fick Chalmerssska slöjdskolan den organisation, som torde ha motsvarat donators avsikt.

Under det första läsåret efter omorganisationen hade skolan 29 elever. Undervisningen omfattade elementär fysik och kemi samt kemisk teknologi och kemiska laborationer och vidare matematik, mekanik och linearritning samt arbete i modellverkstaden. Inom direktionen var åsikterna emellertid delade om skolans mål. En del ville göra den till en arbetsskola för fattiga barn. Andra ville däremot utveckla den till en högre teknisk läroanstalt, men till detta räckte inte de medel som stod till förfogande. År 1835 beviljades emellertid ett årligt statsbidrag, och följande år ställdes skolan genom ett kungl. brev under en särskild styrelse med landshövdingen som ordförande. De första stadgarna för Chalmerssska slöjdskolan fastställdes av Kungl Maj:t år 1838.

Enligt Brita Wernlunds i kap 1 nämnda arbete var skolan ämnad dels för dem som genomgått "fattigbarnens" förskola och apologistklassen i trivialskolan, dels för hantverksgesäller och lärlingar. Samtidigt hade skolan en orientering mot ett mål, som nära överensstämde med målet för de tekniska elementarskolorna och som i vissa fall också hade släktskap med Teknologiska institutet i Stockholm.

År 1852 påbörjade styrelsen en uppdelning av skolan i en högre och en lägre kurs. Denna uppdelning bekräftades i de stadgar, som fast-

ställdes av Kungl. Maj:t år 1862 (SFS 1862:61). För inträde i den lägre avdelningen fordrades enbart folkskolekunskaper, men för den högre avdelningen fordrades matematikkunskaper från högre elementarläroverk. Den lägre avdelningen utgjorde inte en förberedelse för den högre, utan båda avdelningarna var fristående från varandra. Enligt 1872 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen vidtogs denna anordning utan tvivel för att motsvara å ena sidan testators avsikt att anstalten skulle gagna den i Göteborg uppväxande fattiga ungdomen, å andra sidan önskan att skolan skulle meddela en så vidsträckt teknisk undervisning som "i ett uti industriellt hänseende så betydande samhälle som Göteborg kunde vara av behovet påkallad".

Från år 1867 kom Chalmerska slöjdskolan att drivas nästan uteslutande med statliga medel. År 1877 fastställdes nya stadgar. Se SFS 1877:Bih.44. Där föreskrev Kungl. Maj:t ånyo uttryckligen att skolan skulle bestå av en högre och en lägre avdelning och att undervisningen i den förra skulle ha en vetenskapligt-teknisk inriktning. Den lägre avdelningen skulle omfatta två, den högre tre ettåriga klasser. Den högre avdelningen skulle från det andra året uppdelas i tre fack: det mekaniskt-tekniska, det kemiskt-tekniska och byggnadsfacket. Den 1 oktober 1887 utvidgades utbildningsprogrammet ytterligare, då undervisningen i skeppsbyggeri och skeppsmätning överfördes från Navigationsskolan i Göteborg till Chalmers. Se SFS 1886:Bih. 91.

Det sammanlagda elevantalet från skolans stiftande till år 1860 uppges ha varit 986. För de följande åren se tabellerna 2 och 3.

Skolans namn ändrades år 1883 till Chalmers tekniska läroanstalt och år 1914 till Chalmers tekniska institut. Den 1 juli 1937 ombildades den högre avdelningen till teknisk högskola och den lägre till tekniskt gymnasium. Jfr tabell 31.

Den äldre bergsskolan i Falun inrättades år 1822. Frågan om en sådan skola hade länge diskuterats bland olika företrädare för bergshanteringen, då den aktualiserades av Bergskollegium. Kollegiet insåg nämligen att de som efter avslutade akademiska studier sökte inträde på bergsstaten också behövde praktisk utbildning. Lärokursen var tvåårig, och undervisningen pågick till slutet av 1868. År 1869 flyttades skolan till Stockholm. Som ovan nämnts hade den redan dessförinnan genom beslut av 1865-66 års riksdag formellt införlivats med Teknologiska institutet, där den kom att utgöra Fackskolan för bergsvetenskap. Enligt institutets stadgar (SFS 1867:21) skulle denna fackskola (även kallad Bergsskolan) ha tre olika bildningslinjer, en för "bergsmechanici", en för "hytte-ingeniörer" och en för "grufwe-ingeniörer".

Sedan den äldre bergsskolan flyttat från Falun inrättades där år 1871 en ny bergsskola, som var avsedd för utbildning på ett lägre stadium. Se kap 2.3.

2.2 Tekniska elementarskolor

I den organisationsplan för den tekniska undervisningen, som L.J. Wallmark framlade år 1850 i en år 1851 tryckt utredning (se kap 1), var förslaget om tekniska elementarskolor den viktigaste nyheten. Dessa borde utgöra självständiga skolor, där den mindre industriidkaren kunde få "en liten men dock, såvitt möjligt är, fullständig allmän teoretisk och praktisk bildning". Kurserna borde vara tvååriga eller helst treåriga och berättiga till inträde vid Teknologiska Institutet. De borde omfatta matematik, linearritning, frihandsteckning och modellering, mekanik och mekanisk teknologi, maskinarbete, fysik, kemi, botanik och zoologi, språk, historia och geografi, bokföring och handelsvetenskap samt sång.

Undervisningen borde vara kostnadsfri, men en inträdesavgift av 5 riksdaler banko borde fordras. Lokaler borde anskaffas av den stad dit skolan förlades, men staten borde bekosta lärarlöner och löpande utgifter. Med varje teknisk elementarskola borde förenas en söndags- och aftonskola "för slöjdidkare", där undervisning skulle meddelas i aritmetik och geometri, linearritning, frihandsteckning och modellering, stilskrivning och de första grunderna av mekaniken och naturläran. (Wallmark tänkte sig alltså en betydligt mer kvalificerad undervisning än den som var vanlig i den tidens söndags- och aftonskolor.) Till en början borde tekniska elementarskolor inrättas i Stockholm och Malmö.

En proposition som i huvudsak överensstämde med Wallmarks plan framlades för riksdagen 1850-51. Ständerna beviljade emellertid endast bidrag för en sådan skola i Malmö. Sedan Malmö stad åtagit sig att skaffa och underhålla lokal, fastställde Kungl. Maj:t stadgar för tekniska elementarskolan i Malmö jämte därmed förenade söndags- och aftonskola (SFS 1853:16). Den tekniska elementarskolan i Malmö började sin verksamhet i oktober 1853, medan Borås och Örebro fick tekniska elementarskolor år 1856 och Norrköping år 1857. En femte skola inrättades år 1901 i Härnösand.

I stadgorna för skolorna i Malmö, Borås och Örebro angavs att ändamålet var att bibringa nödiga elementarkunskaper åt dem som ville ägna sig åt industriella yrken eller bereda sig för inträde vid högre tekniskt läroverk. (Med detta uttryck avsågs Teknologiska institutet.) För skolan i Norrköping uteslöts den passus som talar om förberedelse för inträde i högre skola. Lärotiden var till en början tre

Texttabell 2a TEKNISKA ELEMENTARSKOLOR: ELEVERNAS FÖRDELNING PÅ FACKAVDELNINGAR I TREDJE ÅRSKURSEN 1877-1910

Anmärkning. Uppgifterna avser summor, ej medeltal.

År	Norrköping			Malmö			Borås		
	Mek avd	Kem avd	Byggnads-avd	Mek avd	Kem avd	Byggnads-avd	Mek avd	Kem avd	Byggnads-avd
1877/78-1879/80	20	9	15	41	14	13	9	6	-
1880/81-1884/85	23	22	7	48	9	14	36	14	-
1885/86-1889/90	31	15	2	52	2	24	31	22	-
1890/91-1894/95	37	28	3	54	5	12	50	21	-
1895/96-1899/1900	43	55	1	48	6	16	58	19	2
1900/01-1904/05	68	42	4	75	16	21	67	19	7
1905/06-1909/10	61	25	18	94	6	29	64	28	7
Summa 1877-1910	283	196	50	412	58	129	315	129	16

År	Örebro			Härnösand			Samtliga		
	Mek avd	Kem avd	Byggnads-avd	Mek avd	Kem avd	Byggnads-avd	Mek avd	Kem avd	Byggnads-avd
1877/78-1879/80	39	6	-	.	.	.	109	35	28
1880/81-1884/85	65	24	-	.	.	.	172	69	21
1885/86-1889/90	57	34	-	.	.	.	171	73	26
1890/91-1894/95	66	32	-	.	.	.	207	86	15
1895/96-1899/1900	61	47	-	.	.	.	210	127	19
1900/01-1904/05	80	65	19	9	7	1	299	149	52
1905/06-1909/10	110	63	42	45	28	7	374	150	103
Summa 1877-1910	478	271	61	54	35	8	1 542	689	264

Källa: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande. Del 2, s 407

år i Norrköping och Borås men två år i Malmö och Örebro. Senare fick även dessa treårig lärotid.

Någon egentlig indelning i facklinjer förekom inte vid denna tid. Det har sagts, att de tekniska elementarskolorna till en början uppfattades som ett slags allmänna bildningsanstalter med realinriktning och att de betraktades som en förbättrad upplaga av apologistskolorna. Se SOU 1963:42, s 29.

Det ekonomiska uppsvinget i början av 1870-talet medförde en ökad tillströmning till de tekniska läroanstalterna. Vid Teknologiska institutet fördubblades antalet inträdessökande under några få år. Jfr tabell 1. De tekniska elementarskolorna var ursprungligen beräknade för ungefär 50 elever vardera. Antalet höll sig också under 1850- och 1860-talen omkring denna siffra men började sedan hastigt att stiga. Se tabell 4. Härigenom uppstod behov av ökade anslag. Därtill kom att de stegrade levnadskostnaderna gjorde de knappt tillmätta lärarlönerna alldeles otillräckliga. Slutligen framkallade det ekonomiska uppsvinget även ett ökat intresse för förbättringar i själva den tekniska undervisningen.

Denna utveckling uppmärksammades av 1872 års riksdag, där fråga väcktes om att upprätta en teknisk högskola genom att förena Teknologiska institutet med vissa andra högre utbildningsanstalter. För att utreda denna fråga tillsattes samma år en kommitté, den i det föregående omnämnda 1872 års kommitté för den tekniska undervisningen, som avgav sitt första betänkande redan år 1873. Det ursprungliga förslaget om att vissa andra utbildningsanstalter skulle förenas med Teknologiska institutet fick sedermera förfalla, men kommitténs utredning låg i huvudsak till grund för de stadgar för Tekniska högskolan, som utfärdades år 1877. Se kap 2.1.

I slutet av år 1872 utvidgades kommitténs uppdrag till att avse även den lägre tekniska undervisningen, som vid denna tid ansågs omfatta även tekniska elementarskolor. Som redovisats i kap 1 avlämnades detta betänkande år 1874 och publicerades i 1876 års riksdagstryck.

Kommittén ansåg att grundligare insikter var att föredra framför en mångsidigare men mindre djupgående bildning och föreslog därför att läroämnen av mera allmän art borde uteslutas. Studierna borde huvudsakligen ägnas åt att inhämta sådana kunskaper, som hade omedelbar praktisk tillämpning inom näringslivet. En viss fackindelning borde genomföras. De som ville förbereda sig för antingen mekaniskt-tekniska, kemiskt-tekniska eller byggnadstekniska yrken borde få viss specialundervisning under sista hälften av den treåriga lärokursen.

I huvudsaklig överensstämmelse med kommitténs förslag utfärdades en ny stadga för de tekniska elementarskolorna (SFS 1877:24), där ändamålet angavs vara att meddela elementära tekniska kunskaper åt ynglingar, som ville bilda sig för att utöva industriell verksamhet. I motsats mot vad som varit fallet i äldre stadgor utsades det alltså klart, att uppgiften var att meddela tekniska kunskaper. Den av kommittén föreslagna indelningen i fackavdelningar genomfördes från tredje eller senare delen av andra årskursen. Se texttabell 2 a, som visar att elevantalet var ojämnt och i vissa fackavdelningar mycket lågt.

Den dittillsvarande bestämmelsen att de tekniska elementarskolorna även skulle förbereda för högre teknisk utbildning uteslöts år 1877. Därigenom kunde den allmänbildande undervisningen inskränkas. För vidareutbildningen fick förändringen ingen större betydelse. Den förnyade stadgan för Tekniska högskolan (SFS 1901:56) medgav nämligen inträde efter viss fyllnadsprövning även för den som avlagt avgångsexamen från Chalmers tekniska läroanstalt eller någon av rikets tekniska elementarskolor. Föreskrifter om avgångsexamen fanns dock inte i stadgan för dessa. I stället ankom det på lärarkollegiet att avgöra, om den som genomgått skolan var mogen att erhålla avgångsbetyg. Jfr tabell 5.

För inträde i teknisk elementarskola fordrades enligt SFS 1877:24 bl a att ha fyllt 14 år och vidare att ha blivit godkänd vid vissa inträdesprov. Den som hade godkända betyg från femte klassen i allmänt elementarläroverk kunde dock befrias från inträdesprov. 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen visade att större delen av de elever, som inskrevs åren 1903-08 hade intagits efter avlagda prov. Kommittén konstaterade att inträdesfordringarna sålunda inte lade avsevärda hinder för begåvade ynglingar att vinna inträde på annan väg än genom de allmänna läroverken, trots att de tekniska elementarskolornas fordringar i matematik och geometri gick vida utöver folkskolans kunskapsmått.

Någon fordran på förpraktik uppställdes inte vare sig i de äldsta stadgorna eller i 1877 års stadga. Åtskilliga elever hade dock haft viss praktik före inträdet. Som man kunde vänta visar texttabellerna 2 b och 2 c att de som intagits efter särskilda inträdesprov i regel hade mer omfattande förpraktik och högre ålder än övriga elever.

Textabell 2b TEKNISKA ELEMENTARSKOLOR: ELEVER INSKRIVNA ÅREN 1903-1908 MED OCH UTAN FÖREGÅENDE PRAKTIK

	Inskrivna på grund av		Samtliga inskrivna
	betyg	inträdesprov	
Antal elever			
Med praktik	126	284	410
Därav			
mindre än 1 år	85	63	148
1-2 år	31	52	83
mer än 2 år	10	169	179
Utan praktik	242	198	440
Summa	368	482	850
Relativ fördelning			
Med praktik	34,2	58,9	48,2
Utan praktik	65,8	41,1	51,8
Summa	100,0	100,0	100,0

Källa: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande. Del 2, s 414 f

Texttabell 2c TEKNISKA ELEMENTARSKOLOR: ELEVER INSKRIVNA ÅREN 1903-1908 EFTER ÅLDER VID INSKRIVNINGEN

Ålder	Inskrivna på grund av		Samtliga inskrivna
	betyg	inträdesprov	
Antal elever			
14-15 år	49	29	78
16	104	62	166
17	104	89	193
18	65	71	136
19	27	68	95
20-21	10	73	83
22-25	8	71	79
26-	1	19	20
Summa	368	482	850
Medelålder (år) vid inskrivningen			
Norrköping	17,2	19,3	18,1
Malmö	17,5	18,9	18,6
Borås	16,8	19,3	18,1
Örebro	16,9	18,8	17,8
Härnösand	17,0	18,8	18,4

Källa: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande. Del 2, s 412 f

Vid sekelskiftet började situationen för den tekniska undervisningen att alltmer likna den som rådde i början av 1870-talet. Det ekonomiska uppsvinget bidrog till en stark ökning av antalet sökande till de tekniska läroanstalterna. Tekniska högskolan kunde under åren 1899 och 1900 endast mottaga halva antalet kompetenta inträdessökande. Av de tekniska elementarskolorna måste skolan i Malmö hösten 1900 och skolan i Örebro hösten 1901 anordna parallellklasser för att kunna möta den stora tillströmningen. Flera lärare behövde anställas, och några av skolorna måste utvidga sina lokaler. Krav på löneförbättringar restes också. Den tekniska utbildningen debatterades bl a vid teknikermötena i Stockholm 1897 och Norrköping 1906, där önskemål uttalades om en utredning av den tekniska undervisningens organisation.

År 1906 tillkallade Kungl. Maj:t en utredning om den högre tekniska undervisningen, vilken avgav sitt betänkande år 1908, och år 1907 tillkallades den utredning om den lägre tekniska undervisningen, som omnämnts i kap 1. Dess betänkande omfattade tre delar, av vilka del 1, dvs huvudbetänkandet avlämnades i juni 1912.

1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen framhöll i sitt huvudbetänkande (s 29 ff) att organisationen av vårt lands tekniska undervisningsväsende i huvudsak hade fastställts mer än 30 år tidigare. Våra lägre tekniska yrkesskolor och våra tekniska elementarskolor hade därvid ordnats efter mönster av skolor i Tyskland och Österrike, omedelbart innan dessa länder på grund av den industriella utvecklingen slog in på helt nya vägar och började ersätta de vanliga tekniska läroanstalterna med speciella fackskolor, som gav utbildning för ett visst yrke eller en viss industri. Samma grundsatser hade tillämpats också i andra länder och givit upphov till en storartad utveckling av den lägre tekniska undervisningen.

Hos oss hade dessa grundsatser däremot inte fått utöva något väsentligt inflytande på organisationen och utvecklingen av vårt eget lands tekniska undervisningsväsende. Kommittén tillade: "Detta förhållande måste förefalla så mycket mer anmärkningsvärt, som Sveriges industri under de senaste trettio åren haft att uppvisa en period av stark utveckling .... Under trettioårsperioden 1879-1908 har sålunda fabrikernas antal mer än 4-dubblats och deras tillverkningsvärde mer än 10-dubblats. Samtidigt har antalet arbetare inom hantverket mer än fördubblats och inom fabriksindustrien nära 6-dubblats .... I jämförelse med vår industris framsteg måste utvecklingen av den lägre tekniska undervisningen i riket under den senaste trettioårsperioden förefalla ringa."

I ett försök att belysa förhållandet mellan den tekniska undervisningen och industrin insamlade kommittén uppgifter om den tekniska utbildningen bland de personer som år 1908 hade anställning vid fabriker och verkstäder samt vissa därmed jämförliga verk och inrättningar inom riket. Se tabell 6. Resultaten redovisas utförligt i del 2 av betänkandet, s 485 ff. Kommittén påpekar att uppgifterna visserligen inte kan göra anspråk på fullständig noggrannhet, men anser att de ändå ger en ungefärlig föreställning om antalet personer med "ett högre eller avservärt mått av teknisk bildning" som var anställda inom vårt lands industri. Antalet personer med teknisk utbildning relaterades bl a till antalet arbetare inom olika industrigrenar. I genomsnitt för hela fabriksindustrin svarade 5 fabriker och 136 arbetare mot en tekniker. Skillnaden mellan olika industrigrenar var avsevärd. Inom den mekaniska verkstadsindustrin och därmed besläktade industrier var förhållandet mellan antalet tekniker och antalet arbetare 1:56 men inom trävaruindustrin 1:912. Med ledning av benämningen på deras befattningar har kommittén uppdelat ingenjörer med examen från olika utbildningsanstalter i tre s k grader, av vilka grad I betecknar ingenjörer i ledande ställning och grad II övriga ingenjörer, medan grad III omfattar verkmästare, ritare m fl. Givetvis återfinns flertalet civilingenjörer i de båda högsta grupperna. Se tabell 6.

Kommittén antog att det vida övervägande flertalet arbetade på företagens ritkontor, laboratorier och affärskontor och att endast ett ringa antal ägnade sig åt den egentliga arbetsledningen. En väsentlig orsak till detta antogs vara att många arbetsgivare saknade full förståelse för den tekniska bildningens värde. Detta i sin tur ledde till att många av våra tekniker måste söka sin utkomst i utlandet. Kommittén drog emellertid också en annan slutsats, nämligen att de tekniska läroanstalterna inte gav en utbildning som var särskilt lämpad för arbetsledningen inom industrin. Vid offentliga diskussioner hade hävdats, att en av industrins största svårigheter var den bristande tillgången på personer med förutsättningar för att i egenskap av verkmästare och förmän leda arbetet i fabriker och verkstäder. Därtill kom att arbetarna i allt för ringa grad hade möjlighet att "förvärva en bildning som gör dem skickade att med större sakkunskap och intresse ägna sig åt sitt kall". I båda dessa omständigheter hade man att söka viktiga orsaker till att arbetsresultatet inom industrin i många fall inte ansågs tillfredsställande.

Anmärkningsvärt var också att mer än 10 procent av de industrianställda fått sin tekniska utbildning helt eller delvis i utlandet. En stor del av dessa antogs vara svenskar, men i vissa industrier fanns ett mycket stort antal utlänningar både i ledande ställning och på förmansstadiet. Detta visade att den fackundervisning som våra skolor kunde erbjuda inte motsvarade industrins krav. Den indelning i tre fackavdelningar, som införts på förslag av 1872 års kommitté, var otillräcklig. Det var uppenbart att utbildningen måste omorganiseras.

Kommittén fastslog att tekniska högskolor och tekniska elementarskolor hade olika utbildningsmål. Den tekniska högskoleutbildningens mål måste vara "att bibringa den blivande ingenjören det omfattande vetande och den träning i användningen av vetenskapliga forskningsmetoder, att han genom egna iakttagelser och systematiska försök kan lösa större och framför allt nya tekniska uppgifter ... För utvecklingen av vårt lands industri är en sådan vetenskaplig teknisk bildning oundgängligen nödvändig."

Kommittén framhöll emellertid att högskoleutbildning inte förbereder för alla slag av teknisk verksamhet. Vägen för utbildningen av goda arbetsledare går i regel inte över studentexamen och flera års studier vid en teknisk högskola. Arbetsledaren måste få sin huvudsakliga utbildning genom praktiskt arbete i industrins tjänst. De tekniska studier, som måste utgöra ett viktigt och nödvändigt led i hans utbildning, bör inte påbörjas förrän han på grund av sin praktiska erfarenhet vet att han passar för industriell verksamhet och har praktiskt underlag för sina teoretiska studier. Kommitténs slutsats var att man vid sidan av den teoretiskt vetenskapliga tekniska bildningslinje, som representeras av de högre tekniska läroanstalterna behöver en praktiskt teknisk bildningslinje.

En sådan linje förutsätter en intim samverkan mellan skolan och industrin. Hur väl skolans undervisning än är ordnad, kan den inte ensam överta hela utbildningen. Den praktiska utbildning som måste föregå och utgöra grundval för skolundervisningen måste industrin själv lämna, och skolornas lärare måste kunna påräkna industriidkarnas stöd vid utformningen av skolornas undervisningsplaner.

Såväl inträdesfordringar som lärokurser kan begränsas, om man fasthåller vid att dessa skolor är avsedda för ynglingar som redan valt sina yrken, framhöll kommittén. Undervisningen behöver då inte ordnas så som vid de tekniska elementarskolorna, där eleven vid sin avgång från skolan kan vända sig åt vilket industriellt område som helst, utan endast behöver utbilda honom för det område han redan slagit in på. Han kan därför bygga sina studier på ett begränsat mått av förkunskaper, och hans tekniska studier kan ägnas åt rena fackstudier på ett visst tekniskt område.

För att få till stånd en grundligare fackutbildning utan att förlänga studietiden föreslog kommittén en ökad specialisering. De fem treåriga tekniska elementarskolorna borde

ombildas till eller ersättas av tvååriga tekniska fackskolor. I likhet med bl a bergsskolorna (se kap 2.3) borde var och en av dessa fackskolor begränsa undervisningen till en viss industrigren och ordnas med sträng hänsyn till praktiska ändamål. En eller flera särskilda fackskolor borde sålunda inrättas för bl a maskinindustri, byggnadsindustri, väg- och vattenbyggnadsindustri, kemiskt-teknisk industri osv.

De tekniska fackskolornas ändamål skulle vara "att meddela de tekniska kunskaper, som jämte industriell erfarenhet fordras av dem, som närmast skola utöva tillsyn och ledning av arbetet i verkstäder, fabriker och på andra industriella arbetsplatser, samt av ritare, detaljkonstruktörer och laboratoriebiträden å arkitekt- och byggnadskontor samt verkstäders och fabrikers konstruktionsbyråer och försökslaboratorier, ävensom att meddela personer, som ägna sig åt affärsverksamhet med industriens förnödenheter och alster eller åt annan praktisk verksamhet, de kunskaper i vissa av skolornas undervisningsområden, som de för sin verksamhet behöva."

Enligt kommitténs mening borde lärlingsskolor, yrkesskolor och tekniska fackskolor var för sig fullfölja sin bestämda uppgift och meddela en för olika ställningar inom industrin avslutad teknisk utbildning. Kommittén var medveten om att invändningar brukade resas mot ett sådant system. Många ansåg att lärlingsskolan borde förbereda för yrkesskolan, denna för den tekniska fackskolan och denna i sin tur för den tekniska högskolan. Kommittén medgav att lärlingsskolan ofta bildade grundval för yrkesskolan, och att den som genomgått en yrkesskola för exempelvis maskin-eller byggnadsindustri i regel hade tillräckliga förkunskaper för att komma in vid en teknisk fackskola för samma industrier. "Men att i allmänhet ordna undervisningen i speciella yrkesskolor (t ex för skrädderi och skomakeri) så att de blir förberedande skolor för vilka tekniska fackskolor som helst (t ex för maskinindustri eller kemisk industri) låter sig naturligtvis icke göra, utan att yrkesskolornas eget ändamål helt och hållet förfelas." Om man ville underlätta för yrkesarbetare att komma in vid en teknisk fackskola var det bättre att anordna särskilda förberedande kurser. Ungefär samma synpunkter kunde anföras gentemot åsikten, att de tekniska fackskolorna borde vara förberedande skolor för den högre tekniska undervisningen.

I sitt remissutlåtande över 1907 års kommittés förslag betonade kommerskollegium, att det fanns ett starkt behov av den mera specialiserade undervisning som avsågs med fackskolorna, men uttalade samtidigt att den mera allmänt tekniska undervisningen i de tekniska elementarskolorna inte borde helt och hållet utbytas mot specialiserad fackskoleundervisning. Åtskilliga fabrikstjänstemän och affärsmän behövde allmänt tekniska kunskaper, som inte kunde tillfredsställas genom fackskoleundervisning, och det fanns många industriella företag, där arbetets specialisering inte drivits så långt att det var motiverat att anställa specialutbildade arbetsledare. Det kunde där vara fördelaktigare att anlita personer med allmänt teknisk utbildning. För att tillgodose ett sådant behov borde enligt kommerskollegium ett par av de tekniska elementarskolorna bibehållas, "om ock i moderniserad form".

Som redovisats i kap 1 överlämnades såväl kommittéförslag som remissutlåtanden till 1916 års departementssakkunniga. I likhet med både 1907 års kommitté och kommerskollegium underströk departementssakkunniga behovet av tekniska fackskolor med undervisningen specialiserad på var sina olika industriella områden och ansåg liksom kommittén att lärotiden skulle kunna förkortas till två år. Det behov av teknisk specialutbildning som därigenom skulle kunna tillgodoses uteslöt emellertid ingalunda behovet av allmänt teknisk utbildning. Särskilt för arbete med försäljning av industrins produkter behövdes även viss merkantil utbildning. En sådan kombinerad allmänt-teknisk och merkantil utbildning, som borde vara treårig, kunde meddelas vid läroanstalter liknande de tekniska elementarskolorna och åstadkommas genom att bibehålla några av dessa, fastän med undervisningen omlagd i här antydd riktning. De borde efter denna omorganisation kallas tekniska gymnasier.

I propositionen om praktiska ungdomsskolor (prop 1918:96) anslöt sig departementschefen i princip till departementssakkunnigas förslag att de tekniska elementarskolorna skulle omgestaltas till tekniska fackskolor och tekniska gymnasier. På grund av en pågående löne- och pensionsreglering kunde ett fullständigt utarbetat förslag emellertid inte framläggas förrän senare under samma riksdag i prop 1918:335. Se kap 5.

2.3 Övrig teknisk utbildning

Vid sidan av de tekniska elementarskolorna fanns det några utbildningsanstalter, som 1907 års kommitté kallade egentliga fackskolor. Dessa var bergsskolorna i Filipstad och Falun och vävskolan i Borås samt byggnads- och maskinyrkesskolorna vid Tekniska skolan i Stockholm. Dessa skolor behandlades sedermera såväl i SOS som i riksdagstrycket under rubriken särskilda anstalter för yrkesundervisning. Se kap 7.2. Dessutom framhöll kommittén att Tekniska skolan i Eskilstuna i vissa avseenden närmade sig de egentliga fackskolorna. I detta sammanhang bör också nämnas den skola, som tillhörde Slöjdföreningen i Göteborg, och som hade stora likheter med Tekniska skolan i Stockholm.

Tekniska skolan i Stockholm, som före 1879 kallades Slöjdskolan i Stockholm och från och med 1945 Konstfackskolan, behandlas även under första delen av sin verksamhetstid i kap 9. Se bl a tabell 26 som visar att elevantalet vid de till Tekniska skolan hörande byggnads- och maskinyrkesskolorna läsåren 1879/80-1919/20 var sammanlagt följande:

	Byggnads-yrkes-skolan	Maskin-yrkes-skolan
1879/80 - 1889/90	445	-
1890/91 - 1899/1900	483	418
1900/01 - 1909/10	833	898
1910/11 - 1919/20	610	1 012

Bergsskolan i Filipstad upprättades år 1830 av bergmästaren Frans von Schéele, som till en början upprätthöll den med sina privata medel. Den fick år 1832 bidrag av brukssocieteten, som från 1838 helt övertog underhållet.

Skolan hade vid starten 15 elever. Den kallades ursprungligen "elementarundervisningsanstalten i Filipstad för unga bruksidkare och bruksbetjänte". År 1839 fastställde Jernkontoret ett reglemente för skolan, där den kallades "bergs-elementarskolan i Filipstad". Sitt nuvarande namn fick den år 1903.

Redan år 1832 uppdelades skolan i två avdelningar, en högre som hade till ändamål att förbereda för inträde vid den i kap 2.1 nämnda s k äldre bergsskolan i Falun, och en lägre som skulle fylla det ursprungligen avsedda syftet. Emellertid övergick under årens lopp endast några få elever till bergsskolan i Falun från den högre avdelningen, och denna visade sig alltså vara obehövlig. I enlighet med syftet med den dittillsvarande lägre avdelningen angavs därför i de nya reglementen som utfärdades åren 1848 och 1851 att bergselementarskolan skulle meddela elementära såväl praktiska som teoretiska kunskaper åt ynglingar, som ville ägna sig åt järnhanteringen.

År 1871 inrättades en s k skjutareskola för gruvarbetare. Denna skola, som sedermera även mottog andra arbetare inom järnhanteringen, kallades i 1903 års reglemente bergsarbetarskolan och räknades som bergsskolans nedre avdelning. Endast några få elever tillhörde denna avdelning, som under de 50 åren från 1871 till 1910 endast hade sammanlagt ca 150 elever, dvs i genomsnitt 3 elever årligen. Det sammanlagda elevantalet vid de båda avdelningarna var maximerat till 30. Av de elever som redovisas i tabell 7 tillhörde alltså flertalet bergsskolans s k övre avdelning.

Bergsskolan i Falun. Sedan den äldre bergsskolan i Falun införlivats med Teknologiska institutet (se kap 2.1) upprättades år 1871 en ny bergsskola i Falun efter ungefär samma principer som gällde för bergsskolan i Filipstad. Den fick redan från början två avdelningar, en övre för personer som önskade utbilda sig till bruksförvaltare och bruksbetjänte, och en nedre för arbetare och blivande förmän inom järnhanteringen. I den nedre avdelningen, bergsarbetarskolan, var elevantalet under perioden 1871-1910 något högre än i Filipstad, nämligen sammanlagt 238. Jfr tabell 7.

År 1903 utfärdades gemensam stadga för de båda bergsskolorna, som därvid bibehöll uppdelningen i en övre och en nedre avdelning. De inträdessökande skulle ha fyllt 18 år. För inträde i den övre avdelningen fordrades minst ett års tjänstgöring vid masugn, järnverk eller gruva och vidare särskilt angivna kunskaper i geometri och algebra, någon färdighet i linearritning och i övrigt skolkunskaper motsvarande vad som fordrades för flyttning till sjätte klassen i allmänt läroverk. För inträde i den nedre avdelningen fordrades minst två års arbete i masugn, järnverk eller gruva med betyg om fallenhet för yrket och vidare läslig handstil och genomgången folkskolekurs med godkänt vitsord.

Eleverna hade att betala vissa avgifter, i övre avdelningen 50 kr och i nedre avdelningen 10 kr. Dessutom skulle de vid läsårets början deponera 15 kr som säkerhet för eventuell skada på skolans material och inventarier.

Enligt reglementet skulle bergsskolorna meddela undervisning i järnets metallurgi, gruvhantering och bergsmekanik "samt i de härför nödiga kunskapsgrenar". Hela undervisningen borde företrädesvis ha en praktisk inriktning. Bl a skulle 2 à 3 månader av den vanligen ettåriga lärokursen användas för praktisk undervisning i järnets metallurgi och gruvbrytning vid olika järnbruk och hyttor.

Till en början var undervisningen vid båda bergsskolorna nästan undantagslöst gemensam för båda avdelningarnas lärjungar, men från omkring 1903 fick den övre och den nedre avdelningen särskild undervisning i matematik, mekanik, fysik och kemi.

Från och med 1873 beviljade riksdagen årligen till brukssocietetens fullmäktige i Jernkontoret ett bidrag till uppehållande av bergsskolorna i Filipstad och Falun med därtill hörande skolor för bergsarbetare. Därvid förutsattes att skolorna skulle fortsätta sin verksamhet i samma omfång och utsträckning som dittills och att Kungl. Maj:t genom inspektion skulle förvissa sig därom. Sådan inspektion förrättades sedermera regelbundet av en person som förordnades för varje särskilt fall.

1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen redogjorde i del 2 av sitt betänkande för bergsskolornas utveckling fram till början av 1900-talet. Kommittén föreslog i

huvudbetänkandet (s 311) att bergsskolan i Falun skulle utvidgas med en avdelning för utbildning av gjutmästare, men ville inte i övrigt föreslå några förändringar. Skälen var skolornas privata natur, att de nyligen omorganiserats och att några önskningar om ytterligare förändringar inte hade framkommit från de närmast intresserade. Organisationen av den föreslagna avdelningen för gjutmästare borde närmare utredas av den av kommittén i annat sammanhang föreslagna överstyrelsen för rikets tekniska läroverk under samråd med brukssocieteten och styrelsen för bergsskolan i Falun.

Bergsskolorna berördes endast i förbigående i prop 1918:96. För den fortsatta utvecklingen, se kap 7.2.

Vävskolan i Borås. Vid riksdagen 1853-54 väcktes en motion i borgarståndet om bidrag till en undervisningsanstalt i Borås "der allt, hvad till väfnadsindustrien hörer, måtte fullständigt och vetenskapligt meddelas". Som motiv anfördes att befolkningen i Sjuhäradsbygden måste sättas i stånd att genom ökade insikter och kunskaper möta den konkurrens från utlandet som befarades uppstå, sedan riksdagen upphävt det tidigare gällande införselförbudet på grövre bomullsvaror. Se Carlson, Väfskolan - Textilinstitutet i Borås 1866-1966, s 67 ff. Efter en segsliten debatt i riksdagen beviljades det begärda anslaget. Då stadgar för den nya skolan skulle utarbetas, visade det sig emellertid svårt att organisera en skola, som helt motsvarade motionärens syfte. I stället för en speciell fackskola fick Borås år 1856 en teknisk elementarskola, i vars stadgar det angavs, att vid undervisning och övning "synnerligt afseende borde fästas å väfnadsyrket".

År 1858 medgav Kungl. Maj:t att en särskild slöjdavdelning fick inrättas vid den tekniska elementarskolan, vilken skulle ge hantverkare och fabriksarbetare utbildning med praktisk tillämpning på ortens huvudnäringar. Efter åtta år kom en sådan utbildning till stånd. År 1866 kunde vävmästaren Frits Krebs öppna en mindre vävskola i tekniska elementarskolans hus. Krebs hade själv skaffat vävstolar och andra inventarier och drev till en början den lilla skolan på egen ekonomiskt risk. Erforderliga råvaror i form av garn tillhandahölls av fabrikanter och förläggare, som förband sig att betala en bestämd ersättning för de arbeten som eleverna skulle utföra i skolan för deras räkning. Eftersom mycket garn gick till spillo genom felvävning, blev elevernas vävlön obetydlig. Till en början hade skolan sju manliga elever "med god frejd, någon kunskap i räkning och skrifning samt skicklighet i vanlig enkel handväfnad". Sommaren 1867 fick skolan även sex kvinnliga elever.

År 1868 beviljade Kungl. Maj:t statsbidrag till vävskolan efter framställning av direktionen för den tekniska elementarskolan, som särskilt hade framhållit behovet av undervisning i jacquardvävning. Denna undervisning ansågs kunna bli "till oberäkneligt gagn" för den hemvävnadsindustri, som under form av s k förläggarverksamhet i stor utsträckning idkades som hemslöjd i södra delen av Älvsborgs län. Man hoppades att därigenom kunna utveckla väveriidkarnas smak och skönhetssinne och samtidigt rikta hemslöjden med arbetsförtjänst för en mängd sådana artiklar, som årligen infördes för betydliga summor från utlandet.

År 1884 utvidgades skolans arbetsplan till att förutom finare mönstervävnader, utförda med jacquardvävstolar även omfatta tillverkning av vissa slag av mönstrade trikåvävnader.

Efter hand som handvävnadsindustrin allt mer trängdes tillbaka genom konkurrensen med de mekaniska väverierna blev det nödvändigt att ge undervisningen en delvis annan uppläggning. År 1894 inrättades en avdelning för mekanisk drift. I samband därmed uppdelades skolan i två avdelningar, som båda meddelade såväl teoretisk som praktisk utbildning. Avd. A omfattade en tvåårig kurs för manliga elever som ville utbilda sig till verkmästare, mönsterritare och fabrikanter inom vävnadsindustrin. Avd. B omfattade en ettårig kurs för kvinnliga elever som önskade ägna sig åt konstvävnad och textil hemindustri. Jämför tabell 7. Inom båda avdelningarna mottogs specialelever på kortare tid.

Eleverna hade att erlägga vissa avgifter. År 1911 var inskrivningsavgiften 10 kr och terminsavgiften 25 kr i avd. A och 10 kr i avd. B. Specialelever i handvävning betalade 10 kr per månad, dock högst 20 kr. Från dessa avgifter kunde mindre bemedlade elever befrias. Utlänningar erlade dubbel avgift. Behövande elever från Älvsborgs län kunde få ett stipendium uppgående till 10 kr per månad.

Flertalet elever var från Borås eller andra delar av Älvsborgs län. Av de 614 elever som undervisats under åren 1869-1906 var endast 92 från övriga delar av Sverige, medan 9 kom från Finland eller Norge.

Sedan de lämnat skolan fick de manliga eleverna i allmänhet arbete inom maskinvävnadsindustrin, de kvinnliga ofta inom hemindustrin. Många av kvinnorna fick anställning som lärarinnor vid folkhögskolor eller också inrättade de själva mindre vävskolor. Många av såväl männen som kvinnorna skaffade sig egna vävstolar för att tillverka mönstervävnader antingen för egen eller för vävnadsförläggares räkning.

1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen konstaterade att vävskolan utövat ett mycket välgörande inflytande på textilindustrins utveckling, särskilt i fråga om mönstervävnader. Till följd av knappa tillgångar hade dock verksamheten dittills varit inskränkt till ett enda område av textilindu-

strin, nämligen den egentliga vävnadsindustrin. Med den mångsidighet som textilindustrin vunnit i Borås och trakten däromkring borde vävskolan utvidgas till en mera fullständig läroanstalt för textilindustrin. I Borås med omgivning fanns förutom bomulls-, linne- och ylleväverier även spinnerier, trikå- och spetsfabriker, färgerier och tryckerier. Den tekniska ledningen av dessa låg till stor del i händerna på utlänningar eller på personer som fått sin utbildning utomlands. Jfr kap 2.2.

För att göra vårt land mera oberoende av utlandet på detta område beslöt Borås fabriksförening år 1903 att anslå medel till undervisning i mönsterritning. Kort därefter väcktes inom den för tekniska elementarskolan och vävskolan gemensamma styrelsen förslag om att vävskolan skulle utvidgas till en mera fullständig textil fackskola efter tyskt mönster. En beredning bildades år 1904 i vilken förutom tekniska elementarskolans styrelsemedlemmar och vävskolans föreståndare ingick inte mindre än 25 representanter för ortens industri. Denna beredning utarbetade ett antal utlåtanden, som 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen lade till grund för sitt utredningsarbete. I enlighet med sin i kap 2.2 redovisade principiella inställning att de tekniska elementarskolorna borde ombildas till tekniska fackskolor, föreslog 1907 års kommitté att en teknisk fackskola för textilindustri skulle ersätta vävskolan och den tekniska elementarskolan i Borås.

1916 års departementssakkunniga tillstyrkte förslaget om en fackskola för textilindustri i Borås men tillade, att även Norrköping borde få en textilfackskola, så snart behovet av två sådana skolor visat sig tillräckligt stort. Boråsskolan borde då inriktas övervägande på bomullsindustrin och Norrköpingsskolan på ylleindustrin.

Vid 1918 års riksdag behandlades de tekniska fackskolorna i prop 335. Fullständiga förslag framlades dock endast för de fackskolor som beräknades träda i verksamhet under år 1919. Till dessa hörde inte textilfackskolan i Borås. Riksdagen beslöt att den tekniska elementarskolan i Borås i avvaktan på vidare utredningsresultat skulle bibehållas oförändrad. Detsamma gällde f ö också den tekniska elementarskolan i textilstaden Norrköping. För den fortsatta utvecklingen, se kap 7.2

Tekniska skolan i Eskilstuna kan räkna sin upprinnelse från ett kungl. brev av den 24 januari 1835, som föreskrev att i Eskilstuna elementarskolas högsta klass skulle meddelas undervisning i åtskilliga tekniska ämnen. I fysik och kemi skulle samma läroböcker användas som vid Teknologiska institutet. Undervisningen borde även ha praktiska inslag, såsom förklaring av olika modeller i mekanik, byggnadskonst m m, och eleverna skulle få ta del av fysiska och kemiska rön samt besöka smedjor och verkstäder. Gesäller och lärlingar skulle ha tillträde till undervisningen i sådana ämnen som var av betydelse för deras yrken.

Sedan 1856-58 års riksdag beviljat ett årligt anslag av 5 000 riksdaler riksmynt till en teknisk läroanstalt i Eskilstuna och staden åtagit sig att bekosta lokal m m, fastställde Kungl Maj:t år 1858 stadgar för en skola, som till en början benämndes Tekniska söndags- och aftonskolan i Eskilstuna och som började sin verksamhet den 1 oktober 1859. Den ställdes under överinseende av kommerskollegium. Till en början förvaltades den av direktionen för Eskilstuna elementarskola, men år 1860 blev den helt självständig med egen direktion.

Undervisningen var uppdelad i en lägre, ettårig kurs och en högre, som från 1872 var tvåårig. År 1889 blev även den lägre kursen tvåårig, så att hela utbildningen omfattade fyra år. Elevantalet framgår av tabell 7.

Denna skola intog en mellanställning mellan de tekniska elementarskolorna och de vanliga aftonskolorna. Med de förra hade skolan gemensamt undervisningens mera teoretiska inriktning och med de senare att eleverna var yrkesarbetare och att undervisningen därför var förlagd till kvällstid. Liksom aftonskolorna medgav den tekniska söndags- och aftonskolan i Eskilstuna eleverna valfrihet i fråga om undervisningsämnena, men sedan eleven gjort sitt val, var han lika bunden vid det valda ämnet som i den tekniska elementarskolan.

År 1886 öppnades i förening med söndags- och aftonskolan en fackskola för finare smides- och metallindustri, som från och med 1889 fick statsbidrag. Samma år utfärdades nya stadgar för den sålunda utvidgade skolan, som därvid fick namnet Tekniska skolan i Eskilstuna. Se SFS 1889, Bih. 74.

Medan eleverna i söndags- och aftonskolan hade möjlighet att begagna undervisningen antingen i endast ett eller i flera av läroämnena, föreskrevs i stadgarna att ordinarie elever i fackskolan skulle deltaga i alla där förekommande ämnen. I mån av utrymme kunde specialelever få tillfälle att studera något enstaka ämne. Lärotiden i fackskolan var treårig, och undervisningen pågick alla vardagar med minst 6 timmar om dagen.

Enligt 1907 års kommitté var denna fackskola närmast att anse som en lärlingsskola, avsedd att uppehålla en god tradition inom sådana yrken som sysslade med konstindustriell metallbearbetning. Kommittén, som fällt mycket gynnsamma omdömen om söndags- och aftonskolan, var däremot ganska kritisk i fråga om fackskolan.

Förutom de svårigheter som vållades av alltför knappa anslag framhöll kommittén att själva organisationen av fackskolan var olämplig. Å ena sidan hade undervisningen en allt för stor omfattning och mångsidighet. Minimiåldern för inträde var 14 år, och eleverna hade sålunda ingen yrkeserfarenhet. Men enligt stadgan skulle de begagna undervisningen i bl a ett stort antal olika konstslöjdarter. Genom att splittra sin tid på en mångfald olika yrkesgrenar kunde de inte hinna få verklig yrkesfärdighet i någon enda. Å andra sidan var undervisningen alltför begränsad. Den omfattade nämligen ytterst litet av teoretiska ämnen. Kommittén ansåg att undervisningen borde specialiseras, så att varje elev huvudsakligen fick ägna sig åt en enda eller ett par närbesläktade yrkesgrenar, samtidigt som han fick viss teoretisk undervisning och framför allt en undervisning i ritning och teckning, som var lämpad för det yrke han valt.

Kommittén föreslog att fackskolan för finare smides- och metallindustri skulle omorganiseras enligt de principer som låg till grund för den typ av skolor, som kommittén kallade fullständiga lärlingsskolor. Jfr kap 1.

I sitt yttrande anförde kommerskollegium, att det var självfallet att den till Tekniska skolan i Eskilstuna hörande söndags- och aftonskolan borde ersättas med dels en lärlings-, dels en yrkesskola. Fackskolan borde få en läroplan som mera motsvarade den som föreslagits för lärlingsskolorna, och den borde inte i fortsättningen kallas fackskola. Departementssakkunniga anslöt sig till detta yttrande.

I prop 1918:96 erinrade departementschefen på s 442 om att 1907 års kommitté ansett att man i varje fall under den närmaste framtiden inte kunde tänka sig att i någon större utsträckning grunda lärlingsutbildningen på s k fullständiga lärlingsskolor, som genom såväl teoretisk undervisning som praktiskt arbete i särskilda skolverkstäder helt skulle ersätta lärlingsutbildningen inom industrin. I några fall hade kommittén dock ansett att sådana skolor kunde vara motiverade. Kommittén tänkte därvid särskilt på fackskolan för finare smides- och metallindustri i Eskilstuna, som efter viss omorganisation borde bibehållas och få fortsatt statligt och kommunalt stöd. Departementschefen hade inga invändningar mot tanken på fullständiga lärlingsskolor men ansåg att frågan borde närmare utredas av den i annat sammanhang föreslagna överstyrelsen för yrkesutbildning. Omorganisationen uppsköts sålunda ytterligare ett par år.

Som en följd av beslut av 1921 års riksdag upphörde dels den lägre kursen vid söndags- och aftonskolan, dels fackskolan för finare smides- och metallindustri med utgången av år 1922. Den högre kursen vid söndags- och aftonskolan ombildades år 1921 till en teknisk fackskola för maskinindustri. Denna maskinfackskola redovisas i SOS från och med läsåret 1921/22 bland tekniska läroverk. Jfr kap 10. För läsåret 1920/21 redovisas Tekniska skolan i Eskilstuna i SOS bland särskilda anstalter för yrkesundervisning. Det sammanlagda antalet ordinarie och extra elever var detta år följande.

	Män	Kvinnor	Summa	%
A. Söndags- och aftonskolan:				
Lägre kursen	166	6	172	60,3
Högre kursen	91	-	91	31,9
Fackskolan för maskinindustri	14	-	14	4,9
B. Fackskolan för finare smides- och metallindustri	6	2	8	2,9
Summa	277	8	285	100,0

Slöjdföreningens skola

Efter mönster av Svenska slöjdföreningen bildades år 1848 Slöjdföreningen i Göteborg, som bland annat hade till ändamål "att åt arbetarne inom de slöjdidkande klasserna bereda en bättre bildning till sedlighet, förstånd och konstfärdighet samt i sådant avseende jämväl inrätta eller understödja härtill lämpliga läroanstalter". I slutet av 1848 kunde Slöjdföreningen öppna en egen skola för att tillgodose detta ändamål. Den underhölls till en början av föreningens egna medel men fick snart frikostiga bidrag såväl av enskilda donatorer som av Göteborgs stad. Undervisningen, som omfattade linearritning, frihandsteckning, räknekonst, svenska språket och geografi, bedrevs på söndagarna och vissa vardagskvällar. År 1876 utvidgades skolan med en dagskola för kvinnliga elever. Den var sedan uppdelad på en avdelning för manliga och en för kvinnliga elever fram till 1906, men därefter infördes samundervisning.

Skolan utvecklades snabbt. Redan år 1853 hade den över 100 elever, år 1881 var antalet omkr 750, av vilka nära 200 var kvinnor, och vid sekelskiftet hade antalet stigit till omkr 1 000, varav omkr 400 kvinnor. Elevantalet nådde sitt maximum läsåret 1905/06, då skolan hade 1 267 elever (818 män och 449 kvinnor). Höstterminen 1906 skärptes inträdesfordringarna samtidigt som elevavgifterna höjdes, och antalet elever sjönk då till 724 (542 män och 182 kvinnor).

År 1906 beslöt riksdagen bevilja statsbidrag, vilket möjliggjorde en genomgripande omorganisation. Enligt de nya stadgar, som godkändes av stadsfullmäktige år 1906, skulle skolans ändamål vara "att meddela undervisning i de

läroämnen och giva handledning i de praktiska färdigheter, som äro nödvändiga för utövandet av de yrken och konstslöjdarter skolan omfattar". Den nya organisationen förefaller att delvis ha haft Tekniska skolan i Stockholm som mönster. Se kap 9. Skolan bestod efter omorganisationen av fyra avdelningar:

A. Tekniska afton- och söndagsskolan
B. Konstslöjdskolan
C. Fackskolan för bokindustri
D. Skolan för lantmaskinister

Den tekniska afton- och söndagsskolan var företrädesvis avsedd för manliga och kvinnliga elever, som redan börjat ett yrkesarbete. Den hade fyra avdelningar av vilka en var allmänt förberedande och de övriga indelade i olika yrkesgrupper. Konstslöjdskolan var avsedd för manliga och kvinnliga elever, som ämnade utbilda sig för olika fack inom konstslöjden, och som kunde ägna hela eller större delen av sin tid åt denna utbildning. Den uppdelades läsåret 1914/15 på två avdelningar, som kallades högre och lägre konsthantverksskolan. Fackskolan för bokindustri var avsedd för elever, som ämnade utbilda sig för boktryck, illustrationstryck, litografi etc eller bokbinderi, och som inte kunde ägna hela sin tid utan endast aftontimmarna för detta ändamål. Skolan för lantmaskinister avsåg att ge duganade mekaniska arbetare sådana tekniska kunskaper som erfordrades för att på eget ansvar sköta ångpannor, ångmaskiner, dynamomaskiner, elektriska kraft-och belysningsanläggningar eller för att erhålla kompetens som lokomotivpersonal. Kursen var ettårig och avslutades med offentlig examen.

Texttabell 2 d visar att det ojämförligt största elevantalet tillhörde afton- och söndagsskolan. I fråga om elevavgifterna meddelas i den av Sigfrid Ericson författade minnesskriften Slöjdföreningens skola 1848-1948, att undervisningen ursprungligen hade varit kostnadsfri för elever som var anställda i något yrke, tidvis också för övriga elever. År 1878 infördes emellertid terminsavgifter, kr 1.50 för yrkesarbetare och kvinnliga elever och kr 2.50 för övriga. Det visade sig emellertid att många elever infann sig ganska oregelbundet, så länge avgifterna var så låga. Vid omorganisationen 1906 infördes i stället årsavgifter. Den lägsta avgiften, 5 kronor, betalade de elever i aftonskolan, som var yrkesarbetare. I övrigt varierade avgifterna mellan 10 och 40 kronor per år.

1907 års kommitté konstaterade att skolan i stort sett tillhörde samma kategori som de lägre tekniska yrkesskolorna, fastän den på grund av rikare tillgångar fått en större omfattning och fullkomligare organistion än övriga yrkesskolor i riket. Kommittén föreslog därför ingen omedelbar förändring vare sig i skolans organisation eller i statsbidraget.

För den fortsatta utvecklingen se kap 7.2.

Texttabell 2d SLÖJDFÖRENINGENS SKOLA I GÖTEBORG: ELEVERNAS FÖRDELNING PÅ AVDELNINGAR 1906/07-1919/20

Anmärkning: Uppgifterna avser summor, ej medeltal.

	1906/07-1909/10	1910/11-1914/15	1915/16-1919/29
Afton- och söndagsskolan	2 525	2 852	3 660
Konstslöjdskolan	151	234	538
Fackskolan för bokindustri	194	250	229
Skolan för lantmaskinister	72	62	29
Samtliga elever	2 942	3 398	4 456
Därav kvinnor	870	973	1 088
Kvinnliga elever i % av samtliga	29,6	28,6	24,4

Källa: Ericson, Slöjdföreningens skola 1848-1948

3 Handelsutbildning till och med 1918

3.1 Tiden fram till omkring 1910

Genom 1649 års skolordning organiserades inom lärdomsskolan en skriv- och räkneklass, som till en början var ettårig och i allmänhet byggde på trivialskolans första klass. Se PM från SCB 1977:11, s 26. Den var avsedd för barn som skulle "ingå i Näringarne". Undervisningen omfattade skrivning och räkning, "i synnerhet vad som lämpar sig för köpmän", men också historia, katekes m m. Från och med 1724 års skolordning kallades den apologistklassen. Den blev efter hand flerårig och fick genom 1807 års skolordning en väsentligt moderniserad kursplan, omfattande bl a tyska och senare även franska. Genom 1820 års skolordning omvandlades apologistklassen till den två- eller treåriga apologistskolan.

Efter hand började blivande köpmän skaffa sig merkantil utbildning genom utlandsstudier antingen vid en handelsskola i exempelvis Amsterdam, Hamburg eller London, eller genom att ta kondition på ett utländskt grossistföretag, vanligen i England.

En handelsskola, som troligen var den första i Sverige, upprättades år 1785 på egendomen Vilhemsdal i Veinge socken i Halland. Se Kaleen, Huvuddragen av den svenska handelsundervisningens historia, s 386 ff. Läroplanerna hämtades från skolor i Hamburg som hade särskild inriktning på exporthandel. Åtskilliga av Göteborgs förnämsta köpmän fick sin merkantila utbildning vid denna skola, som vissa tider räknade ända till 40 elever. Den nedlades år 1788 av ekonomiska skäl.

År 1823 föreslog rikets ständer att "Handelsscholor eller ett Centralt Handels- och Navigations Institut" skulle inrättas. Förslaget remitterades genom kommerskollegium till Handelssocieteten i Göteborg, som lät utarbeta ett detaljerat förslag till ett handelsinstitut i Göteborg och samtidigt hemställa om statsbidrag. Kungl. Maj:t vidtog ingen som helst åtgärd i anledning av förslaget, och Handelssocieteten tog då saken i egna händer och beslöt år 1826 att inrätta Göteborgs handelsinstitut, som år 1829 fick bidrag av Göteborgs stad.

Handelsundervisningen berördes av 1825 års stora uppfostringskommitté i dess år 1829 tryckta betänkande. Kommittén ansåg att "någon skola för handel, såsom föresyn för andra sådana" borde få statsunderstöd och nämnde därvid den skola som fanns i Göteborg. Den fick dock inte statsbidrag förrän 1894. Detta år beviljades också statsbidrag till Grosshandelssocietetens i Stockholm handelsskola, Frans Schartaus praktiska handelsinstitut i Stockholm. Detta institut hade börjat sin verksamhet år 1865 med bidrag från medlemmar av fondbörsen i Stockholm. Båda dessa högre handelsinstitut hade alltså enskild företagsamhet att tacka för sin tillkomst och enskilda huvudmän.

Enligt SOU 1950:12, s 25 ff höll sig elevantalet vid Göteborgs handelsinstitut under 1830-talet mellan 20 och 30. Under 1840-talet sjönk det under 20 för att sedermera åter stiga, dock med vissa bakslag så sent som på 1880-talet. Efter en omläggning av läroplanen och sedan institutet fått statsbidrag år 1894 steg elevantalet snabbt. Det uppgick exempelvis läsåret 1896/97 till 126 och läsåret 1909/10 till 185. Vid Schartaus handelsinstitut var elevantalet länge konstant. Från 1870-talets början höll det sig vid omkring 50 elever ända till början av 1890-talet, då det tillfälligtvis nedgick till något över 30. Liksom vid Göteborgs handelsinstitut steg emellertid elevantalet raskt efter 1894, då institutet fått statsbidrag och reviderat sina kursplaner. Efter 1900 översteg elevantalet 100, och efter 1910 översteg det 150. - År 1904 tillkom ytterligare två högre handelsinstitut, nämligen i Malmö och Helsingborg. Se tabell 7.

Efter realskolexamens införande (den avlades första gången år 1907) byggde de tvååriga kurserna på denna examen. Därigenom fick man en mera naturlig övergång från läroverken till handelsinstituten än tidigare. Detta torde ha bidragit till den kraftiga ökningen av elevantalet under de följande åren.

Vid sidan av de högre handelsinstituten fanns mot slutet av 1800-talet åtskilliga enskilda handelsskolor av skiftande beskaffenhet. En del var s k bokhålleriskolor, i vilka undervisningen endast omfattade ett fåtal ämnen, i regel välskrivning, räkning och bokföring. Andra hade ett bredare program med fler ämnen ofta även sådana av mera allmän art. Undervisningen var i regel allmänt kommersiellt inriktad, och någon mera differentierad utbildning tycks sällan ha förekommit.

Den år 1908 tillkallade handelsundervisningskommittén redovisade i sitt år 1910 tryckta betänkande förutom (1) de fyra högre handels-

instituten dels (2) en grupp på 9 handelsundervisningsanstalter som understöddes eller stod under tillsyn av en kommun eller korporation, dels (3) inte mindre än 50 helt privata handelsskolor.

(1) I fråga om de fyra högre handelsinstituten konstaterade kommittén, att de hade en mycket fast organisation, som var ganska likartad för dem alla. De meddelade såväl teoretisk som praktisk utbildning för handelsyrket åt både manliga och kvinnliga elever i antingen en tvåårig kurs, som i regel byggde på realskolexamen eller en ettårig kurs för studenter m fl. Undervisningen omfattade dels rena handelsämnen, såsom handelsräkning, handelslära och handelsgeografi samt bokföring, stenografi och maskinskrivning, dels bl a statskunskap, nationalekonomi, kemi och främmande språk. Tyska, engelska och franska var obligatoriska ämnen. Dessutom fanns möjligheter till frivillig undervisning i spanska och ryska i ett par av skolorna.

Elevantalet i början av 1900-talet framgår av tabell 7. Kommittén ansåg att antalet elever var alltför litet i förhållande till skolornas betydelse för handelsundervisningen och den stora mängden av dem som ägnade sig åt handelsyrket. Det låga elevantalet måste ses mot bakgrunden av att skolorna hade otillräckliga ekonomiska resurser, som framtvingade mycket höga elevavgifter och som även försvårade lärarrekryteringen. Trots detta ansåg kommittén att dessa handelsinstitut fyllde sin uppgift på ett förtjänstfullt sätt och framhöll att staten visat sig erkänna detta förutom genom att bevilja statsundestöd och anordna inspektion också genom att medgiva viss kompetens åt dem som genomgått handelsinstitut.

(2) Bland de nio handelsundervisningsanstalter som understöddes eller stod under tillsyn av en kommun eller en korporation ansåg kommittén att handelslinjerna vid Stockholms och Gävle borgarskolor samt i viss mån Sundsvalls handelsinstitut hade en ganska fast organisation, medan övriga skolor i samma kategori inte skilde sig mycket från de skolor, som betecknades som helt privata.

Stockholms borgarskola grundades år 1836 av en sammanslutning av köpmän och hantverkare. Sedan Tekniska skolan väsentligen åtagit sig hantverkarnas utbildning (se kap 9) inriktade sig borgarskolan mer och mer på handelsundervisningen, även om den jämsides härmed också sökte tillgodose behovet av ökad allmänbildning inom olika samhällsgrupper. Jfr den år 1940 utgivna skriften Undervisningsroteln i Stockholm.

Redan under borgarskolans äldre skede förekom undervisning i handelsämnen, till och med i främmande språk, men först år 1887 kan en verklig handelslinje sägas ha kommit till stånd. Förutom i bokföring förbunden med praktiska övningar i kontorsgöromål undervisades i handelslära samt svensk, tysk och engelsk handelskorrespondens. På senare år tillkom handelslagstiftning och varukunskap, handelsgeografi och nationalekonomi samt stenografi och maskinskrivning. I början skedde undervisningen på eftermiddagarna, men från 1908 inrättades två parallella kurser, en förmiddagskurs som huvudsakligen var avsedd för yngre elever och en aftonkurs för äldre elever som av sin sysselsättning var förhindrade att deltaga i förmiddagsundervisning. Vårterminen 1909 inrättades expeditavdelningar i anslutning till aftonkurserna. Elevantalet vid Stockholms borgarskola i början av 1900-talet framgår av texttabell 3 a. Av texttabell 3 b framgår att över hälften av eleverna på handelslinjen var flickor, i varje fall från och med 1910.

Gävle borgarskola började sin verksamhet hösten 1890. De första stadgarna fastställdes av Kungl. Maj:t. Skolan ställdes under tillsyn av Gävle stadsfullmäktige, men den hade länge varken understöd av stat eller kommun. Höstterminen 1891 hade den endast en klass med 57 elever, men den utvidgades de närmaste åren, så att den höstterminen 1893 omfattade fyra klasser med 103 elever. För elevantalet i början av 1900-talet se texttabell 3 a. De högsta klasserna var uppdelade på linjer för handel, industri, lantbruk och byggnadskonst. Efter en omorganisation år 1909, då den fick namnet Gävle borgarskola och högre handelsinstitut, bestod den av dels en 4-årig borgarskola, dels ett 2-årigt högre handelsinstitut. Det senare byggde på realskolexamen eller genomgång av borgarskolans fjärde klass.

Texttabell 3 a ELEVER I STOCKHOLMS BORGARSKOLA OCH GÄVLE BORGARSKOLA LÄSÅREN 1900/01-1909/10 SAMT I SUNDSVALLS HANDELSINSTITUT 1900/01-1907/08

Läsår	Stockholms borgarskola		Gävle borgarskola			Sundsvalls handelsinstitut	
	Handels-linjen[1]	Hela skolan	Handels-linjen[2]	Därav kv	Hela skolan[3]	Hela skolan	Därav kv
1900/01	454	1 508	22	10	107	62	20
1901/02	476	1 527	30	20	105	66	13
1902/03	421	1 764	30	23	109	58	18
1903/04	455	1 839	21	18	100	65	18
1904/05	496	2 163	29	23	114	65	16
1905/06	613	2 492	34	21	116	59	17
1906/07	535	3 026	32	24	109	73	..
1907/08	653	2 635	31	21	109	79	26
1908/09	685	2 650	34	22	110	..	..
1909/10	602	1 720	28	18	86	..	..

1) Endast obligatoriska ämnen.
2) Ordinarie och specialelever.
3) Uppgifterna avser höstterminen.

Källor: 1908 års handelsundervisningskommitté och BiSOS H

Texttabell 3 b STOCKHOLMS BORGARSKOLA: ELEVER LÄSÅREN 1910/11-1919/20

	Hela skolan			Därav Allm språklinje			Handelslinje		
	M	Kv	S:a	M	Kv	S:a	M	Kv	S:a
1910/11	1084	775	1859	..	..	..	227	325	552
1911/12	1221	846	2067	..	..	..	272	343	615
1912/13	1245	1030	2275	442	423	865	365	480	845
1913/14	1350	1091	2441	454	435	889	392	546	938
1914/15	1269	1127	2396	464	427	891	365	556	921
1915/16	1477	1324	2801	544	480	1024	406	655	1061
1916/17	1781	1735	3516	690	600	1290	572	899	1471
1917/18	2165	1907	4072	815	631	1446	686	973	1659
1918/19	2069	2038	4107	962	754	1716	673	1034	1707
1919/20	1836	1736	3572	932	745	1677	631	841	1472

Källa: Statistisk årsbok för Stockholms stad

År 1878 grundades av en privatperson i Härnösand en handelsskola som år 1880 flyttade till Sundsvall och då fick namnet Sundsvalls handelsinstitut. Efter den stora branden i Sundsvall år 1889 förlades skolan till Gävle, men den flyttades åter till Sundsvall 1893. Undervisningen var gemensam och lika för manliga och kvinnliga elever. År 1894 hade skolan 34 manliga och 15 kvinnliga elever. För elevantalet i början av 1900-talet se texttabell 3 a. Av de 79 elever som undervisades läsåret 1907/08 genomgick 33 en helårskurs, de övriga termins- eller kortare kurser.

(3) Av de i betänkandet redovisade 50 skolor som var helt privata, grundades den äldsta redan 1857. Dessa skolor tycks ha haft mycket olika standard, och handelsundervisningskommittén var mycket kritisk mot de flesta. Kurserna var i regel inte baserade på bestämda kunskapsmått, och de var sällan systematiskt ordnade. Ofta sammanfördes personer med mycket olika förkunskaper i samma kurs. Därtill kom att det gick att börja när som helst under kursens gång, så att olika elever kom att befinna sig på olika stadier av kursen. Detta försvårade, för att inte säga omöjliggjorde en metodisk undervisning. Som ett svårt missförhållande angavs också att bestämda undervisningsmål inte uppställts. Undervisningen blev

därigenom överlämnad "åt det enskilda godtycket," en omständighet som blev ännu mera betänklig genom frånvaron av varje slags kontroll av undervisningen och dess resultat. Föreståndarnas kvalifikationer och lärarnas kompetens var ofta bristfällig. Det hände att man som lärare anlitade personer, vilkas huvudsakliga utbildning bestod i att de som elever genomgått ifrågavarande skola.

Enligt kommitténs åsikt berodde bristerna framför allt på att skolorna drevs som privata affärsföretag, där man försökte hålla utgifterna nere med oskäligt låga lärarlöner. Samtidigt kunde elevavgifterna vara alltför höga för en mången gång underhaltig undervisning.

Skolornas prospekt gav en helt annan och ljusare bild. Handelsundervisningskommittén underströk emellertid med skärpa att en del av dessa prospekt innehöll direkt ovederhäftiga uppgifter. Man tillägger dock att denna kritik inte gällde alla skolor. En del prospekt var på det hela taget måttfulla och sakliga.

Kommitténs helhetsomdöme var att handelsundervisningen i Sverige inte motsvarade de krav som borde kunna ställas. Även om detta omdöme i första hand gällde de rent privata skolorna, och även om de högre handelsinstituten och några andra skolor på det hela taget gott fyllde sin uppgift, var också dessa behäftade med brister på grund av otillräckliga ekonomiska resurser. Särskilt framhölls saknaden av fasta facklärare.

Uppgifter om elevantalet i de olika skolorna läsåret 1907/08 återges i regel i betänkandet. Från tio av skolorna erhölls emellertid inga uppgifter, och några av de andra meddelade sitt elevantal under förbehåll att det inte publicerades. Läsåret 1907/08 var elevantalet i de fyra högre handelsinstituten 389 och i de 9 skolor som hade anknytning till en kommun eller en korporation nära 1 600. De 40 helt privata skolor som lämnat uppgift om elevantalet hade något över 6 000 elever. Av dem besökte hälften dagkurser, medan återstoden deltog antingen i aftonkurser eller i kurser i enstaka ämnen.

Den procentuella fördelningen av dagkursernas elever var följande:

I årskurser	11,5 %
I kurser om	
20-32 veckor	19,3 %
16-19 "	22,2 %
12-15 "	35,8 %
4-11 "	11,2 %

Nära hälften (47 %) deltog alltså i kurser om högst 15 veckor.

Elevantalet i de 10 skolor, som inte lämnat uppgifter, beräknade kommittén till ca 200.

Sammanlagt hade alltså de 63 handelsundervisningsanstalter som omfattades av kommitténs redogörelse över 8 000 elever läsåret 1907/08 Dessutom förekom här och var bokhållerikurser av mer eller mindre tillfällig art. Undervisning i bokföring meddelades också vid samtliga lägre tekniska yrkesskolor i riket, i den mån den var behövlig för eleverna på grund av deras yrkesinriktning.

3.2 Förslag av 1908 års handelsundervisningskommitté

Enligt direktiven skulle den år 1908 tillsatta handelsundervisningskommittén dels undersöka handelsundervisningens tillstånd i Sverige, dels verkställa utredning och avge förslag om lämpligaste sättet att ordna denna undervisning. Från utredningsuppdraget undantogs dock frågan om en handelshögskola. Denna fråga, som utreddes i annat sammanhang, fick sin lösning år 1909, då Handelshögskolan i Stockholm upprättades.

Kommittén ansåg att de missförhållanden som iakttagits vid många av de privata skolorna hade sin rot i den omständigheten att de låg i händerna på enskilda personer med ofta tvivelaktig kompetens, vilka drev dem som affärer och därvid av flera skäl varken kunde eller ville ta hänsyn till det allmännas krav. Kommittén ville inte förorda ett förstatligande men föreslog att staten skulle stödja de skolor, som var förtjänta därav och därigenom möjliggöra för dem att meddela en god undervisning för måttlig kostnad. Staten skulle därvid ställa vissa krav på undervisningen och genom särskilda organ tillse att dessa krav efterlevdes. Dessutom kunde staten verka för en förbättring av handelsundervisningen genom att låta godkända avgångsbetyg från kvalificerade handelsskolor medföra kompetens till åtskilliga befattningar inom statens verk och inrättningar (aa s 137 f).

Även kommuner, handelskamrar, köpmannaföreningar m fl hade otivelaktigt ett direkt intresse av hur denna undervisning var beskaffad. De borde därför ta initiativ till nya handelsskolor och stödja dem på olika sätt. Om sådana läroanstalter kom till stånd skulle de bättre privata handelsskolorna inte bli överflödiga utan ha särskilda uppgifter att fylla. Kommitténs förslag om den framtida handelsundervisningen avsåg dock i första rummet det förstnämnda slaget av anstalter.

Handelsundervisningskommittén hade den bestämda övertygelsen att undervisningen såvitt möjligt borde bedrivas i läroanstalter eller lärokurser som inrättats uteslutande för detta ändamål, och att undervisningen åtminstone i regel borde vara "rent facklig". Förslag som framförts från vissa håll att förlägga denna undervisning till fortsättningskurser ovanpå folkskolan, där undervisningen även skulle

omfatta allmänbildande ämnen och ombesörjas av folkskollärare avvisades alltså liksom vissa förslag om att förlägga handelsundervisningen till realskolorna.

Slutligen ansåg sig kommittén böra uttala, "att handelsundervisningsanstalterna fortfarande, såsom hittills i vårt land, skola vara samskolor. Någon anledning att frångå detta system har kommittén ej funnit föreligga."

Därefter övergick kommittén till att överväga olika typer av skolor och utgick därvid från att eleverna kunde beräknas tillhöra endera av två huvudgrupper. Den ena utgjordes framför allt av ungdomar som ville skaffa sig erforderliga kunskaper före inträdet i handelsyrket, den andra av praktiskt verksamma yrkesutövare, som ville förvärva större teoretiska insikter. För den förstnämnda kategorien lämpade sig dagskolor bäst, medan aftonskolor borde inrättas med hänsyn till den senare kategorien.

Med utgångspunkt i elevernas förkunskaper borde dagskolorna kunna få en ganska fast organisation. Eftersom studenter kunde söka sig till den nyinrättade Handelshögskolan i Stockholm behövde inga andra särskilda undervisningsanstalter inrättas för dem. De studenter som inte önskade en mera vetenskaplig utbildning kunde beredas fackutbildning i någon specialkurs som var förbunden med annat handelsläroverk. Realskolans och folkskolans abiturienter hade däremot en så pass olika mogenhetsgrad, att de borde hänvisas till olika typer av skolor. Slutligen hade aftonskolornas elever så olika förutsättningar och så växlande krav på undervisningen, att dessa skolor måste ges en friare organisation, inom vilken olika behov kunde tillgodoses.

Med utgångspunkt i dessa överväganden utarbetade kommittén förslag till tre olika typer av handelsundervisningsanstalter, nämligen handelsgymnasier, handelsskolor och handelsaftonskolor.

(1) Med handelsgymnasier åsyftade kommittén de redan befintliga, under statens inspektion stående högre handelsinstituten. Kommittén hade redan i det föregående framhållit, att de på ett förtjänstfullt sätt fyllde sin uppgift att lämna en mera omfattande och grundlig handelsutbildning. De bestående förhållandena kunde därför i huvudsak bibehållas, men de påtalade bristerna borde avhjälpas och en del olikheter i detaljer avlägsnas för att åstadkomma enhetlighet.

Motivet för att föreslå att benämningen ändrades till handelsgymnasier var en önskan att understryka att dessa läroanstalter fyllde en uppgift för handelsbildningens område som ungefärligen motsvarade den som de allmänna läroverkens gymnasier fyllde beträffande allmänbildning.

Handelsgymnasiernas ändamål föreslogs vara "att lämna den högre och grundligare utbildning i kommersiella ämnen, hvars besittning utgör förutsättning för bekläddande i framtiden af ansvarsfullare poster inom affärsvärlden, äfvensom att förbereda för inträde i Handelshögskolan." - Man kan kanske förmoda att kommittén med denna formulering syftade såväl på köpmän och andra näringsidkare som på vissa kategorier av anställda.

Liksom de dittillsvarande högre handelsinstituten skulle handelsgymnasierna ha en tvåårig huvudkurs, i regel byggande på realskolexamen och vid sidan därav en ettårig kurs för elever med högre förkunskaper. För läroplanerna utgjorde huvudsakligen Göteborgs handelsinstitut och Schartaus handelsinstitut förebilder.

För att underlätta tillträdet till handelsgymnasierna måste man sätta elevavgifterna lägre än vid de dåvarande högre handelsinstituten och utöka antalet friplatser, något som förutsatte att statsbidragen höjdes.

Av stor vikt var att bestämmelser meddelades om avgångsprövning och villkoren för att få avgångsbetyg. I samband därmed diskuterade kommittén ingående vilken kompetens sådant avgångsbetyg skulle medföra, bl a för anställning i statlig tjänst.

(2) Med handelsskolor avsågs en ny typ av fasta handelsundervisningsanstalter som borde organiseras med folkskolan som bas. Kommittén var övertygad om att sådana skolor hade en synnerligen viktig uppgift. För skapande och upprätthållande av en livskraftig handel och industri i vårt land var det nämligen ej tillräckligt att affärsledare och andra innehavare av ansvarsfullare poster hade skaffat sig en djupare insikt i det ekonomiska livet och dess lagar genom studier vid handelsgymnasier och Handelshögskolan. Det var också nödvändigt att de hade stöd av en för ändamålet utdanad, kunnig och plikttrogen kår av medhjälpare. "Ej heller är det enbart engroshandeln och de stora affärsföretagen som äro af betydelse för ett lands kommersiella lif, utan det är härför jämväl av vikt att den mindre handeln utöfvas af till ordning och noggrannhet fostrade och i sitt yrke insiktsfulla personer. För att utbilda en sådan kår av medhjälpare och mindre handlande skola handelsskolorna inrättas."

Handelsskolans ändamål skulle vara att utbilda kontors- och butiksbiträden. Däremot var inte avsikten att den skulle tjäna som en direkt förberedelse för handelsgymnasiet. De av handelsskolornas elever som önskade vidare teoretisk kommersiell utbildning borde i stället söka till valfria kurser vid de nedannämnda av kommittén föreslagna handelsaftonskolorna.

Det har förut sagts att handelsskolorna skulle ha folkskolan som bas. Enligt 1900 års normalplan omfattade folk- och småskolan sammanlagt

6 årskurser, vilket innebar att barn i normala fall beräknades lämna skolan vid 12 à 13 års ålder. (Jämför dock PM från SCB 1974:5, s 20 ff, som visar att många slutade skolan vid ännu lägre ålder.) Kommittén ansåg det tveksamt om 13-åringar var mogna att börja i handelsskolan och ifrågasatte dessutom om 6-årig skolgång gav tillräckliga förkunskaper. Kommittén föreslog att eleverna skulle ha fyllt 13 år och ha någon skolutbildning utöver 6-årig folkskola. En annan möjlighet kunde vara att vid inträdesprövning visa sig ha erforderliga förkunskaper.

Liksom vid handelsgymnasierna borde bestämmelser utfärdas om avgångsprövning och villkoren för att få avgångsbetyg. För avgångsbetyg borde krävas godkända betyg i svenska, handelslagstiftning, bokföring och kontorsgöromål, handelsräkning, handelslära och välskrivning.

(3) Förslaget om handelsaftonskolor bottnade i erfarenheterna av att det var ytterst svårt för kontors- och affärsanställda att förbättra sina kunskaper i handelsämnen utan att behöva lämna sin anställning. De var helt enkelt vanlottade i jämförelse med lärlingarna inom tekniska yrken, som år 1910 hade tillgång till 66 statsunderstödda yrkesskolor vilka var kostnadsfria eller hade låga avgifter. (Jfr kap 1.) Det fanns visserligen aftonkurser vid flertalet privata handelsskolor, men på grund av de höga kursavgifterna var de i realiteten stängda för det stora flertalet. Som påpekats i det föregående gav dessutom många av dessa skolor anledning till befogade anmärkningar beträffande organisation och undervisningsmetoder.

Handelsaftonskolornas ändamål var sålunda att bereda tillfälle åt yngre butiks- och kontorsbiträden att förbättra sina kunskaper i ett eller flera handelsämnen samtidigt som de uppehöll sin praktiska verksamhet. Andra än de som redan var yrkesverksamma skulle inte vara utestängda, men på orter där det fanns en dagskola borde de söka sig till denna.

Bland de blivande eleverna skulle det säkert visa sig att flertalet kontorsbiträden hade å ena sidan bättre förkunskaper och å andra sidan kortare arbetstid än butiksbiträdena. Kommittén tänkte sig att aftonskolan skulle omfatta dels en 2-årig kurs med obligatoriska ämnen avsedd närmast för kontors-och butiksbiträden med mindre förkunskaper, dels valfria kurser i handelsämnen om 1-3 år, avsedda att bereda kontorister och yngre affärsidkare tillfälle till vidare utbildning. (Man observerar att kommittén även räknar med egna företagare bland dessa elever.) Eftersom eleverna i den 2-åriga kursen huvudsakligen skulle bestå av personer med ofullständig folkskoleutbildning, borde första årskursen vara av mera allmänbildande art och utgöra förberedelse för den andra årskursen.

Om skolorna skulle kunna tjäna de breda lagren måste avgifterna vara synnerligen låga. För den fasta tvååriga kursen föreslogs en årsavgift av fem kronor. Även för övriga kurser föreslogs mycket låga avgifter. Kommittén förutsatte därvid stora bidrag från det allmännas sida.

Bland övriga förslag som framlades av 1908 års handelsundervisningskommitté skall här endast nämnas två. Det ena gällde en central tillsynsmyndighet, det andra gällde statistik över handelsundervisningen.

(4) Kommittén framhöll att handelsundervisningen, liksom för övrigt också den tekniska undervisningen, saknade en central myndighet som kunde ha till uppgift att ha överinseende över undervisningen samt på ett auktoritativt sätt representera denna undervisningsgren och hävda dess önskemål och intressen hos statsmakterna. Handelsundervisningen hade ofta betraktats som en uteslutande privat angelägenhet och helt och hållet överlämnats åt den enskilda företagsamheten. Statsbidrag utgick endast till Handelshögskolan och tre av de fyra högre handelsinstituten. Fördelningen av dessa anslag förbereddes inom kommerskollegium men detta ämbetsverk hade inte befogenhet att utöva någon som helst myndighet över handelsundervisningsanstalterna. Inspektion över de statsunderstödda handelsläroverken utövades av en sakkunnig, som var utsedd av Kungl. Maj:t, men han var inte underställd kommerskollegium. Han ingav sina inspektionsberättelser till kommerskollegium, som inte vidtog andra åtgärder än att överlämna dem jämte eget yttrande till Kungl. Maj:t. Eftersom kommerskollegium sorterade under finansdepartementet, skedde den slutliga handläggningen där.

Så länge det endast var fråga om den högre handelsundervisningen fann kommittén inte anledning att föreslå någon förändring. Om däremot handelsskolor och handelsaftonskolor skulle komma att inrättas i enlighet med kommitténs förslag borde en sakkunnig myndighet leda utvecklingsarbetet. Till en början kunde det vara tillräckligt om pedagogisk sakkunskap ställdes till förfogande för kommerskollegium, men på längre sikt borde man inrätta en särskild överstyrelse för handelsundervisningen. - Som framgår av kap 0.3 och 5 beslöt 1918 års riksdag att den centrala ledningen av yrkesutbildningen från och med 1919 skulle handhas av SÖ. Detta innebar även att handläggningen på departementsplanet överfördes från finansdepartementet till ecklesiastikdepartementet.

(5) I ett kort avsnitt erinrade kommittén om att kommerskollegium redan 1908 påtalat avsaknaden av officiell statistik över handelsundervisningen. Med en sådan statistik skulle man kunna få en överblick över de olika undervisningsanstalterna och lättare kunna avhjälpa missförhållanden och brister. Frågan upptogs

av 1905 års statistiska kommitté i dess betänkande Sveriges officiella statistik och dess allmänna organisation, s 325 ff. Statistiska kommittén föreslog att enhetliga formulär skulle fastställas för de delar av skolornas årsredogörelser, som skulle tjäna som statistiskt primärmaterial och insändas till det organ som skulle handha statistiken. - Sedan SÖ övertagit den centrala ledningen av undervisningen, fick ämbetsverket även ansvar för motsvarande statistik. Se kap 0.4.

3.3 Utredningar och beslut åren 1913–1918

I 1913 års statsverksproposition (sjunde huvudtiteln) framlade Kungl. Maj:t förslag om handelsundervisningens ordnande på grundval av 1908 års handelsundervisningskommittés utredning och ett yttrande över denna som avgivits av kommerskollegium. Riksdagen ansåg emellertid att man borde gå fram stegvis och till en början endast fatta beslut om statsbidrag dels till handelsgymnasier, vilket var det namn som de fyra högre handelsinstituten i Stockholm, Göteborg, Malmö och Helsingborg nu fick, dels till inspektion över handelsundervisningen. Däremot borde frågan om den lägre handelsundervisningen, dvs handelsskolor och handelsaftonskolor, utredas ytterligare.

På grundval av riksdagens beslut utfärdades i SFS 1913:369 bestämmelser om villkoren för statsbidrag. Enligt dessa skulle handelsgymnasierna omfatta en tvåårig normalkurs byggd på sexårig kurs vid allmänt läroverk eller motsvarande kunskaper. Statsunderstött handelsgymnasium skulle ha minst 15 elever i vardera årskursen, och undervisningen skulle pågå minst 36 veckor. Kommunen skulle själv eller genom donator tillhandahålla lokaler och lämna visst bidrag till verksamheten. Ordinarie lärare skulle avlönas med minst samma belopp som adjunkt vid rikets allmänna läroverk.

Till ansökan om statsbidrag skulle fogas uppgifter om organisation, elevantal, elevavgifter m m. Inträdesfordringar skulle anges såväl till den tvååriga normalkursen som till "övriga kurser, därest sådana finnas". Detta torde främst ha syftat på den ettåriga kurs som handelsgymnasierna anordnade för elever med studentexamen eller annan längre förutbildning. Dessa elever undervisades ofta tillsammans med eleverna i den tvååriga kursens andra klass.

Den 29 augusti 1913 uppdrogs åt fyra personer (i det följande kallade 1913 års kommitterade) att dels avge förslag till lokalisering av ytterligare två handelsgymnasier, dels biträda med utredning om den lägre handelsundervisningen. De kommitterade avgav åren 1913-1915 tre betänkanden. Av dessa avsåg det första lokaliseringen av nya handelsgymnasier, det andra handelsskolor och det tredje handelskurser. De ingår i riksdagstrycket 1914 respektive 1918.

I enlighet med förslag i det första av dessa betänkanden inrättades handelsgymnasium i Örebro 1914 och i Norrköping 1915. Antalet statsunderstödda handelsgymnasier uppgick alltså år 1915 till sex. Se tabell 8. Dessutom fanns två läroanstalter som ansågs jämförliga med handelsgymnasier och som var ställda under statens inseende men som inte hade statsunderstöd, nämligen det högre handelsinstitutet vid Gävle borgarskola och den s k A-kursen vid Bröderna Påhlmans handelsinstitut i Stockholm.

Det andra betänkandet från 1913 års kommitterade avsåg handelsskolor (dagskolor) för elever som kunde ägna sig helt åt skolarbetet. Enligt riksdagens beslut innebar ju uppdraget att utreda den lägre handelsundervisningen. Betänkandet inleddes därför med en definition. Med lägre handelsundervisning avsågs den undervisning i handelskunskap, som meddelas på grundval av inhämtad folkskolebildning. (Jämför kap 1 och 2, som visade att utredningarna om den lägre tekniska undervisningen även behandlade utbildning på närmast högre stadium. Se även SOU 1950:12 s 13 f.)

De kommitterade påpekade att yrkesskolorna - med vissa undantag, t ex på det tekniska området - haft en särskilt sen utveckling i vårt land. De ansåg att detta delvis berodde på att ungdomar i glesbygder hade svårt att få användning för en specialiserad utbildning och därför föredrog att ägna sig åt allmänbildande studier. De kommitterade tillade: "På grund av dessa omständigheter i förening med en djupt rotad överskattning av all s k lärdom ha vi till den grad så förälskat oss i allmänbildningen, att föga intresse blivit över för undervisning av annan art, i all synnerhet av lägre typ, och att specialskolorna haft svårt att kämpa sig fram till samma anseende som de allmänna skolorna" (aa, s 8). Det var emellertid uppenbart att de i allmänhet ogynnsamma förhållandena för yrkesundervisningen även utgjort en olägenhet för näringslivets utveckling. "Den uppblomstring, som tack vare de senare årens ansträngningar uppnåtts, kommer att äventyras, om den icke i tid stödes av behövliga läroanstalter."

1913 års kommitterade förordade i likhet med 1908 års handelsundervisningskommitté en tvåårig handelsskola, byggd på genomgången folkskola. Därjämte föreslog de en typ, som likaledes grundades på genomgången (sexårig) folkskola men som förutsatte ett par års anställning i praktisk verksamhet jämte samtidig skolgång i de fortsättningskurser som planerades för folkskolan. Denna utbildning skulle avslutas med en samlad ettårig kurs i handelsskola.

Som motivering för den ettåriga utbildningsgången anförde de kommitterade att det var "en allmänt erkänd sanning i fråga om all yrkesundervisning, handelsundervisningen icke undantagen, att den teoretiska utbildningen vinner

i värde om den kan bygga på förut inhämtad praktisk erfarenhet. Så fordras även hos oss föregående praktisk verksamhet eller anses åtminstone utgöra en merit vid inträde i åtskilliga yrkesskolor, t ex skogsskolor och tekniska skolor."

En undersökning av förhållandena vid 12 kommunala eller enskilda handelsskolor visade att åtskilliga elever faktiskt hade haft viss praktik innan de började i handelsskolan. Av de nyinskrivna kom

	M	Kv	S:a
direkt från folkskolan	114	249	363
direkt från andra allmänbildande skolor	149	113	262
efter minst 1 års praktik	200	70	270

Bland elever som kom direkt från folkskolan var alltså flickorna i majoritet, medan elever med föregående praktik till övervägande delen var män.

De kommitterade föreslog en försöksverksamhet enligt vilken statsbidrag tills vidare skulle utgå till 8 handelsskolor. Av dessa skulle 4 vara ettåriga. Av de tvååriga skulle en vara fristående och de övriga anordnas i form av högre folkskolor. Samtliga dessa skolor skulle "liksom vid all handelsundervisning hittills i vårt land" anordnas som samskolor för gossar och flickor.

Denna utbildning beräknades i första hand komma till användning för ungdomar som önskade anställas i handelsrörelse av mindre omfattning eller själva bedriva sådan eller som önskade anställning av mindre krävande slag på kontor eller lager. De kommitterade framhöll att utbildningen givetvis inte kom enbart handeln utan också industrin tillgodo på de områden där industri och handel hade beröringspunkter.

1913 års kommitterades tredje betänkande innehöll förslag om handelskurser, dvs kurser av det slag som dittills brukat kallas aftonkurser eller aftonskolor. Dessa kurser skilde sig i viktiga avseenden från andra handelsundervisningsanstalter. Bl a kunde de inte hänföras enbart till vare sig den högre eller den lägre handelsundervisningen, eftersom det närmast berodde på det lokala eller tillfälliga behovet på en ort om högre eller lägre handelskurser eller kurser av båda slagen borde anordnas.

Medan handelsgymnasier och handelsskolor var avsedda för ungdom i skolåldern var handelskurserna i regel avsedda för personer som redan var verksamma inom yrkeslivet. Följaktligen hade många av dessa elever uppnått relativt hög ålder.

Handelskurserna var avsedda dels för personer som inte haft möjlighet att genomgå en samlad kurs, dels för personer som önskade fortsatt utbildning i ett eller flera handelsämnen. Handelskursernas styrka låg i deras stora förmåga att anpassa sig efter olika undervisningsbehov i fråga om såväl graden som arten av handelsundervisning. Deras svaghet låg i den alltför knappa tid som i regel stod till buds. Denna svaghet kunde dock motverkas av möjligheten för intresserade elever att deltaga i undervisningen i det ena ämnet efter det andra under en följd av år och därigenom tillägna sig en utbildning som var jämförlig med den som gavs i en samlad kurs.

1913 års kommitterade påpekade att det redan fanns handelskurser i de flesta större och många mindre städer. Enbart i fyra av dessa städer deltog läsåret 1913/14 minst 2 000 personer i aftonkurser omfattande minst 3 månader. Men denna art av handelsundervisning hade dittills inte fått några statsbidrag.

I likhet med 1908 års handelsundervisningskommitté ansåg 1913 års kommitterade att det fanns behov av två huvudtyper av handelskurser nämligen dels fasta kurser med obligatoriska ämnen, huvudsakligen avsedda för ungdomar som nyligen börjat sin första anställning, dels valfria kurser av större omfattning, huvudsakligen avsedda för ett högre åldersstadium. De fasta kurserna borde dock kunna ersättas av de handelsinriktade fortsättningsskolor som föreslagits av folkundervisningskommittén. De kommitterade inskränkte sig därför till att framlägga förslag i fråga om valfria kurser. Dessa borde uppdelas i tre grupper, representerande lägre eller högre stadium av undervisning, varvid elever från folkskola hänfördes till en grupp, elever som genomgått handelsskola till en annan och elever som genomgått handelsgymnasium till en tredje grupp.

De kommitterade föreslog att statsbidrag skulle beviljas till handelskurser på 10 orter. Kurserna kunde antingen anordnas som fristående skolor eller anknytas till någon befintlig läroanstalt.

Detta betänkande avlämnades till finansdepartementet i november 1915. På grund av det nära sambandet mellan 1913 års kommitterades förslag i fråga om dels handelsskolor, dels handelskurser och de förslag som framlagts av andra sakkunniga rörande dels den lägre tekniska undervisningen, dels fortsättningsskolorna, beslöt Kungl Maj:t i november 1916 att tillkalla särskilda sakkunniga (1916 års departementssakkunniga) för att inom ecklesiastik- och finansdepartementen biträda med den fortsatta utredningen av dessa och närliggande undervisningsområden och deras inbördes förhållande. Se bl a kap 1.

I fråga om den lägre handelsundervisningen tog departementssakkunniga avstånd från flera av

de förslag som framlagts av 1913 års kommitterade. Särskilt kritiserades förslaget om tvååriga handelsskolor, där eleverna skulle börja direkt efter sexårig folkskola utan att ha någon praktisk erfarenhet av yrkesarbete. Undervisning åt så unga och oerfarna elever kunde inte bli någon yrkesutbildning i egentlig mening. Den kunde närmast ha till uppgift att inrikta elevernas intresse på de praktiska yrkena och sålunda anses besläktade med de yrkesbetonade fortsättningsskolorna.

Departementssakkunniga föreslog i stället upprättande av handelslärlingsskolor och handelsyrkesskolor i huvudsaklig överensstämmelse med de motsvarande skolor som föreslagits för yrken inom industri och hantverk. Se kap 1. Handelslärlingsskolorna avsågs för minderåriga som fullgjort sin fortsättningsskolplikt och fått stadigvarande arbete inom handeln. De beräknades endast kunna meddela ett minimum av utbildning. Handelsyrkesskolorna avsågs för dem som önskade en vidgad utbildning. De borde ha två slag av kurser, nämligen handelsyrkeskurser och special-eller ämneskurser. Handelsyrkeskurserna skulle meddela en på lärlingsskolans kunskapsmått grundad fortsatt undervisning avsedd för såväl företagare som anställda inom mindre handelsrörelser eller för anställda på mindre krävande poster på kontor eller lager. Special- eller ämneskurserna skulle meddela undervisning i enstaka ämnen och närmast motsvara de av 1913 års kommitterade föreslagna handelskurserna.

I större städer och samhällen borde den lägre handelsundervisningen i regel tillgodoses genom lärlings- och yrkesskolor, men någon skyldighet för kommunerna att organisera sådan utbildning föreslogs inte. I samhällen där antalet minderåriga handelsanställda var för litet för att motivera lärlings- och yrkesskolor för handel borde kommunen i stället inrätta ettåriga handelsskolor med heltidsundervisning för elever som efter fullgjord fortsättningsskolplikt varit anställda i handels- eller annan affärsrörelse minst 2 år. Utbildningen skulle motsvara handelslärlingsskolan jämte en därpå följande handelsyrkeskurs.

I propositionen om praktiska ungdomsskolor (1918:96) anslöt sig ecklesiastikministern till de förslag som framlagts av 1916 års departementssakkunniga, och riksdagen biföll propositionen i väsentliga delar. Se kap 5. Bestämmelser om den lägre handelsundervisningen (lärlings- och yrkesskolor samt ettåriga handelsskolor) intogs i stadgan för den kommunala yrkesundervisningen (SFS 1918:1002). För handelsgymnasierna reglerades statsbidragsvillkoren genom SFS 1918:970. Se kap 11.

4 Huslig utbildning till och med 1918

4.1 Undervisning i huslig ekonomi

År 1867 väcktes en motion i riksdagen som syftade till att ge de kvinnliga eleverna vid folkskoleseminarierna "någon undervisning i de arbeten och husliga göromål, som tillhöra kvinnan". Se Lundh, Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala 1895-1945, s 37. Förslaget avstyrktes emellertid av vederbörande utskott, som ansåg att folkskolans bestämmelse att meddela allmän medborgerlig bildning skulle äventyras, om sådan undervisning infördes där. På olika håll i landet började man emellertid inrätta s k praktiska hushållsskolor, som grundades på donationer och som var helt fristående från andra skolor. Enligt BiSOS H fanns sådana skolor "flerstädes" omkring år 1890.

Vid mitten av 1800-talet började ansvarsmedvetna medborgare både i industriländerna och i Sverige observera att stora delar av befolkningen särskilt i städerna led av undernäring. Man ansåg att bristerna inte enbart bottnade i fattigdom utan också i husmödrarnas bristande kunskaper då det gällde att tillvarata matens näringsvärde. Genom att grunda husmodersskolor kunde man bara nå ett fåtal. Därför borde man framför allt ta sikte på det uppväxande släktet för att på det sättet påverka först mödrarna och därnäst framtidens hem. Förslag framfördes sålunda om att införa undervisning i matlagning i skolorna.

Till en början var avsikten endast att införa denna undervisning i folkskolan som ett led i strävan att övervinna nöden i arbetarfamiljerna. Efter hand kom emellertid förslag från pedagogiskt håll att man också borde införa s k skolköksundervisning i flickskolorna, fast av helt andra skäl, nämligen för att undervisningen inte skulle bli ensidigt intellektuell. Sådana planer motarbetades länge. Motståndarna betraktade skolköksundervisning som ett angrepp på en av hemmets centrala uppgifter, att fostra de unga till dugande husmödrar. Skolköksundervisningens anhängare gjorde däremot gällande, att alltför många hem saknade kompetens att fullgöra den uppgiften. Striden blev hård, men resultatet blev att skolköksundervisningens genombrott visserligen uppsköts men inte förhindrades.

År 1881 togs ett märkligt initiativ vid en svensk flickskola. Det var Lyceum för flickor i Stockholm, som tidigare hade en gymnasielinje och en seminarielinje och nu startade en praktisk linje som påbyggnad till den egentliga flickskolan. Denna linje skulle "förbereda unga kvinnor för omedelbart inträde i praktisk verksamhet, vare sig inom eller utom familjelivets krets". På den nya linjens kursplan återfanns också ämnet huslig ekonomi. Enligt Lundhs ovannämnda arbete torde det ha varit första gången denna benämning använts i en svensk skola. Kursinnehållet angavs på följande sätt i skolans årsredogörelse: "Vardagslivets företeelser, särskilt de under hushållsgöromålen -tvätt, rengöring, vädring, matlagning, bakning, brygd m m - förekommande, från naturvetenskaplig synpunkt förklarade och genom enkla experiment belysta." Även kemi och näringslära ingick i undervisningen.

År 1887 infördes i Sigrid Rudebecks flickskola i Göteborg en åttonde klass, där huslig ekonomi infördes på schemat, och ett par år senare tillkom ett skolkök vid Ateneum för flickor i Stockholm. Ungefär samtidigt vann skolkökstanken också insteg i de första svenska folkskolorna. År 1889 började i Storkyrkoförsamlingens folkskola ett skolkök, som torde ha varit det första i en svensk folkskola. Skolköket hade sin särskilda förhistoria, som belyser det sociala momentets betydelse i detta sammanhang. I början av 1880-talet hade man i flera av Stockholms folkskolor börjat anordna middagsservering för de fattigaste skolbarnen. Maten hämtades från ett av de ångkök för bespisning av fattiga, som då fanns i huvudstaden. Då dessa upphörde med sin verksamhet öppnades i Nikolai folkskola i Storkyrkoförsamlingen ett kök, där man lät de äldre flickorna hjälpa till med matlagningen. Den undervisning i matlagning som de fick på detta sätt var alltså intimt förknippad med arbetet att hjälpa de fattigaste folkskikten. Exemplet vann efterföljd, och efter några år fanns liknande skolkök med en blandning av undervisning och hjälpverksamhet i sex av huvudstadens församlingar. Även i några andra större städer inrättades skolkök i folkskolorna, sålunda i Göteborg 1891, i Malmö 1892 och i Norrköping 1898.

I början av 1890-talet förekom sålunda både praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi i några flickskolor och några folkskolor, i flickskolorna i allmänhet av pedagogiska, i folkskolorna av sociala skäl.

År 1891 gjorde riksdagen ett viktigt uttalande

enligt vilket de högre flickskolorna borde anordnas så att de lämpade sig för kvinnans speciella uppgifter i livet, "för vilket ändamål införande av undervisning i allmän hälsolära samt teoretisk och praktisk huslig ekonomi vore tillönskligt." Det gällde nu att anskaffa kompetenta lärarinnor. Redan 1892 beslöt riksdagen bevilja statsbidrag till en kurs vid Högre lärarinneseminariet för utbildning av lärarinnor i huslig ekonomi. Fyra år senare beviljades statsbidrag för sådan lärarinneutbildning också till Ateneum för flickor i Stockholm, Göteborgs allmänna folkskolestyrelse och Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala.

Ateneums skolköksseminarium. Ateneum för flickor, som hösten 1891 upptagit huslig ekonomi som frivilligt ämne på schemat, anordnade hösten 1893 en kurs för utbildning av lärarinnor i detta ämne. De praktiska undervisningsövningarna förlades till flickskolans högsta klass. Kursen räckte en termin och avsåg att utbilda lärarinnor för såväl högre flickskolor som folkskolor. Se SOU 1950:46, s 21. Från den första kursen utexaminerades tre elever. Från och med 1895/96 omfattade kursen två terminer. Då började även hospitering i Stockholms folkskolors skolkök. Utbildningen förlängdes 1909 till tre terminer och 1922 till två hela läsår.

Göteborgs skolköksseminarium. Sedan Göteborgs stad år 1891 påbörjat undervisning i hushållsgöromål med en grupp flickor i folkskolan, insåg man behovet av särskild utbildning för lärarinnor i ämnet. År 1893 startade därför Göteborgs folkskolestyrelse den första kursen för skolkökslärarinnor med fyra elever. Kurstidens längd, som från början bestämdes till tre månader, utökades 1895 till fem månader, 1897 till två terminer, 1909 till tre och 1921 till fyra terminer, dvs två läsår.

Fackskolan för huslig ekonomi började sin lärarinneutbildning 1895, sedan styrelsen för Uppsala enskilda läroverk år 1894 beslutat att vid sidan av skolköksundervisningen för skolans elever anordna utbildning av lärarinnor i huslig ekonomi. Lärarinneutbildningen uppdelades på två linjer, en lägre kurs för tjänstgöring i folkskolor, som omfattade två terminer och där kursavgiften var 100 kronor, och en högre kurs för tjänstgöring i flickskolor, som omfattade tre terminer och där kursavgiften var 185 kronor. De båda lärarinnekurserna undervisades gemensamt i de moment som ingick i båda kurserna. Därefter fick den högre kursen fortsatt utbildning. Den lägre kursen visade sig sedemera vara för kort, och den nedlades därför 1910.

Undervisningen omfattade från första året praktisk matlagning, rengöring och tvätt, kemi och fysiologi, hälsolära och sjukvård i hemmet, bokföring, hushållslära och pedagogik. Utom praktiskt arbete i skolköket samt övnings- och provlektioner förekom också föreläsningar samt fria studier med förhör. Den högre kursen höll sina övningslektioner med Enskilda läroverkets skolkökskklasser. För att ge den lägre kursen motsvarande möjligheter träffades en överenskommelse med en av stadens folkskolor om att flickor från dess femte klass skulle få kostnadsfri undervisning i skolköket en dag i veckan. Redan efter en termin hade 43 barn anmält sig till denna undervisning.

Enligt Lundhs ovannämnda arbete räknade man inte med att alla barn skulle ha samma utbildning. Under de två första terminerna skulle lärarinneeleverna arbeta med enklare matlagning, som betingade ett lägre pris än under den tredje terminen, då hänsyn också skulle tas till "det finare bordet". Motsvarande skillnader gällde också skolbarnen. För eleverna från Enskilda läroverket kunde måltiderna få kosta ungefär dubbelt så mycket som den mat som folkskolans elever lärde sig att laga. Medan läroverkseleverna betalade hela sin matkostnad fick folkskolebarnen sin mat till reducerat pris. Mellanskillnaden ersattes av folkskolan.

Hösten 1897 inrättades vid Fackskolan en husmoderskurs, som omfattade två terminer och som närmast var avsedd för elever från stadens flickskolor. Elevavgiften var 160 kronor, men flera av eleverna fick nedsatt avgift tack vare ett kommunalt bidrag. Redan till den första kursen anmälde sig 25 flickor. Då 15 av dem genomgått högre flickskola men de andra enbart folkskola, ansågs det omöjligt att ge dem samma undervisning. Därför anordnades en särskild kurs för de flickor som kom från folkskolan. För inträde i denna kurs, som kallades fortsättningskurs, fordrades genomgången ettårig skolkökskurs. Deltagarna hade ofta eget förvärvsarbete, och kursen kunde därför endast pågå en förmiddag och en eftermiddag i veckan. Även denna kurs syftade till en början till att utbilda dugliga husmödrar, men den fick en sådan utformning, att den även utbildade hembiträden.

Följande uppgifter om Fackskolans elevantal har för ht 1899 hämtats från Lundhs arbete och för ht 1900 från BiSOS H. De visar att tillströmningen till fortsättningskurserna ökade särskilt snabbt mellan dessa båda år.

	1899	1900
Lärarinnekurser	19	19
Husmoderskurser	32	37
Fortsättningskurser	14	39
Enskilda läroverkets elever	23	26
Folkskoleelever	94	96
Summa	182	217
Därav:		
Vuxna elever	65	95
Skolelever	117	122

För antalet lärare och elever åren 1895-1944, se tabell 9.

Höstterminen 1902 började en specialkurs, som hade barnuppfostran som ett av sina huvudämnen, och vårterminen 1903 en praktisk yrkeskurs, som omfattade en termin, men som upprepades varje termin. En termins utbildning ansågs ge kompetens som kokerska, medan två terminers utbildning i regel krävdes för att man skulle få vitsord om att vara lämpad som hushållerska. Skolan hoppades att genom den praktiska yrkeskursen också kunna fylla behovet av specialutbildade föreståndarinnor för sjukhus, skolinternat m m. För detta var inte yrkeskursen tillräcklig, men man uppmanade en del av eleverna i husmoderskursen att genomgå den praktiska yrkeskursen och samtidigt deltaga i lärarinneelevernas utbildning i fysiologi, födoämneslära och hälso- och sjukvård. Därigenom lades grunden till den år 1918 inrättade storkökskurs, som år 1920 ombildades till en kurs för utbildning av ekonomiföreståndarinnor. Se kap 12.5.

Sedan det visat sig att endast ett fåtal skolor kunde ge en skolkökslärarinna full tjänstgöring, beslöt Fackskolans styrelse år 1905 att inrätta en ny lärarinnelinje, som skulle ge kompetens att undervisa i både handarbete och husligt arbete. Den nya linjen, som tog sikte på anställning vid flickskola eller folkskola, omfattade fyra terminer. Handarbetsundervisningen fördelades på alla fyra terminerna med särskild koncentration till den tredje. Då kursen efter några år blivit fullt utbyggd meddelades där förutom fullständig skolkökslärarinneutbildning även undervisning i slöjdmetodik, linnesömnad, klädsömnad, vävning och växtfärgning, materiallära, konsthistoria och stillära, fackteckning och pedagogik. År 1912 utökades kursen till fem och 1944 till sex terminer. År 1910 startades utbildning av lanthushållslärarinnor och år 1916 av barnavårdslärarinnor. - Lärarutbildningen behandlas inte i fortsättningen i denna rapport. Det kan emellertid tilläggas, att Fackskolan år 1961 förstatligades under namnet Seminarium för husligt utbildning i Uppsala.

Behovet av kompetenta lärarinnor var givetvis beroende av den omfattning som den husliga undervisningen fick inom skolväsendet. Trots insatser från statsmakternas sida gick utvecklingen trögt. I 1897 års folkskolestadga föreskrevs att tillfälle till undervisning i huslig ekonomi, "där omständigheterna sådant medgiva" borde beredas de flickor som begärde och fick tillstånd därtill. Och i 1900 års normalplan för undervisningen i folk- och småskolor finns detaljerade anvisningar för denna undervisning. Men då inga särskilda medel var anvisade, och då undervisningen medförde betydande kostnader, kunde bara ett fåtal folkskolor införa skolköksundervisning.

I flickskolorna gick utvecklingen något snabbare, sedan 1902 års riksdag beslutat höja anslagen. I samband därmed föreslogs i en motion att anslag också skulle beviljas för att främja undervisningen i huslig ekonomi i folkskolor, högre folkskolor och folkhögskolor. Riksdagen uttalade för sin del att man borde uppmuntra anordningar för att inom vidare kretsar av befolkningen sprida färdighet i tillagning av sund och kraftig föda, i synnerhet sådan som lämpade sig för den kroppsarbetande befolkningens ekonomiska villkor. Frågan borde därför utredas. Sedan en sådan utredning verkställts framlades i prop 1906:36 en plan för denna undervisning.

Enligt propositionen skulle kursen omfatta minst 30 arbetsdagar med minst 4 timmars undervisning om dagen. All s k finare matlagning som gick utöver beredningen av enkel och god husmanskost borde vara utesluten. Lärarinnan borde ha fackutbildning och skolköket skulle ha ändamålsenliga lokaler och tillräcklig utrustning. I anledning av att det i åtskilliga fall förekom att betalande matgäster mottogs i samband med skolköksundervisningen framhölls i propositionen, att detta visserligen innebar ekonomiska fördelar men att det fanns risk för att själva undervisningen kunde bli i viss mån förryckt. Det var därför bäst om matgästerna kunde utgöras av några av elevernas skolkamrater och om deras antal begränsades till hälften av antalet skolkökselever. 1906 års riksdag fattade beslut om anslag till huslig utbildning vid folkskolor, högre folkskolor och folkhögskolor men med vissa ändringar i fråga om villkoren för statsbidrag. Bl a skulle även någon som inte hade särskild utbildning kunna antas som lärarinna, om skolrådet ansåg henne lämplig. Se SFS 1906:49 och 1909:82. Enligt SFS 1917:900 kunde denna undervisning göras obligatorisk i folkskolan.

Vissa uppgifter om skolköksundervisningens omfattning meddelas för år 1912 i Lärarlönenämndens betänkanden 2:1, s 34 ff och för åren 1912 och 1913 dessutom i SOU 1937:16. År 1912 ordnades 114 statsunderstödda kurser i Stockholm stads folkskolor och 1 016 i övriga delar av landet. De sistnämnda kursernas fördelning efter kurslängd var följande:

Antal dagar per kurs	Folkskolor		Folkhög- skolor och högre folk- skolor	S:a
	Städer utom Sthlm	Lands- bygd		
Högst 30	76	234	2	312
31-36	235	258	17	510
37-50	101	46	8	155
51-102	14	12	13	39
Summa	426	550	40	1 016
Därav med högst 6 tim/dag	328	304	27	659
minst 7 tim/dag	98	246	13	357

År 1913 hade 421 folkskolor eller ungefär 5 % av samtliga infört ämnet i undervisningen. Av dessa låg 148 i städer och 273 på landsbygden. Dessutom meddelades hushållsundervisning år 1913 vid ett 20-tal högre folkskolor och folkhögskolor samt vid ett 10-tal s k vandrande skolkök. Enligt prop 1918:96 hade 727 folkskolor, motsvarande 11 % av samtliga, infört ämnet huslig ekonomi läsåret 1915/16. Av dessa låg 513 i städer och 214 på landsbygden. - År 1916 meddelades undervisning i detta ämne vid ungefär 2/3 av de högre flickskolorna samt vid ett fåtal högre samskolor och kommunala och enskilda mellanskolor.

I berättelserna om folkskolorna i BiSOS P resp SOS meddelas för åren 1907-14 följande uppgifter om det antal skolkökskurser, för vilka statsbidrag utbetalats till skoldistrikten:

1907	443	1911	1 032
1908	659	1912	1 062
1909	784	1913	1 224
1910	897	1914	1 306

Dessa uppgifter grundades på meddelanden från landshövdingarna till ecklesiastikdepartementet. Sedan nya formulär fastställts för uppgifterna till undervisningsstatistiken, föreligger från och med läsåret 1915/16 även uppgifter om antalet elever som deltagit i folkskolornas undervisning i huslig ekonomi (hushållsgöromål). Se texttabell 4a.

Texttabell 4 a SKOLKÖKSUNDERVISNINGEN I FOLKSKOLORNA: KURSER OCH ELEVER LÄSÅREN 1915/16-1919/20

Läsår	Landsbygd	Städer	Hela riket
Kurser[1]			
1915/16	324	817	1 141
1916/17	239	901	1 140
1917/18	210	894	1 104
1918/19	185	924	1 109
1919/20	203	889	1 092
Elever			
1915/16	3 555	11 737	15 292
1916/17	2 513	11 545	14 058
1917/18	2 159	11 525	13 684
1918/19	2 018	11 094	13 112
1919/20	2 242	10 808	13 050

1) Undervisningsavdelningar.

Källa: Folkskolorna och högre folkskolorna 1919/20, s 14

År 1912 beviljade riksdagen för första gången bidrag till lanthushållsskolor, som bl a undervisade i huslig ekonomi med inriktning på lanthushåll. Se vidare kap 12.4. I många fall ersatte lanthushållsskolan den andra årskursen vid en folkhögskolas sommarkurs. Se PM från SCB 1977:11, s 80. Tillkomsten av dessa skolor i förening med oron över livsmedelssituationen under första världskriget föranledde framställningar till Kungl Maj:t om utbildning också för städernas kvinnliga ungdom. Förslagen remitterades till socialstyrelsen, som utarbetade förslag till grunder och villkor för statsunderstöd till yrkesskolor för husmodersutbildning i städer, köpingar och liknande samhällen. Socialstyrelsens förslag lades till grund för förslag till riksdagen. Se statsverkspropositionen 1917, sjätte huvudtiteln, punkt 90.

Utbildningen borde omfatta dels praktisk undervisning i matlagning, bakning, tillvaratagande av slakt, konservering, tvätt och städning, viss sömnad samt barnavård, dels teoretisk undervisning i närings- och födoämneslära, enkel bokföring, hälso- och sjukvårdslära, spädbarnsvård och barnuppfostran samt medborgarkunskap. I propositionen betonades vikten av att den föreslagna typen av husmodersskolor bestämt markerades som yrkesskolor till skillnad från de av folkundervisningskommittén föreslagna fortsättningsskolorna för flickor (se nedan).

Inträdesåldern borde därför liksom i lanthushållsskolorna sättas till fyllda 16 år. Eftersom avsikten var att skolorna skulle ge en verklig yrkesutbildning, borde kursernas varaktighet endast i undantagsfall understiga 11 månader. Som villkor för statsbidrag skulle bl a gälla att ett lika stort belopp tillsköts från lokalt håll, att antalet elever i varje kurs uppgick till minst 16 och att minst 12 av dessa skulle vara frielever. För övriga elever skulle skolan ha rätt att kräva avgifter, som dock inte gärna borde överstiga 50 kronor per elev förutom eventuell avgift för kosthållet. 1917 års riksdag beviljade det begärda anslaget och fattade sålunda beslut om statsbidrag till husmodersskolor. Se vidare SFS 1917:567.

Redan dessförinnan hade krav framförts på undervisning i huslig ekonomi dels i en ovanpå barnskolan lagd fortsättningsskola, dels som huvudämne inom en viss del av yrkesskolorna. Tre av staten tillsatta kommittér hade behandlat spörsmålet. Kommittén för den lägre lantbruksundervisningen hade framlagt det förslag om lanthushållsskolor, som ledde till ovannämnda beslut vid 1912 års riksdag. Kommittén för den lägre tekniska undervisningen hade inte framlagt något förslag om yrkesskolor för husligt arbete men den hade i stället framhållit att de kvinnliga eleverna i lärlingsskolan borde beredas tillgång till undervisning också i hushållslära. Folkundervisningskommittén slutligen föreslog att den fortsättningsskola, som lades ovanpå barnskolan, visserligen skulle syfta till allmän medborgerlig bildning men dessutom sikta på individuell specialisering genom s k arbetskunska-

per, dvs förberedelse till yrket. Till denna arbetskunskap hörde också enligt kommitténs förslag undervisning i huslig ekonomi. I de fortsättningsskolor som ordnats enbart för flickor borde det husliga arbetet utgöra den huvudsakliga arbetskunskapen. Men då kunskaper och färdigheter på detta område var av så stor betydelse inte bara för den kvinnliga ungdomen utan för hela samhället, borde alla fortsättningsskolor med kvinnliga elever meddela undervisning i husligt arbete.

I sitt år 1916 avgivna yttrande angående den lägre tekniska undervisningen ägnade kommerskollegium ett kort avsnitt på s 13 åt de yrkesanställda kvinnliga minderårigas undervisning. En inte oväsentlig del av dessa förmodades sedemera komma att övergå till andra arbetsuppgifter. Även oavsett detta var det för det stora flertalet av stor vikt att lära sig vad som står i samband med skötandet av ett hushåll. Kommerskollegium ansåg att det i regel var naturligast att den kvinnliga ungdomens fortsatta undervisning i första hand inriktades på huslig ekonomi och ej på industriell yrkesutbildning. Deras undervisning borde därför överlämnas åt den allmänna fortsättningsskolan, där undervisning i huslig ekonomi hade sin naturliga och mycket viktiga plats. Den i allmänhet mindre omfattande yrkesundervisning som dessutom kunde vara erforderlig skulle säkerligen kunna anordnas vid sidan av det angivna huvudämnet. Lärlingsskolorna skulle sålunda i regel komma att avses för enbart manliga lärjungar. Ett undantag utgjorde dock textilbranschen, där antalet anställda kvinnliga minderåriga var så stort att det var motiverat att inrätta särskilda kvinnliga lärlingsskolor. Sin undervisning i huslig ekonomi borde dessa elever få i fortsättningsskolan. - Av sammanhanget framgår att kommerskollegium i första hand avsåg utbildning för blivande husmödrar, ej för anställning i husligt arbete.

Som meddelades i kap 1 utökades 1916 års departementssakkunniga våren 1917 med två kvinnliga sakkunniga, som därefter deltog vid behandlingen av frågor rörande undervisning för kvinnlig ungdom. Under arbetets gång fann departementssakkunniga anledning att också behandla frågan om undervisning i husligt arbete för kvinnor och särskilt för dem som skulle ägna sig åt husligt arbete som förvärvsarbete. Se s 60 ff i de sakkunnigas betänkande, som ingår i 1918 års riksdagstryck, och som refereras i SOU 1937:16, s 85 ff.

Tidigare hade ju flickorna i allmänhet fått lära sig så mycket av husliga sysslor i sitt eget hem att de kunde göra rätt för sig när de tog anställning hos andra. Men departementssakkunniga ansåg att denna utbildning tenderade att bli alltmer sällsynt och otillräcklig, bl a därför att det börjat bli vanligt att båda föräldrarna var upptagna av arbete utanför hemmet och därför att man hade börjat köpa sådana varor som förut tillverkades inom hemmet. En viss förbättring kunde man hoppas på genom folkskolans och fortsättningsskolans undervisning i husligt arbete, men på grund av den knappt tillmätta tiden och flickornas ringa åldersmognad kunde dessa skolor inte bibringa eleverna kompetens att på egen hand sköta de viktigare husliga arbetena. För detta ändamål erfordrades en vida grundligare utbildning.

Departementssakkunniga framhöll att de flickor som det här var fråga om ofta måste ägna sig åt förvärvsarbete redan tidigt av ekonomiska skäl. Den utbildning de behövde måste de därför skaffa sig samtidigt med sitt arbete. Om en sådan flicka fick plats i familj var det mycket vanligt att hon på grund av sin okunnighet i matlagning, sömnad o d bara användes till enklare sysslor, och hennes lön blev då relativt obetydlig. Svårigheterna att inom detta yrke få en tillfredsställande utbildning och därmed följande självständigt arbete utgjorde enligt de sakkunniga en ej oväsentligt bidragande orsak till att de unga kvinnorna i allt större antal sökte sig till fabrikerna, där de erbjöds platser som endast krävde kort tids övning men där de kunde få större kontant arbetsförtjänst. Det klagades allmänt både över den ringa tillgången på arbetskraft för hemmen och över den bristande yrkesskickligheten hos många som sökte sådant arbete. Departementssakkunniga framhöll att en bättre utbildning skulle göra yrket mera tilldragande, öka tillgången på duglig arbetshjälp i hemmen och bidra till att höja denna yrkesgrupps sociala anseende. Förbättrade utbildningsmöjligheter på det husliga området skulle också vara av synnerligen stor betydelse för samhället därigenom att fler än dittills av de kvinnor som ingick äktenskap skulle ha tillräckliga kunskaper för att sköta ett hem.

För utbildningen kunde två olika vägar tänkas. Den ena var att låta utbildningen helt och hållet försiggå inom en skola, som tog elevernas hela tid i anspråk. Departementssakkunniga syftade på lanthushållsskolorna, de ettåriga husmodersskolor, till vilka 1917 års riksdag beviljat statsbidrag samt en mängd enskilda kurser och skolor för husmodersutbildning. Den andra utvägen var att upprätta skolor där undervisningen var ordnad så att elever kunde sköta skolarbetet jämsides med förvärvsarbetet. De sakkunniga förordade detta alternativ och föreslog sålunda att lärlings- och yrkesskolor skulle inrättas också för den husliga utbildningen.

Lärlingsskolorna avsågs för flickor under 18 år, som för sin utkomst var sysselsatta i husligt arbete och som fullgjort sin fortsättningsskolplikt. Undervisningen borde grupperas kring ämnena praktiskt hushållsarbete, hushållslära och hälsovård och pågå minst 8 och högst 12 timmar i veckan under 2 läsår om vardera 8-9 månader.

I yrkesskolan borde undervisning meddelas i form av dels yrkeskurser, dels ämneskurser. Som exempel på yrkeskurser nämndes sådana för utbildning av kokerskor, barnsköterskor, fintvätterskor, strykerskor osv. Ämneskurser kunde avse exempelvis konservering, bakning, strykning och sömnad.

I städer och liknande samhällen borde utbildningsbehovet normalt kunna tillgodoses genom lärlings- och yrkesskolor, men i mindre samhällen och på landsbygden kunde man knappast ordna utbildning jämsides med förvärvsarbete. Där måste undervisningen koncentreras till en kortare tid, då eleven odelat ägnade sig åt skolarbetet. Vid sidan av lanthushållsskolorna borde skolor upprättas för kvinnor som inte beräknades komma att arbeta i lanthushåll. Om eleverna hade uppnått en någorlunda mogen ålder och hade erfarenhet av praktiskt hushållsarbete, borde kursen i sådana hushållsskolor kunna inskränkas till ett halvt år eller mindre. Dessutom kunde det visa sig lämpligt på en del håll att anordna ambulatoriska kortare kurser i matlagning, konservering och dyligt.

Departementssakkunniga ansåg att uppgiften för de av 1917 års riksdag beslutade ettåriga husmodersskolorna var något oklar. Enligt bestämmelserna skulle de ligga i städer och industrisamhällen, men om de sakkunnigas förslag om yrkesskolor gick igenom, skulle de bli överflödiga. Man kunde emellertid tänka sig en annan uppgift för dessa skolor. I likhet med de föreslagna ettåriga handelsskolorna skulle de kunna avses för sådana yrkesanställda, som inte hade möjlighet att gå i en lärlings- eller yrkesskola. Inträdesåldern borde då sättas så hög, att dessa skolor inte kom att konkurrera med lärlingsskolorna. Om man därjämte fordrade att de inträdessökande skulle ha ett par års praktisk erfarenhet av husligt arbete, skulle lärotiden kunna inskränkas till ett halvt år. Dessa hushållsskolor skulle då bli av den typ som departementssakkunniga förordat för landsbygden och mindre samhällen. Man räknade inte med att de skulle bli kommunala anstalter utan att de skulle tillkomma på enskilt initiativ. De borde emellertid kraftigt understödjas av stat och kommun.

I prop 1918:96 tillstyrktes i stort sett departementssakkunnigas förslag i fråga om huslig utbildning såväl i lärlings- och yrkesskolor som i hushållsskolor med heldagsundervisning. I fråga om de av 1917 års riksdag beslutade husmodersskolorna borde den blivande chefsmyndigheten för yrkesundervisning framlägga närmare förslag. Se vidare kap 5.

4.2 Slöjdundervisning

I prop 1918:96 framhöll departementschefen att han under beteckningen husligt arbete inbegrep såväl hushållsgöromål (huslig ekonomi) som kvinnlig slöjd (kvinnligt handarbete). Med kvinnlig slöjd avsågs vid denna tid de slöjdarter, som senare brukat kallas textilslöjd, medan man med s k manlig slöjd huvudsakligen avsåg trä- och metallslöjd.

Som framhållits i bl a kap 1 hade ordet slöjd tidigare en mera vidsträckt betydelse än nu. Till "slöjderna" räknades i allmänhet långt in på 1800-talet alla slag av industri och hantverk. På senare år har slöjd brukat definieras som ett icke-yrkesmässigt förfärdigande av varjehanda förnödenheter. Denna definition har ansetts täcka såväl skolslöjd som hemslöjd. Jfr Wiberg, Till skolslöjdens förhistoria, s 7. Skolslöjden (den pedagogiska slöjden) har inte till huvudsyfte vare sig att tillverka bestämda slöjdalster eller att utbilda barnen till yrkesskicklighet utan avser att utveckla händighet, iakttagelseförmåga, form- och skönhetssinne m m. Då det gäller hemslöjden har man brukat skilja mellan å ena sidan husbehovsslöjd, som har till uppgift att tillverka kläder, husgeråd och verktyg för det egna hemmet, å andra sidan förvärvsslöjd (hemindustri), som tidigare vanligen bedrevs som binäring till jordbruk. Konstslöjd (konsthantverk) betecknades av Wiberg som en utvecklingsform av både husbehovs- och förvärvsslöjd.

Wiberg har skildrat utvecklingen av slöjdundervisningen från äldsta tider och fram till omkr år 1860. Huvudvikten har därvid lagts vid slöjden som ett pedagogiskt medel. Liksom i fråga om den husliga utbildningen kan man dock under äldre tider knappast skilja det pedagogiska syftet från syftet att ge färdighet för kommande arbete i förvärvslivet eller i det egna hemmet.

Den arbetsundervisning som meddelades i barnhus och liknande inrättningar hade ofta ett flerfaldigt syfte. Barnen skulle genom nyttig sysselsättning "blifwa wande från lättja till arbetsamhet", de skulle få en förberedande yrkesutbildning och de skulle genom sitt arbete skaffa inkomster till barnhuset. De s k fattigskolor, som började inrättas i slutet av 1700-talet, och som utgör föregångare till folkskolorna, meddelade i regel undervisning dels i kristendom, läsning, skrivning och räkning, dels i slöjd, som för pojkarna avsåg hantverksutbildning, medan flickorna fick lära sig att sy, sticka och spinna. Syftet angavs ibland vara att utbilda kunniga "tjenstehjon".

Ämnet slöjd fanns inte upptaget i 1842 års folkskolestadga, men Wiberg har visat att särskilt flickslöjd men även manlig slöjd ändå förekom i många skolor. Några motioner vid 1844-45 års riksdag ledde till en kungl. kungörelse år 1846 som innebar att församlingarna fick rätt att använda vissa överskottsmedel till att inrätta slöjdskolor. Som en omedelbar följd av denna kungörelse inrättades flickslöjdavdelningar vid många folkskolor inte

enbart i städerna utan också på landsbygden. Dessutom inrättades många fristående slöjdskolor.

Den äldsta fristående slöjdskolan anses vara den som inrättades redan år 1832 på godset Claestorp i Södermanland. Där fick med tiden 50-60 flickor i åldern 6-14 år undervisning sex månader om året i sömnad, stickning, lagning och vävnad.

I SCBs sammandrag till landshövdingarnas femårsberättelser 1861-65 (BiSOS H) redovisas på s 140 inemot 40 slöjdskolor, som upprättats av enskilda pesoner eller föreningar. Flertalet var avsedda för flickor. Av sammanhanget framgår att de redovisade skolorna inte motsvarade hela antalet. Bl a anges att sådana skolor inte medtagits, vilka undervisade såväl i läsning och skrivning som i slöjd. I sammandraget för perioden 1865-70 heter det att slöjdskolor till ett ganska betydligt antal omtalas från nära nog alla rikets delar. Liknande uttalanden finns också i sammandragen till de följande femårsberättelserna, som i viss utsträckning också redogör för slöjdundervisningen i folkskolorna.

År 1877 beviljade riksdagen för första gången anslag till slöjdundervisning i folkskolan. Till en början avsåg bidraget enbart slöjd för pojkar. Till flickornas slöjdundervisning, som ansågs dra obetydliga kostnader, beviljades inte statsbidrag förrän 1896. Undervisningen i slöjd för flickor meddelades uteslutande av kvinnliga lärare, medan undervisningen i slöjd för pojkar omhänderhades av antingen manlig eller kvinnlig lärare. När en folkskollärarinna undervisade pojkar i slöjd fick hon i allmänhet samma avlöning som sin manlige kamrat, men om hon hade hand om flickornas slöjdundervisning fick hon endast omkring hälften. Se 1912 års lärarlönenämnds betänkande 2:1, s 61.

I 1878 års normalplan för undervisningen i folk- och småskolor intogs anvisningar för såväl goss- som flickslöjd, och efterhand infördes slöjdundervisning för både flickor och pojkar i allt fler skolor i riket. Se texttabell 4b, som visar att antalet elever som undervisades i slöjd i folkskolorna ungefär fördubblades under de 25 åren från 1895 till 1920. Tabellen visar också att den kvinnliga slöjden vann snabbare insteg än den manliga. Till en del anses detta ha berott på att det var lätt att erhålla lärarinnor. Man fick hjälp av "intresserade fruntimmer", ofta folkskollärarens hustru eller en småskollärarinna. Se Svenska folkskolans historia 3, s 439 ff.

Texttabell 4 b SLÖJDUNDERVISNINGEN I FOLKSKOLORNA: ELEVER 1895-1920

År resp läsår	Manlig slöjd			Kvinnlig slöjd[1]		
	Landsbygd	Städer	Hela riket	Landsbygd	Städer	Hela riket
1895	34 014	15 534	49 548	47 937	40 665	88 602
1900	48 072	20 227	68 299	72 983	47 154	120 137
1905	59 748	26 943	86 691	96 434	50 682	147 116
1910	68 893	29 739	98 632	110 027	66 566	176 593
1915/16	66 581	32 507	99 088	109 297	70 377	179 674
1919/20	63 114	35 867	98 981	106 614	75 754	182 368

1) Inkl pojkar i småskolan, som undervisats i stickning och sömnad.

Källor: Åren 1895-1910: Folkskolorna 1911, s 118 f.
Läsåren 1915/16 och 1919/20: Folkskolorna och högre folkskolorna 1919/20, s 14

Utbildning för att undervisa i slöjd vid sidan av övrig undervisning ordnades efterhand vid folkskollärarinneseminarierna och flera småskoleseminarier, och år 1882 inrättades ett slöjdlärarinneseminarium i Stockholm. Undervisningen omfattade stickning, linnesömnad, lappning, stoppning, märkning, mönsterritning och klädsömnad. All flärd var omsorgsfullt utesluten och modellserierna hade inte det minsta gemensamt med de gamla svenska hemslöjdsmönstren och modellerna.

En genomarbetad metodik för slöjdundervisningen utvecklades av Otto Salomon, som var föreståndare för August Abrahamsons slöjdskola på Nääs i Västergötland. Hans insatser blev banbrytande. Sedan riksdagen beviljat statsbidrag till slöjdundervisning i folkskolan, började han år 1878 ordna kurser, där folkskollärare vidareutbildade sig på ferietid för att kunna undervisa också i slöjd. Deltagarantalet ökades för varje år, till dess att man begränsade det till 270 deltagare årligen. Inom kort började även utlänningar delta i kurserna. Från verksamhetens början och till år 1889 utgjorde antalet kursdeltagare 3 346, varav 853 utlänningar.

En bidragande orsak till intresset för slöjdundervisningen var att fabriksindustrin vid mitten av 1800-talet började tränga ut hemslöjden, som dittills hade varit en viktig binäring för jordbruksbefolkningen. Se Svenska folkskolans historia 3, s 425 ff. Nödåren i slutet av 1860-talet och jordbrukets betryckta läge i början av 1870-talet bidrog till intresset för en slöjdundervisning som skulle kunna rädda hemslöjden. Hushållningssällskapen började bekosta kurser, och riksdagen beslöt år 1872 att bevilja ett anslag som gjorde det möjligt att anställa kringresande instruktörer. Även landstingen började bevilja anslag för slöjdändamål. I detta sammanhang bör också erinras om de s k spinnskolorna, som i några fall fanns redan på 1700-talet. Där utbildades instruktriser i spånad och vävning, som reste omkring och hjälpte kvinnorna till rätta med dessa arbeten i hemmen. Se SOU 1966:3, s 36.

Intresset för hemslöjden var länge huvudsakligen knutet till dess betydelse som binäring till jordbruket. Genom Artur Hazelius och Nordiska Museet samt den år 1874 grundade Föreningen Handarbetets Vänner började uppmärksamheten fästas också på skönhetsvärdet hos de gamla mönstren och modellerna och på värdet av att bevara kännedomen om äldre teknik. En hemslöjdsrörelse växte fram som fick ett samlande organ i den år 1899 grundade Föreningen för svensk hemslöjd. Genom inventeringar runtom i landet av gamla mönster och modeller skapades ett studiematerial som användes vid de många kurser som anordnades av olika hemslöjdsföreningar.

Statsbidrag beviljades till handarbetsundervisning vid statens samskolor från läsåret 1905/06 och vid högre flickskolor från 1909. Från 1917 kunde kommunala mellanskolor få statsbidrag till undervisning i slöjd, varmed avsågs både manlig och kvinnlig slöjd. Sistnämnda uttryck användes huvudsakligen i folkskolorna, medan ämnet i de högre skolorna vanligen kallades (kvinnligt) handarbete.

Vissa uppgifter om handarbetsundervisningen ingår i redogörelserna för de kommunala mellanskolorna och privatläroverken i SOS. Handarbetsundervisning skulle ordnas i de kommunala mellanskolor som hade kvinnliga elever, men på ansökan av målsman kunde elev frikallas från denna undervisning. Läsåret 1916/17 undervisades i kvinnligt handarbete vid 15, i huslig ekonomi vid 5 och i manlig slöjd vid 4 kommunala mellanskolor. I samtliga högre flickskolor och statliga samskolor liksom i det övervägande flertalet av övriga privatläroverk var handarbetsundervisning sedan länge införd vid slutet av den här skildrade perioden.

Prop 1918:96 innehåller en kort historik över undervisningen i kvinnlig slöjd på skolstadiet. I övrigt behandlar propositionen närmast högre åldersstadium. Slöjdundervisningen ingår där som ett led i den husliga utbildningen.

5 Yrkesutbildningen inför 1918 års riksdag

Som redovisats i kap 1–4 fick 1916 års departementssakkunniga i uppdrag att överarbeta och samordna de förslag till organisation av yrkesutbildningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete liksom av den lägre tekniska utbildningen m m, vilka framlagts av tidigare utredningar. Departementssakkunnigas utredning ingår bland kommittébetänkandena i 1918 års riksdagstryck.

Med departementssakkunnigas förslag som huvudsaklig grundval framlades vid 1918 års riksdag två propositioner, som kom att få avgörande betydelse för årtionden framåt. Den första och mest omfattande var propositionen om praktiska ungdomsskolor (1918:96). Den andra var propositionen om den lägre tekniska undervisningen (1918:335).

5.1 Praktiska ungdomsskolor

I propositionen den 15 februari 1918 (1918:96) framhöll departementschefen att han under beteckningen praktiska ungdomsskolor sammanfattade samtliga skolor som var avsedda för den tidiga ungdomsåldern (13–18 år) och som hade till uppgift att förbereda ungdomen för olika uppgifter inom det praktiska livet. Förslagen omfattade sålunda fortsättningsskolan, högre folkskolan, lärlingsskolan, yrkesskolan, ettåriga handelsskolan och hushållsskolan. I princip ingick även tekniska fackskolor och tekniska gymnasier i detta system, fastän förslag om deras organisation och anslagsbehov inte kunde framläggas förrän en månad senare, nämligen i prop 1918:335.

Med hänsyn till det speciella huvudsyftet skilde departementschefen mellan å ena sidan skolor för allmänt medborgerlig utbildning på praktisk grund, å andra sidan skolor för speciell fackutbildning. Till den förra kategorien räknade han fortsättningsskolor och högre folkskolor, till den senare skolor för lägre teknisk undervisning, lägre handelsundervisning, lägre lantbruksundervisning och anstalter för undervisning i husligt arbete. Lantbruksundervisningen berördes dock endast i förbigående i propositionen. Den behandlas därför i ett senare kapitel i föreliggande rapport. (Se kap 14.)

I ett längre uttalande på s 122 ff framhöll departementschefen att de senaste årtiondenas ekonomiska och sociala utveckling hade medfört att frågan om en förbättring och omläggning av det uppväxande släktets utbildning och uppfostran blivit en av vårt lands viktigaste och mest trängande allmänna angelägenheter. Befolkningen inom industri och hantverk samt handel var drygt tre gånger så stor som 1870, och industrin började utvecklas till storindustri. De tillfällen till yrkesutbildning som nybörjaren tidigare kunde få i samband med sitt förvärvsarbete hade blivit allt färre, eftersom de yrkesutbildade arbetarnas tid inte utan kännbar ekonomisk uppoffring kunde användas i någon större utsträckning för handledning av nybörjare. Vad som gjorde läget för den uppväxande ungdomen på en gång vanskligare och mer krävande var att samtidigt med att behovet för ungdomen av grundlig yrkesutbildning blivit större, hade också svårigheterna blivit större att få dessa behov i väsentligare mån tillgodosedda på det mera omedelbart personliga sätt, som förut varit för handen i samband med det tidigaste förvärvsarbetet och under sammanlevnaden i hemmet. Departementschefen fortsatte: "Uppenbart är, att det nuvarande tidsläget måste uppfordra till ett grundligt och omfattande reformarbete på det uppfostrings- och undervisningsområde, som nu närmast är i fråga. Det är icke nog med att samhället sörjer för barnens skoluppfostran. Det är ej heller nog med den ungdomsuppfostran, som genom de allmänna läroverken och de högre flickskolorna beredes det uppväxande släktet företrädesvis inom de högre samhällslagren. Samhället har en oavvislig plikt att bereda även den ungdom, som hittills ej kunnat få del av denna uppfostran, dvs närmast den ungdom, vilken en gång skall hava sin verksamhet inom det kroppsliga arbetets område, en för dess framtida uppgifter avpassad uppfostran och undervisning. Det vore en stor orättvisa och en oförlåtlig försummelse från samhällets sida, om så ej skedde."

Departementschefen ansåg vidare att det här förelåg ett statsintresse av så stor och betydelsefull innebörd, att det "ifråga om vikt och omfattning i väsentliga avseenden kunde jämföras med vad lagstadgandet sjuttiofem år tidigare av folkskolan inneburit för det allmänna." Här förelåg uppgifter lika mycket för den allmänna folkundervisningens som för yrkesutbildningens målsmän. De borde förverkligas som olika sidor av samma stora uppgift "att dana en ungdom som ginge ut i livet bättre skickad att göra sin insats för materiell och samhällelig utveckling."

I fråga om den allmänna folkundervisningen gällde det i främsta rummet att råda bot på missförhållandet, att folkskolan måste lämna ifrån sig det stora flertalet av sina lärjungar just vid den tidpunkt i deras liv, då de är som mest i behov av den intellektuella och moraliska omvårdnad och ledning som skolan kan ge.

Departementschefen framhöll att fortsättningsskolan dittills huvudsakligen varit en repetitionsskola för teoretiska skolkunskaper. Genom praktiskt arbete skulle den bli av betydelse för den unge individens allmänt mänskliga utbildning i två avseenden. Dels var det "en alltför litet beaktad sanning, att fackutbildningen i sig innesluter ett ej ringa mått av allmänbildning och att, ju grundligare fackutbildningen göres, desto större och betydelsefullare bidrag lämnar den ock till denna bildning." Dels hade det ett påtagligt värde för elevernas kommande yrkesuppgift, om yrkessynpunkter upptogs i fortsättningsskolans undervisning. Sådana synpunkter kunde dock inte få samma betoning som i yrkesskolan. I fråga om yrkesutbildning kunde fortsättningsskolan endast ge en förberedelse för yrkesskolan. För fortsättningsskolan måste den allmänt och medborgerligt fostrande och bildande uppgiften alltid bli den förnämsta - den upptog ju därför i jämbredd med ämnet yrkeskunskap ämnena medborgarkunskap och modersmålet. Liknande synpunkter anfördes i fråga om den högre folkskolan. Propositionen utmynnade i förslag, som bifölls av riksdagen, enligt vilka såväl fortsättningsskolan som den högre folkskolan kunde bli antingen allmän, dvs med allmänt praktisk läggning, eller yrkesbestämd, där undervisningen inriktades på visst yrke eller viss yrkesgrupp utan att dock meddela egentlig yrkesutbildning. Beslutet innebar också att fortsättningsskolan blev obligatorisk för alla som inte fortsatte till högre utbildning. Se SFS 1918:1001 och 1064 samt PM från SCB 1974:5, s 34 ff och 1977:11, s 20.

I fråga om den egentliga yrkesutbildningen framhöll departementschefen behovet av en revision över hela linjen. De lägre tekniska yrkesskolorna hade genom sin alltför allmänna läggning av undervisningsplanerna och sin föga industriella ledning alltmer förlorat kontakten med hantverk och industri. För nybörjaren i yrket behövdes en teoretisk utbildning som var avpassad efter yrkets art och som kunde göra det lättare att inhämta yrkesfärdighet inom det samtidigt utövade yrket och höja intresset för de praktiska arbetsuppgifterna och därigenom åstadkomma arbetsglädje. För sådant syfte behövdes lärlingsskolor. För att utbilda förmän, arbetsledare och tekniker av olika grad behövdes på ett lägre stadium yrkesskolor och på ett högre stadium tekniska fackskolor och tekniska gymnasier.

Då det gällde den lägre handelsundervisningen framhölls i propositionen att det i allmänhet inte förekom något ordnat lärlingssystem inom handelsyrket. Man anställde springpojkar i 13-14 årsåldern, som under flera år fick ägna sig åt sysslor, där de knappast lärde sig någonting, och som vid 18-19 års ålder ofta stod utan både arbete och utbildning. De förslag som framförts av 1913 års handelsutbildningskommitterade (se kap 3.3) kunde inte råda bot på denna brist. Ecklesiastikministern anslöt sig i stället till departementssakkunnigas förslag om handelslärlingsskolor för minderåriga som först genomgått fortsättningsskola, helst sådan med undervisning i anslutning till handel. I enlighet med departementssakkunnigas förslag skulle som påbyggnad till lärlingsskolorna kunna följa handelsyrkesskolor och vidare ettåriga handelsskolor för dem som på grund av sitt förvärvsarbete inte kunde bevista lärlings- och yrkesskolor. I fråga om handelsgymnasierna ansågs ytterligare åtgärder efter den nyligen genomförda reformen inte påkallade.

På motsvarande sätt borde också undervisningen i husligt arbete ordnas. Lärlingsskolor borde inrättas för flickor, som var anställda som tjänarinnor i hemmen eller i annat husligt förvärvsarbete. För förvärvande av ytterligare yrkesskicklighet borde yrkesskolor inrättas med specialkurser i särskilda grenar av det husliga arbetet. Dessutom fanns behov av särskilda hushållsskolor för dem som inte hade möjlighet att gå i lärlings- och yrkesskolor. Till dessa hushållsskolor borde de av 1917 års riksdag beslutade husmodersskolorna på lämpligt sätt anslutas.

Vid sidan av de i det föregående nämnda skolformerna fanns också plats för skolor, som inrättades på enskilt initiativ. Sådana enskilda läroanstalter borde också efter prövning i varje särskilt fall kunna få statsunderstöd enligt grunder som föreslagits av departementssakkunniga.

Sammanfattningsvis föreslogs sålunda i prop 1918:96 att ett system med lärlings- och yrkesskolor skulle införas. Lärlingsskolorna var i första hand avsedda för minderåriga, som genomgått den obligatoriska fortsättningsskolan, och som hade anställning inom industri, hantverk, handel eller husligt arbete. Yrkesskolorna skulle i stort sett bygga på den grund som lagts i lärlingsskolorna. Vid sidan av dessa huvudformer föreslogs vissa parallellformer, bl a handels- och hushållsskolor. I fråga om anslagen till tekniska fackskolor och tekniska gymnasier framlades förslag i prop 1918:335. Se kap 5.2.

I prop 1918:96 berördes även vissa förslag som framlagts av 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen och tillstyrkts av departementssakkunniga och som innebar att Tekniska skolan i Stockholm skulle omorganiseras. I samband därmed skulle Statens normalskola för yrkesutbildning inrättas i Stock-

holm. Normalskolan skulle vara en statlig lärlings- och yrkesskola med ett stort antal olika yrkesavdelningar, där blivande yrkeslärare skulle få pedagogisk utbildning och där pedagogiska metoder, läromedel m m skulle kunna utprovas. Departementschefen ansåg att frågan behövde utredas närmare, men han underströk att den hörde till de frågor som i allra främsta rummet borde påkalla vederbörande myndigheters uppmärksamhet. Detta underströks av statsutskottet.

Den första egentliga yrkeslärarutbildningen kom till stånd år 1921, då den Yrkespedagogiska centralanstalten inrättades i Stockholm. Den handhade utbildningen av lärare för industri och hantverk samt handel under åren 1921-1929. Därefter överfördes verksamheten till SÖ. Omorganisationen av Tekniska skolan började inte genomföras förrän i slutet av 1930-talet. Se kap 9.

Frågan om den centrala ledningen av de praktiska ungdomsskolorna behandlades på s 492 ff i prop 1918:96. Att såväl fortsättningsskolan som den högre folkskolan hörde hemma under den dåvarande folkskolöverstyrelsen betraktade departementschefen som självklart. I fråga om den lägre tekniska undervisningen hade 1907 års kommitté föreslagit att en särskild överstyrelse skulle inrättas och därvid erinrat om uttalanden av L.J. Wallmark 1850 och av 1872 års kommitté. Jfr kap 1. Vidare hade 1908 års handelsundervisningskommitté framhållit behovet av en central tillsynsmyndighet för den lägre handelsundervisningen, och slutligen hade departementssakkunniga föreslagit en gemensam överstyrelse för den lägre tekniska undervisningen, den lägre handelsundervisningen och undervisningen i husligt arbete. Departementschefen delade departementssakkunnigas åsikt och föreslog sålunda, att en yrkesskolöverstyrelse skulle inrättas, vilken liksom läroverksöverstyrelsen och folkskolöverstyrelsen skulle sortera under ecklesiastikdepartementet. Statsutskottet (SU 1918:105) föreslog emellertid att den centrala ledningen av yrkesundervisningen skulle sammanföras med ledningen av folkundervisningen till ett gemensamt verk, som skulle kallas skolöverstyrelsen. Detta blev också riksdagens beslut. Det nya ämbetsverket inrättades från den 1 januari 1919 men sammanslogs redan 1920 med läroverksöverstyrelsen och behöll därvid namnet skolöverstyrelsen (SÖ). Se vidare kap 0.3.

Propositionens förslag om lärlings- och yrkesskolor m m, som i allt väsentligt överensstämde med de i kap 1-4 redovisade förslag som avgivits av 1916 års departementssakkunniga, tillstyrktes av statsutskottet (SU 1918:105) och bifölls av riksdagen. Kungörelser utfärdades den 16 september 1918 om statsunderstöd för den lägre yrkesundervisningen (SFS 1918:771) och om den kommunala yrkesundervisningen (SFS 1918:1002).

Samma dag utfärdades också de förut nämnda stadgorna för fortsättningsskolan (SFS 1918:1001) och för högre folkskolor (SFS 1918:1064).

Statsbidragskungörelsen avsåg såväl kommunala som enskilda anstalter för yrkesundervisning. Bidraget till lärarlöner var i lärlingsskolor för industri, hantverk och handel dubbelt så stort som i motsvarande skolor för husligt arbete.

Kungörelsen om den kommunala yrkesundervisningen, dvs 1918 års yrkesskolstadga, föreskrev inte någon skyldighet för kommun att anordna lärlings- och yrkesskola utan talade i stället om de fall då kommun, ensam eller tillsammans med annan kommun upprättat eller underhåller sådan skola. Undervisningen skulle vara avgiftsfri i lärlingsskolan, men i yrkesskolan liksom i den ettåriga handelsskolan och i hushållsskolan hade kommunen rätt att uppbära elevavgift.

Med lärlingsskola avsågs den typ, som 1907 års kommitté kallat kompletterande lärlingsskola, och som departementssakkunniga förordat som huvudalternativ. Jfr kap 1 och kap 6. Den avsåg sålunda att bereda tillfälle till undervisning åt minderåriga, dvs ungdomar under 18 år, som börjat arbeta inom industri, hantverk, handel eller husligt arbete och som fullgjort sin fortsättningsskolplikt. Andra än yrkesverksamma fick enligt 1918 års stadga inte deltaga, men däremot kunde andra än minderåriga, som inte genomgått fortsättningsskola men som hade grundlig yrkeserfarenhet, få tillträde till vissa kurser inom lärlingsskolan, som anordnades särskilt för dem (s k kurser för äldre).

Kommunen hade rätt att föreskriva skolplikt för minderåriga lärlingar och dessutom (efter ett påpekande av statsutskottet) för minderåriga flickor som var sysselsatta i husligt arbete även i de fall då detta inte kunde betraktas som förvärvsarbete. Skolplikt i lärlingsskola kunde omfatta högst två årskurser om vardera 8-9 månader med 6-12 undervisningstimmar per vecka.

Lärlingsskolan skulle uppdelas i yrkesavdelningar. Var och en av dessa skulle om möjligt avse ett bestämt yrke eller en grupp av närbesläktade yrken.

Yrkesskolan hade enligt yrkesskolstadgan till ändamål att bereda anställda inom industri, hantverk, handel och husligt arbete tillfälle att vidga och fördjupa den utbildning, till vilken grunden lagts i lärlingsskolan.

Den kunde ordnas antingen som en mera enhetlig läroanstalt avsedd för visst yrke eller som en anstalt omfattande ett flertal kurser för olika yrken.

Man bör observera, att uttrycket yrkesskola i yrkesskolstadgan länge syftade på en särskild skolform inom yrkesutbildningsväsendet, medan det eljest ofta användes i en vidare bemärkelse, nämligen som gemensam beteckning för en orts olika skolor för yrkesundervisning. Denna betydelse fick ordet först i den år 1955 utfärdade yrkesskolstadgan (SFS 1955:503), där yrkesskola betecknas som "skolenhet, där yrkesundervisning bedrives". Jfr kap 0.3.3.

Ettåriga handelsskolor var avsedda för personer, som hade praktisk yrkeserfarenhet men som inte varit i tillfälle att genomgå lärlings- och yrkesskola. Undervisningen skulle i huvudsak omfatta samma ämnen som i lärlings- och yrkesskolor för handel. Eftersom de skulle ersätta lärlings- och yrkesskolor borde de förläggas till mindre samhällen, där sådana skolor inte lämpligen kunde upprättas.

Hushållsskolorna var avsedda för unga kvinnor, som var sysselsatta i husligt arbete och som inte varit i tillfälle att genomgå en för deras yrke avpassad lärlings- och yrkesskola. Undervisningen skulle i allmänhet omfatta samma ämnen som lärlings- och yrkesskolorna för husligt arbete. Eftersom dessa skolor i likhet med handelsskolorna skulle ersätta lärlings- och yrkesskolor, borde de förläggas till landsbygden eller mindre samhällen.

1918 års yrkesskolstadga (SFS 1918:1002) trädde i kraft den 1 januari 1919. Redan år 1921 utfärdades en förnyad stadga (SFS 1921:706). Se vidare kap 6.

5.2 Den lägre tekniska undervisningen

I prop 1918:96 meddelade departementschefen i korthet på s 473 att han anslöt sig till 1916 års departementssakkunnigas förslag att de tekniska elementarskolorna borde omgestaltas till tekniska fackskolor och tekniska gymnasier och att han hade för avsikt att hos riksdagen begära erforderliga medel för att påbörja denna omgestaltning. Vissa löne- och pensionsfrågor måste dock först utredas. Sedan denna utredning slutförts och ett fullständigt förslag till upprättande av tekniska fackskolor och tekniska gymnasier utarbetats, förelades ärendet för riksdagen den 22 mars 1918 i prop 1918:335 angående omorganisation av den lägre tekniska undervisningen.

Som redovisats i kap 2.2 hade 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen framhållit behovet av en mera specialiserad teknisk utbildning än den som de treåriga tekniska elementarskolorna kunde erbjuda. De borde ersättas av ett antal tvååriga tekniska fackskolor, av vilka var och en borde begränsa undervisningen till en viss industrigren.

1916 års departementssakkunniga underströk behovet av sådana fackskolor och ansåg i likhet med 1907 års kommitté att de borde vara tvååriga. De framhöll emellertid att det vid sidan av dessa fackskolor också fanns behov av skolor som kunde meddela en allmänt teknisk utbildning. Bl a med hänsyn till de tekniker som skulle ägna sig åt försäljning av industrins produkter borde denna allmänt tekniska utbildning kunna kombineras med viss merkantil utbildning. En sådan kombinerad utbildning, som borde vara treårig, kunde åstadkommas genom en omorganisation av vissa av de tekniska elementarskolorna till tekniska gymnasier.

I prop 1918:335 anslöt sig departementschefen i huvudsak till departementssakkunnigas synpunkter på behovet av både tekniska fackskolor och tekniska gymnasier. Med bifall till propositionen fattade 1918 års riksdag beslut om en omorganisation av den lägre tekniska undervisningen från och med 1919.

Av de dåvarande fem tekniska elementarskolorna började skolorna i Malmö och Örebro ombildas år 1919 och skolan i Härnösand år 1920 men skolorna i Norrköping och Borås däremot inte förrän 1938. En fristående elektroteknisk fackskola inrättades i Västerås år 1919. Se vidare kap 10.

Gemensam stadga för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier utfärdades den 6 juni 1919 (SFS 1919:365). För de tekniska elementarskolorna gällde då fortfarande SFS 1877:24 med senare vidtagna ändringar.

6 Kommunala anstalter för yrkesundervisning 1919–1943

Kommunala anstalter för yrkesundervisning kunde upprättas från och med 1919 av stads- och landskommuner, landsting och kommunala samfälligheter. Se SFS 1918:1002 och 1921:706. Statistik över dessa anstalter har insamlats av SÖ för kalenderåren 1920–1922 och därefter för läsår till och med 1944/45. Resultaten har delvis återgivits i tryck i SOS, där de ingår i publikationen Yrkesundervisningen 1919/21, 1921/22, 1928/29 och 1936/37. Sistnämnda årgång innehåller också en översikt för åren 1929/30–1935/36. SÖ har även utarbetat manus till text och tabeller för de år mellan 1922 och 1936, som inte motsvaras av tryckta berättelser. De har överlämnats av SÖ till SCBs arkiv, där de förvaras jämte vissa tabeller för läsåren 1937/38–1944/45 under beteckningen SÖSKA H VII b:1–3 och c:1–10. SÖs arbete med denna statistik upphörde, då tillsynen över yrkesutbildningen överfördes till överstyrelsen för yrkesutbildning (KÖY) som började sin verksamhet år 1944. Se kap 0.4.

Vårterminen 1919 upprättades två kommunala anstalter för yrkesundervisning i enlighet med de nya bestämmelserna. Vid slutet av 1920 hade antalet stigit till 35 och följande år till 44, av vilka 13 var enbart lärlingsskolor. Antalet steg därefter till 64 vid slutet av läsåret 1928/29 och till 135 vid slutet av läsåret 1936/37. (Hela antalet kommuner i Sverige var då över 2 500.)

De kommunala anstalterna för yrkesutbildning utgjordes åren 1919–1920 enbart av lärlings- och yrkesskolor. År 1921 tillkom de första verkstadsskolorna och år 1922 den första ettåriga handelsskolan. Eleverna i hushållsskolor (husmodersskolor) och tekniska skolor medräknades i statistiken till en början bland yrkesskolornas yrkeskurser och redovisades inte separat förrän 1933. Se tabell 10–12.

Till en början fanns dessutom fortfarande några s k lägre tekniska yrkesskolor, som inte bör förväxlas med de skolor som behandlas i kap 6.3 utan tillhörde den typ som ursprungligen kallades söndags- och aftonskolor. Se kap 1. Deras antal uppgick till 30 under läsåret 1921/22 men hade läsåret 1924/25 sjunkit till 14. Både lägre teknisk yrkesskola och lärlings- och yrkesskola fanns i 10 kommuner under det första och i 4 kommuner under det sista av de här nämnda läsåren.

6.1 Lärlings- och yrkesskolor

Lärlingsskolan var i första hand avsedd för ungdomar, som avslutat fortsättningsskolans kurs. Samtidigt som de förvärvade praktisk yrkesfärdighet genom arbete i industri, hantverk, handel eller husligt arbete fick de kompletterande kunskaper i lärlingsskolan av teoretisk och i några fall också av praktisk art. Arbetare som inte genomgått fortsättningsskolan men som hade grundlig yrkeserfarenhet kunde få tillträde till vissa kurser som anpassats särskilt för dem.

Undervisningen anslöt sig till det yrke eller verksamhetsområde som eleverna tillhörde. För att tillgodose utbildningen inom de särskilda yrkena uppdelades lärlingsskolan på yrkesavdelningar. Varje sådan avdelning avsåg i regel ett bestämt yrke, men om antalet elever var för litet, sammanfördes de till avdelningar för besläktade yrken eller till blandade avdelningar. I yrkesavdelningarna fick inga elevavgifter utkrävas.

Läroplanerna upptog i varje särskild yrkesavdelning ett fåtal ämnen, som var centrala för vederbörande yrke. Därtill kunde komma vissa frivilliga ämnen. I lärlingsskolor för industri och hantverk var yrkeslära, yrkesekonomi och arbetarlagstiftning obligatoriska ämnen. Som frivilliga ämnen förekom exempelvis främmande språk och för flickorna hemmets skötsel och vård. I lärlingsskolorna för handel var handelsteknik, ekonomisk geografi med produktionslära, handelsrätt och nationalekonomi samt ibland svenska språket obligatoriska, medan maskinskrivning och stenografi var frivilliga. I lärlingsskolorna för husligt arbete var praktiskt hushållsarbete, hushållslära och hälsovård obligatoriska. Frivilliga ämnen kunde allt efter ortens behov vara trädgårds- eller smådjursskötsel m m. Yrkesskolstadgan rekommenderade också frivilliga övningar i gymnastik, lek och idrott. Lärotiden i lärlingsskolans yrkesavdelningar omfattade 2 årskurser om vardera 8–9 månader med i medeltal högst 12 timmars undervisning i veckan.

Bland yrkesavdelningarna samlade tidvis kurser för industri och hantverk, tidvis handelskurserna de flesta deltagarna. Se följande relativtal.

	Ind. o. hantv.	Handel	Husl. arb.	Summa
1920	55,7	34,5	9,8	100
1925	41,2	43,3	15,5	100
1930	41,5	45,8	12,7	100
1936/37	49,9	39,8	10,3	100
1942/43	59,1	31,4	9,5	100

I hushållskurserna var samtliga och i handelskurserna flertalet elever flickor. Jämför tabell 12.

Elever som fyllt 18 år, och som sålunda inte räknades som minderåriga, enligt lagstiftningen om arbetarskydd kunde hänvisas till särskilda avdelningar, s k kurser för äldre, som omfattade ett eller flera ämnen och där lärotiden ofta var kortare. Se texttabell 6a. På orter där man inte kunde anordna yrkesavdelningar kunde man från och med 1927/28 få SÖs medgivande att anordna lärlingskurser, där såväl minderåriga som äldre kunde inhämta i huvudsak samma utbildning som i yrkesavdelningarna. SÖs medgivande grundade sig på en betydelsefull ändring i yrkesskolstadgan, som beslöts av 1921 års riksdag, och som innebar att även andra kurser än de ursprungligen avsedda kunde inrymmas i yrkesskolorganisationen.

Intresset för lärlingskurserna blev stort. Medan deltagandet stagnerade och efter hand avtog i yrkesavdelningarna visar tabell 11 att antalet elever i lärlingskurserna steg från 4 732 till 13 615 och i kurserna för äldre från 11 420 till 27 801 under en tioårsperiod från 1934/35. Vid jämförelser med tidigare år bör man observera, att nya formulär för skolornas årsredogörelser fastställdes 1934. De skulle nu avse hela läsåret, ej som förut enbart höstterminen. Dessutom infordrades uppgifter om elevernas kön, mantalsskrivningsort m m. Sådana lärlingskurser och kurser för äldre, som enbart pågick under en vårtermin, kom inte med i statistiken före läsåret 1934/35. För yrkesavdelningarna kan däremot uppgifterna för läsår och för höstterminer anses vara jämförbara, eftersom dessa kurser pågick under hela läsåret.

Som framgår av kap 5 hade kommunerna rätt att föreskriva skolplikt i lärlingsskolan för vissa minderåriga. Denna rätt utnyttjades endast i begränsad utsträckning. Av de 64 kommuner, som hade lärlings- och yrkesskola läsåret 1928/29, föreskrev endast 2 allmän skolplikt och ytterligare 3 skolplikt för vissa yrkeskategorier. 44 kommuner införde en viss begränsad skolplikt, som innebar att ansökan om inträde var fullt frivillig, men efter inskrivningen fordrades skolstyrelsens medgivande för befrielse från skolplikten. I återstående 15 kommuner fanns inga föreskrifter om skolplikt i lärlingsskolan.

Yrkesskolan var en påbyggnad på lärlingsskolan. Den skulle dels bibringa eleverna större skicklighet i yrket, dels ge dem förutsättningar för vissa mera ansvarsfulla befattningar.

För inträde fordrades antingen att ha genomgått lärlingsskola med godkänt avgångsbetyg eller att ha fyllt 17 år, att under minst två år ha ägnat sig åt praktiskt yrkesarbete och att genom betyg eller avlagda prov ha visat sig äga förutsättningar för att tillgodogöra sig undervisningen. SÖ kunde dock medge dispens från en del av dessa krav.

Yrkesskolor kunde anordnas under en mångfald olika former med längre eller kortare lärotid per år och per vecka. Undervisningen kunde anordnas i form av yrkeskurser, ämneskurser eller mästarkurser. Jfr kap 1.

I yrkeskurserna skulle en bestämd läroplan följas med lärostoffet samlat i vissa huvudämnen som var obligatoriska för varje kursdeltagare och som skulle genomgås på viss begränsad tid. Dessa kurser kunde upprättas i form av dagkurser eller aftonkurser. De förra omfattade högst 1 läsår om högst 30 veckor och de senare 1 eller 2 läsår.

För ämnes- och mästarkurserna bestämdes ämnena i varje särskilt fall. De var inte obligatoriska, och kurserna kunde anpassas fritt efter olika orters förhållanden. Enligt Yrkesundervisningen 1936/37, s 37 förefaller det som om mästarkurser inte anordnats i någon större utsträckning. Där de eventuellt förekommit har de vid bearbetningen förts tillsammans med ämneskurserna.

Bland yrkesskolans yrkeskurser ingick till en början även vissa kurser vid Katrineholms praktiska skola, som kommunaliserades år 1931. Från och med läsåret 1933/34 ingår emellertid dessa kurser (tekniska skolan, vävskolan och husmodersskolan) i stället i grupperna tekniska skolor och husmodersskolor. Samtidigt gjordes i statistiken vissa andra överflyttningar från yrkesskolans yrkeskurser till husmodersskolorna. Detta förklarar delvis det låga elevantal som redovisas för yrkeskurserna ht 1933 i tabell 11. Liksom i fråga om lärlingsskolorna bör man dessutom observera, att kurser som endast pågick under en vårtermin inte ingår i statistiken före läsåret 1934/35-

Då statistiken redovisar antalet deltagare i olika kurser bör man ha i minnet, att en och samma person kunde bevista mer än en kurs under redovisningsperioden. Antalet kursdeltagare är sålunda högre än det antal personer som deltagit i undervisningen. Därför infordrade SÖ från och med år 1927 även uppgifter om antalet inskrivna personer. De kallas i statistiken elever (utan dubbelräkning). En jämförelse mellan texttabell 6 b och tabell

Texttabell 6 a KOMMUNALA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: ANTAL KURSER FÖRDELADE EFTER UNDERVISNINGSTID OCH DELTAGARANTAL LÄSÅRET 1936/37

Skolformer	Antal kurser pågående					Därav med			Medeltal	
	högst			minst	S:a	högst		minst	tim-	delta-
	75 timmar	76–150 timmar	151–450 timmar	451 timmar	kurser	10 deltagare	11–20 deltagare	21	mar per kurs	gare per kurs
Obligatoriska ämnen										
Verkstadsskolor	1	1	25	316[1]	343	208	110	25	1 642	10,0
Tekniska skolor	–	–	8	69	77	31	29	17	779	14,5
Handelsskolor	56	89	4	56	205	32	98	75	299	18,9
Husmodersskolor	2	–	7	39	48	41	5	2	747	6,3
Lärlingsskolor	809	724	635	67	2 235	757	1 277	201	154	12,8
Därav										
Yrkesavdelningar	–	8	273	3	284	92	132	60	285	14,5
Lärlingskurser	180	174	200	38	592	229	295	68	173	13,3
Kurser för äldre	629	542	162	26	1 359	436	850	73	118	12,3
Yrkesskolor	246	181	128	32	587	226	278	83	136	13,0
Därav										
Yrkeskurser	6	4	31	26	67	30	31	6	428	11,5
Ämneskurser	240	177	97	6	520	196	247	77	99	13,1
Summa	1 114	995	807	579	3 495	1 295	1 797	403	..	..
Frivilliga ämnen	340	20	11	–	371	198	133	40	..	..
Samtliga kurser	1 454	1 015	818	579[2]	3 866	1 493	1 930	443	301	12,8

1) Därav 119 med 901–1800 och 188 med över 1800 timmar.
2) Därav 186 med 451–900, 195 med 901–1800 och 198 med över 1800 timmar.

Källa: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 32

Texttabell 6 b KOMMUNALA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: UNDERVISNINGSTIMMAR OCH KURSDELTAGARE HT 1929 OCH LÄSÅRET 1936/37

Skolformer	Antal				Relativ fördelning				Ej mantalsskrivna i skolkommunen i %
	Undervisningstimmar[1]		Kursdeltagare[2]		Undervisningstimmar[3]		Kursdeltagare[3]		
	1929	1936/37	1929	1936/37	1929	1936/37	1929	1936/37	1936/37
Obligatoriska ämnen									
Verkstadsskolor	69705	563161	800	3414	36,0	49,2	4,8	7,6	44,4
Tekniska skolor	..	60019	..	1115	..	5,2	..	2,5	98,3
Handelsskolor	10474	61248	857	3868	5,4	5,4	5,2	8,6	24,8
Husmodersskolor	..	35870	..	304	..	3,1	..	0,7	40,1
Lärlingsskolor	88947	343978	11611	28644	45,9	30,1	70,2	63,7	8,2
Därav									
Yrkesavdelningar	43213	80880	4052	4107	22,3	7,1	24,5	9,1	9,8
Lärlingskurser	12773	102648	1656	7855	6,6	9,0	10,0	17,5	10,7
Kurser för äldre	32961	160450	5903	16682	17,0	14,0	35,7	37,1	6,0
Yrkesskolor	24738	79919	3263	7604	12,8	7,0	19,7	16,9	8,2
Därav									
Yrkeskurser	7676	28662	307	771	4,0	2,5	1,8	1,7	19,2
Ämneskurser	17062	51257	2956	6833	8,8	4,5	17,9	15,2	6,9
Summa	193864	1 144195	16531	44949	100	100	100	100	..
Frivilliga ämnen	6865	17569	3076	4421	.	.	.	.	26,4
Samtliga kurser	200729	1 161764	19607	49370	.	.	.	.	15,3

1) För olika kurser gemensamma timmar har räknats en gång för varje kurs.
2) Vid kursens början. Deltagare i flera kurser har likaledes räknats en gång för varje kurs.
3) Obligatoriska ämnen.

Källa: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 30 och 39

Texttabell 6 c KOMMUNALA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: DELTAGARE I KURSER FÖR INDUSTRI OCH HANTVERK, HANDEL OCH HUSLIGT ARBETE LÄSÅRET 1936/37

Anmärkning. Kurser i sömnad, vävning o d har förts till industri och hantverk, där det ej tydligt framgått att de avsett husligt arbete. Språkkurser har i regel förts till handel.

Skolformer	Antal deltagare i kurser för				Relativ fördelning			
	industri o hantverk	handel	husligt arbete	S:a	industri o hantverk	handel	husligt arbete	S:a
Obligatoriska ämnen								
Verkstadsskolor	3414	-	-	3414	100	-	-	100
Tekniska skolor	1115	-	-	1115	100	-	-	100
Handelsskolor	-	3868	-	3868	-	100	-	100
Husmodersskolor	-	-	304	304	-	-	100	100
Lärlingsskolor	12575	7444	8625	28644	43,9	26,0	30,1	100
Därav								
Yrkesavdelningar	2051	1635	421	4107	49,9	39,8	10,3	100
Lärlingskurser	3796	2929	1130[1]	7855	48,3	37,3	14,4	100
Kurser för äldre	6728	2880	7074[1]	16682	40,3	17,3	42,4	100
Yrkesskolor	3439	2601	1564	7604	45,2	34,2	20,6	100
Därav								
Yrkeskurser	643	22	106	771	83,4	2,9	13,7	100
Ämneskurser	2796	2579	1458[1]	6833	40,9	37,8	21,3	100
Summa	20543	13913	10493	44949	45,7	31,0	23,3	100
Frivilliga ämnen	614	3807	-	4421	13,9	86,1	-	100
Samtliga kurser	21157	17720	10493	49370	42,9	35,9	21,2	100

1) Jfr tabell 41, där fristående kurser i sömnad m m ej ingår.
Källa: Yrkesundervisningen 1936/37, tab XXIX.

11 visar, att läsåret 1936/37 hela antalet kursdeltagare inklusive deltagare i kurser i frivilliga ämnen var 49 370, medan antalet elever utan dubbelräkning var 36 695. Antalet kursdeltagare översteg sålunda antalet elever med drygt en tredjedel (34,5 %).

I flertalet tabeller i denna rapport avser uppgifterna kursdeltagare, men i tabell 11 redovisas i stället antalet elever i olika skolformer. Därvid har visserligen personer som deltagit i flera kurser inom samma skolform endast medräknats en gång, men de som samma år bevistat kurser inom olika skolformer ingår däremot i elevantalet för var och en av dessa. Detta är förklaringen till att de olika skolformernas sammanlagda elevantal är något högre än det elevantal som i tabell 11 redovisas i kolumnen Samtliga, och som utgör det verkliga nettoantalet elever utan dubbelräkning.

Vare sig statistiken avser kursdeltagare eller nettoantalet elever bör utvecklingen följas för varje skolform för sig. Jämförelser mellan skolformerna är svåra att göra, eftersom kurserna var mycket olika till antal och omfattning. Se texttabell 6 b, som visar att exempelvis verkstadsskolorna läsåret 1936/37 svarade för omkring hälften av samtliga undervisningstimmar men endast 7,6 % av kursdeltagarna. Jämför också följande uppgifter, som hämtats ur texttabellerna 6 a och 6 b rörande yrkesskolans yrkes- och ämneskurser 1936/37:

	Yrkeskurser	Ämneskurser
Kurser	67	520
Deltagare	771	6 833
Undervisnings-timmar	28 662	51 257
Timmar/kurs	428	99
Deltagare/kurs	11,5	13,0

Av deltagarna i yrkeskurserna var 19,2 % mantalsskrivna i annan kommun än skolkommunen. Motsvarande procenttal var för ämneskurserna endast 6,9.

Undervisningstimmarna har räknats särskilt för varje kurs. Om två kurser i större eller mindre utsträckning haft samundervisning, har den gemensamma undervisningstiden dubbelräknats. Sådan dubbelräkning torde särskilt ha träffat lärlings- och yrkesskolorna.

Vid beräkningen av antalet lärartimmar har däremot timmar med samundervisning mellan olika kurser endast räknats en gång. Någon beräkning av lärartimmarnas fördelning på olika skolformer har inte gjorts. Antalet lärartimmar läsåret 1936/37 inom samtliga kommunala anstalter för yrkesundervisning var 956 240, medan antalet undervisningstimmar var 1 161 764. Antalet undervisningstimmar översteg alltså antalet lärartimmar med 205 524 eller med 21,5 %, vilket ger en uppfattning om den gemensamma undervisningens omfattning.

Lärartimmarnas fördelning på manliga och kvinnliga lärare var läsåret 1936/37 följande:

	Män	Kvinnor	Summa
Lärare	1 641	584	2 225
Lärartimmar	690 706	265 534	956 240
Timmar/lärare	421	455	430

De kvinnliga lärarna hade sålunda i medeltal längre arbetstid än de manliga.

SÖ beräknade även antalet elevtimmar. Med elevtimme eller närvarotimme avsågs en lektion, i vilken en lärjunge deltagit. Om samtidigt exempelvis 10 lärjungar var närvarande vid en lektion, motsvarades denna av 10 elevtimmar. Hela antalet elevtimmar var ca 3 miljoner läsåret 1924/25 och ca 10,5 miljoner läsåret 1936/37.

SÖ har påpekat, att en anstalt med ett jämförelsevis litet antal elever men lång undervisningstid kan ha ett högt antal lärar-och elevtimmar, medan en annan med ett större antal elever men korta kurser kan ha jämförelsevis få lärar- och elevtimmar. Så hade t ex läsåret 1936/37 Enköping 143 och Finspång 63 elever, men Enköping hade endast 350 lärar- och 4 494 elevtimmar, medan lärartimmarna var 3 205 och elevtimmarna 92 208 i Finspång.

6.2 Verkstadsskolor

Under de första åren efter det att 1918 års yrkesskolstadga hade utfärdats inkom ansökningar till Kungl. Maj:t om understöd även till några skolor som inte helt motsvarade de skoltyper som angivits i stadgan. SÖ fick i uppdrag att utarbeta förslag till bestämmelser om understöd till några av dessa skoltyper. En av dessa var den s k verkstadsskolan, som enligt SÖ närmast var att jämföra med vad 1907 års kommitté kallat den förberedande lärlingsskolan. (Jämför också kommitténs förslag om s k fullständiga lärlingsskolor. Se kap 1.) Enligt 1918 års riksdagsbeslut kunde understöd utgå till sådana skolor, om de var enskilda. SÖ ansåg det orimligt att de inte kunde få understöd om de upprättats av en kommun. Som särskilt skäl för understöd framhöll SÖ att de unga skulle ha lättare att få anställning, om de hade skaffat sig praktisk yrkesfärdighet i skolor av detta slag. För inträde i lärlingsskola fordrades ju att redan ha en anställning, men för den som ville lära sig ett yrke var det inte alltid möjligt att få anställning hos en yrkesutövare, som ville offra tid på att lära upp en oövad lärling från början.

I huvudsaklig överensstämmelse med SÖs förslag beslöt 1921 års riksdag att statsunderstöd

skulle kunna utgå till avlöning åt rektor och övriga lärare samt till undervisningsmateriel vid verkstadsskola och liknande anstalt för yrkesundervisning, och den 4 november 1921 utfärdades dels förnyad stadga för den kommunala yrkesundervisningen (SFS 1921:706), dels nya statsbidragsbestämmelser (SFS 1921:705 och 707).

Enligt 1921 års yrkesskolstadga var verkstadsskolorna avsedda för ungdom, som efter avslutad folkskola ville ägna sig åt hantverk eller industriellt yrkesarbete, och som ville förvärva ett visst mått av praktisk yrkesfärdighet för att därigenom lättare få anställning och vidare utbildning i yrket.

Undervisningen skulle bedrivas så att eleverna systematiskt bibringades insikt och färdighet i yrkets alla arbetsoperationer, varvid särskild uppmärksamhet borde ägnas åt rätt kroppsställning och ändamålsenliga rörelser i arbetet, arbetsredskapens rätta vård m m. Avsikten var sålunda att ge en grundläggande allroundutbildning inom ett yrke. Endast i undantagsfall borde undervisningen inriktas på ett specialarbete inom yrket.

Skolan hade rätt att uppta avgifter utom av elever som var medellösa. Eleverna kunde emellertid få ersättning i form av arbetspremier eller s k flitpengar, om de utförde något arbete som hade värde för produktionen.

Verkstadsskolan kunde anordnas antingen som fristående anstalt eller i anslutning till annan läroanstalt för yrkesutbildning. Allt efter olika orters behov och arbetsförhållanden inom det yrke för vilket verkstadsskolan avsågs kunde den anordnas med kortare eller längre läroår, flera eller färre årskurser och flera eller färre arbetstimmar i veckan. Dock framhölls att lärotiden för en och samma elev inte borde omfatta mer än 2 400 timmar och att undervisningstiden inte fick förläggas så att eleven hindrades från att fullgöra sin fortsättningsskolplikt.

Utbildningstiden var beroende av om skolan syftade till att ge de unga enbart en förberedande eller en fullständig yrkesutbildning. I det förstnämnda fallet omfattade den i regel ett eller två år, i det senare fallet i regel tre eller fyra år.

Till skillnad från lärlings- och yrkesskolorna, som i sina aftonkurser huvudsakligen meddelade viss teoretisk undervisning till komplettering av den praktiska träning, som eleven fick i sitt yrkesarbete inom industri, hantverk, handel eller husligt arbete, meddelade verkstadsskolorna i regel både teoretisk och praktisk utbildning i heldagsundervisning för yrken inom industri och hantverk. I vissa fall meddelades dock den teoretiska undervisningen i ortens lärlingsskola.

Verkstadsskolorna organiserades i huvudsak enligt någon av följande linjer:

(1) Vanliga verkstadsskolor, i vilka eleven fick sin praktiska yrkesutbildning i en skolverkstad, som organiserats speciellt för detta ändamål.

(2) Inbyggda verkstadsskolor, i vilka eleven fick sin praktiska yrkesutbildning i ett industriföretag. I en del fall anställde företaget även lärare i teoretiska ämnen, men i en del fall fick eleverna sin teoretiska yrkesutbildning i lärlingsskolan.

(3) Decentraliserade verkstadsskolor, som framför allt förekom i hantverksyrkena. Eleverna fördelades på olika hantverksmästare, som meddelade praktisk undervisning i sina egna verkstäder. Dessa elever fick sin teoretiska undervisning i lärlingsskolan.

(4) Ibland förekom det att eleven tidvis arbetade hos en enskild företagare och tidvis i skolverkstaden. Detta har brukat kallas verkstadsskola med växelutbildning.

Redan 1921 inrättades två verkstadsskolor, den ena i Stockholm och den andra i Västerås. Läsåret 1928/29 fanns sådana skolor i 8 kommuner. Antalet kursdeltagare hade då stigit från 295 till 716. Se texttabell 6 d, som visar den snabba utvecklingen till och med läsåret 1943/44, då det fanns 66 verkstadsskolor med 4 758 deltagare vid kursens början.

Eftersom en del personer deltog i mer än en kurs, är det redovisade antalet kursdeltagare högre än det antal personer som undervisades under året. Som framhölls i kap 6.1 insamlade SÖ från och med 1927 även uppgifter om de senare, dvs antalet elever (utan dubbelräkning). Eftersom verkstadsskolorna hade heltidsundervisning, kunde man kanske vänta sig att eleverna inte skulle ha tid att samtidigt deltaga i annan undervisning. Men som framgår av texttabell 6 d förekom detta i rätt stor utsträckning. Skillnaden mellan antalet kursdeltagare och antalet elever är ännu större än tabellen visar, om man bland de förra även medräknar deltagarna i kurser i frivilliga ämnen. Läsåret 1936/37 var antalet kursdeltagare inkl dessa 3 597 och exkl dessa 3 414, medan nettoantalet elever var 3 040.

Av texttabell 6 d framgår också hur många elever som avgått före kursens slut. Närmare upplysningar om sammansättningen av denna grupp föreligger inte. Man observerar dock, att avgången var särskilt hög dels i slutet av 1930-talet, då sysselsättningsläget hade förbättrats, dels i början av 1940-talet med dess omfattande inkallelser i militärtjänst.

Texttabell 6 e visar kursdeltagarnas fördelning på yrkesavdelningar. Det största antalet, 50 % i mitten av 1930-talet och 60 % i mitten av 1940-talet, tillhörde avdelningar för metall-, verkstads- och elektrisk industri.

Kursdeltagarnas ålder redovisas från och med 1934/35 i endast två grupper, nämligen personer under 18 år, dvs minderåriga, och övriga. Se tabell 12, som även visar att endast ett fåtal flickor gick i verkstadsskola. Dessförinnan uppdelades de minderåriga i grupperna under 15, resp 15-18 år. Ht 1928 hade en femtedel av verkstadsskoleeleverna (20,8 %) ännu inte fyllt 15 år. Bland eleverna i lärlingsskolans yrkesavdelningar för industri och hantverk, som i regel både fullgjort sin fortsättningsskolplikt och börjat en anställning, var andelen under 15 år endast 2,5 %.

Vid sidan av det reguljära yrkesutbildningsväsendet förekom en annan kategori av verkstadsskolor, som utvecklades ur de kurser för arbetslösa, som statens arbetslöshetskommission började anordna redan på 1920-talet. Se Verkstadsskoleutredningens betänkande (SOU 1938:26), s 9 ff och 197 ff. Dessa kurser kunde dock i allmänhet inte ge verklig yrkesutbildning av den anledningen, att deltagarna måste avbryta kursen om arbete erbjöds på den öppna arbetsmarknaden. I början av 1930-talet utökades kursverksamheten, speciellt med hänsyn till unga manliga arbetslösa, och kurserna började då bli verkliga yrkeskurser. Största antalet kursdeltagare - 5 077 - nåddes i februari 1934. Därefter började sysselsättningsläget förbättras inom många områden, och i samband därmed sjönk antalet kursdeltagare.

Inom vissa delar av landet, i synnerhet stenhuggeridistrikten i Blekinge och Bohuslän och sågverksdistrikten i Västernorrland, tenderade arbetslösheten att bli bestående. Inom dessa s k arbetslöshetsöar visade det sig nödvändigt att främja i synnerhet de yngres övergång till andra yrken. Eftersom man inte trodde sig kunna bemästra svårigheterna inom ramen för den hjälpverksamhet som bedrevs av arbetslöshetskommissionen, beslöt man upprätta särskilda verkstadsskolor för arbetslös ungdom. Vid intagning i dessa skulle företräde lämnas åt ynglingar från de hårdast drabbade distrikten. I dessa verkstadsskolor skulle kostnaderna för lärarlöner, utrustning och materiel bestridas av staten, medan lokaler skulle tillhandahållas av skolans huvudman. Elevernas kostnader för bostad och kosthåll skulle täckas av förhöjda stipendier samt flitpengar. Dessutom borde eleven för sina övriga utgifter få ett månatligt bidrag från sin hemkommun av i regel 15 kronor. Kurstiden i dessa verkstadsskolor omfattade två år.

I januari 1936 upprättades verkstadsskolor för arbetslös ungdom i Karlskrona, Lysekil, Mölndal och Uddevalla. De organiserades i anslutning till redan befintliga kommunala yrkesundervisningsanstalter med respektive stad som huvudman och med understöd av lands tingen. I flertalet av de övriga krisdrabbade områdena fanns inte någon bestående organisation, utan skolor fick där byggas upp från grunden, i regel med respektive landsting som huvudman. Texttabell 6 f visar att antalet verkstadsskolor för arbetslös ungdom i september 1938 var 10 med 1 212 elever, av vilka hälften var högst 18 år. I slutet av 1938 inrättades även en sådan verkstadsskola i Norrbottens län. Elevantalet i samtliga 11 skolor av detta slag uppgick läsåret 1939/40 till 1 827, vilket motsvarade 43,7 % av samtliga verkstadsskoleelever. Se texttabell 6 g.

Fördelningen av de elever som avgått från dessa skolor under tiden från skolornas start och fram till den 15 september 1938 var enligt Verkstadsskoleutredningen följande:

	Antal	%
Till arbetsanställning		
efter helt genomgångna kurser	325	28,8
efter avbruten kurs	554	49,1
Summa	879	77,9
Utan uppgift om arbetsanställning	250	22,1
Samtliga	1 129	100

Med arbetsanställning avsågs i regel anställning i det yrke, för vilket kursen var avsedd. I gruppen utan uppgift om arbetsanställning kan sålunda ingå några som fått annan anställning, liksom åtskilliga som kan ha fått arbete senare. Anmärkningsvärt är att varannan elev (49,1 %) avbrutit kursen för att tillträda en anställning.

De första verkstadsskolorna för arbetslös ungdom kom till under stor brådska på grund av den då rådande arbetslösheten. Tiden hade inte medgivit att som i en normal situation planlägga och på förhand reglera skolornas organisation i detalj. För att utreda sådana frågor tillsattes i maj 1937 den i det föregående nämnda Verkstadsskoleutredningen. Utredningen fick också i uppdrag att ta ställning till frågan om skolorna borde finnas kvar, även sedan arbetsmarknadsläget förbättrats. Departementschefen framhöll, att dessa skolor inrättats som centrala anstalter för större områden, omfattande ett eller flera län och med landstingen som huvudmän. Övriga verkstadsskolor hade däremot liksom lärlings-och yrkesskolorna nästan undantagslöst inrättats av primärkommunerna var för sig. Detta medförde att planeringen knappast kunde ta hänsyn annat än till det lokala yrkeslivets behov, elevrekryteringen blev ojämn och verksamheten mera kostnadskrävande än vid en centralisering till större anstalter. Utredningen borde därför överväga lämpligheten av att infoga arbetslöshetsskolorna i skolsystemet som en ny kategori av yrkesutbildningsanstalter med uppgift att tjänstgöra som centrala verkstadsskolor för större områden.

Verkstadsskoleutredningen underströk i sitt betänkande (SOU 1938:26) sambandet mellan de frågor som rörde centrala verkstadsskolor och motsvarande frågor rörande yrkesutbildningen i allmänhet och framhöll, att en översyn i ett sammanhang av yrkesutbildningsväsendet i dess helhet borde komma till stånd. I enlighet med den begränsning av utredningsuppdraget som låg i direktiven framlade utredningen emellertid i detta sammanhang direkta förslag enbart om ett system av centrala verkstadsskolor för i första hand manlig ungdom, vilka skulle inrättas jämsides med övriga yrkesundervisningsanstalter. Att förslagen enbart avsåg manlig ungdom förklarades bero på att man ville avvakta förslag från den pågående hembiträdesutredningen. Verkstadsskoleutredningen tillade, att om det skulle befinnas lämpligt att upprätta särskilda centrala verkstadsskolor eller särskilda yrkesavdelningar för kvinnor, skulle de kunna upprättas enligt de riktlinjer, som uppdragits i betänkandet. (I ett senare betänkande, SOU 1938:54, framlade utredningen förslag om ett fristående organ för yrkesundervisningens centrala ledning. Se kap 0.3.)

I huvudsaklig överensstämmelse med prop 1941:71, som i sin tur byggde på verkstadsskoleutredningens förslag, fattade 1941 års riksdag principbeslut om statsbidrag till centrala verkstadsskolor. Statsbidragskungörelse utfärdades den 30 augusti 1941 (SFS 1941:716) och statsbidrag beviljades från och med budgetåret 1942/43 enligt prop 1942:171. För stadgan för centrala verkstadsskolor se SFS 1941:835.

1942 års riksdag ansåg i likhet med verkstadsskoleutredningen att centrala verkstadsskolor borde kunna inrättas redan innan den förordade översynen av hela yrkesutbildningsväsendet hade kommit till stånd. Utbyggnaden borde dock ske med försiktighet. Näringslivets egna resurser borde tillvaratas i första hand. Lokalt betonade verkstadsskolor borde alltjämt finnas kvar vid sidan av den nya organisationen.

Tills vidare borde man räkna med högst en central verkstadsskola inom varje landstingsområde. I enlighet med denna försiktiga målsättning inrättades endast 8 centrala verkstadsskolor under läsåret 1942/43, av vilka flertalet ersatte dittillsvarande verkstadsskolor för arbetslös ungdom. Jfr texttabell 6 g. Då det sammanlagda elevantalet i dessa båda typer av verkstadsskolor är högre enligt denna texttabell läsåret 1943/44 än i november 1943 enligt tabell 16 innebär detta troligen att en del kurser inte kom igång förrän under läsårets senare del.

De centrala verkstadsskolorna medförde ökade möjligheter till yrkesutbildning inte minst för landsbygdsungdomen. Skolorna ordnade inackordering, ofta i elevhem, och statsbidrag utgick till lokaler och utrustning av dessa samt till behovsprövade stipendier.

Eftersom centrala såväl som övriga verkstadsskolor endast fanns på ett begränsat antal orter, kom många av eleverna från annat håll. Läsåret 1936/37 var 44,4 % av kursdeltagarna mantalsskrivna i en annan kommun än skolkommunen. SÖ ansåg att detta relativt höga procenttal väsenligt påverkades av att de första skolorna för arbetslösa ingick i statistiken. Läsåret 1943/44 var fördelningen följande:

	Samtl. elever	I annan kommun mantalsskrivna	
		Antal	%
Samtliga verkstadsskolor	4 758	1 883	39,6
Därav centrala	1 068	890	83,3
övriga (inkl. skolor för arbetslösa)	3 690	993	26,9

Texttabell 6 d VERKSTADSSKOLOR: ANTAL SKOLOR, AVDELNINGAR OCH KURSDELTAGARE SAMT NETTOANTALET ELEVER HT 1921-1933 OCH LÄSÅREN 1934/35-1943/44

Anmärkning. Kurser och kursdeltagare i frivilliga ämnen ingår i regel ej.

År resp läsår	Skolor[1]	Avdelningar (kurser)	Kursdeltagare				Elever (utan dubbelräkning)
			Vid kursens början	Vid kursens slut	Avgångna före kursens slut		
					Antal	%[2]	
1921	2	..	295	..	..	10,5	..
1922	2	20	281	..	..	9,3	..
1923	4	33	416	..	..	11,8	..
1924	5	46	552	..	..	12,0	..
1925	5	62	603	..	..	11,3	..
1926	7	64	641	..	..	8,7	..
1927	8	73	712	..	..	6,6	..
1928	8	74	716	..	..	7,0	..
1929	10	83	800	740	60	7,5	800
1930	12	96	911	858	53	5,8	911
1931	16	111	1022	958	64	6,3	1022
1932	20	129	1239	1155	84	6,8	1239
1933	28	158	1336	1241	95	7,1	1336
1934/35	33	198	1791	1534	257	14,3	1743
1935/36	39	266	2296	2006	290	12,6	2271
1936/37	49	343	3414	2838	576	16,9	3040
1937/38	58	432	4008	3203	805	20,1	3782
1938/39	58	462	4197[3]	3423	774	18,4	4039
1939/40	58	507	4289	3455	834	19,4	4182
1940/41	58	496	4250	3526	724	17,0	4065
1941/42	59	524	4300	3613	687	16,0	4147
1942/43	63	518	4445	3565	880	19,8	4302
1943/44	66	569	4758	3954	804	16,9	4431

1) Från och med januari 1936 inkl verkstadsskolor för arbetslös ungdom och från och med 1942/43 inkl centrala verkstadsskolor.
2) Till och med 1928 avses den av SÖ beräknade avgångsprocenten under höstterminen. Från och med 1933/34 avses avgången under hela läsåret.
3) Jfr tabell 12, där även 97 deltagare i kurser i frivilliga ämnen ingår.

Källor: Yrkesundervisningen 1928/29 och 1936/37 samt SÖSKA H VII b:2-3 och c:1-10

Texttabell 6 e VERKSTADSSKOLOR: KURSDELTAGARNAS FÖRDELNING PÅ AVDELNINGAR HT 1929-1933 OCH LÄSÅREN 1934/35-1943/44

År resp läsår	Metall-, maskin-, o elektr ind	Trä- ind.	Textil- o beklädnads- industri	Byggnads- industri	Övrig industri	Summa
1929	359	116	182	87	56	800
1930	417	137	204	100	53	911
1931	451	185	231	103	52	1022
1932	564	243	239	117	76	1239
1933	613	305	253	102	63	1336
1934/35	908	397	279	139	68	1791
1935/36	1094	494	376	213	119	2296
1936/37	1666	631	441	497	179	3414
1937/38	2060	810	418	528	192	4008
1938/39	2166	713	403	678	237	4197
1939/40	2284	672	381	712	240	4289
1940/41	2307	664	379	570	330	4250
1941/42	2448	590	382	530	350	4300
1942/43	2609	567	353	547	369	4445
1943/44	2875	569	320	582	412	4758
Relativ fördelning, %						
1929	44,9	14,5	22,8	10,9	7,0	100
1930	45,8	15,0	22,4	11,0	5,8	100
1931	44,1	18,1	22,6	10,1	5,1	100
1932	45,5	19,6	19,3	9,4	6,1	100
1933	45,9	22,8	18,9	7,6	4,7	100
1934/35	50,7	22,2	15,6	7,8	3,8	100
1935/36	47,6	21,5	16,4	9,3	5,2	100
1936/37	48,8	18,5	12,9	14,6	5,2	100
1937/38	51,4	20,2	10,4	13,2	4,8	100
1938/39	51,6	17,0	9,6	16,2	5,6	100
1939/40	53,3	15,7	8,9	16,6	5,6	100
1940/41	54,3	15,6	8,9	13,4	7,8	100
1941/42	56,9	13,7	8,9	12,3	8,1	100
1942/43	58,7	12,8	7,9	12,3	8,3	100
1943/44	60,4	12,0	6,7	12,2	8,7	100

Källa: SÖSKA H VII b:2-3

Texttabell 6 f VERKSTADSSKOLOR FÖR ARBETSLÖS UNGDOM: ELEVER EFTER ÅLDER DEN 15 SEPTEMBER 1938

	Högst 18 år	19-21 år	Minst 22 år	Summa
Karlskrona	80	41	33	154
Mölndal	155	29	22	206
Lysekil	47	13	19	79
Uddevalla	113	55	64	232
Arvika och Älvåsen[1]	26	28	21	75
Gimo [2]	13	26	20	59
Tönshammar[3]	45	38	35	118
Sundsvall[4]	42	46	28	116
Sandö[4]	67	24	18	109
Byske[5]	51	7	6	64
Summa	639	307	266	1212

1) Verkstadsskolan i Värmlands län hade vissa avdelningar i Arvika och vissa i Älvåsen.
2) Gemensam för Stockholms och Uppsala län.
3) Gävleborgs län.
4) Västernorrlands län.
5) Västerbottens län.

Källa: Verkstadsskoleutredningen (SOU 1938:26)

Texttabell 6 g VERKSTADSSKOLOR FÖR ARBETSLÖS UNGDOM OCH CENTRALA VERKSTADSSKOLOR: ELEVER 1939/40-1943/44

Anmärkning. Avser antalet elever utan dubbelräkning.

Läsår	Antal elever			I % av samtliga verkstadsskoleelever	
	Verkstadsskolor för arbetslösa	Centrala verkstadsskolor	Summa	Verkstadsskolor för arbetslösa	Centrala verkstadsskolor
1939/40[1]	1827	.	1827	43,7	.
1940/41[1]	1708	.	1708	42,0	.
1941/42[1]	1681	.	1681	40,5	.
1942/43[2]	730	918	1648	17,0	21,3
1943/44[2]	621	1068	1689	14,0	24,1

1) 11 skolor för arbetslös ungdom.
2) 5 " " " " och 8 centrala verkstadsskolor.

Källa: SÖSKA H VII b:2-3

6.3 Tekniska skolor

Från och med ht 1933 införde SÖ i statistiken en ny benämning, tekniska skolor, vilken inte förekom i yrkesskolstadgan. Benämningen avsåg heldags- eller liknande skolor för industri och hantverk, i vilka undervisningen låg på ett något högre plan än i lärlings-och yrkesskolorna. Under den nya benämningen redovisades tekniska skolan och vävskolan vid Katrineholms praktiska skola från och med ht 1933 och Hässleholms tekniska skola från och med 1934/35.

Dessa skolor hade tidigare varit enskilda. De hade till syfte att meddela en elementär teknisk undervisning till sådana personer, som hade för avsikt att sedermera skaffa sig anställning som ritare, verkmästare eller förmän inom det fack som utbildningen avsåg, och rekryterade elever från hela landet. Läsåret 1936/37 var sålunda över 98 % av eleverna mantalsskrivna i en annan kommun än skolkommunen. De hade också betydligt högre inskrivnings- och terminsavgifter än de vanliga kommunala skolorna för yrkesundervisning.

Stockholms stads tekniska aftonskola, som inrättades år 1939, medräknades från ht 1939 bland de tekniska skolorna. Däremot medräknades inte de kurser för inträdessökande till tekniska fackskolor, som anordnats i Eskilstuna, Norrköping, Malmö, Borås och Västerås. Dessa s k preparandkurser, som enligt verkstadsskoleutredningen hade sammanlagt 378 deltagare vid slutet av kurserna läsåret 1936/37, redovisas i statistiken i regel bland lärlingsskolans kurser för äldre.

6.4 Handelsskolor

Dessa skolor, som i yrkesskolstadgan kallades ettåriga handelsskolor, var avsedda för personer som hade praktisk yrkeserfarenhet men som inte hade haft tillfälle att genomgå lärlings- och yrkesskola för handel. Ändamålet var att i form av en samlad lärokurs meddela sådan teoretisk utbildning som fordrades för att fullgöra mindre krävande uppgifter inom affärslivet. Undervisningen skulle i huvudsak omfatta samma ämnen som i lärlings- och yrkesskolorna för handel.

För inträde fordrades i regel att ha genomgått fortsättningsskola eller att genom avlagda prov ha visat sig ha motsvarande förkunskaper och vidare att ha fyllt 17 år och under minst 2 år ha varit sysselsatt i affärsrörelse.

Avsikten var ursprungligen att handelsskolorna skulle förläggas till mindre samhällen, där det inte ansågs lämpligt att upprätta lärlings- och yrkesskolor. Så blev emellertid inte fallet. Den första ettåriga handelsskolan inrättades i Uppsala 1922 och den andra i Stockholm 1924. Handelsskolan i Stockholm bildades genom en omorganisation av Stockholms borgarskolas handelslärlings- och handelsyrkesskola. Ht 1930 fanns handelsskolor med heldagsundervisning i 3 städer. Ht 1936 fanns liknande skolor i 14 och ht 1943 i 18 kommuner, av vilka de flesta var städer. Läsåret 1936/37 var 24,8 % av eleverna mantalsskrivna i annan kommun än skolkommunen.

Antalet elever steg snabbt. Se tabell 10 för antalet kursdeltagare ht 1922-28 och tabell 11 för antalet elever utan dubbelräkning ht 1929-33 och läsåren 1934/35-1943/44. Ca 2/3 av eleverna var flickor läsåret 1934/35 och ca 3/4 några år senare. Se tabell 12.

Enligt yrkesskolstadgan skulle handelsskolorna ha en samlad lärokurs omfattande 34-36 timmar i veckan under ett arbetsår om minst 36 veckor. Vid den statistiska bearbetningen har SÖ emellertid till gruppen handelsskolor även fört vissa andra skolor, i de fall då de varit organiserade på liknande sätt och haft längre kurser av annan varaktighet än ett år. Även vissa till handelsskolor anknutna kortare fristående kurser har vid bearbetningen förts till denna skolform.

Av de 205 kurser, som redovisas för 1936/37 i texttabell 6a, var 43 s k terminskurser. Ungefär hälften av dessa pågick mellan 900 och 1 800 timmar, vilket innebar att de i regel omfattade två terminer och sålunda motsvarade en ettårig handelsskola. (I Stockholm fanns även treåriga kurser och i Sundsvall en tvåårig linje.) De övriga terminskurserna pågick mellan 450 och 900 timmar. Vidare anordnades 29 kurser av varierande längd, som angavs vara expeditkurser, korrespondentkurser o d. 12 av dessa pågick högst 150 timmar, medan å andra sidan 4 kurser pågick över 900 timmar. Under beteckningen övriga kurser redovisades 133 kurser, av vilka ingen omfattade mer än 150 timmar. Dessutom förekom några kurser i frivilliga ämnen. Termins-, expedit- och korrespondentkurserna hade i allmänhet dagundervisning, men övriga kurser ordnades ibland på eftermiddagar och kvällar.

Genom de många olika kurserna vid handelsskolorna liksom vid lärlings- och yrkesskolorna för handel försökte man tillgodose ett varierat behov av utbildning för företagare och anställda på olika nivåer i butiker och på kontor. Såväl 1908 års handelsundervisningskommitté som 1913 års handelsutbildningskommitterade hade framhållit, att det fanns behov av dels fasta kurser med obligatoriska ämnen, huvudsakligen avsedda för ungdomar som nyligen börjat sin första anställning, dels valfria kurser, huvudsakligen avsedda för ett högre åldersstadium. Se kap 3.3. 1916 års departementssakkunniga byggde vidare på dessa tankegångar med sina förslag till handelslärlingsskolor, handelsyrkesskolor och ettåriga handelsskolor. Specialutbildning på olika nivåer skulle därvid framför allt kunna ske vid

yrkesskolornas ämneskurser. Efter hand utvecklades emellertid även många andra möjligheter till specialutbildning med stöd av en särskild paragraf i 1921 års yrkesskolstadga, enligt vilken statsbidrag kunde beviljas även till andra kurser än sådana som nämnts i stadgan. Jfr tabell 30 i Yrkesundervisningen 1936/37.

Texttabell 6c visar att över hälften av deltagarna i den kommunala handelsundervisningen tillhörde lärlingsskolorna och endast något över en fjärdedel (27,8 %) handelsskolorna. Därvid bör man emellertid observera, att det övervägande flertalet kursdeltagare såväl i lärlings- som i yrkesskolorna hade deltidsundervisning, medan de som tillhörde terminskurser i handelsskolorna hade heltidsundervisning. Läsåret 1936/37 omfattade sålunda undervisningen för 889 elever i handelsskolornas terminskurser ca 41 000 timmar, medan undervisningen i handelsämnen i exempelvis lärlingsskolornas lärlingskurser omfattade ca 17 500 timmar för omkring 2 800 deltagare.

Enligt verkstadsskoleutredningen (SOU 1938:26) var antalet deltagare i kurser för handelsutbildning vid de kommunala anstalterna för yrkesutbildning i mars 1938 följande:

	Antal	%
Lärlingsskolor och lärlingskurser	4 268	48,0
Därav för		
minuthandel	714	8,0
affärskontor[1]	1 610	18,1
handel i allmänhet	1 944	21,9
Kurser för äldre	2 129	23,9
Heldagskurser om minst 1 termins längd	799	9,0
Yrkesskolans yrkes- och ämneskurser	1 698	19,1
Summa	8 894	100

1) Med kurser för affärskontor avsågs huvudsakligen fristående kurser i maskinskrivning och stenografi.

Även en undersökning av antalet elever utan dubbelräkning läsåret 1936/37 visade att endast omkring 9 % av eleverna i de kommunala handelsundervisningsanstalterna gick i heldagskurser.

6.5 Husmodersskolor

Under beteckningen husmodersskolor behandlas i den av SÖ utarbetade statistiken de skolor, som i yrkesskolstadgan kallades hushållsskolor. De var avsedda för unga kvinnor som var sysselsatta i husligt arbete och som inte haft tillfälle till huslig utbildning i lärlings- och yrkesskola. Ändamålet var att i form av samlad lärokurs meddela en på fortsättningsskolans kunskapsmått byggd någorlunda fullständig husmodersutbildning. Undervisningen skulle omfatta i huvudsak samma ämnen som lärlings- och yrkesskolorna för husligt arbete, dvs hushållsgöromål, barnavård, sömnad och vävning. Jfr kap 12.1. Inträdesfordringarna var analoga med vad som gällde för handelsskolorna.

Liksom i fråga om handelsskolorna var avsikten att husmodersskolorna skulle förläggas till mindre samhällen, där det inte ansågs lämpligt att anordna lärlings- och yrkesskola. I själva verket kom kommunala husmodersskolor endast till stånd på några få orter. De redovisades emellertid inte separat förrän höstterminen 1933. Dessförinnan inräknades de liksom de tekniska skolorna bland yrkesskolornas yrkeskurser. Läsåret 1934/35 fanns kommunala husmodersskolor i 3, 1936/37 i 6 och 1943/44 i 8 städer eller större samhällen. Enbart kvinnliga elever deltog i denna undervisning.

Arbetsåret omfattade i regel 30 veckor med högst 40 timmar i veckan. Även kortare kurser kunde dock anordnas. Texttabell 6a visar att medeltalet timmar per kurs uppgick till 747 under läsåret 1936/37. Av de 10 493 flickor som deltog i kommunala hushållskurser gick enligt texttabell 6 c endast 304 (2,9 %) i husmodersskola, medan 8 625 tillhörde lärlingsskola, framför allt dess kurser för äldre, och 1 564 yrkesskola. Därvid bör man ha i minnet, att husmodersskolorna i regel hade heldagsundervisning, medan deltagarna i flertalet övriga kurser för husligt arbete hade deltidsundervisning.

Enligt verkstadsskoleutredningen var antalet kursdeltagare i mars 1938 följande:

	Antal	%
Lärlingsskolor, lärlingskurser, kurser för äldre	2 987	34,1
Yrkesskolans yrkes- och ämneskurser	1 819	20,9
Därav		
hushållsgöromål	740	8,5
sömnad	943	10,8
vävning	136	1,6
Hushålls- och husmodersskolor	283	3,2
Övriga kurser i husligt arbete	3 663	41,9
Därav		
hushållsgöromål	1 267	14,5
sömnad	2 202	25,2
vävning	194	2,2
Summa	8 752	100

Även enligt denna statistik undervisade husmodersskolorna alltså endast omkring 3 % av samtliga kursdeltagare.

7 Enskilda och s k särskilda anstalter för yrkesundervisning 1919–1943

I propositionen om praktiska ungdomsskolor (1918:96) betonades att alltför stor likformighet inte borde eftersträvas vid organisationen av den lägre yrkesundervisningen. Även det enskilda initiativet borde få göra sig gällande. I enlighet därmed beslöt riksdagen att enskilda skolor skulle kunna få statsunderstöd, om de tillgodosåg ungefär samma undervisningsbehov som de kommunala skolorna och arbetade efter i stort samma riktlinjer. Närmare bestämmelser om vilka paragrafer i yrkesskolestadgan som skulle gälla också för statsunderstödda enskilda skolor meddelades i SFS 1921:707.

De statsunderstödda skolor som i statistik och riksdagstryck kallades enskilda anstalter för yrkesundervisning var i de flesta fall av samma typ som de kommunala lärlings- och yrkesskolorna. Vid sidan av dessa skolor redovisades både i statistiken och i riksdagstrycket en annan kategori av skolor som betecknades särskilda anstalter för yrkesundervisning. Se nedan.

7.1 Enskilda anstalter

De skolor som betecknats som enskilda anstalter fördelade sig på följande sätt efter utbildningsområden:

	1921	1929/30	1936/37
Industri och hantverk	23	41	33
Handel	5	9	7
Husligt arbete	16	21	19
Blandade yrken	4	4	3
Summa	48	75	62
Dessutom föreläsningskurser m m	4	5	5

Nedgången på 1930-talet berodde huvudsakligen på att flera enskilda skolor ombildades till kommunala. Jämför tabell 13. - Med skolor för blandade yrken avsågs läsåret 1936/37 Västkustens ungdomsskola i Ljungskile, Kristinehamns praktiska skola och Karlskoga praktiska läroverk.

Läsåret 1936/37 hade 45 skolor enbart dagundervisning, 12 både dag- och kvällsundervisning och 5 enbart kvällsundervisning.

SÖ har framhållit, att gruppen enskilda anstalter för yrkesundervisning inrymde synnerligen växlande skolformer med betydande rörelsefrihet i fråga om undervisningen, och att det därför var svårt att sammanställa data som överskådligt belyste undervisningens omfattning. I princip avsåg uppgifterna liksom för de kommunala skolorna till och med 1933 höstterminen och därefter hela läsåret. Det ändrade redovisningssättet hade dock inte lika stor inverkan på statistiken för de enskilda skolorna som för de kommunala, där kurser som endast pågick under en vårtermin inte kom med i statistiken. I de enskilda skolorna var kurserna inte alltid uppdelade på terminer, och de var dessutom ofta längre än i de kommunala skolorna. Redan före läsåret 1934/35 avsåg de sålunda ofta år och kurs och ej enbart en höstterminen.

Texttabell 7 a visar fördelningen av kortare och längre kurser vid olika kategorier av skolor. Läsåret 1936/37 omfattade de längsta kurserna över 2 000 timmar men den kortaste endast 10 timmar. Kurser som var kortare än 150 timmar förekom i betydande utsträckning vid skolor för industri och hantverk samt handel men däremot inte alls vid skolor för huslig utbildning samt blandade yrken.

Under förutsättning av 6 timmars daglig undervisningstid motsvarade 450 timmar en kurslängd av ca 3 månader. Läsåret 1936/37 fanns sådana eller ännu längre kurser vid samtliga skolor för husligt arbete och blandade yrken, vid 21 av de 33 skolorna för industri och hantverk och vid 4 av de 7 skolorna för handel. Sammanlagt fanns kurser av denna omfattning vid 47 skolor detta läsår och vid 56 skolor läsåret 1929/30. Båda dessa år hade sålunda ca 3/4 av samtliga enskilda skolor för yrkesundervisning kurser av minst 3 månaders längd.

Tabell 13 visar antalet kursdeltagare vid kursens början höstterminerna åren 1920-1933, medan tabell 14 redovisar antalet elever utan dubbelräkning läsåren 1934/35-1942/43. Vid flertalet enskilda anstalter sammanfaller antalet kursdeltagare med antalet elever utan dubbelräkning, men i några fall är antalet kursdeltagare betydligt större. Detta gäller särskilt Slöjdföreningens skola i Göteborg, där det var vanligt att eleverna deltog i flera kurser. Följande jämförelse för läsåret 1934/35 mellan antalet kursdeltagare enligt tabell 15 och antalet elever enligt tabell 14 visar, att skillnaden huvudsakligen avser gruppen industri och hantverk. Till denna

grupp räknades då bl a Slöjdföreningens skola och Lennings textiltekniska institut. (Jfr avsnitt 7.2).

	Kursdeltagare	Elever	Skillnad
Industri och hantverk	5 768	3 688	2 080
Handel	2 606	2 333	273
Husligt arbete	1 157	1 113	44
Blandade yrken	651	651	0
Samtliga skolor	10 182	7 785	2 397

Antalet elever utan dubbelräkning var läsåret 1936/37 högst 50 i 23 av de 62 skolorna, 51-100 i 20 och över 100 i 19 skolor. Högsta elevantalet (bortsett från de 5 föreläsningskurserna) hade Bar-Lock-institutet i Stockholm med 1 613 elever, närmast följt av Slöjdföreningens skola i Göteborg med 838 och Bröderna Påhlmans handelsinstituts ettårskurs i Stockholm med 499 elever.

De uppgifter om ålder som föreligger avser enbart dels minderåriga, dels personer som fyllt 18 år. Sådana uppgifter har publicerats från ht 1920, medan fördelningen mellan manliga och kvinnliga elever endast redovisats från läsåret 1934/35. Se texttabell 7 b och tabell 15. Sistnämnda tabell visar att flickorna förutom huslig utbildning huvudsakligen valt att gå i handelsskola, där de år 1934/35 utgjorde tre femtedelar och senare två tredjedelar av samtliga elever. Inom industri och hantverk utgjordes ungefär halva antalet kursdeltagare av flickor. Man bör observera, att bl a sömnads-, väv- och slöjdskolor räknats till utbildning för industri och hantverk, ej till huslig utbildning.

Uppgifter föreligger även från och med 1934/35 om antalet elever som var mantalsskrivna i annan kommun än skolkommunen. I genomsnitt kom omkring hälften från annan kommun, men skillnaderna mellan olika skolor var stor. Skolorna för blandade yrken rekryterades till omkring 90 % från andra orter, medan i läroanstalterna för industri och hantverk, av vilka många var belägna i de största städerna, endast omkring 30 % av eleverna kom från annan ort.

Lärarna fördelade sig på följande sätt läsåret 1936/37:

	Män	Kvinnor	Summa
Industri och hantverk	163	80	243
Handel	91	19	110
Husligt arbete	10	120	130
Blandade yrken	27	29	56
Summa	291	248	539

De kvinnliga lärarna utgjorde alltså 46 % av samtliga lärare, men de fullgjorde ca 67 % av antalet undervisningstimmar. Medeltalet timmar per lärare var för de manliga 348 och för de kvinnliga 835. Särskilt omfattande var undervisningsskyldigheten i läroanstalterna för huslig utbildning, där de kvinnliga lärarnas tjänstgöring läsåret 1936/37 uppgick till i medeltal 1 056 timmar.

Texttabell 7 a ENSKILDA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: KURSERNAS LÄNGD I TIMMAR LÄSÅRET 1936/37

Anmärkning. Föreläsningskurser m m ingår ej.

Huvudgrupper av skolor	Antal kurser	Därav med nedanstående antal timmar					Antal timmar i den kortaste kursen	Antal timmar i den längsta kursen
		Högst 150	151-450	451-900	901-1800	Mer än 1 800		
Industri och hantverk	350	149	113	36	44	8	10	2 132
Handel	162	103	20	27	7	5	30	1 440
Husligt arbete	112	-	11	32	45	24	320	2 247
Blandade yrken	68	-	17	25	26	-	210	1 533
Samtliga	692	252	161	120	122	37	10	2 247

Källa: Yrkesundervisningen 1936/37, s 76 f

Texttabell 7 b ENSKILDA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: MINDERÅRIGA OCH ÖVRIGA KURSDELTAGARE VID KURSENS BÖRJAN HT 1921, 1928 OCH 1933

Anmärkning. För senare år se tabell 15.

Huvudgrupper av skolor	Antal deltagare			Relativ fördelning		
	Under 18 år	Minst 18 år	Summa	Under 18 år	Minst 18 år	Summa
Industri och hantverk						
1921	727	982	1 709	42,5	57,5	100
1928	841	2 192	3 033	27,7	72,3	100
1933	817	2 506	3 323	24,6	75,4	100
Handel						
1921	405	264	669	60,5	39,5	100
1928	604	1 992	2 596	23,3	76,7	100
1933	371	1 465	1 836	20,2	79,8	100
Husligt arbete						
1921	207	204	411	50,4	49,6	100
1928	380	507	887	42,8	57,2	100
1933	379	641	1 020	37,2	62,8	100
Blandade yrken						
1921	207	279	486	42,6	57,4	100
1928	239	264	503	47,5	52,5	100
1933	285	290	575	49,6	50,4	100
Samtliga skolor						
1921	1 546	1 729	3 275	47,2	52,8	100
1928	2 064	4 955	7 019	29,4	70,6	100
1933	1 852	4 902	6 754	27,4	72,6	100

Källor: Yrkesundervisningen 1921/22, tab N; 1928/29, tab Z, 1936/37, tab 44

7.2 Särskilda anstalter

Vid sidan av de här beskrivna skolorna, som fick statsbidrag ur det gemensamma anslaget till enskilda anstalter för yrkesundervisning fanns, som förut nämnts, en kategori som både i statistiken och i riksdagstrycket redovisades under samlingsrubriken särskilda anstalter för yrkesundervisning. Till denna kategori räknades ett fåtal "fristående tekniska läroanstalter" som började sin verksamhet redan på 1800-talet och till vilka riksdagen beviljade anslag i varje särskilt fall. Man observerar att ordet teknisk här använts i sin tidigare mera vidsträckta betydelse och sålunda inte avsåg ingenjörsutbildning. Motsvarande skolor kallades av 1907 års kommitté för den lägre tekniska utbildningen "egentliga fackskolor". Se kap 2.3. Gemensamt för dessa skolor var att utbildningen låg på en högre nivå än i lärlings- och yrkesskolorna.

Under rubriken särskilda anstalter för yrkesundervisning redovisades i 1920 års statsverksproposition fem skolor, nämligen de tekniska skolorna i Stockholm och Eskilstuna, vävskolan i Borås och bergsskolorna i Filipstad och Falun jämte de med dessa förenade yrkesskolorna. I Eskilstuna nedlades emellertid de lägre avdelningarna redan 1921, medan den högre avdelningen ombildades till en maskinfackskola, som därefter ingick bland tekniska läroverk. Jämför kap 2.3. Sedan bergsskolan i Falun nedlagts år 1930, omfattade gruppen endast tre skolor fram till 1937, då Lennings textiltekniska institut började medräknas. I detta sammanhang bör också Slöjdföreningens skola nämnas. Till denna skola utgick åren 1906–1919 ett särskilt anslag. Från och med 1920 erhöll den emellertid bidrag från anslaget till enskilda anstalter för yrkesundervisning, och den har därför medräknats bland dessa i statistiken. År 1944 tillkom Grafiska institutet. Det tillhörde alltså en senare period än den som skildras i detta kapitel.

Den ojämförligt största och mest betydande av dessa skolor var Tekniska skolan i Stockholm. Dess enastående utveckling från en söndags- och aftonskola på 1840-talet till en högskola på 1970-talet har motiverat att den ägnats ett särskilt kapitel i denna rapport. (Se kap 9.)

Bergsskolorna. I Filipstad grundades en bergsskola år 1830, som hade till ändamål att bibringa elementära fackkunskaper åt blivande

tjänstemän inom bergshanteringen. I Falun fanns sedan 1822 en bergsskola för högre undervisning i bergsvetenskapliga ämnen. Sedan denna i slutet av 1860-talet införlivats med Teknologiska institutet i Stockholm, grundades år 1871 en ny bergsskola i Falun som var av samma art som den i Filipstad. Bergsskolorna ägdes av Jernkontoret och upprätthölls med bidrag från staten. Se kap 2.1 och 2.3 samt tabell 6. Med bergsskolan i Filipstad förenades en gruvyrkesskola för utbildning av förmän och arbetare vid gruvor och med bergsskolan i Falun två yrkesskolor, hyttyrkesskolan och bergsmekaniska yrkesskolan, för utbildning av förmän och arbetare vid järnverk. Såväl i de båda bergsskolorna som i yrkesskolorna var samtliga läroämnen obligatoriska.

Lärokursen vid bergsskolorna omfattade 16 månader och började omväxlande den 16 januari och den 1 september, så att två kurser fullbordades under loppet av tre år. Vid yrkesskolorna började lärokurserna samtidigt som vid bergsskolorna, men de pågick endast två terminer.

Genom beslut av 1922 års riksdag ombildades bergsskolorna från och med läsåret 1923/24 till tvååriga fackskolor. Bergsskolan i Falun fick två utbildningslinjer, nämligen en metallurgisk och en gruvlinje, medan bergsskolan i Filipstad till en början endast fick en metallurgisk linje.

Elevantalet sjönk snabbt på 1920-talet. År 1920 uppgick det till 24 i Filipstad och till 25 i Falun, men år 1929 till endast 13 i Filipstad och 4 i Falun. Jämför tabell 16. I detta antal ingår inte de fåtaliga eleverna i de med bergsskolorna förenade yrkesskolorna.

En utredning om sammanslagning av de båda bergsskolorna, som begärts av 1928 års riksdag, ledde till att bergsskolan i Falun nedlades med utgången av läsåret 1929/30. Bergsskolan i Filipstad omorganiserades från och med läsåret 1930/31 och fick en tvåårig lärokurs med metallurgisk och gruvteknisk linje. Senare tillkom också en bergskemisk linje. Det övervägande flertalet elever gick på den metallurgiska linjen. Skolans elever var med ett enstaka undantag manliga. I båda årskurserna var endast ett fåtal över 25 år. Se texttabell 7 d.

Texttabell 7 c TEXTILINSTITUTET I BORÅS: ELEVERNAS FÖRDELNING PÅ AVDELNINGAR (KURSER) HT 1936-1956

Anmärkning. Beteckningarna A-M avser olika kurser. Se texten. Där ej annat anges i noter, avser kol A-E samt K män och kol F-H kvinnor.

År	A	B	C	E	F	G	H	K	M		Samtliga		
									Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Summa
1936	9	-	-	26[1]	12	3	6	7	-	-	41	22	63
1937	7	6	7	29	8	3	5	10	3[3]	-	62	16	78
1938	7	5	8	26[1]	11	1	6	10	-	-	55	19	74
1939	5	5	3	32[1]	10	-	10	28	-	-	72	21	93
1940	7	2	-	23[2]	8	2	9	12	-	-	42	21	63
1941	8	1	-	19[1]	11	-	11	16	-	-	43	23	66
1942	5[1]	2	-	18	12	-	9	13	10	1	47	23	70
1943	6	1	-	22[1]	15	-	5	12	10	4	50	25	75
1944	5	5	2	21[2]	17	-	9	12	12	1	55	29	84
1945	16	5	2	18[1]	17	-	11	13[1]	9	5	61	35	96
1946	4	4	3	24[1]	5	7	12	12	12	4	58	29	87
1947	7	3	1	22	7	4	14	14[1]	10	5	56	31	87
1948	2	6	3	23[1]	10	5	10	15	12	3	60	29	89
1949	5	6	3	26	7	1	14	17[1]	12	4	68	27	95
1950	4	1	1	28	12	2	18	16[2]	6	10	54	44	98
1951	8	4	2[1]	28	11	2	14	16[1]	11	6	67	35	102
1952	10[1]	4	2	22[1]	10	4	12	16[1]	6	11	57	40	97
1953	1	7	-	16[1]	9	2	12	21	11	11	55	35	90
1954	1	3	1	22	12	-	14	13[1]	13	13	52	40	92
1955	2	3	1	23[1]	7	-	20	15[1]	8	18	50	47	97
1956	-	2	-	15[1]	11	-	21	16	11	15	43	48	91

1) Därav 1 kv.
2) Därav 2 kv.
3) Särskilt anordnad kurs.

Källor: 1936: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 50
1937-41: SÖSKA H VII b:2
1942-47: Uppgifter från skolan
1948-56: KÖY: Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m

Texttabell 7 d BERGSSKOLOR OCH TEXTILINSTITUT (VÄVSKOLOR): ELEVERNAS ÅLDER HT 1922-1942

Anmärkning. Avser skillnaden mellan höstterminens kalenderår och elevens födelseår.

År	Män					Kvinnor				
	Högst 20 år	21-25	26-30	Över 30 år	Summa	Högst 20 år	21-25	26-30	Över 30 år	Summa
Bergsskolan i Filipstad										
1922	5	8	-	-	13	-	-	-	-	-
1927	3	1	3	-	7	-	-	-	-	-
1932	5	12	1	-	18	-	-	-	-	-
1937	7	27	3	-	37	-	-	-	-	-
1942	8	31	5	1	45	-	-	-	-	-
Bergsskolan i Falun										
1922	4	12	1	-	17	-	-	-	-	-
1927	1	6	3	-	10	-	-	-	-	-
Textilinstitutet i Borås										
1922	14	3	2	-	19	4	3	2	6	15
1927	20	11	-	-	31	8	5	6	5	24
1932	5	10	2	-	17	7	7	2	10	26
1937	16	35	5	6	62	7	6	1	2	16
1942	11	25	8	3	47	10	10	2	1	23
Lennings textiltekniska institut										
1937	34	59	19	14	126	-	-	1	-	1
1942	22	26	23	16	87	3	2	2	-	7

Källor: 1922 och 1927: SÖSKA H VII c:1 och 3
1932: Yrkesundervisningen 1936/37
1937 och 1942: SÖSKA H VII b:2

Enligt 1948 års tekniska skolutredning, som omnämnde bergsskolan i Falun i sitt betänkande (SOU 1955:21, s 37) var den närmast jämförlig med teknisk fackskola. Inträdesfordringarna var desamma med det undantaget, att endast ett års förpraktik fordrades.

Vävskolan (textilinstitutet) i Borås leder sitt ursprung från en liten vävskola, som öppnades i tekniska elementarskolans lokaler år 1866, och som två år senare fick statsbidrag. År 1894 inrättades vid sidan av utbildningen i handvävnad en avdelning för mekanisk drift, och i samband därmed uppdelades skolan på två avdelningar, av vilka den ena omfattade en tvåårig kurs för manliga elever, som ville utbilda sig till verkmästare, mönsterritare och fabrikanter, och den andra en ettårig kurs för kvinnliga elever, som ville bli vävlärarinnor eller ägna sig åt självständig verksamhet inom konstvävnad och annan textil hemindustri. Se kap 2.3 och tabell 7.

Förslag om att tekniska elementarskolan och vävskolan skulle ombildas till ett tekniskt gymnasium framfördes vid två tillfällen under 1920-talet men avslogs av riksdagen, som i stället beslöt att en textilteknisk fackavdelning skulle inrättas vid den tekniska elementarskolan i Borås. Denna avdelning började sin verksamhet hösten 1929, och våren 1931 utexaminerades de första eleverna. Utbildningen, som omfattade grundläggande teoretiska ämnen, ansågs i fråga om fackkunskaper klart otillräcklig för de krav som den starkt differentierade textilindustrin ställde på teknisk ledarpersonal. För att tillgodose detta utbildningsbehov inrättades vid vävskolan hösten 1931 en ettårig fackavdelning för manliga elever med avgångsbetyg från tekniskt läroverk eller teknisk högskola. Denna fackavdelning avsågs främst för ingenjörer som utexaminerats från tekniska elementarskolans textiltekniska fackavdelning, men även andra ingenjörer kunde på vissa villkor beviljas inträde.

Avdelningen hade under de fyra första åren endast 1 à 3 elever, men ht 1935 steg antalet till 7. Av de manliga eleverna i vävskolan vid denna tid tillhörde flertalet fackavdelningen för textilindustri. Samtliga kvinnliga elever tillhörde avdelningen för handvävning fram till ht 1935, då en fackavdelning inrättades för kvinnliga mönsterritare och dessinatörer, vilken under det första året hade 3 elever.

I samband med en genomgripande omorganisation ändrades vävskolans namn år 1936 till Textilinstitutet. Efter omorganisationen bestod institutet till en början av följande avdelningar (kurser):
Ettårig kurs för textilingenjörer (A)
Tvåårig kurs för väveriledare och dessinatörer (E)
Ettårig kurs för hand- och konstvävnad (F)
Ettårig påbyggnadskurs för vävlärarinnor (G)
Ettårig påbyggnadskurs (resp tvåårig kurs) för kvinnliga mönsterritare och dessinatörer (H)
Enterminskurs i varukännedom för köpmän och försäljare (K)

Följande år tillkom två ettåriga kurser, den ena i spinneriteknik (B) och den andra i väveriteknik (C). Påbyggnadskursen för vävlärarinnor kallades sedermera praktisk vävkurs. År 1942 tillkom en kurs i konfektionsteknik (M). Bortsett från denna kurs förekom det endast i undantagsfall att män och kvinnor bevistade samma kurser. Se texttabell 7 c och tabell 16. Åldersfördelningen framgår av texttabell 7 d, som bl a visar att år 1927 ingen av männen men inemot halva antalet kvinnor var över 25 år.

Lennings textiltekniska institut. I Norrköping öppnades år 1887 på grundval av en donation av fabriksidkaren John Lenning en vävskola, där praktisk och teoretisk undervisning skulle meddelas "lofvande ämnessvenner i väfnadskonsten (synnerligast ylle- och bomullsindustrien), såväl åt sådana, som ämna grunda egen fabrik, som ock åt blifvande fabriksmästare och arbetare." John Lennings vävskola fick årliga bidrag från Norrköpings fabriksförening från 1898, från Norrköpings stad från 1899 och från staten från 1920. Den räknades då som enskild anstalt för yrkesundervisning. Antalet kursdeltagare ingår från 1920 såväl i tabell 13 som i tabell 16.

Vävskolan redovisas i de tryckta utgåvorna av Yrkesundervisningen till och med 1936/37 bland enskilda, men i de otryckta tabellerna i SÖSKA liksom i riksdagstrycket från och med 1937/38 bland särskilda anstalter för yrkesundervisning. Namnet Lennings textiltekniska institut används i SÖSKA från 1937/38 och i riksdagstrycket från 1942/43.

Vid sidan av antalet inskrivna kursdeltagare lämnades åren 1934/35-1936/37 även uppgifter om antalet elever utan dubbelräkning. Följande sammanställning ger vid handen, att ett betydande antal personer deltagit i mer än en kurs under läsåret och sålunda dubbelräknats dessa år. Vid en jämförelse mellan antalet kursdeltagare ht 1933 och läsåret 1934/35 bör man däremot observera, att deltagare i kurser som endast pågick under vårterminen 1934 inte medräknats. Sammanställningen ger alltså ingen anledning att antaga någon förändring i undervisningens omfattning.

	Kursdeltagare	Elever utan dubbelräkning
Ht 1933	59	..
Läsåret 1934/35	127	79
" 1935/36	141	91
" 1936/37	137	95

För senare år avser uppgifterna i regel antalet "lärjungar vid höstterminens början".

Undervisningen omfattade kurser dels inom en högre avdelning med dagundervisning, vilken byggde på realexamen eller motsvarande kunskaper, dels inom en lägre avdelning med kvällsundervisning utan fordringar på teoretiska förkunskaper men med krav på föregående praktik inom textilindustrin. I dagkurserna utbildades blivande företagare, driftsledare, spinneri- och väveritekniker, dessinatörer m fl, medan kvällskurserna avsåg att utbilda lärlingar och arbetare till att bli skickliga förmän eller special arbetare. Dessutom fick eleverna i de textiltekniska och färgeritekniska avdelningarna vid Norrköpings tekniska elementarskola (sedermera tekniska gymnasiet) byta ut vissa timmar vid gymnasiet mot speciell fackutbildning vid textilinstitutet. De undervisades tillsammans med eleverna vid vissa av dagkurserna, och deras utbildning medförde därför inga ökade kostnader för lärarlöner. Genom denna utbildning avsåg man att täcka behovet av tekniker och övrig ledande personal med såväl grundlig facklig utbildning som tillräcklig allmänteknisk kunskap. Som ovan nämnts, skedde motsvarande utbildning i Borås däremot efter avgången från teknisk läroanstalt. Antalet elever, som vid höstterminens början samtidigt tillhörde tekniska gymnasiet och textilinstitutet framgår av följande översikt.

	Dag-kurser	Därav från tekn.gymn.	Kvälls-kurser	Summa
1937	43	18	84	127
1942	43	12	51	94
1947	104	21	69	173
1952	113	27	40	153
1957	43	-	7	50

1937 års riksdag beslöt dels att höja statsbidraget till driftkostnaderna och dels att bevilja ett engångsbidrag till vissa färgeri- och appreturmaskiner. I statsverkspropositionen refererades utlåtanden från flera remissinstanser, som vitsordade behovet av textilteknisk utbildning i Norrköping vid sidan av den som bedrevs i Borås. Därvid framförde kommerskollegium den åsikten att utbildningen i textilmekaniska ämnen i Borås huvudsakligen borde inriktas på bomulls- och trikåindustrierna och i Norrköping på ylleindustrin. Dock borde intet av dessa fack uteslutas vid någon av dessa läroanstalter. Även textilkemisk och färgeriteknisk utbildning borde i viss utsträckning meddelas överallt där mera avancerad textilteknisk undervisning bedrevs.

Temporärt företräde borde dock ges åt Norrköping. Detta blev också riksdagens beslut. I samband därmed uttalade departementschefen, att såväl skolan i Borås som den i Norrköping hade sitt fulla existensberättigande, och att det inte borde kunna uppstå någon obehörig konkurrens dem emellan.

Utbildningen av ingenjörer i textil-, färgeri- och appreturteknik utvidgades senare till en 3-årig dagkurs vid sidan av den 1-åriga dagkursen för blivande företagare och arbetsledare och den 1-åriga kvällskursen för arbetare.

Tabell 16 visar att antalet kvinnliga elever var lägre än i Borås. Detta sammanhänger delvis med att någon undervisning i hand- och konstvävnad inte förekom vid Lennings textiltekniska institut. Sådan undervisning hade dock meddelats vid den ursprungliga vävskolan under dess tidigaste år. I övrigt bör understrykas, att tabellens uppgifter hämtats från flera olika källor som saknat textkommentar, och att full jämförbarhet mellan uppgifterna för olika år inte kan helt garanteras. För elevernas ålder, se texttabell 7 d.

Slöjdföreningens skola. Slöjdföreningen i Göteborg öppnade år 1848 en söndags- och aftonskola, som år 1876 utvidgades med en dagskola. Skolan utvecklades snabbt och hade kort efter sekelskiftet över 1 000 elever. Se kap 2.3. Den fick statsbidrag genom beslut av 1906 års riksdag och uppfördes då under en särskild anslagspost på riksstaten i likhet med de skolor, som sedermera benämndes särskilda anstalter för yrkesundervisning. I statsverkspropositionen 1920 framhölls emellertid att skolan i alla avseenden kunde anses vara en sådan skola, till vilken Kungl. Maj:t kunde bevilja understöd enligt kungörelsen om statsbidrag till enskilda skolor för yrkesundervisning, och den upptogs därför inte bland de s k särskilda anstalterna. Även i SOS redovisas den bland enskilda anstalter, och följaktligen ingår elevantalet förutom i tabell 16 också i tabell 13-15 i föreliggande rapport.

Sedan statsbidrag beviljats, omorganiserades skolan från grunden. Som redovisades i kap 2.3 omfattade den därefter utom afton- och söndagsskolan en konstslöjdsskola (som inom kort uppdelades på två avdelningar, vilka kallades högre och lägre konsthantverksskolan) och vidare en skola för bokindustri och en för lantmaskinister. De flesta eleverna tillhörde aftonskolan. Se texttabell 2 d. Skolan för lantmaskinister upphörde 1924. I stället fanns åren 1925/26-1932/33 en maskinmästarskola med ett fåtal elever. En förberedande kurs vid aftonskolan, som haft flera hundra elever, upphörde 1932.

Elevantalet i slöjdskolan framgår av tabell 16. Det bör observeras, att uppgifterna avser antalet elever utan dubbelräkning. Som framhållits i det föregående vid redogörelsen för de enskilda anstalterna var hela antalet kursdeltagare väsentligt högre. Jämför följande uppgifter, som hämtats ur Yrkesundervisningen 1936/37, tabell 45.

	Kursdeltagare	Elever
1934/35	2 251	833
1935/36	2 238	747
1936/37	2 313	838

Elevernas fördelning på de olika avdelningarna (skolorna) framgår av texttabell 7 e, som även visar att andelen kvinnliga elever var betydande.

De första 100 åren av skolans historia har skildrats i Sigfrid Ericsons minnesskrift Slöjdföreningens skola 1848-1948. Både under detta tidigare skede och i den fortsatta utvecklingen visade skolan stora likheter med Konstfackskolan i Stockholm. Se kap 9. År 1964 ändrades dess namn till Konstindustriskolan.

Både Konstindustriskolan och Konstfackskolan behandlades (liksom Valands konstskola och Konsthögskolan) i konstnärsutbildningssakkunnigas betänkande Högskolor för konstnärlig utbildning (SOU 1970:66). Efter ytterligare bearbetning av förslagen i detta betänkande beslöt 1976/77 års riksdag, att Konstindustriskolan och Valands konstskola skulle förstatligas och att huvudmannaskapet skulle överföras till Göteborgs universitet den 1 juli 1977. Se prop 1976/77:59. Både Konstindustriskolan och Valands konstskola har sålunda inordnats i universitetet i Göteborg.

Texttabell 7 e SLÖJDFÖRENINGENS SKOLA I GÖTEBORG: ELEVERNAS FÖRDELNING PÅ AVDELNINGAR (SKOLOR) LÄSÅREN 1935/36-1960/61

Läsår	Afton-skolan	Högre konsthantverks-skolan	Lägre[1]	Skolan för bok-hantverk	Samtliga Män	Kv	Summa	Kvinnliga elever i % av samtliga
1935/36	533	72	69	73	549	198	747	26,5
1940/41	506	75	54	50	462	223	685	32,6
1945/46	731	88	66	55	632	308	940	32,8
1950/51	455	142	43	86	479	247	726	34,0
1955/56	472	103	42	91	477	231	708	32,6
1960/61	314	75	32	119	352	188	540	34,8

1) Från 1950/51 kallad grundkurs.

Källor: Ericson, Slöjdföreningens skola 1848-1948 samt Statistisk årsbok för Göteborg

8 Kommunala och enskilda yrkesskolor samt kurser för arbetslösa från och med 1944

8.1 Tiden 1944–1959

Den 1 januari 1944 överfördes den centrala ledningen av yrkesutbildningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete från SÖ till ett nybildat ämbetsverk, överstyrelsen för yrkesutbildning (KÖY). Men det dröjde ända till 1955 innan en ny yrkesskolstadga utfärdades. Denna stadga (SFS 1955:503) ersatte de sedan år 1921 gällande stadgorna för kommunala och enskilda anstalter för yrkesutbildning samt centrala verkstadsskolor. Se kap 0.3.3.

Ett förslag till ny yrkesskolstadga hade framlagts av SÖ år 1936, men det föranledde inte någon åtgärd. Det oaktat tillkom emellertid nya kursformer. Genom en särskild bestämmelse i 1921 års yrkesskolstadga (SFS 1921:706, § 103) kunde statsbidrag i åtskilliga fall beviljas även till kurser som inte nämnts i stadgan. Denna bestämmelse fick med tiden mycket stor betydelse för yrkesskolväsendet. Flertalet deltidskurser, bl a lärlingskurserna, och en stor del av heltidsundervisningen kom så småningom att stödja sig på denna paragraf. Se kap 6 och SOU 1954:11, s 31.

En jämförelse mellan tabell 11 och tabell 18 visar att utvecklingen av de olika skolformerna var likartad före 1943/44 och under de därpå följande åren. Lärlingsskolans yrkesavdelningar reducerades allt mer, samtidigt som elevantalet steg kraftigt i lärlingskurserna och kurserna för äldre samt ej obetydligt i yrkesskolans yrkes- och ämneskurser. Tabell 18 visar också att flertalet primärkommunala verkstadsskolor organiserades med skolverkstäder.

I heltidskurser som varade minst fem månader tillhörde fram till 1960 tre femtedelar av eleverna kurser inom industri och hantverk, ca en fjärdedel handelskurser och endast ca 15 % kurser i husligt arbete. Se tabell 19, som visar en helt annan fördelning inom övriga kurser, dvs deltidskurser och kortare heltidskurser. Jämförelser mellan uppgifterna om elevantalet närmast före och efter den tidpunkt då KÖY övertog den centrala ledningen försvåras av de ändringar i statistiken som samtidigt genomfördes. Se kap 0.4. Visserligen avses vid denna tid såväl i tabellerna 11 och 14 som i tabell 17 i princip antalet elever utan dubbelräkning, men medan de båda förstnämnda tabellerna redovisar elevantalet under hela läsåret, avser tabell 17 antalet en viss dag under höstterminen, vilket givetvis innebär ett betydligt lägre antal. Se följande uppgifter om elevantalet enligt de nämnda tre tabellerna.

	Kommunala skolor 1)	Enskilda skolor	Summa
1934/35	30 046	7 785	37 831
1943/44	61 477	8 663	70 140
Okt 1944	47 306	5 523	52 829
Okt 1954	99 342	10 022	109 364

1) Inklusive centrala verkstadsskolor

Man konstaterar att elevantalet i de kommunala skolorna fördubblades dels under de 10 åren fram till 1943/44 och dels än en gång under tiden 1944/1954. I de enskilda skolorna växte antalet till nära nog det dubbla under tiden 1944/1954. Tidigare hade ökningen för deras del varit mindre utpräglad.

Tabell 17 och diagram 3 visar också att elevantalet växte i ännu snabbare takt från mitten av 1950-talet. Detta gällde i synnerhet heltidsundervisningen, där antalet elever mer än fördubblades på fyra år. Denna utveckling var en direkt följd av att riksdagen med bifall till prop 1955:139 beviljade kraftigt höjda statsbidrag.

Till huvudsaklig grund för denna proposition låg förslag som framlagts av 1952 års yrkesutbildningssakkunniga i SOU 1954:11. Se kap 0.3.3, som även redogör för den nya yrkesskolstadgan (SFS 1955:503). Terminologin i denna stadga tillämpas här i kap 8 och motsvarande tabeller i viss utsträckning även för tiden före 1955. Bl a används ordet yrkesskola som ersättning för den föregående stadgans benämning "anstalt för yrkesundervisning".

I samband med en kortfattad historisk översikt redogjorde 1952 års yrkesutbildningssakkunniga för de förslag som framförts vid många tillfällen alltsedan slutet av 1800-talet om en lärlingslag som skulle reglera arbetsgivarnas och lärlingarnas åligganden i samband med lärlingsutbildningen. Se SOU 1954:11, s 73 ff och Brita Wernlunds arbete Några drag i den svenska yrkesutbildningens utveckling, s 188 ff. Det hade visat sig att de olika lagförslagen stötte på starkt motstånd från arbetsmarknadsparterna inom industrin, som ville lösa

yrkesutbildningsfrågorna avtalsvägen, medan hantverksföretagarna såg stora fördelar i en sådan lag. Yrkesutbildningssakkunniga ansåg att den yrkesutbildning som skedde direkt på arbetsplatserna eller genom samarbete mellan näringsliv och skola borde lösas genom frivilliga överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter och inte vila på i lag fastställda bestämmelser. Kungl. Maj:t och riksdagen anslöt sig till de sakkunnigas ståndpunkt, och något förslag om en lärlingslag har inte heller senare förelagts riksdagen.

De sakkunniga behandlade mera ingående endast de grenar av yrkesutbildningen som stod under KÖYs inseende och därvid i första hand anknytningen mellan de kommunala yrkesskolorna och den allmänbildande skolan å ena sidan och yrkesutbildningen inom näringslivet å den andra.

I fråga om hantverket konstaterade de sakkunniga, att man så småningom börjat förlägga en allt större del av lärlingsutbildningen till fullständiga verkstadsskolor, som förde lärlingarna så långt att de kunde avlägga gesällprov. Det hade länge varit svårt att finna hantverksmästare som var villiga att åta sig lärlingsutbildning, men sedan 1946 års riksdag beslutat höja lärlingsbidraget till mästarna kom inom vissa hantverksyrken en ordnad växelutbildning till stånd mellan skolor och arbetsplatser. I samband därmed avvecklades de i kap 6.2 nämnda decentraliserade verkstadsskolorna.

Inom industrin ställde sig företagarna i regel avvisande till samhällsingripanden i lärlingsutbildningen, utom då det var fråga om kompletterande undervisning i kommunala yrkesskolor. Flera stora företag ordnade skolmässig yrkesutbildning inom det egna företaget. Några av dessa industriskolor utvecklades till ganska betydande institutioner, där delvis nya undervisningsmetoder prövades. Åtskilliga av skolorna hade emellertid stora rekryteringssvårigheter, och en del måste läggas ned efter en kort tid.

Texttabell 8 a KOMMUNALA YRKESSKOLOR: KURSDELTAGARE EFTER ÅLDER OCH KÖN M M ARBETSÅRET 1951/52

Anmärkning. Avser kommunala verkstadsskolor samt lärlings- och yrkesskolor. Centrala verkstadsskolor och kommunala tekniska skolor ingår ej.

Ålder och kön	Industri och hantverk	Handel	Husligt arbete	Samtliga	Därav kvinnor
Antal kursdeltagare					
Under 18 år	6 789	12 860	2 882	22 531	12 976
18-24 år	6 482	12 270	18 828	37 580	27 927
Över 24 år	9 174	9 839	42 039	61 052	47 267
Summa	22 445	34 969	63 749	121 163	88 170
Därav kvinnor	2 673	23 388	62 109	88 170	.
Relativ fördelning					
Under 18 år	30,2	36,8	4,5	18,6	14,7
18-24 år	28,9	35,1	29,5	31,0	31,7
Över 24 år	40,9	28,1	66,0	50,4	53,6
Summa	100	100	100	100	100
Kvinnor i % av samtliga	11,9	66,9	97,4	72,8	.

Källa: SOU 1954:11, s 33, 152 och 359

Den i kap 0.3.3 nämnda yrkesutbildningsdelegationen inom 1946 års skolkommission utsände i augusti 1950 i samråd med Arbetsmarknadens yrkesråd ett frågeformulär till ett representativt urval bland SAFs medlemmar för att få en uppfattning om den yrkesutbildning som bedrevs inom näringslivet. Se SOU 1954:11, s 45 ff samt artiklar av Einar Forssell och Britta Stenholm under rubriken Yrkesutbildning inom industriföretagen i Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1951. På grundval av de inkomna svaren beräknades att av SAFs ca 10 000 medlemmar omkring 1 300 företag hade något slag av ordnad yrkesutbildning. Antalet lärlingar beräknades till inemot 10 000, varav ca 4 000 nyantagna under ett år. Bland företag med över 500 arbetare hade 60 % ordnat någon form av yrkesutbildning, men bland företag med högst 500 arbetare endast 15 %. Bland branscher med ordnad utbildning dominerade verkstadsindustrin och den grafiska branschen.

Vad företagen i sina enkäter avsåg med ordnad yrkesutbildning varierade. I en del fall avsågs tydligen enbart grundutbildning men i andra fall en mer eller mindre specialiserad utbildning. Utbildningens längd kunde variera från en månad eller ännu kortare till 4-5 år. I över 40 % av de ca 1 300 företag som uppgivit att de hade ordnad yrkesutbildning fick lärlingarna enbart praktisk utbildning men i inemot 20 % meddelades också teoretisk utbildning i en särskild företagsskola. I övriga ca 40 % av företagen fick lärlingarna vid sidan av den praktiska utbildningen inom företaget teoretisk undervisning i den kommunala yrkesskolan, ibland under, ibland utanför den ordinarie arbetstiden. Dessa lärlingar torde ingå i det elevantal som redovisas bland yrkesskoleeleverna i bl a tabell 19. Man bör emellertid observera, att de här meddelade procenttalen avsåg fördelningen bland de till SAF anslutna industriföretagen, ej bland lärlingarna.

I fråga om handeln konstaterade 1952 års yrkesutbildningssakkunniga, att handelns organisationer bedrev en ganska omfattande utbildningsverksamhet, huvudsakligen i form av kortare fortbildningskurser. Man hade också inom handeln visat intresse för att samarbeta med de kommunala yrkesskolorna, bl a därigenom att man i ganska stor utsträckning låtit de anställda bevista yrkesskolkurser under ordinarie arbetstid. Däremot hade man inte hunnit långt i fråga om systematisering av den praktiska utbildningen på arbetsplatserna. (Jfr SOU 1955:14, s 265 f.)

Åtskilliga försök till en jämförande värdering av utbildningen inom företagen och i de kommunala skolorna har gjorts. Från företagshåll har framhållits, att deras utbildning medger den snabbaste anpassningen till förändringar inom produktionen, eftersom de kommunala skolverkstäderna knappast kan vare sig hålla de allra modernaste maskinerna eller känna till och tillämpa den allra nyaste produktionstekniken. De kommunala skolornas förespråkare har å andra sidan framhållit risken för att företagen i första hand utbildar personal för det egna behovet. De kommunala skolorna kan ge en mera mångsidig utbildning, som bl a ger eleverna möjlighet att efter slutad utbildning välja mellan olika arbetsplatser.

1952 års yrkesutbildningssakkunniga underströk att skolan måste samarbeta med näringslivet. Utbildningskapaciteten var otillräcklig både inom företagen och inom skolväsendet. Det fanns alltför många ungdomar som inte kunde få den yrkesutbildning de önskade och alltför många företag, som inte kunde få arbetskraft med adekvat utbildning för skilda arbetsuppgifter. Teknikens utveckling, omläggningar i arbetets organisation och människans ändrade ställning i produktionsprocessen hade medfört ökade krav på grundläggande yrkesutbildning före utträdet på arbetsmarknaden. Samtidigt hade utrymmet för sådan utbildning i det produktiva arbetet minskat. De sakkunniga förmodade att den vanligaste formen för såväl grundutbildning som fortbildning skulle bli praktik i näringslivet och kompletterande undervisning i skola jämsides med praktiken. Ibland kunde utbildningen ha formen av s k växelutbildning. Jfr kap 6.2. Genom överenskommelse mellan skolans myndigheter och parterna på arbetsmarknaden borde man försöka så långt som möjligt undvika kvällsundervisning.

Man kunde knappast räkna med att enskilda företag annat än i sällsynta fall skulle komma att meddela såväl praktisk som teoretisk skolmässig utbildning, om denna inte kunde ske i form av inbyggda företagsskolor med statsbidrag.

De sakkunniga påpekade att gällande statsbidragsbestämmelser var uppbyggda med hänsyn till deltidsundervisningen, som dittills varit huvudformen för yrkesskolornas verksamhet. Grunderna borde nu förändras och anslagen ökas. Heltidsundervisningen borde fördubblas inom en period av 15 år, och även för övriga delar av yrkesutbildningen borde staten åta sig en större del av kostnaderna än dittills.

Som tidigare nämnts biföll 1955 års riksdag de sakkunnigas förslag, vilket bl a ledde till att heltidskursernas elevantal fördubblades redan inom en fyraårsperiod. Till den gynnsamma utvecklingen bidrog också att riksdagen från och med 1957 anslog medel till yrkesskolebyggnader. Se tabell 17, som också visar den starka uppgången av statsunderstödda företagsskolor från och med 1957, då de första gången redovisades i statistiken.

Då det gäller tabell 17 bör man observera, att uppgifterna från och med 1960 avser kursdeltagare och inte individer. Som tidigare påpekats innebär detta att personer som bevistat mer än

inte en kurs blivit dubbelräknade. Detta kan dock knappast ha haft särskilt stor inverkan på talen i tabell 17, som gäller förhållandena en viss dag och inte en termin eller ett läsår.

Den statistik som KÖY sammanställde över eleverna i kommunala och enskilda yrkesskolor omfattade inte fördelningen efter kön och ålder. Texttabell 8a bygger i stället på en undersökning av 1952 års yrkesutbildningssakkunniga, som återges i SOU 1954:11. Den avser hela arbetsåret 1951/52, och de absoluta talen är därför högre där än i tabell 17.

Av de över 120 000 kursdeltagarna gick mer än 110 000 i deltidskurser, som de besökte vid sidan av sitt arbete. Det är därför knappast överraskande att omkring hälften var över 24 år. Texttabell 8a visar, att andelen över 24 år var särskilt hög i kurser för husligt arbete, medan de som gick i handelskurser i genomsnitt var relativt unga. Två tredjedelar av deltagarna i handelskurserna var kvinnor.

Inom industri och hantverk var endast 11,9 % av kursdeltagarna kvinnor, vilket i absoluta tal motsvarar ett antal av 2 673. Ungefär hälften gick i kurser för vad yrkesutbildningssakkunniga kallade utpräglade kvinnoyrken, såsom sömmerskor, damfrisörskor och väverskor, och en dryg fjärdedel i hemslöjdsbetonade kurser. Många sömnads- och vävkurser räknades emellertid till det husliga området, framför allt kurser avsedda för husmödrar eller anställda i enskilda hem. Av de inemot 64 000 kursdeltagarna på det husliga området besökte 35 000 sömnadskurser, medan matlagnings- och hushållskurser drog 15 500 och vävkurser 6 000 deltagare.

Utredningen visade också att de som gick i kurser på det husliga området mera sällan än de övriga avbröt studierna före kursens slut. Däremot var avbrottsfrekvensen hög i handelskurserna. För samtliga näringsgrenar var den avsevärt mycket lägre i heltidskurser än i deltidskurser. Se följande sammanställning som visar dels antalet deltagare vid kursens början under arbetsåret 1951/52, dels den andel av dessa som slutade i förtid.

Kursens längd	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete
Antal deltagare i kurser om			
högst 90 timmar	5 873	25 190	32 725
91-600 "	12 252	7 483	29 101
Heltidskurser 1)	4 320	2 296	1 923
Samtliga kurser	22 445	34 969	63 749
Avbrottsprocent i kurser om			
högst 90 timmar	15,5	23,6	5,4
91-600 "	16,9	26,9	7,6
Heltidskurser 1)	6,7	7,0	4,3
Samtliga kurser	14,6	23,2	6,4

1) Inkl övriga kurser om minst 601 timmar.

8.2 Tiden från och med 1960

Den snabba ökningen av yrkesutbildningen under senare hälften av 1950-talet fortsatte under hela 1960-talet. Se tabellerna 17 och 20-21. Man måste dock observera att uppgifterna från och med 1960, som sammanställts av SCB, inte alltid är fullt jämförbara med tidigare års redovisning, som gjorts av KÖY enligt i några fall andra principer. Se kap 0.4.

Från och med 1960 avser statistiken antalet kursdeltagare, ej som förut nettoantalet personer i yrkesutbildning. Bland kursdeltagarna blev det möjligt att lämna separata uppgifter om kvinnorna. Ett nytt klassifikationssystem började tillämpas som var särskilt detaljerat för heltidskurserna. I tabell 20 har heltidskurserna sammanförts i endast 6 grupper men i SM redovisas de fördelade på ett mycket stort antal utbildningsgrenar, och i SCBs arkiv förvaras dessutom underlag för ytterligare specialredovisning.

Klassifikationssystemet reviderades efter hand. Bl a genomfördes år 1968 i samarbete med SÖ en mera detaljerad redovisning än tidigare av utbildningen för olika vårdyrken. Samtidigt gjordes vissa omflyttningar mellan huvudgrupperna. Vissa serviceyrken sammanfördes sålunda med utbildningen på det husliga området. Detta medförde en viss ökning av antalet manliga kursdeltagare inom denna grupp, som i SM från och med 1968 benämns Service inkl huslig utbildning.

För att resultaten skulle komma fram snabbare flyttades räkningstillfället år 1966 till den 15 september efter att förut ha varit den 15 oktober. Det visade sig emellertid att många av deltidskurserna inte hade kommit igång i mitten av september. Endast 85 813 deltagare i deltidskurserna redovisades den 15 september 1966 mot 108 148 den 15 oktober 1965. Se tabell 21. Minskningen motsvarade 20,7 %. SÖ gjorde en jämförelse mellan antalet deltagare i september och oktober 1964 och fann att antalet detta år var 26,8 % högre i oktober än i september. Skillnaden mellan det antal som redovisats 1965 och 1966 berodde därför säkerligen på att dagen för räkningen ändrats. År 1967 insamlades uppgifter om deltidskurserna återigen den 15 oktober, men för heltidskurserna bibehölls den 15 september som räkningsdatum.

Flera av riksdagsbesluten under 1960-talet medförde genomgripande förändringar för yrkesutbildningen. Se kap 0.3.4. Med bifall till prop 1967:85 beslöts att kommunal gymnasial utbildning för vuxna skulle få anordnas från den 1 juli 1968. Till denna kommunala vuxenutbildning fördes också yrkesskolans deltidskurser. Med bifall till prop 1968:140, som i huvudsak grundats på Yrkesutbildningsberedningens principbetänkande (SOU 1966:3), beslöts att de tre skolformerna fackskola, gymnasium och yrkesskola skulle sammanföras till en skolform den 1 juli 1971. I denna skolform, vars namn sedermera fastställdes till gymnasieskolan, skulle den utbildning som motsvarades av yrkesskolans heltidskurser ingå efter viss omorganisation. Den inledande utbildningen skulle kunna bli gemensam för ett flertal utbildningsvägar, vilka skulle successivt differentieras. Yrkesskolans heltidskurser skulle därvid ersättas av linjer och specialkurser inom gymnasieskolan av olika längd. I tabellerna 20-21 avslutas sålunda statistiken för deltidskurserna med ht 1967 och för heltidskurserna med ht 1970.

Tabell 20 visar att antalet deltagare i heltidskurserna åren 1960-1970 steg från 52 415 till 82 096 eller med 56,6 %. Männens antal steg från 32 902 till 43 925 eller med en tredjedel, medan antalet kvinnor steg från 19 513 till 38 171, vilket innebär att det ungefär fördubblades. Kvinnornas andel av samtliga deltagare i heltidskurser var 37,2 % år 1960 och 46,5 % år 1970. Denna ökning sammanhänger med den synnerligen kraftiga utbyggnaden av vårdyrkesutbildningen inom yrkesskolan, där det övervägande antalet kursdeltagare var kvinnor. Det bör kanske nämnas, att sjuksköterskeutbildningen redovisades i annat sammanhang och inte medräknades i denna statistik över yrkesskolan.

Texttabell 8 b YRKESSKOLANS HELTIDS- OCH DELTIDSKURSER: RELATIV FÖRDELNING AV MANLIGA OCH KVINNLIGA KURSDELTAGARE EFTER UTBILDNINGENS INRIKTNING, 1960 OCH 1967

Utbildningsområden	Heltidskurser		Deltidskurser	
	15 okt 1960	15 sept 1967	15 okt 1960	15 okt 1967
Manliga kursdeltagare				
Teknisk utbildning	11,8	15,2	19,9	31,7
Industri och hantverk	74,5	67,9	45,5	34,3
Kontor och handel	8,7	10,1	33,1	29,8
Husliga områden	1,5	1,5	1,0	1,3
Vårdyrken	0,0	0,7	0,0	0,2
Övrig utbildning	..	4,5	0,6	2,7
Summa	100	100	100	100
Kvinnliga kursdeltagare				
Teknisk utbildning	1,3	1,8	0,4	0,9
Industri och hantverk	15,4	12,4	4,1	5,7
Kontor och handel	43,2	30,8	51,5	49,4
Husliga områden	31,3	28,3	43,8	40,5
Vårdyrken	7,8	23,6	0,1	2,5
Övrig utbildning	1,0	3,0	0,2	1,0
Summa	100	100	100	100
Samtliga kursdeltagare				
Teknisk utbildning	7,9	9,8	7,5	13,0
Industri och hantverk	52,5	45,3	19,3	16,9
Kontor och handel	21,6	18,6	44,7	41,7
Husliga områden	12,6	12,4	28,1	25,2
Vårdyrken	2,9	10,0	0,0	1,6
Övrig utbildning	2,6	3,9	0,3	1,7
Summa	100	100	100	100

Källor: Tab 20-21

I deltidskurserna var antalet deltagare ungefär oförändrat från 1960 till 1967. Båda dessa år var två tredjedelar av samtliga kursdeltagare kvinnor. Vare sig det gäller heltids- eller deltidsutbildning visar texttabell 8 b i likhet med så många andra undersökningar, att männen företrädesvis väljer utbildning för yrken inom industri och hantverk, medan kvinnorna gärna väljer utbildning för husliga områden eller kontor och handel. De förut nämnda ändringarna av klassifikationssystemet torde endast ha haft marginell inverkan på denna fördelning.

I den tekniska utbildningen inom yrkesskolan ingick bl a tekniska dagskolor, som redovisas bland heltidskurserna, och tekniska aftonskolor, som medräknas bland deltidskurserna. Studietiden var 5 terminer vid dagskolorna och (med samma studiemål) 10 terminer vid aftonskolorna. I allmänhet var studiegången upplagd i två etapper, nämligen en teknikerkurs, som omfattade 3 (i aftonskolan 6) terminer, och som medförde ett särskilt kompetensbevis som tekniker, och en högre fackkurs om 2 (i aftonskolan 4) terminer, som innebar utbildning till institutsingenjör. Inträdesfordran till den lägsta terminskursen var enbart folkskola. För personer med mera omfattande förutbildning kunde studietiden förkortas. Det bör understrykas att dessa skolor gjorde det möjligt att få denna ingenjörsutbildning på folkskolans grund.

Studiegången var mycket pressande, i synnerhet i aftonskolan, där den omfattade 14-16 lektioner i veckan jämte åtskilligt hemarbete. Det innebar att eleverna efter den ordinarie arbetsdagens slut under fyra kvällar i veckan hade fyra lektioner, och detta i åtskilliga fall under tio terminer i följd. Många genomförde detta kraftprov, men många avbröt utbildningen tidigare, antingen efter att ha fått teknikerkompetens eller utan någon formellt avslutad utbildning. Någon statistik över omfattningen av studieavbrotten torde inte finnas, men enligt många utsagor var den mycket hög i aftonskolan. Se nedan.

Av de tekniska skolorna med dagundervisning, här kallade tekniska dagskolor, benämndes i synnerhet de privata skolorna ofta tekniska institut. Enligt 1948 års tekniska skolutrednings betänkande Tekniska skolutbildningen (SOU 1955:21) fanns det år 1955 tre kommunala tekniska skolor, som meddelade en flerårig teknisk utbildning byggande på folk- och fortsättningsskolans kunskapsmått, nämligen skolorna i Hässleholm, Katrineholm och Örnsköldsvik. De hade sammanlagt 933 elever år 1953. Bland privata tekniska institut räknade utredningen med att fem hade kurser som till formen liknade de kommunala tekniska skolornas kurser.

Den första kommunala tekniska aftonskolan inrättades år 1939 i Stockholm. Se kap 6.3. År 1947 inrättades en sådan skola i Örebro, och år 1955 fanns enligt Tekniska skolutredningen sådana skolor i 7 städer med sammanlagt 2 013 elever. För åren 1957-59 redovisar KÖY följande antal kommunala aftonskolor och deras elever:

	Skolor	Elever
1957	17	3 211
1958	23	4 225
1959	29	5 173

Dessa elever ingår i KÖYs redovisning för deltidskurserna inom industri och hantverk. Bland heltidskurser om minst 5 månaders längd finner man följande uppgifter om kommunala tekniska skolor, dvs skolor med dagundervisning:

	Skolor	Elever
1957	7	1 455
1958	8	1 571
1959	9	1 440

Enligt den statistik som utarbetades av SCB var antalet tekniska aftonskolor (inkl privata) 42 år 1960 och 69 år 1965. Utvecklingen av elevantalet i tekniska dag- och aftonskolor under 1960-talet framgår av tabell 22. Nedgången från årtiondets mitt sammanhänger med de olika skolorganisatoriska beslut som fattades vid denna tid. De tekniska dagskolorna kom sålunda att i ökande utsträckning ersättas av fackskolans tekniska linje, medan aftonskolan avvecklades och motsvarande kurser i stället började anordnas inom kommunal vuxenutbildning.

Tabell 22 visar att elevantalet vid räkningstillfällena var större vid afton- än vid dagskolorna. Studieavbrotten var emellertid fler i afton- än i dagskolorna. Det framgår indirekt av följande uppgifter om antalet examinerade från den högre fackkursen, som visar att de flesta av dem som nådde ända fram till institutsingenjörsutbildning hade tillhört dagskolor:

	Dagskolor	Aftonskolor	Summa
1960	1 047	612	1 659
1961	1 147	634	1 781
1962	1 404	703	2 107
1963	1 522	983	2 505

Åren 1962/63-1969/70 avgick följande antal elever med fullbordad utbildning från högre fackkursen vid de tekniska dagskolorna. Från de tekniska aftonskolorna föreligger inte motsvarande uppgifter.

	Samtliga	Därav kvinnor
1962/63	1 446	12
1963/64	1 770	27
1964/65	1 975	34
1965/66	2 385	35
1966/67	2 533	29
1967/68	2 526	49
1968/69	2 152	35
1969/70	1 334	15

8.3 Kurser för arbetslösa m fl

I den statistik över yrkesutbildningen som redovisats i kap 8.2 ingår inte de kurser för arbetslösa m fl, som anordnades av KÖY i nära samarbete med AMS. De verkstadsskolor för arbetslös ungdom som började inrättas år 1936 (se kap 6.2) ingår däremot i tabell 17. De avvecklades då arbetsmarknadsläget förbättrades. Den sista upphörde år 1951.

Som ett led i arbetet på den ekonomiska efterkrigsplaneringen utarbetade KÖY en promemoria angående yrkesutbildning för arbetslösa (SOU 1944:25), som lades till grund för en följande år utfärdad kungörelse (SFS 1945:445). Ur statsbidrags- och rekryteringssynpunkt var kurserna av två slag, kommunala, som anordnades av en kommun, huvudsakligen för kommunens egna arbetslösa, och centrala, som anordnades av KÖY för deltagare från ett större område eller från hela landet. Kurserna kunde vara:

nybörjarkurser, avsedda att ge en grundläggande yrkesutbildning åt arbetslös ungdom, som inte erhållit sådan utbildning tidigare,
fortbildningskurser, avsedda att ge en kompletterande yrkesutbildning åt arbetslösa med viss yrkeserfarenhet, samt
omskolningskurser, avsedda att ge en grundläggande yrkesutbildning åt arbetslösa i syfte att ge möjlighet till placering inom annat yrkesområde.

Genom kungörelsen reglerades också möjligheterna att av statsmedel utbetala timpenning till deltagare i fortbildnings- och omskolningskurser samt stipendier till deltagare i nybörjarkurser.

Yrkesutbildningskurserna för arbetslösa stod under ledning av KÖY, där en särskild fristående sektion inrättades för denna verksamhet. Se kap 0.3.3. I fråga om kursernas planläggning och anordnande skulle KÖY samråda med AMS. De båda verkens arbetsuppgifter kom efter hand att fördelas så att AMS bedömde behovet av kurser, kursernas yrkesinriktning och var de borde förläggas. AMS svarade också för urvalet av kursdeltagare och utbetalningen av bidrag till dem liksom för deras arbetsplacering efter avslutad kurs. På KÖY låg hela ansvaret för utbildningens genomförande, dvs för kursernas ledning pedagogiskt, tekniskt, administrativt och ekonomiskt. Ansvaret för att undervisningsplaner utarbetades åvilade sålunda KÖYs fristående sektion, som också skaffade lärare, lokaler, maskiner, verktyg och annan stadigvarande undervisningsmateriel osv för det hastigt stigande antalet kurser, som ofta inrättades med mycket kort varsel. Se 1960 års arbetsmarknadsutrednings betänkande Arbetsmarknadspolitik (SOU 1965:9), s 71 ff samt Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1959, s 120 ff.

Närmare riktlinjer för ansvarsfördelningen mellan de båda verken utformades först år 1960. I samband därmed inrättades en central rådgivande delegation för utbildningsfrågor, benämnd Samarbetsdelegationen för omskolningsfrågor m m (SAMS). Se Utbildning för arbetslösa. Betänkande av kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen (SOU 1974:79), s 68 f.

Syftet med kursverksamheten för arbetslösa har angivits vara att underlätta en återanpassning i arbetslivet. Arbetsmarknadspolitikens roll i fråga om yrkesutbildningen har också brukat anges så att den skall komplettera det reguljära utbildningsväsendet med mera flexibla och till det aktuella arbetsmarknadsläget anpassade insatser. Som övergripande mål angavs i prop 1966:52 att envar skulle tillförsäkras full, produktiv och fritt vald sysselsättning.

Genom riksdagens bifall till denna proposition blev det också möjligt att anordna s k bristyrkesutbildning, dvs utbildning i yrken där det är angeläget att snabbt öka tillgången på arbetskraft. Till denna utbildning kan i viss utsträckning även andra än arbetslösa hänvisas.

Kursverksamhetens omfattning var länge obetydlig. Se tabell 23, som bygger på statistik som sammanställts av KÖY. Till en början utgjordes flertalet deltagare av partiellt arbetsföra. Både de och flyktingarna kunde få bidrag till sitt uppehälle enligt särskilda regler. (Bland flyktingarna kom ett stort antal från Ungern efter krisen i november 1956.) Först år 1954 gavs möjligheter för AMS att ge utbildningsbidrag till alla kursdeltagare.

Under konjunkturnedgången år 1958 ökades verksamheten hastigt. Tabell 23 visar att antalet kurser steg från 53 år 1957 till 460 år 1960. Åren 1959 och 1960 utgjordes det övervägande flertalet kursdeltagare av arbetslösa.

Utvecklingen under 1960-talet framgår av tabell 24, där uppgifterna hämtats ur PM från SCB 1974:3, tabell 127, som i sin tur bygger på vissa häften av den av AMS utgivna serien Arbetsmarknadsstatistik. AMS insamlade den 15 i varje månad uppgifter om antalet personer som deltog i arbetsmarknadsutbildning, dvs sådan utbildning som meddelades vuxna personer

av sysselsättningspolitiska skäl och där deltagarna fick utbildningsbidrag enligt de särskilda bestämmelserna för vissa arbetslösa m fl. Se SOU 1965:9, s 81 ff och SOU 1974:79, s 71 ff. De tal som redovisas i tabell 24 är medeltal av antalet kursdeltagare den 15 i var och en av årets 12 månader. De har ansetts utgöra en god skattning av antalet elever under hela året. Tabellen visar att det på detta sätt beräknade antalet elever steg från 6 580 år 1960 till 33 883 år 1970 eller med andra ord att det femdubblades under denna period. Antalet kvinnor var 934 år 1960 och inte mindre än 15 702 år 1970, vilket innebär att deras andel av samtliga elever steg från 14 till 46 %. Vid sidan av denna statistik finns också uppgifter om antalet personer som påbörjat arbetsmarknadsutbildning under året. De som påbörjat mer än en utbildning har därvid räknats en gång för varje kurs. Se tabell 126 i PM från SCB 1974:3.

Tabell 24 visar en markant skillnad mellan utvecklingen i början och slutet av 1960-talet. Till en början svarade de av SÖ anordnade kurserna för arbetslösa, och bland dessa särskilt omskolningskurserna för den största ökningen. De bedrevs ofta i s k AMU-center. Under högkonjunkturen mot slutet av 1960-talet var ökningen av SÖs AMU-kurser mera begränsad, medan i stället den utbildning ökades, som bedrevs inom det reguljära utbildningsväsendet. Sistnämnda utbildning kunde i princip omfatta alla typer av utbildning utom sådan som ingick i det eftergymnasiala utbildningssystemet. Gränsdragningen betingades av de olika studiesociala förmånerna. De elever med utbildningsbidrag som följde reguljära utbildningskurser ingår både i SCBs statistik över dessa och i statistiken över arbetsmarknadsutbildningen.

Av personer som påbörjade arbetsmarknadsutbildning åren 1969-73 valde en tredjedel utbildning för olika tillverkningsyrken och en tredjedel utbildning för andra yrken. Den återstående tredjedelen gick till icke yrkesinriktad utbildning. De icke yrkesinriktade kurserna bestod huvudsakligen av olika typer av förberedelse för vidare yrkesutbildning. Bland dessa kurser ingick bl a undervisning i svenska för invandrare. Vid valet av yrkesutbildande kurser följde män och kvinnor det sedvanliga mönstret med kvinnorna dominerande inom olika kurser för vård- och serviceyrken och männen dominerande inom bl a verkstadsindustriområdet.

Kvinnornas starkt stigande andel av samtliga elever framgår av tabell 24. Enligt SOU 1974:79 var skillnaden mellan olika typer av kurser betydande. Inom de kurser som anordnades inom det reguljära utbildningsväsendet uppgick kvinnornas andel omkring år 1970 till två tredjedelar och inom de av SÖ särskilt anordnade kurserna till inemot hälften, medan deras andel inom olika slag av företagsutbildning var betydligt lägre.

Vissa uppgifter om åldersfördelningen meddelas dels i SOU 1965:9, dels i SOU 1974:79. Enligt den förstnämnda källan var den relativa åldersfördelningen i maj 1960 och 1963 följande:

Ålder	Maj 1960	Maj 1963
Under 18 år	16	14
18-21	30	23
22-34	35	31
35-44	13	18
Minst 45	6	14
Summa	100	100

Andelen yngre elever sjönk alltså mellan dessa år. Även de uppgifter som meddelas i SOU 1974:79 tyder på en minskning av antalet yngre elever. Uppgifterna i de båda källorna är inte helt jämförbara, men i båda fallen kan minskningen förklaras av att antalet elever i nybörjarkurserna sjönk under 1960-talet.

Flera försök har gjorts att utvärdera resultaten av arbetsmarknadsutbildningen. I slutet av 1950-talet angav AMS att 80-90 % av kursdeltagarna kunnat utplaceras i det yrke som utbildningen avsåg. Se Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1949, s 125.

I SOU 1965:9 redovisas på s 83 f resultaten av vissa efterundersökningar av sysselsättningsförhållandena för personer som genomgått nybörjar- och omskolningskurser. Den procentuella fördelningen av dem som avslutat utbildningen under andra kvartalet 1960 var den 25 augusti samma år följande:

Anställda i	
utbildningsyrket	66
närgränsande yrke	7
annat yrke	13
Summa anställda	86
Arbetssökande	3
Föremål för arbetsvård	1
Ej arbetssökande	10
Summa	100

Gruppen Ej arbetssökande omfattade bl a värnpliktiga och sjukskrivna.

En undersökning i september 1962 visade att 78 % av de manliga och 70 % av de kvinnliga deltagarna i omskolningskurserna hade fått arbete i öppna marknaden. Anställning i utbildningsyrket hade 45 % av männen och 49 % av kvinnorna. Vid bedömningen av dessa resultat bör man hålla i minnet att den alldeles övervägande delen av de utbildade var arbetslösa, som inte förut kunnat erhålla arbete i öppna marknaden. Andelen partiellt arbetsföra eller eljest svårplacerade var stor. Utbildningen har således i övervägande antalet fall varit en förutsättning för att de skulle få arbete.

Sedan 1969 genomför AMS en regelbunden uppföljning av alla som avslutat arbetsmarknadsutbildning. Skillnaden är markant mellan dem som avslutat yrkesinriktad resp icke yrkesinriktad utbildning. Av de senare fortsätter nära hälften i annan utbildning. Av dem som avslutat yrkesinriktad utbildning och som sökt arbete fick nära 85 % anställning även under så utpräglade lågkonjunkturår som 1971 och 1972. För dem som inte sökt arbete efter kursens slut var orsaken till detta i en del fall att de fortsatte sin utbildning. I många fall var orsaken sjukdom, hemarbete eller militärtjänst. Se SOU 1974:79, s 92 f.

9 Slöjdskolan – Tekniska skolan – Konstfackskolan

9.1 Slöjdskolan i Stockholm

År 1844 öppnades i enskild regi en söndagsritskola för hantverkare i lokaler som upplåts av Akademien för de fria konsterna. Efter framgångar i början fick skolan snart problem. Det visade sig att flera hantverksmästare såg med ovilja på denna undervisning, som hade till syfte att höja de unga lärlingarnas och gesällernas bildningsnivå. Därtill kom ekonomiska svårigheter. Se Wernlund, Brita, Några drag i den svenska yrkesutbildningens utveckling, s 21 ff och Wollin, Nils, Från ritskola till konstfackskola, s 23 ff.

Följande år bildades Svenska slöjdföreningen, som bland sina främsta uppgifter räknade att främja undervisningen i konsthantverk. Denna förening beslöt att överta skolan, och i januari 1846 började undervisningen i dess regi. Namnet ändrades då till Svenska slöjdföreningens skola, ett namn som 1866 ändrades till Slöjdskolan i Stockholm. Skolan fick anslag från Stockholms stad från och med 1847 och från staten från och med 1848. Undervisningen pågick till en början på söndagsförmiddagarna och dessutom under en kväll i veckan. Den utsträcktes inom kort till att också omfatta övriga vardagskvällar (se nedan).

År 1849 hade skolan 287 elever, som tillhörde 61 olika yrken. De mästare som fanns i Stockholm vid denna tid tillhörde enligt Tabellverket omkring 90 olika hantverksyrken. I en del av dessa yrken var dock endast någon enstaka mästare verksam. Om man bortser från dem torde man kunna säga att skolans elever rekryterades från alla de viktigaste bland de olika hantverksyrken som utövades i staden. I tabell 25, som redovisar elevantalet fram till slutet av 1870-talet, har eleverna fördelats på de största yrkesgrupperna, av vilka flertalet var hantverksyrken. Underlaget till denna tabell återfinns i Wollins ovannämnda arbete.

Skolans direktion insamlade ett omfattande statistiskt material, som delvis återgavs i årsberättelserna. På grund av de höga kostnaderna kritiserades statistikinsamlingen av samtiden (aa s 216), men tack vare detta material har Wollin kunnat belysa sin framställning med utförlig statistik.

Direktionen underbyggde vid något tillfälle själv en framställning med hjälp av statistik (aa s 57). För att understryka att skolan var en angelägenhet för hela landet, ej enbart för huvudstaden, lämnade direktionen uppgifter om elevernas fördelning efter födelseort. År 1850 var endast något över hälften av eleverna födda i Stockholm, medan de övriga kom från spridda orter i landet. En kom från Norrbotten, några från Skåne och ett par från utländsk ort. Jfr texttabell 9 a, som visar utvecklingen under ett senare skede. Även uppgifter om åldern sammanställdes. Av de elever som angivit födelsedatum i skolmatrikeln var jämnt hälften över 19 år. De tre yngsta var endast 10 år, medan de 14 äldsta var mellan 27 och 38 år.

Sedan 1846 års fabriks- och hantverksordning öppnat möjlighet för kvinnor att idka hantverk gjorde skolan upprepade framställningar om att få ordna undervisning också för kvinnor. Dessa förslag stötte länge på motstånd, inte minst i riksdagen. Våren 1858 lyckades emellertid skolans rektor "smussla" in två kvinnliga elever, och därmed var isen bruten. Redan hösten 1858 annonserades att skolans undervisning i mån av plats var öppen även för kvinnor. Den första terminen mottogs 20 kvinnliga elever och redan nästa termin 61. Ett decennium senare hade deras antal stigit till över 800. Se Wollin, aa s 68 ff. Jämför tabell 25, som visar att de kvinnliga elevernas antal till en början steg snabbt både i absoluta och relativa tal. Att ökningen sedan upphörde kan möjligen förklaras av att andra utbildningsmöjligheter började öppnas för kvinnor.

Dessa uppgifter avser antalet inskrivna elever. Den omfattning i vilken dessa deltog i undervisningen redovisas för läsåret 1873/74 av 1872 års kommitté för den tekniska undervisningen (se nedan). Hela antalet inskrivna var då 1 495 män och 827 kvinnor, men 70 män och 39 kvinnor begagnade inte undervisningen i något ämne. De övriga deltog i följande antal läroämnen:

Elever som läste	Män	Kvinnor
Ett ämne	373	129
Två ämnen	392	170
Tre till fem ämnen	543	427
Minst sex ämnen	117	62
Summa elever	1 425	788

Kommittén beräknade på grundval härav att de manliga eleverna i medeltal besökte 66 lektio-

ner under hela läsåret eller omkring 2 1/4 lektion i veckan, och de kvinnliga eleverna 115 lektioner under hela året, motsvarande 4 lektioner i veckan.

Skolans drift blev i längden alltför ansträngande för slöjdföreningen, som år 1860 överlämnade den med samlingar och inventarier till staten. Den ställdes då under överinseende av kommerskollegium, som var tillsynsmyndighet till år 1886, då skolan ställdes direkt under ecklesiastikdepartementet.

Enligt de stadgar som utfärdades i samband med förstatligandet (SFS 1860:63) var skolans ändamål att "meddela undervisning i de läroämnen, som äro nödwändiga för en på insigt grundad utöfning af de industriella yrkena, och dymedelst befrämja svenska näringarnes och konstflitens utveckling och förkofran". Enligt Wollin innebar dessa stadgar att en teknisk-industriell orientering tagit överhanden över den tidigare ambitionen att estetiskt söka bilda och höja både arbetarna och en större allmänhet (aa s 129).

Skolan skulle ta emot lärjungar av bägge könen, företrädesvis arbetare som redan inträtt i något av de industriella yrkena. De skulle i regel ha fyllt 13 år men kunde i undantagsfall vara ännu yngre. De kvinnliga eleverna skulle undervisas i särskilda lärosalar och såvitt möjligt på särskilda lärotider.
För att göra utbildningen effektiv delade man upp eleverna i yrkesgrupper. År 1868 var dessa ej mindre än nittio stycken, men senare sammanförde man besläktade yrken, så att antalet grupper blev något mindre. Ämnena var valfria, och som ovan nämnts valde många elever att studera ett enda eller ett fåtal ämnen.

Läsåret varade från 1 oktober till 30 april med ett kort juluppehåll. Undervisning pågick dels på söndagsförmiddagarna, dels på vardagskvällarna eller för några elevgrupper på andra tider på vardagarna. Eleverna förväntades även deltaga i den söndagsgudstjänst som anordnades inom skolan.

Slöjdskolans organisation och ändamål behandlades av 1872 års kommitté för den tekniska undervisningen ett specialbetänkande, som avgavs i november 1875 och som ingår i 1878 års riksdagstryck. Kommittén framhöll, att både begränsning och klarhet saknades i Slöjdskolans program och elevernas studieanvisningar. Undervisningen vacklade mellan en elementär allmänbildning, som samtidigt meddelades i folkskolan, och en rent teknisk orientering. Naturligast hade varit, om tyngdpunkten lagts på ämnen som konstindustriell fackteckning och formlära. Kommittén föreslog, att institutionens grund alltjämt skulle utgöras av en afton- och söndagsskola, i det stora hela befriad från de tidigare folkskoleämnena och med tyngdpunkten lagd på frihandsteckning och modellering. I det närmaste parallellt härmed skulle inrättas en teknisk undervisningsanstalt för kvinnor. Som överbyggnad skulle inrättas en högre konstindustriell läroanstalt och en byggnadsyrkesskola.

Genom beslut av 1878 års riksdag ombildades och utvidgades skolan i huvudsaklig överensstämmelse med kommitténs förslag. I samband därmed fck den namnet Tekniska skolan i Stockholm, ett namn som den sedan behöll till 1945.

9.2 Tekniska skolan i Stockholm 1878–1890

Stadgar för Tekniska skolan i Stockholm utfärdades den 1 november 1878 (SFS 1878:55). De trädde i kraft den 1 september 1879. Skolans ändamål angavs där med samma ordalydelse som i Slöjdskolans stadgar, trots kommitténs kritik, och samma formulering bibehölls även i de förnyade stadgar för Tekniska skolan, som utfärdades 1891 och som med smärre ändringar gällde till utgången av juni 1941.

Som en omedelbar följd av omorganisationen sjönk elevantalet katastrofalt. Slöjdskolan hade under sitt sista arbetsår 1878/79 haft 2 428 elever, av vilka 1 451 studerat aritmetik, 1 190 "skrivkonst", 1 019 linear frihandsteckning, 703 naturlära och allmän varukännedom, 602 svenska språket osv. Avsikten var att dessa ämnen inte skulle ingå i Tekniska skolans läroplan, i varje fall inte som huvudämnen. Under denna skolas första arbetsår 1879/80 var elevantalet sålunda endast 829, och det dröjde åtskilliga år innan elevtillströmningen åter ökade. Se tabell 26, där man bör observera, att perioden 1879–1885 omfattar sex läsår, medan den sista perioden i tabell 25 endast omfattar fyra läsår.

Tekniska skolan omfattade från och med ht 1879 fyra huvudavdelningar, nämligen

a) teknisk afton- och söndagsskola
b) teknisk skola för kvinnliga lärjungar
c) högre konstindustriell skola med en underavdelning för utbildning av teckningslärare
d) byggnadsyrkesskola

Minimiåldern för inträde var utom i särskilda undantagsfall 14 år både i den tekniska afton- och söndagsskolan och i den tekniska skolan för kvinnliga lärjungar, 15 år i den högre konstindustriella skolan och i byggnadsyrkesskolan och 18 år i avdelningen för teckningslärarutbildning.

Den tekniska afton- och söndagsskolan var företrädesvis avsedd för manliga elever som redan var yrkesverksamma. Undervisningen bedrevs därför på sådana tider, att den var tillgänglig för arbetare som om dagen var sysselsatta i fabriker och hantverk. Eleverna var uppdelade i tre undervisningsgrupper. En av dessa grupper omfattade elever som huvud-

sakligen önskade konstindustriell utbildning, en annan grupp var avsedd för elever som arbetade inom mekaniska yrken, medan den tredje omfattade övriga manliga elever. Lärarkollegiet utarbetade speciella läroplaner för olika studieriktningar. Eleverna hade emellertid stor frihet i fråga om ämnesval och liksom fallet var i Slöjdskolan deltog många av eleverna endast i undervisningen i ett enda eller några få ämnen. Jfr texttabell 9b.

Den tekniska skolan för kvinnliga lärjungar hade till syfte att ge erforderlig teknisk undervisning åt kvinnor som ägnat sig eller ville ägna sig åt industriella yrken. Skolan borde "meddela de vetenskapliga och konstnärliga insigter och färdigheter, hvilka äro grundläggande för den tekniska verksamhet, som af qvinnor med fördel kan utöfvas". Liksom i afton- och söndagsskolan fanns stor valfrihet i fråga om undervisningsämnen.

Den högre konstindustriella skolan meddelade undervisning åt sådana manliga och kvinnliga lärjungar som var i behov av och ägde förmåga att inhämta en högre kunskap i de i konstindustriellt hänseende viktigaste ämnena och som kunde ägna hela eller större delen av sin tid åt denna undervisning. Utbildningen till mönsterritare och modellörer framhävdes särskilt i stadgan. Elev som ägnade större delen av sin tid åt undervisningen beräknades kunna genomgå fullständig kurs på 3 år. Det var emellertid också möjligt att bedriva studier i mindre omfattning.

Som ovan nämnts hade den högre konstindustriella skolan en underavdelning för utbildning av lärare i teckning och modellering. Denna avdelning, som vanligen kallades Teckningslärarseminariet, var avsedd för blivande lärare i teckning, senare också i välskrivning, vid rikets allmänna och tekniska läroverk samt vid folkskoleseminarierna. Utbildningen av dessa lärare hade tidigare tillgått så, att konstnärer som utbildats vid Akademien för de fria konsterna och som kunde antas ha lust och fallenhet för att bli lärare fick genomgå en kortare kurs i teckningens metodik m m. Inga krav hade varit fastställda vare sig på den blivande teckningslärarens allmänbildning eller på längden av utbildningen vid akademin. Enligt stadgan för Tekniska skolan skulle den som sökte sig till teckningslärarutbildning förutom ådagalagd skicklighet i frihandsteckning, linearritning m m också visa intyg över allmän skolbildning. Enligt SOU 1938:49 kom sistnämnda krav efterhand att motsvara realexamen eller normalskolekompetens. Se vidare Wollin, s 265 ff och 335 ff.

Byggnadsyrkesskolan var avsedd för personer inom byggnadsyrket som ville förvärva "de kunskaper som erfordras för den närmaste ledningen vid byggnaders utförande" och som uteslutande ville använda vintermånaderna för denna utbildning. Läsåret varade endast från slutet av november till början av april, men en fullständig lärokurs beräknades omfatta tre sådana läsår. Många slutade emellertid innan de fått fullständigt avgångsbetyg. I en del fall tycks detta ha berott på att de inte hade tillräckliga teoretiska förkunskaper. På begäran av skolan skärpte Kungl. Maj:t inträdesfordringarna från och med 1891, så att de skulle motsvara kunskaper från femklassigt läroverk. Se Wollin, s 273.

Hösten 1890 utökades organisationen genom att en maskinyrkesskola inrättades. Enligt de förnyade stadgar för Tekniska skolan som utfärdades den 10 juli 1891 (SFS 1891:47) var denna maskinyrkesskola avsedd för personer tillhörande de mekaniskt tekniska yrkena, vilka i likhet med eleverna vid byggnadsyrkesskolan ville utbilda sig till arbetsledare och för denna utbildning uteslutande använda vintermånaderna. Läsåret varade från 1 november till 30 april. En fullständig lärokurs kunde genomgås under loppet av två eller tre sådana läsår.

9.3 Tekniska skolan i Stockholm 1891–1945

De förnyade stadgar som utfärdades 1891 (SFS 1891:47) gällde med smärre ändringar till utgången av 1941. Som förut nämnts hade skolan sorterat direkt under ecklesiastikdepartementet sedan 1886, men då SÖ inrättades ställdes den under dess tillsyn. Jämför kap 0.3.1.

Från mitten av 1890-talet ökade tillströmningen till Tekniska skolan. Denna i och för sig glädjande utveckling medförde en hård ansträngning av resurserna. Detta gällde framför allt den tekniska afton- och söndagsskolan, där antalet elever läsåret 1895/96 var 1 013 och tre år senare 1 329. Den hotade att sprängas, och i oktober 1898 förbjöds så gott som all nyinskrivning. Man tillät dock på våren 1899 viss nyintagning "med tanke på hitresta landsortsbor". Jfr texttabell 9a, som visar att av eleverna under 1800-talets sista decennium endast 35 % var födda i Stockholm. Elevantalet kulminerade arbetsåret 1904/05, då den tekniska afton- och söndagsskolan hade 1 441 elever. Tabell 28 visar att ett bottenläge nåddes 1923/24. Även detta år omfattade aftonskolan det övervägande flertalet av de vid Tekniska skolan inskrivna eleverna. Det kan tilläggas att skolan år 1922 fick tillstånd att helt förlägga de dittillsvarande söndagslektionerna till vardagar, sedan eleverna tack vare åttatimmarsdagen ansågs ha fått tid över på vardagskvällarna.

I övriga avdelningar av Tekniska skolan var elevantalet väsentligt lägre än vid aftonskolan. Sålunda hade den tekniska skolan för kvinnliga lärjungar, som var en dagskola, endast 289 elever vid sekelskiftet, och från omkring 1910 började dess elevtillströmning minska ytterligare. Tabell 26 visar en motsatt

Texttabell 9 a TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM: ELEVER FÖDDA I OCH UTANFÖR STOCKHOLM LÄSÅREN 1879-1925

Anmärkning. Uppgift om födelseort saknas för eleverna i Högre konstindustriella skolan.

Läsår	Antal elever födda i				Elever födda i Stockholm i % av samtliga elever
	Stockholm	Övriga Sverige	Utom-lands	Summa	
Tekniska afton- och söndagsskolan					
1879-1890	3 169	5 745	229	9 143	34,7
1890-1900	3 288	5 852	220	9 360	35,1
1900-1915	8 493	9 979	382	18 854	45,0
1915-1925	4 350	3 484	193	8 027	54,2
Summa 1879-1925	19 300	25 060	1 024	45 384	42,5
Tekniska skolan för kvinnliga elever					
1879-1890	1 258	1 104	59	2 421	52,0
1890-1900	1 221	1 456	111	2 788	43,8
1900-1915	1 605	2 050	116	3 771	42,6
1915-1925	696	796	82	1 574	44,2
Summa 1879-1925	4 780	5 406	368	10 554	45,3
Byggnadsyrkesskolan					
1879-1890	..	..	..	..	..
1890-1900	..	..	..	..	..
1900-1915	607	601	14	1 222	49,7
1915-1925	232	228	5	465	49,9
Summa 1900-1925	839	829	19	1 687	49,7
Maskinyrkesskolan					
1890-1900	161	255	2	418	38,5
1900-1915	767	609	13	1 389	55,2
1915-1925	755	387	14	1 156	65,3
Summa 1890-1925	1 683	1 251	29	2 963	56,8

Källa: Wollin, Från ritskola till konstfackskola

Texttabell 9 b TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM: ANTAL ELEVER SOM DELTAGIT I UNDERVISNINGEN I VISSA ÄMNEN LÄSÅREN 1879/80, 1890/91 OCH 1899/1900

Anmärkning. Uppgifter om ämnesvalet i byggnadsyrkes- och maskinyrkesskolorna saknas i källan till denna tabell.

	1879/80	1890/91	1899/1900
Tekniska afton- och söndagsskolan			
Aritmetik	99	119	54
Geometrisk konstruktionsritning	88	200	187
Perspektivlära	52	64	42
Konstindustriell fackteckning	46	142	170
Frihandsteckning	175	254	219
Figur- och landskapsteckning	40	62	106
Ornamentmodellering	36	71	44
Målning	20	125	158
Välskrivning och textning	91	149	183
Bokföring	66	76	45
Uppsatsskrivning	18	41	38
Tekniska skolan för kvinnliga lärjungar			
Algebra	78	111	181
Aritmetik	204	250	666
Geometri	95	162	415
Varukännedom	49	13	16
Byggnadskonstruktionslära med ritning	66	50	69
Byggnadsritning jämte formlära	63	15	14
Geometrisk konstruktionsritning	241	471	843
Perspektivlära	76	35	30
Konstindustriell fackteckning	104	229	206
Mekanisk fackritning	47	54	109
Frihandsteckning	407	612	866
Figur- och landskapsteckning	96	51	76
Ornamentmodellering	47	54	55
Målning	55	60	32
Välskrivning och textning	91	105	69
Bokföring	65	38	51
Uppsatsskrivning	26	110	141
Högre konstindustriella skolan			
Högre konstindustriell frihandsteckning	6	53	76
Figurteckning	6	44	0
Figurmodellering	4	6	14
Ornamentmodellering	3	18	29
Skärning i trä	1	15	27
Målning	2	27	44
Stillära och konsthistoria	6	48	68

Källa: Wollin, Från ritskola till konstfackskola

Texttabell 9 c TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM: ANTAL ELEVER SOM DELTAGIT I UNDERVISNINGEN I VISSA ÄMNEN LÄSÅREN 1920/21, 1928/29 OCH 1936/37

	1920/21	1928/29	1936/37
Tekniska afton- och söndagsskolan			
Aritmetik	542	332	356
Algebra	123	145	159
Geometri	273	243	283
Geometrisk konstruktionsritn m m[1]	473	385	466
Perspektivlära	25	41	81
Konstindustriell fackteckning	95	119	183
Frihandsteckning	459	395	498
Figurteckning	50	79	108
Ornamentmodellering	36	59	104
Textning och skönskrift	87	101	172
Uppsatsskrivning	78	38	84
Tekniska skolan för kvinnliga lärjungar			
Geometri	30	34	20
Varukännedom och allmän naturlära	35	14	50
Geometrisk konstruktionsritn m m[1]	78	148	125
Perspektivlära	31	96	106
Konstindustriell fackteckning	91	164	146
Frihandsteckning	104	204	184
Figurteckning	64	140	136
Ornamentmodellering	39	74	92
Målning	77	144	134
Textning och skönskrift	90	179	138
Högre konstindustriella skolan[2]			
Samtliga elever			
Konstindustriell fackteckning	82	118	129
Figurteckning	50	118	81
Dito, antik modell	..	..	56
Figurmodellering	22	33	45
Ornamentmodellering	20	36	57
Träskärning	29	40	34
Målning	75	106	125
Gipsgjutning	..	37	51
Stillära och konsthistoria	80	118	131
Kvinnliga elever			
Konstindustriell fackteckning	53	88	77
Figurteckning	34	88	51
Dito, antik modell	..	..	32
Målning	53	80	74
Stillära och konsthistoria	53	88	78

(forts)

Texttabell 9 c (forts)

	1920/21	1928/29	1936/37
Byggnadsyrkesskolan			
Matematik	30	64	63
Allmän fysik och kemi	14	24	33
Byggnadsmekanik	39	40	63
Byggnadskonstruktionslära med ritning	39	45	96
Byggnadsritning och formlära	39	40	96
Byggnadskonstlära med ritning	-	64	-
Geometrisk konstruktionsritning m m[1]	30	45	63
Perspektivlära	30	-	63
Frihandsteckning	39	-	-
Ornamentteckning	-	64	96
Fältmätning och avvägning	9	19	33
Bokföring	16	21	30
Uppsatsskrivning	14	24	33
Upprättande av kostnadsförslag	-	19	33
Maskinyrkesskolan			
Matematik	87	61	68
Mekanik med maskinlära	111	57	61
Fysik	35	32	38
Kemi med kemisk teknologi	35	32	38
Problemräkning i fysik och kemi	-	32	38
Varukännedom och allmän naturlära	52	29	30
Mekanisk teknologi med verktygslära	111	57	61
Byggnadskonstruktionslära med ritning	87	-	61
Byggnadskonstlära med ritning	-	57	-
Båtbyggeri med fartygsritning	59	23[3]	18[3]
Elektroteknik	111	57	61
Fältmätning och avvägning	59	57	61
Geometrisk konstruktionsritn m m[1]	87	32	38[4]
Mekanisk fackritning	87	89	99
Frihandsteckning	35	32	38
Bokföring	52	29	30
Uppsatsskrivning	35	32	38

1) Geometrisk konstruktionsritning med linearritning och deskriptiv geometri.
2) Inkl de elever vid teckningslärarseminariet, som deltagit i här redovisade ämnen. Ämnen som endast förekommit vid seminariet ingår ej.
3) Båtbyggnadslära.
4) Endast geometrisk konstruktionslära.

Källa: Yrkesutbildningen 1919/21-1936/37

utveckling för såväl den högre konstindustriella skolan som byggnadsyrkesskolan och maskinyrkesskolan. Vid dessa tre avdelningar hade flertalet elever förberett sig för inträde genom studier vid de båda förstnämnda, dvs aftonskolan respektive dagskolan.

Redan 1868 hade Slöjdskolan flyttat in i den fastighet vid Mästersamuelsgatan, där Tekniska skolan och sedemera Konstfackskolan hade sina lokaler ända till 1959. Länge fick skolan dock endast disponera en del av fastigheten. Som ovan nämnts var det många, särskilt bland aftonskolans elever, som endast deltog i undervisningen i ett fåtal ämnen. Det antal elever som samtidigt var närvarande var därför väsentligt lägre än summan av samtliga inskrivna. Trots detta tycks trängseln ha varit olidlig. Även den ekonomiska situationen blev allt mer ansträngd.

Under 1900-talets fyra första decennier framlades flera olika förslag som syftade till att förbättra förhållandena genom ökade anslag och genom en omorganisation av skolan. Se Wollin, s 289 ff. Genomgående för omorganisationsförslagen var att man ville skilja den tekniska fackutbildningen från den konstindustriella undervisningen. Sålunda föreslog 1907 års kommitte för den lägre tekniska undervisningens ordnande i sitt 1912 avgivna betänkande att byggnadsyrkesskolan och maskinyrkesskolan skulle skiljas från Tekniska skolan och bilda självständiga skolenheter. Tekniska skolan skulle i fortsättningen bestå av dels en yrkesskola för konstindustriella yrken, dels en högre läroanstalt, som skulle kallas konsthantverksskolan och vara förenad med en avdelning för utbildning av lärare i teckning och välskrivning.

Kommittén underströk särskilt vikten av att undervisningen lades så att den som komponerade ett föremål hade full förståelse för yrkesteknik och att hantverkaren fattade kompositionens konstnärliga karaktär. Samarbete och inbördes förståelse hade en konstituerande betydelse. Den ensidigt bedrivna undervisningen i ritning, målning och modellering borde lämna plats för praktiska övningar i ateljéer, verkstäder och laboratorier i skolan.

Wollin konstaterar att man här äntligen finner förslag till en organisation, som endast hade konstslöjdens och konstindustrins förädling som mål. Men dessa förslag, som endast upptog en ringa del av kommitténs hela betänkande, ledde inte till beslut. För Tekniska skolan följde nya utredningar under ytterligare ett kvartssekel, varunder situationen blev alltmer brydsam. Vid ett tillfälle måste styrelsen ta ett banklån för att täcka bränslekostnaderna och vid ett annat tillfälle ett lån ur "tillgängliga fonder" för att kunna betala lönerna.

Elvernas ämnesval under denna period framgår av texttabell 9c. Man observerar att eleverna i aftonskolan, där ju samtliga var män, i stor utsträckning studerade matematiska ämnen. I övrigt valde de liksom de kvinnliga eleverna i dagskolan framför allt konstruktions- och linearritning, olika slag av teckning samt textning och skönskrift. I den högre konstindustriella skolan samlade stillära och konsthistoria samt teckning och målning de flesta eleverna. I byggnads- och maskinyrkesskolorna var ämnena i huvudsak obligatoriska. De elever som utexaminerades från byggnadsyrkesskolan brukade kallas byggnadsingenjörer. De blev ofta byggmästare i Stockholm. En del fick platser på konstruktions- och byggnadskontor och några vidareutbildades vid Tekniska högskolan till arkitekter. De som utgick från maskinyrkesskolan blev i allmänhet arbetsledare eller ritare på verkstads- eller ritkontor. Se artiklar om dels Tekniska läroverket, dels Tekniska skolan i den minnesskrift till borgarrådet Oscar Larsson som utgavs 1940 under titeln Undervisningsroteln i Stockholm. Dessa skolor utvecklades sålunda till att motsvara tekniska fackskolor. Det tidigare väckta förslaget att de skulle utbrytas ur Tekniska skolan och att denna i samband därmed borde omorganiseras framfördes på nytt vid flera tillfällen, bl a år 1919 av sakkunniga som tillkallats av SÖ.

År 1935 hemställde Stockholms stadsfullmäktige att en statlig teknisk läroanstalt skulle inrättas i Stockholm genom omorganisation av motsvarande delar av Tekniska skolan. Efter ytterligare beredning behandlades denna framställning vid 1938 års riksdag. Se prop 1938:158 och SU 1938:152. Riksdagen beslöt att ett tekniskt gymnasium med teknisk fackskola successivt skulle upprättas i Stockholm under förutsättning av att byggnads- och maskinyrkesskolorna jämte den därmed sammanhängande undervisningen vid aftonskolan nedlades respektive omorganiserades. Nedläggningen var genomförd vid utgången av läsåret 1940/41. Som framgår av kap 10 började det tekniska gymnasiet inrättas ht 1938.

I sitt utlåtande 1938:152 konstaterade statsutskottet att frågan om omorganisation av övriga delar av Tekniska skolan var föremål för utredning. Därmed åsyftades arbetet inom 1936 års yrkesskolsakkunniga, som framlade två betänkanden under 1938. Enligt SOU 1938:8 skulle aftonskolan avvecklas och eventuellt ersättas av en kommunal yrkesskolekurs, medan dagskolan och den högre konstindustriella skolan skulle omdanas till en konstfackskola, som skulle stå öppen för både manliga och kvinnliga lärjungar. Den skulle ha en ettårig lägre kurs och en tvåårig högre kurs och vara differentierad i en allmän avdelning och åtta fackavdelningar. I SOU 1938:49 föreslog de sakkunniga att till konstfackskolan skulle anknytas ett teckningslärarinstitut med en lärotid av fyra år. De tre första årskurserna skulle vara gemensamma med Konstfackskolans

allmänna avdelning. Den fjärde årskursen skulle huvudsakligen omfatta ämnen och övningar avsedda för teckningslärarens pedagogiska utbildning. Före denna fyraåriga utbildning förutsatte de sakkunniga genomgång av en förberedande kurs i afton- eller dagskolan, så att den sammanlagda utbildningstiden vid Konstfackskolan i regel kom att omfatta minst fem år. Därtill kom så en förutbildning, vilken förutom erforderliga fackkunskaper borde innebära studentexamenskompetens i åtskilliga ämnen.

Innan dessa förslag hunnit underställas riksdagen utbröt andra världskriget. I 1940 års statsverksproposition (åttonde huvudtiteln, s 236) framhölls att förslaget om fortsatt omorganisation av Tekniska skolan under normala förhållanden sannolikt skulle ha föranlett proposition till 1940 års riksdag. Under rådande förhållanden måste dock ställningstagandet uppskjutas, eftersom ett fullföljande av skolans omorganisation skulle medföra betydande merutgifter för statsverket. Statsutskottet vid 1940 års lagtima riksdag anförde emellertid i sitt utlåtande nr 8, punkt 190 att Kungl. Maj:t i varje fall borde kunna lägga fram förslag till provisoriska förändringar i organisationen. Med anledning av detta uttalande framlades i 1941 års åttonde huvudtitel förslag till partiella reformer, vilka bifölls av riksdagen.

I överensstämmelse med riksdagens beslut upphävdes den 28 juli 1941 de stadgar för Tekniska skolan, som med smärre ändringar gällt sedan 1891 och ersattes av bestämmelser som intogs som bilaga till ett samma dag utfärdat kungl. brev. I dessa bestämmelser angavs att Tekniska skolans ändamål skulle vara "att meddela undervisning i de läroämnen, som äro nödvändiga för en på insikt grundad utövning av konsthantverk och konstindustri samt utbildning av lärare i teckning och välskrivning". Därigenom avskaffades äntligen den så länge kritiserade formulering, som ingått redan i Slöjdskolans stadgar och som inneburit att skolans ändamål var att meddela utbildning för industriella yrken.

Enligt de bestämmelser som utfärdades 1941 omfattade Tekniska skolan följande huvudavdelningar:

a) konstindustriell aftonskola
b) konstindustriell dagskola
c) högre konstindustriell skola med underavdelning för utbildning av lärare i teckning och välskrivning

Liksom tidigare var minimiåldern för inträde i såväl afton- som dagskolan 14 år. I den högre konstindustriella skolan sattes den till 16 år utom i avdelningen för teckningslärarutbildning, där den liksom förut skulle vara 18 år.

Både afton- och dagskolan blev tillgängliga för såväl manlig som kvinnlig ungdom. De fick nu karaktären av enbart förberedande skolor till den högre konstindustriella skolan, sedan undervisningen i vissa tekniska ämnen i aftonskolan indragits. Denna skulle i fortsättningen bedrivas inom Stockholms stads yrkesskoleväsende. Det betonades att undervisningen i aftonskolan skulle förläggas till sådana tider, att den blev tillgänglig för ungdom som om dagarna var sysselsatt inom hantverk och industri. Dagskolan var däremot huvudsakligen avsedd för icke-yrkesverksamma.

Den år 1941 genomförda omorganisationen, som var en direkt följd av att byggnads- och maskinyrkesskolorna brutits ut, var endast partiell. Den omfattade inte den högre konstindustriella skolan och det till denna knutna teckningslärarseminariet. Liksom i ditills gällande stadga omnämndes detta seminarium endast som en avdelning med uppgift att utbilda lärare i teckning och välskrivning vid rikets allmänna läroverk, folk- och småskoleseminarier samt tekniska m fl skolor. Särskilt anmärkningsvärt är att det fortfarande liksom 1891 angavs, att undervisningen skulle vara delad i en lägre tvåårig och en högre treårig kurs, trots att 1936 års yrkesskolesakkunniga framhållit, att ingen sökande till tvåårig kurs hade förekommit sedan 1899.

År 1943 framlade styrelsen för Tekniska skolan ett organisationsförslag, som i åtskilliga avseenden skilde sig från 1936 års yrkesskolesakkunnigas förslag, men som likväl tillstyrktes av flertalet remissinstanser. En av dessa var överstyrelsen för yrkesutbildning (KÖY), som var tillsynsmyndighet för skolan från januari 1944 till och med september 1964. Frågan om kostnadsfördelningen mellan staten och Stockholms stad ansågs dock otillräckligt utredd, och en ny utredning tillsattes år 1944. Sedan utlåtanden inhämtats över de förslag som framlagts åren 1943 och 1944, upptogs äntligen frågan om Tekniska skolans organisation till behandling vid 1945 års riksdag.

I prop 1945:296 framhöll departementschefen, att svenskt konsthantverk och svensk konstindustri vunnit stort anseende icke endast inom landets gränser utan också på världsmarknaden. Detta förpliktade till ökat arbete för att bibehålla och öka den redan uppnådda standarden. En viktig förutsättning för detta var att utbildningsmöjligheterna blev väl tillgodosedda. Inte minst gällde detta för Tekniska skolan i Stockholm, som under de förflutna hundra åren hade utvecklat sig från en ringa början till landets centrala bildningsanstalt inom dessa områden. Då erforderligt utredningsarbete nu slutförts var det önskvärt att skolans undervisning ordnades på ett mera tillfredsställande sätt än som ditills varit fallet.

Riksdagen beslöt att Tekniska skolan skulle omorganiseras från och med 1945/46 enligt riktlinjer som uppdragits i prop 1945:296 och SU 1945:235 och att skolans namn i samband därmed skulle ändras till Konstfackskolan.

Kostnadsfördelningen mellan staten och Stockholms stad löstes på följande sätt. Aftonskolan, som kunde jämföras med lärlings- och yrkesskola, skulle bekostas av staden som dock fick tillgodoräkna sig de för dessa skolor gällande statsbidragen. Beträffande dagskolan, som närmast var att jämställa med högre allmänt läroverk, skulle staden svara för lokaler m m, medan övriga kostnader skulle bäras av staten. För högre konstindustriella skolan och teckningslärarinstitutet, som var av intresse för hela riket, skulle staten svara för samtliga kostnader.

9.4 Konstfackskolan

På grundval av riksdagens beslut utfärdades en provisorisk stadga för Konstfackskolan genom ett kungl. brev den 29 juni 1945. Med vissa ändringar och tillägg gällde denna provisoriska stadga sedan i mer än 30 år. Enligt denna stadga har Konstfackskolan till ändamål att meddela undervisning i de läroämnen som är nödvändiga för en på insikt grundad utövning av konstindustri och konsthantverk (nyttokonst) samt att utbilda lärare i teckning och välskrivning.

Den nya organisationen innebar att aftonskolan och dagskolan ombildades till en konstindustriell skola med en lärotid av två år i dagskolan och tre år i aftonskolan. Vid den senare utsträcktes läsåret från 28 till 35 veckor. Därigenom fick läsåret samma längd i Konstfackskolans samtliga avdelningar. Högre konstindustriella skolan förkortades till tvåårig och organiserades för yrkesutbildning inom sju olika fack. I spetsen för varje fackavdelning ställdes en huvudlärare. Facken var följande: textilarbete, dekorativ målning, skulptur, keramik, möbler och inredning, metallarbete, reklam och bokhantverk. Inom den senare inrättades en särskild fotolinje. Med undantag av denna infördes motsvarande fackindelning också inom den konstindustriella utbildningen i såväl dag- som aftonskolan. Jfr texttabell 9d. Utbildningen av teckningslärare förlades nu till ett med skolan förenat teckningslärarinstitut med en treårig studietid föregången av en förberedande kurs på ett år i dagskolan eller två år i aftonskolan. Frivillig utbildning för undervisning i s k manlig slöjd anordnades för teckningslärarkandidaterna, och större vikt än tidigare lades vid deras pedagogiska utbildning.

Inträdesfordringarna har skärpts. Jfr SOU 1970:66, s 55 ff. Enligt stadgan gäller följande, om inte styrelsen för visst fall medger undantag. För inträde i dag- och aftonskolans utbildning i konstindustriella ämnen fordras att ha fyllt 15 men ej 35 år och att visa sig ha konstnärliga anlag och förutsättningar i övrigt för det yrke som utbildningen syftar till. De som söker sig till dag- eller aftonskolans förberedande undervisning för teckningslärarinstitutet skall i förra fallet ha fyllt 17 men ej 31 år, i senare fallet 16 men ej 30 år. De skall ha godkända betyg i realexamen eller i avgångsbetyg med normalskolekompetens i dels historia med samhällslära, dels matematik och skall kunna styrka sig ha konstnärliga anlag. (Grundskolans införande har föranlett viss anpassning av dessa bestämmelser.) Tabell 3.15 b i SOU 1970:66 visar att ett betydande antal bland de intagna avlagt studentexamen. För inträde i högre konstindustriella skolan fordras att ha fyllt 17 men ej 37 år, att ha erhållit avgångsbetyg från motsvarande yrkesavdelning inom dag- eller aftonskolan eller på annat sätt ha visat erforderliga kunskaper, att kunna förete intyg om två månaders praktisk verksamhet inom yrkesgrenen samt att visa sig ha goda konstnärliga anlag och i övrigt befinnas lämplig för högre utbildning inom densamma. - För inträde i teckningslärarinstitutet fordras att ha fyllt 18 men ej 32 år samt att ha erhållit avgångsbetyg från dag- eller aftonskolans förberedande undervisning för teckningslärarinstitutet med minst godkända betyg i samtliga obligatoriska ämnen.

Som villkor för att få avgångsbetyg från de olika skolorna fastställdes som regel dels att i högsta klassen i respektive skola ha fått minst betyget godkänd i samtliga obligatoriska ämnen, dels att under viss tid ha utövat praktisk verksamhet inom den yrkesgren utbildningen avser. Denna praktiktid akulle vara: inom dagskolans konstindustriella kurser minst två månader, inom aftonskolans konstindustriella kurser minst 12 månader och inom högre konstindustriella skolan ytterligare minst fyra månader efter erhållande av avgångsbetyg från dag- eller aftonskolan.

För de studerande vid teckningslärarinstitutet anordnas praktiken för första och andra årskursen i form av undervisningsövningar i en till institutet knuten övningsskola, där elever från Stockholms skolor i åldern fem till fjorton år undervisas av teckningslärarkandidaterna i frivillig teckning. I teckningslärarinstitutets tredje årskurs skall de studerande genomgå en särskild praktikkurs - provåret - som anordnas vid olika grund- och gymnasieskolor i Stockholm m fl kommuner. Efter genomförda studier vid teckningslärarinstitutet erhåller de studerande avgångsbetyg.

Förutom ordinarie elever, som följer undervisningen i den omfattning som erfordras för att få avgångsbetyg, undervisas också ett antal specialelever, som deltar i ett eller flera ämnen efter eget val med rätt att erhålla kunskapsbetyg i dessa ämnen. Se tabell 29 och

30. Enligt stadgan antas som specialelever främst personer "som redan inträtt i konstindustriellt yrke och som önska för deras yrkens rätta bedrivande erforderliga kunskaper" men som inte har tid att genomgå fullständig kurs. En annan kategori utgörs av s k extrastuderande, som följer aftonskolans undervisning i exempelvis teckning och målning, ofta som förutbildning för senare inträde i dagskolan. Påbyggnadselever är personer som efter avgång från högre konstindustriella skolan bereds möjlighet att kvarstanna i skolan för att genomföra större eller mer tidskrävande projekt än som eljest varit möjligt.

Det övervägande flertalet specialelever tillhörde aftonskolan. Som exempel kan nämnas, att av de 348 special- och extra elever som redovisas ht 1960 tillhörde inte mindre än 306 (varav 145 kvinnor) aftonskolan, medan 6 tillhörde dagskolan och 36 den högre konstindustriella skolan. Ht 1970 var antalet specialstuderande i aftonskolan 245, i dagskolan 17 och i högre konstindustriella skolan 35. Vid teckningslärarinstitutet mottogs endast ordinarie elever.

I de stencilerade redogörelser för elevantalet som utgavs av KÖY redovisas specialeleverna, sannolikt inklusive extra elever (extrastuderande), vid sidan av antalet ordinarie elever från och med 1947. Före den tiden kan man räkna med att det uppgivna elevantalet utom vid teckningslärarinstitutet avsåg summan av ordinarie elever och de kategorier som senare kallades special- och extra elever. Om man undantar de första krigsåren hade söndags- och aftonskolan minst 3 gånger så många elever som dagskolan. Se tabell 28. Liksom under tidigare perioder var det säkerligen många bland dessa som endast deltog i undervisningen i något enstaka ämne i aftonskolan och som sålunda enligt den senare tillämpade terminologin skulle ha kallats special- eller extra elever. Enligt tabell 29 var däremot antalet elever från och med 1947 lägre i afton- än i dagskolan.

Då SCB år 1960 övertog ansvaret för utbildningsstatistiken ändrades redovisningsprinciperna. Statistiken redovisar nu inte eleverna i särskilda skolor utan inom olika slag av utbildning. Uppgifterna i tabell 30 har därför hämtats ur Konstfackskolans tryckta årsredogörelser. Tabellen visar att antalet elever vid aftonskolan successivt minskades under 1960-talet, medan intagningen ökade både till högre konstindustriella skolan och till teckningslärarinstitutet. Det kan tilläggas att många inträdessökande avvisades. Man försökte avväga intagningen så att de avgående eleverna skulle ha möjlighet till en rimlig försörjning.

Av årsredogörelserna framgår att Konstfackskolan var stadd i en sjudande utveckling, trots att verksamheten reglerades av en alltmer föråldrad provisorisk stadga. Under en lång följd av år hade den framväxande konstindustriella undervisningen främst tagit sikte på konsthantverk. Formgivningen blev emellertid ett alltmer oumbärligt led även i den industriella produktionen av bruksvaror. För att skolan skulle kunna möta industrins växande behov av väl utbildade formgivare medgav KÖY i december 1961 en modernisering av undervisningsplanerna.

Redan dessförinnan hade konstfackutbildningen aktualiserats genom en interpellation i riksdagen. Se andra kammarens protokoll 1959 nr 6 och 13. I sitt svar på interpellationen uttalade ecklesiastikministern att det föreföll lämpligt att som ett led i en fortlöpande översyn av yrkesutbildningen också granska konstfackutbildningen från både kvantitativa och kvalitativa synpunkter. En sådan utredning framlades av styrelsen i april 1967 i ett stencilerat betänkande med förslag till Konstfackskolans framtida organisation. Jfr SOU 1970:66, s 68 ff.

I detta betänkande påvisades att en mycket stor majoritet av eleverna i både dag- och aftonskolan redan vid intagningen är mellan 19 och 24 år och att skolorna sålunda med hänsyn till elevernas ålder kan sägas ligga på nivån postgymnasial utbildning eller vuxenutbildning. Av vikt i detta sammanhang är också de nyintagnas skolunderbyggnad. Av 151 elever som hösten 1966 intogs i dagskolan hade 62 avlagt studentexamen och 28 realexamen, varjämte 22 hade normalskolekompetens. Sammanlagt 112 av 151 (75 %) hade alltså minst realexamen som grundutbildning före studierna i dagskolan. Motsvarande siffror för aftonskolan var 30 av 64, dvs knappt 50 %.

Konstfackskolans styrelse anförde vidare att den samlade erfarenheten inom Konstfackskolan - och den genomgående åsikten vid de hearings med representanter för näringslivet som man haft - var, att det fordras grundutbildning utöver den som den obligatoriska skolan ger, om man skall lyckas inom det konstindustriella/konstfackliga området. "Det fordras en grundläggande och grundlig konstnärlig utbildning före inträdet i Konstfackskolan" och en relativt mogen ålder om man på ett tillfredsställande sätt skall kunna tillgodogöra sig studierna och utveckla sin konstnärliga individualitet. Styrelsen framförde som sin bestämda mening, att eleverna regelmässigt skall ha uppnått 19 års ålder när studierna vid skolan påbörjas.

Den regelmässiga förutbildningen före påbörjandet av studier i Konstfackskolan borde vara grundskola plus två år i estetisk linje i gymnasial yrkesskola plus ett år i praktik eller specialstudier vid yrkesskola. De som hade annan grundutbildning - t ex studentexamen - måste enligt styrelsens förslag genomgå

konstnärlig grundutbildning före inträdet i skolan.

Skolan borde i framtiden ge mer än bara konstnärlig utbildning. Den borde också meddela teoretiska kunskaper av skilda slag och organisatoriskt byggas upp så att samarbete med annan högre estetisk utbildning kunde ernås. För att tillgodose detta syfte borde skolan omorganiseras. Enligt förslaget skulle fackavdelningarna ersättas av fem huvudavdelningar, s k institutioner, som skulle samarbeta sinsemellan och bl a i stor utsträckning ha gemensamma verkstäder och laboratorier.

Styrelsens förslag var inte enhälligt. Även många remissinstanser betonade att en översyn av Konstfackskolans organisation visserligen var nödvändig men att frågan borde penetreras ytterligare. Utbildningen vid skolan borde länkas in i ett sammanhängande system för utbildning på det konstnärliga området.

Departementschefen överlämnade styrelsens förslag till Konstnärsutbildningssakkunniga (KUS), som i sitt betänkande Högskolor för konstnärlig utbildning (SOU 1970:66) behandlade dels såväl Konsthögkolan som Konstfackskolan, dels bl a Valands konstskola och Konstindustriskolan i Göteborg.

KUS föreslog att de skolor som skall ge högre konstnärlig utbildning läggs på eftergymnasial nivå. Under de första åren av utbildningen borde specialiseringsgraden vara låg och många möjligheter finnas att kombinera utbildningen inom denna sektor med andra former av utbildning. KUS föreslog därför en nivåuppdelning med tvååriga formhögskolor med relativt många elever och på den högre nivån treåriga konsthögskolor och treåriga designhögskolor. Utbildningen av teckningslärare ålåg Lärarutbildningskommittén och tillhörde alltså inte de sakkunnigas utredningsuppdrag. De framhöll emellertid som sin åsikt, att denna till en del borde förläggas till formhögskola med en kompletterande ämnesutbildning, lämpligen förlagd till designhögskola samt studier i pedagogik och metodik vid lärarhögskola.

Inte heller detta förslag ledde till omedelbara beslut. Det avstyrktes nämligen på avgörande punkter av ett stort antal remissinstanser. För att överarbeta vissa delar av förslaget tillkallades i mars 1973 en expertgrupp för konstutbildning (K 73), som i september 1974 framlade ett delbetänkande Utbildning inom bildkonst, konsthantverk och design (Ds U 1974:8). Expertgruppens huvuduppgift var att föreslå en sammanhållen organisation för utbildningen på området som ett alternativ till vad KUS föreslagit i motsvarande delar av sitt huvudbetänkande. I åtskilliga avseenden, t ex utbildningens längd och designutbildningens utformning, byggde gruppen däremot på de förslag som framlagts av KUS. Utredningsuppdraget, som enbart avsåg Stockholm, omfattade inte teckningslärarutbildningen.

K 73 föreslog att den högre konstutbildningen i Stockholm skulle organiseras på två femåriga utbildningslinjer, en för fri konst och en för design och konsthantverk. Utbildningen skulle inledas med en tvåårig basutbildning. Utbildningen för fri konst på den högre nivån borde i stort sett få samma studieorganisation som den dåvarande utbildningen vid Konsthögskolan. Utbildningslinjen för design och konsthantverk borde i fråga om designdelen utformas enligt vad KUS föreslagit. Utbildningen inom konsthantverk skulle i huvudsak behålla sin organisatoriska koppling till designutbildningen. I fråga om basutbildningen lade K 73 inte fram några konkreta förslag i detta betänkande utan ansåg att det existerande, mycket varierande utbudet av förberedande konstutbildning på olika orter borde bestå. Se vidare expertgruppens slutbetänkande Ds U 1976:1. Även det förslag som framlagts av K 73 blev föremål för en omfattande remissbehandling.

År 1975 fattade riksdagen beslut av väsentlig betydelse för utvecklingen. Med bifall till prop 1975:9 beslöts att såväl Konsthögskolan som Konstfackskolan skulle komma att inordnas i organisationen av statliga högskoleenheter. Avsikten var att även Valands konstskola och Konstindustriskolan i Göteborg skulle inordnas i högskoleorganisationen, sedan överläggningar med huvudmännen i Göteborg slutförts. Se kap 7.2. Även teckningslärarutbildningen behandlades 1975. På grundval av Lärarutbildningskommitténs betänkanden (SOU 1972:92 och 93) föreslogs i prop 1975:24 att denna utbildning skulle utökas. Med bifall till propositionen beslöt riksdagen att sådan utbildning förutom i Stockholm också skulle anordnas i Umeå.

Den konstnärliga utbildningen på bild- och formområdet behandlades utförligt i budgetpropositionen 1976 (Prop 1975/76:100, Bilaga 10, s 118-134). Följande delar av den konstnärliga utbildningen på bild och formområdet behandlades dock inte i propositionen: teckningslärarutbildningen, verksamheten vid arkitekturskolan och institutet för materialkunskap vid Konsthögskolan, fortbildningen samt all den verksamhet som kan föras samman under benämningen förberedande konstnärlig utbildning.

Föredragande statsrådet framhöll, att utredningsarbete fortfarande pågick på vissa punkter men att ett omfattande utredningsmaterial förelåg i fråga om den egentliga konstnärsutbildningen vid Konsthögskolan, utbildningen vid Konstfackskolans konstindustriella avdelningar och därmed jämförlig utbildning. Därvid nämndes särskilt de förslag som framlagts av KUS och K 73 samt de ytterligare synpunkter som framkommit vid remissbehandlingen av dessa förslag. Sammanfattningsvis berörde diskussionen vid remissbehandlingen av de båda försla-

gen två huvudfrågor. Den ena gällde uppdelningen av utbildningsansvaret mellan Konsthögskolan och Konstfackskolan. Den andra gällde frågan om en studieorganisatorisk samordning mellan utbildningarna. I båda dessa avseenden ansåg statsrådet att stor hänsyn måste tas till de synpunkter som framkommit vid remissbehandlingen. Någon ändring i ansvarsfördelningen borde därför inte genomföras, och man borde också avstå från att kräva en studieorganisatorisk samordning inom utbildningen.

Från dessa allmänna utgångspunkter förordades, att utbildningen vid Konsthögskolan borde fortgå oförändrad och ha som central uppgift att förbereda för yrkesverksamhet som fritt verkande bildkonstnär, dvs målare, skulptör, grafiker eller tecknare. Statsmakterna borde inte styra utbildningen i annan mening än att allmänt ange inriktningen och fastställa den pedagogiska och ekonomiska ramen för utbildningen.

I fråga om Konstfackskolan framhölls, att utbildningen där kan leda till många slags yrkesuppgifter, som skiljer sig åt i fråga om både uppgifternas art och sättet att utöva dem. "Man kan sammanfattningsvis tala om yrkesuppgifter inom konstnärlig formgivning och gestaltning, gällande både produkter av olika slag, från industri- till konsthantverksprodukter, informationsmedier och miljöer i olika bemärkelser. Sättet att utöva yrkesuppgifterna kan variera alltifrån fri konstnärlig verksamhet till verksamhet i strikt organiserade former. Det gemensamma kännetecknet för dessa, sinsemellan olika, yrkesuppgifter är emellertid att arbetet sker med konstnärliga medel och kräver ett konstnärligt förhållningssätt.

Utbildningen vid Konstfackskolan är således långtifrån enhetlig. Det är riktigare att tala om ett utbildningsområde med flera olika studievägar. Området kan indelas i designutbildning, konsthantverksutbildning och fri konstnärlig utbildning."

Detta utbildningsområde borde även i fortsättningen hållas samman. Men även om utbildningen i sina huvuddrag blir oförändrad ansåg statsrådet dock att den i många avseenden måste genomgå betydande förändringar och bl a bli mer yrkesförberedande. Samtidigt betonades som ett gemensamt drag i utbildningen det fria arbetet med bild och form och självständigt konstnärligt gestaltande.

Förändringen i utbildningen borde föregås av ett omfattande planeringsarbete och en försöksverksamhet, för vilken vissa resurser anvisades. Dessutom borde den organisatoriska strukturen ändras och den dittillsvarande indelningen i fackavdelningar ersättas med en annan indelning. Organisationsfrågorna för Konstfackskolan borde lösas i anslutning till det pågående arbetet med högskolereformen. I samband därmed borde den ännu gällande provisoriska stadgan omarbetas.

Riksdagen godtog de riktlinjer som uppdragits i budgetpropositionen. Se UbU 1975/76:18.

Följande år behandlades den högre utbildningen inom bild- och formområdet i propositionen om utbildning och forskning inom högskolan m m (prop 1976/77:59, s 199 ff). Föredragande statsrådet betonade att han såg högskoleutbildningen på kulturområdet som ett mycket viktigt instrument i kulturpolitiken.

I denna proposition meddelades att regeringen beslutat att utbildningen vid Konstfackskolan skall betecknas som högskoleutbildning, med undantag dock av den ettåriga förberedande utbildning som krävs för tillträde till teckningslärarinstitutet, som skall anses vara av gymnasial karaktär.

I 1978 års budgetproposition meddelas på s 390 att UHÄ hade föreslagit en gemensam högskoleenhet för de konstnärliga utbildningarna i Stockholm. Detta hade stött på starkt motstånd från de berörda skolorna. Enligt propositionen skall de därför bilda åtta särskilda högskoleenheter. Två av dessa är Konsthögskolan och Konstfackskolan. I Göteborg har däremot Valands konstskola och Konstindustriskolan inordnats i Göteborgs universitet. Beträffande teckningslärarutbildningen, som redovisas under rubriken utbildning för undervisningsyrken, meddelas att den bedrivs dels vid universitetet i Umeå, dels vid teckningslärarinstitutet i Stockholm. Denna utbildning inordnades i Högskolan för lärarutbildning i Stockholm respektive Universitetet i Umeå. Förslagen bifölls av riksdagen. Se UbU 1977/78:22.

Den enkla ritskola, som grundades 1844, utvecklades alltså till en utbildningsanstalt på högskolenivå.

Texttabell 9 d KONSTFACKSKOLAN: DE ORDINARIE ELEVERNAS FÖRDELNING PÅ FACKAVDELNINGAR HT 1950 OCH 1960

		1950			1960		
		M	Kv	Sa	M	Kv	Sa
Konstindustriella aftonskolan[1]							
I	Textilarbete	–	16	16	–	15	15
II	Dekorativ målning	2	4	6	5	12	17
III	Skulptur	–	1	1	7	1	8
IV	Keramik	3	11	14	3	7	10
V	Möbler och inredningar	25	4	29	25	3	28
VI	Metallarbete	–	–	–	9	5	14
VII	Reklam och bokhantverk	26	14	40	50	18	68
VIII	Förberedande teckningslärarutbildning	17	13	30	11	29	40
	Summa	73	63	136	110	90	200
Konstindustriella dagskolan[2]							
I	Textilarbete	–	39	39	–	38	38
II	Dekorativ målning	11	14	25	11	20	31
III	Skulptur	7	2	9	8	8	16
IV	Keramik	4	15	19	2	11	13
V	Möbler och inredningar	16	5	21	13	8	21
VI	Metallarbete	13	3	16	9	9	18
VII	Reklam och bokhantverk	24	21	45	33	14	47
VIII	Förberedande teckningslärarutbildning	11	14	25	9	19	28
	Summa	86	113	199	85	127	212
Högre konstindustriella skolan[3]							
I	Textilarbete	–	29	29	2	24	26
II	Dekorativ målning	6	5	11	14	8	22
III	Skulptur	4	3	7	9	6	15
IV	Keramik	3	12	15	4	7	11
V	Möbler och inredningar	18	8	26	19	9	28
VI	Metallarbete	8	2	10	4	4	8
VII	Reklam och bokhantverk	24	7	31	21	7	28
	Summa	63	66	129	73	65	138
Teckningslärarinstitutet[4]		38	22	60	57	66	123
Totalsumma		260	264	524	325	348	673

1) Treårig, utom avd VIII som var tvåårig.
2) Tvåårig, utom avd VIII som var ettårig.
3) Tvåårig.
4) Treårigt.

Källa: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m hösten 1950, 1960

10 Tekniska läroverk

Med bifall till prop 1918:335 beslöt riksdagen att de tekniska elementarskolorna skulle omorganiseras på grundval av de förslag om en mera specialiserad undervisning som framlagts av 1916 års departementssakkunniga. Se kap 2.2 och 5.2. I samband därmed ställdes de under SÖs överinseende.

Besluten innebar i korthet, att vissa tekniska elementarskolor skulle ombildas till tekniska gymnasier, att den nya formen tekniska fackskolor skulle inrättas på några orter samt att vissa tekniska elementarskolor fortfarande skulle finnas kvar. I de fall då såväl tekniskt gymnasium som teknisk fackskola fanns på samma ort, skulle de sammanföras i en skolenhet benämnd tekniskt läroverk. (Benämningen ändrades den 1 juli 1946 till högre tekniskt läroverk.) Dessa tekniska läroverk var statliga skolor.

Vid tiden för riksdagens beslut fanns fem tekniska elementarskolor. Av dessa började skolorna i Malmö och Örebro ombildas år 1919 och skolan i Härnösand år 1920. I Västerås inrättades en fristående elektroteknisk fackskola år 1919. Skolorna i Norrköping och Borås började däremot inte ombildas förrän 1938.

Elevantalet höstterminen 1920 var följande:

	Elementarskola	Fackskola	Gymnasium
Norrköping	73	-	-
Malmö	42	54	55
Borås	63	-	-
Örebro	77	-	209
Västerås	-	57	-
Härnösand	44	4	24
Summa	299	115	288

Gemensam stadga för tekniska fackskolor och tekniska gymnasier utfärdades den 6 juni 1919 (SFS 1919:365). För de tekniska elementarskolorna gällde fortfarande SFS 1877:24 med senare vidtagna ändringar.

Statistik över tekniska läroverk utarbetades av SÖ från och med 1920/21. Resultaten publicerades till och med 1936/37 i berättelserna om Yrkesundervisningen i SOS. För ht 1937-1946, delvis också för de följande åren fram till 1959, sammanställde SÖ ett antal tabeller, som numera förvaras i SCBs arkiv. KÖY bearbetade terminskatalogerna för åren 1947-1960 och redovisade resultaten i stencilerade tabeller som ingår i en samling med rubriken Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m. Från och med 1960, då SCB började bearbeta statistiken, återges resultaten i flera olika sammanhang, bl a i PM från SCB 1974:3.

Enligt 1919 års stadga, som i stort sett motsvarade vad 1916 års departementssakkunniga föreslagit, hade teknisk fackskola till ändamål att meddela den tekniska utbildning som jämte industriell erfarenhet erfordrades för arbetsledare inom verkstäder, fabriker m m ävensom för bl a ritare och laboratoriebiträden. Tekniskt gymnasium hade till ändamål att meddela den allmänt tekniska utbildning och i förening därmed de merkantila kunskaper som erfordrades för göromål på verkstäders och fabrikers rit- och affärskontor eller för ledning av mindre företag eller för affärsverksamhet med industrins förnödenheter och alster. Genomgång av tekniskt gymnasium medförde enligt särskilda bestämmelser behörighet att bedriva fortsatta studier vid teknisk högskola.

Lärokursen skulle enligt stadgan omfatta tre läsår i gymnasiet och två år i fackskolan. Den år 1921 inrättade maskinfackskolan i Eskilstuna fick dock en organisation som omfattade tre läsår med deltidsundervisning de båda första läsåren och heltidsundervisning under det tredje. Motsvarande organisation fick också de maskinfackskolor som senare inrättades i Göteborg och Örebro liksom en byggnadsteknisk fackskolelinje i Stockholm. Dessutom förekom vid fackskolan i Stockholm förutom tvåårig heltidsundervisning på dagtid även fyraårig deltidsundervisning på kvällstid. Se SOU 1965:60, s 42.

I 1919 års stadga infördes krav på förpraktik, som för gymnasiet omfattade två månader men för fackskolan två år. Många hade emellertid betydligt längre förpraktik. Senare minskades kraven vid fackskolans deltidskurser, där eleverna praktiserade på dagarna och studerade på kvällarna. Se SOU 1955:21, s 29 ff. Fordringarna på teoretiska förkunskaper var något lägre vid fackskolan än vid gymnasiet, där de i allmänhet motsvarade realskolexamen.

Minimiåldern för inträde var vid gymnasiet 15, vid fackskolan 17 år. De i klass 1 nyinskrivna elevernas medianålder var ht 1954 i gymnasier-

Texttabell 10 a TEKNISKA FACKSKOLOR: ELEVERNAS FÖRDELNING PÅ LINJER HT 1940, 1950 OCH 1960

Linjer	1940[1]	1950	1960[2]
Antal elever			
Maskinteknisk linje	208	560	708
Byggnadsteknisk linje	88	184	174
Elektroteknisk linje	120	322	294
Kemiskt teknisk linje	12	30	37
Summa	428	1 096	1 213
Därav kvinnor	3	7	7
Relativ fördelning			
Maskinteknisk linje	48,6	51,1	58,4
Byggnadsteknisk linje	20,6	16,8	14,3
Elektroteknisk linje	28,0	29,4	24,2
Kemiskt teknisk linje	2,8	2,7	3,1
Summa	100	100	100

1) Exkl 114 elever i deltidsundervisningen i Stockholm.
2) Exkl 41 elever i odifferentierad klass samt 4 i skeppsbyggnadslinje i Malmö.

Källor: 1940: SÖSKA H VII b:5
1950 och 1960: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m

Texttabell 10 b TEKNISKA GYMNASIER: ELEVERNAS FÖRDELNING PÅ LINJER HT 1940, 1950 OCH 1960

Anmärkning. I allmänhet odifferentierad klass i årskurs 1 och linjedifferentiering från årskurs 2. Gymnasiet i Malmö hade dock till och med läsåret 1956/57 enbart allmänt teknisk linje i samtliga årskurser.

Linjer	1940	1950	1960
Antal elever			
Odifferentierad klass[1]	618	1 129	2 674
Maskinteknisk linje	299	570	1 078
Byggnadsteknisk linje	91	265	806
Elkraftteknisk linje	94	223	385
Teleteknisk linje	-	52	439
Kemiskt teknisk linje	45	202	246
Merkantilt teknisk linje	25	68	102
Övriga linjer	42	122	196[2]
Summa	1 214	2 631	5 926
Därav kvinnor	11	64	212
Relativ fördelning			
Odifferentierad klass[1]	50,9	42,9	45,1
Maskinteknisk linje	24,6	21,7	18,2
Byggnadsteknisk linje	7,5	10,1	13,6
Elkraftteknisk linje	7,7	8,5	6,5
Teleteknisk linje	-	2,0	7,4
Kemiskt teknisk linje	3,7	7,7	4,2
Merkantilt teknisk linje	2,1	2,6	1,7
Övriga linjer	3,5	4,6	3,3
Summa	100	100	100

1) Inkl allmänt teknisk linje i Malmö.
2) Här ingår bl a 44 elever vid en pappersteknisk linje i Karlstad, 35 vid en produktionsteknisk linje i Västerås, 29 vid en cellulosateknisk linje i Härnösand osv.

Källor: 1940: SÖSKA H VII b:5
1950 och 1960: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m

na 18,6 år och i de heltidsläsande fackskolorna mellan 23,5 och 24,1 år. I de deltidsläsande fackskolorna varierade den mellan 19,2 och 28,7 år.

År 1927 utfärdades ny stadga för Chalmers tekniska institut. Enligt denna stadga (SFS 1927:433) skulle institutets lägre avdelning, som omfattade fem terminer, meddela "elementär teknisk undervisning", en formulering som närmast motsvarade den som gällde för de tekniska elementarskolorna. År 1937 ombildades den högre avdelningen till teknisk högskola och den lägre avdelningen till tekniskt gymnasium. Jfr kap 2.1. För elevantalet se tabell 31.

Var och en av de tekniska fackskolorna var inriktad på ett visst fackområde. De fackskolor som inrättades åren 1919 och 1920 utgjordes sålunda av en maskinfackskola och en byggnadsfackskola i Malmö, en elektroteknisk fackskola i Västerås och en träindustriell fackskola i Härnösand. År 1921 tillkom en kemisk fackskola i Malmö och, som ovan nämnts, en maskinfackskola i Eskilstuna. Den träindustriella fackskolan i Härnösand började avvecklas ht 1929 på grund av för låg elevtillströmning.

Tabell 32 visar att antalet elever i fackskolorna ht 1930 var 203. De fördelade sig på följande sätt: Maskinfackskolor 108, varav 79 i Eskilstuna och 29 i Malmö, kemisk fackskola 10, byggnadsteknisk 22 och elektroteknisk 63 elever. De båda maskinfackskolorna samlade sålunda över hälften av eleverna och den elektrotekniska fackskolan en mycket betydande del av de övriga. År 1936, då hela elevantalet var 281, hade maskinfackskolorna 171 och den elektrotekniska fackskolan 72 elever.

År 1938 upprättades i Stockholm ett högre tekniskt läroverk med gymnasium och fackskola i samband med att byggnads- och maskinyrkesskolorna vid Tekniska skolan nedlades. Se kap 9.3. Nya tekniska fackskolor upprättades sedermera i Örebro 1946, i Karlskrona 1949, i Göteborg 1950, i Linköping och Borlänge 1957 och i Skövde 1960.

Det sammanlagda elevantalet åren 1920-1960 framgår av tabellerna 32 och 33 och fördelningen på fackskolor (fackskolelinjer) vissa år av texttabell 10 a. Även enligt denna tabell samlade den maskintekniska linjen omkring hälften av fackskolornas elever. För år 1940 har emellertid 114 elever i deltidsundervisningen i Stockholm inte kunnat redovisas med fördelning på linjer, eftersom uppgifter därom saknas i källan. En jämförelse med följande uppgifter för Stockholm år 1950 visar att den byggnadstekniska linjen då omfattade en tredjedel av fackskoleeleverna i Stockholm, om hel- och deltidsundervisning sammanslås.

	Heltids-	Deltids-	Summa
	undervisning		
Maskinteknisk linje	55	101	156
Byggnadsteknisk linje	68	86	154
Elektroteknisk linje	57	99	156
Summa	180	286	466

Den byggnadstekniska linjens förhållandevis höga andel av eleverna kan förklaras av att byggnadsyrkesskolan vid Tekniska skolan nedlagts. Se kap 9.3.

I Stockholm var fackskolans undervisning ytterligare differentierad i klass 2 vid heltids- och i klasserna 3-4 vid deltidsundervisningen. Fackskolans maskintekniska linje var uppdelad på en kraft- och värmeteknisk och en verkstadsteknisk linje, den elektrotekniska på en elkraftsteknisk och en teleteknisk linje och den byggnadstekniska på en husbyggnads- och en väg- och vattenbyggnadsteknisk linje.

Medan de tekniska fackskolorna var inriktade på särskilda fack, föreskrev 1919 års stadga att de tekniska gymnasierna skulle meddela allmänt teknisk utbildning. De skulle alltså vara odifferentierade. Det tekniska gymnasiet i Örebro fick dock redan vid starten i stort sett behålla den linjeindelning som det hade medan skolan var en teknisk elementarskola. Exemplet från Örebro följdes efter hand av andra tekniska gymnasier, trots att SÖ till en början sökte hejda en utveckling, som inte ansågs överensstämma med stadgan. Se SOU 1963:42, s 34. Genom SFS 1928:137 öppnades emellertid möjligheter till en viss differentiering, som dock inte borde drivas så långt att gymnasiets karaktär av allmänt teknisk läroanstalt rubbades. Vid mitten av 1950-talet var alla tekniska gymnasier utom det i Malmö uppdelade på linjer från och med andra årskursen, medan första årskursen var odifferentierad. Det tekniska gymnasiet i Malmö hade enbart allmänt teknisk linje i alla tre årskurserna till och med läsåret 1956/57. Se texttabell 10 b, som redovisar de linjer som hade de flesta eleverna. De linjer som inte specificerats där förekom endast vid något enstaka gymnasium.

De tekniska gymnasiernas organisation kom sålunda att alltmer avvika från 1919 års stadga. År 1948 tillkallades emellertid tio sakkunniga för en ny utredning om den tekniska utbildningen vid högre tekniska läroverk och andra tekniska läroanstalter. Utredningen, som antog namnet 1948 års tekniska skolutredning, avgav år 1955 sitt huvudbetänkande Tekniska skolutbildningen (SOU 1955:21) och år 1958 ett stencilerat förslag om teknisk privatistexamen.

I fråga om de tekniska läroverkens uppdelning i två skolformer, gymnasium och fackskola, framhöll utredningen bl a följande. Det tekniska gymnasiet borde ha ett dubbelt studiemål: Det borde till huvudsakligt ändamål ha att meddela ingenjörsutbildning och därjämte förbereda för studier vid universitet och högskolor. Tekniskt gymnasium tillförde industrin ingenjörer med god allmän underbyggnad, viss kortare praktisk erfarenhet samt en god treårig teknisk utbildning. Fackskolan å sin sida tillförde industrin framför allt ingenjörer med längre praktik tillika med en god teknisk utbildning. Särskilt i de fall då fackskolan helt eller delvis var organiserad med aftonundervisning erbjöd den en god väg till ingenjörsutbildning för unga industriarbetare. Genom denna organisation med två utbildningsvägar nådde man bl a fördelen med en allsidig rekrytering av ingenjörskåren. Man borde därför behålla båda skolformerna.

Utredningen, som ingående diskuterade differentieringen, konstaterade att enighet i allmänhet rådde om att det var önskvärt att samtliga tekniska gymnasier tillämpade i huvudsak samma kursplaner i årskurs 1 och att differentieringen skulle börja först från och med årskurs 2. Vidare föreslogs att gymnasierna skulla ha oförändrad studietid, dvs tre år och oförändrad förpraktik, dvs två månader.

Utredningens förslag lades till grund för prop 1956:365. Sedan riksdagen i huvudsak bifallit propositionen, utfärdades den 15 juni 1956 en kungörelse med vissa bestämmelser angående högre tekniska läroverk (SFS 1956:426) Denna ersatte kap 1-3 i 1919 års stadga och vissa andra bestämmelser. I övrigt kom 1919 års stadga att fortfarande gälla, tills såväl den som 1956 års kungörelse upphävdes genom 1962 års skolstadga (SFS 1962:439). Se nedan.

Enligt 1956 års kungörelse skulle högre tekniskt läroverk omfatta tekniskt gymnasium eller teknisk fackskola eller båda dessa skolformer. Ändamålet angavs vara att meddela ingenjörsutbildning. Därvid gjordes sålunda ingen skillnad mellan gymnasium och fackskola. Undervisning skulle meddelas i allmänna ämnen bl a främmande språk och samhällskunskap, och vidare dels i grundläggande teoretiska ämnen för att bibringa eleverna nödiga grunder för studiet av fackämnena, dels i tekniska och merkantila ämnen. Vid heltidsundervisning omfattade utbildningstiden vid gymnasium 3 år och vid fackskola 2 år. Utbildningen kunde även bedrivas på deltid, så att eleven kunde inneha förvärvsarbete jämsides med utbildningen. Ett års heltidsutbildning motsvarade i allmänhet två års deltidsutbildning.

Gymnasiernas och fackskolornas indelning på olika linjer skulle fastställas av Kungl. Maj:t. Inom såväl gymnasie- som fackskolelinjer kunde utbildningen differentieras ytterligare för grupper av elever.

Utvecklingen under de närmast följande åren kännetecknades av en långt gående specialisering. Årskurs 1 av gymnasiet hade dock samma timplan vid samtliga läroverk. Därigenom kunde en elev efter första året söka sig över till ett annat läroverk, som hade en linje som inte fanns vid det gymnasium, där han först hade blivit intagen. Elevtillströmningen ökades starkt till gymnasierna, där antalet elever mer än fördubblades under 1950-talet. Se tabell 33.

Genom 1962 års skolstadga (SFS 1962:439) ersattes benämningen högre tekniskt läroverk med namnet tekniskt gymnasium. Skolstadgan skilde mellan treårigt tekniskt gymnasium (=tidigare tekniskt gymnasium) och specialkurs vid tekniskt gymnasium (=tidigare teknisk fackskola), som för heltidsläsande elev var tvåårig. I övrigt överfördes bestämmelserna i 1919 års stadga och 1956 års kungörelse i stort sett oförändrade till skolstadgan. Denna terminologi tillämpas i tabell 34 även för åren 1960 och 1961.

Den på 1962 års skolstadga grundade organisationen ägde bestånd endast ett fåtal år. Jfr kap 0.3.4. Enligt beslut av 1964 års riksdag ersattes fr o m ht 1966 såväl det allmänna gymnasiet som fackgymnasierna (handelsgymnasier och tekniska gymnasier) av ett nytt, kommunalt gymnasium, det s k nya gymnasiet enligt 1965 års läroplan. Det hade fem linjer, av vilka en var en teknisk linje. Se tabell 35. Medan samtliga övriga linjer var treåriga, var den tekniska fyraårig med en avgångsetapp efter tre årskurser. Efter tredje årskursen var det på denna liksom på övriga linjer möjligt att övergå till universitet och högskolor. Endast en fyraårig studiegång ansågs emellertid leda till en ingenjörsutbildning på samma nivå som vid de tidigare tekniska gymnasierna. Årskurs 4 koncentrerades till ett fåtal gymnasier, där enbart teknisk utbildning meddelades, men där denna var långt mer differentierad än vid övriga gymnasier. Elever hänvisades därför ofta till ett fyraårigt gymnasium redan efter ett eller två år i det gymnasium, där de börjat på teknisk linje.

Tabell 34 visar att elevantalet mer än fördubblades i de tekniska gymnasierna mellan 1960 och 1965. Särskilt markant är ökningen av kvinnliga elever.

Ht 1966 intogs elever både sista gången i det treåriga tekniska gymnasiet och första gången i det s k nya gymnasiet. Utvecklingen under de närmast följande åren framgår av tabellerna 34 och 35 och diagram 12. Det sammanlagda elevantalet vid det treåriga tekniska gymnasiet (kol. A) och den tekniska linjen vid det nya gymnasiet (kol. B) var ungefär lika stort åren 1966 och 1969:

År	A	B	Summa
1966	12 354	7 189	19 543
1967	7 497	11 926	19 423
1968	1 353	15 896	17 249
1969	79	19 907	19 986
1970	-	20 528	20 528

Det sammanlagda elevantalet vid det tekniska gymnasiets specialkurser (kol. C) och fackskolans tekniska linje (kol. D) ökades kontinuerligt under motsvarande period:

År	C	D	Summa
1966	1 875	6 746	8 621
1967	1 904	7 681	9 585
1968	1 780	7 867	9 647
1969	1 262	8 668	9 930
1970	806	9 932	10 738

Någon examen förekom inte vid de tekniska elementarskolorna. Enligt SFS 1877:24 ankom det på lärarkollegiet att avgöra om den som genomgått skolan var mogen att erhålla avgångsbetyg. Sådant avgångsbetyg medförde behörighet att efter viss fyllnadsprövning inskrivas vid Tekniska högskolan. Se kap 2.2 och tabell 4. I 1919 års stadga infördes bestämmelser om avgångsexamen för såväl tekniska fackskolor som tekniska gymnasier. Vid de senare kallades denna examen teknisk studentexamen. I likhet med avgångsbetyg från teknisk elementarskola medförde teknisk studentexamen behörighet att på vissa villkor inskrivas vid Tekniska högskolan.

Senare, bl a i SFS 1956:426, kallades avgångsexamen såväl vid tekniska fackskolor som tekniska gymnasier ingenjörsexamen. De som avlagt denna examen kallades läroverksingenjörer, senare (efter tillkomsten av 1962 års skolstadga) gymnasieingenjörer. Genom SFS 1946:320 infördes möjlighet för den som avlagt gymnasiets ingenjörsexamen att på vissa villkor inskrivas som studerande vid universitet och där avlägga examen i ämnen tillhörande filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion.

Examensproceduren var väsentligt enklare än vid de allmänna gymnasierna. Några centralt givna skriftliga avgångsprov existerade ej. Däremot förekom avgångsförhör, som till viss grad liknade den muntliga prövningen i studentexamen. Se SOU 1963:42, s 584. Examen vid de tekniska gymnasierna övervakades och leddes av examensombud. Av de 41 ombud som anlitades vt 1962 var 15 lärare vid universitet och högskolor och 26 industrimän eller representanter för tekniska verk. Ombuden hade rätt att inspektera gymnasiernas pedagogiska verksamhet vid förbesök under året. Vid besöken bevistade de lektioner, tog del av elevernas skriftliga arbeten, kontrollerade kurslitteraturen och diskuterade kursplaner och fordringar med lärarna. De kunde därutöver också se till så att nya områden och nya rön införlivades med undervisningen och medverka vid normering av kursplaner och kursfordringar. Examensombuden återkom i slutet av maj för att övervaka och leda examen. De hade inte som censorerna i studentexamen rätt att underkänna en elev som enligt deras bedömande hade otillräckliga kunskaper. Någon statistik över antalet underkända torde inte föreligga.

Enligt tabell 36 avgick från det treåriga tekniska gymnasiet 5 523 ingenjörer vt 1968 men endast 1 286 vt 1969. Till sistnämnda antal bör läggas 5 379 elever, som avgick med slutbetyg från åk 3 i det s k nya gymnasiets tekniska linje vt 1969. En stor del av dessa gick sedan över till åk 4, varifrån 4 262 gymnasieingenjörer avgick vt 1970.

För avgången från vissa andra tekniska läroanstalter se 1960 års gymnasieutrednings betänkande Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola (SOU 1965:60).

11 Handelsgymnasier

Då 1918 års riksdag fattade beslut om de första tekniska gymnasierna fanns redan sex statsunderstödda handelsgymnasier i vårt land. Se kap 3.3. Efter att ha stått under viss tillsyn av kommerskollegium sedan 1914 ställdes de från och med 1919 under SÖs överinseende.

Villkoren för statsbidrag till handelsgymnasierna reglerades genom SFS 1981:970, som endast obetydligt avvek från den ursprungliga statsbidragskungörelsen (SFS 1913:369). Liksom enligt denna skulle de statsunderstödda handelsgymnasierna ha en tvåårig normalkurs byggd på sexårig kurs vid allmänt läroverk eller motsvarande kunskapsmått. I statsbidragsansökan skulle styrelsen bl a ange inträdesfordringarna till den tvååriga normalkursen och övriga kurser, om sådana fanns. Som framhölls i kap 3.3 bibehölls sålunda möjligheten att även inrätta en ettårig kurs för studenter m fl. Dessa undervisades dock vid ett par av handelsgymnasierna tillsammans med eleverna i den tvååriga kursens andra klass. Först år 1938 intogs bestämmelser om ettårig utbildning i statsbidragskungörelsen. Se nedan.

Krav på praktik före inträdet fastställdes inte, men om inte alla inträdessökande fick plats, räknades praktisk erfarenhet som en merit. Handelsgymnasierna syftade till att meddela teoretisk och praktisk utbildning för arbete som korrespondent, bokförare etc. Avgångsexamen från handelsgymnasium medförde dessutom kompetens för inträde vid handelshögskola.

De sex handelsgymnasier, som hade statsbidrag sedan 1914 var: Göteborgs handelsinstitut och Stockholms handelsgymnasium (Frans Schartaus handelsinstitut) samt handelsgymnasierna i Norrköping, Malmö, Helsingborg och Örebro. Under SÖs inseende stod dessutom Gävle borgarskola och högre handelsinstitut, som under olika benämningar ägt bestånd sedan 1797. Avgångsexamen från detta institut medförde samma kompetens som från handelsgymnasierna. År 1938 omorganiserades Gävle handelsinstitut till ett handelsgymnasium, som fick statsbidrag. Samma år upprättades också två nya handelsgymnasier, nämligen i Sundsvall och Umeå. Från och med 1938, då hela antalet var 9, fanns sålunda handelsgymnasier även i landets norra delar. År 1950 hade antalet stigit till 14 och år 1960 till 27, varav 23 med statsbidrag. Även de handelsgymnasier som inte hade statsbidrag stod emellertid under SÖs tillsyn, och handelsgymnasieexamen avlagd vid dessa var likvärdig med examen vid statsunderstödda gymnasier.

Medan de äldsta handelsgymnasierna hade tillkommit på enskilt initiativ var de senare inrättade gymnasierna i allmänhet kommunala. I början av 1960-talet hade alla utom Göteborgs handelsinstitut kommunal huvudman.

Statistik över handelsgymnasierna utarbetades av SÖ från och med 1920/21. Se tabell 37. Resultaten publicerades till och med 1936/37 i berättelserna om Yrkesundervisningen i SOS. För ht 1937/1949, delvis också för några senare år, finns uppgifter om antalet elever, lärare m m i tabeller, som sammanställts inom SÖ men som numera förvaras i SCBs arkiv. Dessutom har den år 1945 tillkallade handelsutbildningskommittén i sitt betänkande Handelsgymnasierna återgivit resultat av vissa bearbetningar för åren 1921–1949. Se SOU 1950:12. För åren 1947–1960 finns elevstatistik i stencilerade tabeller, som utarbetats inom KÖY och som ingår i årliga häften med titeln Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m. Se även prop 1961:82. Från och med 1960, då SCB började bearbeta motsvarande statistik, återges resultaten i flera publikationer, bl a i PM från SCB 1974:3.

Dessa källor visar att elevantalet växte efter hand som nya handelsgymnasier kom till. Dessutom ökades intagningen vid flera av de äldre gymnasierna. Tabell 37 visar att eleverna år 1960 var ungefär dubbelt så många som 1950, tre gånger så många som 1940, fyra gånger så många som 1930 och fem gånger så många som 1920. Jfr diagram 11. Tillströmningen steg förhållandevis mer till tvåårig än till ettårig utbildning. Det framgår av texttabell 11 a, där man bör jämföra ettårig kurs med en årskurs av tvåårig. I förhållande till antalet elever i årskurs 2 av den tvååriga utbildningen utgjorde eleverna i den ettåriga utbildningen åren 1920 och 1930 betydligt mer än hälften, åren 1940 och 1950 omkring hälften och år 1960 betydligt mindre än hälften.

Andelen kvinnor varierade. Av samtliga elever utgjorde de ca 15 % år 1920 men över 50 % år 1960. Texttabell 11 a visar att de länge i första hand sökte sig till den tvååriga utbildningen, något som är helt förklarligt,

Texttabell 11 a HANDELSGYMNASIER: MANLIGA OCH KVINNLIGA ELEVER HT 1920-1960

År	Antal elever			Relativ fördelning		
	Män	Kvinnor	Summa	Män	Kvinnor	Summa
Tvåårig kurs						
1920	453	94	547	82,8	17,2	100
1930	446	233	679	65,7	34,3	100
1940	642	427	1 069	60,1	39,9	100
1950	1 017	447	1 464	69,5	30,5	100
1960	1 356	1 605	2 961	45,8	54,2	100
Därav årskurs 2						
1920	201	44	245	82,0	18,0	100
1930	179	106	285	62,8	37,2	100
1940	295	188	483	61,1	38,9	100
1950	..	..	605	..	..	..
1960	627	636	1 263	49,6	50,4	100
Ettårig kurs						
1920	184	22	206	89,3	10,7	100
1930	146	49	195	74,9	25,1	100
1940	147	110	257	57,2	42,8	100
1950	209	83	292	71,6	28,4	100
1960	253	250	503	50,3	49,7	100
Samtliga elever						
1920	637	116	753	84,6	15,4	100
1930	592	282	874	67,7	32,3	100
1940	789	537	1 326	59,5	40,5	100
1950	1 226	530	1 756	69,8	30,2	100
1960	1 609	1 855	3 464	46,4	53,6	100

Källa: 1920-1930: Yrkesundervisningen 1919/21 och 1936/37
1940: SÖSKA H VII b:7
1950: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m
1960: PM från SCB 1974:3, tab 24

Texttabell 11 b HANDELSGYMNASIER: ELEVER PÅ FYRAÅRIGA LINJER HT 1945-1964

Anmärkning. Fyraåriga linjer med deltidsundervisning inrättades i Stockholm 1945, i Göteborg 1948, i Malmö 1951 och i Umeå 1960

År	Män	Kvinnor	Summa	År	Män	Kvinnor	Summa
1945	21	6	27	1956	217	55	272
1946	52	15	67	1957	216	49	265
1947	71	14	85	1958	208	62	270
				1959	208	79	287
1948	130	18	148	1960	230	95	325
1949	156	29	185				
1950	168	38	206	1961	220	87	307
				1962	137	40	177
1951	214	48	262	1963	90	30	120
1952	213	58	271	1964	45	16	61
1953	188	52	240				
1954	227	47	274				
1955	229	55	284				

Källor: 1945-1946: SÖSKA H VII b:7
1947-1959: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m
1960-1964: PM från SCB 1974:3, tab 24

Texttabell 11 c HANDELSGYMNASIER: ELEVERNAS ÅLDERSFÖRDELNING HT 1932, 1936, 1947 OCH 1954

År	Tvåårig kurs[1]				Fyraårig kurs[1]				Ettårig kurs			
	Högst 19 år	20–24 år	Minst 25 år	Summa	Högst 19 år	20–24 år	Minst 25 år	Summa	Högst 19 år	20–24 år	Minst 25 år	Summa
Antal elever												
Män												
1932	238	36	1	275	–	–	–	–	27	77	10	114
1936	227	55	2	284	–	–	–	–	58	95	7	160
1954	514	126	10	650	34	39	24	97	39	171	8	218
Kvinnor												
1932	115	9	–	124	–	–	–	–	31	18	1	50
1936	155	5	–	160	–	–	–	–	37	81	1	119
1954	398	48	3	449	12	5	2	19	26	75	3	104
Samtliga												
1932	353	45	1	399	–	–	–	–	58	95	11	164
1936	382	60	2	444	–	–	–	–	95	176	8	279
1947	625	134	4	763	18	22	11	51	62	288	29	379
1954	912	174	13	1 099	46	44	26	116	65	246	11	322
Relativ fördelning												
Män												
1932	86,5	13,1	0,4	100	–	–	–	–	23,7	67,5	8,8	100
1936	79,9	19,4	0,7	100	–	–	–	–	36,3	59,4	4,4	100
1954	79,1	19,4	1,5	100	35,1	40,2	24,7	100	17,9	78,4	3,7	100
Kvinnor												
1932	92,7	7,3	–	100	–	–	–	–	62,0	36,0	2,0	100
1936	96,9	3,1	–	100	–	–	–	–	31,1	68,1	0,8	100
1954	88,6	10,7	0,7	100	63,2	26,3	10,5	100	25,0	72,1	2,9	100
Samtliga												
1932	88,5	11,3	0,3	100	–	–	–	–	35,4	57,9	6,7	100
1936	86,0	13,5	0,5	100	–	–	–	–	34,1	63,1	2,9	100
1947	81,9	17,6	0,5	100	35,3	43,1	21,6	100	16,4	76,0	7,7	100
1954	83,0	15,8	1,2	100	39,7	37,9	22,4	100	20,2	76,4	3,4	100

1) Avser åk 1.

Källor: 1932 och 1936: Yrkesundervisningen 1936/37
1947: SOU 1950:12
1954: SÖSKA H VII b:7

eftersom den ettåriga utbildningen byggde på studentexamen. Före 1927 års skolreform var ju flickornas möjligheter att avlägga studentexamen begränsade. - För utvecklingen efter 1960, se nedan.

Redan kort tid efter det att ansvaret för handelsgymnasierna hade övertagits av SÖ föreslogs i prop 1921:197 på grundval av en inom SÖ verkställd sakkunnigutredning att den tvååriga normalkursen skulle delas på en handelsteknisk och en språklig linje och att vid sidan därav en treårig kurs skulle kunna inrättas försöksvis, vilken skulle möjliggöra en fördjupning och utvidgning av den förberedande köpmansutbildningen. Riksdagen biföll emellertid inte denna proposition. I SFS 1938:59, som ersatte 1918 års kungörelse, lämnas endast dels föreskrifter för en tvåårig kurs byggande på realexamen (allmän eller praktisk på handelslinjen), dels medgivande att anordna ettårig kurs byggande på studentexamen eller motsvarande kunskaper.

Förslag om att handelsgymnasiernas normalkurser skulle bli treåriga framlades på nytt av den ovannämnda handelsutbildningskommittén (SOU 1950:12). Enligt förslaget skulle en avgångsetapp dock finnas efter andra årskursen. Åk 3 borde differentieras i en språklig och en företagsekonomisk linje. Undervisningen, som dittills i hög grad varit inriktad på bokförings- och korrespondensarbete, borde mera syfta till utbildning för självständiga poster inom det merkantila området. Även distributionsfrågor och den offentliga förvaltningens behov av merkantilt utbildad personal borde beaktas. Arbetsbördan var emellertid redan alltför betungande för eleverna, och om en sådan utökning av lärostoffet skulle genomföras, måste utbildningstiden förlängas. Den dittillsvarande handelsgymnasieexamen berättigade till inträde vid handelshögskolorna men ej vid andra högskolor eller rikets universitet. Examen från treårig linje borde berättiga till inträde även vid dessa.

Handelsutbildningskommitténs förslag föranledde inte några direkta åtgärder från statsmakternas sida. Utan närmare anknytning till kommitténs förslag utfärdades en ny kungörelse om statsunderstödda handelsgymnasier (SFS 1953:528), som ersatte SFS 1938:59. Liksom enligt denna skulle handelsgymnasierna omfatta en tvåårig kurs byggd på realexamen eller motsvarande kunskaper och dessutom kunna anordna ettårig kurs för studenter m fl. Därjämte skulle statsbidrag kunna utgå till fyraårig aftonkurs byggd på samma grund som krävdes för tvåårig dagkurs.

Sådan fyraårig utbildning hade anordnats i Stockholm sedan ht 1945 vid ett kommunalt handelsgymnasium som bildades genom att den tvååriga högre handelskursen vid lärlings- och yrkesskolornas avdelningar för handel ombildades till ett handelsgymnasium med dels tvåårig undervisning på dagtid, dels fyraårig undervisning på kvällstid. Utbildningen på fyraårig linje motsvarade den som gavs i tvåårig normalkurs. Fyraårig kvällsundervisning började därefter år 1948 i Göteborg, år 1951 i Malmö och år 1960 i Umeå. Se texttabell 11 b.

Enligt handelsutbildningskommittén, som redovisade erfarenheter av kvällsundervisningen i Stockholm och Göteborg, hade ett mycket stort antal bland eleverna lång praktisk erfarenhet innan de började vid handelsgymnasiet. Avgången före avslutad kurs var å andra sidan stor. Som orsak har angivits sjukdom, ökad arbetsbörda på arbetsplatsen, giftermål m m. Enligt vad som uppgavs från gymnasiehåll torde den egentliga orsaken i många fall ha varit att eleverna inte orkat med de pressande studierna. Att avbrottsfrekvensen i de fyraåriga kurserna var mycket stor framhålls också i SOU 1965:60, där det meddelas, att endast 30 % av de inskrivna avlade examen.

År 1957 verkställde KÖY på uppdrag av Kungl. Maj:t en översyn av de gällande bestämmelserna och föreslog då bl a att handelsgymnasiernas normalkurser skulle bli treåriga, i huvudsak enligt de riktlinjer, som uppdragits av handelsutbildningskommittén. Under en övergångstid skulle det också finnas tvååriga kurser. De treåriga kurserna kunde anordnas antingen som fristående kurser vid sidan av de tvååriga, eller så att en tredje årskurs lades ovanpå den tvååriga varvid studenter från de ettåriga kurserna skulle kunna mottagas i en sådan åk 3. I anslutning till förslaget om treåriga kurser framhöll KÖY att detta skulle öppna möjlighet till fortsatta högre studier vid universitet och högskolor. Genom sådana treåriga gymnasier skulle en ekonomisk linje komma till stånd, vilken synnerligen väl skulle försvara sin plats vid sidan av det allmänna gymnasiets olika linjer även ur allmänbildningssynpunkt. De treåriga handelsgymnasierna skulle kunna avlasta de allmänna gymnasierna och därigenom bidraga till att leda ungdomens studier i praktisk riktning.

KÖY upprepade dessa förslag i sina anslagsäskanden de följande åren, men departementschefen var med hänsyn till det statsfinansiella läget inte beredd att tillstyrka dem, trots att han ansåg att starka skäl kunde sägas tala för en reformering av bestämmelserna och en förbättring av bidragen.

Vid 1960 års riksdag väcktes flera motioner med förslag till en reformering av handelsutbildningen. Bl a hemställdes i motion I:271 att riksdagen skulle uttala, att elevintagningen fr o m 1961/62 jämväl skulle avse intagning till treårig utbildning, och i motion II:118 att statsbidrag även skulle utgå till treåriga linjer. I sistnämnda motion framhölls att handelsgymnasierna snart var den enda

skolform som ställts utanför det reformarbete, som vårt lands skolväsen varit föremål för under senare år. Skälen till att utbildningstiden vid handelsgymnasierna borde få samma längd som vid övriga gymnasier blev för varje år allt starkare. Det fanns anledning att räkna med att vårt näringsliv i växande utsträckning skulle komma att söka sig till utländska marknader. En sådan utveckling var både önskvärd och nödvändig för en fortsatt ekonomisk tillväxt och kulturell förkovran. Men en förutsättning för en sådan utveckling var att näringslivet i tillräcklig omfattning fick folk med gedigen och ändamålsenlig utbildning både på gymnasie- och högskolenivå. Elevernas arbetsprogram var emellertid redan nu så hårt, att det var omöjligt att införa nya moment i utbildningen inom en tvåårig studietid.

Ytterligare skäl för en förlängning av studietiden hade framförts av universitetsutredningen (SOU 1959:45), som föreslagit att civilekonomutbildning skulle meddelas inte bara vid handelshögskolorna utan också vid universiteten i Uppsala och Lund. Handelsgymnasieexamen borde därför få en sådan utformning att den gav behörighet för inskrivning vid universitet.

Vid 1960 års riksdag väcktes också förslag till åtgärder för att avskaffa elevavgifterna, för att främja lärarrekryteringen och för att anordna vissa påbyggnadskurser. Utskottet fann förslagen väl grundade men ville i det rådande statsfinansiella läget inte tillstyrka bifall, och riksdagen avslog samtliga motioner.

Våren 1961 var riksdagen äntligen redo att fatta beslut om nya riktlinjer för handelsgymnasieutbildningen. Då framlades i prop 1961:82 reformförslag som i stor utsträckning byggde på KÖYs och handelsutbildningskommittens utredningar. Utskottet hälsade reformerna med tillfredsställelse, och riksdagen biföll propositionen på alla punkter. Med anledning av riksdagens beslut utfärdades en ny kungörelse om handelsgymnasierna (SFS 1961:362), som ersatte 1953 års kungörelse. Hösten 1961 intogs de första eleverna på den nya treåriga utbildningen, samtidigt som elever också för sista gången intogs på tvåårig linje och fyraårig kvällsutbildning. Se tabell 38.

Den nya organisationen ägde bestånd endast ett fåtal år. Som redovisades i kap 10 genomfördes vid 1964 års riksdag en gymnasiereform, som trädde i kraft 1966. Den innebar att såväl det allmänna gymnasiet som fackgymnasierna, dvs handelsgymnasier och tekniska gymnasier, ersattes av ett nytt, kommunalt gymnasium, det s k nya gymnasiet enligt 1965 års läroplan. Det hade fem linjer, av vilka en var en treårig ekonomisk linje, som ersatte det treåriga handelsgymnasiet. Efter tredje årskursen var det möjligt att övergå till universitet och högskolor.

Ht 1965 intogs elever sista gången på treårigt handelsgymnasium och ht 1966 första gången på det nya gymnasiets ekonomiska linje. I samband med omorganisationen ersattes efter hand den ettåriga studentlinjen av ekonomiska specialkurser omfattande tre terminer, av vilka de två första gav kunskaper i ekonomiska ämnen motsvarande treårig ekonomisk linje i det nya gymnasiet. Terminskurs 3 utgjorde en påbyggnadsutbildning för elever dels från terminskurs 2, dels från gymnasiets treåriga ekonomiska linje eller personer med motsvarande kunskaper.

Intresset för handelsgymnasieutbildning speglas till och med år 1965 av tabell 38, som visar att elevantalet steg från 3 789 år 1960 till 13 876 år 1965. För åren 1966-1969, då handelsgymnasierna successivt avvecklades, bör till elevantalet enligt tabell 38 läggas antalet elever i det nya gymnasiets ekonomiska linje. Jfr diagram 12. Av följande sammanställning framgår att det sammanlagda elevantalet den 15 september 1969 hade stigit till ca 18 000, av vilka 47 % var kvinnor.

År	Handels-gymnasium	Ekonomisk linje	Summa
Män			
1966	4 698	2 131	6 829
1967	3 130	4 997	8 127
1968	981	7 804	8 785
1969	672	8 808	9 480
Kvinnor			
1966	5 959	2 660	8 619
1967	3 754	5 413	9 167
1968	1 065	7 610	8 675
1969	952	7 551	8 503
Samtliga elever			
1966	10 657	4 791	15 448
1967	6 884	10 410	17 294
1968	2 046	15 414	17 460
1969	1 624	16 359	17 983

I den nya fackskolan, som även var en gymnasial skola, hade den ekonomiska linjen under samma tid följande antal elever:

År	Män	Kvinnor	Samtliga
1966	1 888	2 288	4 176
1967	2 651	2 834	5 485
1968	3 371	3 362	6 733
1969	4 083	4 042	8 125

Man kan alltså räkna med att ca 26 000 personer, av vilka inemot hälften var kvinnor, bedrev ekonomiska studier i gymnasiala skolor år 1969. För motsvarande studier i andra former se 1960 års gymnasieutrednings betänkande Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola (SOU 1965:60). Där meddelas bl a att sammanlagt 202 elever från Hermods korrespondens-

institut och 20 elever från NKI-skolan åren 1959-1964 avlade handelsgymnasieexamen som privatister.

I fråga om studiernas avslutning fanns inga författningsföreskrifter förrän i SFS 1953:528, där det emellertid endast stadgas, att avgångsexamen från handelsgymnasium (handelsgymnasieexamen) skall anordnas i enlighet med bestämmelser som utfärdas av KÖY. Till en början anordnade varje handelsgymnasium egen avgångsprövning. Genom frivilliga överenskommelser mellan rektorerna infördes på 1940-talet gemensamma skriftliga prov för de flesta av handelsgymnasierna. År 1948 infördes en privatistexamen med skriftliga prov, som utarbetades centralt av KÖY. Dessa prov kom att utnyttjas även av gymnasiernas egna elever. År 1948 föreskrev KÖY skyldighet att deltaga i dessa prov. Efter ansökan kunde handelsgymnasierna dock få tillstånd att använda egna prov i svensk uppsats, svensk affärskorrespondens och franska.

Muntlig prövning har inte varit föreskriven men har förekommit vid vissa handelsgymnasier, dock utan kontroll eller insyn utifrån.

I handelsgymnasiernas reglementen fanns föreskrifter om avgångsbetyg. För att få godkänt betyg skulle eleven antingen ha minst godkänt i alla läroämnen eller också kunna kompensera underbetyg i något ämne med överbetyg i motsvarande antal andra ämnen. Dock fordrades alltid godkända betyg antingen i svenska, tyska och engelska eller i bokföring, handelsräkning och handelslära. De som inte blivit godkända hade vissa möjligheter att inom tre år efterpröva i de ämnen, där de underkänts. Handelsutbildningskommittén har framhållit, att lärarna hade stor frihet både då det gällde att bedöma skrivningsresultaten och i fråga om den hänsyn man borde ta till dem då man avgav vitsord i avgångsbetygen. Se SOU 1950:12, s 53 ff, där kommittén påpekar, att det sålunda inte var fråga om en avgångsexamen i ordets egentliga mening. I tabell 39 anges därför liksom i de anlitade källorna att uppgifterna avser antalet elever som avgått med godkänt avgångsbetyg resp med slutbetyg.

Som ovan nämnts medförde avgångsexamen från Gävle högre handelsinstitut samma kompetens som från handelsgymnasierna, redan innan institutet år 1938 ombildats till handelsgymnasium. Antalet, som inte ingår i tabell 39 men däremot medräknats i SOU 1950:12, var åren 1928-1936 följande:

1928	239	1931	293	1934	325
1929	251	1932	320	1935	329
1930	252	1933	285	1936	333

Samtliga dessa tillhörde tvåårig kurs.

Med utgångspunkt i differensen mellan kalenderår och födelseår har SÖ vid några tillfällen beräknat elevernas genomsnittliga ålder. Följande uppgifter för dels åk 1 av tvåårig, dels ettårig kurs avser höstterminen:

	Tvåårig kurs		Ettårig kurs	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1929	17,5	17,5	20,7	20,2
1936	18,1	17,6	20,6	20,0
1947	18,5	17,9	21,9	20,4

Som väntat var eleverna sålunda äldst i ettårig kurs där förutbildningen var längst. Se även texttabell 11 c, som visar att den övervägande delen av eleverna var högst 19 år i tvåårig men 20-24 år i ettårig kurs. De kvinnliga eleverna var något yngre än de manliga. I åk 1 av fyraårig kurs var år 1947 den på motsvarande sätt beräknade medelåldern 21,7 år. Flertalet av dessa elever var män.

Eftersom handelsgymnasier endast fanns i ett fåtal städer hade många elever en annan hemort än gymnasiestaden. Man kunde kanske vänta sig att andelen elever med hemort i staden skulle stiga när fler städer fick handelsgymnasium, men i själva verket blev motsatsen fallet. År 1932 bodde sålunda 55,0 % och år 1936 endast 53,5 % av eleverna i gymnasiestaden. Enligt handelsutbildningskommittén var motsvarande andel år 1946 vid tvåårig kurs 44 %, medan den vid ettårig kurs åren 1944-46 varierade mellan 40 och 50 %. Kommittén framhåller emellertid att många elever från grannkommunerna kunde bo i sina hem under studietiden. Procenttalet elever som inte behövde vara inackorderade var år 1946 vid tvåårig kurs 58 och vid ettårig kurs 59.

12 Huslig utbildning från och med 1919

12.1 Kommunala och enskilda skolor för huslig utbildning. Översikt

I kap 4 redogjordes i korthet för de förslag som 1916 års departementssakkunniga framlade om undervisningen i husligt arbete för kvinnor, särskilt för dem som skulle ägna sig åt husligt arbete som förvärvsarbete. Därjämte berördes de av 1912 års riksdag beslutade lanthushållsskolorna och de av 1917 års riksdag beslutade ettåriga husmodersskolorna.

Departementssakunnigas förslag låg till grund för propositionen om praktiska ungdomsskolor (1918:96). Se kap 5. Enligt denna borde lärlingsskolor inrättas för flickor som var anställda i husligt arbete. Ytterligare yrkesskicklighet skulle kunna förvärvas i yrkesskolor med specialkurser i vissa grenar av det husliga arbetet. Dessutom fanns behov av särskilda hushållsskolor för dem som inte hade möjlighet att gå i lärlings- och yrkesskolor.

Riksdagen biföll propositionen i väsentliga delar men framhöll att lärlingsskolorna för husligt arbete borde stå öppna för alla flickor som efter fullgjord fortsättningsskolplikt var sysselsatta i husligt arbete och inte enbart för anställda. - Lanthushållsskolorna, som sorterade under jordbruksdepartementet, behandlades inte i detta sammanhang. Se kap 12.4.

På grundval av riksdagens beslut reglerades organisationen av lärlings- och yrkesskolorna i yrkesskolstadgan (SFS 1918:1002 och 1921:706). Se kap 6.1.

I lärlingsskolornas yrkesavdelningar för husligt arbete var praktiskt hushållsarbete, hushållslära och hälsovård obligatoriska ämnen. Med praktiskt hushållsarbete avsågs matlagning, tillvaratagande av slakt, konservering, bakning, tvätt, strykning och rengöringsarbeten samt sömnad och mönsterritning. Hushållslära omfattade födoämneslära, bostadsvård, hemmets ekonomi, enklare hushållsbokföring m m. Hälsovård omfattade personlig och allmän hygien samt om möjligt grunderna för barnavård och sjukvård i hemmet. Vid sidan av dessa obligatoriska ämnen kunde även vissa frivilliga ämnen förekomma. Elevantalet minskade emellertid snart i yrkesavdelningarna, där lärotiden omfattade två läsår med kvällsundervisning, och ökade i stället i de mera koncentrerade lärlingskurserna och kurserna för äldre. Se bl a texttabell 12 a.

I yrkesskolorna meddelades undervisningen i form av dels yrkeskurser, dels ämneskurser. I yrkeskurserna följdes fasta läroplaner avpassade för bestämda yrkesgrenar. I ämneskurserna ingick olika fristående ämnen. En del av dessa var sömnads- eller vävkurser. Av de redogörelser som insändes till SÖ framgick inte alltid klart vilka av dessa ämneskurser som var avsedda som ett led i den husliga utbildningen. Vid bearbetningen av statistiken förde SÖ sådana kurser till industri och hantverk utom i de fall då det var tydligt att de avsåg utbildning för husligt arbete. Jfr texttabell 6 c.

Yrkesskolstadgan innehöll även bestämmelser för de kommunala hushållsskolor, som SÖ vanligen kallade husmodersskolor, och som hade till ändamål att meddela en någorlunda fullständig husmodersutbildning. Husmodersskolan låg ofta till grund för fortsatt utbildning inom ett flertal yrken såväl inom det husliga området som inom vårdområdet. Undervisningen, som i regel bedrevs på heltid under en eller två terminer, omfattade förutom hushållsgöromål även barnavård, sömnad och vävning. I den av SÖ utarbetade statistiken redovisas dessa skolor inte separat före 1933. Se kap 6.5.

Yrkesskolstadgan gällde i tillämpliga delar även för statsunderstödda enskilda anstalter för yrkesundervisning. Se kap 7.1. Därvid gällde samma bestämmelser för de enskilda hushållsskolorna som för de kommunala, dvs de ovannämnda husmodersskolorna. Liksom i dessa omfattade lärokursen i allmänhet 30 veckor med högst 40 veckotimmar. Även om några kortare kurser förekom innebar detta att flertalet elever i de enskilda hushållsskolorna fick en fullständig husmodersutbildning.

Ett mått på den kvantitativa utvecklingen av den husliga utbildningen till och med 1943/44 ger tabell 41 för kommunala och tabellerna 13 och 14 för enskilda skolor. För såväl kommunala som enskilda skolor avser statistiken till och med 1933 enbart höstterminen men från och med 1934/35 hela läsåret. Kurser som endast pågick under höstterminen ingår sålunda inte före detta läsår. Uppgifterna avser antalet kursdeltagare utom för de enskilda skolorna från och med 1934/35. För dessa avser statistiken antalet elever utan dubbelräkning.

Texttabell 12 a HUSLIG UTBILDNING: ELEVER I KOMMUNALA SKOLOR EFTER SKOLFORM LÄSÅREN 1934/35 OCH 1943/44 SAMT I OKTOBER 1947 OCH 1955, I PROCENT

Skolform	1934/35	1943/44	1947	1955
Lärlingsskolor:				
Yrkesavdelningar	7,9	2,9	0,6	0,1
Lärlingskurser	7,6	5,1	21,9	13,4
Fristående ämneskurser	3,3[1]	9,9[1]	..	..
Kurser för äldre	59,8[1]	68,6[1]	67,5	76,9
Yrkesskolor:				
Yrkeskurser	0,9	0,7	0,5	0,5
Ämneskurser	16,8[1]	9,1[1]	8,2	4,3
Husmodersskolor	3,8	3,7	1,2	4,8[2]
Summa	100	100	100	100

1) Enbart hushållsgöromål, dvs matlagning, bakning m m.
2) Inkl barnsköterskekurser.

Källor: Tab 18 och 41

Texttabell 12 b HUSLIG UTBILDNING: ELEVER I HELTIDS- OCH DELTIDSKURSER I KOMMUNALA SKOLOR I OKTOBER 1956-1959

Kurser	1956		1957		1958		1959	
	Hela antalet elever	Därav i längre kurser[1]	Hela antalet elever	Därav i längre kurser[1]	Hela antalet elever	Därav i längre kurser[1]	Hela antalet elever	Därav i längre kurser[1]
Heltidskurser	2 824	2 538	3 455	2 786	4 019	3 428	5 664	4 937
Husmoders-kurser	1 701	1 559	2 164	1 806	2 870	2 532	4 051	3 587
Barnsköterske-kurser	406	406	431	423	445	445	447	447
Sjukvårds-bitr kurser	717	573	860	557	171	171	676	579
Andra kurser	..	..	..	..	533	280	490	324
Deltidskurser	32 249	.	32 398	.	32 209	.	30 804	.
Summa	35 073	2 538	35 853	2 786	36 228	3 428	36 468	4 937

1) Heldagskurser omfattande minst 5 månader.

Källa: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m

Som visades i kap 7.1 är emellertid skillnaden mellan dessa redovisningssätt oväsentlig då det gäller enskilda skolor för huslig undervisning.

Följande sammanställning visar att tillväxten av deltagare var avsevärt mycket större i de kommunala än i de enskilda skolorna för huslig utbildning.

	Kommunala skolor	Enskilda skolor
Ht		
1929	2 558	922
1933	3 953	1 020
Ökning i %	54,5	10,6
Läsår		
1934/35	6 287	1 113
1943/44	9 972	1 280
Ökning i %	58,6	15,0

Då man jämför kommunala och enskilda skolor bör man emellertid ta hänsyn till att alla kurser inte var lika långa. Se texttabellerna 6a och 7a. I de kommunala skolorna deltog betydligt mer än halva elevantalet i kurser för äldre, som endast i undantagsfall var heltidsläsande. Se texttabell 12a. I de enskilda skolorna gick däremot de flesta i heltidskurser som omfattade minst 5 månader. Se tabell 42. Under flera år var antalet deltagare i heltidskurser även i absoluta tal högst i de enskilda skolorna, trots att dessa skolor var väsentligt färre än de kommunala. Sålunda fanns det exempelvis i mars 1946 endast 31 enskilda skolor som anordnade huslig utbildning. Samtidigt ordnade 174 av de 232 i gång varande statsunderstödda kommunala yrkesskolorna kurser i någon form av husligt arbete.

Att de enskilda skolorna hade förhållandevis fler heltidskurser än de kommunala påpekade också 1941 års befolkningsutredning, som lät bearbeta skolornas årsredogörelser för 1940/-41. Se SOU 1945:4, s 44 ff. Undersökningen visade att 37 av de kommunala skolornas 854 kurser (dvs 4 %) och 36 av de enskilda skolornas 63 kurser (dvs 57 %) omfattade minst 800 timmar, vilket ungefär motsvarade 5 månaders heltidsundervisning. I några av de enskilda skolorna omfattade undervisningen 1 à 2 hela läsår. Se vidare kap 12.3.

Den 1 januari 1944 överfördes den centrala ledningen av yrkesutbildningen från SÖ till KÖY, som även insamlade viss statistik. Denna avsåg förhållandena en viss dag i oktober, ej som förut hela läsåret. Se bl a kap 8.1 samt tabellerna 18-19 och 42. I sistnämnda tabell har statistiken för åren 1944-46 hämtats ur ett otryckt betänkande, som avgavs år 1946 av utredningen om den husliga utbildningens centrala ledning. Underlaget för uppgifterna i detta betänkande har inte publicerats och jämförbarheten med övrig statistik har inte kunnat undersökas. Följande sammanställning avser därför endast elever i huslig utbildning från och med oktober 1947.

Elever	Kommunala skolor	Enskilda skolor	Samtliga skolor
Heltidskurser om minst 5 månader			
1947	752	794	1 456
1954	1 608	946	2 554
1959	4 937	990	5 927
Övriga kurser			
1947	23 303	607	23 910
1954	35 755	637	36 392
1959	31 531	1 000	32 531
Samtliga kurser			
1947	24 055	1 401	25 456
1954	37 363	1 583	38 946
1959	36 468	1 990	38 458

Av förändringarna efter 1954 kan man utläsa effekten av att 1955 års riksdag fattade beslut om kraftigt höjda anslag och därvid särskilt underströk att heltidsutbildningen borde förstärkas. För de kommunala skolorna visar ovanstående sammanställning att antalet elever i huslig utbildning tredubblades i de längre heltidskurserna men sjönk i övriga kurser mellan 1954 och 1959. Jfr texttabell 12b, som emellertid visar att även viss vårdyrkesutbildning medräknats vid den statistiska bearbetningen, i varje fall åren 1956-59. Tabellen, som endast omfattar kommunala skolor, visar att av 4 937 elever i längre heltidskurser år 1959 var det 1 350, dvs 27 %, som fick vårdyrkesutbildning.

År 1960, då SCB övertog ansvaret för statistiken, genomfördes flera förändringar i denna, och uppgifterna om antalet elever år 1959 är sålunda inte direkt jämförbara med de uppgifter om antalet kursdeltagare som redovisas från och med 1960. Se kap 0.4 och 8.2.

Antalet kursdeltagare fortsatte emellertid att stiga, tills deltidskurserna ht 1968 överfördes till den kommunala vuxenutbildningen och heltidskurserna ht 1971 ersattes av linjer och kurser inom gymnasieskolan. Se tabellerna 20-21 och 43. Man bör observera, att tabellerna 20 och 43 även omfattar korta heltidskurser. Jfr bl a tabell 19, där de heltidskurser som pågick mindre än 5 månader sammanförts med deltidskurserna under rubriken "övriga kurser".

Från och med 1960 bildade vårdyrkesutbildningen en särskild grupp efter att tidigare ha ingått i gruppen huslig utbildning. Sistnämnda grupp sammanfördes i stället med utbildningen inom vissa närliggande områden, bl a hotell- och restaurangnäringen. Se tabell 43. Det kan

tilläggas att exempelvis restaurangskolorna förut hade ansetts tillhöra utbildningen inom industri och hantverk. De hade 507 elever år 1958 och 592 år 1959. Vid jämförelser mellan åren 1959 och 1960 bör man också observera, att texttabell 12b endast avser kommunala skolor men tabell 43 även enskilda.

År 1968 sammanfördes i statistiken huslig utbildning med utbildning för vissa serviceyrken, bl a poliser, frisörer och fotografer. Av de deltagare i heltidskurser som redovisas för åren 1968-70 i tabell 20 torde följande i huvudsak motsvara de grupper som under de närmast föregående åren räknades till "husliga och närliggande områden". Jfr SM resp år.

Kursdeltagare	1968	1969	1970
Hemteknik och storhushållsarbete	8 920	8 827	8 877
Hotell- och restaurangarbete	996	1 357	1 240
Hemvårdare	334	263	222
Summa	10 250	10 447	10 339

Innebörden av det nya ordet hemteknik framgår av följande uppgifter om deltagarantalet i hemtekniska kurser år 1968: Matlagning 2 850, sömnad 1 830, vävning 2 304, barnavård 1 149. Dessutom fanns några kurser i ospecificerad hemteknik. - För hemvårdare se vidare kap 12.3.

12.2 Husmoders- och hembiträdesutbildning

De kurser som på 1960-talet började kallas hemtekniska motsvarade närmast de kurser som tidigare kallats husmoders- eller hushållskurser, och som ursprungligen hade syftat till att meddela utbildning för arbete i enskilda hem. Jfr kap 4.1. Skolköksundervisning infördes sålunda i folkskolorna för att lära blivande husmödrar enklare matlagning. De lärlingsskolor på det husliga området som föreslogs av 1916 års departementssakkunniga var avsedda för kvinnliga minderåriga som var anställda i husligt arbete. Som tidigare nämnts beslöt emellertid riksdagen att denna utbildning skulle stå öppen för alla som var sysselsatta i husligt arbete, således även för andra än anställda. Utbildningen i husligt arbete i lärlingsskolan omfattade alla de göromål som vanligen förekom i ett hem. Vid planeringen utgick man från att sådana kunskaper som var grundläggande för såväl husmödrar som hembiträden skulle meddelas i lärlingsskolan och en specialisering göras först i yrkesskolan. Se hembiträdesutredningens betänkande (SOU 1937:16), s 147.

Enligt en undersökning i november 1934, som återgavs av hembiträdesutredningen och som avsåg de kommunala lärlings- och yrkesskolornas elever i kurser för husligt arbete, var endast något över 10 % hembiträden, medan 55 % hade andra yrken och 35 % angavs vara hemmadöttrar. I de statsunderstödda enskilda hushållsskolorna var vid samma tid de flesta eleverna hemmadöttrar. Något mer än en tiondel var hembiträden, medan ett fåtal hade andra yrken. Se SOU 1937:16, s 108 ff.

Hembiträdesutredningen ansåg att den husliga utbildningen borde differentieras i en husmoders- och en hembiträdesutbildning. Husmodern måste kunna vårda hemmet, organisera arbetet och sörja för inköp och nyanskaffning. "Det fordras att hon har varukännedom och förstår sig på matlagning, födoämnesberedning och bakning. Hon bör också vara kunnig i sömnad samt hava erforderliga insikter i barnavård och enklare sjukvård m m." Hembiträdet borde enligt utredningen ha sådana färdigheter i matlagning, bakning, hemvård, tvätt, strykning och enklare lagning av kläder, att hon kunde utföra dessa sysslor på bästa möjliga sätt och på kortast möjliga tid. "Därjämte bör ett hembiträde genom utbildningen bibringas en anpassningsförmåga till de skiftande krav, som kunna uppställas på henne i fråga om betjänande av familjemedlemmarna."

Dessa synpunkter ledde fram till förslag om ett särskilt utbildningssystem för hembiträden, varvid en statlig hembiträdesskola skulle upprättas. - Det ingick inte i utredningsuppdraget att behandla husmodersutbildningen.

Från hembiträdesutredningens synpunkter och förslag tog 1941 års befolkningsutredning bestämt avstånd. Se Betänkande angående den husliga utbildningen (SOU 1945:4), s 54 f. I detta betänkande, som utarbetades av utredningens särskilda delegation för hem- och familjefrågor, framhölls att den typ av hembiträden som hembiträdesutredningen åsyftade endast utgjorde en liten grupp. Av de kvinnor som var sysselsatta i husligt arbete var enligt 1940 års folkräkning de flesta husmödrar i egna hem. Endast en mycket ringa del av dessa hade hand om stora hem, där de hade anställd arbetskraft för de mera rutinmässiga sysslorna och själva förutom den organisatoriska ledningen endast utförde vissa specialsysslor. Av de anställda var det endast en mindre grupp som arbetade under en husmors ledning. Betydligt fler hade självständig ställning i arbetet antingen som hushållerskor i hem utan husmor eller som hembiträden i hem, där husmodern hade förvärvsarbete. Därtill kom att de flesta bara stannade i hembiträdesyrket en kort tid innan de själva blev husmödrar. Man borde därför inte klyva den husliga utbildningen i en hembiträdes- och en husmodersutbildning. För övrigt var det ur befolkningsutredningens synpunkt önskvärt att flickor ur olika befolkningskategorier fick en gemensam huslig utbildning.

Däremot borde utbildningen differentieras för olika utbildningsbehov. En grundkurs, hushållsskola, skulle ge kompetens för arbete som husmor eller hembiträde i ett vanligt hem. En längre kurs, husmodersskola, skulle ge fördjupade kunskaper och mera praktisk träning. Dessutom fanns behov av särskild utbildning för flera slag av speciella yrken på det husliga området.

Befolkningsutredningen redogjorde för de olika slag av huslig utbildning som förekom i början av 1940-talet. Vid en särskild bearbetning av uppgifter från ca 100 kommunala skolor 1940/41 räknades därvid kurser i matlagning, bakning, tvätt m m till "hushållsgöromål" medan "husligt arbete" avsåg kurser som därjämte omfattade teoretisk undervisning i födoämneslära, hushållsekonomi m m. Till denna grupp hörde alltså de längre och grundligare kurserna. Konserveringskurserna, som hade stor omfattning på grund av kristiden, fördes till en särskild grupp. Man observerar att befolkningsutredningens sammanställning även omfattar många sömnadskurser, vilket förklarar att följande uppgifter om antalet elever i de kommunala skolorna 1940/41 är högre enligt befolkningsutredningen än enligt tabell 41.

Kursernas art	Kurser	Elever	
		Antal	%
Hushållsgöromål	316	4 276	34,9
Husligt arbete	157	2 559	20,9
Sömnad och vävning	293	4 186	34,1
Barnavård	7	83	0,7
Konservering	33	442	3,6
Blandade kurser	48	718	5,9
Samtliga kurser	854	12 264	100
Därav kurser för äldre	572	7 868	64,1

Endast 4 % av dessa kurser hade en undervisningstid av minst 800 timmar, vilket som ovan nämnts ungefär motsvarade 5 månaders heltidsundervisning.

Vid de statsunderstödda enskilda yrkesskolorna var hela antalet kurser på det husliga området 63, av vilka 36, dvs inte mindre än 57 %, omfattade minst 800 timmar. Sådana längre kurser anordnades också vid flera lanthushållsskolor och i några fall av landsting. Under läsåret 1940/41 var antalet längre kurser och deras elever följande:

Skolor	Kurser	Elever
Kommunala yrkesskolor	37	560
Enskilda skolor	36	974
Lanthushållsskolor	61	1 377
Landstingskurser	4	61
Summa	138	2 972

Förutom dessa kurser om minst 800 undervisningstimmar, vilka ansågs ge en någorlunda fullständig huslig yrkesutbildning, ordnades många olika kortare kurser av framför allt kommunala yrkesskolor, landsting och hushållningssällskap. Kurser med en undervisningstid som understeg 100 timmar utgjorde 36 % av kommunernas och 45 % av landstingens kurser. Hushållningssällskapen ordnade endast mycket korta kurser. Se nedan. Medan kommunala kurser endast förekom i det 100-tal samhällen som hade kommunal yrkesskola med huslig avdelning, ordnade landsting och hushållningssällskap kurser på landsbygden.

Av landets 25 landsting var det 13 som bedrev kursverksamhet i större eller mindre utsträckning år 1941. Två tredjedelar av dessa kurser ägnades sömnad och vävning, medan en tredjedel avsåg hushållsgöromål. Kostnaderna bestreds framför allt med statsbidrag till lärarlönerna men även med elevavgifter och vissa tillskott från landstingen och kommunerna. Det fanns elever i alla åldersgrupper. Husmödrarna övervägde i de kortaste kurserna och de unga flickorna i de kurser som var något längre. Trots att kurserna endast förekom i halva antalet landsting samlade de ändå över 3 000 deltagare år 1941. Befolkningsutredningen drog den slutsatsen att intresset var mycket stort och att det fanns stora expansionsmöjligheter för denna verksamhet.

Mycket korta kurser, som endast omfattade någon eller några dagar, samlade givetvis särskilt stora skaror av lanthusmödrar. Sådana kurser anordnades framför allt av hushållningssällskapens hemkonsulenter. Även några skolor, t ex folkhögskolor eller lanthushållsskolor, och vissa organisationer, framför allt husmodersföreningar, ordnade sporadiska korta kurser för husmödrar rörande kost, klädvård, hemslöjd m m.

År 1941 ordnade hemkonsulenterna inemot 1 400 kurser med nära 60 000 deltagare. Av dessa deltog över 26 000 i endagskurser och nära 20 000 i kurser som varade 2-3 dagar, medan kurser på 4 dagar eller mer hade inemot 6 000 deltagare. För övriga personer saknas uppgifter om kursens längd. Kurserna ordnades ofta med omväxlande föredrag och praktiska demonstrationer.

Vid de kurser som hemkonsulenterna ordnade under år 1941, som ju var ett utpräglat krisår, omfattade konserveringskurserna det största antalet såväl kurser som deltagare, nämligen 615 kurser med mer än 28 000 deltagare. Därnäst var matlagning det vanligaste ämnet. Konservering, hemvård och klädvård förekom mest vid endagskurserna, medan övriga hushållskurser ofta sträckte sig över flera dagar.

Hemkonsulenterna var anställda av hushållningssällskapen. Deras uppgift var att med råd och anvisningar om hemmets skötsel bistå landsbygdens kvinnor, särskilt husmödrar och vuxen kvinnlig ungdom i småbrukar-och lantarbetarhem. Sådana råd kunde lämnas antingen vid personliga besök eller vid de ovannämnda kurserna.

De första hemkonsulenterna anställdes av hushållningssällskapen i Västernorrlands län år 1908 och i Malmöhus län år 1912. Antalet hade vuxit till åtta år 1937. Detta år tillkallades hemkonsulentutredningen, som i sitt följande år avgivna betänkande föreslog att staten skulle medverka till att hemkonsulenter anställdes av samtliga hushållningssällskap. Betänkandet är inte tryckt, men det refereras i prop 1938:332. Utredningen föreslog som kompetensvillkor utbildning vid lanthushållslärarinneseminarium. I avvaktan på viss omläggning av seminarieutbildningen borde en särskild utbildningskurs anordnas. Med utgångspunkt i utredningens förslag beslöt 1938 års riksdag om statsbidrag till 28 hemkonsulententer, sålunda till minst en hemkonsulent inom varje hushållningssällskap och dessutom mer än en konsulent inom vissa glesbygdsområden. Statsbidrag skulle också utgå till en särskild utbildningskurs för hemkonsulenter och för understöd till mindre bemedlade deltagare i de kurser som anordnades av hemkonsulenterna.

År 1938 utfärdades en statsbidragskungörelse, som år 1953 ersattes av en normalinstruktion för hemkonsulenterna. I båda fallen betonades att syftet var att effektivisera både hemarbetet och de yttre göromålen genom husmodern i jordbruksföretaget. Förslag om att verksamhetsområdet skulle utvidgas och inte enbart avse landsbygden framfördes vid många tillfällen, bl a år 1946 av utredningen om den husliga utbildningens centrala ledning (se ovan), år 1947 av utredningen för hem- och familjefrågor (SOU 1947;46) och på 1950-talet i flera riksdagsmotioner. I dessa motioner betonades de stora värden som förvaltas av vårt lands husmödrar och vikten ur både nationalekonomisk och privatekonomisk synpunkt av att inköpen sköts med god varukännedom och att de inköpta varorna hanteras på ett riktigt sätt. På initiativ av ledande kvinnoorganisationer grundades år 1944 Hemmens forskningsinstitut, som bedrev forskning i syfte att rationalisera hushållsarbetet. Genom beslut av riksdagen år 1956 omvandlades det till Statens institut för konsumentfrågor. Enligt Åkerman m fl, Den okända vardagen, s 31 f innebar detta att den dittills bedrivna forskningen för att få fram nya produkter kom bort. Verksamheten inriktades på rådgivning till konsumenterna, framför allt husmödrarna. Erfarenheten visade att den bästa vägen att nå husmödrarna när de som bäst behövde råd gick genom hemkonsulenterna. Då dessa huvudsakligen var anställda av hushållningssällskapen, blev det i första hand landsbygdens husmödrar som kom i åtnjutande av deras tjänster. Statsbidrag borde också utgå till motsvarande verksamhet i städerna. Se bl a motion II:445 år 1956 och I:200 år 1957 samt SU 1955:178 och 1957:143.

Även om dessa förslag inte ledde till direkta beslut började dock vissa städer anställa egna hemkonsulenter. Tonvikten i verksamheten försköts från speciella kurser för landsbygdens husmödrar till en mera allmän konsumentupplysning för olika hushåll. Förutom åt kurser, demonstrationer, utställningar m m började konsulenterna i ökad utsträckning ägna sig åt direkt rådgivning till enskilda hushåll.

Den 1 juli 1967 blev hemkonsulenterna tjänstemän hos lantbruksnämnderna, men redan den 1 juli 1970 överfördes de enligt förslag av 1965 års hemkonsulentutredning till länsstyrelserna, där de blev direkt underställda landskanslierna. Samtidigt överfördes den centrala ledningen från lantbruksstyrelsen till konsumentverket. Jfr SOU 1971:37, s 266 ff.

12.3 Utbildning för social hemhjälpsverksamhet

I det föregående har nämnts, att endast 4 % av de kommunala men inte mindre än 57 % av de enskilda skolornas kurser på det husliga området hade en kurslängd i början av 1940-talet som motsvarade minst fem månaders heltidsundervisning. I några skolor fanns kurser som pågick 1 à 2 år. Av dessa var flertalet husmodersskolor men några s k hemsysterskolor.

Den första skolan av sistnämnda slag bildades i Uppsala år 1915. Den kallades då Uppsala hemskola, men ändrade senare sitt namn till Uppsala hemsysterskola. Syftet var från början att ge hembiträden en god yrkesutbildning, men från 1920 avsåg utbildningen hemsystrar. Skolan var emellertid inte enbart en utbildningsanstalt. I likhet med diakonissanstalterna var den ett "moderhus" för de elever som utbildades där. Efter genomgången utbildning och högtidlig invigning upptogs dessa i en hemsysterkår. De höll sedan regelbunden kontakt med sin skola och bar en för kåren fastställd tjänstedräkt.

Skolan underhandlade med den kommun eller organisation, som anställde hemsystern. Därvid

tillämpades ett normalkontrakt, som tillförsäkrade henne vissa fixerade löne- och andra förmåner.

Hemsysterns uppgift var i första hand att arbeta i hem som drabbats av tillfälliga svårigheter, t ex husmoderns sjukdom, i andra hand också att ge handräckning åt ensamma gamla. Hon skulle ombesörja vanliga hemgöromål, se till barnen och dessutom vara behjälplig med enklare sjukvård.

Utbildningstiden var 17 månader. De första 11 månaderna deltog eleverna i en lärlingskurs i husligt arbete enligt en av SÖ godkänd plan. Därefter följde 6 månaders praktik, fördelad på sjukhem, barnavård, vård av gamla m m samt en kurs i hemsjukvård.

Vissa uppgifter om omfattningen av denna utbildning ingår i 1941 års befolkningsutrednings betänkande med förslag om statsbidrag till social hemhjälp (SOU 1943:15), som i likhet med bl a det förut nämnda betänkandet om den husliga utbildningen utarbetades av delegationen för hem- och familjefrågor. Enligt detta betänkande utbildades årligen ungefär 50 hemsystrar i Uppsala. Jfr tabell 45 i Yrkesundervisningen 1936/37 i SOS. En parallellavdelning till denna hemsysterskola inrättades år 1939 i Leksand, där ett 25-tal hemsystrar utbildades per år. Redan ett år tidigare hade en sådan skola startats i Lund med 15 elever. År 1943 tillkom dels Göteborgs hemsysterskola, dels Vårsta hemsysterskola i Härnösand. Sedan stiftelsen Stockholms hemsysterskola år 1945 inrättat en skola som förlades till Lidingö, var antalet hemsysterskolor 6. Enligt Utredningen för hem-och familjefrågor (SOU 1947:46) bedrevs hemvårdarinneutbildning även vid 6 andra skolor, av vilka 3 var lanthushållsskolor. Jfr Margareta Nordströms artikel Social hemhjälp i Svenska socialvårdsförbundets kalender 1950, enligt vilken sådan utbildning bedrevs vid flera andra skolor.

För fyra av hemsysterskolorna kan följande uppgifter om elevantalet hämtas ur redogörelser som insänts till SÖ för åren 1943/44 och 1944/45. De avser liksom texttabell 12c hela elevantalet och inte enbart elever som avgått efter fullständig utbildning.

	1943/44	1944/45
Uppsala hemsysterskola i Uppsala	81	81
Uppsala hemsysterskola i Leksand	63	65
Hemsysterskolan i Göteborg	24	33
Vårsta hemsysterskola i Härnösand	26	32
Summa	194	211

Härtill bör läggas ca 15 elever vid hemsysterskolan i Lund.

Initiativet till de första hemsysterskolorna togs inom kyrkliga eller frikyrkliga kretsar. De byggde helt på de principer som låg till grund för verksamheten i Uppsala. En något annan typ av hemsysterutbildning anslöts till ett par lanthushållsskolor. Man utgick här från den 10 månader långa lanthushållskursen. De som ville utbilda sig till hemsystrar fick dessutom viss utbildning i sociallagstiftning m m. Dessa elevers utbildning fullbordades sedan genom några månaders tjänstgöring vid barnhem, sjukhem och ålderdomshem.

Social hemhjälpsverksamhet bedrevs också av några andra organisationer, framför allt Röda Korset, som redan 1926 började arbeta för att de olika kretsarna skulle försöka tillgodogöra sig bygdens egna resurser för att kunna anställa s k hemvårdarinnor. Dessa skulle arbeta i hem, som modern för någon tid nödgats lämna, t ex för sjukhusvistelse, men också kunna hjälpa ensamma gamla. Likheten med hemsystrarnas uppgifter var alltså stor, men en viss skillnad låg i att Röda Korset särskilt starkt betonade att hemvårdarinnan inte var någon sjuksköterska. Vid sjukdomsfall inom familjen borde hon tillkalla läkare eller sjuksköterska. För undvikande av missuppfattning hos allmänheten skulle hon inte bära någon särskild dräkt eller annat märke som kunde inge föreställning om att hon hade sjukvårdsutbildning.

I enlighet med Röda Korsets principer för verksamheten behövde hemvårdarinnan inte ha någon särskild utbildning. Hon borde framför allt vara en duglig husmor och ha sådana egenskaper, att hon kunde utföra sitt arbete med kärlek och tålamod. Hon borde också ta hänsyn till familjens ekonomi och dessutom försöka öka insikten om betydelsen av en god hygien i hemmet.

Alternativt kunde emellertid en röda korskrets anställa en hemvårdarinna, som genomgått särskild utbildning i hemvård och som dessutom inhämtat grunderna för hemsjukvård genom några månaders praktiskt arbete på sjukhus. Även en kortare tids utbildning i barnavård och vård av kroniskt sjuka ansågs önskvärd. Den som hade en sådan utbildning borde i motsats mot övriga hemvårdarinnor kallas hemsyster. Även hemsystern måste emellertid enligt Röda Korsets direktiv förbinda sig att inte göra intrång på sjukvårdens område.

Befolkningsutredningen, som konstaterade att den arbetskraft som var sysselsatt inom den sociala hemhjälpsverksamheten vanligen kallades antingen hemsystrar, hemsköterskor eller hemvårdarinnor, föredrog för sin del hemvårdarinnor som officiell benämning för att undvika förväxling med sjuksköterskor eller diakonissor. I överensstämmelse med denna uppfattning

kom beteckningen hemsyster så småningom ur bruk.

I början av 1940-talet var ca 200 hemvårdarinnor anställda inom Röda Korset. Av dessa var ungefär en fjärdedel utbildade vid hemsysterskola. Se SOU 1943:15, s 19. Endast en del var heltidsanställda. På många orter ansågs det vara tillräckligt att vederbörande rödakorsstyrelse träffade avtal med en eller flera kompetenta och lämpliga kvinnor om att de skulle stå till förfogande vid behov.

Förutom av Röda Korset bedrevs hemvårdarinneverksamhet också av flera kvinnoorganisationer, framför allt husmodersföreningar, kyrkliga föreningar, frikyrkosamfund m fl. På många håll lämnade kommunen bidrag till verksamheten, och på en del håll kom så småningom en fullständig kommunalisering till stånd. I början av 1940-talet bedrevs hemvårdarinneverksamhet i flertalet städer men endast i ett fåtal landskommuner. Det sammanlagda antalet hemvårdarinnor var då i städerna 148 och i övriga kommuner mellan 225 och 250.

Antalet hemvårdarinnor visade sig snart vara helt otillräckligt. Befolkningsutredningen underströk att det var väsentligt ur både humanitär och samhällsekonomisk synpunkt att kompetent hjälp kunde rycka in i en familj, som plötsligt berövats husmoderns arbetskraft. (Behovet av sådana husmodersvikarier ökades f ö genom de vid denna tid diskuterade och år 1946 genomförda förslagen om organiserad statsunderstödd semesterledighet för husmödrar.) Samhället borde ta ett ökat ansvar för den nödvändiga utbyggnaden av verksamheten. Det var fördelaktigt om kommunerna åtog sig att bli huvudmän, men många kommuner saknade erforderliga resurser. Endast om de fick statsbidrag kunde behovet av social hemhjälp tillgodoses i hela landet.

I princip borde verksamheten baseras på heltidsarbetskraft, men eftersom behovet av hemhjälp växlade borde även deltidsanställd arbetskraft stå till förfogande för att kunna rycka in vid toppbelastning.

I fråga om kompetenskraven ansåg befolkningsutredningen att skolmässig yrkesutbildning borde vara det normala men inte något absolut villkor. Även kvinnor med lång huslig erfarenhet och i övrigt lämpliga egenskaper borde kunna komma i fråga. För dessa föreslogs en särskild prov- och kompletteringskurs på 2 månader. Denna kurs skulle omfatta kortare undervisning i näringslära, teoretisk barnavård, sjukvård och hälsolära, hemekonomi och socialvård. Samtidigt borde man pröva elevernas praktiska färdigheter i matlagning, sömnad, barnavård och övriga grenar av husligt arbete, inom jordbruksområden även i mjölkning.

I fråga om organisationen föreslog befolkningsutredningen att kommunerna skulle vara huvudmän för den verksamhet som bedrevs med statsbidrag. En viss kontroll borde utövas av landstingen, och den statliga tillsynen anförtros åt ett särskilt statsorgan. I avvaktan på närmare utredning borde denna tillsyn tills vidare utövas av socialstyrelsen, som föreslogs få erforderlig förstärkning, bl a i form av en tjänst som konsulent för social hemhjälp samt en rådgivande nämnd.

Befolkningsutredningens förslag om statsbidrag till social hemhjälp bifölls i väsentliga delar av 1943 års riksdag. Se prop 1943:332 och SU 1943:263. Beslutet innebar bl a att statsbidrag under kalenderåret 1944 skulle utgå för högst 500 heltidsanställda och däremot svarande antal deltidsanställda hemvårdarinnor. För att detta antal skulle uppnås beräknade departementschefen att ungefär 225-250 blivande hemvårdarinnor skulle genomgå 15 månders utbildning vid de tillgängliga skolorna och ca 250 de korta prov- och kompletteringskurserna. Även de närmast följande åren beräknades att prov- och kompletteringskurser borde beräknas för ca 250 elever. Dessa kurser, som anordnades av socialstyrelsen efter samråd med KÖY och lantbruksstyrelsen, förlades i regel till en lanthushållsskola eller folkhögskola.

Redan 1952 ansågs behovet av hemvårdarinnor vara så stort att kursverksamheten borde ökas till att omfatta 400 à 450 elever. Detta antal visade sig dock vara något för högt, och intagningen minskades därför efter ett par år. Se följande uppgifter om prov- och kompletteringskurserna, som hämtats ur statsverkspropositionen (femte huvudtiteln):

År	Kurser	Elever
1957/58	17	222
1958/59	19	246
1959/60	20	259
1960/61	18	206
1961/62	16	188

Kurstiden förlängdes redan efter ett par år till 3 månader, och år 1954 föreslog socialstyrelsen att den skulle förlängas till 4 månader. Därigenom skulle man dels kunna öka timantalet för den teoretiska undervisningen i sjuk- och barnavård, dels ordna praktik vid ålderdoms- och sjukhem. Förslaget avstyrktes av statskontoret, som ansåg att den öppna åldringsvården var en kommunal angelägenhet och att den statsunderstödda sociala hemhjälpen främst borde avse barnfamiljer. Departementschefen ansåg att socialstyrelsens syfte borde kunna tillgodoses inom den dittillsvarande ramen. I enlighet därmed bestämde 1954 års riksdag att kurstiden inte skulle utökas.

Enligt den år 1943 utfärdade hemhjälpskungörelsen (SFS 1943:947) bestämde socialstyrelsen i vilken omfattning hemhjälpspersonalen skulle genomgå praktisk eller teoretisk utbildning. Socialstyrelsen beviljade också dispenser från särskild utbildning för praktiskt kunniga, välmeriterade hemvårdarinnor. Under år 1944 beviljades 8 dispenser. Antalet dispenser steg raskt under några år, men sjönk därefter successivt och försvann helt år 1960 i samband med att statsbidragsbestämmelserna ändrades. Omkring år 1970 hade 90 % av hemvårdarinnorna särskild hemvårdarinneutbildning.

Av det föregående framgår att hemvårdarinneutbildningen från och med 1944 drevs efter två linjer nämligen dels en längre kurs vid hemsysterskolorna och vissa andra skolor för i första hand yngre elever, dels kompletteringskurser för något äldre elever med antingen annan form av lämplig utbildning eller god praktik i hushåll med barnavård. Efter förslag från den år 1962 tillkallade familjeberedningen (?) ändrades utbildningen från och med 1964 till att i stället omfatta en ca 4 månader lång hemvårdarinnekurs för alla elever, men med en praktiktid om 5 månader för de yngre eleverna. Man ställde dessutom vissa krav på förpraktik och hushållsutbildning.

Alltsedan 1943 hade socialstyrelsen samtidigt med administrationen av den sociala hemhjälpsverksamheten i hög grad ägnat sig åt att sprida upplysning och information samt vara opinionsbildare. Kommunerna fick råd och anvisningar både i skriftlig form och vid besök av hemhjälpskonsulenten, som organiserade och deltog i kurser och konferenser, inspekterade undervisningen och på olika sätt entusiasmerade de lokala krafterna till att utvidga verksamheten. Resultaten uteblev inte. År 1943 hade den statsunderstödda sociala hemhjälpen varit utbyggd till 80 % i städerna men till knappt 15 % på landsbygden. Redan år 1954 bedrevs sådan verksamhet i större eller mindre utsträckning i så gott som samtliga kommuner i landet. Antalet hemvårdarinnor var då 3 257, varav 182 deltidsanställda. Dessutom hade hemhjälp åt åldringar och invalider vid sidan av det statliga stödet organiserats i ca 300 och planerats i ytterligare 275 kommuner. Där vid anlitades i första hand s k hemsamariter.

Avsikten med hemsamaritverksamheten var att utnyttja den latenta arbetskraft som fanns bland de gifta och förut gifta kvinnor, som vid sidan av sitt arbete i det egna hemmet kunde åtaga sig några timmars arbete om dagen för vård och tillsyn av åldringar och sjuka i hemmen. Man räknade inte med att de skulle behöva någon särskild utbildning. AMS hade dock sedan 1950 anordnat korta prov- och instruktionskurser i samarbete med KÖY och Röda Korset.

Hemsamaritverksamheten hade skiftande former i olika kommuner. I några fall stod kommunerna som huvudmän för verksamheten, som då stundom fungerade som ett direkt komplement till den statsunderstödda sociala hemhjälpsverksamheten. I andra fall var hemsamariterna endast anmälda på arbetsförmedlingen för hjälp och tillsyn åt åldringar och sjuka. De förmedlades då som annan hemhjälp på den öppna marknaden.

Till en början utgick inga statsbidrag till hemsamaritverksamheten. Den år 1943 utfärdade hemhjälpskungörelsen avsåg närmast hemhjälp under en kortare tid i familjer, där husmodern tillfälligtvis inte kunde ombesörja sina vanliga göromål, t ex på grund av sjukdom, behov av vila eller andra jämförliga skäl. Redan 1948 vidgades tillämpningsområdet till att gälla också ensamma gamla, invalider m fl, och år 1954 ändrades bestämmelserna så att hjälp till dessa också skulle kunna lämnas under regelbundet återkommande perioder och inte enbart tillfälligtvis. Barnfamiljernas behov fick dock inte eftersättas. Denna utvidgning av tillämpningsområdet hade föreslagits av bostadskollektiva kommittén (SOU 1952:38), vars betänkande bl a refereras dels i 1954 års statsverksproposition, dels i åldringsvårdsutredningens betänkande (SOU 1956:1). En ytterligare förskjutning till förmån för åldringsvården togs, då 1964 års riksdag med bifall till prop 1964:85 beslöt att statsbidrag kunde utgå för verksamhet vars huvudsakliga uppgift var att i enskilt hem hjälpa åldringar, handikappade och barnfamiljer. Se SFS 1964:427. Familjerna nämns alltså här först i tredje hand.

Genom detta riksdagsbeslut kunde statsbidrag också utgå till hemsamariternas verksamhet. Avsikten var att hemvårdarinnorna i första hand skulle hjälpa familjer och endast i mån av tid bistå åldringar, medan hemsamariterna helt skulle ägna sig åt det starkt stigande antalet åldringar och handikappade, så att dessa i så stor utsträckning som möjligt kunde bo kvar i sina hem.

Den nya författningen medgav också statsbidrag till barnvårdare (barnsamariter) som i enlighet med förslag av familjeberedningen kunde ge tillsyn åt tillfälligt sjuka barn till förvärvsarbetande föräldrar. Den sociala hemhjälpen kunde därigenom organiseras i tre grupper: hemvårdarinneverksamhet, hemsamaritverksamhet och barntillsyn, vilket var ett länge närt önskemål. Social hemhjälp blev en stor enhet, där de olika verksamhetsgrenarna växelvis kunde gripa in i varandra.

Antalet hemsamariter steg snabbt. Redan 1955 var samariterna fler än de i regel heltidsanställda hemvårdarinnorna. Medan de senares antal aldrig översteg 4 000, var antalet deltidsanställda hemsamariter i slutet av 1960-talet över 42 000.

Följande uppgifter visar också att antalet hjälpta åldringar m fl ökade snabbast inom hemsamaritverksamheten:

Antal hjälpta personer	1954	1962
Hemsamaritverksamheten	18 300	66 900
Hemvårdarinneverksamheten	21 200	25 900

Eftersom en åldring under samma år kunde få hjälp dels av en hemsamarit, dels av en hemvårdarinna, är det totala antalet hjälpta något mindre än summan av ovanstående tal. Se SOU 1964:5, s 108.

Utbildningen av hemsamariter, som i början bedrevs i begränsad omfattning, intensifierades sedermera. Sålunda omfattade länsarbetsnämndernas kurser på 1950-talet endast ca 300 elever per år. Antalet steg till 1 800 år 1961 och till 3 800 år 1962.

Socialpolitiska kommittén begärde in uppgifter om utbildningen för ca 11 600 hemsamariter. Därvid uppgavs att 39 % hade viss utbildning, medan 46 % saknade utbildning. För 15 % erhölls ingen uppgift. De som hade någon form av utbildning hade oftast fått den genom länsarbetsnämnden, kommunen eller Röda Korset. Den senaste undervisningsplanen hade utarbetats av KÖY. Den omfattade 132 timmar med undervisning i matlagning (bl a dietmatlagning), teoretisk undervisning i kostlära, hemsjukvård, fotvård och hygien m m samt föreläsningar om åldringssjukdomar och åldrandets problem. De som deltagit i denna kurs kunde genomgå påbyggnadskurser i sysselsättningsmetodik m m. Grundkursen på 132 timmar bedrevs i regel som dagkurs, medan påbyggnadskurserna ofta ordnades som internatkurser.

Från juli 1964 övertog SÖ ansvaret för hemsamaritkurserna. Kursplanen uppdelades i 3 avsnitt, av vilka vart och ett kunde anordnas som deltidskurs. Fullständig hemsamaritutbildning omfattade samtliga avsnitt. Antalet utbildade steg inte lika snabbt som tidigare. Av ca 42 000 hemsamariter i slutet av 1960-talet hade enligt socialstyrelsen endast ca 9 000, dvs något mer än var femte, genomgått en utbildningskurs om minst 100 timmar.

För den årliga utbildningen finns endast sporadiska data. Förut har meddelats att antalet elever vid länsarbetsnämndernas hemsamaritkurser var ca 300 på 1950-talet och 3 800 år 1962. Enligt vad socialstyrelsen meddelat, ökades deltagarantalet till en början för att sedan förbli ungefär konstant. Dessa knapphändiga uppgifter ger vid handen, att endast ett fåtal av eleverna kom att arbeta som hemsamariter under någon längre tid. Eljest skulle det totala antalet hemsamariter som genomgått utbildning ha varit större än det ovan angivna antalet 9 000.

I fråga om hemvårdarinnorna beräknades i prop 1943:332 att ungefär 225–250 borde genomgå den längre utbildningen och 250 de korta prov- och kompletteringskurserna.

Förut har meddelats att antalet elever vid hemsysterskolorna 1944/45 inkl skolan i Lund var ca 225, att en sjätte hemsysterskola tillkom 1945 och att viss längre utbildning av hemvårdarinnor även meddelades vid 6 andra skolor. Bland eleverna vid dessa torde emellertid endast ett fåtal ha utbildats till hemvårdarinnor. Sammanlagt genomgick alltså något över 250 elever den i regel 15 månader långa hemvårdarinneutbildningen omkring år 1945. För de närmast följande åren saknas uppgifter om de särskilda skolorna i de av SÖ sammanställda tabellerna, men enligt 1951 års statsverksproposition (femte huvudtiteln) var det årliga antalet utexaminerade från dessa skolor högst 200. Texttabell 12 c visar elevantalet på 1950-talet. Man bör observera, att antalet hemsysterskolor vid denna tid var 5, sedan skolan i Leksand upphört, och att uppgifter från Lund saknas i tabellens källa.

Till de korta prov- och kompletteringskurserna avpassade socialstyrelsen intagningen så att utbildningen vid varje särskild tidpunkt motsvarade behovet. Se ovan.

Efter den omläggning som genomfördes i juli 1964 ingick hemvårdarutbildningen i yrkesskolan t o m 1970/71 och därefter i gymnasieskolan.

Följande uppgifter om yrkesskolans heltidskurser för hemvårdare har hämtats ur SM.

Antal elever	1966	1968	1970
Landstingskommunala skolor	57	92	36
Primärkommunala skolor	67	111	78
Enskilda skolor	144	131	108
Summa	268	334	222
Därav män	..	5	-
Elever i kurser om minst 1 termin	..	271	208
Elever med omskolningsbidrag	..	83	60

År 1967 var antalet elever 247 och år 1969 enligt vissa källor 249, enligt andra 263. Det sammanlagda antalet elever i yrkesskolans heltidskurser för hemvårdare under dessa fem år var alltså minst 1 320, eventuellt något högre. Härtill bör läggas antalet elever vid lanthushållsskolornas motsvarande kurser, som under dessa fem år torde ha varit 385. Se kap 12.4.

Texttabell 12 c ELEVER I VISSA HEMSYSTERSKOLOR 1949/50-1957/58

Anmärkning. För hemsysterskolan i Lund saknas uppgifter i källan till denna tabell.

Läsår	Stockholm	Uppsala	Göteborg	Vårsta[1]	Summa
1949/50	43	77	48	15	183
1950/51	41	58	50	27	176
1951/52	42	67	43	22	174
1952/53	43	60	48	33	184
1953/54	43	67	52	42	204
1954/55	41	68	51	44	204
1955/56	41	68	38	45	192
1956/57	38	40	33	42	153
1957/58	40	61	42	69	212

1) i Härnösand.

Källa: SÖSKA H VII b:4

Texttabell 12 d LANTHUSHÅLLSSKOLOR: ELEVER I HUVUDKURSERNA 1954/55-1958/59

Läsår	Vinter- eller vårkurs	Sommar- eller höstkurs	Årskurs	Summa	Antal skolor
1954/55	858	821	162	1 841	39
1955/56	912	875	157	1 944	39
1956/57	909	935	162	2 006	40
1957/58	994	991	166	2 151	40
1958/59	1 050	1 083	152	2 285	41

Källa: Lantbrukets yrkesskolor (SOU 1961:13)

12.4 Lanthushållsskolor

På grundval av förslag som framlagts av 1907 års lantbruksundervisningskommitté beslöt 1912 års riksdag att bevilja statsbidrag till lanthushållsskolor för undervisning i huslig ekonomi med inriktning på lanthushåll. Medan övrig huslig utbildning samordnades med det allmänna yrkesskolväsendet betraktades lanthushållsskolorna som ett led i jordbrukarungdomens yrkesutbildning, och de ställdes i enlighet med detta betraktelsesätt under lantbruksstyrelsens överinseende.

Redan det första läsåret 1912/13 upprättades 14 skolor, och fem år senare var 32 skolor i verksamhet. Från och med hösten 1940 och många år framåt var antalet 40. I början av 1960-talet fanns 41 skolor, av vilka 34 ägdes av landsting och de övriga av hushållningssällskap, stiftelser, enskilda föreningar eller bolag. År 1970 fanns 42 skolor, av vilka 34 var landstingsskolor och 8 enskilda. Antalet elever steg från 328 år 1913 till över 3 000 år 1965, trots nedgången i antalet jordbruksföretag. Se tabell 44.

Skolorna var internat. Undervisningen var kostnadsfri, men eleverna betalade för mat och logi. Lanthushålls- och lantmannaskolorna ersatte ursprungligen den andra årskursen vid vissa folkhögskolor. Jfr PM från SCB 1977:11, s 80. De blev därför ofta förlagda i anslutning till varandra. På 25 av de 40 platser där lanthushållsskolor var förlagda i början av 1940-talet fanns sålunda också lantmanna- och/eller folkhögskola.

Lanthushållsskolans uppgift var att meddela kunskap i grunderna för skötsel av ett lanthushåll. I den husliga utbildningen ingick bl a närings-, födoämnes- och bostadslära,

hemmets ekonomi, hemvårds- och bostadslära samt hemvård. Dessutom meddelade lanthushållsskolan utbildning i sådana för ett lanthushåll viktiga ämnen som husdjurslära och mjölkhushållning samt trädgårdsskötsel. Skolan förfogade över en för det egna behovet avsedd trädgård med köksväxter, bärbuskar, fruktträd och prydnadsväxter. Den hade också antingen ett eget skoljordbruk eller avtal med ett närbeläget jordbruk om möjlighet att ordna viss undervisning där. Kursplanerna anpassades för varje särskild skola delvis till förhållandena i den bygd där skolan var belägen, eftersom lanthusmödrarnas arbetsområden kunde vara åtskilligt olika i olika delar av landet. Se SOU 1950:46, s 91 f.

Enligt det första reglementet (SFS 1912:118) skulle undervisningstiden omfatta minst 12 veckor. Redan läsåret 1917/18 tillkom vid sidan därav en kurs om minst 24 veckor. År 1940 infördes bestämmelserna om lanthushållsskolorna i en för den statsunderstödda lantbruksundervisningen gemensam stadga (SFS 1940:724). Där stadgades att det skulle finnas två huvudkurser vid lanthushållsskolorna, nämligen en halvårskurs om minst 154 dagar och en årskurs om minst 308 dagar. Dessutom kunde kortare kurser införas efter medgivande av Kungl. Maj:t.

Skolor med halvårskurser hade i regel två sådana kurser per år, en vinter- eller vårkurs och en sommar- eller höstkurs. Vissa skolor hade en årskurs och två halvårskurser, eventuellt också någon kortare kurs, löpande bredvid varandra. Det sammanlagda antalet huvudkurser och deras elever vid de 40 skolorna läsåret 1941/42 var följande. Se SOU 1945:4, s 48.

Kursernas art	Kurser	Elever
Halvårskurser	55	1 241
Därav		
vinterkurser	20	448
sommarkurser	35	793
Årskurser	6	136
Summa	61	1 377

För elevantalet i huvudkurserna 1954/55-1958/59 se texttabell 12 d, där uppgifterna hämtats hur 1955 års lantbruksundervisningskommittés betänkande Lantbrukets yrkesskolor (SOU 1961:13). Vid sidan av dessa huvudkurser anordnades vid vissa skolor även andra typer av kurser, såsom de i kap 12.3 nämnda yrkeskurserna för hemvårdarinnor, vilka omfattade 5 månader, och vidare 6 månaders trädgårdskurser och 6 veckors feriekurser för skolungdom. Det sammanlagda elevantalet framgår indirekt genom en jämförelse mellan tabell 44 och texttabell 12 d. Som förut nämnts anordnades också vid vissa skolor i socialstyrelsens regi 3 månaders prov- och kompletteringskurser för hemvårdarinnor. Som exempel kan nämnas att 26 prov- och kompletteringskurser anordnades vid 13 lanthushållsskolor under tiden juni 1944 - augusti 1946 med 310 deltagare, dvs i medeltal 12 elever per kurs.
Vissa uppgifter om lanthushållsskolorna ingår i ett stencilerat betänkande, som år 1946 avgavs av utredningen angående den husliga utbildningens centrala ledning. Bl a redovisades hur många av eleverna som läsåret 1945/46 kom från jordbrukarhem eller på annat sätt hade anknytning till jordbruket. Följande sammanställning visar att denna andel var hög, i all synnerhet vid vinterkurserna.

Kursernas art	Samtliga elever	Därav från jordbrukarhem m m	
		Antal	%
Vinterkurser	709	592	83,5
Sommarkurser	679	499	73,5
Årskurser	139	89	64,0
Totalt	1 527	1 180	77,3

En bearbetning av skolornas årsredogörelser för läsåret 1944/45 visade enligt samma betänkande att flertalet elever, nämligen 2/3 i årskurserna och 3/4 i halvårskurserna, hade sitt hem i det län, där skolan var belägen. Åldern, som kunde variera mellan högst 36 och lägst 15 år, var i genomsnitt ca 20 år i samtliga kurser. Det kan tilläggas att för inträde i regel fordrades att ha fyllt 17 år.

Nära 50 % av eleverna i årskurserna och 75 % i halvårskurserna hade endast folkskola som bakgrund vid mitten av 1950-talet. Tjugofem år senare var elevernas skolunderbyggnad en helt annan. Då hade ca 50 % genomgått grund- eller enhetsskola och ca 34 % antingen avlagt student- eller realexamen eller genomgått fackskola, flickskola eller folkhögskola, medan 14 % hade genomgått enbart 7- eller 8-klassig folkskola och några få hade annan förutbildning. Se SM U 1971:11.

Antalet elever vid lanthushållsskolorna åren 1913-1967 framgår av tabell 44, som bygger på uppgifter i SÅ. Dessa har för åren 1913-1965 meddelats av lantbruksstyrelsen och för de båda följande åren av SÖ. Statistiken avser hela antalet kursdeltagare under ett år (kalenderår eller annan tolvmånadersperiod). Eftersom samma elev kan ha genomgått mer än en kurs under redovisningsperioden, är nettoantalet individer som genomgått utbildning lägre än det antal deltagare som redovisas i tabell 44.

År 1968 övertog SCB ansvaret för statistiken. Därvid räknades hela elevantalet endast vid en bestämd tidpunkt varje år, nämligen den 15 januari. Elever som deltog i kurser som pågick vid andra årstider ingick alltså inte i denna statistik. Se nedan. Antalet sökande och antagna till olika kurser avsåg däremot ett helt år räknat från den 15 november. Sålunda sökte

under tiden 15 november 1969 till 14 november 1970 sammanlagt 3 712 personer till olika kurser. Av dessa antogs 22 män och 3 007 kvinnor, vilket innebär att 683 personer, dvs 18,4 % inte blev antagna. Uppgifter om antalet personer som slutfört kurs vid lanthushållsskola avsåg likaledes ett helt år, men detta räknades från den 15 januari ena året till den 14 januari följande år. Se PM från SCB 1974:3, tabell 45-47 med tillhörande kommentarer på s 333.

Följande uppgifter avser elevantalet den 15 januari 1969-71.

Huvudman och kurstyp	1969	1970	1971
Landstingsskolor	1 214	1 130	1 208
Grundläggande utbildning:			
Längre än 26 veckor	329	304	385
Högst 26 veckor	850	755	765
Specialutbildning	35	71	58
Enskilda skolor	288	272	285
Grundläggande utbildning:			
Längre än 26 veckor	11	10	42
Högst 26 veckor	256	241	226
Specialutbildning	21	21	17
Samtliga skolor	1 502	1 402	1 493
Därav manliga elever	1	2	12

Specialutbildningen avsåg bl a hemvårdarinnor. Se nedan.

Följande sammanställning visar antalet personer som avgått med fullbordad utbildning från den 15 januari 1968 till den 14 januari 1971.

Kurstyp	1968/69	1969/70	1970/71
Grundläggande utbildning:			
Längre än 26 veckor	253	286	312
Högst 26 veckor	2 307	2 262	2 266
Specialutbildning:			
Kurs för blivande hushållslärare	18	7	-
Hemvårdarinnekurs	94	62	110
Diverse specialkurser	220	67	266
Samtliga kurser	2 892	2 684	2 954
Därav manliga elever	3	3	7

I PM från SCB 1974:3, tabell 47 redovisas även antalet elever vid kurser som avslutats under två föregående år, dvs tiden 15 januari 1966 - 14 januari 1968, oavsett om de fullföljt kursen eller ej. Av dessa deltog 119 i hemvårdarinnekurser. Det framgår av SM att endast ett fåtal avbrutit kursen i förtid. Om alla dessa 119 elever medräknas utbildades alltså sammanlagt 385 personer vid lanthushållsskolornas hemvårdarinnekurser under fem år räknat från januari 1966. Jfr kap 12.3.

I det föregående har framhållits att lanthushållsskolorna vid sin tillkomst i första hand ansågs som led i jordbrukarungdomens yrkesutbildning och att de därför ställdes under lantbruksstyrelsens inseende. Gentemot denna uppfattning betonades i flera utredningar under årens lopp den nära samhörigheten mellan lanthushållsskolorna och övrig huslig utbildning. Förslag om att tillsynen över lanthushållsskolorna skulle överföras från lantbruksstyrelsen till KÖY framfördes bl a av den ovannämnda utredningen om den husliga utbildningens centrala ledning och av 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning. Däremot avvisades alla sådana förslag av lantbruksstyrelsen och 1955 års lantbruksundervisningskommitté. I prop 1963:144 om riktlinjer för utformningen av skolväsendets centrala ledning förordades ett uppskov med ställningstagandet. Den omstridda frågan förlorade i aktualitet då lanthushållsskolan den 1 juli 1971 inordnades i gymnasieskolan bland dess specialkurser för konsumtion. Jfr kap 0.3.4.

12.5 Övrig huslig yrkesutbildning

I de närmast föregående avsnitten behandlades utbildningen för husligt arbete i enskilda hem, det egna eller andras. För arbete i storhushåll anordnades flera slag av specialutbildning. Före 1960, då SCB övertog ansvaret för statistiken, finns dock endast sporadiska uppgifter om denna specialutbildning. Jfr tabell 43, som visar att flertalet kursdeltagare var kvinnor utom då det gällde utbildning för vissa yrken inom hotell-och restaurangnäringen. Yrkesbeteckningarna hade därför oftast feminin form, utom under de senaste åren.

Ekonomiföreståndarinnor utbildades vid Statens skolköksseminarium i Stockholm, där en permanent kurs började ht 1918, och vidare vid Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala, där en s k storkökskurs startade år 1918, som år 1920 godkändes av SÖ som yrkesskola och därefter kallades kurs för ekonomiföreståndarinnor. Långt senare började motsvarande utbildning vid Västkustens ungdomsskolor i Ljungskile. Under en följd av år ordnades sådana kurser även vid "Yrkeskurser för kökspersonal vid större anstalter" i Stockholm Jfr SOU 1945:4, 1950:46 och 1957:28. Enligt det sistnämnda betänkandet var den årliga examinationen i såväl Stockholm som Uppsala 15 och i Ljungskile 7, dvs sammanlagt 37 i slutet av 1950-talet.

Kraven på teoretiska förkunskaper för inträde på denna utbildningslinje var realexamen eller normalskolekompetens med kvalificerade betyg i modersmålet, matematik, fysik, kemi och biolo-

gi. Därjämte fordrades förpraktik. Denna omfattade 5-6 månader i hushåll (privathem), 12 månader som elev i sjukhuskök och 3 månader som elev i regementskök, tillsammans alltså minst 1 år och 8 månader. Utöver den föreskrivna förpraktiken hade den sökande vanligen genomgått en aspirantkurs. Denna kurs, som omfattade en à två terminer, var dock inte obligatorisk. Själva ekonomiföreståndarinnekursen var 1-årig och minimiåldern för inträde 23 år. Den sammanlagda utbildningstiden - förpraktik, aspirantkurs och ekonomiföreståndarinnekurs - kunde ta 4 år i anspråk, oftast mer, eftersom många hade ännu längre förpraktik.

Avsikten med utbildningen var att ge erforderlig kompetens åt personer som skulle handha hushållningen i stor skala vid institutioner av olika slag. Flera utredningar ansåg emellertid att utbildningen var otillräcklig. Befolkningsutredningen framhöll i SOU 1945:4 att antalet utbildningsplatser borde ökas, medan brister i utbildningens innehåll påtalades i två utredningar om lärarutbildningen på det husliga området. Se SOU 1950:46, s 224 ff och SOU 1957:28, s 159 ff. I sistnämnda betänkande som avgavs av 1953 års lärarinneutbildningskommitté, erinrades om att ekonomiföreståndarinnorna i sin egenskap av chefer för storkök bar ansvar för förvaltningen av stora värden som investerats i verksamheten vid sjukhus- och regementskök, i skolmåltidsverksamheten och i flera andra typer av storhushåll. De var också i betydande utsträckning arbetsledare och behövde grundlig arbetsledarutbildning. För att kunna följa utvecklingen på de näringsfysiologiska och dietiska forskningsområdena krävdes grundliga studier i biokemi, näringslära, dietik, fysiologi och mikrobiologi. För att kunna utnyttja jordbrukets och industrins produkter på ett riktigt och ekonomiskt försvarbart sätt krävdes ingående varukännedom jämte vana vid kalkyleringsarbeten rörande priser och arbetskostnader. För de många nya maskinella hjälpmedlen vid matlagning i stor skala erfordrades utbildning inte bara i att sköta dessa maskiner utan också i att göra jämförelser mellan olika maskintyper och mellan å ena sidan driftskostnader, å andra sidan den arbetskraftsbesparing som kan vinnas genom maskinanvändning.

Utbildningen borde därför omorganiseras, så att väsentligt större tid än dittills kunde ägnas åt den teoretiska sidan och åt arbetsledarutbildningen. Den 1-åriga kursen var emellertid så arbetstyngd och så pressande för eleverna, att några ytterligare kursmoment inte kunde inrymmas däri. En förlängning av kurstiden syntes därför ofrånkomlig. Den totala utbildningstiden borde dock inte förlängas utan helst förkortas, vilket kunde ske genom att den praktiska förutbildningen förkortades och ordnades på ett mera rationellt sätt. Praktiken i privathushåll borde utgå och praktiken i sjukhuskök minskas från ett år till 8 månader.

Kommittén föreslog, att inträdesåldern skulle vara lägst 21, ej som förut 23 år och att de teoretiska förkunskaperna skulle vara realexamen eller avgångsbetyg från kommunal flickskola, i båda fallen med minst betyget Ba i matematik, fysik, kemi och engelska. För elev från enhetsskola skulle krävas närmast motsvarande utbildning. Den praktiska förutbildningen skulle utgöras av dels en husmoderskurs om en termin, dels 8 månader som elev i sjukhuskök och 3 månader som elev i militärkök (regementskök). Därefter skulle följa en 2-årig ekonomiföreståndarkurs. Man observerar att utredningen i fortsättningen undviker den feminina formen av ordet. I fråga om utbildningsbehovet antog kommittén att minst samma antal som förut borde utbildas.

Kommittén förordade i sitt förslag till seminarieorganisation att Statens skolköksseminarium i Stockholm skulle nedläggas och att Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala skulle bli ett statligt seminarium. I anslutning därtill föreslogs, att ekonomiföreståndarutbildning skulle anordnas vid seminarierna i Uppsala och Umeå samt vid Västkustens ungdomsskola i Ljungskile.

Med utgångspunkt i 1953 års lärarinneutbildningskommittés förslag fattade 1960 års riksdag principbeslut om en omorganisation av lärarutbildningen på det husliga området, som även omfattade utbildningen av ekonomiföreståndare. Den nya organisationen skulle börja gälla budgetåret 1961/62. Se prop 1960:95 och SU 1960:132. Inträdesåldern sänktes till lägst 21 år, och som förutbildning krävdes dels husmoders- eller lanthushållsskola, dels förpraktik omfattande 6 månader i sjukhuskök och 2 månader i större industrikök eller regementskök. Se SFS 1961:433.

I enlighet med riksdagens beslut inrättades tre statliga seminarier för huslig utbildning, belägna i Uppsala, Göteborg och Umeå, varjämte Statens skolköksseminarium ombildades till ett fjärde sådant seminarium och sålunda inte nedlades. Tvåårig ekonomiföreståndarlinje inrättades i Stockholm och Uppsala med 12 elever vid vartdera seminariet. Motionsvis framförda förslag om fler utbildningsplatser avslogs med hänvisning till att denna utbildning även kunde förekomma inom yrkesundervisningens ram, t ex liksom dittills vid Västkustens ungdomsskolor i Ljungskile, varigenom en viss tänjbarhet i kapaciteten kunde uppnås.

Några år senare infördes emellertid ekonomiföreståndarutbildning även vid seminarierna i Göteborg och Umeå. Det sammanlagda elevantalet vid seminariernas ekonomiföreståndarlinjer redovisas i SM från och med 1965. Se följande uppgifter, som hämtats ur PM från SCB 1974:3, tabell 71.

År	Elever	År	Elever
1965	50	1968	70[3]
1966	60[1]	1969	97
1967	73[2]	1970	97[3]

1) därav 2 män
2) därav 4 män
3) därav 1 man

Tabell 43 innehåller uppgifter från och med 1960 om den utbildning av storhushållspersonal som bedrevs vid kommunala och enskilda yrkesskolor. För tiden före 1960 finns endast sporadiska uppgifter. De yrken som utbildningen avsåg var framför allt kockar, kokerskor, köksbiträden och kallskänkor men även exempelvis tvätteri- och serveringspersonal och vissa speciella hotellyrken. Man måste emellertid säkert räkna med att endast en del av dessa yrkesutövare hade genomgått speciell yrkesutbildning. Se Erik Bergströms artikel Flickornas yrkesutbildning i Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1960, s 153 ff.

Skolmåltidspersonal utbildades bl a vid fyraveckorskurser som anordnades av SÖ. En mera omfattande utbildning fanns vid yrkesskolorna i Stockholm, där man hade ettåriga kurser för skolmåltidspersonal i ansvarig ställning. För det högsta ansvaret för skolmåltidsverksamheten brukade dock de största kommunerna i regel anlita ekonomiföreståndarinnor.

Internatföreståndarinnor utbildades dels vid Västerbottens läns centrala yrkesskola i Umeå, dels vid Västkustens ungdomsskolor i Ljungskile. Deras uppgift var att ta hand om stora hushåll anknutna till internat, t ex vid folkhögskolor, lantmannaskolor eller centrala verkstadsskolor, där det behövdes kunskaper både i kosthåll, heminredning och hemvård. Utbildningen syftade också till att skapa förutsättningar för att förstå och ta hand om ungdomarna.

För något mindre enheter än de förut nämnda utbildades hemföreståndarinnor, som beräknades få plats vid exempelvis lunchserveringar och mindre skolhem. Sådan utbildning fanns endast vid yrkesskolorna i Stockholm och Malmö.

Medan de här nämnda kategorierna vanligen anses tillhöra det husliga området, räknas föreståndarna för ålderdomshem och större barnhem vanligen till vårdyrken. Deras utbildning behandlas därför i kap 13.

Avsikten är att utbildningen av lärare på det husliga området skall behandlas i en senare rapport.

12.6 Huslig utbildning inom det allmänna skolväsendet

Huslig utbildning meddelades inte enbart inom yrkesutbildningsväsendet utan också inom det allmänna skolväsendet, fastän där till en början i begränsad omfattning. I folkskolan var syftet ursprungligen att lära flickorna enklare matlagning med tanke på deras kommande roll som husmödrar, medan de flickskolor som i slutet av 1800-talet började införa skolköksundervisning, främst ville tillse att elevernas utbildning inte blev alltför ensidigt intellektuell. Se kap 4.1 och 12.2.

Vid mitten av 1900-talet förekom huslig utbildning i betydande utsträckning såväl inom folkskolor som inom högre skolor. Följande redogörelse för förhållandena omkring år 1950 har hämtats ur SOU 1950:46.

I folkskolorna var ämnet hushållsgöromål vid denna tid ännu inte obligatoriskt, men det kunde förekomma i sjätte, sjunde och åttonde klasserna. Undervisningen var av mycket olika omfattning. På en del håll förekom den endast under ett år, vanligen i sjunde klassen, men i vissa skoldistrikt under två eller i något fall tre år. Den kunde sålunda omfatta 5, 10 eller 15, i undantagsfall 25 veckotimmar under elevens hela skoltid. I en del skoldistrikt förekom ämnet däremot enbart i fortsättningsskolan. Undervisningen i folkskolan omfattade dels de teoretiska ämnena närings- och födoämneslära, hemvårds- och bostadslära med tvättlära samt hemmets och den enskildes ekonomi, dels de praktiska ämnena matlagning med enkel bakning och konservering samt hemvård med tvätt och rengöring av olika slag.

Inte heller i fortsättningsskolorna var ämnet obligatoriskt. Där det förekom var omfattningen synnerligen varierande. Det vanligaste timtalet var 180 timmar, fördelade på 6 veckor.

I realskolorna hade hushållsgöromål dittills inte varit ett obligatoriskt men dock ett ofta förekommande ämne, vars målsättning motsvarade folkskolans. Genom nya undervisningsplaner, som började tillämpas läsåret 1950/51, blev däremot ämnets huvudsakligen teoretiska del, hemkunskap obligatorisk. Dessutom öppnades för alla elever möjlighet till praktisk undervisning i hushållsgöromål.

Bland högre folkskolor och kommunala och praktiska mellanskolor hade en del en särskild huslig linje, där hushållsgöromål med hushållslära var ett praktiskt läroämne som ledde fram till såväl teoretiskt som praktiskt prov vid realexamen. I övriga högre folkskolor och kommunala mellanskolor förekom hushållsundervisning vanligen under ett år.

I de kommunala flickskolorna fanns två utbildningslinjer, en teoretisk och en praktisk. Den

praktiska linjen förekom dock endast i ett fåtal skolor. I sjuårig skola skedde linjedelning efter klass 5 och i sexårig efter klass 4. (Följande redogörelse avser den sjuåriga skolan.) Undervisningen i hushållsgöromål började i klass 4 med 4,5 veckotimmar. Efter uppdelningen förlades till den teoretiska linjen 4,5 veckotimmar i klass 6. På den praktiska linjen meddelades praktisk undervisning under 9 veckotimmar i klass 6 och 4,5 veckotimmar i klass 7. Teoriundervisningen förlades till särskilda timmar med en veckotimme i vardera klasserna 6 och 7. Undervisning meddelades även i kost för sjuka och småbarn och likaså i en betydligt mer omfattande hemvård än i de flesta andra allmänna skolor.

I de kommunala flickskolorna var två veckotimmar i klass 7 anslagna till ekonomiundervisning. Denna delades ej sällan på två lärarinnor, av vilka den ena undervisade i den mera nationalekonomiska delen av ämnet och den andra - skolkökslärarinnan - i den del som direkt sammanhängde med hemmets och den enskildes ekonomi.

Från och med läsåret 1949/50 gällde ny undervisningsplan för de kommunala flickskolorna, som bl a innebar att 5 veckotimmar skulle ägnas hushållsundervisningen i klasserna 4 och 6 och att skolkökslärarinnorna skulle undervisa i hemekonomi under en veckotimme i klass 7.

Folkhögskolorna. Såväl undervisningsplan som timantal varierade. Ibland hade hushållsgöromål inlagts i första och ibland men mera sällan i andra årskursen. Ofta anordnades en kvinnlig sommarkurs på 16 veckor med huvudsaklig praktisk undervisning men dessutom med allmänna ämnen.

Även det betänkande som avgavs av 1953 års lärarinneutbildningskommitté (SOU 1957:28), innehåller en översiktlig redogörelse för de husliga ämnenas förekomst inom olika skolformer. Den visar att åtskilliga förändringar skett sedan 1950. Med hänvisning till att det svenska skolväsendet befann sig i en period av ständigt pågående förändringar ansåg kommittén att det var meningslöst att lämna en mera detaljerad redogörelse för de just då gällande bestämmelserna. Av samma skäl skall här endast lämnas en redogörelse för vad som sägs om ämnet hemkunskap i den första läroplanen för grundskolan (Lgr 62), som gällde under större delen av 1960-talet. Man observerar att ordet hemkunskap nu används i stället för den förra beteckningen hemkunskap och hushållsgöromål.

För undervisningen i hemkunskap var målet enligt Lgr 62 att göra eleverna förtrogna med de arbetsuppgifter som förekommer i ett hem och vidare att ge dem intresse för och grundläggande kunskap om frågor som rör kost, bostad, kläder och konsumtion. Undervisningen borde också bidra till elevernas ekonomiska fostran och konsumentfostran samt ge insikt i frågor rörande hem och familj. Den borde även söka utveckla deras sinne för kvalitet och odla deras smak. En riktpunkt för undervisningen borde vara, att den skulle öka elevernas förutsättningar att verka som kunniga, självständiga och ansvarskännande familjemedlemmar.

Undervisning i hemkunskap var obligatorisk för både pojkar och flickor i åk 7 men kunde efter SÖs medgivande även förekomma i åk 6. Dessutom förekom ämnet i vissa tillvalsgrupper i åk 8. På mellanstadiet var undervisningen praktisk. Eleverna fick laga enkla maträtter, städa, bädda, tvätta m m och även lära sig att vårda kläder och skor. Redan på detta stadium skulle man i omedelbar anslutning till arbetet samtala om frågor rörande hem och familj samt om enkla ekonomiska frågor och konsumentfrågor.

För den obligatoriska undervisningen i åk 7 utfärdades detaljerade anvisningar. Eleverna skulle lära sig att bereda näringsmässigt fullvärdig kost och ur tandvårdssynpunkt lämpliga rätter och måltider och bibringas kännedom om grundläggande principer för rationell matlagning och bakning. De skulle också lära sig att vårda det egna rummet rationellt med utnyttjande av tekniska och kemiska hjälpmedel samt vård av egna kläder, t ex tvätt, strykning, pressning och skovård osv. Hemkunskapen skulle bidra till att skapa sunda kostvanor och ge synpunkter på hur ett hem bör ordnas och vårdas. Undervisningen borde grundlägga ett sunt ekonomiskt tänkande och ge någon erfarenhet av ekonomisk planering för ett hushåll samt i för eleverna naturliga sammanhang också meddela synpunkter på konsumentfrågor.

Undervisningen i hemkunskap borde ske i samverkan med andra ämnen. Detta gällde särskilt samhällskunskap (familjen, hemmet, hemekonomin), biologi (matlagning, kostlära, hygien), fysik (hemmets tekniska apparatur), slöjd och teckning (hemmets textilier, möbler, färg och form) och gymnastik (arbetsställningar). Talrika anknytningspunkter med undervisningen i svenska och i matematik framhölls också liksom betydelsen av samverkan med yrkesorienteringen.

Skillnaden mellan den här beskrivna undervisningen i hemkunskap, som nu är obligatorisk för alla pojkar och flickor, och den skolköksundervisning som meddelades åt några flickor i folkskolan i slutet av 1800-talet är sålunda enorm.

13 Vårdyrkesutbildning

13.1 Sjuksköterskeskolor före år 1920

De första sjuksköterskeskolorna i vårt land kom till på enskilt initiativ. En kort historik ingår i Dillner, Åtta decennier och några år därtill och i samma författares artikel Sjuksköterskeväsendet i medicinalstyrelsens jubileumsskrift Medicinalväsendet i Sverige 1813 - 1962. Utförligare redogörelser återfinns i flera av de utredningar som redovisas i det följande.

De första utbildade sjuksköterskorna utgick från Ersta diakonissanstalt, som öppnades 1851 och som enligt stiftelseurkunden hade till ändamål att av kristna kvinnor dana sjuksköterskor. Fram till år 1900 utbildades där 300 diakonissor, vilkas arbete i den öppna vården delades mellan sjukvård, fattigvård och församlingsarbete.

Diakonissanstalten var i enlighet med utländska förebilder organiserad enligt den s k moderhusprincipen. Såväl eleverna som de utbildade sjuksköterskorna var underkastade moderhusets regler. Anstalten (moderhuset) svarade för utbildning och förmedlade anställning. Systrarna valde sålunda inte själva arbete, och de stannade kvar i den uppgift som tilldelats dem, till dess man gav dem en annan uppgift. Anstalten sörjde för deras levnadsbehov bl a genom att ge dem fickpengar. Den lön för arbetet som utgick från arbetsgivaren var vanligen större. Mellanskillnaden behöll anstalten som avbetalning för utbildningskostnaderna och som förskott på kostnaderna för den vård som de var tillförsäkrade när de blev gamla. Först år 1945 beslöts att de själva skulle få uppbära hela sin avlöning.

Den år 1864 bildade Föreningen för frivillig vård av sårade och sjuke i fält, som år 1886 ändrade sitt namn till Svenska föreningen Röda Korset, ägnade sig bl a åt utbildning av sjuksköterskor, för att en sådan kår skulle vara till hands i händelse av krigiska förvecklingar. År 1866 sändes de första 15 eleverna till vissa utvalda sjukhus. Följande år kom en mera ordnad utbildning till stånd vid Akademiska sjukhuset i Uppsala. Föreningen ersatte sjukhuset för elevernas kost och för en kort teoretisk undervisningskurs och gav dessutom femtio riksdaler till varje elev. Föreståndarinnan var samtidigt översköterska vid sjukhusets kirurgiska avdelning och i den egenskapen anställd av sjukhusdirektionen. Eleverna fick rätt att arbeta bland de sjuka (en rätt som föreningen endast med svårighet utverkat) och fick sovplats på soffan i avdelningssköterskans rum. Endast ett fåtal elever mottogs varje år. Det sammanlagda antalet fram till 1877 var mellan 60 och 70. Utbildningstiden sattes till 6 månader, men efterfrågan på sjuksköterskor gjorde att den ibland förkortades. Sköterskorna förband sig att i fortsättningen arbeta i sjukvård och att i krigstid stå till föreningens förfogande. År 1877 överflyttades utbildningen till Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg, och från 1881 sände föreningen alla elever till Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm. År 1891 fick Röda Korset ett eget sjuksköterskehem.

År 1884 grundade drottning Sophia en sjuksköterskeskola på kristlig grund, där särskild teoretisk undervisning meddelades. Fem år senare förlades skolan till det då färdigbyggda Sophiahemmet, som även omfattade ett hem för sjuksköterskor och ett sjukhem. Kursen i denna skola var från 1885 ettårig men förlängdes efter några år och var från 1894 tvåårig och från 1904 treårig. Sophiahemmet byggde i likhet med Ersta diakonissanstalt till en början på den ovan skildrade moderhusprincipen och hade i enlighet med drottningens intentioner förankring i praktiskt utövad kristendom. För att bli antagen som elev fordrades inte bara att ha nöjaktig skolunderbyggnad - vanligen åttaklassig flickskola - och vara ogift eller barnlös änka utan också att vara protestant och äga sann gudsfruktan. Man ville dana den blivande sköterskan för en barmhärtighetsgärning, ett kall. Se Bohm, Okänd, godkänd, legitimerad, s 28 ff.

En utförlig redogörelse för situationen i början av år 1897 ingår i en artikel av F W Warfvinge, Om utbildningen af sjuksköterskor i Sverige. Se Hygiea Bd 60 (1898):1, s 511-522. Vid denna tid fanns i hela landet 768 "fullt eller någorlunda skolade" sjuksköterskor. Efter utbildningsanstalt fördelade de sig på följande sätt:

Sophiahemmet	102
Röda Korsets sjuksköterskehem	44
Ersta diakonissanstalt	79
Sabbatsbergs sjukhus	202
Akademiska sjukhuset	42
Sahlgrenska sjukhuset	71
Lunds lasarett	26
Falu lasarett	21

Övrig svensk utbildning	139
Utländsk utbildning	42
Summa	768

Av dessa var 306 verksamma vid länslasarett eller andra större sjukhus, 27 vid sjukstugor och 144 vid andra inrättningar, medan 291 arbetade i privat sjukvård. Fördelningen på län och vissa städer redovisas också. Det kan nämnas, att över hälften fanns i större städer, nämligen 128 i Stockholm, 62 i Göteborg, 33 i Uppsala, 26 i Malmö, 25 i Lund, 23 i Linköping, 23 i Gävle, 17 i Falun, 14 i Norrköping och 10 i Västerås, medan de övriga arbetade i mindre städer eller i några fall på landsbygden. Warfvinge påtalade särskilt bristen på sjuksköterskor på landsbygden. Han ansåg att skolade sjuksköterskor borde finnas i alla landets läkardistrikt.

Warfvinge erinrade om att sjukvård ursprungligen, framför allt i katolska länder, i första hand hade utövats av sammanslutningar på kristlig grund. I protestantiska länder var det nödvändigt att också lägga humanitära synpunkter på verksamheten, om man skulle kunna tillgodose det stora rekryteringsbehovet. Man borde därför inte betrakta sjuksköterskans uppgift uteslutande som ett kall utan också som ett yrke som i likhet med andra yrken förutom hängivenhet för uppgiften och naturlig fallenhet även fordrade en grundlig förberedelse. Denna borde vara både praktisk och teoretisk. Han redogjorde för utbildningen vid de dittillsvarande sjuksköterskeskolorna och framlade detaljerade reformförslag. Han framhöll också att sköterskorna borde avlönas väl, "ansträngda och i förtid utslitna som de bli", och att deras pensionsfråga borde ordnas.

Det kan tilläggas, att 1901 års riksdag genom bifall till ett förslag i statsverkspropositionen öppnade möjligheter till statsbidrag till pensionering av sjuksköterskor som genomgått "godkänd" sjuksköterskeskola. Se Dillner, Åtta decennier ..., s 20 samt SFS 1901:126. Jfr SFS 1919:878, § 60.

Många lasarettsläkare som varit vana vid att ha helt okvalificerad personal var till en början tveksamma inför den nya yrkeskategori som de skolade sjuksköterskorna utgjorde. Men ryktet spred sig snabbt om den kunnighet, ambition och arbetsvilja som dessa visade, och intresset för ökad utbildning av sjuksköterskor spred sig snabbt både bland läkarna och bland sjukhusens huvudmän.

De första privata sjuksköterskeskolorna var med undantag av Ersta diakonissanstalt (och till en början också Sophiahemmet) organiserade efter vad som enligt utländsk förebild kallades Nightingale-systemet. Det innebar att skolan var en gentemot sjukhuset fristående, ekonomiskt oavhängig institution. Utbildningen var systematiskt ordnad och leddes av en föreståndarinna som själv var sjuksköterska. Ett sjuksköterskehem skulle vara knutet till skolan för att ge elverna fostran och stöd, samhörighet och trevnad.

Flera landsting började redan på 1890-talet ordna elevutbildning vid lasaretten i form av s k sjukhusskolor, som skilde sig från Nightingaleskolorna bl a däri att sjukhusets direktion svarade för ledningen även av skolan. Utgifterna för denna och för sjukvården bestreds från samma anslag.

I många av dessa skolor bestod utbildningen enbart i att eleverna deltog i det praktiska arbetet utan att få någon teoretisk undervisning. Sjukhusskolor bedrevs vid sekelskiftet av 6, år 1907 av 20 och år 1914 av 48 lasarett. Sistnämnda år meddelade 31 av dessa skolor enbart praktisk utbildning. Se tabell 45.

Elevernas arbetskraft utnyttjades på många håll i en utsträckning som utan överdrift kan betecknas som hänsynslös. Även sjuksköterskornas krafter ansträngdes ofta till eller över bristningsgränsen. Detta påtalades i motion II:289 till 1911 års riksdag, vilken ledde till att riksdagen hemställde att Kungl. Maj:t ville låta undersöka arbetsförhållandena för sjuksköterskor och elever och vidta de åtgärder som denna undersökning kunde ge anledning till. Se Bohm, Okänd, godkänd, legitimerad, s 55 ff.

För att genomföra den begärda utredningen tillkallade civilministern den 6 juni 1912 en kommitté, som efter senare komplettering bestod av sex sakkunniga. Av dessa var en riksdagsman, två läkare och tre sjuksköterskor. En av de senare var även sekreterare. De sakkunniga, som fick i uppdrag att även undersöka sjuksköterskornas utbildning, avgav efter ett grundligt utredningsarbete den 22 december 1916 ett betänkande, som ingår bland kommittébetänkandena i 1919 års riksdagstryck. Det har titeln Betänkande angående den kvinnliga sjukvårdspersonalens utbildning och arbetsförhållanden.

År 1915 fick de sakkunniga i uppdrag att även utreda, om bidrag av statsmedel skulle kunna tilldelas kommun som anställde examinerad sjuksköterska. I enlighet med detta uppdrag avgav de sakkunniga den 30 maj 1918 ett betänkande om bidrag av statsmedel för anställning av distriktssköterskor, vilket även ingår bland kommittébetänkandena i 1919 års riksdagstryck.

De sakkunniga genomförde under tiden mars 1913 - februari 1914 en serie enkäter rörande den kvinnliga sjukvårdspersonalens ställning och arbetsförhållanden. Sålunda utsändes till den ansvarige läkaren vid 441 sjukvårdsanstalter och 386 stads- eller provinsialläkardistrikt

Texttabell 13 a SJUKSKÖTERSKESKOLOR MED MINST 2-ÅRIG UTBILDNING ÅR 1914

Skola	År då skolan startade	Sammanlagt elevantal sedan skolan startade	Antal elever som under året		
			Intagits	Utbildats samtidigt	Examinerats
Ersta diakonissanstalt[1]	1851	1 414	19	62	21
Sophiahemmet[2]	1884	604	27	74	19
Röda korset	1891	320	30	60	28
Sabbatsberg	1881	1 120	60	120	60
Akad sjukh, Uppsala	1889[3]	322	32	56	16
Samariterhemmet, Uppsala	1894	180	30	60	60
Linköpings lasarett	1895	200	11	22	14
Södra Sveriges sjuksköterskehem, Lund	1901	118	17	33	17
Sahlgrenska sjukh, Göteborg	1882[4]	450	47	93	46
Falu lasarett	1894	51	7	14	14
Övriga[5]	1903-09	298	29	57	26
Summa	.	5 077	309	651	321

1) Den egentliga sjukvårdsutbildningen, som omfattade 1,5 år, föregicks av en 1-årig förberedande provtid.
2) 3-årig elevutbildning.
3) Skolan startade 1889, men några elever mottogs vid sjukhuset redan 1867.
4) Skolan startade 1882, men några elever mottogs vid sjukhuset redan 1877.
5) Skolorna vid Jönköpings, Västerviks, Vänerborgs, Karlstads och Umeå lasarett. Här ingår sålunda inte skolan vid Sundsvalls lasarett, som år 1913 blev 2-årig, men som i tabell 45 redovisas bland 1-åriga skolor.

Källa: Betänkande ang den kvinnliga sjukvårdspersonalens utbildning och arbetsförhållanden, avg 1916, tab 11

Texttabell 13 b SJUKSKÖTERSKESKOLOR FÖRDELADE EFTER HUVUDMÄN 1914-1964

År	Staten[1]	Landsting m m[2]	Stiftelser	Summa
1914	-	51	6	57
1924	-	18	5	23
1930	-	23	6	29
1940	1	15	7	23
1950	1	18	7	26
1960	2	21	6	29
1964	3	25	6[3]	34

1) Huvudmannaskapet för de statliga skolorna övertogs av landstingen år 1966.
2) Inkl landstingsfria städer. Här ingår också en skola under gemensam drift av staten och Uppsala läns landsting.
3) Skolorna vid Sophiahemmet, Röda Korset, Ersta diakonissanstalt, Samariterhemmet, Betaniastiftelsen och Södra Sveriges sjuksköterskehem.

Källor: 1914-1960: Dillner, Åtta decennier och några år därtill
1964: SOU 1964:34

detaljerade frågor om sjuksköterskor, biträden och elever. Svar som var så fullständiga att de kunde bearbetas inkom från 350 (dvs 79 %) av anstalterna och 209 (dvs 54 %) av distrikten. Till var och en av de sjuksköterskor, biträden och elever för vilka man fått tydliga adressuppgifter genom läkarenkäten utsändes därefter frågeformulär, som var delvis olika utformade för varje särskild personalgrupp. I viss utsträckning ställdes dock samma frågor till personalen som till läkarna. Det betonades att avsikten inte var att kontrollera vare sig läkarnas eller personalens svar. Man framhöll att exempelvis uppgifter om arbetsdagens början och slut kunde variera, eftersom läkarna förmodligen angav vad som motsvarade gällande föreskrifter, medan personalen kan ha angivit vad som motsvarade erfarenheterna vid hög arbetsbelastning. De sakkunniga betonade emellertid att de byggde sina ställningstaganden på en bedömning av samtliga enkätsvar. Detta är viktigt att observera, inte minst därför att svarsprocenten var låg.

I läkarenkäten redovisades 4 204 personer. Till 3 745 av dessa (89,1 %) kunde frågeformulär sändas. Svar inkom från 2 345 personer, dvs 62,6 % av de tillfrågade. De som svarat utgjorde emellertid endast 55,8 % av de personer som redovisats i läkarenkäten. Se följande sammanställning.

	Hela personalen enl enkäten	Svar från personalen i % av de tillfrågade	av hela personalen
Föreståndarinnor	71	93,0	93,0
Sjuksköterskor	2 217	62,4	52,2
Därav			
vid sjukvårdsanstalter	1 176[1]	70,5	63,4
i distriktsvård	515	82,0	45,0
i privat sjukvård	526[2]	34,4	34,4
Sköterskebiträden	1 171	60,0	55,4
Elever	745	64,9	63,4
Summa	4 204[3]	62,6	55,8

1) Därav 584 vid lasarett och andra större sjukvårdsanstalter.
2) De sakkunniga antog att det verkliga antalet var högre, eftersom privatsköterskorna inte behövde anmäla sig till någon myndighet.
3) Häri ingår ej personal vid statens sinnessjukhus (ca 800-900 kvinnliga och 700-800 manliga sjukvårdare).

En stor del av frågorna i de olika formulären avsåg att belysa personalens arbetsbörda, t ex daglig arbetstid och förekomsten av fridagar, liksom antalet patienter per sjuksköterska, olika personalkategoriers skyldighet att vaka på nätterna m m.

Uppgifter om den dagliga arbetstiden meddelades för 789 sjuksköterskor i läkarenkäten och av 686 i den egna enkäten. Följande uppgifter avser den procentuella fördelningen i respektive enkät.

Sjuksköterskornas dagliga arbetstid i %	enligt läkarna	enligt sjuksköterskorna
Högst 10 timmar	7,1	2,0
10 1/2 - 12 timmar	39,5	8,6
12 1/2 - 13 timmar	15,3	23,6
13 1/2 - 14 timmar	18,1	48,5
Mer än 14 timmar	7,9	9,8
Växlande	12,0	7,4
Summa	100	100

Sköterskebiträdena hade ännu längre arbetstid, sällan under 12 och ibland mer än 15 timmar.

I fråga om eleverna uppgav läkarna att halva antalet hade högst 12, en fjärdedel 12-13 och den återstående fjärdedelen 13-14 timmars arbetsdag. Av eleverna uppgav nära hälften att de arbetade mer än 14 timmar om dagen. De sakkunniga konstaterade, att elevernas arbetstid ofta var oskäligt lång men att den säkerligen inte alltid var så orimligt lång som en del av elevernas svar antydde. En viss del av de många arbetstimmarna var troligen inte att betrakta som arbetstid i egentlig mening utan mer som en skyldighet att vara till hands. Man observerar emellertid att de sakkunniga inte berörde frågan om den tid eleverna kunde behöva för teoretiska studier.

Arbetstiden beräknades i de olika enkäterna med utgångspunkt från arbetsdagens början och slut, vilket innebär att måltidsraster och annan ledighet inte borträknats. Fastställd daglig ledighet om 1 till 2, någon gång fler timmar om dagen hade enligt läkarna 37 %, enligt sjuksköterskorna endast 22 % av dessa. De som hade formell rätt till ledighet kunde emellertid inte alltid begagna den, eftersom de i allmänhet inte hade någon kompetent ställföreträdare. Även för biträden och elever fanns i många fall bestämmelser om någon timmes daglig ledighet, men deras möjlighet att verkligen vara lediga och exempelvis lämna sjukhusområdet var beroende av sjuksköterskas medgivande. Detta påtalades särskilt av de sakkunniga, som även ansåg att den dagliga ledigheten var alltför knappt tilltagen.

Den här angivna arbetstiden avsåg i många fall veckans alla dagar. Endast ett fåtal sjuksköterskor hade en fridag i veckan, och många arbetade även på söndagarna. De sakkunniga ansåg att det inte skulle vara överdrivet att fordra att sjuksköterskorna som regel utom måltiderna fick 2 timmars ledighet varje dag och därutöver en halv dag i veckan, vilken omväxlande skulle vara söndag eller vardag. De ansåg sig dock inte kunna förorda lagstiftning därom, eftersom i synnerhet många av de mindre anstalterna endast hade en enda sjuksköterka.

Två tredjedelar av eleverna arbetade åtminstone några timmar varje söndag. Av de övriga var några helt lediga vissa söndagar, medan några inte hade någon bestämd söndagsledighet.

Nattarbetet behandlades i kapitlet om vakningen i sjukvården. Man framhöll att eleverna på ett tidigt stadium borde försöka vänja sig att vaka. Men all träning till trots var vakningen betungande. Av enkätsvaren framgick att många sjuksköterskor och biträden ansåg vakningen som en starkt bidragande orsak till att de kände sig överansträngda.

Antalet vaknätter och hur ofta de återkom varierade starkt, i synnerhet för biträden och elever men även för många av sjuksköterskorna. Så gott som alla elever och ett stort antal biträden var skyldiga att vaka antingen under längre sammanhängande perioder eller under regelbundet återkommande nätter. Av sjuksköterskorna svarade 285 ja och 443 nej på frågan om de var skyldiga att vaka. Men de som hade svarat nej kunde långt ifrån alltid räkna med ostörd nattro. Endast 14 sjukvårdsanstalter hade särskild nattsköterska, som övertog ansvaret på natten. På övriga sjukhus måste avdelningssköterskan väckas så ofta något inträffade som krävde hennes insats.

De sakkunniga påtalade särskilt att en sjuksköterska, som kanske blivit väckt flera gånger under natten, sedan måste tjänstgöra som vanligt följande dag. Hon ansågs inte ha vakat.

Det hände till och med att den som haft helvakning inte fick vila på dagen. De biträden och elever som vakat fick ofta men inte alltid ledigt efter morgonsysslorna. Men deras möjlighet till vila på dagen försvårades av att de sällan hade ett tyst sovrum. En annan olägenhet var att de som vakade endast i undantagsfall fick lagad mat under natten.

De sakkunniga övervägde möjligheterna att komma till rätta med de påtalade olägenheterna genom lagstiftning. Lagen borde helst vara sådan, att den tillförsäkrade sköterska, biträde eller elev som tjänstgjort under dagen befrielse från nattarbete och omvänt tillräcklig ledighet under dagen för den som arbetat under natten. Men eftersom detta skulle medföra att man överallt måste anställa två arbetslag, vilket av ekonomiska skäl ansågs ogörligt, måste man nöja sig med mindre, nämligen med att fordra tillräcklig vila under dagen för dem som arbetat under natten, och vidare att nattarbete inte återkom alltför ofta. Undantag från dessa bestämmelser borde kunna medges för mindre anstalter liksom för sanatorier, konvalescenthem m m

I detta sammanhang kan också nämnas, att enkäten till sjuksköterskorna innehöll en fråga, hur många patienter de i regel hade ansvar för. Av de sjuksköterskor vid lasarett och andra större sjukhus som svarat på denna fråga, hade omkring en fjärdedel ansvar för högst 20, hälften för 21-30 och flertalet av de övriga för 31-50 patienter. Vid hem för vad som på den tiden kallades kroniskt sjuka kunde den enda sjuksköterskan i en del fall ha ansvar för över 100 patienter.

Ett av de sakkunnigas viktigaste utredningsuppdrag avsåg sjuksköterskornas utbildning. Av de 1 865 sjuksköterskor som tillfrågats, lämnade 1 126 svar på denna fråga. De fördelade sig på följande sätt:

Utbildningslängd, år	Anställda vid lasarett m m	Övriga sjukvårdsanstalter[1]	Summa
3	35	14	49
2	86	28	114
1 1/2	52	77	129
1	170	443	613
1/2	19	52	71
Utländsk utbildning	1	3	4
Ingen skola	19	127	146
Summa	382	744	1 126

1) Inkl 155 privat- och 226 distriktssköterskor.

Treårig utbildning meddelades vid denna tid enbart vid Sophiahemmet. För utbildningsanstalter med minst tvåårig utbildning se tabell 45 och vidare texttabell 13 a, som visar att dessa skolor under årens lopp utbildat över 5 000 sjuksköterskor. Då enkäten endast omfattar 163 sköterskor med 2- eller 3-årig utbildning, kan detta endast till en mindre del bero på bortfall i enkäten. Flera av dessa skolor hade tidigare haft kurser om 1 eller 1 1/2 år, och en del av deras forna elever återfinns därför inom dessa grupper. Men framför allt bör man ha klart för sig att ett mycket stort antal sjuksköterskor lämnade yrket efter kortare eller längre tid. De sakkunniga räknade överansträngning, bl a beroende på nattvak, som huvudorsak till avgången, men man måste säkert räkna med att de

flesta lämnade yrket i samband med giftermål. Enligt folkräkningarna 1910 och 1920 var nästan alla sjuksköterskor ogifta.

De olika enkäterna angående sjuksköterskeutbildningen berörde sammanlagt 57 utbildningsanstalter. Dessa var enligt de sakkunniga av mycket olika beskaffenhet, och de meddelade sina elever en utbildning av så olika valör, att knappast två skolor var fullt jämförliga. "Det finnes i denna utbildning endast en genomgående regel, och detta är den fullständiga regellösheten". Som framgår av tabell 45 ansåg man sig dock kunna sammanföra dem i följande fyra grupper, som var för sig var någolunda likartade med hänsyn till utbildningens omfattning och beskaffenhet:

15 skolor med minst tvåårig teoretisk och praktisk utbildning

11 skolor med ettårig teoretisk och praktisk utbildning

16 skolor med ettårig enbart praktisk utbildning

15 skolor med ett halvt års eller kortare, enbart praktisk utbildning

Beträffande skolorna i den sistnämnda gruppen framhöll de sakkunniga att de säkerligen inte fyllde oundgängliga minimifordringar. Om man bortser från dessa skolor visar tabell 45 att 479 sjuksköterskor avslutade sin utbildning år 1914. Det kan tilläggas, att tabellens uttryck utexaminerade inte är helt korrekt, eftersom endast en del av skolorna anställde formell avgångsexamen.

Omfattningen av den teoretiska undervisningen växlade vid de tvååriga skolorna mellan högst 120 och lägst 55 timmar och vid de ettåriga mellan högst 96 och lägst 40 timmar. Vid samtliga skolor med tvåårig utbildning ingick anatomi och endera medicin och kirurgi eller sjukdomslära i undervisningen, i flertalet av dessa skolor också fysiologi och sjukvårdslära. I sistnämnda ämne meddelades undervisningen av en sjuksköterska, men i övrigt tjänstgjorde läkarna som lärare. Som framgår av tabell 45 hade endast en del av eleverna annan skolutbildning än folkskola.

Elevernas ekonomiska villkor visade sig vara mycket varierande. En del betalade en avgift, som ibland kallades kursavgift, ibland ersättning för kost och logi. En del fick lön åtminstone under slutet av studietiden. Vid 6 skolor var lönen något högre än avgiften, vid 21 skolor var avgiften högre än lönen, medan vid 30 skolor lön och avgift antingen uppgick till samma belopp eller inte förekom. I en sammanfattning anmärkte de sakkunniga att det föreföll som om en del av de sjukhus som tog emot elever var mindre intresserade av deras utbildning än av att få tillgång till billig arbetskraft.

Som bakgrund till sina förslag till framtida sjuksköterskeutbildning konstaterade de sakkunniga, att det i vårt land fanns sköterskor av de mest skilda kvalifikationer, "från dem som utgått från de fattiga arbetarhemmen och blott äga folkskolebildning samt endast genomgått en enbart praktisk, halvårig kurs vid någon mindre sjukvårdsanstalt, och till dem som utgått från samhällets i socialt hänseende högsta kretsar och som äga högsta skolkunskaper och genomgått en treårig teoretisk-praktisk kurs". Därutöver fanns en massa kvinnor som utövade sjukvård och kallade sig sjuksköterskor utan att ha genomgått någon som helst ordnad kurs. Ofta hade de först varit biträden vid ett sjukhus och sedan börjat arbeta som privatsjuksköterskor. De sakkunniga ansåg att även dessa de minst kvalificerade sköterskorna fyllde en icke betydelselös uppgift, eftersom tillgången på kvalificerade sköterskor dittills varit otillräcklig. En allvarlig olägenhet var emellertid att myndigheter ibland på grund av deras lägre lönekrav anställde dem i befattningar, för vilka en högre kompetens var erforderlig. Därtill kom, att allmänhetens förtroende för sjuksköterskorna kunde rubbas och rekryteringen till kåren försämras, om även personer utan erforderlig utbildning kallades sjuksköterskor.

De sakkunniga underströk att samhället måste tillse att det fanns ett tillräckligt antal goda sköterskeskolor, att förhållandena blev sådana, att dessa inte saknade väl kvalificerade elever samt att de nyblivna sköterskorna inte sedan fick en så svår ställning och så ogynnsamma arbetsförhållanden att de lämnade sitt yrke i förtid.

Med utgångspunkt från dessa överväganden föreslog de sakkunniga att staten skulle kunna förklara de skolor för godkända, vilka utbildade väl kvalificerade sjuksköterskor. Möjlighet för en skola att förklaras godkänd hade egentligen funnits sedan 1901 (se ovan), och sedan dess hade åtta skolor blivit godkända, men det innebar inte att staten hade reglerat undervisningen. De sakkunniga föreslog nu att vissa minimikrav skulle ställas för ett godkännande, men undervisningen borde dock inte bli likriktad. Tvärtom betonades, att inget band skulle läggas på skolornas fria utveckling och tendensen till inbördes tävlan dem emellan. De sjuksköterskor som utbildats i dessa skolor borde beredas vissa förmåner, och vidare borde myndigheterna förmås att i största möjliga utsträckning anställa sköterskor från godkända skolor.

Enligt detta förslag skulle staten inte godkänna den enskilda sköterskan utan sköterskeskolan, och något förbud för andra att utöva sjukvård borde inte utfärdas. De som genomgått godkänd skola borde emellertid få rätt att bära något emblem, som lämpligen kunde fastställas av medicinalstyrelsen efter förslag av

Svensk sjuksköterskeförening, och det borde vara förbjudet för andra att bära detta emblem.

I första hand borde skolor med minst tvåårig teoretisk-praktisk kurs bli godkända. Vid sidan av dessa högre skolor borde en del av de ettåriga skolorna med teoretisk-praktisk utbildning kunna vinna godkännande som en lägre grupp. De som genomgått skola i den lägre gruppen kunde förslagsvis kallas undersköterskor. I de ettåriga skolorna skulle bl a dugliga sköterskebiträden kunna vidareutbildas och få sköterskeljänster. Förslaget om utbildning av undersköterskor bifölls inte. Jämför kapitel 13.6.

De sakkunniga påpekade att sjuksköterskorna i motsats mot nästan all annan medicinsk personal inte stod under medicinalstyrelsens tillsyn och kontroll. De föreslog att en befattning som inspektris över sjuksköterskeväsendet skulle inrättas inom medicinalstyrelsen med uppgift att studera förhållandena vid godkända skolor och godkända sjuksköterskebyråer, rapportera sina iakttagelser till medicinalstyrelsen och på begäran lämna råd och anvisningar.

Efter en omfattande remissomgång behandlade 1919 års riksdag såväl de här redovisade förslagen som de förslag angående distriktssjukvården, som de sakkunniga redovisat i sitt år 1918 avgivna betänkande. Se prop 1919:260 och SU 191:150.

Med bifall till propositionen beslöt riksdagen, att en inspektris över sjuksköterskeväsendet skulle anställas och att en statens distriktssköterskeskola skulle inrättas. Dessutom beviljades anslag för stipendier till elever vid denna skola och för statsbidrag till de myndigheter som anställde distriktssköterskor som utbildats där.

I prop 1919:260 omnämndes även att förslag till ändringar i gällande lasaretts- och sjukstugestadgor hade utarbetats i syfte att dels motverka personalens överansträning, dels lägga en grund för statlig inspektion av denna personals arbetsförhållanden. Även dessa förslag, som framlades i prop 1919:261, bifölls av riksdagen. Slutligen omnämndes, att förslag rörande pensionering av vissa kommunalanställda, som bl a omfattade sjuksköterskor, väntades bli framlagda senare under riksdagen. Jfr prop 1919:336 och SFS 1919:878 § 60.

Författningsbestämmelser i fråga om statens godkännande av utbildningsanstalter inom allmän sjukvård och angående arbetsförmedlingen inom sjukvården behövde egentligen inte underställas riksdagens prövning. I prop 1919:260 redogjordes dock för huvudpunkterna både i de sakkunnigas förslag och i remissutlåtandena. Statsutskottet yttrade sig även över denna del av propositionen och anslöt sig därvid på de flesta punkter till förslagen. I ett avseende anslöt sig dock utskottet i stället till den mening, som hävdats av många remissinstanser, enligt vilken endast skolor med minst tvåårig utbildning borde godkännas.

På grundval av riksdagens beslut utfärdade Kungl Maj:t följande författningar:

(1) Kungörelse med bestämmelser angående statens godkännande av sjuksköterskeskolor och sjuksköterskebyråer (SFS 1920:233);

(2) Kungörelse angående statsbidrag till avlöning åt distriktssköterskor (SFS 1920:234);

(3) Instruktion för inspektrisen över sjuksköterskeväsendet (SFS 1930:235);

(4) Reglemente för statens skola för utbildande av distriktssköterskor (SFS 1920:813).

I detta sammanhang bör även nämnas att de i SFS 1919:878 utfärdade pensionsbestämmelserna preciserades i SFS 1920:276 till att gälla sjuksköterskor som genomgått godkänd sjuksköterskeskola eller som av medicinalstyrelsen förklarats ha motsvarande kunskaper och färdigheter.

Riksdagens beslut innebar att benämningen sjuksköterskeskola endast fick användas av skola, som av staten godkänts som sådan, och att endast den som fullständigt genomgått sådan skola skulle kallas sjuksköterska. Beslut om godkännande meddelades ursprungligen av Kungl Maj:t, men senare av medicinalstyrelsen. Se SFS 1935:431.

För att en sjuksköterskeskola skulle bli godkänd, erfordrades bl a att åldern för inträde skulle vara minst 20 och högst 27 år, att fullständig lärokurs skulle omfatta minst två år, att såväl teoretisk som praktisk undervisning meddelades, att skolan förfogade över lämplig sjukvårdsanstalt för den praktiska utbildningen och över lämpliga lärarkrafter för såväl teoretisk som praktisk utbildning, samt att utbildningen vid skolan var så ordnad att eleverna bibringades fullgoda insikter och färdigheter i allmän sjukvård. Några föreskrifter i fråga om elevernas förkunskaper meddelades däremot inte.

För att en sjuksköterskebyrå skulle bli godkänd, fordrades bl att den drevs av en förening, som hade till ändamål att förmedla anställning av sjuksköterskor och hade en styrelse bestående av minst fem personer, av vilka minst en skulle vara legitimerad läkare och en sjuksköterska, att den leddes av en föreståndarinna som genomgått godkänd sjuksköterskeskola och att verksamheten inte tillförde föreningen eller någon av dess medlemmar

någon vinst utöver vad som erfordrades för täckande av kostnaderna för byråns förvaltning och avsättning till en skälig reservfond.

I instruktionen för inspektrisen över sjuksköterskeväsendet stadgades, att hon skulle förordnas på viss tid eller tills vidare av Kungl Maj:t efter förslag av medicinalstyrelsen. Hon skulle vara sjuksköterska med fullgod utbildning och genom tjänstgöring på större sjukvårdsanstalt ha förvärvat kännedom om arbetsförhållandena inom sjukvården.

I inspektrisens arbetsuppgifter ingick bl a att på medicinalstyrelsens vägnar inspektera godkända sjuksköterskeskolor och sjuksköterskebyråer samt arbetsförhållandena för den kvinnliga sjukvårdspersonalen vid civila sjukvårdsanstalter och inom den statsunderstödda distriktssjukvården. Hon skulle därvid tillhandagå med råd och anvisningar för att avhjälpa befintliga missförhållanden. Hon skulle också med uppmärksamhet följa sjuksköterskeväsendets utveckling och avge yttranden och förslag i hithörande frågor.

Statens distriktssköterskeskola fick till uppgift att bibringa sjuksköterskor som genomgått godkänd sjuksköterskeskola särskild utbildning för tjänstgöring i distriktssjukvård. Utbildningen, som var kostnadsfri, omfattade teoretisk undervisning under minst tre månader och praktik vid olika specialsjukhus. Se kap 13.4.

Statsbidragen till avlöning åt distriktssköterskor skulle gå till landsting och vissa kommunala sammanslutningar. De avsåg endast sådan sjukvård som var förlagd till de sjukas hem men däremot inte vård på anstalt. I regel borde distriktsköterskan även ägna sig åt upplysning och rådgivning i fråga om barnavård, bostadsvård och hälsovård.

13.2 Sjuksköterskeskolor åren 1920–1965

År 1922 utsände medicinalstyrelsen en cirkulärskrivelse, som i realiteten kom att utgöra den första normalplanen (undervisningsplanen) för sjuksköterskeskolorna. Den är ej tryckt. Medicinalstyrelsen har sedemera vid flera tillfällen utfärdat normalplaner, normalreglementen och andra föreskrifter och anvisningar som i regel återfinns i de i tryck utgivna samlingarna av medicinalförfattningar.

Från och med 1923 godkändes 19 sjuksköterskeskolor, som var färdiga att omedelbart fortsätta sin verksamhet i överensstämmelse med de utfärdade direktiven. Texttabell 13 b visar att antalet godkända skolor redan 1924 hade stigit till 23, och att det i flertalet fall var ett landsting som var huvudman. Staten inrättade en sjuksköterskeskola i Stockholm år 1938, i Göteborg år 1954 och i Norrköping år 1962. Från år 1931 omfattade utbildningen vid samtliga sjuksköterskeskolor omkring 3 år.

I samband med att en sjuksköterskeskola godkändes, fastställde medicinalstyrelsen antalet elevplatser, dvs hur många nybörjare som fick tas in. Vissa skolor hade intagning både vår och höst men en del enbart på hösten. Antalet elever som verkligen togs in kunde givetvis avvika något från antalet elevplatser. Vissa årgångar av Allmän hälso- och sjukvård innehåller uppgifter om såväl elevplatser som intagna.

I tabell 46 redovisas dels intagna, dels examinerade. Tabellen visar, att antalet intagna år 1965 var mer än 4 gånger så stort som år 1930 och antalet examinerade nästan 4 gånger så stort som då. En jämförelse mellan antalet examinerade ett visst år och antalet intagna tre år tidigare ger en ungefärlig uppfattning om studieavbrotten. Jämför SOU 1964:45, som visar att under åren 1955–59 sammanlagt över 700 elever avbröt sin utbildning i förtid. Procenttalet varierade dessa år mellan 6 och 11. Som orsaker till avbrotten angavs i en enkät åren 1958–62 bl a hälsoskäl (15 %). familjebildning och/eller graviditet (29 %), mislyckande med utbildningen (28 %) och övergång till annan utbildning (19 %). Denna enkät genomfördes av 1962 års utredning angående sjuksköterskeutbildningen SOU 1964:45 som emellertid ansåg det troligt att den verkliga orsaken till studieavbrotten i högre grad än enkäten visade var bristande studieförutsättningar.

Om man tar hänsyn till att studieavbrotten reducerat antalet finner man en ganska god överensstämmelse mellan hela antalet elever ett visst år enligt tabell 47 och det sammanlagda antalet intagna under en motsvarande treårsperiod enligt tabell 46. Detta gäller givetvis endast så länge studietiden i genomsnitt var treårig. Den var emellertid inte lika lång i alla skolor. Som närmare redovisas i det följande kunde den vid mitten av 1940-talet variera mellan 38 och 42 månader. I början av 1960-talet omfattade den vid flertalet skolor 33 månader. Från och med 1966 uppdelades utbildningen i grundutbildning och vidareutbildning. Grundutbildningen omfattade 5 terminer. Den minskning av elevantalet under 1960-talets sista år som redovisas i tabell 47 sammanhänger med att den äldre, treåriga kursplanen avvecklades jämsides med att den nya utbildningen byggdes upp. Det är endast grundutbildningen som redovisas dessa år. Se texttabell 13 c.

Antalet yrkesverksamma sjuksköterskor steg inte lika snabbt som antalet elever, eftersom avgången från yrket var stor. Se texttabell 13 d, som visar att 7 077 sjuksköterskor räknades som aktiva år 1930 och 21 886 år 1960. Sistnämnda år upptogs 30 927 personer under 66 år i medicinalstyrelsens sjuksköterskeregister. Av dem hade ca tre fjärdedelar av de ogifta eller förut gifta och ca en fjärdedel av de gifta haft heltidsarbete under minst 9 månader. Av samtliga sjuksköterskor i aktiv ålder

hade 45 % arbetat heltid, 24 % haft kortare tjänstgöring och 31 % inte redovisat någon yrkesverksamhet under året. Enligt Allmän hälso- och sjukvård 1970 upptog sjuksköterskeregistret detta år 50 887 personer under 66 år Samma år räknades (enligt ett något annorlunda beräkningssätt) 33 911 som aktiva. Antalet steg sålunda betydligt på 1960-talet. Se vidare SOU 1964:46, s 151 ff.

Ända sedan århundradets början hade det framhållits i olika utredningar att kraven på sjuksköterskornas utbildning måste skärpas i takt med de medicinska framstegen. Även om sjuksköterskorna fortfarande hade det närmaste ansvaret för patienternas allmänna omvårdnad anförtroddes den dagliga kroppsvården alltmer åt elever och biträden. Sjuksköterskans uppgift blev att assistera läkaren vid behandlingar och undersökningar och att på dennes ordination ombesörja vissa åtgärder. Se SOU 1948:17, s 32 och SOU 1964:45, s 65 ff.

Framför allt den teoretiska undervisningen i sjuksköterskeskolorna kom därför i blickpunkten. Man började anställa särskilda lärarinnor, s k instruktionssköterskor, som hade viss specialutbildning utöver sin sjuksköterskeutbildning. Den första tjänsten av detta slag inrättades vid Sophiahemmet redan år 1892. Det dröjde dock ett par årtionden, innan sådana tjänster mera allmänt inrättades vid sjuksköterskeskolorna. Vid Sophiahemmet genomfördes också en annan viktig reform, då man år 1905 sammanförde den teoretiska undervisningen till s k läskurser, dvs sammanhängande perioder under vilka eleverna var helt befriade från praktiskt sjukvårdsarbete. En sådan anordning fick den internationellt gängse beteckningen blocksystem. Under en lång följd av år måste eleverna vid övriga sjuksköterskeskolor bevista lektioner och läsa läxor på de stunder, då de var lediga från praktiska sysslor.

Först under 1920- och 1930-talen började man mera allmänt koncentrera den teoretiska undervisningen till särskilda läskurser. Vid mitten av 1940-talet var den i regel uppdelad på tre läskurser, av vilka en inledde och en avslutade utbildningen.

Enligt 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen (SOU 1948:17) fick eleverna sin praktiska utbildning genom tjänstgöring på olika för ändamålet lämpade sjukhus samt i några fall i öppen vård. Sedan 1933 gällde att den under viss minimitid skulle vara förlagd till medicinsk och kirurgisk poliklinik. I övrigt rekommenderade medicinalstyrelsen tjänstgöring vid vissa specialsjukhus. I samband med den praktiska utbildningen gavs också teoretisk undervisning i begränsad utsträckning.

Som ovan nämnts kunde den sammanlagda utbildningstiden variera mellan 38 och 42 månader. Kommittén föreslog att den skulle sträcka sig över en tid av 33,5 månader, inklusive tre semesterperioder om sammanlagt 2,5 månader. Den föreslagna lärokursen omfattade alltså två år och sju månader. Av denna tid skulle de båda första åren ge allmänutbildning, vilken i allt väsentligt skulle vara densamma för alla elever, medan det sista året skulle ge specialutbildning för det område inom hälso- och sjukvården, som eleven tänkte ägna sig åt. Den anordnades antingen vid sjuksköterskeskolan och dess undervisningssjukhus eller vid särskilda skolor och kurser. Se kap 13.4. Kommittén lade även fram förslag till ny kursplan. Det framhölls att undervisningen måste ges en pedagogisk, planmässig och allsidig utformning. Kommitténs förslag innebar en utvidgning av den teoretiska delen och en förkortning och rationalisering av den praktiska delen. Detta kunde ske om man för den huvudsakliga teoretiska delen bibehöll det s k blocksystemet men dessutom meddelade fortlöpande teoretisk undervisning under den praktiska utbildningen i form av s k jämsidesläsning. Dessutom borde särskilt utbildade instruktionssköterskor ge eleverna handledning i det praktiska arbetet. Kommitténs förslag om specialutbildning och om högre utbildning av sjuksköterskor utformades närmare i ett senare betänkande (SOU 1951:33). För fördelningen på utbildningslinjer se texttabell 13 f. I enlighet med kommitténs förslag fastställdes i stadgan för statens sjuksköterskeskolor (SFS 1954:352) att fullständig lärokurs skulle omfatta en tid av minst två år och sju månader, ferier ej inräknade. Motsvarande ändring infördes genom SFS 1951:506 i kungörelsen angående statens godkännande av sjuksköterskeskolor. I anslutning härtill föreskrev medicinalstyrelsen i ett cirkulär (MF 1952 nr 129), att utbildningen skulle omfatta minst 31 och högst 37 månader, såvida eleven inte genomgick centraliserad specialutbildning, vilket kunde medföra att studietiden förlängdes. År 1955 utfärdade medicinalstyrelsen ett cirkulär (MF 1955 nr 2) med normalplaner för den teoretiska undervisningen och 1959 ett cirkulär (MF 1959 nr 5) angående elevernas praktiska utbildning.

Såväl kommitténs egna som andra undersökningar visade att elevernas arbetstid var orimligt lång. Vid flertalet sjukhus uppgick den till mellan 200 och 220 arbetstimmar under en 4-veckorsperiod. Med anledning därav uppmanade medicinalstyrelsen sjukhusen att reglera arbetstiden för såväl sjuksköterskor som elever till 192 timmar per 4-veckorsperiod. Medicinalstyrelsen underströk att förbättringen i första hand borde gälla eleverna, och att arbetsdagen för dessa borde begränsas till 8 timmar. De borde i allmänhet få sluta senast klockan 19. Om det inte var möjligt borde de i varje fall få åtminstone två lediga kvällar i veckan. Kommittén konstaterade emellertid att dessa föreskrifter inte alltid kunnat följas.

I fråga om elevernas utbildningskostnader påpekade kommittén att de hade fri bostad och kost m m, men att de i många fall måste låna till övriga utgifter, eftersom möjligheterna att få stipendier var små. Under sista delen av utbildningstiden fick de ett mindre arvode, men värdet av den arbetskraft som de tillförde sjukhuset genom sitt praktiska arbete översteg de förmåner som de erhöll. Man kunde därför säga att de i verkligheten själva bekostade sin utbildning. Kommittén ansåg det angeläget att utbildningstiden gjordes helt kostnadsfri för eleverna, dvs att de borde få skälig ersättning för sitt arbete samt att de skolavgifter som förekom vid vissa skolor måste avskaffas. Kommitténs kritik av de rådande förhållandena gav småningom åtskilliga resultat. Se SOU 1964:45, där det konstateras att utbildningen i början av 1960-talet var kostnadsfri för samtliga elever, och att de från budgetåret 1965/66 i likhet med andra elever vid postgymnasiala utbildningslinjer kunde få studiemedel enligt studiemedelsförordningen, samtidigt som de dittillsvarande kontant- och naturaförmånerna slopades. Detta kan ses som ett bevis för att de inte längre betraktades som lärlingar utan som elever vid en utbildningsanstalt. I själva verket hade det med tiden blivit en allmän uppfattning vid sjuksköterskeskolorna, att lärlingssystemet var ett hinder för en effektiv utbildning. Se bl a prop 1965:161, s 29. Medicinalstyrelsen underströk också i sitt ovannämnda cirkulär angående elevernas praktiska utbildning (MF 1959 nr 5), att vid sjukhusens behov av arbetskraft borde beaktas, "att eleverna vistas på sjukhuset för att erhålla utbildning och icke kunna förväntas utföra effektivt arbete för sjukhuset under hela den tid de tillbringar på respektive avdelning".

Minimiåldern för att få antas som elev sänktes år 1945 från 20 till 19 år med möjlighet till dispens för att få börja redan från 18 års ålder. Denna bestämmelse kvarstod till utgången av år 1965, då 18 år angavs som den nedre åldersgränsen. Se kap 13.3.

Genom SFS 1951:506 fick även manliga elever möjlighet att antas som elever. Ett fåtal hade redan dessförinnan antagits efter kunglig dispens, och den första manliga eleven avslutade sin utbildning våren 1953. Se tabell 47, som visar att antalet manliga elever ännu i början av 1960-talet var obetydligt. Se även texttabell 13 c, som visar att många av de manliga eleverna åren 1968-70 var mentalskötare, som byggde på denna utbildning med en avkortad kurs vid sjuksköterskeskola.

Till en början hade endast ett fåtal skolor uppställt precicerade krav på elevernas förkunskaper. Se tabell 45. Sådana bestämmelser infördes emellertid år 1937 genom ett tillägg till den då gällande kungörelsen om statens godkännande av sjuksköterskeskolor. Enligt detta tillägg skulle den inträdessökande "äga tillfredsställande allmänbildning och kunskapsförutsättningar för att tillgodogöra sig undervisningen vid skolan, vitsordade genom realexamen, avgångsbetyg från flickskola med normalskolekompetens, folkhögskolekurs eller på annat sätt som av styrelsen godkännes". Motsvarande bestämmelser infördes sedan i stadgan för statens sjuksköterskeskolor och i de normalreglementen som utfärdades av medicinalstyrelsen. I dessa normalreglementen föreskrevs också att den som ville bli antagen som elev skulle kunna enkel matlagning, vilket ofta styrktes med bevis över genomgången hushållsskola.

Som ytterligare villkor för inträde krävde flertalet skolor provtjänstgöring vid sjukhus under 1-3 månader. Många av de sökande visade sig ha tjänstgjort betydligt längre tid. En sådan orienteringsperiod om högst tre månader blev obligatorisk genom ett cirkulär från medicinalstyrelsen den 11 november 1952, som återges i de från trycket utgivna medicinalförfattningarna. Bestämmelsen upphävdes, då tillsynen över sjuksköterskeskolorna den 1 januari 1966 överfördes från medicinalstyrelsen till SÖ. Se nedan kap 13.3.

Omfattningen av elevernas föregående skolutbildning i början av 1940-talet framgår av följande uppgifter om förutbildningen bland de sjuksköterskor som utexaminerades åren 1940-44: Studentexamen 7 %, realexamen 24 %, normalskolekompetens 22 %, folkhögskola 31 %, övriga 16 %. Nära en tredjedel hade sålunda utbildats vid folkhögskola, varmed avsågs att de bevistat två teoretiska kurser (vinterkurser). Jämför kapitlet om folkhögskolorna i PM från SCB 1977:11. Eftersom folkhögskolorna hade stor frihet att utforma sin undervisning och många dessutom var helt betygsfria, var det emellertid ibland svårt för sjuksköterskeskolorna att avgöra om dessa inträdessökande hade erforderliga förkunskaper i de ämnen som var av betydelse för sjuksköterskeutbildningen. Folkhögskoleeleverna riskerade därför att få stå tillbaka för inträdessökande med betyg från real- eller flickskola. Antalet sökande var nämligen väsentligt högre än antalet utbildningsplatser.

Så småningom träffades en överenskommelse mellan sjuksköterskeskolorna och Svenska folkhögskolans lärareförening om en "normalkurs" för sköterskeaspiranter, som de folkhögskolor som så önskade kunde inpassa i sin undervisning utan att beskära övriga kurser. De elever som tillfredsställande tillgodogjorde sig normalkursen kunde få intyg därom. Denna överenskommelse godkändes av medicinalstyrelsen. Att den var värdefull framgår av texttabell 13 e, som visar att de elever från folkhögskolorna som lyckades komma in tydligen hade tillräckliga förkunskaper, eftersom över 80 % kunde fullfölja utbildningen.

I texttabell 13 e används liksom i övrigt i denna rapport uttrycket examinerade som en sammanfattande beteckning på alla elever som avgått med godkända betyg, oavsett formaliteterna i samband med avgången. Så småningom anordnade alla skolor i enlighet med medicinalstyrelsens anvisningar muntliga och skriftliga kunskapsprov. Den sålunda "examinerade" hade sedan rätt att kallas sjuksköterska. Det visade sig emellertid att det fanns personer som använde denna yrkebeteckning utan att ha genomgått en av staten godkänd sjuksköterskeskola. År 1933 påpekade sjuksköterskeinspektrisen att det fanns kvinnor och platsförmedlingsbyråer, som i telefonkatalogen rubricerade sig sjuksköterskor respektive sjuksköterskebyråer utan att vara godkända av staten. Det fanns ingen lag som kunde hindra detta, trots att det stred mot myndigheternas intentioner. Den stora allmänheten hade svårt att skilja mellan de av staten godkända och övriga. På inrådan av inspektrisen beslöt Svensk sjuksköterskeförening att rekommendera sina medlemmar att med en asterisk i telefonkatalogen markera att de var godkända av staten.

Men att en sjuksköterska var "av staten godkänd" betydde ju endast att hon genomgått en godkänd skola. Det innebar ingen garanti för att hon under varje fas av sitt liv var fullt kapabel att utöva sitt yrke. Sjuksköterskeskolorna och sjuksköterskebyråerna kunde mista sitt epitet "av staten godkänd", om de inte längre uppfyllde de av staten stipulerade villkoren. Men en sjuksköterska kunde aldrig förlora detta epitet ens om hon blev sinnessjuk. Se Bohm, Okänd, godkänd, legitimerad, s 185 ff.

Svensk sjuksköterskeförening arbetade under många år för att både de som hade otillräcklig utbildning och de som inte längre var ansvariga för sina handlingar, skulle kunna avstängas. Vad man ville få till stånd var statlig legitimation av sjuksköterskor, dvs ett av staten förlänat tillstånd att yrkesmässigt utöva sådan sjukvård, för vilken sjuksköterskeutbildning erfordras. Föreningen hänvisade till vad som gällde för läkare, barnmorskor och sjukgymnaster och framhöll, att en utfärdad legitimation kan återtas om anledning därtill skulle uppstå.

Först efter ett par decenniers ihärdigt arbete uppnådde sjuksköterskorna det efterlängtade resultatet. År 1957 utfärdades ett reglemente för sjuksköterskor (SFS 1957:656), där det heter att "den som med godkända betyg genomgått statlig eller av staten godkänd sjuksköterskeskola eller eljest förvärvat ett mått av kunskaper och färdigheter som motsvarar vad sådan skola avser att bibringa, äger erhålla legitimation såsom sjuksköterska (legitimerad sjuksköterska)".

Själva sjuksköterskетiteln blev inte lagligen skyddad genom detta reglemente, men att kalla sig legitimerad utan att vara det skulle medföra straffansvar. Dessutom intogs ett klart behörighetsvillkor i den år 1959 utfärdade sjukhusstadgan som innebar att endast den som vunnit legitimation fick inneha tjänst som sjuksköterska.

13.3 Sjuksköterskeskolor fr o m 1966

Fram till mitten av 1960-talet utvecklades sjuksköterskeutbildningen i stort sett enligt de riktlinjer, som hade uppdragits av 1946 års kommitté. År 1965 fattade emellertid riksdagen beslut om en väsentlig omläggning av utbildningen. Se prop 1965:161, som var kontrasignerad av ecklesiastikministern. Denna proposition grundades på förslag som hade framlagts av 1962 års utredning angående sjuksköterskeutbildning, vilken hade tillkallats av inrikesministern. Se SOU 1964:45-46. Jämför SOU 1966:73.

I prop 1965:161 föreslogs en för alla sjuksköterskor gemensam, brett upplagd grundutbildning, som på fem terminer skulle leda fram till legitimation. Denna grundutbildning skulle medföra kompetens att tjänstgöra på assistentsköterskenivå inom både kropps- och mentalvård. Vidare meddelades att utredningen avsåg att i ett kommande betänkande behandla sådan vidareutbildning, som erfordrades för vissa specialuppgifter. Detta betänkande väntades även innehålla förslag om högre utbildning på sjukvårdens område, i första hand för lärare och administrativa ledare. (Dessa förslag publicerades i SOU 1966:73 och behandlades av 1968 års riksdag. Se nedan, kap 13.4.)

Största möjliga intagningskapacitet borde eftersträvas. I avvaktan på resultaten av vissa pågående utredningar borde organisationen av sjuksköterskeutbildningen tills vidare bibehållas, dock med en viktig ändring. Tillsynen över utbildningen borde överföras från medicinalstyrelsen till SÖ den 1 januari 1966. Detta överensstämde med ett uttalande som 1963 års riksdag gjorde vid behandlingen av frågan om skolväsendets centrala ledning. Se SU 1963:146. Dessutom förordades i prop 1965:161 förhandlingar med vederbörande landsting och landstingsfria städer om att överföra huvudmannaskapet för de statliga sjuksköterskeskolorna till kommunal huvudman. Övergången till den nya sjuksköterskeutbildningen borde ske successivt med början vårterminen 1966.

I propositionen berördes också utredningens förslag om avkortad studiegång för personer som genomgått viss grundläggande sjukvårdsutbildning och därutöver hade praktisk sjukvårdserfarenhet. Detta förslag krävde emellertid viss överarbetning, innan det kunde genomföras. (Denna överarbetning anförtroddes åt SÖ. Se nedan).

Texttabell 13 c SJUKSKÖTERSKESKOLOR: ELEVER EFTER KURSTYP OCH KÖN 1966-1970

Anmärkning. Avser grundutbildning.

	Äldre kursplan[1]	Ny kursplan[2]	Avkortad studiegång för elever med föregående utbildning som		Summa
			Undersköterskor[3]	Skötare i psyk vård[4]	
Samtliga elever					
1966	7 493	918	-	-	8 411
1967	4 887	3 692	-	-	8 579
1968	1 939	5 872	46	371	8 228
1969	210	6 350	113	273	6 946
1970	-	6 495	128	232	6 855
Därav män					
1966	..	..	-	-	..
1967	..	..	-	-	..
1968	10	107	-	113	230
1969	2	150	9	106	267
1970	-	243	2	90	335

1) I allmänhet 3 årskurser.
2) 5 terminer.
3) 3 terminer.
4) 3-4 terminer.

Källa: PM från SCB 1974:3, tab 40

Texttabell 13 d SJUKSKÖTERSKOR: NETTOTILLSKOTT TILL KÅREN 1930, 1940, 1950 OCH 1960

	1930	1940	1950	1960
Tillkomna	566	636	1 096	2 240
Examinerade	556	609	964	1 447
Återinträdda	10	27	132	793
Avgångna	193	400	464	1 239
Pensionerade och avlidna	86	181	117	207
Övriga[1]	107	219	247	1 032
Nettotillskott				
Antal	373	236	632	1 001
I % av nyutbildade	67,1	38,8	65,6	69,2
Aktiva sjuksköterskor med svensk legitimation	7 077	8 847	12 501	21 886

1) Av familjeskäl m m.

Källa: Allmän hälso- och sjukvård 1958, tab E och 1970, tab B4

Texttabell 13 e SJUKSKÖTERSKESKOLOR: ELEVERNAS SKOLUNDERBYGGNAD 1963

Skolunderbyggnad	Antal			Relativ fördelning			Intagna i % av sökande	Examinerade i % av intagna
	Sökande	Intagna	Examinerade	Sökande	Intagna	Examinerade		
Studentexamen	224	125	112	5,7	5,4	6,3	55,8	89,6
Partiellt gymnasium	87	65	41	2,2	2,8	2,3	74,7	63,0
Normalskolekompetens	564	361	277	14,4	15,7	15,6	64,0	76,7
Realexamen	1 759	1 131	880	44,8	49,2	49,6	64,3	77,8
Folkhögskola	1 035	533	433	26,4	23,2	24,5	51,5	81,2
Grundskola[1]	108	54	20	2,8	2,4	1,1	50,0	37,0
Annan påbyggnad	146	28	12	3,7	1,2	0,7	19,2	42,9
Summa	3 923	2 297	1 775	100	100	100	58,6	77,3

1) Teoretisk linje i försöksskolan (enhetsskolan).

Källa: SOU 1964:45

Texttabell 13 f SJUKSKÖTERSKESKOLOR: DE NYEXAMINERADES FÖRDELNING EFTER SPECIALUTBILDNING 1962 OCH 1965

Utbildningslinje	Antal		Relativ fördelning	
	1962	1965	1962	1965
Medicinsk sjukvård	225	321	13,9	15,3
Kirurgisk sjukvård	227	358	14,1	17,1
Medicinsk och kirurgisk sjukvård	173	282	10,7	13,5
Summa	625	961	38,7	45,9
Andra linjer	987	1 130	61,3	54,1
därav				
Operationssköterskearbete	248	359	15,4	17,2
Röntgensköterskearbete	103	85	6,4	4,1
Kliniskt laboratoriearbete	90	13	5,6	0,6
Förberedelse för vidareutbildning till distriktssköterska	181	240	11,2	11,5
Mentalsjukvård	151	222	9,4	10,6
Barnavård och barnsjukvård	63	63	3,9	3,0
Barnmorskearbete[1]	122	136	7,6	6,5
Övrigt	29	12	1,8	0,6
Totalsumma	1 612	2 091	100	100

1) Dessutom har 3 leg sjuksköterskor år 1962 och 7 år 1965 avslutat barnmorskeutbildning.

Källa: SOU 1966:73

Riksdagen godkände de i propositionen framställda förslagen liksom de riktlinjer för utbildningen, som redovisades där, Se SU 1965:181. I enlighet därmed upphävdes dels kungörelsen om statens godkännande av sjuksköterskeskolor (SFS 1935:431), dels stadgan för statens sjuksköterskeskolor (SFS 1954:352). Redan 1963 hade två andra kungörelser upphävts, nämligen instruktionen för inspektrisen över sjuksköterskeväsendet (SFS 1920:235) och kungörelsen angående statens godkännande av sjuksköterskebyråer (SFS 1935:432).

Vissa bestämmelser angående sjuksköterskeskolor meddelades i kungl brev till SÖ den 30 december 1965. De återges i tryck i Skolöverstyrelsens författningsbok (Sfb) samt i Aktuellt från SÖ 1965/66, och i Tidskrift för Sveriges sjuksköterskor 1966. I dessa bestämmelser stadgades, att undervisningen skall vara kostnadsfri för eleverna, och att dessa inte får ingå i personalen på arbetsplatsen under sin praktiska utbildning. I anslutning till bestämmelserna i allmänna skolstadgan fastställdes läsårets längd till 42 veckor men med den skillnaden från övriga skolor att båda terminerna skulle vara lika långa. Avsikten var att underlätta intagning både vår och höst. Den övriga delen av året kallades nu ferier, ej som på 1940-talet semester. Tidigare omfattade läsåret 11 månader med en månads ledighet, som ibland kunde infalla mitt i vintern.

Då det gällde inträdesfordringarna hade 1962 års utredning föreslagit att slutbetyg från grundskolans teoretiska linjer med särskild kurs i matematik skulle ge samma behörighet som bl a realexamen. På längre sikt borde man kräva genomgång av den tvååriga fackskolan. (Jfr PM från SCB 1977:11, s 46 f.). Departementschefen ansåg emellertid att elever från samtliga linjer i grundskolans åk 9 borde kunna vinna inträde, dock med vissa kompletteringar för elever från de mera praktiskt inriktade linjerna. Trots bestämda invändningar från en del remissinstanser fastställdes i det kungl brevet helt kort att den som genomgått åk 9 i grundskolan eller hade motsvarande kunskaper var behörig att intas som elev. I samband därmed bestämdes minimiåldern för inträde till 18 år. Även denna fråga hade varit föremål för diskussion. Å ena sidan framhölls att eleverna behövde en viss mognad, innan de kom i beröring med svårt sjuka, men å andra sidan att en del sjukvårdsintresserade ungdomar valde andra levnadsbanor, om de inte kunde börja i sjuksköterskeskolan kort efter det att de slutat sin obligatoriska skolgång.

Genom ett annat kungl brev, som i likhet med det ovannämnda dagtecknats den 30 december 1965, uppdrogs åt SÖ att efter en översyn av de av 1962 års utredning föreslagna tim- och kursplanerna fastställa läroplan för grundutbildningen.

SÖ skulle också överarbeta det ovannämnda förslaget till avkortad studiegång för personer som genomgått viss angiven sjukvårdsutbildning och dessutom hade praktisk sjukvårdserfarenhet. Efter att ha framlagt ett sålunda överarbetat förslag fick SÖ genom kungl brev den 12 maj 1967 medgivande att anordna denna utbildning. Se Lindström, Avkortad studiegång för grundutbildning av sjuksköterskor/sjuksköterskor i Tidskriften för yrkesutbildning 1967, s 447 ff, samt Aktuellt från skolöverstyrelsen 1966/67:79. Jfr prop 1968:66, s 7. För denna utbildning de första åren, se texttabell 13 c.

13.4 Specialutbildning, vidareutbildning och högre utbildning

Som förut nämnts räknade 1946 års kommitté i stort sett de första två åren av den i regel treåriga sjuksköterskeutbildningen som allmänutbildning, medan eleverna under det tredje året skulle få vissa slag av specialutbildning. Kommittén drog dock inte någon fixerad gräns mellan allmän och specialutbildning, utom då det gällde vissa mycket speciella områden, där utbildningen förlagts till särskilda centralskolor eller centralt ordnade kurser. Övrig specialutbildning ordnades oftast vid det eller de lasarett där också allmänutbildningen meddelades.

Specialutbildningens fördelning på utbildningslinjer framgår för åren 1962 och 1965 av texttabell 13 f. Tabellen visar att 46 % av de elever som utexaminerades år 1965 hade valt specialutbildning i medicinsk och/eller kirurgisk vård. De hade fått både denna utbildning och allmänutbildningen vid samma sjuksköterskeskola. Motsvarande gällde också utbildningen för operationssköterskor och röntgensköterskor men endast i undantagsfall annan specialutbildning. Se SOU 1966:73, s 12 ff.

I detta sammanhang bör också nämnas att sjuksköterskeeleverna hade möjlighet att under senare delen av utbildningstiden inskrivas vid socialhögskola. De följde samma utbildningsplan som övriga studerande vid högskolan. Efter avlagd examen där, deltog de i den tredje läsperioden vid sjuksköterskeskolan. De fick sålunda både diplom som socionom och legitimation som sjuksköterska. Denna utbildning ansågs särskilt lämplig för sjukhuskuratorer.

Det bör understrykas, att uppgifterna i texttabell 13 f enbart omfattar den specialutbildning, som eleverna enligt de då gällande bestämmelserna genomgick före legitimationen, ej den vidareutbildning, som många legitimerade sjuksköterskor genomgick även före den år 1965 beslutade studieordningen. Eftersom denna ledde fram till legitimation redan efter de fem terminernas grundutbildning, uppstod snart

ett behov av vidareutbildning för de legitimerade sjuksköterskor, som hade eller önskade få arbetsuppgifter, för vilka den nya grundutbildningen ansågs otillräcklig. Se SOU 1966:73 och prop 1968:66. Syftet med denna vidareutbildning var att göra sjuksköterskorna kompetenta för arbetsledande funktioner och för olika specialgrenar av sjukvården. Med bifall till prop 1968:66 beslöt riksdagen. att vidareutbildning skulle anordnas inom nio olika, i propositionen angivna områden och omfatta en eller i vissa fall två terminer. Landstingen och de landstingsfria städerna skulle bli huvudmän för verksamheten. I samband därmed beslöts, att barnmorskeläroanstalterna, statens distriktssköterskeskola och centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor skulle upphöra den 1 juli 1969 och deras verksamhet överföras till de blivande huvudmännen för vidareutbildningen. Se bl a SM U 1970:37 och 1972:28.

För barnmorskeläroanstalterna se kap 13.5.

Statens distriktssköterskeskola inrättades år 1920. Se kap 13.1. Den var den första statliga utbildningsanstalten för sjuksköterskor i Sverige. Under de första 15 åren mottogs endast färdigutbildade sjuksköterskor som elever, men från 1935 kunde även sjuksköterskeelever vinna inträde, om de hade undervisats vid sjuksköterskeskola under minst två år och därvid fått praktisk utbildning inom särskilt angivna grenar av sjukvården.

Intill 1938 var skolan en självständig institution under egen styrelse och med medicinalstyrelsen som tillsynsmyndighet. Därefter inordnades den med bibehållet namn i statens institut för folkhälsan som ett led i dess utbildningsverksamhet. Jfr SFS 1938:329 och 1954:353. I institutets årliga verksamhetsberättelser ingår kortfattade redogörelser för distriktssköterskeskolan från och med 1938. Se även SOU 1948:17, s 132 ff, 1951:33, s 47 ff och 1966:73, s 91 ff. Utbildningen omfattade i allmänhet teoretiska lektioner under ca 330 timmar, fördelade på högst 4 månader och praktisk utbildning inom olika grenar av socialhygienisk verksamhet under ca 3 månader. I utbildningen ingick också att hålla föredrag och bevista övningslektioner och demonstrationer i barnavård, olycksfallsvård och hemsjukvård. Det bör noteras att eleverna kunde vistas olika lång tid vid skolan, beroende på att de kunde bli befriade från vissa slag av tjänstgöring på grund av sin föregående utbildning. Den första årskursen hade 16 elever. Till en början ordnades endast en kurs om året, men allteftersom behovet av distriktssköterskor växte, utvidgade skolan sin verksamhet. Åren 1935-40 ordnades två kurser per år med tillsammans 60-70 elever. Åren 1941-45 ordnades tre och från och med 1946 fyra kurser om året. Tabell 48 visar att kulmen nåddes år 1946 med 123 elever, och att elevantalet sedan varierade starkt.

I mitten av 1940-talet gjorde flera av kursdeltagarna ett uppehåll i studierna, vilket i flertalet fall berodde på att de inkallats till tjänstgöring inom militär sjukvård, vanligen under 2-6 månader.

Förutom den utbildning som gav behörighet att utföra de uppgifter som enligt gällande instruktion ålåg distriktssköterskor, ordnade skolan även kompletterings- och fortbildningskurser för distriktssköterskor som länge varit ute i praktisk verksamhet. Tabell 48 visar att dessa kurser, som omfattade sex veckor, samlade ett stort antal deltagare. Dessutom ordnades i oktober 1947 en sex veckors högre kurs med 27 deltagare, som närmast tog sikte på första distriktssköterskor, och i februari 1955 en 16 veckor lång högre kurs med 18 deltagare.

Distriktssköterskeutbildningen medförde även kompetens för anställning som heltidsanställd skolsköterska. Sådana tjänster rekryterades annars vanligen från den nedannämnda B-kursen vid Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor. Men medan sistnämnda utbildning även medförde behörighet för anställning vid barnavårdscentral, måste distriktssköterskan för att få en sådan befattning även genomgå en ettårig utbildning i barnavård och barnsjukvård. Dessa behörighetsregler medförde praktiska svårigheter för huvudmännen, som önskade få till stånd en enhetlig utbildning för den öppna hälso- och sjukvården.

Behov av ett annat slag av kombinerad utbildning uppstod i sådana glesbygdsområden, där full sysselsättning inte kunde beredas åt en barnmorska. På 1940-talet började man där inrätta kombinerade tjänster, för vilka krävdes både distriktssköterske- och barnmorskeutbildning. År 1962 fanns ett hundratal sådana distriktssköterske-barnmorsketjänster, av vilka dock endast ett 60-tal var besatta. För den erforderliga dubbla kompetensen krävdes så långvarig utbildning, att medicinalstyrelsen uppdrog åt en särskild delegation att utreda möjligheterna till förkortning. Delegationen avgav en stencilerad PM angående översyn av distriktssköterskeutbildningen, vilken överlämnades till Konungen den 10 november 1962. Enligt denna utredning skulle utbildningstiden för en barnmorska som genomgick distriktssköterskeutbildning vara 49 månader. Om i stället en distriktssköterska genomgick barnmorskeutbildning, skulle detta kräva 57 månader. Delegationen förordade givetvis det förstnämnda alternativet. Förslaget överarbetades av 1962 års utredning angående sjuksköterskutbildningen, som föreslog att distriktssköterskorna skulle få sådana kunskaper i förebyggande mödravård och vård vid hastigt påkommande förlossningar, att de kunde ersätta distriktsbarnmorskan i distriktet utom i vad avsåg den direkta förlossningsvården som förutsattes äga rum på

sjukhus. Denna utbildning skulle omfatta 20 veckor. Se SOU 1966:73, s 17 ff och prop 1968:66, s 27 f.

I SOU 1948:17 föreslogs att en statlig distriktssköterskeskola skulle inrättas i Göteborg. Den kom aldrig till stånd. Från och med läsåret 1963/64 anordnades emellertid under flera år i Göteborg en försökskurs för utbildning av distriktssköterskor. Den var avsedd för sjuksköterskor som inte inom sjuksköterskeskolans ram fått den specialutbildning som krävdes för inträde vid distriktssköterskeskolan i Stockholm. Se prop 1968:66, s 11. Kursen administrerades av statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor (SIHUS). Den hade ca 20 elever. Se tabell 49.

Som ovan nämnts ställdes statens distriktssköterskeskola under överinseende av SÖ den 1 januari 1966. Den sedan 1954 gällande instruktionen upphävdes den 1 juli 1969, vilket innebar att skolan denna dag upphörde som statlig institution. Som förut redovisats beslöt 1968 års riksdag att verksamheten därefter skulle överföras till kommunal huvudman.

Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor inrättades år 1934. Den förlades till en början i anslutning till barnavdelningen vid Norrtulls sjukhus i Stockholm och överfördes i början av 1950-talet till Karolinska sjukhuset. Skolan var statlig och stod under medicinalstyrelsens överinseende. Dess uppgift var att meddela specialutbildning för sjuksköterskor i barnavård och barnsjukvård. Förutom vid denna skola förekom utbildning av barnsjuksköterskor också vid några barnsjukhus och pediatriska lasarettsavdelningar. Se SOU 1948:17, s 56 ff samt SFS 1954:354.

Utbildningen omfattade dels ettåriga grundläggande kurser i barnsjukvård och barnavård (A-kurser), dels fyramånaders påbyggnadskurser i social barnavård (B-kurser). Den första A-kursen började år 1934 med 8 elever och den första B-kursen år 1937 med 14 elever. Mot slutet av 1940-talet anordnades årligen två A-kurser med sammanlagt ett 40-tal elever och två B-kurser med ungefär samma antal. Se tabell 48.

För att bli antagen som elev vid A-kurs fordrades att antingen ha fullständigt genomgått av staten godkänd sjuksköterskeskola eller att ha undervisats där under minst två år med avsikt att efter denna specialutbildning återgå till sjuksköterskeskolan för den avslutade läskursen. Särskilda krav ställdes också på den föregående sjukhustjänstgöringen, som förutom till medicinsk och kirurgisk avdelning också under viss tid borde ha varit förlagd till barnbördsavdelning, barnsjukhus och epidemisjukhus. Utbildningen vid A-kursen omfattade dels praktisk tjänstgöring inom barnsjukvårdens olika grenar, dels teoretisk undervisning som gavs jämsides med det praktiska arbetet.

För att bli antagen som elev vid B-kurs fordrades att antingen ha genomgått A-kurs eller att ha fått därmed jämförlig utbildning i barnsjukvård och barnavård vid annat barnsjukhus. B-kursen omfattade teoretisk undervisning under drygt två månader och hospitering inom två av följande tre verksamhetsområden: barnavårdscentral, skolhälsovård och rådgivningsbyrå för uppfostringsfrågor. Den teoretiska utbildningen omfattade huvudsakligen socialhygien, socialpolitik, psykologi, pedagogik och undervisningsövningar. Genomgången B-kurs gav behörighet till sjuksköterskетjänst inom den statsunderstödda barnavården och skolhälsovården.

I samband med att överinseendet över skolan den 1 januari 1966 överfördes från medicinalstyrelsen till SÖ upphävdes den stadga som gällt sedan 1954. Nya bestämmelser utfärdades i kungl brev den 11 november 1966. De refereras utförligt i SOU 1966:73, s 15.

De nya bestämmelserna innebar att kurs A skulle omfatta 10,5 månader exkl ferier. Denna specialutbildning syftade bl a till att ge kunskaper dels om det friska barnets fysiska och psykiska utveckling och vård i olika åldrar, dels om barnsjukdomar och deras behandling och om sjuka barns fysiska och psykiska omvårdnad.

För att antagas som elev vid kurs A fordrades enligt de nya bestämmelserna att under minst två år ha erhållit teoretisk och praktisk utbildning vid sjuksköterskeskola. I kurs A omfattade den teoretiska undervisningen en läsperiod om två veckor vid kursens början och i övrigt jämsidesundervisning. Den praktiska utbildningen bestod i 10 månaders praktik bland både friska och sjuka barn i åldern 0-15 år. Den avsåg såväl sluten som öppen vård. Efter genomgången kurs skulle eleven liksom enligt de tidigare bestämmelserna återgå till respektive sjuksköterskeskolas avslutande läskurs.

Kurs B, den sociala barnavårdskursen, betecknades som vidareutbildning i social barnavård för legitimerade sjuksköterskor. Den omfattade omkring fyra månader och syftade till att ge specialutbildade sjuksköterskor utvidgade och fördjupade kunskaper i barnavård och barnsjukvård och större pedagogiska insikter för att bereda dem för undervisande uppgifter inom barnavården. För att bli antagen som elev vid kurs B fordrades att ha genomgått kurs A eller att ha fått därmed jämförlig utbildning. I kurs B omfattade den teoretiska undervisningen omkring tio veckor och den praktiska utbildningen sex veckor. Den sociala barnavårdskursen gav behörighet för tjänst på barnavårdscentral och som skolsköterska.

Vid sidan av dessa kurser anordnade centralskolan i maj månad åren 1952-58 repetitions- och fortbildningskurser omfattande 3,5 veckor med följande antal deltagare:

1952	41
1953	31
1954	23
1955	29
1956	24
1957	23
1958	29

Dessutom anordnades studieveckor i maj månad 1964-66 för sjuksköterskor som var anställda på barnavårdscentral. Antalet deltagare var 41 år 1964, 34 år 1965 och 29 år 1966.

Som ovan nämnts beslöt 1968 års riksdag att verksamheten vid centralskolan skulle överföras till kommunal huvudman den 1 juli 1969.

Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor (SIHUS) har utvecklats ur de fortsättningskurser, som Svensk sjuksköterskeförening började anordna våren 1917. Se Bohm, Okänd, godkänd, legitimerad samt SOU 1951:33. Föreningen hade redan tidigare vid några tillfällen anordnat repetitionskurser för sjuksköterskor. De fortsättningskurser som startade år 1917 hade en annan målsättning än repetitionskurserna, nämligen att göra sjuksköterskor kompetenta för arbetsledande och pedagogiska uppgifter, t ex som föreståndarinnor (husmödrar) eller instruktionssköterskor.

Den första kursen betecknades som försökskurs och ägde rum under 6 veckor våren 1917. Redan hösten samma år ordnades en ny kurs som omfattade 263 föreläsningstimmar under ca 5 månader jämte en hospiteringstid på 2-4 veckor. Båda dessa kurser kom till stånd tack vare en gåva från en av föreningens medlemmar. Kostnaderna för deltagarna var emellertid förhållandevis höga, och ett par av de kurser som utannonserades de följande åren måste inställas på grund av ett för lågt antal sökande. De första 11 kurserna hade följande antal deltagare.

År	Antal	År	Antal
1917, våren	11	1927	14
1917, hösten	11	1928	13
1922	13	1929	16
1923	23	1931	28
1924	19	1932	29
1925	12		

Åren 1933-1945 anordnades ytterligare 17 kurser. Det sammanlagda antalet deltagare i dessa 28 fortsättningskurser var över 500. Av dessa blev över 60 % lärare eller husmödrar vid sjukhus av olika slag. De övriga fortsatte i allmänhet som avdelningssköterskor. Också för dem var erfarenheterna från kursen värdefulla, t ex vid handledningen av elever. Från och med 1935 fick föreningen statsbidrag till kurserna för instruktionssköterskor (s k lärarkurser) och husmödrar och från och med 1944 till de kortare kurser för avdelningssköterskor, som började ordnas 1942. Statsbidraget täckte ungefär halva kostnaden.

1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen föreslog i sitt andra betänkande (SOU 1951:33) att ett statligt institut skulle upprättas för högre utbildning av sjuksköterskor. Förslaget ledde inte till omedelbara resultat. För att påskynda utvecklingen beslöt sjuksköterskeföreningen år 1951 att döpa om sin kursverksamhet till Svensk sjuksköterskeförenings institut för högre utbildning av sjuksköterskor och att utse den dittillsvarande kursledarinnan till institutets rektor. År 1955 uppdrog inrikesministern åt medicinalstyrelsen att med biträde av en särskilt tillkallad expertgrupp överarbeta kommitténs förslag. Det sålunda omarbetade förslaget presenterades år 1957 i ett stencilerat betänkande, vilket togs upp till behandling i prop 1958:66. Med bifall till propositionen beslöt 1958 års riksdag att det av föreningen grundade institutet den 1 juli 1958 skulle övergå i statlig regi under benämningen Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor (SIHUS).

Vid SIHUS anordnades ursprungligen lärarkurser (3 terminer), administrativa kurser för husmödrar (2 terminer), kurser för husmödrar vid mindre sjukvårdsanstalter (5 veckor) samt avdelningssköterskekurser (11 veckor). Senare tillkom ytterligare några slag av kurser. Se tabell 49 som även redovisar den kursverksamhet som bedrevs av Svensk sjuksköterskeförening åren närmast före förstatligandet. Varje kurs vid SIHUS var i regel avsedd för 20 deltagare. Undantag utgjorde avdelningssköterskekurserna med 30 deltagare, kurserna för distriktssköterskor och skolsköterskor med 24 och anestesikurserna med 15 deltagare. Flertalet kurser anordnades i Stockholm, några i Göteborg och någon enstaka kurs i Malmö, Örebro eller Umeå.

Behörighet för tillträde till avdelningssköterskekurs hade legitimerade sjuksköterskor (sjuksköterskor) med ett års väl vitsordad sjukhustjänstgöring. För tillträde till såväl lärarkurs som administrativ kurs krävdes dels genomgången avdelningssköterskekurs, dels en på olika sätt preciserad tvåårig sjukhustjänstgöring. Se kungl brev till SÖ den 11 nov 1966.

Som komplettering till tabell 49 kan nämnas, att antalet deltagare i kurser omfattande minst 19 veckor åren 1966-70 var följande enligt PM från SCB 1973:4, tab 40.

1966	523
1967	453
1968	441
1969	428
1970	406

Enligt uppgifter som SCB erhållit från SIHUS var antalet utexaminerade från den 1 juli 1958 och till den 30 juni 1977 sammanlagt 12 280 med följande fördelning.

Lärarkurser, 3 terminer	2 538
Övriga lärarkurser (utom för lärare i gymnasieskolan), olika kurslängd	872
Administrativa kurser, 2 terminer	646
Avdelningssköterskekurser:	
11 veckor	3 662
6 veckor	3 242
Anestesikurser, 5 månader	772
Kurser för husmödrar vid mindre sjukvårdsanstalter, 5 veckor	171
Kurser för lärare inom gymnasieskolans vårdområde, 19 veckor:	
Fortbildningskurser	238
Pedagogisk kurs	139
Summa	12 280

Flertalet av dessa kurser hade successivt nedlagts. Läsåret 1976/77 förekom sålunda examination endast från dels treterminsutbildningen för sjuksköterskor som utbildades till lärare (instruktionssköterskor) och dels från olika 19 veckors kurser för lärare inom gymnasieskolan.

Tillsynen över SIHUS överfördes den 1 januari 1966 från medicinalstyrelsen till SÖ. Den 1 juli 1977 inordnades institutet i högskolan för lärarutbildning och fick då benämningen Institutionen för vårdyrkesutbildning.

13.5 Barnmorskeutbildning

Mer än 200 år före sjuksköterskorna fick barnmorskorna sin utbildning reglerad genom en statlig förordning. På initiativ av den i Stockholm verksamme läkaren Johan von Hoorn utfärdade nämligen Collegium medicum den 29 april 1711 ett reglemente för Jorde-Gummorne, dvs barnmorskorna i Stockholm, vilket även innehöll bestämmelser om utbildningen. Han utgav också läroböcker, bl a Den Swenska wälöfwade Jorde-Gumman. Se Lundqvist, Det svenska barnmorskeväsendets historia, där bl a 1711 års reglemente återges.

Tidigare hade barnmorskorna enbart utbildats genom att gå som lärlingar hos en äldre barnmorska. Jfr Höjeberg, Jordemor. I 1711 års reglemente föreskrevs därutöver viss teoretisk undervisning, samtidigt som särskilda krav ställdes på lärlingens personliga egenskaper. Hon kunde sedan examineras av Collegium medicum och efter föreskriven edsavläggelse inför magistraten anhålla om privilegium att som medlem av jordegummornas skrå utöva yrket. Utom i högsta nödfall fick inga andra än edsvurna och privilegierade barnmorskor biträda vid förlossningar. Av sammanhanget framgår att förbudet gällde yrkesmässig medverkan vid förlossning. Överträdelse av denna föreskrift medförde böter eller fängelsestraff. Denna bestämmelse upphävdes 1780 efter motstånd från bondeståndet, som fann den svår att efterleva på landsbygden. Den återinfördes 1819. Se nedan.

Utbildningen kompletterades genom att barnmorskorna var skyldiga att dels på bestämda tider infinna sig hos en därtill förordnad läkare för ytterligare undervisning, dels vid något tillfälle närvara vid obduktion av avlidna kvinnor.

Antalet privilegierade barnmorskor var i Stockholm begränsat till 40, men ytterligare 10 utbildades för att kunna få privilegium senare, då någon vakans uppstod. Redan i maj 1712 examinerades några barnmorskor enligt det nya reglementet, och i oktober samma år tillkom ytterligare 18. Därefter tenderade verksamheten att avstanna, men år 1723 ingav von Hoorn direkt till riksdagen ett förslag om barnmorskeundervisningen, som antogs av riksdagen och samma år fick kungl. stadsfästelse. Det innebar att undervisning skulle ordnas två gånger om året under högst 6 veckor.

För examinationens omfattning under de följande åren finns endast sporadiska uppgifter. Så t ex skrev Collegium medicum år 1776 att "på de sista förflutna 15 åren icke flera än 149 barnmorskor dragit frukten av det här i huvudstaden till det ändamålet inrättade publiqua informationsverket". Denna läroanstalt var ju ursprungligen enbart avsedd för huvudstadens behov, men den hade under årens lopp även mottagit enstaka lärlingar från andra orter. Dessa hade ofta först gått i lära hos en barnmorska och dessutom fått viss förutbildning hos provinsialläkaren, så att studietiden i Stockholm kunde förkortas. För uppehället där fick de i regel bidrag från hemorten.

1711 års reglemente för barnmorskor i Stockholm ersattes den 14 oktober 1777 av ett reglemente som gällde riket i dess helhet. Det oaktat upptogs de för Stockholm gällande bestämmelserna för jordegummornas skrå även i detta reglemente. Det ingår i del XI av den äldre författningssamlingen Udrag ur publique handlingar, och återges även i Lundqvists ovannämnda arbete.

I 1777 års reglemente föreskrevs att de som ville bli barnmorskor skulle vara gudfruktiga, ärbara, sedliga och nyktra personer samt kunna läsa och skriva väl. De skulle infinna sig vid det i Stockholm inrättade Informationswerket i Jordekonsten för att inskrivas som barnmorskelärlingar och sedan åhöra föreläsningar och få handledning vid det år 1775 inrättade barnbördshuset, innan de undergick examen inför Collegium medicum. Detta barnbördshus, som senare kallades Allmänna BB, hade grundats av Sveriges förste professor i förlossningskonst David Schultz von Schulzenheim och upprätthållits med hans egna och insamlade medel utan bidrag av statsmedel. Från dess början den 23 juni 1775 och till den 31 december 1798 förlöstes där 7 283 kvinnor med 7 464 barn. Tillkomsten av Allmänna BB liksom av den barnbördsklinik som redan tidigare inrättats vid Serafimerlasarettet gav tydligen stadga åt undervisningen.

Intresset för utbildningen steg efter tillkomsten av 1777 års reglemente. Under år 1778 kunde inte mindre än 49 barnmorskor utexamineras, vilket var mer än det sammanlagda antalet under de föregående sex åren. År 1779 steg antalet till 77. Den lovande utvecklingen bröts emellertid år 1780, då den ovannämnda bestämmelsen avskaffades, som innehållit förbud för andra än edsvurna och privilegierade barnmorskor att biträda vid förlossningar. Tillströmningen till utbildningen avtog omedelbart. År 1780 utexaminerades endast 29 barnmorskor i Stockholm, och följande år klagade man över att antalet lärlingar vid BB inte räckte till för den nödvändiga patientvården. Åren 1781-92 var det sammanlagda antalet utexaminerade 111.

Matrikel över barnmorskorna började föras i Stockholm år 1762. Vid samma tid började utbildning att anordnas i andra delar av landet. År 1778 öppnades en barnmorskeläroanstalt i Skåne med undervisningen förlagd omväxlande till Malmö och Lund. Den upphörde 1908 och hade sedan endast repetitionskurser. År 1856 öppnades en tredje barnmorskeläroanstalt i Göteborg (se nedan). Viss utbildning av barnmorskor hade emellertid bedrivits i Göteborg ända sedan 1780-talet genom den undervisningsskyldighet, som ålåg Sahlgrenska sjukhusets läkare. En kort tid förekom även utbildning på Gotland.

År 1819 upphörde jordegummornas skråordning att gälla. Samma år ersattes det år 1777 utfärdade reglementet för jordegummorna av ett nytt reglemente, som avsåg barnmorskor och dem som ville undervisas i barnmorskekonsten (SFS 1819:41). Föreskrifterna för utbildningen gällde enbart den som bedrevs vid Allmänna BB i Stockholm, men den var öppen även för lärlingar från andra delar av landet. Dessa förväntades få vissa bidrag från den egna kommunen för resor och uppehälle. Själva undervisningen var kostnadsfri för samtliga elever. De vid läroanstalten inskrivna lärlingarna skulle "allt efter deras större eller mindre fattningsgåva och läraktighet" följa föreläsningarna under två eller tre terminer. Därefter skulle de anställas för tjänst i förlossningsrummen och lära sig de rätta handlagen vid alla slag av förlossningar samt att sköta och vårda mor och barn. De måste städse vara till hands såväl natt som dag och fick inte lämna barnbördshusets område.

Flera utbildningsmoment tillkom. Sedan smittkoppsvaccinering år 1815 blivit obligatorisk, uppstod givetvis ett ökat behov av vaccinatörer. I de blivande barnmorskornas utbildning skulle därför ingå att vaccinera och vidare att sätta blodiglar och anbringa koppningsinstrument (för åderlåtning)m m. Dessa utbildningsmoment ingick även i de båda närmast följande barnmorskereglementena (SFS 1840:37 och 1856:74).

I 1819 års reglemente återinfördes det år 1780 avskaffade förbudet för andra än edsvurna och privilegierade barnmorskor att annat än i verkligt nödfall biträda vid förlossningar. Rekryteringen till utbildningen förbättrades ånyo. Det genomsnittliga antalet lärlingar steg från 26 till 37 per år, så att under perioden 1823-1842 antalet utexaminerade barnmorskor uppgick till 753. Ett tidigare förbud för barnmorskor att använda instrument uppmjukades 1829, och fram till 1843 fick inalles 140 barnmorskor utbildning i att under vissa förhållanden tillgripa instrument. Närmare regler för detta utformades i 1840 års reglemente. Genom sistnämnda reglemente förbättrades också de ekonomiska förhållandena under utbildningstiden och vidare föreskrevs, att kontrakt skulle uppgöras mellan församlingen och barnmorskan om taxa samt om fri skjuts och kost i samband med förrättningar men också om vite vid försummelser. Detta reglemente gällde till 1856.

År 1856 inrättades en läroanstalt för barnmorskor i Göteborg. Detta blev den omedelbara anledningen till att ett nytt barnmorskereglemente utfärdades, vilket liksom de tidigare reglementena även innehöll bestämmelser rörande undervisningen. Se SFS 1856:74. Där ingår också bestämmelser för den redan existerande läroanstalten i Lund, som nu ställdes under statlig tillsyn. Vid var och en av dessa tre läroanstalter kunde lärlingar efter vederbörandes prövning antagas från vilken som helst del av riket. Undervisningen var kostnadsfri i Stockholm och Göteborg men i Lund endast om bidrag lämnades från den församling, som beslutat att anställa barnmorskor efter fullgjord utbildning.

Bestämda villkor sattes för tillträde till utbildningen. Den sökande skulle vara mellan 20 och 35 år, vara välfrejdad, ha god kristendomskunskap och fattningsförmåga, kunna "lätt och ledigt" läsa och skriva, ha god hälsa m m. Hon skulle också bifoga intyg att

hon hade medel för sitt uppehälle under utbildningstiden eller alternativt ansöka om friplats. Innan hon fick börja studierna skulle hon underkastas inträdesförhör, och om hon då ansågs för okunnig för att kunna tillgodgöra sig undervisningen, kunde hon förvägras inträde.

Lärotiden bestämdes till minst 9 månader och fördelades i två terminer årligen, räknade från 1 april och 1 oktober utan avbrott i de praktiska övningarna under mellantiden. Efter offentligt förhör utdelades graderade betyg, som infördes i barnmorskebrevet. Detta blev giltigt, sedan barnmorskan avlagt den föreskrivna eden. Detta var det sista reglemente, som föreskrev sådan edsavläggelse.

På grund av svåra epidemier av barnsängsfeber med hög dödlighet måste Allmänna BB utrymmas under långa perioder vid mitten av 1800-talet och provisoriska förlossningsanstalter upprättas. En sådan upprättades år 1864 på Södermalm. Den permanentades och utvidgades, och dit överfördes också barnmorskeundervisningen. Från år 1882 benämndes denna anstalt Södra BB. Barnmorskeläroanstalten i Stockholm var förlagd till Södra BB till år 1943, då den överfördes till Södersjukhuset. År 1953 fick den expeditions- och undervisningslokaler samt bostäder i S:t Eriks sjukhus, men den kliniska utbildningen bedrevs huvudsakligen vid Södersjukhuset, på 1960-talet dessutom delvis på Södra BB och på Danderyds sjukhus. I Göteborg var anstalten förlagd till Sahlgrenska sjukhuset, men på 1960-talet var den kliniska utbildningen delvis förlagd till Uddevalla och Borås.

I de barnmorskereglementen som utfärdades 1777 och 1819 fanns ett direkt förbud för barnmorska att tillgripa instrument. De fick endast användas av läkare. De reglementen som utfärdades 1840 och 1856 innehöll emellertid anvisningar om undervisning i instrumental förlossningskonst (instrumentlära). Sådan skulle kunna meddelas i Stockholm till utexaminerade, edsvurna barnmorskor som var väl kända för kunskaper och färdigheter samt pålitlighet och en hedrande vandel. Motsvarande undervisning infördes på 1880-talet i Göteborg men däremot aldrig i Lund.

Barnmorskeläroanstalten i Lund var ursprungligen endast avsedd för lärlingar från Lunds stift. Den hade då inget statligt stöd utan bekostades av vissa församlingar i stiftet. Som ovan nämnts fick endast lärlingar från dessa församlingar fri undervisning. Genom 1856 års stadga förlorade anstalten i Lund sin särställning, och den fick då skyldighet att ta emot lärlingar från andra delar av landet.

Antalet lärlingar var lägre i Lund än vid de båda andra anstalterna. Se följande uppgifter, som hämtats ur BiSOS H 1876-80.

År	Stockholm	Göteborg	Lund
1876	42	39	21
1877	38	36	29
1878	51	34	20
1879	52	32	27
1880	51	35	31

Framför allt var patientantalet lågt i Lund, och de blivande barnmorskorna fick därför otillräcklig träning. Av bl a detta skäl nedlades anstalten i Lund i juni 1908. I samband därmed utfärdades ett nytt barnmorskereglemente (SFS 1909:108). I detta stadgades att behörighet att utöva barnmorskeyrket endast tillkom den som genomgått stadgad lärokurs vid läroanstalt för barnmorskor inom riket och som på grund därav erhållit barnmorskebrev och därefter vunnit legitimation. Bestämmelser om legitimation ingår även i de reglementen som utfärdades vid senare tillfällen.

1909 års reglemente innehöll i motsats mot tidigare reglementen inga föreskrifter för undervisningen. Dessa ingick nämligen i en två år tidigare utfärdad stadga för barnmorskeundervisningen (SFS 1907:84). I denna talas om lärjungar eller elever, men aldrig om lärlingar. Tidigare än inom sjuksköterskeutbildningen har man alltså börjat betrakta dem som studerande snarare än som arbetskraft.

För att bli antagen som barnmorskeelev fordrades enligt 1907 års stadga att vara mellan 21 och 30, ej som förut 35 år. Kraven på teoretiska förkunskaper skärptes, och kunskaperna prövades vid ett särskilt inträdesprov. Undervisning i allmän förlossningskonst meddelades åt varje uppsättning av elever under nio månader i följd. Ny kurs började årligen den 1 april och den 1 oktober. De tre första och de tre sista månaderna av varje kurs betecknades som lästerminer, men samtidigt angavs att praktiska övningar och tjänstgöring på barnbördshus kunde pågå under hela lärotiden. Utom i den egentliga förlossningskonsten undervisades eleverna i vården av nyfödda barn, i att uppsätta skriftliga berättelser om förloppet vid verkställda förlossningar samt i skyddskoppympning. Denna utbildning avslutades med offentligt avgångsförhör. För godkända elever utfärdades liksom tidigare barnmorskebrev. Stadgan innehöll även bestämmelser om kurser i instrumental förlossnignskonst för barnmorskor med kvalificerade betyg samt om repetitionskurser för äldre barnmorskor.

1907 års undervisningsstadga efterträddes inom kort av en ny undervisningsstadga (SFS 1921:635). För att bli antagen som barnmorskeelev fordrades nu inte enbart kunskapsbetyg utan också en månads provtjänstgöring.

Undervisningstiden förlängdes väsentligt. Den omfattade för varje elev 23 månader i följd och pågick från början av januari ena året till utgången av november följande år. Under hela denna tid pågick elevernas praktiska utbildning och med undantag för ett par korta ferieavbrott även den teoretiska undervisningen.

1921 års undervisningsstadga betecknades av Lundqvist i hans ovannämnda arbete som ett ofantligt framsteg, det största i barnmorskeundervisningens historia, om man undantar 1711 års reglemente. Den var dock endast i kraft till år 1938.

På 1930-talet började många barnmorskor få delvis nya arbetsuppgifter, vilket föranledde flera förslag till ändringar i utbildningen. Sålunda framhöll 1935 års befolkningskommission i sitt betänkande om förlossningsvården m m (SOU 1936:12) att de barnmorskor som tjänstgjorde på sjukhus behövde den anstaltsvana och den träning i skötseln av en avdelning, som sjuksköterskeutbildningen ger. Kommissionen föreslog därför att barnmorskeläroanstalterna skulle ta emot dels sjuksköterskor, dels tredje årets elever vid godkända sjuksköterskeskolor. Den sammanlagda utbildningstiden skulle i det senare fallet bli 3,5 år, varav 2 år vid sjuksköterskeskola och 1,5 år som specialutbildning vid barnmorskeläroanstalt. I fråga om undervisningen vid denna föreslog kommissionen en omorganisation, så att den teoretiska undervisningen liksom vid sjuksköterskeskolorna förlades till särskilda perioder vid kursens början och slut, helt skild från tjänstgöringen på förlossningsavdelningen.

Befolkningskommissionens förslag ledde endast delvis till resultat. På grundval av beslut vid 1938 års riksdag utfärdades en ny undervisningsstadga. Se SFS 1938:191. Utbildningstiden vid barnmorskeläroanstalterna skulle fortfarande vara 2-årig med i huvudsak samma inträdesfordringar som dittills, men den som genomgått godkänd sjuksköterskeskola skulle vara befriad från provtjänstgöring samt från att delta i undervisningskursen under fem månader. På en viktig punkt bifölls kommissionens förslag. Den teoretiska undervisningen förlades till en period av fem månader vid kursens början och en kort period vid dess slut, medan den praktiska utbildningen förlades till tiden däremellan. Liksom förut intogs nya elever varje år i januari. Därefter pågick utbildningen från januari ena året till och med november följande år, men en nyhet var att den under båda åren avbröts av tre veckors sammanhängande ferier. Av de barnmorskor som utexaminerades i november fick några sin legitimation samma år men några först nästa år. Uppgifterna i tabell 50 avser det år då de legitimerades. Även elevernas ekonomiska villkor förbättrades. Under den teoretiska delen av utbildningen svarade staten för bostad och kost. Under det praktiska arbetet inom förlossningsvården svarade de kommunala myndigheterna i Stockholm och Göteborg för dessa kostnader och lämnade dessutom ett mindre kontant bidrag.

Elevantalet begränsades år 1937 till endast 12 per kurs vid vardera anstalten, vilket innebar att högst 24 examinerades varje år. Det ledde till en kännbar brist på barnmorskor, och från och med 1940 höjdes elevantalet åter per kurs till 24.

Genom 1938 års stadga underlättades för sjuksköterskor att bli barnmorskor. Genom en cirkulärskrivelse från medicinalstyrelsen den 12 juni 1945 underlättades för barnmorskor att bli sjuksköterskor därigenom att deras utbildning vid sjuksköterskeskola förkortades till två år. Antalet sjuksköterskebarnmorskor var enligt Allmän hälso- och sjukvård 211 år 1950, 645 år 1960, 1 040 år 1965 och 1 543 år 1970.

Redan 1953 ansågs tiden mogen att lägga viss sjukvårdsutbildning till grund för all barnmorskeutbildning. Då utfärdades en ny stadga för barnmorskeundervisningen (SFS 1953:472), där minst två års undervisning vid godkänd sjuksköterskeskola var ett av villkoren för inträde. Detta villkor trädde omedelbart i kraft för Stockholm men först år 1956 för Göteborg. Utbildningstiden bestämdes till högst 17 månader med en månads ferier. (I Göteborg var den under en kort övergångsperiod 23 månader.) Intagning skulle ske två gånger om året i Stockholm och en gång i Göteborg. På grund av stor brist på barnmorskor ordnades dock vid flera tillfällen en extra kurs i Göteborg, och från mitten av 1960-talet bestämdes om regelbunden intagning två gånger om året även där. Elevantalet skulle i var och en av kurserna i de båda städerna vara högst 36, dvs sammanlagt 144.

1953 års stadga var i kraft till 1966, då den upphävdes i samband med att tillsynen över barnmorskeläroanstalterna överfördes från medicinalstyrelsen till SÖ. I anslutning därtill utfärdades två kungl brev till SÖ. I det första, som var daterat den 30 december 1965, förordnades för såväl Stockholm som Göteborg att barnmorskeläroanstalt och sjuksköterskeskola skulle ha gemensam styrelse. I det andra, som var daterat den 29 juni 1966, och som bl a återges i Aktuellt från SÖ 1966/67:8, meddelas bestämmelser om barnmorskeläroanstalterna, som i huvudsak ersätter 1953 års stadga. I dessa bestämmelser anges uttryckligen att ny lärokurs skall påbörjas två gånger om året. Vidare anordnas liksom tidigare repetitionskurser, s k särskilda utbildningskurser samt kurser i mödravård för distriktssköterskor. De s k särskilda utbildningskurserna tycks framför allt ha tagit sikte på barnmorskor som utbildats innan krav på utbildning vid sjuksköterskeskola

infördes. Antalet barnmorskor som utexaminerats resp legitimerats åren 1870-1965 framgår av tabell 50.

13.6 Annan utbildning för hälso- och sjukvård

Bland de många olika personalkategorier som arbetar inom öppen eller sluten hälso- och sjukvård är det några som i likhet med läkarna utbildas vid universitet och högskolor eller andra postgymnasiala utbildningsanstalter. Dit hör bl a apotekare och tandläkare liksom sjukgymnaster, psykologer och i viss utsträckning även kuratorer. Avsikten är att deras utbildning skall behandlas i en kommande rapport. Andra kategorier, t ex läkarsekreterare, lägre laboratoriepersonal och viss kökspersonal utbildas i regel i kommunala eller enskilda yrkesskolor, medan större delen av ekonomipersonalen mera sällan torde ha fått annan utbildning än viss yrkesintroduktion på arbetsplatsen. För tre stora grupper, nämligen sjukvårdsbiträden, undersköterskor och skötare i psykiatrisk vård lämnas viss redovisning i det följande.

För anställning som sjukvårdsbiträde fordrades till en början ingen förutbildning. På en förfrågan som 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen riktade till olika sjukvårdsinrättningar lämnades 320 nekande och endast 17 jakande svar på frågan om de uppställt sådana fordringar. Vid 42 sjukhus fordrades dock en tids anställning som städerska innan någon anställdes som sjukvårdsbiträde. Avsikten var att de skulle få utbildning genom handledning av någon sjuksköterska under arbetets gång. Men under det alltmer intensifierade sjukvårdsarbetet saknades ofta tid för någon systematisk instruktion åt det nyanställda biträdet innan hon började deltaga i patientvården. Vid den ovannämnda enkäten uppgavs detta vara fallet vid tre fjärdedelar av de tillfrågade sjukhusen. Se SOU 1948:17. Kommittén ansåg att de nyanställda borde få en ordentlig instruktion innan de sattes att medverka i personlig omvårdnad av patienter. Vid större sjukhus borde nyanställda sjukvårdsbiträden samlas till en kortare informationskurs, omfattande ca 100 timmar teoretisk och praktisk undervisning under tre veckor, varefter fortlöpande instruktion borde lämnas under framför allt de första tre månaderna av den följande praktiska tjänstgöringen. Grundutbildningen borde anses vara avslutad efter ett års praktisk tjänstgöring. Därefter borde helst följa en avslutningskurs om ett par veckor. Vid mindre sjukhus kunde praktisk handledning lämnas av en undersköterska och elementära teoretiska kunskaper meddelas av sjuksköterska eller läkare.

Kommitténs förslag ledde inte till att utbildning av sjukvårdsbiträden mera allmänt började anordnas. De tre största städerna och några landstingssjukhus anordnade dock liknande utbildning.

År 1953 igångsatte Svenska landstingsförbundet gemensamt med Svenska stadsförbundet och Svenska kommunalarbetareförbundet en utredning angående grundutbildning för sjukvårdsbiträden. I utredningen deltog expertis från medicinalstyrelsen och KÖY. Se SOU 1962:4, s 18 f samt Bergström, Utbildning av sjukvårdsbiträden (Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1960, s 357 ff). År 1957 framlade denna utredning ett förslag till kursplan, som omfattade en första teoretisk del om fyra veckor, praktisk tjänstgöring på sjukhus under nio månader med viss teoretisk jämsidesundervisning och en avslutande vecka för repetition. Sammanlagt omfattade den teoretiska undervisningen 239 timmar. Deltagarna i utbildningen borde i regel ha fyllt 18 år. Några krav på teoretiska kunskaper utöver dem som folkskolan gav uppställdes inte, men det betonades att tiden mellan avgången från folkskolan och inträdet i sjukvårdsutbildningen borde utnyttjas på ett för det blivande yrket lämpligt sätt, t ex med genomgång av husmodersskola. Med denna uppläggning kunde utbildningen ingå i den statsunderstödda yrkesutbildningen.

Så skedde också från och med 1957/58. Utvecklingen gick därefter snabbt, och redan efter ett par år visade det sig nödvändigt att inrätta en särskild sektion inom KÖY för handläggning av utbildningen för detta och vissa andra vårdyrken. Utbildningen av sjukvårdsbiträden bedrevs i flertalet fall inom en landstingskommunal yrkesskola men organiserades på några ställen av en primärkommunal yrkesskola som samarbetade med en landstingskommunal sjukvårdsanstalt.

Från och med budgetåret 1960/61 kunde statsbidrag även utgå till inbyggda skolor på vårdområdet. I samband därmed utarbetade KÖY två alternativa kursplaner, den ena omfattande 399 timmars teoretisk undervisning, fördelad på två perioder åtskilda av 32 veckors yrkesarbete, den andra omfattande 396 timmars teoretisk undervisning i tre perioder med yrkesarbetet fördelat på två perioder. Den sammanlagda utbildningstiden var enligt båda alternativen 42 veckor.

Trots den starka ökning av utbildningen som framgår av tabell 51 saknar fortfarande många sjukvårdsbiträden en för verksamheten önskvärd utbildning. Se SOU 1979:26, s 37.

Att dugliga sjukvårdsbiträden borde kunna utbildas till undersköterskor förslogs redan 1916 av de i kap 13.1 nämnda sakkunniga. Deras förslag bifölls dock inte. Vid en del sjukhus fanns visserligen personal som kallades undersköterskor eller B-sköterskor, men de hade ingen annan utbildning än den som gavs på arbetsplatsen.

År 1946 överlämnade emellertid styrelsen för Svenska landstingsförbundet till samtliga landstings förvaltningsutskott en kursplan

för utbildning av sjukvårdsbiträden till undersköterskor. Denna antogs och tillämpades sedan till 1958. Även de tre största städerna inrättade undersköterskebefattningar vid sina sjukhus och anordnade utbildning enligt samma grunder som landstingen. Se SOU 1948:17, s 62 f.

Enligt 1946 års kursplan omfattade utbildningen åtta veckor med ca 225 undervisningstimmar fördelade på teoretisk och teoretisk-praktisk undervisning, den sistnämnda i form av demonstrationer, studiebesök m m. Några teoretiska förkunskaper uppställdes inte som villkor för tillträde till kurserna, men utbildning genom folkhögskolekurs, korrespondensstudier m m gällde som merit vid uttagning till kurs. Minst två års väl vitsordad tjänst som sjukvårdsbiträde var däremot ett vilkor för inträde i undersköterskekurs. Syftet med utbildningen angavs vara att dels bereda sjukhusen ökad tillgång på mera kvalificerade sjukvårdsbiträden, dels skapa möjligheter till befordran för särskilt kvalificerade biträden. Se vidare Arbetsuppgifter och utbildning för viss sjukvårdspersonal (SOU 1962:4) som också redogör för arbetsfördelningen mellan sjuksköterskor, undersköterskor, sjukvårdsbiträden och viss annan personal.

För de kursdeltagare som genomgått den i det föregående nämnda grundutbildningen för sjukvårdsbiträden kunde utbildningen till undersköterskor förkortas något. År 1958 framlades därför en ny kursplan som gavs sådan utformning att kurserna kunde infogas i den allmänna statliga yrkesutbildningen. Den omfattade 222 undervisningstimmar fördelade på sex veckors heldagsundervisning.

År 1959 tillkallades fem sakkunniga för att utreda arbetsuppgifter och utbildning för viss sjukvårdspersonal, bl a undersköterskor. Se SOU 1962:4. De sakkunniga föreslog att inträdesåldern skulla sättas till 17 år vid sjukvårdsbiträdesutbildningen och till 20 år vid undersköterskeutbildningen. Ingen övre åldersgräns borde sättas. Efter avslutad biträdesutbildning vid 18 års ålder borde följa två års praktisk tjänstgöring på sjukhus före undersköterskekursen. Detta föreslogs av två skäl. Dels fick sjukvårdsbiträdet ökad rutin i arbetet, dels fick hon tillfälle att själv pröva om hon ville fortsätta inom yrket. På grund av den stora omsättningen inom biträdeskåren var det angeläget att se till så att vidareutbildning i första hand kom dem till del som kunde väntas stanna i yrket.

För utbildning till undersköterska på vårdavdelning, mottagningsavdelning och operationsavdelning omfattade kursplanen en läskurs om 8 veckor och praktisk utbildning under 24 veckor, sammanlagt sålunda 32 veckor. För de blivande undersköterskorna på kliniskt-kemiska laboratorier och på röntgenkliniker skulle läskursen likaledes omfatta 8 veckor, men den praktiska utbildningen endast 16 veckor. Föregående sjukvårdsbiträdesutbildning föreskrevs på röntgenklinikerna men ej på laboratorierna.

De sakkunniga förutsatte att samtliga dessa kurser skulle kunna anordnas i landstings- eller primärkommunala yrkesskolor med statsbidrag enligt gällande föreskrifter. Det innebar att de stod under tillsyn av KÖY, som följde undervisningsplanerna kontinuerligt och modifierade dem efterhand som nya erfarenheter gav anledning därtill. Motsvarande gällde SÖ, sedan tillsynen över yrkesutbildningen överförts dit. Se exempelvis Tidskriften för yrkesutbildning 1967, s 681. I samma tidskriftsårgång redovisas på s 85 f för de många vårdyrken inom hälso- och sjukvård, barnavård och åldringsvård för vilkas yrkesutbildning ansvaret åvilade SÖ. Förteckningen upptar i bokstavsordning 39 olika yrken från ambulanspersonal till ålderdomshemsföreståndare.

Antalet elever i undersköterskeutbildning fördubblades under de sista fem åren av 1960-talet. Se tabell 51, som också visar att år 1970 samtliga tillhörde kurser om minst fem månaders längd. I sjukvårdsbiträdesutbildningen var ökningen ännu större, men av samtliga elever i denna utbildning tillhörde år 1970 endast omkring två tredjedelar kurser om minst fem månaders längd och de övriga heltidskurser som var något kortare.

Utbildningen av sjukvårdsbiträden och undersköterskor var avsedd för tjänstgöring vid kroppssjukhusen. För motsvarande personal vid sinnessjukhusen ansåg man länge att någon utbildning inte var behövlig. Den slutna vården av psykiskt sjuka var i äldre tider huvudsakligen inriktad på att omhänderta sådana personer som ansågs vara i behov av varaktig vård. Någon egentlig sjukvård förekom knappast, och personalens uppgift var sålunda huvudsakligen vakthållning och passning. För behandlingen av de sjuka under äldre tider, se minnesskriften Statens sjukhuspersonals förbund femtio år, 1908-1958, samt Sinnessjuklagstiftningskommitténs betänkande Mentalsjukvårdslag (SOU 1964:49).

Med början under 1900-talets första år fick vårdpersonalen vid statliga och därmed jämförliga sinnessjukhus en viss utbildning genom att en rent praktisk elevtid infördes. Enligt en år 1905 utfärdad stadga skulle den omfatta minst 6 månader. På initiativ av vederbörande överläkare gavs också teoretiska kurser i kropps- och sinnessjukvård, som dock inte var obligatoriska.

I samband med att vårdpersonalen överfördes på ordinarie stat fastställde medicinalstyrelsen år 1921 en plan för relativt korta praktiska och teoretiska kurser som skulle ges vid de olika sjukhusen. Nya sådana planer

utfärdades sedan åren 1931 och 1937. Sinnessjukvården tog mer och mer sikte på att det var fråga om en sjukdom som var påverkbar för behandling. För att markera avståndstagande från månghundraåriga fördomar och öka förståelsen för sambandet mellan psykiska och somatiska sjukdomstillstånd borttogs från och med 1931 de äldre benämningarna hospital och asyler ur sinnessjuklagen och ersattes av ordet sjukhus. Se SFS 1921:321. Så småningom började ordet sinnesjukvård utbytas mot mentalsjukvård och detta i sin tur mot psykiatrisk vård.

Enligt de bestämmelser för vårdpersonalens utbildning, som medicinalstyrelsen utfärdade åren 1931 och 1937 kunde som elever vid kurserna antagas män och kvinnor som fyllt 20 men ej 30 år. Vissa möjligheter till dispens från dessa åldersgränser fanns dock. Eleverna placerades i viss lönegrad, lägre för kvinnlig än för manlig elev. Efter antagningen följde tjänstgöring på sinnessjukhus med genomgång av en praktisk kurs. Därefter skulle eleverna genomgå en 30 timmars teoretisk kurs, som leddes av en läkare. Efter två års tjänstgöring som elev vanns behörighet som extra ordinarie skötare eller sköterska och efter ytterligare minst två års tjänstgöring ordinarie befattning. För befattningar som förste skötare eller sköterska samt överskötare eller översköterska fordrades bl a att ha genomgått högre teoretisk kurs. En annan möjlighet var att ha genomgått godkänd sjuksköterskeskola jämte avkortad teoretisk kurs och att dessutom ha tjänstgjort i ett år på sinnessjukhus.

Då denna utbildning inte i längden kunde anses motsvara modernare krav, tillsatte Kungl Maj:t en utredning, som kallade sig 1949 års kommitté för sinnessjukvårdspersonalens utbildning. Kommittén avgav år 1951 ett stencilerat betänkande, som avsåg dels en grundutbildning för all personal, dels en på denna byggd utbildning för personal i förmansställning. Jfr prop 1954:166. Förslagen om grundutbildning bifölls av 1954 års riksdag, och under 1955 och 1956 organiserades denna utbildning enligt de nya riktlinjerna. Den högre utbildningen samordnades senare med sjuksköterskeutbildningen efter beslut av 1958 års riksdag. Se prop 1958:51.

Den nya grundutbildningen var tvåårig. Den inleddes med 6 månaders provtjänstgöring, varpå följde teoretisk och praktisk utbildning i allmän sjukvård under 6 månader och i psykiatrisk sjukvård under ett år. Utbildningen i allmän sjukvård inleddes med en två månaders läskurs. Läskurserna var centraliserade till tre statliga sinnessjukhus. Vid var och en av dessa tre utbildningscentraler beräknades det att 6 läskurser skulle komma till stånd varje år. Närmast ansvarig för läskurserna var en vid varje särskild utbildningscentral anställd instruktionssköterska. Efter genomgången läskurs följde 4 månaders praktisk utbildning i kroppssjukvård vid ett närbeläget lasarett. Jämsides med den praktiska utbildningen fick eleverna teoretiska lektioner som skulle ge dem insikt om de vanligaste medicinska och kirurgiska sjukdomarna och deras behandling samt lära dem betydelsen av god sjukvård.

Sedan utbildningen i allmän sjukvård avslutats följde, som ovan nämnts, ett års praktisk och teoretisk utbildning i psykiatrisk sjukvård. Denna förlades till det sinnessjukhus, där eleven genomgått provtjänstgöring. Utbildningen var principiellt upplagd på samma sätt som utbildningen i kroppssjukvård, dvs den bestod av praktisk tjänstgöring vid sjukhuset och jämsides därmed teoretiska lektioner, vilka om möjligt hölls i anslutning till inneliggande patienter.

Utbildningen var helt kostnadsfri för eleverna. Några kursavgifter uttogs inte, och eleverna fick avlöning under utbildningstiden.

Grundutbildningen bedrevs från år 1956 vid 15 olika metalsjukhus och omfattade då ca 400 elever per år. År 1960 utökades kapaciteten till att omfatta ca 700 elevplatser per år, fördelade på 18 statliga metalsjukhus och med 4 i st f 3 utbildningscentraler. Från år 1964 minskades emellertid antalet elevplatser till 600, beroende på svårigheter att placera elever från metalsjukvården vid kroppssjukhusen för utbildning i allmän sjukvård.

Enligt Metalsjukhusens personalorganisation, del 2 (SOU 1965:50) hade i juli 1965 sammanlagt ca 4 000 personer genomgått den statliga grundutbildningen. Av samtliga i tjänst varande skötare hade omkring hälften erhållit denna utbildning, och kurserna hade visat sig vara mycket attraktiva. Sålunda sökte 2 747 personer år 1964, av vilka 615 kunde beredas elevplats. Skolunderbyggnaden hos de antagna eleverna var god. År 1964 hade 68 procent utbildning utöver folkskola, vanligen folkhögskola eller realexamen.

Även vid de kommunala metalsjukhusen i Stockholm, Göteborg och Malmö har liknade utbildning bedrivits. Dessutom påbörjades hösten 1963 en utbildning för skötare vid landstingens metalsjukvård enligt en av KÖY fastställd kursplan. Denna utbildning inleddes med 23 veckors sjukvårdsbiträdeskurs i somatisk sjukvård, varpå följde 2 veckors introduktionskurs i mentalsjukvård. Efter minst ett års tjänstgöring inom detta vårdområde kunde vederbörande genomgå ytterligare 32 veckors skötarkurs, varav 8 veckor teori och 24 veckor praktik.

Från år 1967 fanns möjligheter för såväl undersköterskor vid kroppssjukhusen som skötare vid mentalsjukhusen (skötare i psykia-

trisk vård) att genom avkortad studiegång vinna legitimation som sjuksköterskor (sjuksköterskor). Se kap 13.3 samt texttabell 13 c.

13.7 Utbildning för socialvård

Några klara gränslinjer kan inte dras mellan å ena sidan hälso- och sjukvård, å andra sidan socialvård. Det kan kanske vara tillräckligt att som exempel erinra om att diakonissorna i regel hade utbildning för båda dessa vårdområden. Man kan inte heller helt avgränsa dessa vårdområden från vissa delar av vad som brukar räknas till det husliga området, framför allt den sociala hemhjälpen. Därtill kommer att huslig utbildning ligger till grund för utbildningen inom flera olika vårdområden.

Utbildningen av socionomer kommer att behandlas i en planerad rapport om universitet och högskolor, och utbildningen av förskollärare och barnavårdslärare i en annan rapport, som beräknas omfatta lärarutbildningen vid seminarier och liknande undervisningsanstalter. Däremot behandlas Sociala barnavårdsseminariet i föreliggande rapport, eftersom det trots sitt namn inte var ett seminarium i vedertagen mening. Det bör inte förväxlas med Socialpedagogiska seminariet, som var ett förskoleseminarium i Stockholm.

Sociala barnavårdsseminariet inrättades 1953 för utbildning av barnhemsföreståndare. Sådan utbildning hade under åren 1908-1933 bedrivits av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet på förbundets egen bekostnad. Sistnämnda år upphörde denna utbildning men den återupptogs år 1945 av förbundet, som senare ändrade sitt namn till Svenska socialvårdsförbundet. Fram till år 1952 ordnades försöksvis tre 3-åriga kurser med ekonomiskt bistånd av Allmänna barnhuset (se nedan), varvid sammanlagt 64 föreståndarinnor utbildades. Av ekonomiska skäl ansåg sig emellertid förbundet inte kunna fortsätta med denna utbildning. Socialstyrelsen föreslog att staten skulle inrätta ett särskilt institut för utbildningen av barnhemsföreståndare, men 1953 års riksdag beslöt i stället att denna skulle ombesörjas av Allmänna barnhuset, varvid staten och barnhuset i princip skulle svara för hälften var av kostnaderna för utbildningen, medan staten helt svarade för eventuella stipendier till eleverna. Socialstyrelsen blev tillsynsmyndighet. Se statsverkspropositionen 1953, femte huvudtiteln, punkt 29.

(I detta sammanhang kan erinras om att Allmänna barnhuset, som grundades 1624, under flera århundraden dels bedrev barnhemsverksamhet, dels ombesörjde inackordering av föräldralösa barn. Denna verksamhet började avvecklas, när dessa uppgifter övertogs av kommuner och landsting. Barnhuset övergick då till att stödja verksamhet bland barn och ungdom finansiellt. Den nya inriktningen bekräftades, då barnhuset år 1957 ombildades till en stiftelse med uppgift att stödja forskning och utveckling på den sociala barnavårdens område.)

De första eleverna utexaminerades från Sociala barnavårdsseminariet år 1956. Se tabell 53. Från år 1959 var examenstiteln socialpedagog. Under läsåret 1960/61 beslöt seminariets styrelse att institutionens namn skulle ändras till Sociala barna- och ungdomsvårdseminariet. Tillsynen överflyttades från socialstyrelsen till SÖ den 1 juli 1965. Staten övertog hela kostnaden för utbildningen, men Allmänna barnhuset kvarstod som huvudman. År 1970 startades motsvarande utbildning vid gymnasieskolan i Malmö.

Inträdesåldern var 20-30 år med viss möjlighet till dispens från dessa åldersgränser. I fråga om teoretisk förutbildning krävdes en tillfredsställande allmänbildning, vitsordad genom realexamen eller motsvarande utbildning inom andra skolformer. Den praktiska förutbildning som erfordrades var omfattande, nämligen 5 månaders kurs i husmodersskola eller lanthushållsskola samt 6 månaders barnsköterskekurs. Dessutom fordrades att ha praktiserat under minst 4 månader inom en institution för barn och i privat hem samt minst 2 månader i institutionskök. Den sammanlagda minsta tiden för praktisk förutbildning var således 17 månader.

Utbildningen var ursprungligen avsedd för blivande föreståndare vid upptagningshem och hem för varaktig vård men ej för bl a mödrahem och spädbarnshem, där en delvis annan utbildning krävdes. Den var dels teoretisk, dels praktisk. Vid mitten av 1960-talet omfattade teoriundervisningen 13 månader, fördelade mellan 2 under första, 7 1/2 under andra och 3 1/2 under tredje året. Praktiken omfattade sammanlagt 18 månader, fördelade med tre månader vid var och en av följande 6 kategorier av institutioner: upptagningshem, specialhem, barnsjukhus, särskola och/eller barnavdelning på vårdhem, barnpsykiatrisk sjukhusavdelning samt någon specialinstitution, t ex ungdomsvårdsskola.

Denna mångsidiga utbildning gav kompetens för arbete i ledande ställning inom många slag av behandlingsarbete bland barn och ungdom och sålunda inte enbart som barnhemsföreståndare. Antalet utexaminerade socialpedagoger under institutionens hela verksamhetstid, dvs 1956-1976, var 457. Se tabell 53.

År 1977 inordnades utbildningen i högskolan. Namnet ändrades då till Socialpedagogiska institutet.

Även utbildning av ålderdomshemsföreståndare startades år 1908 av det förbund som från år 1948 hette Svenska socialvårdsförbundet. Enligt de inträdesfordringar till utbild-

ningen som gällde omkr år 1960 skulle de sökande ha fyllt 22 men ej 27 år. Dispens från dessa snäva åldersgränser kunde dock medgivas av socialstyrelsen. I fråga om teoretisk förutbildning föreskrevs enbart folkskola och beträffande praktisk förutbildning goda hushållskunskaper förvärvade vid husmoders- eller lanthushållsskola eller genom praktik, helst i storhushåll. I verkligheten tillämpades emellertid strängare inträdesfordringar än de officiellt föreskrivna.

Utbildningen blev med tiden 3-årig. Den gav både teoretiska och praktiska kunskaper. Den inleddes med tre månaders provtjänstgöring vid ett ålderdomshem, vanligen i elevens hemtrakt. Efter en första teoretisk läskurs om 5 veckor följde praktik vid ålderdomshem under minst 6 månader, elevkurs vid lasarett under 12 månader och praktik i sinnessjukvård under 3 månader. Efter en andra läskurs om 11 veckor följde 4 månaders hospitering vid ett ålderdomshem i någon annan del av landet än elevens egen hemtrakt. Utbildningen avslutades med en tredje teoretisk läskurs om 5 veckor.

Den som genomgått denna utbildning fick inget särskilt kompetensbevis, och det fanns inga bestämda kompetenskrav för föreståndare vid ålderdomshem. Enligt en utredning av socialstyrelsen, som återges av Åldringsvårdsutredningen (SOU 1956:1), hade fram till 1950 sammanlagt ca 1 000 föreståndare utbildats av förbundet. I medeltal utbildades åren 1908-1922 ca 15, åren 1923-1935 ca 25 och 1936-1949 ca 30 elever per år vid förbundets kurser. Från och med 1956/57 ökades utbildningskapaciteten till ca 70 per år. Enligt socialpolitiska kommitténs betänkande Åldringsvårdens läge (SOU 1963:47) utexaminerades 260 elever från förbundet åren 1959-1963, dvs i medeltal 52 per år. En viss avgång av elever skedde tydligen under studietiden.

Andelen föreståndare som genomgått socialvårdsförbundets utbildning var i mars 1948 enligt socialstyrelsen 32 procent, i mars 1955 enligt åldringsvårdsutredningen 34 procent och vid årsskiftet 1962/63 enligt socialpolitiska kommittén drygt 41 procent. Se följande sammanställning.

	Föreståndare	Biträdande föreståndare
Socialvårdsförbundets utbildn	41,1	46,3
Sjuksköterskeutbildning	5,5	9,5
Diakonissutbildning	2,5	2,0
Hemvårdarinneutbildning	8,0	5,5
Annan utb f ålderdomshem	22,9	13,8
Övriga	20,0	22,9
Summa	100	100

Vid sidan av den ordinarie utbildningen anordnade socialvårdsförbundet även kortare kompletterings- och fortbildningskurser.

Svenska socialvårdsförbundet upphörde med utgången av år 1964. Huvuddelen av verksamheten övertogs av en för Svenska stadsförbundet och Svenska kommunförbundet gemensam socialdelegation. Ledningen av utbildningsverksamheten överlämnades däremot till SÖ. Tabell 52 visar att ett fåtal av eleverna under senare år var män.

År 1977 inordnades utbildningen i högskolan.

Till yrkesutbildning på det sociala området kan också med viss rätt räknas utbildningen av barnsköterskor (barnskötare) fastän den sker inom yrkesutbildningsväsendet och där räknas till husligt arbete. Flertalet arbetar på barnhem och daghem, inom barnsjukhus eller andra barnavårdande institutioner. Utbildningen ligger också, som ovan nämnts, till grund för barnhemsföreståndarutbildningen. Eleverna vid förskoleseminarierna hade åtminstone tidigare gått igenom denna utbildning, vilken dessutom är obligatorisk förpraktik för blivande barnavårdslärarinnor. Vid början av 1960-talet fanns ett 30-tal barnsköterskeskolor, av vilka 22 var kommunala. Kurstiden varierade i allmänhet mellan 6 och 8 månader men några hade längre kurser. Vid en del av skolorna anordnades också påbyggnadskurser för utbildning till institutionsbarnsköterskor.

I de kommunala yrkesskolornas heltidskurser om minst 5 månaders längd var elevantalet åren 1952-1959 följande:

År	Elever	År	Elever
1952	236	1956	406
1953	278	1957	423
1954	281	1958	445
1955	415	1959	447

För elevantalet åren 1960-1970, se tabell 52.

14 Utbildning för lantbruk och skogsbruk

14.1 Lantbruksutbildning

Under frihetstiden vidtogs de första åtgärderna från statens och enskildas sida för att genom särskild undervisning främja lantbrukets utveckling i vårt land. Lärostolar i ekonomi omfattande även lanthushållning och andra näringar inrättades sålunda vid universiteten i Uppsala år 1741, i Åbo år 1747 samt i Lund år 1750. Dessa anordningar visade sig dock föga framgångsrika. Se Rydå, Boken och plogen. Lantbrukets skolor under 150 år, s 11.

Jonas Alströmer upprättade år 1748 ett lantbruksinstitut, som efter ett par år förlades till hans egendom Nolhaga i Västergötland och som torde ha upphört på 1760-talet. Där mottogs endast elever som förut studerat vid något av rikets universitet. Elevantalet var obetydligt, ca fem per år, men anstalten lär dock ha erhållit visst statsanslag.

För den högre utbildning, som från år 1848 bedrevs vid Ultuna och från år 1862 vid Alnarp, planerar SCB att redogöra i en senare rapport. I det följande behandlas huvudsakligen den lägre lantbruksutbildningen.

I början av 1800-talet försökte ett par av de då nyinrättade hushållningssällskapen starta skolor med lantbruksutbildning. De ägde emellertid endast bestånd ett fåtal år.

År 1834 tillkännagav jordbruksreformatorn Edward Nonnen att han hade öppnat ett lantbruksinstitut på sin egendom Degeberg i Västergötland. Lärjungarna var fördelade på två avdelningar, en högre, mera teoretiskt betonad, där de kallades elever, och en lägre, mera, praktiskt betonad, där de kallades lärlingar. Den högre avdelningen, som var den första i sitt slag i Skandinavien, har betraktats som en föregångare till lantbruksinstituten vid Ultuna och Alnarp, och den lägre till lantbruksskolorna. Statsbidrag beviljades av 1834 års riksdag, trots motstånd från bondeståndet, som ansåg lantbruksläroverk vara överflödiga och som dessutom kritiserade de nya jordbruksmetoder som tillämpades på Degeberg.

Genom ett kungl. brev den 14 februari 1835 förordnades direktören för Lantbruksakademien att ha uppsikt över institutet och avge en årlig rapport över dess verksamhet. Institutet organiserades enligt en av Kungl. Maj:t fastställd plan. För antagning till elevkursen (inte lärlingskursen) fordrades att ha fyllt 18 år och att ha avlagt godkänd inträdesexamen med krav som ungefär motsvarade inträdeskraven till gymnasium med undantag för klassiska språk. Någon föregående praktik krävdes inte. Sådan ingick i kursen, som var tvåårig med tre veckors julferier och sex veckors sommarledighet. I avgift för undervisning, kost och logi erlades 450 kr per år.

Under år 1835 hade institutet 16 elever och 20 lärlingar. Antalet ökades snabbt till 20 elever och 24 lärlingar. Eleverna undervisades i såväl teori som praktik. Lärlingarna fick förutom praktisk utbildning även undervisning i räkning och skrivning.

Till och med år 1852 avgick från Degeberg 187 elever och 215 lärlingar. De spriddes i de flesta av Sveriges landskap och även i utlandet. Många nådde betydande ställningar och påverkade i hög grad vårt jordbruk.

Elevkursen indrogs den 1 oktober 1852, då lantbruksinstitutet vid Ultuna redan börjat meddela högre lantbruksutbildning. Lantbruksskolan fortsatte däremot på Degeberg, tills den år 1863 flyttade till egendomen Klagstorp i Västergötland. Under de 30 åren på Degeberg utbildades sammanlagt 359 lärlingar där.

Den första fristående lantbruksskolan inrättades på egendomen Orup i Skåne år 1840. Sedan ytterligare ett tiotal skolor kommit till stånd utfärdades det första reglementet för de lägre lantbruksskolorna år 1851. Se SFS 1851:6. Där angavs att skolornas ändamål var att meddela unga män av arbetarklassen såväl kunskap och insikt som praktisk färdighet i lantbruk samt i slöjd. I SFS 1877:12 framhölls dessutom att jordbruket och boskapsskötseln vid skolan borde utgöra föredöme för ett efter ortens förhållanden med god beräkning ordnat, väl skött lantbruk.

Antalet lantbruksskolor steg under 1840-talet från 1 till 10 och fördubblades därpå under 1850-talet. År 1860 fanns 21 skolor, och antalet steg sedan till 25 år 1865 och 27 år 1866. Detta antal förblev sedan oförändrat till och med 1878, trots att vissa skolor nedlades och andra inrättades. Åren 1879-1882 fanns 28 skolor. Det högsta antalet, 29 skolor, upp-

Texttabell 14a LANTBRUKS- OCH LANTMANNASKOLOR: ELEVERNAS FÖREGÅENDE UTBILDNING

Anmärkning. Uppgifterna avser åren 1898-1907 för lantbruksskolor och 1902-1907 för lantmannaskolor.

Föregående utbildning	Elever vid lantbruksskolor	Elever vid lantmannaskolor
Folkskola	1 504	..
Folkhögskola	96	1 011
Lantbruksskola	.	96
Lantmannaskola	42	.
Läroverk	124	24
Militärskola	10	5
Praktisk eller handelsskola	46	..
Enskild undervisning	..	466
Summa[1]	1 822	1 602

1) Uppgifterna är ofullständiga p g a att alla skolor ej lämnat uppgifter.
Källa: Bihang till Riksdagens protokoll 1910.

Texttabell 14b LANTBRUKS- OCH LANTMANNASKOLOR: ELEVERNAS SYSSELSÄTTNING EFTER AVSLUTAD UTBILDNING

Anmärkning. Uppgifterna avser åren 1897-1906 för lantbruksskolor och 1902-1907 för lantmannaskolor.

Sysselsättning	Elever vid lantbruksskolor	Elever vid lantmannaskolor
Återgått till hemmet	283	719
Övertagit eget jordbruk	74	55
Annan utbildning	81	606
Rättare	1 172	14
Lantbruksbiträde	32	95
Annat inom lantbruket	182	25
Värnplikt	32	57
Annat yrke	13	3
Emigrerat, avlidit, avbrutit kursen, okänd	10	7
Summa[1]	1 879[2]	1 581

1) Uppgifterna är ofullständiga pga att alla skolor ej lämnat uppgifter.
2) Summan avviker från källan pga summeringsfel i denna.

Källa. Bihang till Riksdagens protokoll 1910.

Texttabell 14 c TRÄDGÅRDSSKOLORNAS HUVUDKURSER: ELEVER 1954-1961

År	Sökande	Antagna	Utexaminerade
1954	76	48	41
1955	73	49	47
1956	71	55	57
1957	63	51	58
1958	55	43	54
1959	81	62	53
1960	54	40	42
1961	88	57	60
Summa 1954-61	561	405	412
därav Alnarp	221	166	163
Experimentalfältet	247	166	168
Söråker	93	73	81

Källa: SOU 1962:2

nåddes åren 1883-1885. För åren 1886-1888 rapporteras endast 28 och för år 1889 26 lantbruksskolor. Dessa uppgifter återfinns i det nedannämnda betänkande som ingår i 1910 års riksdagstryck, där man endast avsett de av hushållningssällskapen inrättade kurserna och således inte medräknat den lägre kursen vid de båda lantbruksinstituten. Denna lägre kurs, som ersattes av en lantbruksskola vid Ultuna år 1892 och vid Alnarp år 1904 har däremot medräknats i tabell 54, där antalet lantbruksskolor därför anges till 30 år 1888 och 28 år 1889.

Lantbruksskolorna hade dittills utbildat såväl egna företagare som förmän. Så småningom visade det sig att de inte var lämpade att fylla denna dubbla uppgift. De anlitades nämligen alltmer sällan av söner till ägare och brukare av mindre egendomar och övergick i stället till att huvudsakligen utbilda arbetsbefäl för det större jordbruket. För att tillgodose jordbrukarungdomens behov av utbildning för skötseln av det egna jordbruket inrättade Hvilans folkhögskola år 1876 och Önnestads folkhögskola följande år en andra årskurs med teoretisk undervisning i jordbrukets fackämnen och grundläggande naturvetenskapliga ämnen. Flera andra folkhögskolor följde exemplet, och år 1887 var det sammanlagda elevantalet vid folkhögskolornas andra årskurs 109.

År 1884 avgav en två år tidigare tillsatt kommitté ett betänkande angående organisationen av rikets lantbruksläroverk, vilket återges bland kommittébetänkandena i 1887 års

riksdagstryck. Kommittén ansåg att lantbruksskolorna även i fortsättningen borde ubilda lantbruksbefäl, dvs rättare m fl, medan ett nytt slag av skolor, lantmannaskolor, borde inrättas för blivande ägare eller brukare av mindre lantegendomar. För skötseln av storjordbruk fanns ju möjlighet till utbildning vid lantbruksinstituten. Kommittén räknade med att jordbrukarsönerna redan i hemmet hade lärt sig de vanligen förekommande praktiska göromålen och att lantmannaskolorna därför huvudsakligen borde meddela teoretisk utbildning vid kurser om minst 20 veckor under vinterhalvåret. I motsats mot lantbruksskolorna behövde dessa skolor därför inte vara förenade med jordbruk.

Kommitténs förslag mötte många invändningar men ledde ändå till beslut. År 1887 beviljade riksdagen anslag till sådana lantmannaskolor, för vilka stadgar fastställts av Kungl. Maj:t. Då fanns redan två lantmannaskolor, en i Hemse på Gotland och en i Ope i Jämtland.

År 1887 kunde de första statsunderstödda lantmannaskolorna börja sin verksamhet. Jfr SFS 1887:52. I flertalet fall ersatte de den andra årskursen vid en folkhögskola och förlades i nära anslutning till denna. Eleverna i lantmannaskolan förutsattes sålunda i regel ha genomgått första årskursen vid en folkhögskola. Jfr texttabell 14a, som visar att folkhögskola däremot endast i några fall föregick utbildningen i lantbruksskola. Efter avslutad kurs återgick lantmannaskolornas elever oftast till hemmet eller ett eget jordbruk, såvida de inte övergick till en annan utbildningsanstalt. Av lantbruksskolornas elever fick däremot de flesta anställning som rättare m m. Se texttabell 14 b.

Efter lantmannaskolornas tillkomst minskades antalet lantbruksskolor. Se tabell 54. Motsvarande gällde den andra årskursen vid många folkhögskolor. Se PM från SCB 1977:11, tabell 9.1.

Vid lantbruksskolorna var utbildningen tvåårig, men elever med tillräckliga förkunskaper kunde befrias från den första årskusen och sålunda genomgå skolan på ett år. Eleverna deltog i alla förekommande jordbruksarbeten, tjänstgjorde turvis i stall och ladugård, hade tillsyn över gårdens arbetare osv. Utbildningen var sålunda huvudsakligen praktisk, men den omfattade även viss teoretisk undervisning, i regel som morgon- eller kvällslektioner. Förutom i ämnen som direkt berörde jordbruk och husdjursskötsel gavs lektioner i bl a rättskrivning, välskrivning, räkning m m.Jfr SFS 1893:53.

Frågan om lantbruksskolornas organisation var föremål för en grundlig utredning av 1907 års lantbruksundervisningskommitté, vars betänkande angående den lägre lantbruksundervisningen ingår bland kommittébetäkandena i 1910 års riksdagstryck. Utredningen, som även behandlade lantmannaskolor (se nedan) samt lanthushållsskolor (se kap 12.4), föreslog två olika typer av lantbruksskolor, en i södra och mellersta Sverige och en i Norrland och Dalarna. Den förra, vars huvuduppgift var att utbilda arbetsledare för det större jordbruket, borde fortfarande vara tvåårig, den senare borde däremot vara ettårig, eftersom dess undervisning ända sedan 1901 varit inriktad på hemmansägare och hemmansbrukare. Några storjordbruk fanns ju inte i dessa landskap.

På grundval av kommitténs utredning framlades förslag i 1911 års statsverksproposition, vilka godkändes av riksdagen och ledde till att två nya reglementen utfärdades för de statsunderstödda lantbruksskolorna, ett för södra och mellersta Sverige och ett för Norrland och Dalarna. Båda ingår i SFS 1911:118. År 1912 infördes en ettårig kurs även i södra och mellersta Sverige och dessutom en vinterkurs i norra Sverige. Genom det ökade antalet kurser minskades inte det sammanlagda elevantalet lika snabbt som antalet skolor. År 1912 fanns endast 14 lantbruksskolor, av vilka 10 låg i södra eller mellersta Sverige. (I dessa inräknas de båda skolor som var förlagda i anslutning till lantbruksinstituten.) Jfr tabell 54, som visar att antalet skolor sedermera sjönk ytterligare.

Av de båda författningar som utfärdades år 1918 gällde den som avsåg Dalarna och Norrland ända till 1940, medan en ny författning år 1926 utfärdades för lantbruksskolorna i södra och mellersta Sverige. Se SFS 1926:26. Enligt denna, som likaledes gällde till 1940, skulle dessa skolor ha dels en tvåårig kurs för jordbruksförmän, dels en ettårig kurs för allmän praktisk- teoretisk utbildning åt unga lantmän.

Krav på vidgad teoretisk utbildning i lantbruksskolorna framfördes bl a i SOU 1937:33, där 1936 års lantbruksundervisningskommitté särskilt påtalade det olämpliga i att den teoretiska undervisningen huvudsakligen gavs vid kvällslektioner efter elevernas tröttande utearbete. Kommitténs synpunkter lades till grund för prop 1939:109, som godkändes av riksdagen och ledde till att en gemensam stadga utfärdades för de statsunderstödda lantbruksundervisningsanstalterna, dvs lantbruksskolor, lantmannaskolor och lanthushållsskolor. Se SFS 1940:724.

Enligt den nya stadgan skulle lantbruksskolan ha två huvudkurser, en tvåårig och en ettårig. Båda kurserna skulle ha såväl teoretisk som praktisk utbildning. De stora skillnaderna mellan lantbruks- och lantmannaskolorna började försvinna. Den teoretiska undervisningen i lantbruksskolan skulle i huvudsak motsvara vad som föreskrivits för lantmannaskolans vinterkurs, dock med särskild vikt vid förhållandena inom det större jordbruket. Under den tvååri-

ga kursen skulle minst 135 dagar och under den ettåriga minst 100 dagar ägnas åt lektioner med därtill hörande övningar och demonstrationer. Synnerlig uppmärksamhet skulle ägnas åt elevernas arbetsskicklighet och förmåga att bedöma och planlägga olika arbeten.

I motsats mot lantbruksskolorna ökade lantmannaskolorna i antal fram till år 1920, då det fanns 47 sådana skolor. Antalet höll sig sedan mellan 40 och 50. Se tabell 54. Tabell 55 visar att antalet elever bortsett från vissa fluktuationer fortsatte att stiga, så att det år 1960 var tre gånger så högt som 1920. Den ursprungliga stadgan av år 1887 gällde till 1912, då den ersattes av SFS 1912:117. Den nya stadgan grundades på beslut av 1912 års riksdag, som utgick från förslag av 1907 års lantbruksundervisningskommitté (se ovan). Beslutet innebar att en ny typ av lantmannaskolor inrättades, där genomgången folkhögskola inte längre krävdes för inträde. Denna nya typ, som betecknades litt. B, ersatte endast vissa av de skolor som organiserats enligt den dittillsvarande typen, som kallades litt. A. År 1935 fanns 14 skolor av A-typ och 27 av B-typ.

Den lägre lantbruksundervisningen behandlades även i SOU 1930:9 och 1937:33. Sistnämnda betänkande, som avgavs av 1936 års lantbruksundervisningskommitté, berörde i förbigående de många olika möjligheter till upplysning i jordbruksfrågor som fanns i form av fristående kurser, studiecirklar, korrespondensundervisning m m men utredde för egen del enbart den fasta lantbruksundervisningen. Kommitténs förslag behandlades i prop 1939:109, som bifölls av riksdagen och ledde till den förut nämnda nya stadgan för statsunderstödda lantbruksundervisningsanstalter (SFS 1940:724).

I fråga om lantmannaskolorna innebar den nya stadgan, att uppdelningen i skolor av A- och B-typ upphörde och att lantmannaskolan frigjordes från folkhögskolan. Undervisningen skulle i första hand organiseras enligt någon av följande fyra typer av huvudkurser: en vinterkurs om minst 125 arbetsdagar, en fortsättningskurs om minst 110 arbetsdagar, en längre kurs om minst 230 dagar och en helårskurs. Vid sidan därav kunde även andra kurser anordnas. En mycket viktig nyhet var att skoljordbruk nu blev obligatoriskt och att viss praktisk utbildning bedrevs vid sidan av den teoretiska. Därigenom och genom att den teoretiska utbildningen hade blivit någorlunda likartad i lantbruks- och lantmannaskolorna utjämnades skillnaderna mellan dem.

Detta föranledde 1955 års lantbruksundervisningskommitté att i SOU 1961:13 föreslå att dessa skolor samt de s k jordbruksskolorna (jordbrukets yrkesskolor) skulle få en gemensam benämning, lantbruksskolor.

Av de ovannämnda s k jordbruksskolorna hade tre inrättats i de båda nordligaste länen och en fjärde i Stockholms län. Den första inrättades år 1928 i Pålkem i Norrbottens län. Syftet var att bereda ungdomar från arbetsstugorna sysselsättning vid avslutad folkskola. Med samma syfte inrättades i slutet av 1930-talet en skola i Sorsele i Västerbottens län. I båda dessa skolor fick pojkarna utbildning i jordbruksarbete och flickorna i lanthusdhåll. De två andra jordbruksskolorna inrättades endast för pojkar. På grund av ungdomsarbetslösheten i malmfälten på 1930-talet inrättade gruvbolaget en skola i Vittjärv för att ge utbildning i jordbruksarbete i första hand åt söner till bolagets arbetare. Denna skola upphörde efter några år. Slutligen inrättade Stockholms läns och stads hushållningssällskap en skola på Gålö, som var avsedd att ge pojkar från såväl städer som landsbygd möjlighet att direkt efter avslutad obligatorisk skola få en första erfarenhet av praktiskt jordbruksarbete. Man såg jordbrukets yrkesskolor som motsvarigheter till verkstadsskolorna och räknade med att de skulle kunna bidra till att motverka landsbygdens avfolkning. - De tre jordbruksskolor som återstod, när lantbruksundervisningskommittén avgav sitt betänkande, hade sista året sammanlagt 103 elever. Se vidare SOU 1948:49, s 28 ff och 1981:13, s 21 f.

I stället för de många olika kurserna i de dittillsvarande lantbruks-, lantmanna- och jordbruksskolorna med deras olika inträdeskrav föreslog kommittén en utbildningsgång, som byggde direkt på den obligatoriska skolan och som gjorde det möjligt att successivt övergå från förberedande och grundläggande yrkesutbildning till olika slag av vidareutbildning. Viss anpassning av lanthushållsskolorna till de nya riktlinjerna föreslogs också.

Vid 1962 års riksdag framlades två propositioner som berörde utbildningen på lantbrukets område. Den ena, prop 1962:103 utgick från lantbruksundervisningskommitténs förslag. Den andra, prop 1962:99, behandlade förslag som framlagts av den nedannämnda trädgårdsnäringsutredningen. Båda propositionerna behandlades av jordbruksutskottet i dess utlåtanden 1962: 20 resp 15.

Trädgårdsnäringsutredningen behandlade i sitt betänkande Yrkesutbildningen på trädgårdsområdet (SOU 1962:2) i första hand trädgårdsskolorna i Alnarp, vid Experimentalfältet och i Söråker samt fruktodlingsskolan i Ursbult men berörde också den trädgårdsutbildning som bedrevs vid vissa lantmanna-, lanthushålls- och folkhögskolor samt hushållningssällskapens kursverksamhet och den lärlingsutbildning som bedrevs inom trädgårdsnäringen sedan 1948.

Trädgårdsskolan i Alnarp tillkom 1876 som en del av Alnarpsinstitutet. Under åren 1954-1961 antogs vid 16 månaders kurser sammanlagt 166

elever, av vilka 106 valde växthus- och bänkodlingslinje och de övriga fruktodlings- och plantskolelinje.

Trädgårdsskolan vid Experimentalfältet ledde sitt ursprung från den trädgårdsundervisning som Lantbruksakademien började bedriva år 1832. År 1954-1961 antogs till 16 månaders trädgårdskurser sammanlagt 166 elever. Av dessa valde 120 trädgårdsanläggningslinje och de övriga växthus- och bänkodlingslinje.

Vid Norrlands trädgårdsskola i Söråker började verksamheten 1931 efter beslut av 1930 års riksdag. I början åtog sig fem norrländska hushållningssällskap huvudmannaskpet, men detta övertogs 1948 av Västernorrlands läns landsting. Kursen var ursprungligen tvåårig men från mitten av 1950-talet ettårig. I motsats mot de båda andra trädgårdsskolorna hade Söråkersskolan betydande svårigheter att rekrytera elever. Under åren 1954-1961 antogs sålunda endast 73 elever, samtliga i allmän kurs. Se texttabell 14 c.

Vid fruktodlingsskolan i Urshult började verksamheten år 1952. Huvudman var ursprungligen Kronobergs läns hushållningssällskap men från år 1953 landstinget. Undervisningen omfattade en kurs på 10 månader. Skolan hade endast 7-8 elever per år.

Trädgårdsnäringsutredningen konstaterade att trädgårdsskolan vid Experimentalfältet måste flyttas, eftersom dess område erfordades för utbyggnaden av Stockholms universitet, och föreslog att den skulle förläggas till Norrköping och samtidigt förstatligas. Såväl trädgårdsskolan i Söråker som fruktodlingsskolan i Urshult borde nedläggas på grund av den ringa elevtillströmningen. 1962 års riksdag beslöt att fruktodlingsskolan skulle nedläggas vid utgången av budgetåret 1961/62. I Söråker skulle undervisningen däremot fortsätta i avvaktan på en utredning om trädgårdsundervisningen i Norrland. Trädgårdsskolan vid Experimentalfältet ersattes av en ny skola, som förlades till Norrköping.

Genom bifall till prop 99 och 103 godkände 1962 års riksdag i allt väsentligt de förslag som framlagts av dels 1955 års lantbruksundervisningskommitté, dels trädgårdsnäringsutredningen. De dittillsvarande lantbruks-, lantmanna- och jordbruksskolorna skulle jämte trädgårdsskolorna ombildas till en enhetlig skoltyp, benämnd lantbruksskola. Den gemensamma beteckningen på dessa skolor och lanthushållsskolorna skulle vara lantbrukets yrkesskolor. Omläggningen skulle ske med början den 1 juli 1963.

Lantbruksundervisningskommittén hade föreslagit att lantbruksstyrelsen t v skulle vara central tillsynsmyndighet för lantbruksskolorna. 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning ansåg däremot att lantbruksskolorna i likhet med övriga yrkesskolor borde ledas av ett utbildningsverk. Se SOU 1962:28, s 181 f. Jfr kap 0.3.3. 1962 års riksdag fattade emellertid beslut enligt lantbruksundervisningskommitténs förslag. Frågan om den centrala ledningen kom i nytt läge, då lantbrukets yrkesskolor i likhet med övriga yrkesskolor den 1 juli 1971 inordnades i gymnasieskolan under SÖs ledning. För elevstatistiken svarade lantbruksstyrelsen t o m 1965, SÖ åren 1966-67 och SCB fr o m 1968.

Elevantalet i de skolor, som från den 1 juli 1963 kallades lantbruksskolor var de fem första åren efter omläggningen följande. Jfr PM från SCB 1974:3, s 333.

År	Elever
1963/64	3 380
1964/65	2 950
1965/66	2 933
1966/67	3 046
1967/68	3 099

Dessa uppgifter insamlades årligen i november. Från och med läsåret 1968/69, då SCB övertagit ansvaret för statistiken, insamlades i stället uppgifter om elevantalet i januari påföljande kalenderår. Det innebär att elever i kurser som endast pågick under andra delar av året inte ingår i statistiken. Följande uppgifter för åren från och med 1968/69 är sålunda inte helt jämförbara med de ovan redovisade. Det bör framhållas, att lantmästarutbildningen i Alnarp inte ingår.

År	Elever	Därav kvinnor
1968/69	2 483	249
1969/70	2 336	305
1970/71	2 526	354

Som ovan nämnts inordnades lantbruksskolorna i gymnasieskolan den 1 juli 1971.

14.2 Skogsbruksutbildning

Skogsbrukets yrkesutbildningskommitté har framhållit, att yrkesutbildningens innehåll, former och omfattning är beroende av tekniska, ekonomiska och sociala förhållanden inom närings- och samhällsliv och att detta inte minst gäller skogsbruksutbildningen. Åtskilliga drag i utvecklingen av denna utbildning, som vid första anblicken kan te sig egenartade, framstår i ett vidare perspektiv som fullt naturliga. Se SOU 1965:67, s 14. En kort översikt över utvecklingen inom skogsbruket bör därför bilda bakgrund till den följande framställningen.

Längre än andra näringar av liknande storlek och betydelse karakteriserades skogsbruket av hantverksmässiga metoder med relativt ringa insats av tekniska hjälpmedel. Bland särdragen märktes länge en dominans för individuellt arbete med endast några få arbetare på varje arbetsplats, vilket gjorde det svårt att utöva effektiv planering och arbetsledning. Säsongvariationerna i behovet av arbetskraft var stora. Drivkrafterna för rationaliseringar var inte starka, så länge arbetskraft stod till förfogande praktiskt taget var, när och hur som helst. Det var dessutom svårt att använda maskiner på grund av variationerna i skogsbestånd, klimat och terräng och därför att arbetsplatserna var utspridda över så stora arealer.

Med stigande konjunkturer under 1930- och 1940-talen vidgades möjligheterna för glesbygdsbefolkningen att få arbete även i andra yrken. Samtidigt började man inse att skogsarbetarnas arbetsförhållanden måste förbättras. Därmed ökade kraven på rationalisering. I första hand riktades uppmärksamheten på redskapens konstruktion och vård men snart också på deras hantering och på arbetsmetoderna. Genom forskning påvisades vilka höga krav som skogsarbetet ställde i fysiskt avseende. Under 1950-talets senare del började ansträngningarna inriktas på att överföra de tunga arbetsmomenten till maskiner.

Det dröjde ända till 1950-talet, innan en fast organiserad yrkesutbildning för skogsarbetare genomfördes i form av de nedannämnda skogsbruksskolorna och kurserna. Redan under första hälften av 1800-talet började man däremot ordna utbildning för tjänstemän med förvaltande, bevakande och arbetsledande uppgifter. Deras huvuduppgift avsåg jakt och skogsavverkning, i många delar av landet också skogsvård. Att övervaka hur lagar och förordningar efterlevdes upptog också en stor del av deras tid.

För utbildning av förvaltare inrättades år 1828 ett skogsinstitut. Den verkställande personalen fick sin utbildning genom de nedannämnda skogsskolorna, av vilka de första statliga tillkom år 1860. Skogsinstitutet ombildades år 1915 och fick då sitt nuvarande namn, Skogshögskolan. Förutom jägmästarkurs hade den åren 1894-1937 också en forstmästarkurs. Skogshögskolan och skogsskolorna har svarat för den största delen av befälsutbildningen. I övrigt har sådan förekommit vid fortsättningsskolan i Kloten (1917-1937) och statens skogsmästarskola i Skinnskatteberg (1945-1970).

Skogsbruksskolorna, skogsskolorna och skogsmästarskolan behandlas närmare i det följande, medan avsikten är att en redogörelse för Skogshögskolan skall ingå i en kommande rapport om universitet och högskolor.

Den utbildning som gavs vid skogsbruksskolor och vissa andra kurser behandlas bl a i Sven-Ingvar Sjöstedts licentiatavhandling Skogsyrkesutbildning i Sverige, som SÖ och skogsstyrelsen gemensamt utgivit i tryck. I begreppet skogsyrkesutbildning innefattas där utbildning för skogsarbetare, skogsbrukare (dvs företagare) och vissa arbetsledare (förmän). Utbildningen bedrevs som grundutbildning, fortbildning och vidareutbildning. Jfr SOU 1963:13, s 65 ff och 1965:67, s 17 ff.

Medan utbildningen för skogsarbetare som ovan nämnts är av sent datum går däremot utbildningen för skogsbrukare tillbaka till 1900-talets början, då skogsvårdsstyrelserna igångsatte allmän upplysningsverksamhet om skogsskötsel m m, i första hand riktad till ägare av mindre enskilda skogsbruk. Förutom vid skogsvårdsstyrelsernas egna kurser meddelades sådan undervisning vid flera lantbruks- och lantmannaskolor, där den skogliga undervisningen handhades av personal från skogsvårdsstyrelserna. Småningom utvidgades dessa kurser till att också avse planläggning och organisation av avverkningen.

De första ansatserna till yrkesutbildning för skogsarbetare gjordes i början av 1920-talet i dåvarande arbetslöshetskommissionens regi, då permitterade industriarbetare och andra arbetslösa sammanfördes i skogshuggarläger. Då de i regel var ovana vid skogsarbete fick de genom demonstrationer på arbetsplatsen kortfattad undervisning i skötseln av redskapen och i elementär huggningsteknik. Liknande instruktionsverksamhet förekom även under andra världskriget, då det med hänsyn till virkesförsörjningen blev nödvändigt att använda även ovana arbetare i skogen. Denna verksamhet var livligast under år 1943, då man ordnade 4 382 s k huggarkurser med ca 57 000 deltagare.

Under 1930-talet förekom även ansatser till utbildning för den reguljära arbetskraften. Initiativtagare var domänverket och några skogsbolag samt redskapsfabrikanter. Också vissa skogsvårdsstyrelser upptog i begränsad omfattning undervisning i redskapsvård och arbetenas tekniska utförande. På förslag av Norrlandskommittén (SOU 1945:33) beviljades vid mitten av 1940-talet anslag till försöksverksamhet med fortbildningskurser för yrkesverksamma skogsarbetare. Jordbruksministern uppdrog åt de sakkunniga för yrkesutbildning inom jordbruk och skogshantering att utreda frågan om en utvidgning av denna försöksverksamhet. Deras förslag i SOU 1948:49 lades till grund för prop 1949:124, som i huvudsak godkändes av riksdagen.

Sålunda beslöt 1949 års riksdag om statsbidrag till skoglig yrkesutbildning från och med budgetåret 1949/50. Den skulle stå under lokal ledning av skogsvårdsstyrelserna. Vid deras sida skulle ställas ett särskilt råd i under-

visningsfrågor med länsjägmästaren som självskriven ledamot och med fyra andra ledamöter, av vilka en skulle representera domänverket, en det enskilda storskogsbruket, en bondeskogsbruket och en skogsarbetarna. (Rådets verksamhet upphörde 1960.) Skogsstyrelsen skulle vara tillsynsmyndighet för den lägre skogliga yrkesutbildningen. Verksamheten borde i huvudsak ha försökskaraktär och bedrivas i form av instruktionskurser och demonstrationer för skogsarbetarna på deras arbetsplatser samt instruktions- och upplysningsverksamhet bland skogsägarna. Statsbidrag skulle utgå efter samma grunder som för hushållningssällskapens kursverksamhet.

Den försöksverksamhet som igångsattes budgetåret 1949/50 hade fram till 1954 ganska liten omfattning. Se tabell 56. Efter ytterligare utredningar uppdrogs i prop 1954:141 delvis nya riktlinjer, som godkändes av riksdagen och började tillämpas från och med budgetåret 1954/55. Följande kursformer kunde få statsbidrag enligt SFS 1954:427:

1. Skoglig grundkurs för grundläggande yrkesutbildning åt ungdom.
2. Skoglig vidareutbildning för ökad utbildning i skogsarbete eller skogshushållning.
3. Förmanskurs.

Skogsbrukskurserna gav sålunda dels gemensam grundutbildning för blivande skogsarbetare, skogsägare och förmän, dels vidareutbildning för de redan yrkesverksamma. Därvid bör man ha klart för sig, att många skogsägare själva arbetade i skogen, ensamma eller tillsammans med anställda, och att många småbrukare åtog sig avlönat arbete under vintern hos andra skogsägare. Förutom skogsskötsel kunde de därför också behöva lära sig arbetsteknik.

Utvecklingen fortsatte i huvudsak efter dessa riktlinjer, men en viktig ändring vidtogs budgetåret 1957/58. Man började då mera allmänt att i stället för i ungdomskurser bedriva grundutbildningen i form av s k lärlingskurser med uppdelning på skol- och praktikskeden. Utbildningstiden förlängdes då från 12 à 16 veckor till 1 à 1,5 år. Jfr tabell 56, som visar den stora ökningen av antalet elevdagar i grundutbildningen. I samband med 1960 års riksdags beslut om skogsvårdsstyrelsernas omorganisation blev formerna för utbildningen mera fast reglerad med en grundutbildning fördelad på två årskurser. Allmän grundutbildning skulle bedrivas vid en för hela landet enhetlig åk 1. För specialinriktad grundutbildning infördes åk 2 med linjer för skogshushållning och för körning med traktor resp häst. Ytterligare specialutbildning infördes senare i takt med den ökande maskinanvändningen inom skogsbruket.

I ett tidigare skede hade skogsyrkesutbildningen i stor utsträckning förlagts till skogsförläggningar eller tillfälligt förhyrda lokaler. Under senare delen av 1940-talet och under 1950-talet, då utbildningen började få fastare former, överfördes den alltmer till permanenta skolor med internatförläggning, ofta till någon av skogsvårdsstyrelsernas skogsvårdsgårdar, av vilka den första inrättades redan 1919. I mitten av 1950-talet ändrades skogsvårdsgårdarnas benämning till skogsbruksskolor.

År 1960 var antalet skogsbruksskolor 35. Antalet kulminerade år 1966 med 43 stycken, av vilka skogsvårdsstyrelserna ägde 27. Övriga ägare var huvudsakligen kommuner och landsting. Från 1967 började antalet reduceras för att 1971/72 vara nere i 31. Den 1 juli 1970 överfördes skogsbruksskolorna till gymnasieskolan.

Även andra än skogsvårdsstyrelserna bedrev i viss utsträckning skogsyrkesutbildning. De större skogsbolagen började från senare delen av 1940-talet inrätta större eller mindre fasta skolanläggningar för företagets interna utbildning av arbetare och befäl. Ett 15-tal sådana skolor var i bruk under 1950-talet. Flertalet nedlades under 1960-talet, då skogsvårdsstyrelserna alltmer övertog denna utbildning. Domänverket inrättade under 1940- och 1950-talen fem fasta skolor, varav tre stycken enbart för ungdomsutbildning. Vissa företag hade inbyggda skolor där företaget svarade för den grundläggande praktiska utbildningen och skogsvårdsstyrelserna för den teoretiska undervisningen.

Tabell 56 redovisar skogsvårdsstyrelsernas samtliga kurser och således inte enbart verksamheten vid skogsbruksskolorna. Eftersom skogsbrukskurser dessutom anordnades av andra än skogsvårdsstyrelser kan man inte alltid räkna med att elevantalet enligt tabell 56 skall överensstämma med uppgifter som i andra sammanhang har publicerats om antalet elever i skogsbruksskolor och skogsbrukskurser.

Även i fråga om de uppgifter om elevantalet i skogsskolorna som återges i tabell 57 gäller, att delvis andra siffror återges i vissa andra källor än de som SCB ansett som säkrast och därför lagt till grund för tabellen.

De fyra första statliga skogsskolorna inrättades år 1860. Samma år beviljades också statsbidrag till en enskild skogsskola, som hade inrättats redan år 1856. Se 1956 års skogsskoleutrednings betänkande Statens skogsskolor (SOU 1957:32), s 10. Initiativet hade tagits av en kommitté, som i ett år 1856 avgivet betänkande hade föreslagit, att skogsskolor skulle inrättas för att "dana skickliga skogvaktare och plantörer". De första föreskrifterna ingår i en år 1860 utfärdad stadga för skogslöroverken i riket. Se SFS 1860:20. Föreståndare för skogsskolorna blev jägmästarna i de revir, där skolorna var belägna.

Antalet skogsskolor har varierat under årens lopp. Nya skolor har kommit till och andra har nedlagts eller flyttats. I allmänhet torde antalet ha växlat mellan minst 5 och högst 8. Elevantalet framgår av tabell 57.

Kraven på förkunskaper, som från början var mycket begränsade, skärptes så småningom efter förslag av kommittéer som tillsattes åren 1906, 1916 och 1935. Ännu så sent som i SFS 1951:521 krävdes inga andra teoretiska förkunskaper än vad som motsvarade betyget med beröm godkänd i modersmålet, naturkunnighet och matematik i avgångsbetyg från sjuårig folkskola av A- eller B-form. Dessutom fordrades att den inträdessökande, som skulle vara mellan 19 och 30 år, hade deltagit i de i skogen vanligen förekommande arbetena under 20 månader samt genomgått förberedande skogskurs under 4 månader.

Sådana förberedande skogskurser hade börjat anordnas år 1950, på två platser av domänstyrelsen och på två platser av skogsstyrelsen. Dessutom har en privat kurs funnits. Kurserna, som delvis ersatte en tidigare kolarskola, var till största delen praktiska och omfattade verktygsvård, arbetsteknik och kolning. Tillströmningen var mycket stor, och i medeltal kunde endast 40 % av de sökande komma in. Hela antalet platser var i slutet av 1950-talet 190 à 200. Genom beslut av 1960 års riksdag ändrades namnet på de förberedande kurserna till kompletteringskurser för inträde till skogsskola. Dessa kurser hade till uppgift att förbereda för fortsatt såväl högre som lägre utbildning inom skogsbruket

Enligt SFS 1951:521 skulle skogsskolorna "meddela teoretiska kunskaper och praktisk insikt och färdighet i skoghanteringen till den utsträckning som erfordras för att kunna tillfredsställande sköta anställning såsom kronojägare, länsskogvaktare, skogvaktare eller därmed jämförlig arbetsledare inom skogsbruket". Deras arbetsuppgifter har utförligt skildrats av 1956 års skogsskoleutredning, som särskilt understrukit att de skogsskoleutbildade i stor utsträckning arbetade med planering, arbetsledning och undervisning och att de därför måste ha god personlig färdighet i de arbeten som vanligen förekommer i skogen och goda kunskaper i verktygsval och verktygsvård. Se SOU 1957:32, 1965:67 och 1967:38.

Enligt en undersökning av AMS uppgick vid årsskiftet 1955/56 antalet personer med skogsskoleutbildning till 2 819 och med skogsmästarutbildning till 239. Av de senare beräknades tre fjärdedelar tidigare ha genomgått skogsskola. Den procentuella fördelningen efter arbetsgivare var följande:

Domänverket	23,3
Skogsvårdsstyrelser	17,0
Andra offentliga arbetsgivare	7,2
Skogsägar- och virkesmätningsfören.	3,2
Bolag och andra enskilda skogsägare	49,3
Summa	100

För sådan arbetsledning där skogsskoleutbildning ansågs otillräcklig men som inte krävde jägmästarutbildning saknades en lämplig kurs, sedan både forstmästarkursen vid Skogshögskolan och fortsättningskursen vid Kloten som ovan nämnts hade nedlagts år 1937. År 1943 framlades emellertid en på jordbruksministerns uppdrag utarbetad PM med förslag om en mellanform i det skogliga undervisningsväsendet. Denna PM, som ej är tryckt, lades till grund för prop 1944:184. Med anledning därav beslöt 1944 års riksdag att inrätta en statens skogsmästarskola.

Skogsmästarskolan startade sin första kurs i Skinnskatteberg i januari 1945. Den hade till uppgift att genom teoretisk och praktisk undervisning meddela sådana kunskaper som erfordras dels för förvaltare i det mindre och medelstora skogsbruket samt för vissa andra befattningshavare inom skogsbruk och träförädling, dels för innehavare och förvaltare av kombinerade jordbruks- och skogsegendomar och dels för självständiga företagare inom skogshantering och trävarurörelse. Den som utexaminerats från skolan har rätt att använda titeln skogsmästare. Se SFS 1944:812.

Skogsbrukets arbetsgivare önskade i allmänhet att denna mellanform mellan högre och lägre skogsutbildning skulle bli tekniskt inriktad. Detta önskemål präglade kursplanen redan från början, men även i biologiska, ekonomiska och administrativa ämnen gavs en relativt fyllig undervisning. Denna kursplan anpassades sedan successivt med hänsyn till utvecklingen inom skogsbruket.

Lärokursen vid skogsmästarskolan omfattade formellt ett år, men reellt var kurstiden 14 à 15 månader, beroende på att en tentamensperiod tillkom utöver den egentliga lärotiden. Inträde till skogsmästarskolan kunde enligt de ursprungliga bestämmelserna vinnas på tre olika vägar: (1) skogsskola, (2) realexamen eller motsvarande kunskaper jämte kompletteringskurs och minst två års skogspraktik, (3) driftsledarkurs eller annan jordbruksutbildning kombinerad med skoglig utbildning, kompletteringskurs, praktik i lantbruk och skogsbruk samt realexamenskunskaper i vissa ämnen. På grund av konkurrensen var kraven i realiteten betydligt högre. Jfr SOU 1967:38, s 21.

Ledningen för skogsmästarskolan utövades av en styrelse, som sorterade direkt under jordbruksdepartementet till den 1 juli 1963, då den ställdes under skogsstyrelsens överinseende.

Ett förslag till ordnad utbildningsgång inom den skogliga yrkesutbildningen framlades av skogsbrukets yrkesutbildningskommitté i dess två i det föregående nämnda betänkanden med titeln Skoglig yrkesutlbildning 1-2 (SOU 1965:67 och 1967:38. Förslaget innebar, att den ettåriga grundutbildningen i skogsbruksskolorna skulle ligga till grund för skogsskolorna och dessa i sin tur för skogsmästarskolan. För utbildningens uppläggning och innehåll inom de två sista leden av denna utbildningsgång presenterades ganska långt gående ändringsförslag. De dittillsvarande benämningarna skogsskolor och skogsmästarskolan skulle upphöra och ersättas av beteckningen skogsinstitut. Tre sådana institut skulle inrättas. Alla skulle ha en skogsteknikerkurs och ett av dem dessutom skogsmästarkurs. De dittillsvarande skogsskolorna skulle avskaffas.

I statsverkspropositionen 1969/70 framlades att förslag angående utbildningen vid skogsskolorna och skogsmästarskolan, som i stor utsträckning utgick från förslagen i SOU 1967:38 men med ett viktigt undantag. Skogsmästarskolan bibehölls med i stort sett oförändrat innehåll, och två i stället för tre skogsinstitut inrättades från höstterminen 1970. Vid vart och ett av dessa inrättades en skogsteknikerkurs om tre terminer jämte vissa smärre kurser. Skogsskolorna avvecklades under hösten 1970.

Skogsmästarskolan utgör sedan 1977 en utbildningslinje i Sveriges lantbruksuniversitet.

15 Sjöfartsutbildning

15.1 Sjöbefälsskolor

15.1.1 Tiden före 1841

De svenska sjöbefälsskolornas historia kan anses börja år 1658, då Karl X Gustaf utfärdade ett kungl. brev till kommerskollegium med uppmaning att upprätta en "Styresmans Schola" i Stockholm. En sådan skola kom igång, sedan det år 1662 hade uppdragits åt en ålderstyrman i flottan att undervisa styrmännen och skepparna vid amiralitetet. Han ombesörjde sedan viss undervisning både för örlogsflottan och handelsflottan. Se s 20 ff i den av Olof Traung redigerade minnesskriften Navigationsskolornas historia. Denna första "styrmansskola" i Stockholm förde tidvis en tynande tillvaro, och den tycks ha upphört omkring 1711.

År 1728 beslöt Kungl. Maj:t att en ny styrmansskola skulle inrättas i Stockholm med en löjtnant vid flottan som föreståndare. Den 8 augusti 1774 utfärdades den första instruktionen för föreståndaren. Som framgår av den ovannämnda minnesskriften kallas skolan där navigationsskola och föreståndaren "denna stads mathematicus". Denna beteckning förklaras av att han förväntades kunna bibringa eleverna de matematiska kunskaper som krävdes för att erhålla "grundlig insikt uti navigationen med flera därtill hörande stycken, såsom astronomien och sjö-artilleriet". De dagar då han inte höll offentliga föreläsningar ålåg det honom att meddela enskild undervisning mot skälig ersättning. Dock var han skyldig att utan betalning undervisa 10 à 12 fattiga pojkar, som dessförinnan gjort en eller annan resa till sjöss. Till föreståndarens åliggande hörde också att tillsammans med representanter för sjömanshuset anställa förhör i seglationskunskap med aspiranter på styrmansbefattningar i de fall, då rederierna så önskade. - Obligatorisk examination av dem som sökte burskap som coopvaerdie- (kofferdi-) skeppare infördes genom en år 1827 utfärdad kungörelse, som trädde i kraft 1834.

Navigationsskolan i Stockholm stod under överståthållarens inseende och sjömanshusets närmare tillsyn.

Av sjömanshusen, som var statliga institutioner, instiftades det första i Stockholm 1748 och det andra i Göteborg 1752. Senare tillkom sjömanshus i flertalet stapelstäder. Sjömanshusdirektionerna var i många fall angelägna att främja undervisningen för att därigenom öka tillgången på kunniga skeppare och styrmän.

Sålunda åberopades just bristen på dugliga styrmän, då sjömanshuset i Karlskrona år 1794 hos kommerskollegium anhöll att få inrätta en navigationsskola. Den blev den andra offentliga i Sverige. Vissa privata skolor som kallade sig navigationsskolor fanns dessutom i några kuststäder.

I Göteborg hade navigationsundervisning för handelsflottans räkning bedrivits ombord på ostindienfararna ända sedan Ostindiska kompaniets tillkomst år 1731. Viss undervisning tycks också ha bedrivits i land. I varje fall finns ett år 1798 protokollfört beslut av direktionen för Göteborgs sjömanshus, som reglerade examinationen och utfärdandet av bevis över denna.

År 1823 föreslog ständerna att ett centralt handels- och navigationsinstitut skulle inrättas, som omfattade hela riket. Jfr kap 3.1. På uppdrag av Kungl Maj:t frågade kommerskollegium olika sjöfartsinstitutioner om deras uppfattning. Det visade sig att åsikterna var högst divergerande. Förslaget om utökad navigaitonsundervisning tillstyrktes livligt av Handels-Societeten i Göteborg, som länge önskat sig en sådan institution, men avstyrktes däremot av bl a Grosshandelssocieteten i Stockholm, som ansåg att det redan fanns tillräckligt många möjligheter till navigationsskoleutbildning.

Trots dessa invändningar framlade Kungl. Maj:t för 1828-30 års riksdag förslag om att navigationsskolor skulle inrättas i Stockholm, Göteborg och Gävle samt en stad i vartdera Malmöhus och Kalmar län. Denna proposition vann emellertid inte riksdagens bifall. Inga nya statliga navigationsskolor inrättades, och undervisningen fick alltjämt fortgå enligt 1774 års instruktion för Stockholms navigationsskolas föreståndare.

Att förhållandena var otillfredställande påpekades från flera håll. Sålunda angavs, att om någon befarade att han inte hade utsikt att lyckas i en examen i Stockholm, Göteborg eller Karlskrona med deras strängare kontroll, kunde han resa till en annan stapelstad och inför en av magistraten tillfälligt förordnad examina-

tor ha möjlighet att få betyg. Det fanns risk för att svenska fartyg gick miste om frakter i utländska hamnar, om de måste konkurrera med utländska fartyg, som hade bättre utbildat befäl och manskap.

Antalet utexaminerade tycks inte ha varit stort. Följande uppgifter, som avser navigationsskolan i Stockholm, återfinns på s 51 i den ovannämnda av Traung redigerade minnesskriften:

	1834/35–1837/38	1838/39–1841/42
Anmälda elever	72	103
Elever som begagnat underv. en längre tid	37	58
Utexaminerade:		
Skeppare av 1:a klass	5	8
" " 2:a "	2	4
Styrmän	16	15
Konstaplar	1	19

Den 6 mars 1839 tillsatte Kungl. Maj:t en kommitté som fick i uppdrag att utarbeta förslag till navigationsskolor i riket samt till föreskrifter rörande examina såväl för navigationslärare som för befäl och underbefäl. Kommitténs förslag lades till grund för en proposition, som förelades 1840–41 års riksdag. Denna proposition bifölls av ständerna, som beviljade erforderliga medel och den 13 februari 1841 avlät en skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan att navigationsskolor måtte inrättas i Stockholm, Göteborg, Malmö, Gävle och Kalmar. I samma skrivelse meddelades att ett mindre belopp även anvisats för underhåll av de lägre navigationsskolorna i Visby och Karlshamn samt för en navigationsskola i någon av de norr om Gävle belägna städerna.

I anslutning till riksdagens beslut inrättade Kungl. Maj:t de föreslagna skolorna och fastställde ständernas förslag till avlönings-och utgiftsstat samt utfärdade reglemente för skolorna, vilket daterades den 7 april 1841.

15.1.2 Tiden 1841–1912

Reglementet "för de navigationsskolor, som på allmän bekostnad komma att inrättas" (SFS 1841:14) inleds med förklaringen att dessa skolors bestämmelse är att "wetenskapligt bilda under- och överbefäl för handelsflottan". Man betonar alltså den teoretiska utbildningen. Undervisningen skulle bedrivas på tre avdelningar, nämligen (1) för styrmän av 2:a klass, (2) för styrmän av 1:a klass eller sjökaptener av 2:a klass samt (3) för sjökaptener av 1:a klass. Här används för första gången titeln sjökapten, medan styrman avser enbart underbefäl.

Den allmänna uppsikten över skolorna skulle utövas av kommerskollegium och den närmaste tillsynen av en direktion utsedd av borgerskapet på skolorten.

Sedan Härnösand utsetts som den stad norr om Gävle, där navigationsskola borde inrättas, utfärdades den 14 maj 1842 ett särskilt reglemente för skolorna i nämnda stad samt i Karlskrona och Visby. Senare inrättades navigationsskola i Västervik 1859 och i Strömstad 1881. Hela antalet navigationsskolor i riket var därefter 10 fram till år 1912, då antalet minskade till 5. Redogörelser för utvecklingen ingår dels i den ovannämnda av Traung redigerade minneskriften, dels i flera kommittébetänkanden. Se särskilt SOU 1947:31, s 133 ff.

Den kompetens som examen i navigationsskola medförde, angavs i förordningen den 7 maj 1842 angående behörighet att föra befäl å svenskt handelsfartyg (SFS 1842:12). För att föra fartyg i inrikes kusttrafik eller till Norge, Danmark och Finland infördes inga nya krav, men i övrigt krävdes sjökaptensexamen. Därvid godkändes även examen av andra klass för fart till europeiska hamnar och till övriga hamnar innanför Gibraltar sund, men för andra utländska hamnar krävdes sjökaptensexamen av första klass. Undantag från dessa bestämmelser gällde dels personer som avlagt sjöofficersexamen, dels personer med äldre behörighet. Bestämmelser meddelades också för styrmän, som innebar att ingen, utom då det gällde kustfart, fick vara styrman på svenskt handelsfartyg efter den 1 oktober 1845 utan att ha avlagt styrmansexamen. Dock medgavs dispens för dem som redan fått behörighet som styrmän.

Den 16 november 1849 utfärdades två kungörelser, som gällde ångfartyg i passagerartrafik. Båda ingår i SFS 1849:75. Den ena kungörelsen, som hade till syfte att skydda allmänheten vid ångbåtstrafik, innehöll bestämmelser dels om passagerarångfartygs byggnad och utrustning, dels om kompetensvillkor för befälhavare, styrmän och maskinister på ångfartyg. I den andra kungörelsen föreskrevs att undervisning i ångmaskinlära skulle meddelas vid navigationsskolorna i Stockholm och Göteborg, och att var och en, vare sig han var elev vid skolan eller inte, skulle ha rätt att avgiftsfritt begagna denna undervisning. -I Malmö infördes undervisning i ångmaskinlära först år 1871.

Undervisningen avsåg till en början enbart maskinister, men denna del av bestämmelserna ersattes år 1861 av nya bestämmelser som även omfattade befälhavare. Se SFS 1861:17.

År 1869 inrättades en avdelning för skeppsbyggnad vid navigationsskolan i Göteborg. Som meddelades i kap 2.2 överfördes den till Chalmers tekniska institut år 1886. År 1871 bestämdes att utbildning av lokomotivförare skulle äga rum vid navigationsskolorna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Denna undervisning upphörde år 1886 efter att ha rönt en synnerligen obetydlig tillslutning. Som framgår av kap 2.3 förekom utbildning av lokomotivförare senare under några år vid den avdelning av Slöjdföreningens skola i Göteborg, som kallades Skolan för lantmaskinister.

År 1850 beslöts att en inspektör för navigationskolorna skulle tillsättas. Han skulle övervaka undervisningen, förrätta examina (eller till andra examensförrättare meddela lämpliga föreskrifter) och lämna förslag till kommerskollegium om åtgärder för att befrämja undervisningen.

År 1876 föreskrevs i SFS 1876:54 att den befattning med navigationsskolorna som ålåg kommerskollegium skulle överflyttas till förvaltningen av sjöärendena (sedermera marinförvaltningen). Detta gällde till 1920 då ansvaret åter lades på kommerskollegium. Se nedan!

Den 1 juni 1877 utfärdades ett nytt reglemente för navigationsskolorna. Se SFS 1877:21. Enligt detta skulle skolorna bestå av två avdelningar, navigationsavdelning och maskinistavdelning, vartill för skolan i Göteborg tillkom nyssnämnda skeppsbyggeriavdelning. Navigationsavdelningen skulle omfatta en styrmans- och en sjökaptensklass. Den förutvarande uppdelningen i en 1:a och en 2:a klass av vardera kategorien övergavs alltså. På maskinistavdelningen skulle utbildas dels maskinister för passagerarångfartyg och dels befälhavare på ångfartyg. På maskinistavdelningen vid s k fullständiga navigationsskolor (dvs skolorna i Stockholm, Göteborg och Malmö) skulle finnas maskinistklass, övermaskinistklass och ångfartygsbefälhavarklass, vid övriga skolor endast sistnämnda klass. Denna klass avskaffades emellertid genom ett nytt reglemente (SFS 1890:44). Erforderlig undervisning för att vinna behörighet att vara befälhavare på ångfartyg anordnades i stället inom navigationsavdelningen.

Den 22 november 1878 utfärdades en ny befälsförordning (SFS 1878:46). Den innehöll för första gången bestämmelser om styrmansbrev och befälhavarbrev. I båda fallen fordrades förutom examina vid navigationsskola: viss minimiålder, att vara svensk eller norsk undersåte och att ha farit till sjöss under viss tid. För att få styrmansbrev fordrades sålunda minst 36 månder till sjöss, varav minst 18 månader på örlogsfartyg eller på större segelfartyg (råseglare) i utländsk fart samt att ha avlagt sjökaptens- eller styrmansexamen eller motsvarande examen enligt tidigare bestämmelser. För att få befälhavarbrev fordrades att först ha fått styrmansbrev och att därefter ha farit till sjöss under minst 15 månader, varav viss tid som styrman eller befälhavare och att ha avlagt sjökaptensexamen, alternativt skeppar- eller sjökaptensexamen av la klassen enligt tidigare bestämmelser. Den som avlagt sjöofficersexamen kunde utan vidare få styrmansbrev, och om han fyllt 21 år befälhavarbrev.

Den 25 maj 1905 tillsatte Kungl Maj:t en kommitté med uppdrag att framlägga förslag dels angående förbättringar av utbildningen av handelsflottans befäl och underbefäl, dels angående villkoren för anställning. Kommittén avgav den 30 oktober 1906 ett utlåtande, som lades till grund för prop 1910:103, vilken emellertid avslogs av riksdagen. Nya sakkunniga tillkallades år 1910. Deras förslag, som ingår i 1911 års riksdagstryck, lades till grund för prop 1911:167. Denna proposition godkändes av 1911 års riksdag.

I enlighet med detta beslut begränsades antalet navigationsskolor till 5, belägna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Härnösand och Kalmar. De fyra förstnämnda fick både navigations- och maskinistavdelning, medan Kalmar endast skulle ha navigationsavdelning. Det sammanlagda elevantalet minskades från 776 lå 1911/12 till 333 lå 1912/13. Se tabell 58.

15.1.3 Tiden från och med 1912

Den 29 mars 1912 utfärdades en ny befälsförordning (SFS 1912:54). I samband därmed utfärdades samma dag ett nytt reglemente för navigationsskolorna (SFS 1912:55) och särskild kungörelse angående navigationslärarexamen (SFS 1912:56). Reglementet för nagivationsskolorna, som bortsett från smärre förändringar blev gällande till den 30 juni 1931, medförde en betydande omläggning av verksamheten, som var grundligare än någon tidigare förändring sedan de statliga navigationsskolorna inrättades. Tillkomsten av en lägre befälsgrad i befälsförordningen, skeppare av 1:a klass, och av en 3:e maskinistklass medförde att särskilda kurser för dessa inrättades. Nya läroämnen tillkom, ämneslärarsystem infördes i stället för det tidigare systemet med klasslärare, och examensförfarandet lades om. Fordringar på sjötjänst före inträdet höjdes i samband med skärpta krav i befälsförordningen. Dock behövde tjänstgöringen på segelfartyg inte som tidigare fullgöras på råseglare. Först genom 1936 års befälsförordning slopades kravet på segelfartygstjänst för behörighet som befäl på andra fartyg än segelfartyg och för inträde vid navigationsskola.

Från och med den 1 januari 1920 kom skolorna, som ovan nämnts, åter att sortera under kommerskollegium, som var överstyrelse till och med 1956. Ansvaret övertogs då av den nyinrättade sjöfartsstyrelsen fram till år 1964, då SÖ blev central tillsynsmyndighet. Se SFS 1964:532

Texttabell 15a NAVIGATIONSSKOLOR: ELEVER EFTER SKOLA OCH KLASS 1931/32-1946/47
Anmärkning. Summan för dessa 4 klasser vid de olika skolorna är lägre än hela elevantalet enligt tabell 58 eftersom skeppare och 3:e maskinister inte ingår.

Läsår	Stock-holm	Göte-borg	Malmö	Härnö-sand	Kalmar	Summa	Stock-holm	Göte-borg	Malmö	Härnö-sand	Summa
	Styrmansklass						2:a maskinistklass				
1931/32	48	50	50	25	24	197	15	34	25	16	90
1932/33	50	49	49	25	24	197	15	45	25	22	107
1933/34	48	48	48	24	24	192	23	36	24	16	99
1934/35	48	49	50	24	25	196	25	44	24	11	104
1935/36	24	49	51	25	27	176	25	46	22	10	103
1936/37	48	48	25	24	24	169	11	20	24	13	68
1937/38	24	40	35	22	21	142	13	48	23	12	96
1938/39	37	45	29	20	15	146	13	33	20	11	77
1939/40	29	48	28	19	24	148	11	50	24	16	101
1940/41	26	30	23	15	16	110	8	38	21	9	76
1941/42	34	40	19	18	16	127	24	33	16	9	82
1942/43	32	46	32	24	20	154	16	38	24	13	91
1943/44	38	24	21	25	24	132	19	44	26	14	103
1944/45	34	22	28	13	19	116	24	42	19	18	103
1945/46	30	28	16	21	18	113	18	24	21	15	78
1946/47	33	29	22	14	11	109	18	44	23	17	102
	Sjökaptensklass						Övermaskininstklass				
1931/32	48	49	23	25	25	170	15	25	16	9	65
1932/33	24	72	24	24	24	168	15	25	17	14	71
1933/34	49	48	24	25	25	171	13	21	25	14	73
1934/35	24	48	50	24	26	172	18	23	24	19	84
1935/36	52	49	25	24	25	175	10	25	15	19	69
1936/37	24	48	47	24	24	167	16	26	13	16	71
1937/38	41	40	25	16	12	134	13	26	10	14	63
1938/39	22	36	24	25	24	131	17	24	20	14	75
1939/40	24	44	29	16	13	126	14	32	28	16	90
1940/41	16	35	14	20	13	98	6	32	15	7	60
1941/42	22	26	18	11	12	89	9	22	19	9	59
1942/43	24	24	18	10	11	87	7	23	21	11	62
1943/44	17	32	24	20	22	115	9	28	15	11	63
1944/45	26	18	17	23	17	101	10	25	18	13	66
1945/46	12	13	22	13	19	79	9	26	12	8	55
1946/47	15	26	7	18	20	86	11	27	18	8	64

Källa: SOU 1947:31

Texttabell 15b SJÖBEFÄLSSKOLOR: ELEVER EFTER KURSTYP 1965/66-1970/71

Läsår	Radiotelegrafist		Styrman	Sjökapten		Maskintekn	Sjöingenjör		Summa
	Samt-liga	därav kv		Samt-liga	därav i åk 1		Samt-liga	därav i åk 1	
1965/66	96	41	229	248	158	229	202	122	1 004
1966/67	96	43	205	270	140	238	236	141	1 045
1967/68	97	35	212	258[1]	140[1]	240	249	172	1 056
1968/69	94	39	209[1]	277[1]	140	251	275	160	1 106
1969/70	96	41	174[2]	257[3]	141[1]	223	285	160	1 035
1970/71	96	45	183[1]	254[3]	135[1]	198	309	179	1 040

1) Därav 1 kvinna.- 2) Därav 3 kvinnor.- 3) Därav 2 kvinnor.

Källa: PM från SCB 1974:3

Efter flera utredningar, bl a av 1930 års navigationsskolesakkunniga (SOU 1930:32) ersattes 1912 års reglemente av en ny stadga för navigationsskolorna (SFS 1931:272), som trädde i kraft den 1 juli 1931 Jfr prop 1931:124. Kursplanen ändrades för att ge plats åt sådana nya ämnen som elektroteknik och radiotelegrafi, inträdesfordringarna reviderades, benämningen föreståndare ändrades till rektor och de ordinarie lärarna blev lektorer och adjunkter. De tidigare benämningarna navigationsavdelning och maskinistavdelnig ersattes av nautisk linje resp maskinteknisk linje.

Den 12 juni 1936 utfärdades en ny befälsförordning (SFS 1936:315), som ersatte 1912 års förordning, vars bestämmelser var så stränga, att många dispenser hade måst medges under årens lopp. I fråga om större fartyg i vidsträcktare fart gjordes inga större förändringar, men däremot uppmjukades bestämmelserna för befäl på mindre fartyg. Som exempel kan nämnas att styrmän som tidigare inte alls fått föra passagerarfartyg, nu fick rätt att föra befäl på passagerarfartyg upp till 250 bruttoton i östersjötrafik och på lastfartyg upp till 400 ton i nordsjöfart. Även skeppare av 1:a klass fick vidgad behörighet.

1943 års sjöbefälssakkunniga framhöll i sitt betänkande (SOU 1947:31) att navigationsskolorna hade kommit att alltmer isoleras från det övriga skolväsendet, och att detta hade medfört svårigheter både att rekrytera lärare och att få tillräckliga medel för materielutrustning. De föreslog, att den högre maskintekniska undervisningen skulle överflyttas till vissa av de tekniska läroverken, medan den högre nautiska utbildningen borde koncentreras till en enda navigationsskola, nämligen den i Göteborg. Den lägre sjöbefälsutbildningen borde förläggas till yrkesskolorna på de orter, där det fanns intresse för sådan utbildning.

Dessa genomgripande förslag kritiserades starkt av remissinstanserna och lades inte till grund för någon proposition. Endast vissa förändringar i den teoretiska undervisningen genomfördes under de närmaste åren.

Den 1 januari 1951 ändrades benämningen navigationsskola till sjöbefälsskola, medan det högre maskinbefälets titel ändrades från övermaskinist till sjöingenjör. Se SFS 1950:569. 1931 års navigationsskolestadga ersattes år 1953 av en ny stadga för sjöbefälsskolorna (SFS 1953:574). I denna utbyttes benämningen maskinist av 2:a klass mot maskintekniker, medan beteckningen 3:e klass slopades för övriga maskinister. Den nya sjöbefälsskolestadgan liksom de nya tim- och kursplaner som fastställts för att gälla från och med höstterminen 1953 utgjorde i huvudsak omarbetningar på grundval av förändringar som successivt genomförts under de närmast föregående åren. - I statistiska tabeller som omfattar längre tidsperioder har dessa och andra terminologiska förändringar inte alltid kunnat iakttagas.

Som förut påpekats reducerades elevantalet kraftigt år 1912, då antalet navigationsskolor halverades, men tabell 58 visar att det snart började stiga igen. De stora fluktationerna mellan vissa år sammanhänger med tillfälliga ökningar av antalet kurser under perioder av brist på utbildat sjöbefäl. Tabell 58 redovisar totalantalet elever från 1879/80 till och med 1970/71. För de sista 6 åren kompletteras den av texttabell 15b, som visar utbildningen för olika kategorier av sjöbefäl.

Elevantalet i var och en av de fem navigationsskolorna åren 1931/32-1946/47 framgår av texttabell 15a, som emellertid endast omfattar den högre befälsutbildningen, varför det sammanlagda elevantalet är lägre än i tabell 58. Uppgifterna i texttabell 15a har hämtats ur SOU 1947:31, som också innehåller en fyllig historik över navigationsskoleväsendets utveckling under de 100 år som hade förflutit sedan 1841.

Slutligen meddelas i tabellerna 59-62 för Stockholm, Göteborg och Malmö sammandrag av mera detaljerad statistik som publicerats delvis i den ovannämnda av Traung redigerade minnesskriften, delvis i de statistiska årsböckerna för dessa städer. I dessa tabeller redovisas inte bara antalet inskrivna elever utan också avlagda examina. Samtliga examina omfattade skriftliga, muntliga och praktiska prov.

Vissa år var antalet examinerade högre än antalet inskrivna elever. Detta beror i en del fall på att extra examina hållits under året och i andra fall på att även privatister deltagit. Dessa har i varje fall medräknats i Stockholm före 1912 men däremot ej i exempelvis Kalmar. Se Traung, s 220 och 425 ff. Det kan tilläggas, att rätten att som privatist avlägga examen vid sjöbefälsskola inskränktes genom en år 1935 vidtagen ändring i navigationsskolestadgan. Därefter kunde endast östersjöskeppar- och maskinistexamen avläggas av elever från enskild undervisning. För att få avlägga övriga examina fordrades att man först genomgått vederbörande lärokurs vid sjöbefälsskola men av någon anledning inte avlagt godkänd examen. Som skäl för detta anfördes att så omfattande laborationsövningar ingick i undervisningen, att en examinand inte kunde antas ha tillägnat sig motsvarande erfarenhet efter enbart enskild undervisning.

I de fall då antalet examinerade var lägre än antalet inskrivna, beror detta inte enbart på kuggningar. En del elever kan ha flyttat till en annan klass under läsåret, t ex från styrmans- till skepparklass. Se 1943 års sjöbefälssakkunnigas betänkande SOU 1947:31, s 29 ff, där såväl avgångs- som kuggningsprocent

redovisas i fyra diagram för tiden 1929-1945. Procenttalen varierade starkt, men även om man bortser från krigsåren, var avgången anmärkningsvärt hög, vilket gav de sakkunniga anledning att påyrka skärpta inträdesfordringar.

Examensresultaten har från delvis andra utgångspunkter undersökts i en artikel av Leif Gouiedo i Svensk sjöfartstidning 1956, s 1725 f. Den avser enbart slutprövningen i sjökaptensklassen år 1933. Av 147 elever som deltog i slutprövningen vid de fem sjöbefälsskolorna godkändes 120 och underkändes 27, alltså drygt 18 procent. Av de 120 som godkänts var endast 67 verksamma som aktivt sjöbefäl 19 år senare varav hälften som fartygsbefälhavare och hälften som styrmän. Av de övriga var många anställda antingen i flottan eller inom lotsväsendet.

Antalet utexaminerade liksom det antal som avgått utan examen (tydligen ej enbart kuggade) redovisas också för några år i mitten av 1950-talet i Sjöbefälsutredningens betänkande (SOU 1958:33). Följande uppgifter om avgångsprocenten visar att den i varje fall från sjökaptensklassen var avsevärt lägre då än 1933.

	1954/55	1956/57
Sjökaptensklass	5,2	8,9
Styrmansklass	23,4	19,9
Nordsjöskepparklass	9,3	3,3
Östersjöskepparklass	16,1	9,3
Sjöingenjörsklass	11,1	12,6
Maskinteknikerklass	21,7	14,7
Maskinistklass	25,5	13,4

Sjöbefälsutredningen konstaterade också att levnadsåldern i de högre klasserna var jämförelsevis hög. Den genomsnittliga åldern var följande.

	1947/48	1956/57
Sjökaptensklass	26,6	26,2
Styrmansklass	26,0	25,4
Sjöingenjörsklass	28,1	26,2
Maskinteknikerklass	26,3	27,4

Sjöbefälsutredningen redogjorde i sitt betänkande (SOU 1958:33, s 24 ff) för utbildningsgången för fartygs- och maskinbefäl samt för inträdesfordringarna till utbildningen. Vid samtliga fem sjöbefälsskolor fanns vid denna tid både nautisk och maskinteknisk linje. Den maskintekniska linjen i Kalmar omfattade dock endast maskinistklass. Sjökaptens-, styrmans-, sjöingenjörs- och maskinteknikerklasserna omfattade vardera två terminer eller ett läsår. Östersjöskepparklassen omfattade 10 veckor, nordsjöskepparklassen 12 veckor och maskinistklassen 16 veckor. För vardera linjen fanns dessutom en icke obligatorisk förberedande klass om 17 veckor. Denna avsågs i första hand för elever som gått till sjöss efter folkskolan och inte kunnat ägna sig åt studier i större utsträckning än som krävdes för att bli godkänd vid inträdesprövningarna. (Av samtliga elever i styrmansklassen hade på 1930-talet i allmänhet mer än en femtedel avlagt real- eller högre examen. Se SOU 1947:31, s 38 ff.)

Vid sjöbefälsskolornas högre nautiska linje fanns (förutom förberedande klasser) 8 klassavdelningar för styrmans- och 6 för sjökaptenselever. Vid den högre maskintekniska linjen fanns (förutom förberedande klasser) 5 klassavdelningar för maskinteknikerelever och 5 för sjöingenjörselever. Den lägre nautiska linjen bestod av 5 klassavdelningar för östersjöskepparelever och 2 för nordsjöskepparelever och den lägre maskintekniska linjen av 8 klassavdelningar för maskinistelever, varav 7 dagkurser och 1 aftonkurs.

Enligt sjöbefälsskolestadgan och de av kommerskollegium år 1936 utfärdade bestämmelserna fordrades för inträde att vara svensk medborgare (endast i undantagsfall gavs dispens) och att ha tillräcklig syn- och hörselförmåga. Nautikerna måste också ha normalt färgsinne. För inträde på nautiska linjen fordrades i övrigt bl a följande. För förberedande klass sjötjänst på däck å fartyg om minst 30 bruttoton i östersjö- eller vidsträcktare fart ca 42 månader. För styrmansklass dels att ha fullgjort den sjötjänst som fordrades för inträde i förberedande klass, dels att vid prövning ha fått minst vitsordet godkänd i de ämnen som omfattades av undervisningen i förberedande klass. För inträde i sjökaptensklass fordrades bl a att ha avlagt styrmansexamen med godkända vitsord. För östersjö- och nordsjöskepparklasserna var fordringarna på sjötjänst och teoretiska kunskaper givetvis lägre.

För inträde på maskintekniska linjen krävdes bl a följande. För maskinistklassen fordrades dels praktik under minst 15 månader, varav minst 6 månader som eldare eller motorman å fartyg och minst 6 månader i mekanisk verkstad, dels vissa insikter i modersmål och matematik. För den förberedande klassen fordrades praktik under minst 36 månader, varav minst 12 månaders sjötjänst som eldare (motorman) i maskindrivet fartyg och minst 15 månader i mekanisk verkstad. För maskinteknikerklassen fordrades dels praktik motsvarande vad som fordrades för den förberedande klassen, dels teoretiska kunskaper motsvarande vad som inhämtades i denna. För inträde i sjöingenjörsklassen fordrades avlagd maskintekniker-examen med godkända vitsord.

Sjöbefälsutredningen framhöll, att denna examensordning med examen i varje särskild utbildningsetapp och inträdesprövning till närmast följande högre utbildning försvårade en följdriktig kursutveckling och minskade den effektiva studietiden. För att få till stånd en studiegång, som mera direkt syftade mot den högre utbildningen borde man minska antalet befälskategorier till två, vaktbefäl och högre befäl. Den förstnämnda kategorin skulle ersätta dels nordsjöskeppare och styrmän, dels maskinister och maskintekniker, medan den senare skulle omfatta sjökaptener och sjöingenjörer. Utbildningen borde uppläggas så att övergång från den lägre till den högre utbildningen underlättades. Utbildningen till sjökapten resp sjöingenjör skulle då bestå dels i en ettårig vaktbefälsklass (vaktstyrmans- resp vaktmaskinistklass), dels i en på denna baserad högre utbildning (sjökaptens- resp sjöingenjörskurs). Vaktbefälsklassen borde förutom på stadgad praktik baseras på sjuårig folkskola. I vaktbefälsklassen skulle inte någon examen avläggas, men för den högre utbildningen borde examen bibehållas, fastän i förenklad form.

Utredningen förordnade också en uppmjukning av de sedan 1935 gällande reglerna för privatistexamen, detta framför allt med tanke på den utbildning som vissa större rederier bedrev ombord på skolfartyg, en verksamhet med gamla traditioner, som började utvidgas vid den tid då utredningen avgav sitt betänkande. Om man bortser från de stora seglande elevskeppen var skolfartygen vanliga handelsfartyg i fraktfart på främmande farvatten. Befälseleverna fick där växelvis praktisk utbildning och teoretisk undervisning, som i vissa fall motsvarade den som bedrevs vid sjöbefälsskolorna. Kursplanerna var upplagda i samarbete med tillsynsmyndigheten, sålunda ursprungligen sjöfartsstyrelsen och sedemera SÖ. Utbildningen kunde i dessa fall leda fram till styrmans- eller maskinteknikerexamen, som avlades som privatistexamen vid någon sjöbefälsskola. Sedan årsskiftet 1957/58 bedrev två rederier, nämligen Transatlantic och Grängesbergsbolaget, sådan utbildning. Den tog två år i anspråk. Dessutom hade några rederier skolfartyg för kortare utbildning.

Sina förslag till en reformerad sjöbefälsutbildning motiverade de sakkunniga framför allt med att denna utbildning inte hade kunnat hålla jämna steg med sjöfartens och fartygsteknologiens utveckling. Övergången till större och snabbare fartyg och den alltmer avancerade utrustningen på såväl maskinsidan som i fråga om nautisk instrumentering hade ställt all större anspråk på sjöbefälets tekniska kunnande men också på dess administrativa och arbetsledande förmåga. Dessutom måste utbildningskapaciteten ökas, eftersom bristen på befäl var besvärande. Detta var till nackdel för sjöfartssäkerheten och försämrade konkurrenssituationen gentemot utlandet.

Sjöbefälsutredningens betänkande lades i huvudsak till grund för prop 1959:81, som bifölls av 1959 års riksdag. På grundval därav utfärdades en ny stadga för sjöbefälsskolorna (SFS 1959:425). De nya bestämmelserna avsåg utbildning för högre befäl, nämligen på nautiska linjen ettårig styrmans- och tvåårig sjökaptenskurs och på maskintekniska linjen ettårig maskintekniker- och tvåårig sjöingenjörskurs. Efter medgivande av Kungl. Maj:t kunde även annan nautisk eller maskinteknisk utbildning anordnas. Sålunda ordnades kurser för radiotelegrafister vid fyra av de fem sjöbefälsskolorna. Jfr texttabell 15b. År 1960 utfärdades en kungörelse angående lägre nautisk och maskinteknisk utbildning vid sjöbefälsskolorna (SFS 1960:488). Denna utbildning omfattade 16 veckors skepparkurs av 1:a klass och 10 veckors fartygsmekanikerkurs av 1:a klass.

På grund av befälsbristen dubblerades vissa kurser på 1960-talet. Jfr tabell 58. Av texttabell 15b framgår att en betydande del av eleverna vid kurserna för radiotelegrafister var kvinnor och att det också i enstaka fall hände att en kvinna utbildades till styrman eller sjökapten.

Sjöbefälsutbildningen omorganiserades i slutet av 1970-talet och inordnades i högskoleorganisationen den 1 juli 1980.

15.2 Sjömansskolor

Under 1930-talet begärdes i flera framställningar att Kungl. Maj:t skulle låta utreda möjligheterna att inrätta sjömansskolor. Bl a framhöll ABF och Svenska sjöfolksförbundet att många sjömän och fiskare på grund av lång bortovaro från hemmet hade svårt att utnyttja de tillfällen till allmänbildning och yrkesutbildning, som stod flertalet andra yrkesutövare till buds. Dessa synpunkter liksom yttranden av SÖ, lantbruksstyrelsen, kommerskollegium m fl refererades i direktiven för de sakkunniga som ecklesiastikministern tillkallade år 1937 för att utreda sjöfolkets bildningsfråga. De sakkunnigas arbete avbröts vid andra världskrigets utbrott, men år 1943 fick de bemyndigande att återuppta utredningen. Den slutfördes år 1945. Se SOU 1945:5.

I samband med att arbetet återupptogs fick de sakkunniga i uppdrag att beakta två framställningar, den ena från redareföreningen och fyra personalorganisationer inom sjöfarten och den andra från Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse. Där underströks att de modernare fartygens dyrbara och invecklade utrustning av hänsyn både till det investerade kapitalet och till säkerheten krävde dylik bemanning. Det var därför angeläget att yrkeskurser för sjöfolk av manskapsgrad anordnades vid yrkesskolorna, företrädesvis i de större hamnstäderna.

De sakkunniga påpekade, att behovet av yrkesutbildning för sjöfolk av manskapsgrad redan år 1943 underströks av riksdagen i anslutning till beslutet att inrätta KÖY. De erinrade också om att Kungl. Maj:t i januari 1945 medgav att Göteborgs stads skolor för yrkesundervisning skulle få anordna utbildningskurser för däcks- och maskinpersonal av manskapsgrad med statsunderstöd enligt de grunder som gällde för kommunala yrkesskolor. - För skeppskockar fanns sedan länge utbildning vid flera centrala verkstadsskolor.

De sakkunniga föreslog att utbildningen för däcks- och maskinpersonal samt skeppskockar skulle sammanföras till särskilda sjömansskolor. En fullständig sjömansskola borde varje år kunna utbilda 228 elever, varav 90 på däckslinjen, 90 på maskinlinjen och 48 på kökslinjen. De räknade med att fyra sådana skolor skulle visa sig erforderliga med en sammanlagd utbildningskapacitet av drygt 900 elever årligen.

Förslaget lades i huvudsak till grund för prop 1946:8. Departementschefen ansåg dock att det inte var lämpligt att i förväg fastlåsa organisationen inom en begränsad yttre ram. Det borde ankomma på Kungl. Maj:t att avgöra, på vilka orter och till vilket antal sjömansskolor borde komma till stånd. Riksdagen framställde ingen erinran mot detta uttalande. I SFS 1946:419 fastställdes, att utbildningen vid sjömansskolorna tills vidare skulle ske på tre olika utbildningslinjer, en för däcks-, en för maskin- och en för kökspersonal. Utbildningstidens längd skulle för lägre kurs vara omkring 12 och för högre kurs omkring 8 veckor, dvs sammanlagt 5 månader. För kökspersonal ordandes dessutom en nybörjarkurs om 34 veckor. Dessa bestämmelser var i kraft till 1955, då yrkesskolstadgan (SFS 1955:503) och kungörelsen om statsbidrag till yrkesskolorna (SFS 1955:504) kom att gälla även för sjömansskolorna.

Tabell 63 visar att verksamheten inte fick så stor omfattning som de sakkunniga räknat med och att de olika skolorna fick helt olika kapacitet. Enligt 1954 års statsverksproposition var utbildningskapaciteten i de då befintliga tre sjömansskolorna högst 216 elever årligen, varav 132 i Göteborg, 72 i Kalmar och 12 i Helsingborg. Göteborg hade 2 avdelningar på däcks-, 2 på maskin- och 1 på kökslinjen och Kalmar hade en avdelning på var och en av dessa tre linjer, medan Helsingborg endast hade en avdelning för skeppskockar. (Den kurs för skeppskockar i Visby, som redovisas i texttabell 15c, var en omskolningskurs för arbetslösa.) Vid en jämförelse med nedannämnda uppgifter för år 1954 i tabell 63 och texttabell 15c bör man observera, att tabell 63 endast redovisar antalet elever i oktober 1954 och att de elever inte ingår, som endast tillhört kurser tidigare under året. Även texttabellens uppgifter om hela antalet utexaminerade visar emellertid att dessa var betydligt färre i Göteborg och Kalmar än den i statsverkspropositionen angivna kapaciteten.

	Elever i okt 1954	Examinerade år 1954	Kapacitet år 1954
Göteborg	48	79	132
Kalmar	37	55	72
Helsingborg	12	12	12
Summa	97	146	216

Vid 1954 års riksdag utspann sig livliga debatter om sjömansskolorna i båda kamrarna. Styrelsen för Göteborgs stads skolor för yrkesundervisning önskade utvidga sjömansskolan och förlägga den jämte elevinternat till den fyrmastade barken Viking, som staden förvärvat något år tidigare, och ansökte därför om medel bl a för erforderlig ombyggnad. Exklesiastikministern förklarade emellertid i statsverkspropositionen att han endast kunde tillstyrka ansökan om bidrag till undervisningsmateriel och inventarier men inte till ombyggnadskostnader. Motioner väcktes då i båda kamrarna (I:176 och II:225) med hemställan att riksdagen skulle bifalla framställningen om statsbidrag för ombyggnad av barken Viking till sjömansskola.

Motionärerna framhöll att det förslag om ca 900 utbildningsplatser, som framlades år 1945, endast ansågs motsvara en fjärdedel av behovet. Ändå hade de skolor som fanns år 1954 knappt mer än 200 elevplatser. Denna eftersläpning i tillväxt var allvarlig, eftersom den svenska handelsflottan sedan 1945 praktiskt taget fördubblats i fråga både om tonnage och antalet ombordanställda. Den svenska handelsflottans intäkter motsvarade ungefär 10 procent av Sveriges hela samlade export, och sjöfartsnettot utgjorde allstå ett utomordentligt värdefullt tillskott till betalningsbalansen. Motionärerna underströk också sjömansutbildningens betydelse ur säkerhetssynpunkt, både när det gällde fartyg och människoliv.

Sjömansskolan i Göteborg var i trängande behov av utvidgade och förbättrade lokaler. Därtill kom att eleverna hade svårt att få bostäder till rimliga priser. Genom en viss ombyggnad av Viking skulle man få tillräckliga lokaler såväl för lektioner och övningar som för elevinternat, och detta på kortare tid och för lägre kostnader än för en landbaserad skola.

Förslaget att inrätta en internatskola för sjömän ombord på Viking hade livligt tillstyrkts av KÖY, kommerskollegium, redarefföreningen och de olika ombordanställdas organisationer. Kommerskollegium framhöll att detta inte i första hand var därför att skolan på

kortast möjliga tid kunde komma till stånd utan huvudsakligen därför att "en sluten internatskola ombord å ett fartyg enligt kollegii mening ur utbildningssynpunkt måste anses äga så stora företräden framför en vanlig yrkesskola för sjömän med undervisningslokaler i en byggnad i land, att den utan tvekan bör föredragas... På grund av sjömansyrkets särpräglade natur och de egenartade arbets- och levnadsförhållanden som råda till sjöss är det mer än i något annat civilt yrke av vikt att aspiranterna från början bliva ordentligt införda i yrkets förutsättningar och krav". Kommerskollegium underströk den slutna internatskolans betydelse som den enda fullt rationella formen för en yrkesskola för sjöfolk, framhöll särskilt den särskilda fördel, som Viking under rådande förhållanden erbjöd och tillade: "Denna fördel finner kollegium vara så betydande, att kollegium icke skulle tveka att förorda en skola ombord å det för ändamålet ytterst väl lämpade fartyget, även om kostnaden härför skulle väsentligt överstiga kostnaden för en landbaserad skola".

Sveriges redareförening ansåg i sitt yttrande, att så starka skäl talade för Viking-projektet, att man utlovade ett bidrag på 250 000 kronor om skolan förlades ombord, men om den inte blev förlagd till Viking skulle man inte lämna något bidrag.

Före utskottsbehandlingen besökte vederbörande utskottsavdelning Göteborg för att inhämta ytterligare upplysningar. Resultatet blev att utskottet yrkade på bifall till motionerna. Utlåtandet var emellertid inte enhälligt. Flera reservanter yrkade på uppskov med ställningstagandet och ett par yrkade på avslag. De synnerligen livliga debatterna i kamrarna slutade med att första kammaren biföll utskottets förslag, dvs motionerna, medan andra kammaren biföll yrkandet om uppskov. Vid gemensam votering segrade emellertid utskottsmajoriteten, och riksdagen beslöt alltså, att sjömansskolan i Göteborg skulle förläggas till Viking. Vid besök i Göteborg något år senare kunde representanter för utskottet erfara, att såväl utbildning som internat fungerade till allmän belåtenhet. Av tabell 63 att döma dröjde det dock några år innan elevtillväxten tog fart.

Tabell 63 visar att elevantalet fördubblades mellan 1955 och 1956, dvs sedan 1955 års riksdag fattat beslut om kraftigt höjda statsbidrag till yrkesskolorna och sedan det genom SFS 1955:504 hade fastslagits, att de nya bestämmelserna även gällde sjömansskolorna. Se ovan. Vid en jämförelse mellan tabellerna 63 och 64 kan det förefalla, som om elevantalet minskades från 1959 till 1960. Uppgifterna, som hämtats ur olika källor med olika redovisningsprinciper är emellertid inte direkt jämförbara. Dels omfattar tabell 64 endast heltidskurser för däcks-och maskinpersonal, dels ingår endast kurser som pågick den 15 oktober, medan tabell 63 avser kurser som påbörjades under hela senare hälften av oktober och även omfattar utbildning av skeppskockar och fartygselektriker vid kortare eller längre kurser.

I slutet av 1950-talet var undervisningstiden vid sjömansskolornas linjer för däcks- och maskinpersonal 20 veckor, uppdelade på en lägre kurs om 12 veckor och en högre kurs om 8 veckor. Dessa kurser lästes normalt i en följd. För däckseleverna var huvudämnena fartygslära, navigation, sjömansarbeten med materialvård, båtövningar, signalering och yrkesräkning, medan maskineleverna främst arbetade med maskinlära, elektroteknik, praktiska arbeten med materialvård, båtkunskap och yrkesräkning. Kurserna för skeppskockar omfattade ca 42 veckor med praktisk och teoretisk utbildning av betydelse för yrket. I Stockholm omfattade kurserna för skeppskockar dock endast en termin. Utbildningen för fartygselektriker i Göteborg omfattade en grundläggande kurs om 20-22 veckor och en lika lång fortbildningskurs. Se texttabell 15c.

Sjömansutbildningen ingår sedan den 1 juli 1971 bland gymnasieskolans specialkurser.

Texttabell 15c SJÖMANSSKOLOR: EXAMINERADE EFTER SKOLA OCH UTBILDNING 1952-1957

Skola och utbildning	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Göteborg						
Däcksmanskap	37	38	30	35	29	25
Maskinmanskap	46	45	41	39	29	37
Skeppskockar	-	10	8	8	7	10
Fartygselektriker						
grundkurs	-	-	-	-	-	28
fortsättningskurs	-	-	-	-	-	14
Summa	83	93	79	82	65	114
Kalmar						
Däcksmanskap	14	17	18	15	15	19
Maskinmanskap	18	27	29	20	23	19
Skeppskockar	12	9	8	12	10	7
Summa	44	53	55	47	48	45
Hälsingborg						
Skeppskockar	14	11	12	12	9	11
Visby						
Däcksmanskap	-	-	-	19	15	20
Maskinmanskap	-	-	-	-	20	20
Skeppskockar	-	-	27	24	21	23
Summa	-	-	27	43	56	63
Stockholm						
Däcksmanskap	-	-	-	-	23	42
Maskinmanskap	-	-	-	-	25	46
Skeppskockar	-	-	-	-	24	29
Summa	-	-	-	-	72	117
Malmö						
Maskinmanskap	-	-	-	-	-	9
Totalsumma	141	157	173	184	250	359
därav däcksmanskap	51	55	48	69	82	106
maskinmanskap	64	72	70	59	97	131
skeppskockar	26	30	55	56	71	80
fartygselektriker	-	-	-	-	-	42

Källa: SOU 1958:33

16 Annan yrkesutbildning

De föregående kapitlen i denna rapport behandlar inte på långt när all yrkesutbildning. Som framgår av kap 0.2 har avsikten varit att redovisa den skolmässiga yrkesutbildningen. Således ingår å ena sidan ej utbildningen på högskolenivå, å andra sidan ej den utbildning som förvärvas i anslutning till det dagliga arbetet i hem eller näringsliv. Därtill kommer att tillgången på statistik i många fall är begränsad eller rent av obefintlig. I detta avslutande kapitel redovisas endast utbildningen för polispersonal och i viss mån för brandpersonal.

16.1 Utbildning av polispersonal

Före år 1925 fanns inte någon för polisväsendet i dess helhet avsedd offentlig institution för utbildning av polismän. För polismän på landsbygden fanns i regel ingen teoretisk utbildning. I städerna fick polismännen ofta sådan utbildning genom att vederbörande polisbefäl meddelade viss undervisning företrädesvis i författningar som angick polisväsendet. Vid poliskårerna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Helsingborg fanns särskilda för kårerna anordnade kurser.

Bland polismännen själva kändes det som en allvarlig brist att det inte fanns någon ordnad utbildning. Svenska polisförbundet förklarade vid sitt konstituerande möte år 1903 att frågan om att inrätta yrkesskolor för poliser var ett av förbundets viktigaste uppgifter. År 1910 gjorde förbundet en framställning till Kungl. Maj:t i ärendet, men denna framställning föranledde ingen åtgärd. Samma år grundade emellertid polismästaren i Uppsala efter samråd med polisförbundet en polisskola såsom enskilt företag. Den stod öppen för varje i tjänst varande polisman samt envar annan som var känd för redbarhet och hade nödig underbyggnad för att kunna tillgodogöra sig undervisningen. Skolan hade en lägre och en högre kurs, vardera omfattande nio veckor. Den fick sedermera anslag från polisförbundet, Uppsala stad och staten. Stor vikt lades vid att undervisningen skulle hålla jämna steg med teknikens utveckling. Se SOU 1938:1 och 1952:30. Skolan nedlades år 1924.

Denna skola som anordnats efter utländskt mönster, var ensam i sitt slag till år 1917, då Stockholms stadsfullmäktige beviljade anslag till en kommunal polisskola, som främst var avsedd för Stockholms poliskår. I samband med 1925 års polislagstiftning övertog staten kostnaderna och utfärdade reglemente för polisskolan i Stockholm. Se SFS 1925:227. I dessa första paragraf stadgades att en av staten bekostad polisskola skulle finnas vid Stockholms polisverk med teoretisk och praktisk utbildning för polistjänst. Skolan var alltså fortfarande en avdelning av Stockholms polisverk, men den stod öppen för alla polismän i riket. Undervisningen skulle ej blott meddela kunskaper och färdigheter utan också "utveckla de karaktärsegenskaper samt den stadga och värdighet i uppförande, som äro nödvändiga för en polisman". (Motsvarande uttryck ingår också i senare utfärdade bestämmelser för polisskolan.) Skolan skulle omfatta en lägre och en högre klass. Dess angelägenheter skulle ledas av en styrelse bestående av polismästaren i Stockholm samt två av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Den lägre klassen skulle vara uppdelad på tre avdelningar med högst 20 elever i varje avdelning, medan den högre klassen skulle ha två avdelningar med högst 15 elever i varje. Lästerminen omfattade i lägre klassen 20 och i högre klassen 19 arbetsveckor. I båda klasserna skulle två kurser anordnas varje år. -Dessa bestämmelser ändrades delvis i SFS 1932:185, där terminernas längd i båda klasserna fastställdes till 21 arbetsveckor, och där det bestämdes att antalet avdelningar skulle bero på storleken av det beviljade statsanslaget.

Antalet inträdessökande till polisskolans lägre kurs var redan från början så stort att endast de sökande som redan var anställda vid polisväsendet kunde komma in. Fordringarna för att anställas som extra konstapen i stad angavs i lokala instruktioner och avsåg i allmänhet viss högsta ålder, gott hälsotillstånd, för polistjänst lämplig kroppsbyggnad och viss skolbildning, exempelvis furirskola, 4 klasser i allmänt läroverk eller 6 månaders kurs vid folkhögskola. I den högre kursen kunde envar som innehade ordinarie polismansbefattning vinna inträde.

En motsvarighet till den av Stockholms stad inrättade polisskolan fanns sedan år 1929 i Göteborg. Den hade ett av Kungl. Maj:t fastställt reglement (SFS 1928:171), en av Kungl Maj:t utsedd inspektor och från 1936 statsbidrag. Detta utgick under förutsättning av att skolan hade minst 40 elever, varav åtminstone 10 från annan ort än Göteborg. Enligt

Texttabell 16a POLISSYSTRAR EFTER FÖREGÅENDE UTBILDNING OCH TJÄNSTGÖRINGSORT DEN 1 APRIL 1943

Utbildning	Stock-holm	Göte-borg	Malmö	Norr-köping	Helsing-borg	Borås	Västerås	Kristian-stad	Summa
Skolutbildning									
Studentexamen	1	3	-	-	-	-	-	-	4
Normalskolekompetens	8	1	3	-	1	1	-	1	15
Realexamen el likn	3	1	-	1	-	-	-	-	5
Sjukvårdsutbildning									
Sjuksköterskeexamen	13[1]	1	2	1	1	-	-	-	18
Sjukvårdskurs	-	2	1	-	-	1	-	1	5
Social utbildning									
Utb vid socialinstitutet	1	1	-	-	-	1	-	-	3
Annan social utb	-	1	1	-	-	-	-	1	3
Antal befattningar	13	5	3	1	1	1	1[2]	1	.

1) 11 hade dessutom utbildning i sinnessjukvård och 1 i barnavård.
2) Ingen annan utbildning än handelsutbildning, kontorskurs och samaritkurs.

Källa: SOU 1944:53

Texttabell 16b POLISUTBILDNING: ELEVERNAS ÅLDER I OLIKA KURSER LÄSÅRET 1965/66

Levnadsålder vid kursens början	Kurs			Samtliga
	Konstapelsklass	Assistentklass	Kommissarieklass	
- 19	47	-	-	47
20 - 24	597	-	-	597
25 - 29	87	11	-	98
30 - 34	9	108	-	117
35 - 39	3	66	-	69
40 - 44	-	18	1	19
45 - 49	-	1	31	32
50 - 54	-	-	23	23
55 - 59	-	-	8	8
60 -	-	-	2	2
Samtliga	743	204	65	1 012

Källa: Redogörelse för polisskolan läsåret 1965/66

reglementet skulle skolan i Göteborg meddela teoretisk och praktisk utbildning av minst samma omfattning som den vilken meddelades i den lägre klassen vid polisskolan i Stockholm.

Vid sidan av polisskolorna i Stockholm och Göteborg anordnade statsmakterna åren 1934–1946 kurser för att utbilda militärunderbefäl för polisverksamhet. Dessa kurser tillkom inte i första hand för att tillgodose polispersonalens behov av teoretisk utbildning eller polisdistriktens önskan att ha tillgång till polisskoleutbildad personal utan för att underlätta det stamanställda underbefälets övergång till civil verksamhet. Vid mitten av 1930-talet utbildades årligen omkring 75 personer vid kurser om ca 5 månader, men senare minskades elevantalet. Under kurstiden tillhörde eleverna krigsmakten.

Polisskolan i Stockholm förstatligades genom beslut av 1938 års riksdag. Se prop 1938:219 och SFS 1938:521. Från och med den 1 juli 1938 kallades den statens polisskola och sorterade direkt under socialdepartementet (senare inrikesdepartementet). Undervisningen utökades väsentligt. Den omfattade nu en första klass (konstapelsklassen), en andra klass (överkonstapelsklassen) och en tredje klass (kommissarieklassen). Därjämte anordnades särskilda kurser för polischefer och om behov förelåg för polissystrar.

År 1948 utfärdades en ny stadga för statens polisskola (SFS 1948:802), där polischefskursen räknades som en fjärde klass. Genom denna stadga fick polissystrar tillträde till konstapelsklassen från den 1 januari 1949.

Från och med budgetåret 1950/51 förlades två avdelningar av konstapelsklassen till Malmö. Detta berodde inte enbart på lokalbrist i Stockholm utan var också en avsiktlig decentralisering av den lägre polisutbildningen. Från och med 1951/52 förstatligades polisskolan i Göteborg. Den fick samma organisation och ställning som polisskolan i Malmö. I samband därmed ändrades delar av stadgan. Se SFS 1951:573, där filialskolorna kallas avdelningsskolor i motsats mot huvudskolan i Stockholm.

Behovet av ökad polisutbildning gjorde sig mer och mer gällande, dels därför att poliskårens numerär växte, dels därför att kraven på polismännens kunnande ökades. Enligt 1948 års polisutbildningskommittés betänkande Rekrytering och utbildning av polispersonal (SOU 1952:30, s 20) växte antalet polismän i riket från omkr 5 700 år 1910 till 7 100 år 1942, drygt 7 700 år 1949 och 8 300 år 1950. Av dessa uppgavs antalet befälspersoner vara omkr 700 år 1942, 950 år 1949 och 1 040 år 1950. Jfr tabell 65.

Enligt samma källa var elevantalet följande i polisskolan i Stockholm resp statens polisskola.

År resp läsår	Lägre klass resp konstapelsklass	Högre klass resp överkonstapelsklass	Summa
1926	112	60	172
1937	198	80	278
1938/39	252	98	350
1945/46	377	116	493
1951/52	437	259	696

I den kommissarieklass som inrättades genom 1938 års stadga för statens polisskola förekom undervisning från och med 1940/41, i regel en gång per läsår. Elevantalet varierade mellan 21 och 28. Polischefskurser anordnades 1938/39 och därefter varje läsår från och med 1941/42. I dessa kurser undervisades minst 19 och högst 29 elever. Vid två tillfällen, 1944 och 1948, anordnades kurser för polissystrar med 21 resp 16 elever. Eftersom deras arbetsuppgifter till en början avsåg polisverksamhet bland kvinnor och barn hade de första polissystrarna i regel utbildning för både sjuk- och socialvård. Se texttabell 16 a. Som ovan nämnts fick de från den 1 januari 1949 tillträde till konstapelsklassen. I mars 1951 utexaminerades även tre polissystrar från överkonstapelsklassen. Se SOU 1952:30, s 18 och 36 ff, SOU 1958:34, s 73 f samt SOU 1965:53, s 68 f.

Den kvinnliga polispersonalens utbildning och arbetsuppgifter behandlades särskilt ingående av polisverksamhetsutredningen i dess betänkande Socialpolis och kvinnlig polis (SOU 1958:34). Utredningen ansåg att kvinnor borde anlitas för polistjänst i större omfattning än dittills, i synnerhet i kriminalpolistjänst, där de borde ha samma tjänstgöring som manlig personal. I praktiken torde de dock i första hand tilldelas ärenden som gällde kvinnor och barn. Inom ordningstjänsten ansåg kommittén dem särskilt lämpade för utredningar. I brottsförebyggnade verksamhet fanns ett speciellt behov av kvinnlig personal, varför ökad rekrytering av kvinnor till polistjänst var erforderlig. Män och kvinnor borde ha samma utbildning, bortsett från att kvinnorna borde praktisera på sjukhus under den del av utbildningstiden, då männen hade militärövningar.

Även 1962 års polisutbildningskommitté ansåg att innehållet i grundutbildningen borde vara lika för män och kvinnor. Se SOU 1965:53. En komplikation var dock att den fysiska träningen borde göras åtskild. Därför borde samtliga vid ett visst rekryteringstillfälle antagna kvinnliga aspiranter oavsett vilket rekryteringsområde de tillhörde genomgå sin grundutbildning vid huvudskolan.

Tabell 66 visar att 3 290 elever genomgick konstapelsklassen under åren 1941–1950, och att av dessa omkring hälften hade militär bakgrund, vanligen furirskola. Tabellen är grundad på uppgifter från 1948 års polisutbild-

ningskommitté, som föreslog en genomgripande omläggning av polispersonalens rekrytering och utbildning. Så länge rekryteringen handlades lokalt av polischeferna fanns risk för att även mindre kvalificerade personer i en del fall bereddes tillträde till polisbanan. Anställning som extra polisman kunde ofta vinnas utan föregående praktisk och teoretisk utbildning och utan att lämpligheten som polisman hade prövats. I allmänhet dröjde det mellan ett och två år från första anställning inom polisväsendet innan den som antagits som extra polisman kunde vinna inträde i konstapelsklassen. Under denna väntetid arbetade han sålunda utan att ha fått ubildning för sina uppgifter.

För att råda bot på dessa förhållanden föreslog kommittén att sökande till polisbanan skulle antagas av särskilda rekryteringsnämnder en gång om året. Utbildningen skulle påbörjas med en lägre aspirantkurs om 10 veckor, varpå skulle följa 20 veckors utbildningstjänstgöring och 20 veckors högre polisaspirantkurs vid polisskolan. Detta skulle ge samma behörighet som konstapelsklassen. Under utbildningen skulle eleverna få visst dagarvode m m.

Kommitténs förslag behandlades i prop 1954:175. Departementschefen ansåg att förslagen om rekrytering och grundläggande utbildning innebar en i många stycken tilltalande lösning. Bl a borde rekryteringsnämnder inrättas. I de största städerna borde polismästaren och i övrigt resp landsfogde ingå i dessa. Han ville dock inte förorda ett system som innebar antagning vid en enda tidpunkt under året eftersom lämpliga aspiranter under övriga delar av året kunde lockas till andra delar av arbetsmarknaden. Han ville inte heller förlänga utbildningstiden vilket skulle göra det svårt att som dittills ha kurser i konstapelsklassen både under vår och höst. Utbildningskapaciteten måste ökas och polisaspiranterna komma in i konstapelsklassen, så snart deras lämplighet hade prövats.

I prop 1954:175 föreslogs, att utbildning i konstapelsklassen skulle ske vid 25 avdelningar för minst 600 elever och överkonstapelsklassen vid 12 avdelningar för 300 elever, i båda fallen med en ytterligare ökning de närmaste budgetåren. I kommissarie- och polischefsklasserna beräknades i regel en avdelning per år med möjlighet till fördubbling vid behov. Decentraliseringen skulle fortsätta och avdelningsskolor inrättas på flera nya orter.

Riksdagen biföll propositionen, och en ny stadga utfärdades (SFS 1954:511), enligt vilken utbildning i statens polisskola skulle ske vid huvudskolan i Stockholm och vid avdelningsskolor till det antal och på de platser Kungl. Maj:t bestämde. Såväl vid huvudskolan som vid avdelningsskolorna skulle meddelas grundläggande undervisning i konstapelsklass och dessutom anordnas vissa fortbildningskurser. Vid huvudskolan skulle förutom i konstapelsklass undervisas i assistentklass (dvs den förutvarande överkonstapelsklassen), kommissarieklass och polischefskurs och dessutom i vissa specialkurser rörande exempelvis brandorsaks- och brottsplatsundersökningar, förmögenhets- och gäldenärsbrott, socialpolislära och trafiksäkerhet. Se tabell 67.

Den stadga för polisskolan som utfärdades 1954 var med smärre ändringar i kraft till 1964. Under dessa tio år genomfördes emellertid flera olika utredningar rörande polisväsendet, som också berörde polisutbildningen. Dessa omnämns i SOU 1965:53, s 20. Åtskilliga av de förslag som framlades av dessa utredningar, realiserades utan att stadgan behövde ändras.

Den 30 juni 1961 utfärdade emellertid Kungl. Maj:t nya anvisningar för rekrytering och grundläggande utbildning av polispersonal. De innebar att konstapelsutbildningen från den 1 januari 1962 omfattade två huvudskeden, nämligen en grundläggande utbildning, som påbörjades så snart som möjligt efter anställningsdagen och en huvudkurs, benämnd konstapelsklassen. Den grundläggande utbildningen bestod av dels en 8 veckors grundläggande teoretisk kurs förlagd till polisskolan, dels en grundläggande praktisk utbildning vid viss kår inom det rekryteringsområde, där aspiranten vunnit anställning. Längden av denna praktiska utbildning borde i regel inte understiga 3 månader. Därefter följde genomgång av huvudkursen, dvs konstapelsklassen vid polisskolan under ca 21 veckor.

År 1962 beslöt riksdagen i princip att polis-, åklagar- och exekutionsväsendet skulle förstatligas den 1 januari 1965. (Se prop 1962:148.) I beslutet ingick bl a att en rikspolisstyrelse skulle inrättas. Denna skulle träda i funktion den 1 juli 1964 för att medverka vid genomförandet.

Med bifall till prop 1964:100 beslöt riksdagen bl a att utbildningsfrågorna för polispersonalen skulle handläggas inom rikspolisstyrelsen. I anslutning härtill beslöts att statens polisskola skulle inordnas i styrelsen. I instruktionen för rikspolisstyrelsen (SFS 1964:403) angavs att styrelsen skulle svara för teoretisk och praktisk utbildning vid polisskolan med avdelningsskolor. Därigenom upphävdes SFS 1954:511.

Enligt SOU 1965:53 fanns vid denna tid förutom huvudskolan, som år 1965 flyttade från Stockholm till Solna, avdelningsskolor i Göteborg, Malmö, Norrköping, Örebro, Gävle och Luleå samt en tillfälligt anordnad skola i Karlstad. Jfr tabell 68. Undervisning i konstapelsklassen anordnades i regel två gånger om året med början omkring den 15 februari och den 15 augusti. På grund av intensifierad rekrytering

till polisyrket anordnades dessutom extra kurser under andra delar av året.

Undervisningen i assistentklassen, som var centraliserad till huvudskolan, omfattade ca 28 veckor. Den anordnades en gång om året med början omkring den 1 oktober.

Vid huvudskolan anordnades även en gång om året en 15 veckors kommissarieklass med början omkring den 15 februari och en 22 veckors polischefskurs med början omkring den 1 september.

Texttabell 16b visar åldersfördelningen bland polisskolans kursdeltagare läsåret 1965/66. I konstapelsklassen var det övervägande antalet mellan 20 och 30 år och i assistentklassen mellan 30 och 40 år, medan de som tillhörde kommissarieklassen i flertalet fall var mellan 45 och 55 år.

Huvudskolan och avdelningsskolorna, som i SFS 1970:343 har den gemensamma benämningen polisskolorna, ombildades från den 1 september 1979 till en polishögskola. Se SFS 1979:710. Den var fortfarande inordnad i rikspolisstyrelsen, som sedan 1 juli 1966 sorterade under justitiedepartementet. Förändringen var sålunda inte ett led i 1977 års högskolereform.

16.2 Utbildning av brandpersonal

År 1874 utfärdades en brandstadga för städerna och vissa andra samhällen. Först sjuttio år senare utfärdades bestämmelser för samtliga borgerliga primärkommuner. Brandlagen (SFS 1944:521) innehöll grundläggande bestämmelser om kommuners och enskildas skyldigheter med avseende på brandförsvaret. Brandstadgan (SFS 1944:522) innehöll kompletterande bestämmelser. Den var uppdelad på tre avdelningar, av vilka den första innehöll bestämmelser för stad och den andra för landsbygd, medan den tredje innehöll allmänna bestämmelser som var gemensamma för stad och landsbygd. De avsåg bl a åtgärder för att förebygga eller släcka skogsbrand. För varje kommun skulle finnas en av länsstyrelsen fastställd brandordning.

Enligt brandlagen skulle brandstyrkan i stad utgöras antingen av heltidsanställd personal (yrkesbrandkår) eller av personer som förbundit sig att vid sidan av annan sysselsättning fullgöra brandtjänst (borgarbrandkår). I annan kommun än stad skulle finnas antingen borgarbrandkår eller brandkår under ledning av enskild sammanslutning eller enskilt företag (frivillig brandkår).

År 1940 föreslog Svenska brandskyddsföreningen, Svenska brandkårernas riksförbund och Svenska kommunalarbetareförbundet i en skrivelse till Kungl. Maj:t att en statlig brandskola skulle inrättas och att särskilda kompetensföreskrifter skulle stadgas för vissa kategorier av brandkårspersonal. Framställningen ledde till att tre sakkunniga tillkallades, vilka antog namnet brandskoleutredningen. Se SOU 1941:11. De sakkunnigas förslag om en statlig brandskola upptogs i prop 1941:220, vilken bifölls av riksdagen. I fråga om kompetensföreskrifter för brandkårspersonal ville departementschefen däremot avvakta vad 1941 års brandförsvarsutredning ämnade föreslå vid sin revision av brandstadgan.

I enlighet med riksdagens beslut inrättades statens brandskola från den 1 juli 1941. Den första stadgan utfärdades ett halvt år senare. Se SFS 1942:21. Skolans ändamål var i första hand att utbilda olika kategorier av brandpersonal men den skulle också ordna mästar- och gesällkurser för skorstensfejarpersonal, eftersom även deras verksamhet var av betydelse för brandförsvaret. På grund av det statsfinansiella läget fick skolan en delvis provisorisk organisation. Den inrymdes sålunda inte i egen brandstation och förfogade inte över egen brandmateriel. I stället träffades överenskommelse med Stockholms stad att skolan mot ersättning och i begränsad omfattning skulle få utnyttja Stockholms brandkårs stationsgårdar och materiel. Erforderliga undervisningslokaler förhyrdes i lämplig fastighet.

Utbildningen bedrevs dels i form av teoretisk undervisning och dels som praktisk tjänstgöring vid yrkesbrandkår. Utbildningen omfattade föreläsningar och lektioner samt demonstrationer och övningar. Olika kurser ordnades för brandchefer, brandmästare och brandförmän vid (1) större yrkesbrandkårer, (2) borgarbrandkårer eller mindre yrkesbrandkårer och (3) frivilliga brandkårer. Dessutom ordnades kurser för industribrandchefer och, som ovan nämnts, mästar- och gesällkurser för skorstensfejarpersonal. Kursplaner och inträdesfordringar anpassades efter de kompetensföreskrifter som efterhand intogs i brandstadgan.

För inträde i utbildningskurserna för personal vid större yrkesbrandkårer krävdes relativt långvarig anställning vid sådan brandkår. I fråga om teoretisk förutbildning krävdes för deltagare i brandmästar- och brandförmanskurser endast folkskolekunskaper, men för deltagare i brandchefskurs i princip studentexamen. Längden på kurserna varierade efter utbildningens art. Den mest omfattande var kursen för brandchef för yrkesbrandkår. Den tog ca 1,5 år i anspråk och indelades i fem olika perioder med växling mellan teoretisk och praktisk utbildning.

Uppgifter om elevantalet har inte publicerats, men 1954 års brandlagsrevision har i sitt betänkande (SOU 1960:34) lämnat några uppgifter om yrkesbrandkårernas antal och personal. År 1954 fanns 62 yrkesbrandkårer och tre år senare 67. I följande uppgifter avser brandbefäl såväl brandchefer som brandmästare och brandförmän. Det kan tilläggas att den stora gruppen brandmän inte utbildats vid brandskolan utan endast inom sin brandkår.

Personalgrupp	Antal befattningshavare		
	1945	1954	1957
Brandmän	1 023	1 558	1 651
Brandbefäl	374	532	574
Andra heltids-anställda	73	123	125
Summa	1 470	2 213	2 350

Den år 1942 utfärdade stadgan för statens brandskola gällde med smärre ändringar till 1963, då den ersattes av en ny stadga (SFS 1963:337), som två år senare ersattes av SFS 1965:854. I båda dessa upptas även kurser för brandmän. Enligt 1963 års stadga skulle undervisningen för heltidsanställd brandpersonal omfatta:

a) brandingenjörsklass
b) brandmästarklass
c) brandförmansklass
d) brandmannaklass

Dessutom skulle kurser ordnas för deltidsanställt brandbefäl, för skorstensfejarmästare och gesäller m m.

1965 års stadga upphörde att gälla år 1974, då statens brandnämnd inrättades. Se SFS 1974:408. Statens brandnämnd hade till uppgift att som central förvaltningsmyndighet utöva tillsyn över brandförsvaret, men den skulle dessutom i anslutning till brandstadgans kompetensföreskrifter meddela utbildning för brandpersonal och skorstensfejare. Därmed upphörde statens brandskola. Den hade ursprungligen tillhört kommunikationsdepartementet och därefter under större delen av sin verksamhet inrikesdepartementet för att de sista åren sortera under det nya kommundepartementet.

Summary

0 Introduction

The concept of vocational education has proved difficult to define. In 1966 a Government Commission attempted such a definition, stating that the goal of vocational education is to train and prepare people for work by means of which they can earn a living. The Commission also pointed out, however, that a definition along these lines cannot be used to distinguish vocational training from other branches of education. Modern vocational education has burst all traditional bounds, both vertically and horizontally. It can be found at all levels and in all fields.

In view of the above, the contents of the present report will be determined not by any definition of vocational education or training as such, but by certain practical considerations.

The report represents one stage in the preparation of part 4 of the Historical Statistics of Sweden, which is concerned with Swedish education statistics. Two related reports have already been published, namely Pupils in Compulsory Schools in Sweden 1847-1962, and Pupils in Secondary Schools in Sweden 1864-1970. Both reports include some data on the vocational training provided within the general school system. Later, the National Central Bureau of Statistics, from 1 January 1983 Statistics Sweden (SCB), also hopes to publish further reports, for instance on teachers and teachers' training, universities, and other institutes of higher education. These aspects of education will therefore be touched upon only exceptionally in the present report.

The focus of this report, as its title indicates, is on schools and other institutes of vocational education. It should be remembered however, that most people working in the various trades and crafts, particularly in earlier times, acquired the requisite professional knowledge as they performed their daily tasks in the home or at work. Thus the report does not by any means cover all vocational education.

The chapters follow the different stages in the organization of vocational training. In 1918 the Riksdag (the Parliament) came to an epoch-making decision about practical training for young people. This was chiefly concerned with vocational training in industry and various trades, commercial training and training for domestic work, and it will be discussed in Chapter 5. Chapters 1-4 are devoted to the commissions and investigations that preceded the 1918 decision, while Chapters 6-8 are concerned with the vocational schools and colleges which directly or indirectly resulted from it. Most of the other educational fields for which statistics are available are discussed in special chapters of their own, in which the period before 1918 is included.

The organization of vocational education. Between 1920 and 1944 the National Board of Education (Skolöverstyrelsen) was ultimately responsible, alongside its other duties, for vocational training in industry and the various crafts and for commercial and domestic training. Between 1944 and 1964 this responsibility was vested in a special government department, the National Board of Vocational and Technical Education (Överstyrelsen för yrkesutbildning). But a great many educational fields fell outside this system. Agricultural training for instance, came under the National Board of Agriculture (Lantbruksstyrelsen), most nursing and related education came under the National Board of Health (Medicinalstyrelsen) and so on. In 1964 the National Board of Education and the National Board of Vocational and Technical Education merged to form a single new department. Over the next few years most branches of education which had previously come under other departments, were transferred to the area of responsibility of the new board. In 1968 the Riksdag made a decision in principle, which completely changed the situation. It was then decided that the upper secondary schools, the continuation schools and the trade or vocational schools should be merged into a new integrated upper secondary school system from 1 July 1971. The new school, in its entirety, naturally came under the National Board of Education.

Organization of the statistics. The National Board of Education was responsible for statistics on the branches of education which came under its jurisdiction. (No directives were given about statistics for other branches of education). The results were reported in Sweden's official statistics. These statistics were remarkably detailed. Among other things

great efforts were made to give a satisfactory picture of the number of pupils in education. The main difficulty here was that some people attended more than one course in a single year, while others attended schools whose full-time programmes lasted for several years. Thus from 1927 onwards the number of people enrolling was reported as well as the total number attending courses, so that double counting could be eliminated.

On 1 January 1960 responsiblity for some of the statistics was transferred from the National Board of Education to SCB. Branches of education under the jurisdiction of other departments were not immediately affected by the change.

From 1963 onwards SCB education statistics have been reported in a series of Statistical Reports. A summary of the results is included in the Swedish Educational Statistics 1960-1973. See Promemorior från SCB 1974:3 incl. Appendix. The statistics compiled by SCB were concerned in most cases with numbers attending courses rather than the net number of pupils. It has also been possible, thanks to more detailed information provided by the schools, to break the figures down by sex. A new classification system was designed, and subsequently revised on several occasions, in close collaboration with the National Labour Market Board (Arbetsmarknadsstyrelsen) and the National Board of Vocational and Technical Education. As a result pupils began to be reported according to the type of education they were receiving, regardless of the kind of school providing it.

This account of the organization of the statistics refers to the vocational training for which the National Board for Vocational and Technical Education and the National Board of Education were responsible. The departments responsible for other types of vocational education compiled a certain amount of data on present pupils and graduates, and these figures have been used in the relevant sections of the present report.

1 Training for workers in industry and the various trades up to 1918

From the Middle Ages onwards, and until 1847, Sweden had a legally controlled guild system. The guilds enjoyed exclusive rights to certain types of work, but these rights were concomitant with the obligation to carry on the respective trades and to train apprentices in the necessary skills. Among other things the guild rules stipulated how training should be organized in the various trades, and when the guild system was abolished, the rules regulating the training of apprentices were retained.

Before the 19th century vocational training in shools was rare. During the 1820s technical Sunday and evening schools began to appear in some areas. The pupils were workers who earned their living in factories and workshops during the day, and who were therefore only able to educate themselves on Sundays and in the evenings. The curriculum was largely made up of ordinary school subjects and was often extremely simple, although attempts were made to adapt it to the needs of the particular trades.

In 1874 there were 14 such schools with a total of about 2 000 pupils. The largest had 514 pupils, of whom 71 were female. Government grants were introduced from 1878 onwards, and the curriculum began to be reformed. From 1881 these schools began to be known as lower technical trade schools. Table 1a in the text shows that the number of schools rose from 28 to 68 between 1890 and 1910, and the number of pupils from almost 5 000 to over 10 000. In 1909, 59 per cent of the males and 69 per cent of the females were between the ages of 14 and 18.

In 1907 a Government Commission was appointed, and it was recommended that vocational training for industry and other trades should be divided into two stages, a basic apprentice school and a higher trade school.

At much the same time several other committees were also considering educational issues connected with these age groups. Cf. Chapter 3. The recommendations submitted by the various committees were analysed by a new group of experts appointed in 1916. The recommendations of this group provided the grounds for the decision of the 1918 Riksdag. See Chapter 5.

2 Technical education up to 1918

In this and the following chapters technical education refers to education in engineering.

Since universities and other institutes of higher education will be discussed in a later report and are not therefore included here, the first section of this chapter will refer to three schools only, all of which later became colleges of technology.

The Technological Institute started on a small scale in 1827. As a result of new statutes in 1846 and 1867 its curriculum came increasingly to resemble that of a college of technology, and in 1877 the Institute was granted this status as the Royal Institute of Technology. For number of pupils 1846-1877, see Table 1.

From 1823 Chalmers Industrial School in Gothenburg began to provide occasional courses, and from 1829 the school acquired a more stable organization. In 1852 higher and lower

courses were introduced. For acceptance at the lower level the only requirement was that the pupil should have completed primary school, but the more advanced course required a knowledge of mathematics at secondary school level. In 1877 new statutes were issued by the King in Council (Government), and the advanced curriculum was thenceforth to have a scientific-technological focus. The lower level consisted of two one-year courses and the higher level of three. In 1937 the advanced level was reorganized as a college of technology under the name Chalmers Institute of Technology, and the lower level became a technical upper secondary school. For number of pupils 1855-1920, see Tables 2-3.

In 1822 a school of mining and metallurgy was established in Falun, which later came to be known as the "old" school, since the original school moved to Stockholm in 1869 and became part of the Technological Institute, and a new school of mining for training at a less advanced level was opened in Falun. See below.

The original aim of the technical secondary schools (tekniska elementarskolor) was to provide those running small industrial companies with a general theoretical and practical education. The first school of this kind was established in Malmö in 1855. Between 1856 and 1857 similar schools were started in three other towns, while the fifth and last opened in 1901. The schools were originally intended to take about 50 pupils each, but the intake rose rapidly as a result of the economic upswing in Sweden, with a consequent increase in the number of pupils. See Table 4.

In 1877 new statutes were issued for the technical secondary schools, and some vocational specialization was introduced in the second half of the course. See Table 2a in the text, which shows that the pupils were unevenly spread, and in certain lines numbers were very low.

This first move towards specialization soon proved inadequate. People who had completed technical secondary school generally found jobs in company drawing offices, laboratories and commercial offices, but they were more seldom employed in supervisory capacities on the shop floor. There was a shortage of manpower in this last category. More than 10 per cent of those employed in industry had received part or all of their technological education abroad, which showed that the technical training provided by the Swedish schools was inadequate.

The 1907 Committee for lower technical education emphasised that different kinds of technical training were needed for different functions. Alongside the theoretical and scientific-technological line as represented by the Institute of Technology, more practically orientated technical continuation schools were also needed. Each school should limit its curriculum to a particular branch of industry, and should be organized in the light of practical considerations. Thus one or more special technical schools should be established for the machine industry, the building industry, civil engineering, chemical engineering and so on. This recommendation, which meant abolishing the technical secondary schools, was revised by the experts appointed in 1916 (see Chapter 1). They suggested instead that some of the technical secondary schools should be retained, but that a number of technical continuation schools should be established, as well as some technical upper secondary schools, which would not be as highly specialized and which would combine technical and commercial training. It was their recommendation which was debated and approved by the 1918 Riksdag. See Chapter 5.

As well as the technical secondary schools there were also some educational establishments which the 1907 Committee called technical schools proper, but which were later known as special institutes for vocational education. These included two schools of mining, the Weaving School in Borås, and certain parts of the Technical School in Stockholm. Up to a point the Technical School in Eskilstuna, and the school started by the art and crafts movement in Gothenburg, could be counted in this category.

The Technical School, which since 1945 has been called the School of Arts, Crafts and Design (Konstfackskolan) will be discussed in Chapter 9. The other schools will be discussed below for the period up to 1918 and for the period since 1918 in Chapter 7.

The School of Mining and Metallurgy in Filipstad was founded in 1830 on a private intitiative. In 1839 ordinances for the school were established by the Swedish Ironmasters' Association (Jernkontoret). The school was intended for young works managers and other officials. In 1871 a school for mineworkers was started, and this later came to be regarded as the lower school of mining and metallurgy. Of the pupils reported in the table 7, most belonged to the school's advanced level.

The School of Mining and Metallurgy in Falun. After the "old" school of mining in Falun had become part of the Institute of Technology (see above), a new school of mining was started in Falun in 1871 on much the same lines as the school in Filipstad. It had two sections already from the beginning, an advanced course for aspiring works administrators and other officials and a lower one for workers and future foremen in the iron industry.

In 1903 common statutes were issued for the two mining schools. They were only incidental-

ly affected by the decisions of the 1918 Riksdag. For the further history of these schools see Chapter 7.

The Weaving School in Borås. A motion was brought before the Burghers' Estate of the 1853–54 Riksdag regarding financial support for an educational establishment in Borås for the teaching of all subjects connected with the weaving industry. It was pointed out that the population of this part of Sweden, which earned its living largely by weaving, needed more knowledge with which to meet the competition from abroad which was now feared, since the Riksdag had abolished an earlier embargo on the import of coarser cotton goods. An appropriation was approved, but instead of a special technical continuation school, Borås acquired in 1856 a technical secondary school which was required by its statutes to pay particular attention to the weaving trade.

In 1866 a small weaving school was opened on the premises of the technical secondary school. It had 7 male pupils and, in 1867, also 6 female pupils. In 1868 the school received a state subsidy.

In 1884 the school's curriculum, hitherto limited to fine figured fabrics woven on Jacquard looms, was extended to include the production of patterned knitted goods. As the hand-weaving industry was under increasing pressure from the competition of mechanical looms, it became necessary to revise the curriculum. In 1884 a department for mechanical production was started. At the same time the school was divided into two sections, both of which provided theoretical and practical training. Section A provided a two-year course for male pupils hoping to become foremen, pattern designers and manufacturers in the weaving industry. Section B provided a one-year course for female students wishing to devote themselves to handloom weaving and to the domestic textile industry. Cf. table 7.

After leaving school the male pupils often found work in the power-loom industry, and the females in the domestic industry. Many of the women, became teachers in the folk high schools, or started small weaving schools of their own. The 1907 Committee found that the weaving school had a very favourable effect on the development of the textile industry. However, its activities had been limited to one area, namely the weaving industry. The school should be given a larger grant, so that it could expand to become a more complete training institute for the textile industry. The Committee recommended that a technical continuation school for the textile industry should replace both the Weaving School and the technical secondary school in Borås. However, the 1918 Riksdag decided that the technical secondary school in Borås should be retained as it was, pending further investigation. For further developments, see Chapter 7.

The Technical School in Eskilstuna can trace its origins to a royal rescript of 1835, which decreed that certain technical subjects should be taught in the top grade of the secondary school in Eskilstuna. In 1858 statutes were issued for a school called the Technical Sunday and Evening School in Eskilstuna. From 1889 there was a lower and a more advanced course, both lasting two years. For number of pupils, see Table 7.

The school occupied an intermediate position between the technical secondary schools and the Sunday and evening schools. Like the former its focus was theoretical. Like the latter, its pupils were in work and lessons therefore had to be held in the evenings.

In 1886 the school was combined with a continuation school for the precision forging and metal industry. This expanded school was called the Technical School in Eskilstuna.

Its organization was discussed only incidentally during the 1918 Riksdag. As a result of a 1921 Riksdag decision, the advanced course was reorganized to become a continuation school for machine technology, while the lower course and the continuation school for the precision forging and metal industry were both discontinued.

The Gothenburg School of Arts and Crafts. This school was founded in 1848 by the Handicraft Society in Gothenburg, one of whose goals was to organize training for workers in the "handicraft classes". Courses were provided on Sundays and some weekday evenings. In 1876 a section for female pupils was opened, with courses during the day. The school was thus divided into one section for males and another for females until 1906, after which joint courses were introduced.

The school expanded rapidly. By 1853 it already had over 100 pupils, by 1881 about 750 of which almost 200 were women, and by the turn of the century about 1 000 of whom 400 were women. The number of pupils reached a maximum in 1905/06, when the school had 1 267 pupils (818 male and 449 female). In the autumn of 1906 entry requirements were tightened up and fees were raised; the number of pupils then dropped to 724 (542 males and 182 females).

In 1906 the Riksdag decided to grant a state subsidy, and this made possible a radical reorganization. The school was divided into four sections, one of which was an evening and Sunday school for pupils of both sexes who were already in work. One section, the Applied Arts School, was for pupils of both sexes intending to train for different branches of the applied arts. The two other sections were a continuation school for the book industry and a school for agricultural machinists.

Table 2d in the text shows that the majority of the pupils belonged to the evening and Sunday school.

The 1907 Committee recommended no immediate change. For further developments, see Chapter 7.

3 Commercial education up to 1918

As a result of the school ordinance of 1649, schools for the teaching of writing, arithmetic and related subjects were established as a special branch of the grammar schools. They were intended for children who were "going into trade" and were later extended to comprise special school alongside the grammar schools, which was intended for "the nurturing of advanced knowledge" and to prepare young people for government office.

Gradually future merchants began to acquire commercial education abroad, either by studying at a school of commerce perhaps in Amsterdam, Hamburg or London, or by working for a foreign wholesale company, generally in England. The first school in Sweden to provide advanced commercial training opened in Gothenburg in 1826. Funds were provided by some of the merchants in the town. In 1865 a commercial institute was founded in Stockholm, supported by members of the Stock Exchange there. In 1894 both schools received state grants. During the first decade of the 20th century commercial institutes appeared in three other towns. In 1913 most of these institutes were reorganized according to a decision of the Riksdag, to become commercial upper secondary schools (handelsgymnasier). A small number of new schools were founded over the next few years. Cf. Table 8.

The commercial upper secondary schools ran a 2-year course to follow six years at the state secondary schools. At the same time a one-year course was started for holders of the higher certificate.

During 1907/08 there were, as well as four commercial upper secondary schools, nine generally well-run schools of commerce under the jurisdiction of the municipalities, and 50 wholly private schools of commerce of extremely varying quality. The upper secondary schools had 389 pupils altogether, and the schools under the jurisdiction of the municipalities had almost 1 600. Of the 50 wholly private schools, 10 refused to provide any information about the number of pupils. The other 40 together had a little over 6 000 pupils. Of these, half attended daytime courses while the rest attended either evening classes or courses in single subjects.

These figures are taken from an investigation commissioned in 1908 to study commercial education, which recommended that this branch of education should be reorganized. The Committee pointed out that students could be expected to belong to one of two main groups, one consisting mainly of young people wanting to acquire the requisite knowledge before entering commerce, and the other consisting of people already working in commerce who wanted to acquire greater theoretical insight. For the first category day schools were most appropriate, while evening schools should be established for the second group. As before, the various establishments for commercial education should be co-educational.

These and other proposals were studied by the expert group appointed in 1916 which then recommended that elementary commercial education, like training for industry and the various trades, should be conducted in apprentice shools and trade schools. See Chapter 5.

4 Domestic education up to 1918

Around the middle of the 19th century it became apparent to responsible citizens in the industrialised countries and in Sweden that much of the population in the towns was suffering from undernourishment. It was also recognised that this depended not only on poverty but even on the fact that women did not know enough about making the most of the nourishment in the food available.

To begin with the idea was to introduce cookery lessons in the primary schools only as part of the general effort to alleviate suffering in working-class families. Soon, however, educationists suggested that the lessons should also be included in the curriculum of the higher girls' schools, although for quite another reason, namely to counteract too intellectual a bias.

In 1889 a school kitchen was opened in a Stockholm primary school, where the poorest children were given a midday meal and the elder girls were allowed to help prepare it, thus learning a little simple cookery. Over the next few years several other primary schools followed this example. At about the same time some of the higher girls' schools introduced lessons in domestic science, albeit for educational rather than social reasons as in the primary schools.

Around 1916, 727 primary schools, corresponding to 11 per cent of the total, had introduced domestic science into the curriculum. At the same time classes in this subject were included in two-thirds of the higher girls' schools.

In 1912 the Riksdag for the first time agreed to subsidise rural home economics schools, which taught home economics with particular

emphasis on the rural household. Cf. Chapter 12.4. Five years later the Riksdag decided to approve subsidies for schools of home economics in towns and other population centres. It was emphasised that these schools were to be genuine vocational schools. Entrants had to be at least 16 years old and the courses generally lasted 11 months. The 1916 experts felt that as well as these schools, apprentice and trade schools for domestic work were also needed. See Chapter 5.

When the recommendations regarding domestic science education were submitted to the 1918 Riksdag, an account of the previous teaching in handicrafts was included. The Swedish word "slöjd", roughly arts and crafts, used to have broader connotations than it has in modern Swedish. Well into the 19th century all kinds of manufacture and handicrafts were included in the concept of "slöjd". More recently "slöjd" has generally been defined as the non-professional making of various items, appliances, equipment etc. This definition has been taken to cover both school handicraft instruction and domestic or cottage crafts.

In the "public assistance schools", which began to operate at the end of the 18th century, instruction was provided in the Christian religion, reading, writing and arithmetic, as well as in "slöjd", which for the boys meant handicrafts and for the girls sewing, knitting and spinning. The idea was sometimes said to be to train skilled servants.

In 1887 the Riksdag agreed for the first time to subsidise instruction in the arts and crafts in primary schools, but at first this applied only to handicraft-instruction for boys. No similar government subsidiy for girls was granted until 1906.

A systematic method of instruction in arts and crafts was worked out by Otto Salomon, the principal of a school of arts and crafts on the Nääs estate in Västergötland, which was widely known both inside and outside Sweden. From 1878 courses were arranged at Nääs for primary school teachers during the school holidays, so that they would also be able to teach arts and crafts. Between 1878 and 1899, 3 346 people attended these courses. Of these 853 came from outside Sweden.

One of the reasons for this interest in the teaching of arts and crafts was that around the middle of the 19th century manufacturing industry began to replace the cottage crafts which had previously been a major source of supplementary income among the agricultural population. It was also during the 1870s that people became aware of the aesthetic value of the old patterns and models, and of the importance of preserving our knowledge of earlier techniques. An arts and crafts movement grew up, and all these interests found joint expression in the foundation of the Association for Swedish Arts and Crafts (Föreningen för Svensk Hemslöjd) in 1899.

5 Vocational education and the 1918 Riksdag

On a basis of the investigations described in the previous chapters, two bills were put before the 1918 Riksdag. One was concerned with what were known as junior technical schools, and the other with the lower levels of technical education.

In the first of these bills the designation "junior technical schools" was used to refer to all schools intended to prepare 13 to 18-year-olds for practical life. As a result of industry's rapid development there was now a greater need for vocational training; at the same time, however, it had become more difficult to provide beginners with the same personal guidance that used to be possible when they worked in smaller workplaces or at home. Training should be supplied in schools. It was not enough to provide secondary schools for some of the nation's children: society had an imperative obligation to organize training also for those young people who would one day work as manual labourers.

The bill recommended the establishment of apprentice and trade schools for industry and the various crafts, and for commerce and domestic science. Other branches of industry were not referred to in this bill. The apprentice schools were intended for young people under the age of 18 who were already at work. The trade schools were to build on the foundations laid at the apprentice schools. Government subsidies would be provided for both municipal and private schools of this kind. The Riksdag approved the recommendations. See further Chapters 6 and 7.

Another bill dealt with the recommendations regarding technical continuation schools and technical upper secondary schools, which were reported in Chapter 2. In approving the Bill, the Riksdag decided that some of the former technical secondary schools should be reorganized to become technical upper secondary schools, while others should be retained, and that the new school form - the technical continuation school - should be introduced in certain areas. See further, Chapter 10.

6 Municipal institutes for vocational education 1919–1943

In the spring of 1919 the first two municipal institutes for vocational education were founded. By the end of 1920 this number had risen to 35, and during 1936/37 to 135. At that time there were over 2 500 municipalities in Swe-

den. The rapid growth in the number of pupils can be seen in Tables 10-11. It should be noted, however, that the figures up to 1933 refer to autumn term courses only, and not to courses as a whole.

In the apprentice schools instruction was provided in the evenings for young people who had already started work. The school was divided into vocational sections, to satisfy the special needs of the different trades.

The trade school represented a continuation of the apprentice school. Entrants must either have completed a course at the apprentice school, or they should have passed their seventeenth birthday and have worked for at least two years in some practical trade. Trade schools could be organized in various ways, with courses of varying length during the year, and in the shape of day or evening classes.

In 1921 the first workshop schools were established. They were intended for young people hoping to work in industry or one of the trades, and who wanted to undergo some training to help them to find a job more easily. The length of the courses depended on whether the school aimed to provide a full or only a preparatory programme. A full training course generally meant three or four years of full-time instruction.

Whereas the apprentice and trade schools primarily supplied a certain amount of theoretical training in their evening courses to complement the practical instruction received by the pupils at their jobs in industry, in the trades, in commerce or in domestic work, the workshop schools generally provided both theoretical and practical daytime instruction in industry or the various trades, but not in any other branches of working life. In some cases the practical instruction was provided in special workshops attached to the schools, in others in industry or under a master-craftsman.

Alongside the ordinary vocational training system another type of apprentice schools had grown up, originating in courses for the unemployed. The first of these had been arranged by the government Unemployment Commission during the 1920s. When unemployment began to fall in most parts of the country around the middle of the 1930s, it was found that it tended to persist in those areas where the industries - stone-cutting and sawmills in particular - were in a state of crisis. In one or two such areas workshop schools for the young unemployed were set up, and priority given to young people from the districts that were hardest hit. The courses lasted for two years.

The first workshop schools for the young unemployed were set up in a hurry, because of the conditions of unemployment at the time. There was no time to plan the organization of the schools properly beforehand, as would normally have been done. In 1937 a government committee was appointed to make recommendations for their organization and at the same time to investigate whether the schools ought to be retained at all, in view of the improved labour market situation. The recommendations of the Committee were debated in the 1942 Riksdag, and it was decided that, as well as the local workshop schools to be found in some municipalities, schools were needed which, like the existing workshop schools for the young unemployed, could take pupils from areas without any such school of their own. In other words some central workshop schools were to be established. During 1942/43 eight such schools were started, most of them replacing schools for the young unemployed. The central workshop schools provided better opportunities for vocational training particularly for young people in rural areas. The schools arranged lodging for the students, often in hostels. The government gave grants for premises and equipment for the hostels, and means-tested scholarships for the students.

From 1933 onwards the statistics include one or two technical schools which had previously been run privately and which provided instruction on a higher level than the apprentice and trade schools. See Table 11, which also shows schools of commerce and schools of domestic science. The schools of commerce were intended for people who had had some practical work experience, but who had not previously been able to attend an apprentice school for commercial instruction. Both day and evening classes were provided. About half the courses comprised a full academic year, while others were shorter. It was hoped that the variety of courses would satisfy the educational needs of business people and employees at various levels in shops and offices. In 1943/44 over three-quarters of the students were women.

The schools of domestic science were intended for young women employed in domestic work who had not received any previous domestic training in apprentice or trade schools. The aim was to provide fairly full instruction in the domestic sciences. See further, Chapter 12. The courses generally lasted 30 weeks with a maximum of 40 hours a week, although shorter courses could also be arranged. Most of the girls who received domestic science instruction in municipal schools, attended apprentice schools; only about 3 per cent attended the schools of domestic science with their very much longer courses.

7 Private and "special" institutes for vocational education 1919–1943

Most of the state-aided private institutions for vocational education resembled the municipal apprentice and trade schools, except that they had considerable freedom with regards to the instruction provided. During 1936/37 there were 62 such schools, of which 33 were geared to work in industry and the various trades, while 19 were concerned with the domestic sphere.

Forty-five schools provided daytime courses only, while 12 had both day and evening classes, and five evening classes only.

Table 7a in the text shows the distribution of courses of different duration over the various types of school. During 1936/37 the longest courses amounted to 2 000 hours, and the shortest to as little as 10. Quite a number of courses of less than 150 hours were provided by schools for industry and the various trades and by schools of commerce, but none by the schools for domestic training.

Some schools which had been started already in the 19th century were designated in the statistics as "special". The early history of most of these was described in Chapter 2. Much the largest of these schools, the Technical School in Stockholm, will be discussed further in Chapter 9.

The schools of mining and metallurgy in Filipstad and Falun were reorganized as two-year continuation schools from 1922/23. The number of pupils declined rapidly, and the Falun school closed down in 1930. The School of Mining in Filipstad was reorganized, thereafter providing a two-year course of study with different lines. See Table 16.

The Weaving School in Borås was reorganized in 1936 and was known thenceforth as the Textile Institute (Textilinstitutet). The new Institute included several sections. Among these a one-year course for textile engineers and a two-year course for weaving-mill supervisors were intended for male students, while a one-year course in handloom weaving and several one-year supplementary courses were among those intended for female students. Apart from a course in outfitting technology which was started in 1942, very few of the courses were co-educational. See Table 7c in the text and Table 16.

The Lenning Institute of Textile Technology developed from a weaving school which started in Norrköping in 1887 and which until the late 1930s, was reported in the statistics as a private vocational school. Numbers attending the courses are shown in Tables 13 and 16. The courses included more advanced day classes for students with the lower certificate examination or equivalent, and evening classes on a lower level which required no previous theoretical knowledge but which called for previous practical experience in the textile industry. The day courses were intended for the training of future business leaders, works managers and so on, while the evening classes provided instruction for apprentices and others hoping to become foremen or skilled workers. Table 16 shows that there were fewer female students than at the Borås school, partly because Norrköping provided no instruction in handloom weaving.

The Gothenburg School of Arts and Crafts (Slöjdföreningens skola) grew out of a Sunday and evening school that had started in Gothenburg in 1848 and which was reorganized as a day school in 1876. As reported in Chapter 2 this school was reorganized again in 1906, whereupon the day school became a handloom weaving school which was divided a little later into two sections for arts and crafts, one more and one less advanced. A great majority of the students attended the evening school with its many short courses. See Tables 2d and 7e in the text. It should be noted that double counting has been eliminated from the figures in these tables and in Table 16. Since one student might attend several courses during the year, the total number of course participants was considerably higher. Thus 838 students during 1936/37 corresponded to 2 313 course participants.

In 1964 the name of the school was changed to the School of Applied Art (Konstindustriskolan). See Chapter 9.

8 Municipal and private trade schools and courses for the unemployed from 1944 onwards

During the 10 years from 1934/35 to 1943/44 the number of pupils in municipal trade schools rose from 30 046 to 61 477, and in the private trade schools from 7 785 to 8 663. See Tables 11 and 14. Both these tables refer to the number of pupils for the academic year as a whole. Table 17, on the other hand, includes only those pupils attending courses in October each year, which of course gives a much lower figure. However, this table shows that the number of pupils rose even more quickly over the following years, particularly after the Riksdag increased the subsidies in 1955. The increase was particularly noticeable in the full-time courses, where the number of students doubled between 1956 and 1959.

The rapid growth in vocational education continued throughout the 1960s. See Tables 17 and 20–21. But it should be noted that from 1960 onwards the figures are not always fully comparable with those reported earlier. Among other things a new classification system came

into use, particularly detailed in the case of the full-time courses. From 1 July 1968 the part-time courses were incorporated in the newly launched municipal adult education programme. On 1 July 1971 the full-time courses were incorporated in the upper secondary school together with the continuation schools to create a new integrated secondary school.

This chapter also discusses the courses for the unemployed arranged in collaboration between the school authorities and the labour market authorities. See Tables 23-24. In particular there were a great many retraining courses intended to re-educate the unemployed for a different trade from the one they had originally trained for. The results of this education programme have been analysed on several occasions. About 85 per cent of those taking part in retraining courses found work either in the relevant trade or in some other trade. Of the remaining 15 per cent, some continued their education and some - because of illness, military service or work in their own homes - did not look for jobs.

9 The Craft school – the Technical school – the school of Arts, Crafts and Design

In 1844 a Sunday school for craftsmen was started in Stockholm. Since 1886 it was known as the Craft School in Stockholm (Slöjdskolan).

Instruction was provided on Sunday afternoons and weekday evenings. At times no less than half the students were from Stockholm itself. From 1858 female pupils were also accepted. They had special classrooms, and as far as possible were taught at different times from the male pupils. In 1873/74 1 495 male and 827 female pupils were enrolled at the school. Of these, however, 373 males and 129 females were attending courses in single subjects only.

In 1879 a radical reorganization took place and the school's name was changed to the Technical School in Stockholm. The previously extensive instruction in ordinary school subjects was cut down to make way for more technically oriented subjects. As an immediate result of this the number of pupils fell drastically, from 2 428 in 1878/79 to 829 the following year. It was a long time before the numbers rose again.

The Technical School was divided into different sections. Cf. Tables 9a-9c in the text. The technical Sunday and evening school was largely intended for male students who were already at work. In the technical school for female students women intending to enter industrial trades received daytime instruction. The advanced school of applied arts was intended for students of both sexes who were seeking more knowledge about the applied arts and who could devote themselves full-time to their studies. A full course took three years, with instruction in the daytime. A seminary for drawing teachers was also associated with this school. The building trade school was intended for future foremen in the building industry. The engineering trade school, founded in 1891, was intended for future supervisors in works offices etc. In both these schools instruction was provided during the winter months only. A complete course involved two or three years of such instruction.

When the courses at these last two sections were transferred to the technical upper secondary school which started in Stockholm in 1938, the curriculum of the Technical School could be geared more specifically to the applied arts. After the reorganization, the school changed its name and in 1945 it became the School of Arts, Crafts and Design (Konstfackskolan).

Thus the evening classes and the daytime classes were reorganized, creating a school of applied arts offering two-year courses in the daytime and three-year courses in the evenings. The advanced applied arts section was reduced to a two-year course and rearranged in three vocational lines. See Table 9d in the text. Instruction for drawing teachers was transferred to the Art Teachers' Training College attached to the Technical School; a three-year course there was preceded by some preparatory training at day or evening school.

The School of Arts, Crafts and Design flourished. For many years training in the applied arts had been predominantly concerned with handicrafts, but there was also growing need for utility-goods designers in industrial production, and all this led to changes in the curriculum.

In 1969 it was pointed out by the board of the School of Arts, Crafts and Design that a great majority of the students were between 19 and 24 years old when they entered the school, and that for this reason if for no other the school could claim post-secondary-school status. But in fact many of the students had also passed the lower or even the higher certificate examination. The board stated that in order to succeed in the field of the applied arts, students required some basic training over and above their obligatory schooling and should have reached the age of at least 19 years. In a report submitted in 1970 it was emphasised that schools intended for the provision of higher education in the arts must be granted post-secondary school status.

The School of Arts, Crafts and Design accordingly became a university college as part of the higher education reform of 1977.

10 Technical colleges

At the time of the 1918 Riksdag there were 5 technical secondary schools in the country. Cf. Chapters 2 and 5. Three of these were transformed into technical upper secondary schools in 1919–20 and two more in 1938. In one or two places technical continuation schools were started, with courses geared to some special branch of industry. Table 10a in the text shows that about half the pupils in these continuation schools were specializing in mechanical engineering.

While the technical continuation schools were geared to particular branches of industry, it was decided in 1919 that the technical upper secondary schools should provide general technical education without specialization. This was later changed. See Table 10b in the text, which shows that most of the technical upper secondary schools introduced different lines from the second year while the first year was unspecialized.

The total number of pupils in the various kinds of technical colleges rose from 702 in 1920 to 17 167 (of which 1 124 were women) in 1965. See Tables 32–34. The technical colleges were then successively closed down as the technical line was introduced into the general upper secondary school. See diagram 12.

11 Commercial upper secondary schools

When the 1918 Riksdag came to a decision about the first technical upper secondary schools, there were already 6 commercial upper seconary schools in Sweden with over 700 pupils. Table 37 shows that in 1960 the number of pupils had doubled since 1950, tripled since 1940, quadrupled since 1930 and quintupled since 1920. The proportion of females varied. Females represented about 15 per cent of the total in 1920 and over 50 per cent in 1960. Apart from the two-year regular course, there was a one-year course for those holding the higher school certificate. From 1945 onwards four-year evening courses were also provided, covering the same ground as the two-year regular course. In 1961 the two-year and four-year courses began to be replaced by a single three-year regular course. See Table 38. Like the technical upper secondary schools, the commercial upper secondary schools were abolished from the mid-1960s when the reform of the upper secondary school was inaugurated.

12 Domestic education from 1919 onwards

Instruction in domestic science in the apprentice schools embraced all the activities that normally take place in a home. In planning the apprentice school courses attention was paid to the kind of fundamental knowledge required by both maidservants and housewives; specialization was to be introduced first at the vocational school level.

In 1945 the municipal schools organized 854 courses for various kinds of household work. Only 37 of these, i.e. 4 per cent, were full-time courses. At the same time 63 courses in domestic work were organized in private schools, of which 36, i.e. 57 per cent, were full-time courses. In some of the private schools the courses lasted for one or two full academic years. Most of these provided a complete education for future housewives, although some pupils were trained as so-called home-helps.
The home-help's primary job was to work for households in temporary difficulties – for instance where the housewife was in hospital; her secondary task was to help old people who lived alone. The home-help was expected to be able to tackle any ordinary household tasks, to look after children, and so on. She was employed and paid by the municipality or some other organization. Her training lasted 17 months. By the mid-1940s about 200 home-helps were being trained every year. Similar service was arranged by the Swedish Red Cross, whose home-helps were usually experienced housewives without any special training for the job. Some only were employed full-time.

In view of the low birthrate and a feared population crisis, a Population Commission was appointed in 1941. The Commission submitted several suggestions for improving the family situation.

The Population Commission recommended that the state should subsidise the training and employment of domestic helps, resembling the home-helps referred to above. Most of them should be employed on a full-time basis but, since the need for home help varied, some should also be employed part-time to assist at peak periods. Formal school training would normally be required, but even women with long experience of housework could be considered. It was recommended that these last should take a short complementary course lasting a few months, which would also constitute a trial period. The course should include some instruction in child-care theory, nutrition theory, home economics, social care and so on. At the same time the student's practical skill in domestic work could be checked. The recommendations were approved by the 1943 Riksdag. It was estimated that over the next few years about 225–250 future domestic helps would receive 15 months training at the available schools, and about 250 would take the short complementary courses. These last were organized by the National Board of Health and Welfare and were generally located in a rural domestic school or a folk high school.

As well as these domestic helps some municipalities began to employ "home samaritans", whose primary task was to provide regular care for the old or handicapped in their own homes. The home samaritans were generally married or previously married women who could give a few hours to this activity as well as working in their own homes. At first no special training was considered necessary. In 1964 it was decided that the government should also subsidise these activities. The domestic helps were still mainly intended to help families and only in exceptional cases to assist old people, while the home samaritans were to devote themselves to the rapidly rising numbers of the old and the handicapped, so that as far as possible such people could continue to live in their own homes.

The number of home samaritans increased rapidly. While the (mostly) full-time domestic helps never exceeded 4 000, the part-time home samaritans numbered more than 42 000 by the end of the 1960s. Of these slightly more than one-fifth had attended a training course lasting at least 100 hours.

The education provided at rural domestic schools is also discussed in Chapter 12; the first of these was established in 1912. As well as domestic training, these schools provided instruction in animal husbandry, dairy-management, horticulture and other subjects important to a rural household. One-year courses, six-month courses (winter or summer), and some other short courses were offered. Of 1 377 pupils in 1941/42, 448 attended the winter courses and 793 the summer. More than three-quarters of the pupils came from farming families. Table 44 shows that the total number of pupils rose from 328 in 1913 to over 3 000 by the mid-1960s.

The first sections in this chapter discussed training for domestic work in private homes - a woman's own home or other people's. Several special types of training course were also arranged for work in large households. For the years before 1960, when SCB assumed responsibility for these statistics, there are sporadic figures only. Cf. Table 43, which shows that most of the course participants were females, except for courses geared to particular jobs in the hotel and restaurant trades.

Of the staff of large households, the matron-housekeepers received the longest training. At first the theoretical course lasted a year, but since entry qualifications corresponding to the lower school certificate were required, as well as extensive practice in private homes and in a hospital or restaurant kitchen, the real training period was at least four years.

In 1960 the Riksdag decided that in view of the new and heavier demands on housekeepers the theoretical course should be extended to two years.

It was necessary for matron-housekeepers to keep up to date with developments in nutrional physiology and dietetic research; to be able to use the products of agriculture and industry appropriately and economically, they needed detailed knowledge of these products and should be used to calculating prices and wage costs; they ought to know how to look after the many automatic aids used in the large-scale preparation of food, as well as being able to compare different types of machines and to weigh running costs against the saving in labour which the various machines would generate.

Since 1918 theoretical courses for aspiring matron-housekeepers had been provided in Stockholm and Uppsala, and a few years later at a private vocational school on the west coast as well. The number of pupils was small. At the end of the 1950s, no more than 37 students graduated each year from the three institutes together. When the number of places was increased at one or two domestic science seminaries, the number of pupils attending the two-year courses in 1970 had reached 97.

Training for work in large households, reported in Table 43, probably included many chefs, cooks, and assistant cooks, as well as waiting staff and even those training for some special jobs in restaurants. But many people in these professional categories probably received no special vocational training.

Domestic education was provided not only within the vocational training system but also, albeit to a limited extent, in the general school system. See Chapter 4. In the mid-1950s this type of instruction was still not obligatory in the primary schools, although it was sometimes provided in the higher grades. In the higher girls' schools it was generally available.

In connection with the school reform inaugurated in 1950, home economics for both sexes was introduced in the obligatory school. The purpose of these courses was not only to familiarise the pupils with ordinary household tasks, but also to interest them in questions such as diet, accommodation, clothes and consumption. The instruction was also intended to contribute to their economic education and to give them insight into various issues connected with home and family.

This instruction in home economics, which is now obligatory for all boys and girls, is thus light-years away from the instruction provided for a few girls at the end of the 19th century in the school kitchen.

13 Nursing and related education

The first school of nursing in Sweden opened in 1851. See Table 13a in the text. The first schools were started on private initiatives. They were economically independent of the hospitals where the students practised. Training was systematically organized and was directed by a supervisor, who was herself a trained nurse. During the 1890s the county councils began to arrange instruction in the hospitals. At these hospital schools the hospital board was responsible for supervising the training, and the costs were covered by the hospital's grants. In many of these hospital schools the nurses' training consisted solely of practical work, while no theoretical instruction was given. Nurses, student nurses and assistants often worked unreasonably long hours. Some hospitals appear to have accepted students more to satisfy their own need for labour than from any interest in education.

A government investigation showed that around 1914 there were 57 institutions where nurses could be trained. They were of very different kinds. Thirty-one of these schools provided practical training only without any theoretical instruction; 15 provided combined theoretical and practical training in courses lasting at least two years, while 11 provided a similar combination in courses of at least a year's duration. The theoretical instruction varied between 55 and 120 hours in the two-year courses and between 40 and 96 hours in the one-year courses. This instruction was largely provided by physicians.

The Committee made a number of suggestions for improving the education of nurses and most of these were accepted by the 1919 Riksdag. It was decided that the government could approve schools running courses of at least two years' duration, provided they fulfilled certain other criteria as well; further, only these schools could be known as schools of nursing and only students who had graduated from them could call themselves nurses. The number of approved schools of nursing can be seen in Table 13b in the text.

From 1931 the average length of the courses at the approved nursing schools was three years, although it was not as long as this everywhere. In the middle of the 1940s it varied between 38 and 42 months, while at most schools at the beginning of the 1960s it ran to 33 months. This explains why the total number of pupils according to Table 47 is about three times as great as the number enrolling, i.e. the beginners, which is shown in Table 46. From 1951 one or two male pupils were also accepted. The first of these graduated in 1953.

Various studies of nursing education emphasised how important it was that the requirement level of the courses must be brought into line with medical progress. Although nurses were still responsible for the general care of patients, the everyday physical care was being increasingly entrusted to students and assistants. The nurses' job was now to assist the physician in carrying out treatment and examinations, and to perform various actions on his instructions. Particular attention thus came to be paid to the theoretical instruction provided by the nursing schools.

The first special teachers or instructors were appointed; they received a certain amount of special training over and above their basic nursing course. The first position of this kind had in fact been created in one of Sweden's oldest schools, Sophiahemmet, as early as 1892, but many decades were to pass before instructors were generally introduced in the nursing schools. Sophiahemmet also saw another important reform in 1905, when the theoretical courses were concentrated to periods when the pupils were free from any practical nursing work. At other schools the students continued much longer to attend lessons and do their homework at those times when they happended to be free from their practical jobs.

In the middle of the 1940s the theoretical courses were generally divided into three periods, one of which was at the start of the course and one at the end. During the intermediate periods the students were given practical training on the job in suitable hospitals and sometimes in the primary care sector. Since 1933 part of the student's practical work had to be located in medical and surgical departments, and part either in a operating theatre or in out-patients' surgery.

Free board and lodging etc. was provided for students during their training, but they often had to take loans to cover their other expenses. Towards the end of their training they would generally be receiving some small remuneration, but it was pointed out in a government investigation that the value to the hospital of their labour far exceeded any benefits they were receiving. This criticism eventually led to changes. Since the beginning of the 1960s training has been free for all students. Like other students in post-upper-secondary-school education, student nurses now qualify for grants, while their former cash and benefits in kind have been abolished. This confirms that they are no longer regarded as apprentices; they are students at an educational institute.

As has been mentioned, only those who have completed the approved nurses' training courses have the right to the title "nurse". Nevertheless, it turned out that many people doing nursing jobs in people's homes were calling themselves nurses, without having attended

the approved courses. The Swedish Nurses' Association (Svensk Sjuksköterskeförening) fought a long battle for some kind of official recognition for those who had completed the required training. In 1957 they achieved results. The actual title of "nurse" was not legally protected, but it became a punishable offence to assume the title of authorised nurse without proper grounds. Further, it was established in the 1950 hospital statutes that only those who had acquired official recognition could accept posts as nurses.

Following extensive studies it was decided in the mid-1960s that nursing education should be divided into basic training, further training and advanced training. The basic training should be the same for all nurses and should lead after five terms to official recognition and assistant-nurse competence. Nurses who had completed their further training would be competent to occupy supervisory positions and to work in various special branches of nursing. Those who had completed the advanced training would be competent to teach in the schools of nursing and to act as senior nursing officers in large hopsitals.

A special section in Chapter 13 is devoted to midwifery training. An ordinance regarding midwives in Stockholm was issued as early as 1711, and some stipulations were even made about their training. Until then midwives had been trained solely by being apprenticed to an experienced practitioner. It was now prescribed in the 1711 ordinance that some theoretical training should also be provided, and special requirements were introduced as regards the personal characteristics of the apprentices. Already in May 1712 several midwives passed the examination, and in October the same year 18 more followed them. Having acquired this qualification, and after taking the requisite oath before a magistrate, they could apply to practice their trade as members of the midwives' guild. In 1777 new ordinances were issued for the whole country, in which it was decreed among other things that aspiring midwives should be god-fearing, honest, sober and able to read and write. They were to attend lectures and receive guidance at the lying-in hospital which had been founded in 1775, before sitting their examination. There was a growing interest in the training after this and, by 1779, 77 students had graduated. This figure subsequently fell in Stockholm, but at the same time a new midwives' institute was opened in Skåne (Scania), and another one started in Gothenburg in 1856. For graduates 1870-1965, see Table 50.

The midwives' guild rules ceased to apply in 1819. Prescriptions regarding the taking of the oath were issued for the last time in 1856. In 1909 regulations regarding official authorisation were promulgated.

As the result of an educational ordinance issued in 1921 the period of training was extended to 23 months. For the whole of this period apart from two short holiday breaks, the students were occupied with both practical and theoretical training.

In 1953 a further ordinance was issued, whereby two years training at a school of nursing became necessary for acceptance at a midwives' institute. This ordinance continued to apply until 1965, when it was decreed that the midwives' institutes and schools of nursing in Stockholm and Gotenburg respectively were to have common boards. No figures regarding the number of midwives graduating have been supplied since 1965.

Other medical staff discussed in Chapter 13 include nursing assistants, junior nurses and mental nurses. See Table 51. At first no training was required for appointment as a nursing assistant. During the 1940s some hospitals began to arrange short introductory courses. In 1957 most county councils started organizing training courses which included a four-week introductory theoretical unit, followed by 9 months of practical training at a hospital and a final week of revision. When a state subsidy had been approved, the number of trainees rose rapidly. However, many nursing assistants still lacked any special training.

That good nursing assistants should have the opportunity to train as junior nurses had been recommended by a government commission already in 1916, but the suggestion had not been approved. However, in 1958 the county councils and the major municipalities began to grant junior nurse status to nursing assistants with at least two years' experience, who had also taken an eight-week course. The number of students attending these courses also increased rapidly after the courses were incorporated into the general vocational training system in 1958.

The training programmes for nursing assistants and junior nurses was intended for those working in hospitals for physical disorders. For people occupying equivalent positions in mental hospitals it was long felt that no training was necessary. In earlier times the mentally ill received hardly any actual nursing; they were simply taken in charge and guarded. At the beginning of the 20th century some practical training began to be introduced, and the staff were also often given some theoretical instruction in physical and mental nursing. At the end of the 1930s people became more aware that the mentally sick were suffering from disorders which could react to treatment. The word mental illness was avoided and expressions such as behaviour disorder and mental handicap were used instead; at the same time improvements were made in the education of the staff of the psychiatric hospitals.

In 1954 a two-year basic training course was introduced. A trial period on the job and an introductory course were followed by four months practical training in physical nursing and a year of theoretical and practical training in psychiatric nursing. In 1960 this programme commanded 700 student places a year.

From 1967 opportunities have been provided for junior nurses in physical hospitals and those engaged in psychiatric nursing to attend short courses qualifying them for official authorisation as nurses.

Chapter 13 takes up the training of three categories of social workers namely the supervisors of children's homes, the supervisors of old people's homes and children's nurses.

Between 1908 and 1933 and between 1945 and 1952 the supervisors of children's homes were trained by a non-profit-making association, which during the second of these two periods conducted three three-year courses. In 1953 the Training College for Child and Youth Welfare (Sociala Barnavårdsseminariet) was established to provide this type of training, subsidised in part by the state. Its first students graduated in 1956. See Table 53, where the graduates are referred to as social educationalists. Entrance requirements included ordinary schooling to a level corresponding to the lower school certificate, as well as attendance at a domestic science school and a children's nursing course and some practical experience in a children's home or a private home. This many-sided training programme educated people not only to act as supervisors in children's homes but also to occupy leading positions in various kinds of work with children and young people. In 1977 these courses were incorporated into the higher education system.

In 1918 the same non-profit-makin association which started training supervisors for children's homes also began training supervisors for old people's homes. This developed ultimately into a three-year course. A trial period working in an old people's home in the student's home area was followed by various periods involving courses, practical experience in old people's homes, hospitals, mental hospitals and so on. There were no formal requirements qualifying people as supervisors of old people's homes. By the beginning of the 1960s, however, a good 40 per cent of such supervisors had in fact received training of this kind.

There is every justification for including the training of children's nurses in the field of social vocational training, although the training is officially counted as a branch of domestic education. Most of the nurses work in children's homes and day homes, in children's hospitals and so on. The training also provides a grounding for several other kinds of course. In 1952, 236 children's nurses were trained, in 1959 the figure was 447. See further Table 52.

14 Training in agriculture and forestry

During the first half of the 19th century several colleges for agricultural training were founded, of which only one survived for any length of time. In 1851 ordinances were issued for lower farm schools with a mainly practical curriculum. The schools had their own farms and they were intended for the training of foremen and independent farmers. Gradually, however, the emphasis shifted mainly to the foreman training. The first agricultural colleges began to appear from 1887, with the needs of future estate-owners and farmers in mind. The colleges had a mainly theoretical focus, since it was assumed that the students would have had practical experience at home. To start with the colleges had no school farms of their own. With the emergence of the agricultural colleges, the number of farm schools and farm-school students began to fall. See Tables 54 and 55.

In 1940 joint ordinance were issued for the farm schools, the agricultural colleges and some other institutes. Theoretical courses were introduced at the farm schools and a certain amount of practical training at the agricultural colleges, which were now to have their own school farms. When the differences between the two school forms had thus been smoothed out, the 1962 Riksdag decided that they should be reorganized together with the horticultural colleges and other related schools to form a common school form.

During the 19th century forestry training was planned with officials, and from the beginning of the 20th century with private foresters, in mind. There was no systematic training for forest workers until the 1950s. This was partly because forestry had a long artisan tradition, and it was not until machines increasingly took over that the idea of forestry training was really considered. Instruction was then provided mainly in courses organized by the regional forestry boards. See Table 56. Since 1954 the government has subsidised the basic training for all categories - forestry workers, foremen and forest owners - as well as the further education of each of these categories separately. From 1957/58 the period of training was extended from one year to eighteen months. From 1960 it was divided into two two-year courses, the first providing general basic training and the second various kinds of specialised training.

The forestry secondary schools included in Table 57 were intended for the training of planners, supervisors and foremen, teachers, etc. They varied in number over the years;

there were never less than 5 or more than 8. They were abolished in the autumn of 1970.

For some positions the instruction provided in the forestry secondary schools was considered inadequate, and yet they did not call for training at the Royal College of Forestry (Skogshögskolan). For such cases the National School for Forest Technicians (Statens skogsmästarskola) was founded in 1945. See Table 57. Its role was to provide theoretical and practical training for administrators in medium-sized forest enterprises, owners of combined agricultural and forest estates, and independent entrepreneurs in forest management and the timber business.

Since 1979 the National School for Forest Technicians constitutes a department of the Royal Agricultural College (Lantbruksuniversitetet).

15 Nautical training

The history of Swedish nautical training colleges can be said to start in 1658 with a royal decree whereby a "school for ship's officers" was to be established in Stockholm. It opened in 1662 and remained in operation until 1711. In 1728 a new school for ship's officers was founded in Stockholm, known from 1774 as the Nautical Training College (Navigationsskola). Gothenburg had no land-based nautical college at the time; from 1731 instruction in navigation etc. was provided on board the East India Company's vessels.

In 1841 the Riksdag decided that nautical training schools should be established in five Swedish ports. Further schools were started over the next few years, and by 1881 they numbered 10. In connection with a reorganization in 1912 their number was reduced to five. Table 38 shows that the number of pupils declined after this but not for long.

From 1887 the schools included a department of navigation and a department of marine engineering. In 1951 their name was changed from nautical training schools to colleges of navigation (sjöbefälsskolor).

Nautical training became a branch of the higher education system on 1 July 1980.

A school for ship's crews was founded in Gothenburg in 1945, known from 1946 as the Seamen's School (Sjömansskolan). The same year the Riksdag decided on the establishment of such schools to provide three types of training, one for deck personnel, one for machine-room personnel and one for galley personnel. In October 1954 there were three seamen's schools with a total of 97 students. Table 63 shows that the number of students doubled after the 1955 Riksdag approved a big increase in government subsidies. Since 1 July 1971 seamen's training constitutes a special course in the integrated upper secondary school.

16 Other vocational education

Here it is emphasised once more that the previous chapters do not by any means cover all kinds of vocational education. It was pointed out already in the introductory chapter that only schools and other institutes for vocational education have been included; any training which is acquired in the course of working at home or on the job falls outside this report. Furthermore, the available statistics are often scant or even non-existent. This final chapter touches on the training of police and fire personnel only.

In 1917 a police school was established in Stockholm; from 1925 onwards it accepted police students from other parts of Sweden as well. It ran one lower and one more advanced course, and was open only to members of the police corps. It was nationalized on 1 July 1938 and became known as the National Police College (Statens polisskola). The course of study was substantially enlarged, and it now included a class for police constables, a second class for police sergeants and a third for superintendents. Special courses were also arranged for police commissioners and policewomen.

The first policewomen were generally given instruction in medical and child care, but since 1 January 1949 women have also been able to train as constables. In principle the curriculum was the same for both sexes except that the women generally worked for a while in a hospital as part of their training, while the men took part in military exercises. At first the women's work was mainly concerned with women and children, but policewomen have successively taken over other police work as well.

Police constables could be trained either in Stockholm or at subsidiary schools in various other big towns. Police officer training was provided only at the main school in Stockholm. Although more school places were made available, new recruits (known as "temporary" constables) often had to wait one or two years before getting a place in the police constable class, which meant that people were working as policemen without having had any training for the job. In 1961 it was therefore decided that the training system should be reorganized, so that new recruits could receive a basic eight-week theoretical course as soon as possible; they would then have about three months practical experience before joining the constable class for a period of training lasting approximately 21 weeks.

On 1 September 1979 the National Police College was reorganized to become the Police College (Polishögskolan).

The National Fire Service College (Statens brandskola) was founded on 1 July 1941. Its main purpose was to train officers in the fire service, but also to organize courses for master chimney-sweeps and apprentices in the chimney-sweeping service, as their work was regarded as an important element in fire defence. From 1963 onwards the school also conducted courses for firemen, who until then had been trained exclusively on the job. In 1974 the school was closed down and the National Fire Service Board (Statens brandnämnd) assumed responsibility for training in the service.

List of terms

antagna	admitted
antal	number
därav	of which
elever	pupils
enskilda skolor	private schools
examina	examinations
handel	trade and commerce
hela riket	Sweden (Literally: The whole country)
heltidskurser	full time courses
husligt arbete	domestic work
högre	higher
kommunala skolor	municipal schools
kurs	course
kursdeltagare	participants
kvinnor (Kv)	women
landsbygd (Lb)	rural areas
lägre	lower
läsår	school year
män (M)	men
relativ fördelning	relative distribution
samtliga	all
städer (St)	towns, rural districts
timmar	hours
utexaminerade	graduates
ämnen	subjects
övriga	others

Tabell 1 TEKNOLOGISKA INSTITUTET: ELEVER OCH EXAMINA ÅREN 1846-1877
The Technological Institute: pupils and examination 1846-1877

Anmärkning. Elevantalet avser vårterminen, antalet examina kalenderår.

År	Elever			Examina				År	Elever			Examina				
	Ordinarie	Extra	Summa	M[1]	V[2]	K[3]	Summa		Ordinarie	Extra	Summa	M[1]	V[2]	K[3]	B[4]	Summa
1846	54	-	54	-	-	-	-	1862	83	27	110	7	10	4	-	21
1847	44	-	44	-	-	-	-	1863	82	26	108	6	17	1	-	24
1848	31	13	44	-	-	-	-	1864	79	30	109	4	15	5	-	24
1849	18	23	41	-	-	-	-	1865	75	31	106[5]	6	10	4	-	20
1850	28	19	47	10	-	5	15	1866	80	36	116	12	8	2	-	22
1851	34	32	66	8	-	-	8	1867	98	34	132	4	5	3	-	12
1852	30	33	63	13	-	-	13	1868	105	19	124	9	7	6	-	22
1853	50	30	80	1	-	-	1	1869	91	26	117	18	11	4	-	33
1854	44	30	74	7	-	1	8	1870	82	31	113	11	-	4	5	20
1855	54	23	77	24	-	3	27	1871	83	41	124	9	7	5	7	28
1856	69	33	102	-	-	-	-	1872	80	42	122	8	7	3	4	24[6]
1857	66	42	108	18	-	2	20	1873	96	74	170	3	7	3	6	21[6]
1858	86	26	112	32	-	1	33	1874	121	94	215	7	6	3	11	31[6]
1859	73	20	93	-	-	-	-	1875	172	77	249	6	12	5	9	39[6]
1860	95	37	132	7	20	9	36	1876	222	60	282	17	19	2	14	56[6]
1861	85	27	112	4	13	7	24	1877	220	57	277	18	18	6	-	43[6]

1) Mekanister.
2) Väg- och vattenbyggare.
3) Kemister.
4) Bergsmän.
5) I källan står 126.
6) Inkl examina avlagda av specialelever. År 1877 enbart vårterminen.

Källa: Henriques, Skildringar ur Kungl Tekniska högskolans historia. 1

Tabell 2 CHALMERSSKA SLÖJDSKOLAN: ELEVER ÅREN 1855-1865 SAMT LÄSÅREN 1865/66-1876/77
Chalmers Industrial School: pupils 1855-1865 and 1865/66-1876/77

År	Elever	Läsår	Elever	Läsår	Elever
1855	84	1865/66	104	1872/73	153
1860	125	1866/67	116	1873/74	156
		1867/68	112	1874/75	174
1861	117	1868/69	111	1875/76	181
1862	121	1869/70	133	1876/77	175
1863	101				
1864	99	1870/71	139		
1865	104	1871/72	148		

Källa: BiSOS H

Tabell 3 CHALMERS TEKNISKA LÄROANSTALT: ELEVER VT 1878-1920
Chalmers Technical College: pupils spring term 1878-1920

Anmärkning. Före 1883 hette skolan Chalmersska slöjdskolan och åren 1914/15-1936/37 Chalmers tekniska institut.

År	Samtliga elever	Därav lägre avd	År	Samtliga elever	Därav lägre avd
1878[1]	176	39	1901	352	194
1879[1]	162	46	1902	401	218
1880[1]	144	40	1903	449	202
			1904	444	177
1881	133	32	1905	426	173
1882	112	34			
1883	97	45	1906	411	159
1884	103	39	1907	432	164
1885	103	45	1908	404	171
			1909	388	185
1886	114	50	1910	420	..
1887	125	81			
1888	150	67	1911	434	..
1889	143	67	1912	430	..
1890	160	69	1913	405	..
			1914	443	..
1891	172	89	1915	449	..
1892	212	93			
1893	224	99	1916	471	..
1894	232	97	1917	446	..
1895	237	89	1918	486	..
			1919	474	..
1896	..	88	1920	518	..
1897	238	101			
1898	250	100			
1899	260	131			
1900	297	164			

1) Läsår slutande angivna år.

Källor: 1878-1909: samtliga elever: BiSOS H samt ST
lägre avd.: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande Del 2, s 473
1910-1920 Statistisk årsbok för Göteborg

Tabell 4 TEKNISKA ELEMENTARSKOLOR: ELEVER VT 1854-1918
Technical secondary schools: pupils spring term 1854-1918

År	Norr-köping	Malmö	Borås	Örebro	Summa	År	Norr-köping	Malmö	Borås	Örebro	Härnö-sand	Summa
1854	.	22	.	.	22	1886	43	66	45	74	.	228
1855	.	26	.	.	26	1887	40	69	46	75	.	230
						1888	34	69	45	69	.	217
1856	.	15	.	.	15	1889	39	69	44	63	.	215
1857	.	14	9	.	23	1890	38	58	45	65	.	206
1858	12	15	16	14	57							
1859	12	27	30	25	94	1891	44	66	56	72	.	238
1860	24	38	34	31	127	1892	55	62	62	78	.	257
						1893	55	67	65	87	.	274
1861	32	31	39	28	130	1894	61	72	62	82	.	277
1862	43	39	34	27	143	1895	59	75	75	84	.	293
1863	52	36	41	37	166							
1864	46	48	40	38	172	1896	66	80	65	78	.	289
1865	44	49	40	30	163	1897	70	87	67	84	.	308
						1898	80	85	70	77	.	312
1866	49	38	45	24	156	1899	86	85	67	78	.	316
1867	47	44	45	34	170	1900	93	100	72	80	.	345
1868	46	49	45	41	181							
1869	49	44	42	39	174	1901	90	108	75	83	.	356
1870	52	48	50	41	191	1902	72	103	71	116	12	374
						1903	68	121	72	134	24	419
1871	64	60	52	40	216	1904	73	119	62	154	48	456
1872	54	55	56	56	221	1905	73	116	70	154	51	464
1873	61	61	67	70	259							
1874	69	69	73	79	290	1906	78	123	69	155	57	482
1875	81	67	85	92	325	1907	73	120	77	143	43	456
						1908	79	103	73	142	49	446
1876	77	87	90	89	343	1909	79	98	76	134	55	442
1877	85	102	87	84	358	1910	79	97	70	125	52	423
1878	71	89	77	90	327							
1879	71	77	63	92	303	1911	..	..	..	..	..	406
1880	57	73	42	71	243	1912	..	..	..	..	..	397
						1913	..	..	..	..	..	406
1881	43	70	36	63	212	1914	..	..	..	..	..	400
1882	41	58	37	63	199	1915	..	..	..	..	..	416
1883	37	54	32	65	188							
1884	41	59	35	67	202	1916	..	..	..	..	..	454
1885	36	51	48	83	218	1917	..	..	..	..	..	519
						1918	..	..	..	..	..	563

Källor: 1854-1910: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande del 2, s 405 f
1911-1918: Riksdagsberättelserna

Tabell 5 TEKNISKA ELEMENTARSKOLOR: ELEVER SOM AVGÅTT EFTER AVSLUTAD KURS 1855-1919
Technical secondary schools: pupils leaving after completed course 1855-1819

Anmärkning. Uppgifterna avser summor, ej medeltal.

År	Norrköping	Malmö	Borås	Örebro	Härnösand	Summa
1855	.	10	.	.	.	10
1856-1860	4	14	6	12	.	36
1861-1865	28	41	33	33	.	135
1866-1870	19	69	42	38	.	168
1871-1875	32	61	59	69	.	221
1876-1880	55	81	95	114	.	345
1881-1885	47	63	43	84	.	237
1886-1890	45	58	47	88	.	238
1891-1895	67	66	58	93	.	284
1896-1900	101	65	75	103	.	344
1901-1905	117	98	88	160	16	479
1906-1909	76	81	69	171	61	458
1910-1914	..	..	..	..	..	528
1915-1919	..	..	..	..	..	593

Källor: 1855-1909: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande. Del 2, s 405 f
1910-1919: Tekniska skolutbildningen (SOU 1955:21), s 36

Tabell 6 TEKNIKER EFTER UTBILDNINGSANSTALT OCH ANSTÄLLNING ÅR 1908
Technicians by training institute and employment, 1908

Anmärkning. Se kommentarer i texten.

Anställning	Utexaminerade från						
	Tekniska högskolan	Chalmers	Tekniska elementar-skolor	Bergs-skolor	Byggn- o maskin-yrkes-skolor[1]	Utländska läroan-stalter	Summa
Fabriksindustri	474	339	750	114	152	332	2 161
Därav metall- och verkstadsindustri m m	254	199	417	68	120	101	1 159
Bergshantering	132	29	66	265	12	20	524
Byggnadsverks. m m[2]	105	81	64	5	55	13	323
Enskilda järnvägar	47	23	53	7	2	5	137
Vissa statens verk:							
Statens järnvägar	149	25	69	2	9	7	261
Telegrafverket	32	5	10	..	3	2	52
Lantmäteristaten	2	3	76	1	..	..	82
Mariningenjörskåren	31	..	3	..	..	..	34
Summa	972	505	1 091	394	233	379	3 574
Därav i grad[3]							
I	352	142	232	90	39	97	952
II	541	263	383	136	70	129	1 522
III	79	100	476	168	124	153	1 100
Relativ fördelning							
Fabriksindustri	48,8	67,1	68,7	28,9	65,2	87,6	60,5
Bergshantering	13,6	5,7	6,1	67,3	5,2	5,3	14,7
Byggnadsverks. m m	10,8	16,0	5,9	1,3	23,6	3,4	9,0
Enskilda järnvägar	4,8	4,6	4,9	1,8	0,9	1,3	3,8
Vissa statens verk (se ovan)	22,0	6,5	14,5	0,8	5,2	2,4	12,0
Summa	100	100	100	100	100	100	100
Därav i grad							
I	36,2	28,1	21,3	22,8	16,7	25,6	26,6
II	55,7	52,1	35,1	34,5	30,0	34,0	42,6
III	8,1	19,8	43,6	42,6	53,2	40,4	30,8

1) Vid Tekniska skolan i Stockholm.
2) Arkitekt- och byggmästarefirmor, ingenjörsbyråer, städers kommunaltekniska verk, kanalverk.
3) I=Ingenjörer i ledande ställning.
II=Övriga ingenjörer och konstruktörer.
III=Assistenter, ritare, verkmästare m fl.

Källa: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande Del 2, s 485 ff

Tabell 7 ELEVER VID TEKNISKA SKOLAN I ESKILSTUNA 1859/60-1909/10, VID VÄVSKOLAN I BORÅS 1866/67-1909/10 OCH VID BERGSSKOLORNA 1871/72-1909/10
Pupils at the Technical School in Eskilstuna 1859/60-1909/10 at the Weaving School in Borås 1866/67-1909/10 and at the mining schools 1871/72-1909/10

Anmärkning. Uppgifterna avser summor, ej medeltal.

År	Tekniska skolan i Eskilstuna		Vävskolan i Borås			Bergsskolorna	
	Söndags- och aftonskolan	Fackskolan[1]	Män	Kv	S:a	Filip-stad	Falun[2]
1859/60-1864/65	332	.	.	.	.	..	.
1865/66-1869/70	384	.	..	..	54	..	.
1870/71-1874/75	395	.	..	..	104	85	65
1975/76-1979/80	430	.	..	..	192	100	93
1880/81-1884/85	536	.	..	..	162	55	48
1885/86-1889/90	827	69	..	..	228	49	66
1890/91-1894/95	764	145	[3]	[3]	185	73	70
1895/96-1899/00	865	170	120	39	159	97	104
1900/01-1904/05	1 054	215	118	45	163	117	146
1905/06-1909/10	1 131	193	178	91	269	121	114

1) Fackskolan för finare smides- och metallindustri.
2) Den lägre bergsskolan.
3) Läsåret 1894/95: 17 män och 9 kvinnor.

Källa: 1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen. Utlåtande. Del 2, s 277, 303 och 330

Tabell 8 HANDELSGYMNASIER: ELEVER HT 1900-1920
Commercial upper secondary schools: pupils autumn ter 1900-1920

Anmärkning. Avser närvarande ordinarie elever. För summor för samtliga handelsgymnasier, se tabell 37.

År	Stockholm[1]				Göteborg				Malmö[2]			
	två-årig kurs	ett-årig kurs	S:a	Därav kv	två-årig kurs	ett-årig kurs	S:a	Därav kv	två-årig kurs	ett-årig kurs	S:a	Därav kv
1900	70	43	113	38	139	22	161	25	.	.	.	.
1901	72	31	103	25	136	30	166	28	.	.	.	.
1902	70	42	112	22	140	36	176	35	.	.	.	.
1903	78	52	130	30	137	42	179	38	.	.	.	.
1904	88	54	142	33	123	21	144	27	15	-	15	3
1905	98	55	153	32	133	60[3]	193	39	25	2	27	10
1906	82	58	140	34	137	61[4]	198	47	21	-	21	5
1907	89	58	147	23	144	44	188	34	28	7	35	5
1908	103	58	161	24	151	40	191	20	39	7	46	8
1909	107	46	153	27	152	33	185	15	46	2	48	10
1910	104	32	136	22	151	30	181	22	40	-	40	7
1911	105	48	153	22	161	24	185	27	36	2	38	7
1912	100	52	152	25	164	28	192	28	44	-	44	10
1913	107	53	160	23	154	40	194	30	54	-	54	7
1914	101	54	155	23	161	30	191	27	52	6	58	5
1915	136	60	196	32	169	41	210	40	67	3	70	17
1916	160	60	220	42	160	55	215	39	86	5	91	24
1917	164	90	254	59	158	76	234	35	87	7	94	22
1918	166	90	256	39	152	82	234	29	88	9	97	26
1919	159	92	251	30	151	81	232	21	92	11	103	29
1920	167	92	259	30	142	83	225	19	107	7	114	33

	Helsingborg				Örebro				Norrköping			
1904	20	-	20	2	.	.	.	.	.	.	.	.
1905	20	5	25	6	.	.	.	.	.	.	.	.
1906	12	3	15	5	.	.	.	.	.	.	.	.
1907	15	4	19	4	.	.	.	.	.	.	.	.
1908	30	3	33	6	.	.	.	.	.	.	.	.
1909	37	3	40	5	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	..	..	43	..	.	.	.	.	.	.	.	.
1911	43	2	45	2	.	.	.	.	.	.	.	.
1912	42	5	47	6	.	.	.	.	.	.	.	.
1913	31	5	36	9	.	.	.	.	.	.	.	.
1914	33	8	41	9	34	-	34	17	.	.	.	.
1915	41	8	49	13	24	-	24	9	..[5]	..[5]	25	9
1916	46	13	59	10	20	-	20	8	34	5	39	11
1917	48	14	62	16	21	6	27	9	32	5	37	7
1918	..	..	..	..	21	5	26	5	37	5	42	15
1919	..	..	..	..	20	9	29	7	40	4	44	8
1920	56	10	66	12	38	7	45	13	37	7	44	9

1) Frans Schartaus handelsinstitut.
2) Exkl elever vid förberedande kurs.
3) Inkl 29 i högre fortsättningskurs.
4) " 17 "-.
5) Ingen uppdelning mellan två- och ett-årig kurs detta år.

Källor: 1900-1909: 1908 års handelsundervisningskommitté
1910-1913: Bih. t. riksd. prot. 1914 B.
samt Statistisk årsbok för Stockholms stad
1914-1919: Uppgifter från resp städers statistiska utredningsavdelningar eller från statsbidragsansökningar i Riksarkivet
1920: Yrkesundervisningen 1919-1921

Tabell 9 FACKSKOLAN FÖR HUSLIG EKONOMI I UPPSALA: LÄRARE OCH ELEVER HT 1895-1944
Continuation School for Home Economics in Uppsala: pupils autumn term 1895-1944

År	Lärare[1]	Elever				Deltagare i kortare kurser
		Lärarinne-elever	Övriga vuxna elever	Skolbarn	Summa elever	
1895	2	8	1	58	67	-
1896	3	11	3	61	75	-
1897	4	10	15	119	144	-
1898	5	14	16	127	157	-
1899	6	18	32	131	181	-
1900	8	17	37	146	200	15
1901	7	14	36	141	191	-
1902	9	16	45	164	225	-
1903	9	18	58	151	227	-
1904	9	26	62	155	243	-
1905	11	37	64	151	252	11
1906	10	39	63	160	262	12
1907	11	40	66	160	266	24
1908	12	50	64	163	277	49
1909	13	59	60	158	277	32
1910	15	60	61	132	253	-
1911	18	68	69	153	290	69
1912	18	74	68	183	325	142
1913	18	74	66	179	319	76
1914	20	84	63	245	392	59
1915	20	85	65	231	381	70
1916	21	89	67	239	395	29
1917	23	89	67	222	378	92
1918	22	94	84	210	388	20
1919	25	95	80	262	437	31
1920	26	105	83	342	530	39
1921	26	102	84	210	396	53
1922	26	103	84	206	393	43
1923	27	107	86	205	398	62
1924	27	104	82	220	406	64
1925	27	102	86	247	435	61
1926	28	97	84	255	436	66
1927	27	100	83	248	431	61
1928	26	102	88	215	405	89
1929	29	100	84	219	403	96
1930	29	101	83	231	415	95
1931	29	102	85	254	441	106
1932	29	106	88	238	432	174
1933	26	103	90	233	426	126
1934	27	109	91	237	437	148
1935	27	109	88	243	440	112
1936	28	106	107	240	453	99
1937	26	108	107	306	521	102
1938	27	111	105	261	477	115
1939	26	112	123	258	493	105
1940	27	109	123	263	495	301
1941	30	111	123	270	504	106
1942	27	111	107	255	473	100
1943	29	111	128	245	484	118
1944	30	106	143	241	490	125

1) Med minst 20 undervisningstimmar per vecka.
Källa: Lundh, Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala 1895-1945, Bil. 2

Tabell 10 KOMMUNALA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: KURSDELTAGARE VID KURSENS BÖRJAN HT 1920-1928
Municipal institutes for vocational education: participants at beginning of course autumn term 1920-1928

Anmärkning. Deltagare i frivilliga ämnen ej medräknade. - Antalet kursdeltagare är högre än antalet personer som deltagit i undervisningen, eftersom samma person kan ha deltagit i flera kurser. Se texten.

Skolformer	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Verkstadsskolor	-	295	281	416	552	603	641	712	716
Handelsskolor	-	-	17	31	583	600	502	603	735
Terminskurser	-	-	17	31	177	118	136	95	170
Fristående kurser	-	-	-	-	406	482	366	508	565
Lärlingsskolor	3783	4905	5945	6624	7100	7921	8314	9144	10 300
Yrkesavdelningar	2975	3578	3864	3982	4094	4170	4076	3749	3676
därav för industri och hantverk	1656	1729	1657	1748	1770	1717	1598	1419	1412
handel	1027	1416	1598	1622	1678	1807	1692	1647	1693
husligt arbete	292	433	609	612	646	646	786	683	571
Lärlingskurser	-	-	-	-	-	-	-	777	1305
Kurser för äldre[1]	808	1327	2081	2642	3006	3751	4238	4618	5319
Yrkesskolor	1003	1293	1504	1515	1996	2080	2123	2505	2862
Yrkeskurser[2]	277	194	117	102	122	109	142	231	180
Ämneskurser	726	1099	1387	1413	1874	1971	1981	2274	2682
Summa	4786	6493	7747	8586	10 231	11 204	11 580	12 964	14 613

1) Med "äldre" avses personer, som fyllt 18 år och som sålunda inte räknats som minderåriga.
2) Inkl tekniska skolor och husmodersskolor.

Källa: Yrkesundervisningen 1928/29, tab 29

Tabell 11 KOMMUNALA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: ELEVER HT 1929-1933 OCH LÄSÅREN 1934/35-1943/44
Municipal institutes for vocational education: pupils autumn term 1929-1933 and 1934/35-1943/44

Anmärkning. Avser antalet elever (utan dubbelräkning) Jfr dock not 3.

År	Verkstadsskolor[1]	Tekniska skolor (lägre)[2]	Handelsskolor	Hushållsskolor[2]	Lärlingsskolor: Yrkesavd.	Lärlingsskolor: Lärlingskurser	Lärlingsskolor: Kurser för äldre	Yrkesskolor: Yrkeskurser[2]	Yrkesskolor: Ämneskurser	Samtliga[3]
Ht										
1929	800	..	697	..	4037	1386	4834	297	2553	14 406
1930	911	..	767	..	4151	1991	5250	337	3018	16 293
1931	1022	..	1030	..	4189	2759	6075	557	3507	18 829
1932	1239	..	1058	..	4070	3185	7086	637	3697	20 775
1933	1336	439	1166	58	3957	3508	7560	451	4016	22 480
Läsår										
1934/35[4]	1743	812	2066	210	4019	4732	11 420	528	5035	30 046
1935/36	2271	996	2354	271	4229	5619	12 503	621	5321	33 279
1936/37	3040	1097	2834	280	4228	6293	13 681	771	5687	36 695
1937/38	3782	1171	2882	290	4399	7064	14 271	689	6116	40 132
1938/39	4039	1285	2938	321	4156	8136	16 458	731	6178	43 351
1939/40	4182	1662	2651	337	3613	8327	16 706	867	5487	42 889
1940/41	4065	1644	2827	361	3213	9166	18 738	707	6542	46 489
1941/42	4147	1884	2945	376	3347	10 351	20 915	818	6291	49 912
1942/43	4302	2266	2996	378	3012	11 272	25 032	1142	7138	56 000
1943/44	4431	2341	2824	371	2964	13 615	27 801	1028	7529	61 477

1) Inkl verkstadsskolor för arbetslös ungdom. Åren 1942/43 och 1943/44 ingår även centrala verkstadsskolor med 918 resp 1068 elever.
2) Före ht 1933 är tekniska skolor och husmodersskolor upptagna bland yrkesskolornas yrkeskurser.
3) Att summan för de olika skolformerna är högre beror på att några personer deltagit i kurser inom olika skolformer av samma anstalt.
4) Kurser som endast pågick under en vårtermin ingår inte före läsåret 1934/35.

Källor: 1929-1936/37: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 36
1937/38-1943/44: SÖSKA H VII b: 2-3, tab 32 c

Tabell 12 KOMMUNALA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: KURSDELTAGARE EFTER KÖN OCH ÅLDER LÄSÅREN 1934/35, 1938/39 OCH 1943/44
Municipal institutes for vocational education: course participants by sex and age 1934/35, 1938/39 and 1943/44

Anmärkning. Även deltagare i kurser i frivilliga ämnen ingår. Se i övrigt anmärkning till tabell 10.

Skolformer	1934/35					1938/39					1943/44				
	Män	Kv	S:a	under 18 år	minst 18 år	Män	Kv	S:a	under 18 år	minst 18 år	Män	Kv	S:a	under 18 år	minst 18 år
Antal kursdeltagare															
Verkstadsskolor[1]	1616	175	1791	1234	557	4048	246	4294	2328	1966	4515	243	4758	3298	1460
Tekniska skolor	817	38	855	27	828	1684	42	1726	54	1672	3213	47	3260	154	3106
Handelsskolor	1066	2033	3099	1164	1935	1183	3101	4284	1839	2445	980	3238	4218	1798	2420
Husmodersskolor	-	238	238	123	115	-	352	352	158	194	-	372	372	150	222
Lärlingsskolor	10683	16503	27186	9025	18161	13788	23167	36955	10990	25965	15499	37932	53431	13235	40196
Därav:															
Yrkesavd. för ind o hantv[2]	1851	1	1852	1043	809	2172	2	2174	1234	940	1746	33	1779	1027	752
-" för handel[2]	680	998	1678	1327	351	577	829	1406	1166	240	299	647	946	789	157
-" för husl arbete[2]	-	495	495	360	135	-	364	364	257	107	-	287	287	196	91
Lärlingskurser[2]	2911	2734	5645	3034	2611	5167	5472	10639	5048	5591	7364	9699	17063	7845	9218
Kurser för äldre[2]	4116	10367	14483	989	13494	4950	14780	19730	1341	18389	5663	26043	31706	2045	29661
Frivilliga ämnen	1125	1908	3033	2272	761	922	1720	2642	1944	698	427	1223	1650	1333	317
Yrkesskolor	3352	3184	6536	568	5968	3983	4190	8173	863	7310	4320	5290	9610	932	8678
Därav:															
Yrkeskurser	448	80	528	30	498	597	119	716	71	645	801	260	1061	46	1015
Ämneskurser	2904	3104	6008	538	5470	3386	4071	7457	792	6665	3519	5030	8549	886	7663
Summa	17534	22171	39705	12141	27564	24686	31098	55784	16232	39552	28527	47122	75649	19567	56082

(forts)

Tabell 12 (forts)

Skolformer	1934/35					1938/39					1943/44				
	Män	Kv	S:a	under 18 år	minst 18 år	Män	Kv	S:a	under 18 år	minst 18 år	Män	Kv	S:a	under 18 år	minst 18 år
Relativ fördelning															
Verkstadsskolor[1]	90,2	9,8	100	68,9	31,1	94,3	5,7	100	54,2	45,8	94,9	5,1	100	69,3	30,7
Tekniska skolor	95,6	4,4	100	3,2	96,8	97,6	2,4	100	3,1	96,9	98,6	1,4	100	4,7	95,3
Handelsskolor	34,4	65,6	100	37,6	62,4	27,6	72,4	100	42,9	57,1	23,2	76,8	100	42,6	57,4
Husmodersskolor	-	100	100	51,7	48,3	-	100	100	44,9	55,1	-	100	100	40,3	59,7
Lärlingsskolor	39,3	60,7	100	33,2	66,8	37,3	62,7	100	29,7	70,3	29,0	71,0	100	24,8	75,2
Därav:															
Yrkesavd. för ind o hantv[2]	99,9	0,1	100	56,3	43,7	99,9	0,1	100	56,8	43,2	98,1	1,9	100	57,7	42,3
-" för handel[2]	40,5	59,5	100	79,1	20,9	41,0	59,0	100	82,9	17,1	31,6	68,4	100	83,4	16,6
-" för husl arbete[2]	-	100	100	72,7	27,3	-	100	100	70,6	29,4	-	100	100	68,3	31,7
Lärlingskurser[2]	51,6	48,4	100	53,7	46,3	48,6	51,4	100	47,4	52,6	43,2	56,8	100	46,0	54,0
Kurser för äldre[2]	28,4	71,6	100	6,8	93,2	25,1	74,9	100	6,8	93,2	17,9	82,1	100	6,4	93,6
Frivilliga ämnen	37,1	62,9	100	74,9	25,1	34,9	65,1	100	73,6	26,4	25,9	74,1	100	80,8	19,2
Yrkesskolor	51,3	48,7	100	8,7	91,3	48,7	51,3	100	10,6	89,4	45,0	55,0	100	9,7	90,3
Därav:															
Yrkeskurser	84,8	15,2	100	5,7	94,3	83,4	16,6	100	9,9	90,1	75,5	24,5	100	4,3	95,7
Ämneskurser	48,3	51,7	100	9,0	91,0	45,4	54,6	100	10,6	89,4	41,2	58,8	100	10,4	89,6
Samtliga	44,2	55,8	100	30,6	69,4	44,3	55,7	100	29,1	70,9	37,7	62,3	100	25,9	74,1

1) Läsåret 1943/44 inkl centrala verkstadsskolor
2) Exkl frivilliga ämnen som redovisas på särskild rad.

Källor: 1934/35: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 39
1938/39 och 1943/44: SÖSKA H VII b:2-3, tab 32 a-b

Tabell 13 ENSKILDA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: KURSDELTAGARE VID KURSENS BÖRJAN HT 1920–1933
Private institutes for vocational education: participants at the beginning of the course, autumn term 1920–1933

Anmärkning. Avser statsunderstödda skolor under SÖs inseende. Föreläsningskurser ingår ej. För vissa s k särskilda anstalter för yrkesundervisning se tabell 16.

År	Antal kursdeltagare i skolor för					Relativ fördelning: skolor för				
	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete	Blandade yrken	Summa	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete	Blandade yrken	Summa
1920	1 536	360	231	817	2 944	52,2	12,2	7,8	27,8	100
1921	1 709	669	411	486	3 275	52,2	20,4	12,5	14,8	100
1922	1 949	758	542	346	3 595	54,2	21,1	15,1	9,6	100
1923	1 868	735	580	338	3 521	53,1	20,9	16,5	9,6	100
1924	2 177	444	706	521	3 848	56,6	11,5	18,3	13,5	100
1925	2 296	441	740	546	4 023	57,1	11,0	18,4	13,6	100
1926	2 516	426	762	500	4 204	59,8	10,1	18,1	11,9	100
1927	2 796	524	808	516	4 644	60,2	11,3	17,4	11,1	100
1928	3 033	2 596[1]	887	503	7 019	43,2	37,0	12,6	7,2	100
1929	3 475	2 844	922	584	7 825	44,4	36,3	11,8	7,5	100
1930	3 617	2 598	907	770	7 892	45,8	32,9	11,5	9,8	100
1931[2]	3 803	2 242	971	605	7 621	49,9	29,4	12,7	7,9	100
1932	3 433	1 932	1 063	589	7 017	48,9	27,5	15,1	8,4	100
1933	3 323	1 836	1 020	575	6 754	49,2	27,2	15,1	8,5	100

1) Den stora ökningen beror främst på att Bar-Lock Institutet med 1966 elever inräknades från och med 1928, då det fick statsunderstöd.
2) Från och med 1931/32 har åtskilliga enskilda skolor blivit kommunala.

Källa: Yrkesundervisningen 1928/29, tab 29, 1936/37, tab 44

Tabell 14 ENSKILDA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: ELEVER (UTAN DUBBELRÄKNING) VID KURSENS BÖRJAN LÄSÅREN 1934/35–1943/44
Private institutes for vocational education: pupils at the beginning of the course 1934/35–1943/44

Anmärkning. Se anmärkning till tabell 13.

Läs-	Antal elever i kurser för					Relativ fördelning: kurser för				
år	Industri o hantverk	Handel[1]	Husligt arbete[2]	Blandade yrken	Summa	Industri o hantverk	Handel[1]	Husligt arbete[2]	Blandade yrken	Summa
1934/35	3 688	2 333	1 113	651	7 785	47,4	30,0	14,3	8,4	100
1935/36	3 566	2 484	1 067	630	7 747	46,0	32,1	13,8	8,1	100
1936/37	3 650	2 624	1 015	669[3]	7 958	45,9	33,0	12,8	8,4	100
1937/38	3 472	2 524	1 015	706	7 717	45,0	32,7	13,2	9,1	100
1938/39	3 709	2 633	1 080	714	8 136	45,6	32,4	13,3	8,8	100
1939/40	3 129	2 641	1 036	563	7 369	42,5	35,8	14,1	7,6	100
1940/41	2 929	2 407	1 200	632	7 168	40,9	33,6	16,7	8,8	100
1941/42	3 024	3 013	1 266	689	7 992	37,8	37,7	15,8	8,6	100
1942/43	3 318	3 378	1 205	703	8 604	38,6	39,3	14,0	8,2	100
1943/44	3 387	3 280	1 280	716	8 663	39,1	37,9	14,8	8,3	100

1) Hit hör även sömnads-, väv- och slöjdskolor m m.
2) Husmoders- och hemsysterskolor m m.
3) Därav i utbildning för industri och hantverk 139, för handel 230 och för husligt arbete 300 elever.

Källor: 1934/35–1936/37: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 44
1937/38–1943/44: SÖSKA H VII b:2-3

Tabell 15 ENSKILDA ANSTALTER FÖR YRKESUNDERVISNING: KURSDELTAGARE EFTER KÖN OCH ÅLDER LÄSÅREN 1934/35, 1938/39 OCH 1943/44
Private institutes for vocational education: course participants by sex and age 1934/35, 1938/39 and 1943/44

Anmärkning. Jfr texttabell 7 b.

Huvudgrupper av skolor	Antal kursdeltagare					Relativ fördelning				
	Män	Kv	S:a	Under 18 år	Minst 18 år	Män	Kv	S:a	Under 18 år	Minst 18 år
1934/35										
Industri och hantverk	2 635	3 133	5 768	1 159	4 609	45,7	54,3	100	20,1	79,9
Handel	1 048	1 558	2 606	575	2 031	40,2	59,8	100	22,1	77,9
Huslig utbildning	-	1 157	1 157	409	748	-	100,0	100	35,4	64,6
Blandade yrken	361	290	651	121	530	55,5	44,5	100	18,6	81,4
Summa	4 044	6 138	10 182	2 264	7 918	39,7	60,3	100	22,2	77,8
1938/39										
Industri och hantverk	2 774	2 993	5 767	894	4 873	48,1	51,9	100	15,5	84,5
Handel	1 043	2 079	3 122	416	2 706	33,4	66,6	100	13,3	86,7
Huslig utbildning	-	1 130	1 130	353	777	-	100,0	100	31,2	68,8
Blandade yrken	327	387	714	112	602	45,8	54,2	100	15,7	84,3
Summa	4 144	6 589	10 733	1 775	8 958	38,6	61,4	100	16,5	83,5
1943/44										
Industri och hantverk	2 476	2 870	5 346	755	4 591	46,3	53,7	100	14,1	85,9
Handel	1 294	2 372	3 666	568	3 098	35,3	64,7	100	15,5	84,5
Huslig utbildning	-	1 329	1 329	262	1 067	-	100,0	100	19,7	80,3
Blandade yrken	285	437	722	136	586	39,5	60,5	100	18,8	81,2
Summa	4 055	7 008	11 063	1 721	9 342	36,7	63,3	100	15,6	84,4

Källor: 1934/35: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 44
1938/39-1943/44: SÖSKA H VII b:2-3

Tabell 16 BERGSSKOLOR, TEXTILINSTITUT (VÄVSKOLOR) OCH SLÖJDFÖRENINGENS SKOLA: ELEVER 1920-1960
Mining schools, textile institutes (weaving schools) and the Gothenburg School of Arts and Crafts: pupils 1920-1960

Anmärkning. Även extra elever och specialelever ingår.

År[1]	Bergs-skolor[2]	Textilinstitut				Slöjdföreningens skola[4]	
		Borås		Norrköping[3]			
		Samtl	Därav kv	Samtl	Därav kv	Samtl	Därav kv
1920	49	30	11	32	..	943	178
1921	51	35	20	22	..	801	185
1922	30	34	15	37	..	798	216
1923	39	39	18	33	..	740	210
1924	25	34	16	32	..	700	182
1925	15	49	23	35	..	735	175
1926	13	63	30	43	..	680	178
1927	17	55	24	44	..	741	193
1928	18	68	35	46	..	839	188
1929	17	58	30	36	..	917	223
1930	18	52	34	49	..	1 001	223
1931	12	52	33	41	..	1 033	256
1932	18	43	26	57	..	731	190
1933	19	36	23	59	..	787	191
1934	16	38	22	127	..	833	210
1935	24	53	26	141	..	747	198
1936	28	63	22	137	2	838	202
1937	37	78	16	127	1	832	203
1938	42	74	19	120	2	888	240
1939	42	93	21	111	7	731	212
1940	39	63	21	83	11	685	223
1941	42	66	23	84	9	774	269
1942	45	70	23	94	7	806	286
1943	54	75	25	87	9	870	293
1944	51	84	29	95	8	874	311
1945	56	96	35	157	10	940	318
1946	59	87	29	204	16	887	293
1947	45	87	31	173	13	812	243
1948	58	89	29	185	9	780	239
1949	51	95	27	164	10	755	265
1950	51	98	44	163	11	726	247
1951	53	102	35	218	23	706	239
1952	47	97	40	153	31	725	236
1953	54	90	35	128	26	737	235
1954	53	92	40	89	15	687	232
1955	54	97	47	85	13	708	231

(forts)

Tabell 16 (forts)

År[1]	Bergs-skolor[2]	Textilinstitut				Slöjdföreningens skola[4]	
		Borås		Norrköping[3]			
		Samtl	Därav kv	Samtl	Därav kv	Samtl	Därav kv
1956	61	91	48	70	10	667	226
1957	71	79	42	50	10	698	247
1958	67	83	43	28	12	672	248
1959	66	85	55	44	18	590	224
1960	65	84	59	101	50	540	188

1) Avser i regel ht utom ifråga om Lennings textiltekniska institut, där uppgifterna i varje fall åren 1934/35-1936/37 avser hela läsår.
2) I Filipstad; åren 1920-29 även i Falun. Elever vid de med bergsskolorna förenade yrkesskolorna ingår ej. Eleverna var utom i undantagsfall manliga.
3) Lennings textiltekniska institut. Avser kursdeltagare.
4) I Göteborg. Avser elever utan dubbelräkning.

Källor: Bergsskolor och Textilinstitut:
1920-36: SOS Yrkesundervisningen samt SÖSKA H VII c:1-3
1937-42: SÖSKA H VII b:2
1943-46: Uppgifter från skolorna eller från resp. stads statistiska årsbok
1947-60: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m
Slöjdföreningens skola:
1920-46: Ericson, Slöjdföreningens skola 1848-1948
1947-60: Statistisk årsbok för Göteborg

Tabell 17 KOMMUNALA OCH ENSKILDA YRKESSKOLOR: ELEVER VID SÄRSKILDA UNDERSÖKNINGSTILLFÄLLEN 1943-1965
Municipal and private trade schools: pupils at points of special investigation autumn term 1943-1960

Anmärkning. Avser statsunderstödda skolor under KÖYs resp SÖs inseende. Elever utan dubbelräkning till och med 1959, därefter kursdeltagare.

År[1]	Centrala verkstadsskolor[2]	Kommunala yrkesskolor		Enskilda yrkesskolor[3]		Företagsskolor	Summa	
		Samtl elever	Därav i heltidskurser om minst 5 månader	Samtl elever	Därav i heltidskurser om minst 5 månader		Samtl elever	Därav i heltidskurser om minst 5 månader
1943	1 429	41 321	5 256	4 894	2 349	..	47 644	9 034
1944	1 651	45 655	5 400	5 523	2 403	..	52 829	9 454
1945	2 033	51 655	5 662	6 492	2 744	..	60 180	10 439
1946	2 163	55 270	5 648	6 444	2 589	..	63 877	10 400
1947	2 180	61 137	6 228	6 695	2 516	..	70 012	10 924
1948	2 467	68 941	7 496	8 057	3 001	..	79 465	12 964
1949	2 612	73 602	7 244	8 001	2 822	..	84 215	12 678
1950	2 675	77 809	7 543	7 670	2 674	..	88 154	12 892
1951	2 686	80 523	7 685	8 993	2 858	..	92 202	13 229
1952	2 761	85 702	8 566	9 140	2 959	..	97 603	14 286
1953	3 003	91 908	9 919	9 332	3 161	..	104 243	16 083
1954	3 122	96 220	11 153	10 022	3 318	..	109 364	17 593
1955	3 225	98 442	12 678	10 679	3 474	..	112 346	19 377
1956	3 526	104 554	15 853	10 931	3 574	..	119 011	22 953
1957	3 932	111 156	19 180	10 726	3 591	1 942	127 756	28 645
1958	4 467	118 886	24 034	12 610	5 106	2 864	138 827	36 471
1959	5 390	125 185	30 169	12 976	5 462	3 653	147 204	44 674
1960	6 109	134 502	34 587	13 850	4 972	4 563	159 024	49 426
1961	6 657	143 343	39 711	14 101	5 075	5 873	169 974	56 017
1962	6 898	136 013	44 775	14 270	4 983	6 208	163 389	61 341
1963	7 720	139 521	48 974	14 007	5 108	5 967	167 215	66 231
1964	8 298	147 331	53 714	12 387	5 246	5 620	173 636	71 362
1965	7 881	152 691	57 158	21 156	5 425	5 292	187 020	74 087

1) År 1943 mitten av november, övriga år mitten av oktober.
2) Till och med 1951 inkl verkstadsskolor för viss arbetslös ungdom och åren 1944-1956 inkl flygmekanikerskolan i Mölndal.
3) Utom företagsskolor.

Källor: 1943-1959: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m
1960-1965: SÅ

Tabell 18 KOMMUNALA YRKESSKOLOR: ELEVER EFTER SKOLFORM OCH UTBILDNINGENS INRIKTNING I OKTOBER 1947 OCH 1955
Municipal trade schools: pupils by type of school and educational focus in October 1947 and 1955

Anmärkning. Centrala verkstadsskolor m m ingår ej i tabellen. Se tabell 17.

Skolform	1947					1955				
	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete	Samtliga	Därav i heltidskurser om minst 5 mån	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete	Samtliga	Därav i heltidskurser om minst 5 mån
Verkstadsskolor	2 731	–	–	2 731	2 731	5 083	–	–	5 083	5 083
Därav										
Skolverkstäder	2 450	–	–	2 450	2 450	4 261	–	–	4 261	4 261
Inbyggda	192	–	–	192	192	822	–	–	822	822
Decentraliserade[1]	89	–	–	89	89	–	–	–	–	–
Lärlingsskolor	9 883	15 248	21 653	46 784	437	13 800	27 566	33 616	74 982	460
Därav										
Yrkesavdelningar	989	447	141	1 577	–	718	175	32	925	–
Lärlingskurser	5 854	8 594	5 279	19 727	406	7 752	15 629	4 994	28 375	428
Kurser för äldre	3 040	6 207	16 233	25 480	31	5 330	11 762	28 590	45 682	32
Yrkesskolor	2 603	2 161	2 105	6 869	155	2 663	4 356	1 794	8 813	370
Därav										
Yrkeskurser	960	181	128	1 269	155	1 500	491	179	2 170	370
Ämneskurser	1 643[2]	1 980	1 977	5 600	–	1 163	3 865	1 615	6 643	–
Andra skolor och kurser	3 124[3]	1 332[4]	297[5]	4 753	2 905	4 188[3]	3 595[4]	1 781[5]	9 564	6 765
Summa	18 341	18 741	24 055	61 137	6 228	25 734	35 517	37 191	98 442	12 678
Därav i heltidskurser om minst 5 månader	4 144	1 332	752	6 228	.	7 081	3 649	1 948	12 678	.

1) Under avveckling. Inga elever intogs efter 1 juli 1946.
2) Inkl 60 elever i en mästarkurs.
3) Tekniska skolor m m.
4) Ettåriga (år 1955 även tvååriga) kurser med heltidsundervisning.
5) Husmoderskurser och husmodersskolor, år 1955 även barnsköterskekurser.

Källa: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m 1947:tab 7; 1955:tab 8

Tabell 19 KOMMUNALA OCH ENSKILDA YRKESSKOLOR: ELEVER I HELTIDS- OCH ÖVRIGA KURSER EFTER UTBILDNINGENS INRIKTNING I OKTOBER ÅREN 1947-1959
Municipal and private trade schools: pupils in full-time and other courses by educational focus in October 1947-1959

År	I heltidskurser om minst 5 månader				I övriga kurser				Samtliga elever			
	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete	Summa	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete	Summa	Industri o hantverk	Handel	Husligt arbete	Summa
Antal elever												
1947	6 837	2 541	1 546	10 924	15 612	19 566	23 910	59 088	22 449	22 107	25 456	70 012
1948	8 318	2 885	1 761	12 964	17 299	21 136	28 066	66 501	25 617	24 021	29 827	79 465
1949	8 025	2 837	1 816	12 678	17 939	22 899	30 699	71 537	25 964	25 736	32 515	84 215
1950	8 223	2 822	1 847	12 892	17 934	24 196	33 232	75 262	26 057	27 018	35 079	88 154
1951	8 089	3 162	1 978	13 229	17 258	27 234	34 481	78 973	25 347	30 396	36 459	92 202
1952	8 587	3 540	2 159	14 286	17 694	29 663	35 955	83 317	26 281	33 203	38 114	97 603
1953	9 606	4 040	2 437	16 083	18 546	33 487	36 127	88 160	28 152	37 527	38 564	104 243
1954	10 322	4 717	2 554	17 593	19 551	35 828	36 392	91 771	29 873	40 545	38 946	109 364
1955	11 343	5 087	2 947	19 377	20 144	36 974	35 851	92 969	31 487	42 061	38 798	112 346
1956[1]	13 530	5 849	3 554	22 933	23 482	39 005	33 304	95 791	37 012	44 854	36 858	118 724
1957	16 365	6 737	3 601	26 703	23 906	41 343	33 862	99 111	40 271	48 080	37 463	125 814
1958	20 899	8 299	4 392	33 590	25 748	42 830	33 795	102 373	46 647	51 129	38 187	135 963
1959	24 997	10 071	5 927	40 995	27 066	43 145	32 531	102 742	52 063	53 216	38 458	143 737
Relativ fördelning												
1947	62,6	23,3	14,2	100	26,4	33,1	40,5	100	32,1	31,6	36,4	100
1948	64,2	22,3	13,6	100	26,0	31,8	42,2	100	32,2	30,2	37,5	100
1949	63,3	22,4	14,3	100	25,1	32,0	42,9	100	30,8	30,6	38,6	100
1950	63,8	21,9	14,3	100	23,7	32,1	44,2	100	29,6	30,6	39,8	100
1951	61,1	23,9	15,0	100	21,9	34,5	43,7	100	27,5	33,0	39,5	100
1952	60,1	24,8	15,1	100	21,2	35,6	43,2	100	26,9	34,0	39,1	100
1953	59,7	25,1	15,2	100	21,0	38,0	41,0	100	27,0	36,0	37,0	100
1954	58,7	26,8	14,5	100	21,3	39,0	39,7	100	27,3	37,1	35,6	100
1955	58,5	26,3	15,2	100	21,7	39,8	38,6	100	28,0	37,4	34,5	100
1956[1]	59,0	25,5	15,5	100	24,5	40,7	34,8	100	31,2	37,8	31,0	100
1957	61,3	25,2	13,5	100	24,1	41,7	34,2	100	32,0	38,2	29,8	100
1958	62,2	24,7	13,1	100	25,2	41,8	33,0	100	34,3	37,6	28,1	100
1959	61,0	24,6	14,5	100	26,3	42,0	31,7	100	36,2	37,0	26,8	100

1) År 1956 preliminära uppgifter. Åren 1957-1959 exkl företagsskolor. Jfr tab 17.
Källa: KÖY. Yrkesutbildningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m. Tab 7

Tabell 20 YRKESSKOLANS HELTIDSKURSER: KURSDELTAGARE EFTER UTBILDNINGENS INRIKTNING 1960-1970
The trade schools' full-time courses: course participants by educational focus 1960-1970

Anmärkning. Även kurser om mindre än 5 månader ingår. Heltidskurserna ersattes ht 1971 av linjer och specialkurser i gymnasieskolan.

År[1]	Antal kursdeltagare							Relativ fördelning						
	Teknisk utbildning[2]	Industri o hantverk	Kontor o handel[3]	Husliga områden[4]	Vårdyrken	Övriga yrken	Summa	Teknisk utbildning	Industri o hantverk	Kontor och handel	Husliga områden	Vårdyrken	Övriga yrken	Summa
Samtliga deltagare														
1960	4 129	27 513	11 310	6 584	1 532	1 347	52 415	7,9	52,5	21,6	12,6	2,9	2,6	100
1961	4 913	31 190	13 077	7 311	1 772	1 485	59 748	8,2	52,2	21,9	12,2	3,0	2,5	100
1962	5 795	33 407	14 067	7 845	1 966	1 709	64 789	8,9	51,6	21,7	12,1	3,0	2,6	100
1963	6 941	34 680	14 810	8 874	2 264	2 038	69 607	10,0	49,8	21,3	12,7	3,3	2,9	100
1964	8 077	36 062	15 508	10 016	3 431	2 595	75 689	10,7	47,6	20,5	13,2	4,5	3,4	100
1965	9 248	36 634	15 385	10 162	4 240	3 203	78 872	11,7	46,4	19,5	12,9	5,4	4,1	100
1966	9 374	36 965	14 749	9 843	5 595	2 817	79 343	11,8	46,6	18,6	12,4	7,1	3,6	100
1967	7 826	36 305	14 890	9 968	8 051	3 150	80 190	9,8	45,3	18,6	12,4	10,0	3,9	100
1968	6 552	34 829	13 970	12 957	9 715	4 036	82 059	8,0	42,4	17,0	15,8	11,8	4,9	100
1969	5 205	35 308	13 775	13 262	12 879	4 386	84 815	6,1	41,6	16,2	15,6	15,2	5,2	100
1970	3 924	35 057	13 330	13 163	14 672	1 950	82 096	4,8	42,7	16,2	16,0	17,9	2,4	100
Kvinnliga deltagare														
1960	248	3 002	8 432	6 106	1 523	202	19 513	1,3	15,4	43,2	31,3	7,8	1,0	100
1961	350	3 347	10 002	6 792	1 760	254	22 505	1,6	14,9	44,4	30,2	7,8	1,1	100
1962	494	3 816	10 844	7 227	1 953	212	24 546	2,0	15,5	44,2	29,4	8,0	0,9	100
1963	724	3 839	11 415	8 244	2 250	329	26 801	2,7	14,3	42,6	30,8	8,4	1,2	100
1964	880	3 713	11 835	9 303	3 389	422	29 542	3,0	12,6	40,1	31,5	11,5	1,4	100
1965	1 270	4 087	11 347	9 428	4 165	583	30 880	4,1	13,2	36,7	30,5	13,5	1,9	100
1966	1 130	3 865	10 674	9 179	5 474	721	31 043	3,6	12,5	34,4	29,6	17,6	2,3	100
1967	605	4 058	10 078	9 249	7 723	993	32 706	1,8	12,4	30,8	28,3	23,6	3,0	100
1968	579	2 502	8 903	11 261	9 021	1 695	33 961	1,7	7,4	26,2	33,2	26,6	5,0	100
1969	612	2 673	8 684	11 413	12 260	2 051	37 693	1,6	7,1	23,0	30,3	32,5	5,4	100
1970	607	2 793	8 597	11 411	13 862	901	38 171	1,6	7,3	22,5	29,9	36,3	2,4	100

1) 15 okt 1960-65, 15 sept 1966-70.
2) Tekniska dagskolor, textilinstitut m m.
3) Inkl databehandling.
4) 1960-67 "Utbildning för husliga och närliggande områden", 1968-70 "Service - inkl huslig utbildning".

Källa: PM från SCB 1974:3, tab 51

Tabell 21 YRKESSKOLANS DELTIDSKURSER: KURSDELTAGARE EFTER UTBILDNINGENS INRIKTNING 1960-1967
The trade schools' part-time courses: course participants by educational focus 1960-1967

Anmärkning. Yrkesskolans deltidskurser överfördes från och med ht 1968 till kommunal vuxenutbildning.

År[1]	Antal kursdeltagare							Relativ fördelning						
	Teknisk utbildning[2]	Industri o hantverk	Distribution och kontor[3]	Husliga områden	Vårdyrken	Övriga yrken	Summa	Teknisk utbildning	Industri o hantverk	Distribution och kontor	Husliga områden	Vårdyrken	Övriga yrken	Summa
Samtliga deltagare														
1960	8 034	20 537	47 686	29 985	48	319	106 609	7,5	19,3	44,7	28,1	0,0	0,3	100
1961	9 462	21 851	48 647	29 746	104	416	110 226	8,6	19,8	44,1	27,0	0,1	0,4	100
1962	10 776	18 085	45 262	23 848	274	355	98 600	10,9	18,3	45,9	24,2	0,2	0,4	100
1963	12 397	17 421	45 259	21 867	211	453	97 608	12,7	17,8	46,4	22,4	0,2	0,5	100
1964	13 384	16 959	42 850	23 308	677	769	97 947	13,7	17,3	43,7	23,8	0,7	0,8	100
1965	13 247	17 838	50 953	24 848	807	455	108 148	12,2	16,5	47,1	23,0	0,7	0,4	100
1966[4]	12 701	13 577	38 577	20 159	528	271	85 813	14,8	15,8	45,0	23,5	0,6	0,3	100
1967	14 169	18 412	45 538	27 459	1 769	1 822	109 169	13,0	16,9	41,7	25,2	1,6	1,7	100
Kvinnliga deltagare														
1960	251	2 756	34 747	29 586	48	102	67 490	0,4	4,1	51,5	43,8	0,1	0,2	100
1961	265	2 820	35 770	29 261	104	258	68 478	0,4	4,1	52,2	42,7	0,2	0,4	100
1962	321	1 707	32 674	23 578	269	239	58 788	0,5	2,9	55,6	40,1	0,5	0,4	100
1963	357	1 727	32 741	21 583	192	309	56 909	0,6	3,0	57,5	37,9	0,3	0,5	100
1964	457	1 781	31 308	23 051	660	463	57 720	0,8	3,1	54,2	39,9	1,1	0,8	100
1965	342	1 971	37 981	24 593	807	190	65 884	0,5	3,0	57,6	37,3	1,2	0,3	100
1966[4]	354	1 320	28 878	19 849	522	119	51 042	0,7	2,6	56,6	38,9	1,0	0,2	100
1967	587	3 755	32 801	26 901	1 673	670	66 387	0,9	5,7	49,4	40,5	2,5	1,0	100

1) 15 okt utom år 1966. Se not 4.
2) Tekniska aftonskolor, förberedande kurser till tekniskt gymnasium samt olika kurser i naturvetenskapliga ämnen.
3) Inkl språkkurser och utbildning i databehandling m m.
4) Uppgifterna avser den 16 september, då många kurser ännu inte börjat.

Källa: PM från SCB 1974:3, tab 107

Tabell 22 TEKNISKA DAG- OCH AFTONSKOLOR: ELEVER 1960-1970
Technical day and evening schools: pupils 1960-1970

Anmärkning. Flertalet av dagskolornas elever ingår även i tab 20 liksom flertalet av aftonskolornas i tab 21. Skolorna avvecklades successivt efter mitten av 1960-talet, då dagskolorna började ersättas av fackskolornas tekniska linje, medan aftonskolorna började ersättas av kurser inom den kommunala vuxenutbildningen.

År	Tekniska dagskolor		Tekniska aftonskolor	
	Samtliga elever	Därav kvinnor	Samtliga elever	Därav kvinnor
1960	3 635	62	6 722	167
1961	4 254	65	8 025	188
1962	4 913	70	9 431	211
1963	5 689	107	10 768	235
1964	6 502	104	11 692	275
1965	7 144	105	12 131	272
1966	7 233	116	11 855	293
1967	6 339	111	10 490	280
1968	4 791	83	8 332	204
1969	3 355	36	6 474	161
1970	2 033	26	4 472	139
Högre fackkurs				
1966	2 638	..	3 837	77
1967	2 674	..	3 891	83
1968	2 239	..	3 734	89
1969	1 426	..	3 471	95
1970	835	..	2 906	72
Teknikerkurs				
1966	4 595	..	8 018	216
1967	3 665	..	6 599	197
1968	2 552	..	4 598	115
1969	1 929	..	3 003	66
1970	1 198	..	1 566	67

Källor: 1960-61: ST 1961-62
1962-65 SM
1966-70 PM från SCB 1974:3, tab 109 samt SM

Tabell 23 YRKESKURSER FÖR ARBETSLÖSA, PARTIELLT ARBETSFÖRA M FL: KURSER OCH KURSDELTAGARE 1947-1960
Vocational courses for the unemployed, the partially disabled etc: courses and participants 1947-1960

Anmärkning. Uppgifterna avser för åren 1947-48 den 30 november, därefter den 31 oktober.

År	Kurser	Kursdeltagare					
		Arbetslösa	I militärtjänst skadade	Partiellt arbetsföra	Utlänningar	Övriga	Summa
1947	25	59	32	..	58	-	149
1948	22	92	27	..	21	-	140
1949	30	141	19	131	23	14	328
1950	29	64	17	154	7	11	253
1951	23	29	15	155	12	-	211
1952	24	20	24	211	22	-	277
1953	38	160	19	213	16	-	408
1954	34	15	21	262	14	15	327
1955	37	31	22	247	17	36	353
1956	36	56	22	251	12	-	341
1957	53	83	26	323	162[1]	18	612
1958	96	513	13	428	179[2]	20	1 153
1959	253	2 073	22	701	165[3]	15	2 976
1960	460	3 844	34	1 153	110[4]	17	5 158

1) Därav 134 ungrare.
2) "- 131 "-.
3) "- 101 "-.
4) "- 39 "-.

Källa: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m

Tabell 24 ARBETSMARKNADSUTBILDNING: GENOMSNITTLIGT ANTAL PERSONER UNDER UTBILDNING 1960-1970
Labour market training schemes: average number in training 1960-1970

Anmärkning. Avser elever med utbildningsbidrag enligt bestämmelserna för vissa arbetslösa m fl. Se kap 8.3

År	SÖs kurser för arbetslösa m fl						Övriga kurser[2]	Totalt	Därav kvinnor	Kvinnliga elever i % av samtliga
	Nybörjarkurser	Omskolningskurser	Fortbildningskurser	Samtliga kurser	Utbildning inom företag	Kurser inom det reguljära utbildningsväsendet[1]				
1960	1 006	3 622	234	4 862	397	1 181	140	6 580	934	14,2
1961	1 198	4 657	292	6 147	553	1 119	308	8 127	1 454	17,9
1962	1 229	5 629	369	7 227	811	1 273	806	10 117	2 780	27,5
1963	1 646	6 317	637	8 600	1 223	1 554	1 083	12 460	3 773	30,3
1964	1 757	6 230	676	8 663	1 781	2 297	964	13 705	4 587	33,5
1965	1 547	7 090	334	8 971	2 718	3 587	645	15 921	5 739	36,0
1966	925	8 651	172	9 748	3 354	4 904	840	18 846	6 495	34,5
1967	805	11 081	505	12 391	3 246	6 550	1 362	23 549	7 735	32,8
1968	966	12 165	720	13 851	3 759	9 281	2 702	29 593	10 012	33,8
1969	921	11 742	617	13 280	4 024	11 868	5 013	34 185	13 824	40,4
1970	658	10 748	670[3]	12 076	4 946	11 785	5 076	33 883	15 702	46,3

1) Ingår även i SCBs övriga statistik.
2) Bl a studieförbundens kurser, körkortsutbildning m m.
3) Inkl 226 i anpassningskurser för handikappade m fl.

Källa: PM från SCB 1974:3, tabell 127

Tabell 25 SLÖJDSKOLAN I STOCKHOLM: ELEVER FÖRDELADE EFTER YRKEN ÅREN 1845-1879
The Craft School in Stockholm: pupils by professions 1845-1879

Anmärkning. Uppgifterna avser summor, ej medeltal.

Yrken	1845-1850	1850-1855	1855-1860	1860-1865	1865-1870	1870-1875	1875-1879	Summa 1845 1879
Lantbrukare och trädgårdsmästare	30	93	59	113	153	550	419	1 417
Murare och byggnadsarbetare	10	124	408	491	306	325	701	2 365
Snickare och svarvare	111	206	288	347	559	829	1 197	3 537
Smeder och plåtslagare	12	55	75	121	273	393	437	1 366
Mekaniker, maskin- och metallarbetare	1	49	219	359	501	849	934	2 912
Instrument- och urmakare	28	37	60	43	128	100	92	488
Litografer, ciselörer m fl	2	9	28	33	102	125	129	428
Guldsmeder och juvelerare	51	70	141	126	129	134	124	775
Bokbindare och boktryckare	9	12	28	31	119	121	142	462
Sadelmakare och tapetserare	15	37	35	50	106	143	141	527
Skomakare	-	5	22	32	141	151	139	490
Skräddare	-	5	33	32	122	155	153	500
Målare och lackerare	95	232	325	556	707	818	903	3 636
Bildhuggare och modellörer	9	63	105	154	125	273	247	976
Handlande	5	18	54	19	60	348	400	904
Sjömän	-	9	30	8	34	129	111	321
Elever vid Konstakad och Teknol inst[1]	3	45	50	14	3	28	80	223
Övriga yrken[2]	678	678	1 502	2 846	4 449	5 072	4 173	19 398
Summa	1 059	1 747	3 462	5 375	8 017	10 543	10 522	40 725
Därav män	1 059	1 747	3 220	3 570	4 730	6 627	7 552	28 505
kvinnor	-	-	242	1 805	3 287	3 916	2 970	12 220
Kvinnliga elever i % av samtliga	-	-	7,0	33,6	41,0	37,1	28,2	30,0

1) Förmodligen aspiranter till dessa utbildningsanstalter. Se Wollin aa s 207.
2) Från mitten av 1850-talet inkl skolpojkar och personer utan yrke.

Källa: Wollin. Från ritskola till konstfackskola

Tabell 26 TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM: ELEVER ÅREN 1879-1925
The Technical School in Stockholm: pupils 1879-1925

Anmärkning. Uppgifterna avser summor, ej medeltal.

Läsår	Tekniska afton- och söndags-skolan	Tekniska skolan för kvinnliga elever	Högre konst-industriella skolan[1]		Bygg-nads-yrkes-skolan	Maskin yrkes-skolan	Samtliga elever			Kvinnliga elever i % av samt-liga[3]
	Män	Kvinnor	Samt-liga	Därav kv[2]	Män	Män	Män	Kv[3]	Summa	
1879-1885	4 899	1 191	119	5	216	-	5 229	1 196	6 425	18,6
1885-1890	4 244	1 230	256	65	229	-	4 664	1 295	5 959	21,7
1890-1895	3 313	1 300	249	30	206	87	3 825	1 330	5 155	25,8
1895-1900	6 047	1 488	295	93	277	331	6 857	1 581	8 438	18,7
1900-1905	6 938	1 318	387	277	408	448	7 904	1 595	9 499	16,8
1905-1910	6 470	1 371	408	306	425	450	7 447	1 677	9 124	18,4
1910-1915	5 446	1 082	535	358	389	491	6 503	1 440	7 943	18,1
1915-1920	4 562	670	523	351	221	521	5 476	1 021	6 497	15,7
1920-1925	3 465	904	445	259	244	635	4 530	1 163	5 693	20,4
Summa 1879-1925	45 384	10 554	3 217	1 744	2 615	2 963	52 435	12 298	64 733	19,0

1) Inkl teckningslärarseminariet.
2) Exkl ett fåtal kvinnor som ej särredovisats.
3) Jfr not 2).

Källa: Wollin, Från ritskola till konstfackskola

Tabell 27 TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM: ELEVER FÖRDELADE EFTER YRKEN LÄSÅREN 1879-1925
The Technical School in Stockholm: pupils by professions 1879-1925

Anmärkning. Uppgifterna avser summor, ej medeltal.

Yrken	1879-1890	1890-1900	1900-1915	1915-1925	Summa 1879-1925
Tekniska afton- och söndagsskolan					
Byggnadselever och murare	1 798	943	2 407	-	5 148
Snickare, o d	1 573	1 107	2 292	171	5 143
Bildhuggare och möbelsnickare	-	333	556	526	1 415
Mekaniker, maskin- och järnarbetare samt smeder	1 417	3 316	6 112	2 612	13 457
Elektriker och montörer	-	299	1 356	746	2 401
Målare	2 050	1 475	2 147	413	6 085
Ritare	-	161	1 173	994	2 328
Kemigrafer, litografer, typografer m m	-	96	656	307	1 059
Kontorsyrken	-	-	346	497	843
Övriga yrken	2 305	1 630	1 809	1 761	7 505
Summa	9 143	9 360	18 854	8 027	45 384
Tekniska skolan för kvinnliga elever					
Sömmerskor och brodöser	39	102	218	80	439
Gravörer och ciselörer	98	63	103	35	299
Fotografer och retuschörer	5	25	52	11	93
Teckningslärarinnor	44	74	81	32	231
Ritare	4	91	208	78	381
Övriga yrken	2 231	2 433	3 109	1 338	9 111
Summa	2 421	2 788	3 771	1 574	10 554
Högre konstindustriella skolan					
Modellörer och skulptörer	37	39	77	40	193
Mönsterritare	33	61	323	190	607[1]
Teckningslärarekandidater	26	85	798	439	1 348[2]
Övriga yrken	279	359	132	299	1 069
Summa	375	544	1 330	968	3 217
Byggnadsyrkesskolan					
Byggnadsarbetare	80	57	75	91	303
Byggnadssnickare	17	25	196	97	335
Murare	298	257	735	142	1 432
Byggnadsritare och verkmästare	8	63	212	47	330
Övriga yrken	42	81	4	88	215
Summa	445	483	1 222	465	2 615
Maskinyrkesskolan					
Maskin- och järnarbetare	-	193	466	-	659
Mekaniker och ritare	-	157	130	-	287
Elektrotekniker	-	37	122	-	159
Övriga yrken	-	31	671	1 156	1 858
Summa	-	418	1 389	1 156	2 963

1) Därav 530 kvinnor.
2) " 968 ".

Källa: Wollin, Från ritskola till konstfackskola

Tabell 28 TEKNISKA SKOLAN I STOCKHOLM: ELEVER HT 1920-1940
The Technical School in Stockholm: pupils autumn term 1920-1940

Anmärkning. Teckningslärarseminariet ingår ej. Jfr texten.

År	Tekniska afton- och söndags-skolan	Tekniska skolan för kvinnliga lärjungar	Högre konst-industriella skolan		Bygg-nads-yrkes-skolan	Maskin yrkes-skolan	Samtliga elever			Kvinnliga elever i % av samt-liga
	Män	Kvinnor	Samt-liga	Därav kv	Män	Män	Män	Kv	Summa	
1920	925	149	54	32	39	146	1 132	181	1 313	13,8
1921	646	157	54	36	44	158	866	193	1 059	18,2
1922	651	178	49	32	46	135	849	210	1 059	19,8
1923	607	213	37	26	50	104	772	239	1 011	23,6
1924	636	207	34	25	65	92	802	232	1 034	22,4
1925	642	243	39	32	73	87	809	275	1 084	25,4
1926	665	247	54	45	75	87	836	292	1 128	25,9
1927	668	217	56	43	71	88	840	260	1 100	23,6
1928	709	223	69	52	64	89	879	275	1 154	23,8
1929	819	220	68	47	69	89	998	267	1 265	21,1
1930	833	247	72	47	77	96	1 031	294	1 325	22,2
1931	833	233	66	43	80	104	1 040	276	1 316	21,0
1932	628	200	67	47	87	109	844	247	1 091	22,6
1933	577	194	65	44	91	107	796	238	1 034	23,0
1934	645	201	82	50	90	103	870	251	1 121	22,4
1935	680	207	76	42	90	97	901	249	1 150	21,7
1936	736	197	70	37	96	99	964	234	1 198	19,5
1937	780	229	69	40	85	98	992	269	1 261	21,3
1938	716	246	70	42	89	97	930	288	1 218	23,6
1939	376	223	81	48	56[2]	67[2]	532	271	803	33,7
1940	329	226[1]	86	56	41[2]	38[2]	438	282	720	39,2

1) 73 av dessa undervisades i aftonskolan.
2) Under avveckling.

Källor: 1920-1936: Yrkesutbildningen 1919/21-1936/37
1937-1940: SÖSKA H VII b:2

Tabell 29 KONSTFACKSKOLAN: ELEVER HT 1941-1960
The School of Arts, Crafts and Design pupils autumn term 1941-1960

Anmärkning. T o m läsåret 1944/45 avses Tekniska skolan i Stockholm.

År	Ordinarie elever[1]										Special- och extra elever[4]		Samtliga närvarande elever			Kvinnliga elever i % av samtliga
	Konstindustriella aftonskolan[1]		Konstindustriella dagskolan[2]		Högre konstindustriella skolan		Teckningslärarinstitutet[3]		Summa ordinarie elever							
	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Män	Kv	Summa	
1941	327	116	132	112	91	58	68	26	618	312	..	..	306	312	618	50,5
1942	383	172	141	110	95	63	70	26	689	371	..	..	318	371	689	53,8
1943	451	193	149	114	95	59	60	24	755	390	..	..	365	390	755	51,7
1944	494	235	142	97	100	65	52	21	788	418	..	..	370	418	788	53,0
1945	394	171	170	117	69	43	48	16	681	347	..	..	334	347	681	51,0
1946	428	164	185	126	103	71	45	18	761	379	..	..	382	379	761	49,8
1947	154	46	215	122	104	68	51	25	524	261	233	95	401	356	757	47,0
1948	125	39	201	109	120	71	57	29	503	248	262	117	400	365	765	47,7
1949	128	48	210	125	121	64	59	27	518	264	254	116	392	380	772	49,2
1950	136	63	199	113	129	66	60	22	524	264	273	118	415	382	797	47,9
1951	144	54	198	106	118	65	60	21	520	246	290	135	429	381	810	47,0
1952	159	71	208	111	111	58	70	30	548	270	300	116	462	386	848	45,5
1953	172	78	210	108	124	63	65	25	571	274	313	133	477	407	884	46,0
1954	147	58	228	126	130	67	79	37	584	288	336	166	466	454	920	49,3
1955	180	68	214	137	135	59	88	38	617	302	298	155	458	457	915	49,9
1956	150	66	208	130	134	65	94	43	586	304	346	164	464	468	932	50,2
1957	161	75	204	117	137	73	100	43	602	308	324	157	461	465	926	50,2
1958	155	70	214	121	137	75	110	49	616	315	260	121	440	436	876	49,8
1959	179	69	200	110	144	80	119	52	642	311	329	156	504	467	971	48,1
1960	200	90	212	127	138	65	123	66	673	348	348	166	507	514	1 021	50,3

1) Före 1947 inkl specialelever utom vid teckningslärarinstitutet.
2) Inkl förberedande teckningslärarutbildning.
3) Treårig dagundervisning.
4) Huvudsakligen vid aftonskolan.

Källor: 1941-1942: SÖSKA H VII b:2
1943-1946: Uppgifter meddelade av konstfackskolan
1947-1960: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m.

Tabell 30 KONSTFACKSKOLAN: STUDERANDE HT 1961-1970
The School of Arts, Crafts and Design students autumn term 1961-1970

Anmärkning. För frånvarande studerande och specialstuderande saknas uppgift om antalet kvinnor i konstfackskolans redogörelser.

År	Ordinarie studerande												Special-studerande[1]	Total-summa exkl frånvarande
	Konstindustriella aftonskolan[1]		Konstindustriella dagskolan		Högre konstindustriella skolan		Teckningslärarinstitutet		Summa					
	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Män	Kv	Samtliga	Därav frånv		
1961	193	97	223	132	165	74	135	76	337	379	716	43	340	1 013
1962	225	117	236	152	175	87	135	85	330	441	771	52	349	1 068
1963	245	131	227	145	184	91	142	99	332	466	798	60	307	1 045
1964	230	120	221	145	186	106	143	102	307	473	780	53	277	1 004
1965	188	98	225	128	185	92	140	100	320	418	738	59	247	926
1966	157	80	246	145	181	97	169	116	315	438	753	50	285	988
1967	138	63	229	137	188	100	177	117	315	417	732	33	267	966
1968	115	50	219	120	203	103	208	143	329	416	745	41	248	952
1969	100	47	251	141	250[2]	125	232	149	371	462	833	48	213	998
1970	100	49	258	147	242[3]	124	231	147	364	467	831	38	297	1 090

1) Huvudsakligen vid Konstindustriella aftonskolan. Se texten.
2) Inkl 28 påbyggnadsstuderande.
3) Inkl 18 påbyggnadsstuderande.

Källa: Konstfackskolan. Redogörelse 1961/62-1970/71

Tabell 31 CHALMERS TEKNISKA INSTITUT: ELEVER OCH UTEXAMINERADE 1920-1936
Chalmers Technical Institute: pupils and graduates 190-1936

Anmärkning. Den 1 juli 1937 omorganiserades Chalmers tekniska instituts högre avdelning till Chalmers tekniska högskola och dess lägre avdelning till Tekniska gymnasiet i Göteborg. Uppgifterna avser elever närvarande under ht, resp utexaminerade under det läsår som börjar angivna år.

År	Elever		Utexaminerade	
	Samtliga[1]	Därav lägre avd	Samtliga[1]	Därav från lägre avd
1920	543	234	149	61
1921	555	254	162	58
1922	526	245	182	67
1923	468	210	142	65
1924	448	188	146	55
1925	421	175	136	46
1926	407	170	97	38
1927	414	177	108	42
1928	457	197	118	40
1929	503	222	112	44
1930	523	223	140	45
1931	572	246	137	55
1932	598	246	122	53
1933	622	230	166	54
1934	624	223	166	55
1935	655	224	191	55
1936	628	230	151	53

1) Inkl kompletteringskurser.

Källa: Statistisk årsbok för Göteborg

Tabell 32 TEKNISKA LÄROVERK: ELEVER HT 1920-1946
Techical colleges: pupils autumn term 1920-1946

Anmärkning. Avser närvarande ordinarie elever.

År	Tekniska elementar-skolor	Tekniska fackskolor	Tekniska gymnasier	Summa	Därav kvinnor
1920	299	115	288	702	..
1921	159	237	394	790	..
1922	126	216	423	765	..
1923	116	174	398	688	..
1924	114	143	366	623	..
1925	89	124	314	527	..
1926	94	123	293	510	..
1927	86	124	330	540	..
1928	104	150	348	602	..
1929	118	167	400	685	1
1930	121	203	484	808	1
1931	165	231	527	923	2
1932	164	238	547	949	2
1933	192	257	516	965	2
1934	209	248	505	962	2
1935	236	279	522	1 037	3
1936	253	281	533	1 067	3
1937	285	334	797	1 416	9
1938	176	396	966	1 538	8
1939	81	504	1 116	1 701	14
1940	-	542	1 214	1 756	14
1941	-	645	1 281	1 926	16
1942	-	737	1 340	2 077	17
1943	-	781	1 489	2 270	25
1944	-	801	1 616	2 417	37
1945	-	830	1 837	2 667	38
1946	-	936	1 994	2 930	39

Källor: 1920: Yrkesundervisningen 1919/20, tab 4
1921: -"- 1921/22, tab D
1922-28: -"- 1928/29, tab E
1929-36: -"- 1936/37, tab VI
1937-46: SÖSKA H VII b:5

Tabell 33 TEKNISKA LÄROVERK: ELEVER HT 1947-1960
Technical colleges: pupils autumn term 1947-1960

Anmärkning. Avser närvarande ordinarie elever.

År	Tekniska fackskolor		Tekniska gymnasier		Summa	
	Samtl elever	Därav kv	Samtl elever	Därav kv	Samtl elever	Därav kv
1947	1 020	4	2 277	36	3 297	40
1948	1 046	5	2 426	49	3 472	54
1949	1 070	6	2 630	64	3 700	70
1950	1 096	7	2 631	64	3 727	71
1951	1 042	7	2 654	57	3 696	64
1952	958	5	2 676	56	3 634	61
1953	939	3	2 686	56	3 625	59
1954	909	3	2 685	63	3 594	66
1955	969	3	2 754	69	3 723	72
1956	1 029	7	3 121	86	4 150	93
1957	1 064	10	3 718	100	4 782	110
1958	1 108	10	4 281	149	5 389	159
1959	1 186	7	4 978	190	6 164	197
1960	1 258	7	5 926	212	7 184	219

Källa: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m

Tabell 34 TEKNISKA GYMNASIER: ELEVER DEN 15 SEPTEMBER 1960-1970
Technical upper secondary schools: pupils on 15 September 1960-1970

Anmärkning. Avser från och med 1962 tekniska gymnasier enligt 1962 års skolstadga (SFS 1962:439). Elever intogs sista gången i 3-årigt tekniskt gymnasium ht 1966 och i specialkurser ht 1967.

År	3-årigt tekn gymnasium[1]		Specialkurs[2]		Summa	
	Samtl elever	Därav kv	Samtl elever	Därav kv	Samtl elever	Därav kv
1960[3]	6 063	247	1 332	7	7 395	254
1961	7 868	370	1 353	11	9 221	381
1962	9 531	599	1 492	24	11 023	623
1963	11 871	859	1 612	32	13 483	891
1964	13 922	1 009	1 715	32	15 637	1 041
1965	15 398	1 087	1 769	37	17 167	1 124
1966	12 354	783	1 875	51	14 229	834
1967	7 497	462	1 904	33	9 401	495
1968	1 353[4]	58	1 780	31	3 133	89
1969	79[4]	8	1 262	20	1 341	28
1970	-	-	806	21	806	21

1) Åren 1960-61 tekniskt gymnasium enligt SFS 1956:426.
2) Åren 1960-61 teknisk fackskola enligt d:o.
3) Inkl extra elever m fl. Jfr tab 33, som endast omfattar ordinarie elever.
4) År 1968 inkl teknisk linje för studenter från reallinjen; år 1969 enbart sådan linje.

Källa: PM från SCB 1974:3, tab 26

Tabell 35 GYMNASIER OCH FACKSKOLOR ENLIGT 1965 ÅRS LÄROPLANER: ELEVER PÅ TEKNISK LINJE HT 1966-1970
Upper secondary schools and continuation schools according to the 1965 course of study: pupils in the technical line, autumn term 1960-1970

Anmärkning. För elever på övriga linjer i det s k nya gymnasiet och i fackskolan se PM från SCB 1977:11.

År	Gymnasium				Fackskola[1]	
	Åk 1-3	Åk 4	Samtl	Därav kv	Samtl	Därav kv
1963	-	-	-	-	656	29
1964	-	-	-	-	1 860	54
1965	-	-	-	-	4 166	141
1966	7 189	-	7 189	417	6 746	241
1967	11 926	-	11 926	592	7 681	230
1968	15 896	-	15 896	720	7 867	191
1969	15 485	4 422	19 907	846	8 668	193
1970	16 586	3 942	20 528	912	9 932	201

1) Åren 1963-64 försöksverksamhet enligt provisorisk läroplan.

Källa: PM från SCB 1977:11, tab 4.7 och 4.11

Tabell 36 TEKNISKA LÄROVERK: EXAMINERADE 1920-1971
Technical colleges: graduates 1920-1971

Anmärkning. Avser vårterminens slut samt följande sommar.

År	Tekniska elementar-skolor	Tekniska fack-skolor	Tekniska gymnasier	Summa	Därav kv	År	Tekniska fack-skolor[3]	Tekniska gymnasier	Summa	Därav kv
1920-24[1]	..	381	693 [2]	1 074	..	1950	359	735	1 094	..
1925-29[1]	..	229	586 [2]	815	..					
1930	22	60	90	172	..	1951	372	748	1 120	..
						1952	382	722	1 104	..
1931	21	78	110	209	..	1953	351	736	1 087	..
1932	29	87	119	235	..	1954	338	743	1 081	..
1933	31	91	174	296	..	1955	324	715	1 039	..
1934	54	108	168	330	..					
1935	34	97	149	280	..	1956	307	717	1 024	..
						1957	322	741	1 063	..
1936	56	112	155	323	..	1958	..	842	..	..
1937	73	113	158	344	3	1959	..	1 075	..	..
1938	72	121	185	378	1	1960	402	1 189	1 591	43
1939	73	149	196	418	-					
1940	80	143	219	442	5	1961	445	1 394	1 839	60
						1962	404	1 616	2 020	58
1941	-	182	331	513	4	1963	437	1 945	2 382	76
1942	-	161	349	510	5	1964	535	2 785	3 320	156
1943	-	202	362	564	3	1965	553	3 271	3 824	280
1944	-	252	414	666	3					
1945	-	272	402	674	9	1966	604	3 674	4 278	322
						1967	592	4 489	5 081	296
1946	-	271	501	772	7	1968	616	5 523	6 139	383
1947	-	278	542	820	7	1969	688	1 286	1 974	71
1948	-	352	607	959	6	1970	521	-	521	7
1949	-	346	601	947	6					
						1971	448	-	448	6

1) Summor, ej medeltal.
2) Inkl tekniska elementarskolor.
3) Åren 1962-71 avses specialkurs vid tekniskt gymnasium.

Källor: 1920-29: Tekniska skolutredningen (SOU 1955:21), s 36-37
1930-36: Yrkesundervisningen 1936/37
1937-57: SÖSKA H VII b:5-6
1958-59: Prop 1961:82, s 11
1960-71: PM från SCB 1974:3, tab 27

Tabell 37 HANDELSGYMNASIER: ELEVER 1900-1960
Commercial upper secondary schools: pupils 1900-1960

Anmärkning. Avser närvarande ordinarie elever. Den förberedande kursen i Malmö ingår ej. Jfr PM från SCB 1977:11, tabell 8.1-8.2

År	Tvåårig kurs	Ettårig kurs	S:a	Därav kv	Kvinnliga elever i % av samtliga
1900	209	65	274	63	23,0
1901	208	61	269	53	19,7
1902	210	78	288	57	19,8
1903	215	94	309	68	22,0
1904	246	75	321	65	20,2
1905	276	122	398	87	21,9
1906	252	122	374	91	24,3
1907	276	113	389	66	17,0
1908	323	108	431	58	13,4
1909	342	84	426	57	13,4
1910	..	..	400	51[1]	..
1911	345	76	421	58	13,8
1912	350	85	435	69	15,9
1913	346	98	444	69	15,5
1914	381	98	479	81	16,9
1915	437	112	574[3]	120	20,9
1916	506	138	644	134	20,8
1917	510	198	708	148	20,9
1918	..	..	..	..	..
1919	..	..	..	..	..
1920	547	206	753	116	15,4
1921	573	124	697	108	15,5
1922	592	99	691	115	16,6
1923	568	152	720	117	16,3
1924	540	166	706	150	21,3
1925	524	145	669	155	23,2
1926	572	166	738	173	23,4
1927	574	175	749	217	29,0
1928	600	187	787	224	28,5
1929	618	189	807	267	33,1
1930	679	195	874	282	32,3
1931	692	176	868	269	31,0
1932	692	164	856	266	31,1
1933	727	179	906	290	32,0
1934	741	198	939	305	32,5
1935	753	252	1 005	372	37,0
1936	791	279	1 070	407	38,0
1937	865	247	1 112	399	35,9
1938	1 024	253	1 277	473	37,0
1939	1 069	257	1 326	497	37,5
1940	1 069	257	1 326	537	40,5
1941	1 083	280	1 363	558	40,9
1942	1 108	288	1 396	598	42,8
1943	1 167	320	1 487	557	37,5
1944	1 192	347	1 539	484	31,4
1945	1 300[2]	356	1 656	518	31,3
1946	1 342	360	1 702	514	30,2
1947	1 371	379	1 750	500	28,6
1948	1 464	338	1 802	492	27,3
1949	1 533	294	1 827	517	28,3
1950	1 670	292	1 962	568	29,0
1951	1 981	297	2 278	687	30,2
1952	2 181	301	2 482	867	34,9
1953	2 236	300	2 536	936	36,9
1954	2 333	342	2 675	951	35,6
1955	2 443	336	2 779	1 044	37,6
1956	2 566	330	2 896	1 196	41,3
1957	2 652	322	2 974	1 244	41,8
1958	2 771	355	3 126	1 343	43,0
1959	3 000	437	3 437	1 636	47,6
1960	3 286	503	3 789	1 950	51,5

1) Exkl Helsingborg.
2) Från och med 1945 inkl fyraårig kurs. Jfr texttabell 11 b.
3) Inkl 25 elever i Norrköping, som ej uppdelades på två- och ettårig kurs detta år.

Källor: 1900-1920: Tabell 8
1921-1936: Yrkesundervisningen 1921/22-1936/37
1937-1949: SÖSKA H VII b:7
1950-1959: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m
1960: PM från SCB 1974:3, tab 24

Tabell 38 HANDELSGYMNASIER: ELEVER DEN 15 SEPTEMBER 1960-1969
Commercial upper secondary schools: pupils on 15 September 1960-1969

Anmärkning. Till tvåårigt handelsgymnasium inkl den fyraåriga kvällskursen antogs elever t o m 1961 och till treårigt t o m 1965.

År	Två- och fyraårig kurs[1]		Treårig kurs		Ettårig kurs		Samtliga			Kvinnliga elever i % av samtliga
	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor	Män	Kvinnor	S:a	
1960	3 286	1 700	.	.	503	250	1 839	1 950	3 789	51,5
1961	1 792	904	2 201	1 220	505	283	2 091	2 407	4 498	53,5
1962	267[2]	72[2]	5 078	2 741	665	386	2 811	3 199	6 010	53,2
1963	120[3]	30[3]	8 343	4 503	717	450	4 197	4 983	9 180	54,3
1964	61[3]	16[3]	10 680	5 733	912	559	5 345	6 308	11 653	54,1
1965	.	.	12 695	6 929	1 181	710	6 237	7 639	13 876	55,1
1966	.	.	9 066[4]	4 896[4]	1 591	1 063	4 698	5 959	10 657	55,9
1967	.	.	5 060[5]	2 759[5]	1 824	995	3 130	3 754	6 884	54,5
1968	.	.	.	.	2 046[6]	1 065[6]	981	1 065	2 046	52,1
1969	.	.	.	.	1 624	952	672	952	1 624	58,6

1) För fyraårig kurs se texttabell 11 b.
2) Ej åk 1.
3) Endast fyraårig kurs.
4) Åk 2 och 3.
5) Åk 3.
6) Inkl ekonomisk specialkurs om 3 terminer.

Källa: PM från SCB 1977:11, tabell 8.3

Tabell 39 HANDELSGYMNASIER: ELEVER SOM AVGÅTT MED GODKÄNT AVGÅNGSBETYG ÅREN 1920-1959
Commercial upper secondary schools: pupils with leaving certificate 1920-1959

År	Tvåårig kurs[1]		Ettårig kurs		Summa			Kvinnliga elever i % av samtliga
	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor	Män	Kvinnor	Samtliga	
1920	191	31	158	11	307	42	349	12,0
1921	216	40	172	20	328	60	388	15,5
1922/27[2]	223	44	128	25	282	69	351	19,7
1928	227	65	160	48	274	113	387	29,2
1929	235	76	161	38	282	114	396	28,8
1930	234	76	178	56	280	132	412	32,0
1931	269	103	181	42	305	145	450	32,2
1932	297	99	162	42	318	141	459	30,7
1933	267	83	152	45	291	128	419	30,5
1934	304	102	164	58	308	160	468	34,2
1935	302	90	190	73	329	163	492	33,1
1936	311	106	235	104	336	210	546	38,5
1937	327	123	253	108	349	231	580	39,8
1938	367	146	237	79	379	225	604	37,3
1939	400	159	242	100	383	259	642	40,3
1940	443	172	187	86	372	258	630	41,0
1941	449	181	244	103	409	284	693	41,0
1942	460	199	245	96	410	295	705	41,8
1943	470	195	269	115	429	310	739	41,9
1944	501	213	299	109	478	322	800	40,3
1945	527	..	320	..	..	..	847	..
1946	540	..	322	..	..	..	862	..
1947	543	..	333	..	..	..	876	..
1948	531	..	338	..	..	..	887[3]	..
1949	586	..	302	..	..	..	903	..
1950	566[4]	..	..	..	..	..	..	..
1951	564	..	254	..	..	..	818	..
1952	664	..	271	..	..	..	963	..
1953	814	..	259	..	..	..	1 097	..
1954	845	..	248	..	..	..	1 116	..
1955	877	..	277	..	..	..	1 181	..
1956	872	..	263	..	..	..	1 147	..
1957	934	..	273	..	..	..	1 221	..
1958	947	..	291	..	..	..	1 264	..
1959	976	..	310	..	..	..	1 313	..

1) Från och med 1949 inkl fyraårig kurs.
2) Medeltal.
3) Från och med 1948 inkl privatister.
4) Tvåårig och fyraårig kurs samt privatister.

Källor: 1920-1936: Yrkesundervisningen
1937-1944: SÖSKA H VII b:7
1945-1949: SOU 1950:12
1950: Prop 1961:82, s 11
1951-1959: PM från SCB 1977:11, tab 8.5

Tabell 40 HANDELSGYMNASIER: ELEVER SOM AVGÅTT MED SLUTBETYG VT 1960-1970
Commercial upper secondary schools: pupils with final certificate spring term 1960-1970

År	Två- och fyraårig resp treårig kurs[1]		Ettårig kurs		Privatister		Samtliga			Kvinnliga elever i % av samtliga
	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Samtliga	Därav kv	Män	Kvinnor	S:a	
1960	1 052	514	391	190	32	..	771	704	1 475	47,7
1961	1 219	600	452	228	33	9	867	837	1 704	49,1
1962	1 389	798	460	259	50	6	836	1 063	1 899	56,0
1963	128[2]	40[2]	637	369	52	11	397	420	817	51,4
1964	1 694	957	665	432	46	10	1 006	1 399	2 405	58,2
1965	2 358	1 273	836	500	59	21	1 459	1 794	3 253	55,1
1966	2 903	1 550	1 099	655	11	..	1 808	2 205	4 013	54,9
1967	3 810	2 088	1 396	922	43	14	2 225	3 024	5 249	57,6
1968	4 802	2 644	1 586	855	..	..	2 889	3 499	6 388	54,8
1969	49	27	1 796	926	10	2	900	955[2]	1 855[2]	51,5
1970	-	-	965[2]	552[2]	-	-	413	552[2]	965[2]	57,2

1) Två- och fyraårig 1960-1963, fyraårig även 1964-1965, treårig 1964-1969.
2) Avser hela kalenderåret. Nedgången 1963 beror på omläggningen till treårig utbildning.

Källa: PM från SCB 1977:11, tabell 8.6

Tabell 41 HUSLIG UTBILDNING: DELTAGARE I KURSER OCH AVDELNINGAR I KOMMUNALA SKOLOR HT 1929-1933 SAMT LÄSÅREN 1934/35-1943/44
Domestic education: participants in courses and departments in municipal schools autumn term 1929-1933 and 1934/35-1943/44

År	Lärlingsskolor				Yrkesskolor		Husmoders-skolor[3]	Summa
	Yrkesavdelningar för husligt arbete[1]	Lärlingskurser för husligt arbete	Fristående ämne: hushållsgöromål[2]	Kurser för äldre i hushållsgöromål[2]	Yrkeskurser för husligt arbete	Ämneskurser i hushållsgöromål[2]		
Ht								
1929	588	144	73	1 480	11	262	..	2 558
1930	527	346	87	1 457	37	470	..	2 924
1931	551	412	70	1 681	67	571	..	3 352
1932	571	539	109	1 850	53	662	..	3 784
1933	560	465	130	2 029	43	668	58	3 953
Läsår[4]								
1934/35	495	475	209	3 760	56	1 054	238	6 287
1935/36	476	513	239	4 010	84	1 109	279	6 710
1936/37	421	593	311	4 380	106	1 050	304	7 165
1937/38	415	600	593	4 503	104	1 122	328	7 665
1938/39	364	684	546	5 111	86	1 157	352	8 300
1939/40	264	514	711	5 272	99	1 042	352	8 254
1940/41	295	598	857	5 929	71	1 174	377	9 301
1941/42	335	616	780	6 456	79	590	385	9 241
1942/43	264	500	772	7 265	78	677	394	9 950
1943/44	287	506	988	6 840	67	912	372	9 972

1) För åren 1920-1928 se tabell 10.
2) Matlagning och bakning m m men ej sömnad, vävning och barnavård. Jfr texttabell 6 c, där en del sådana kurser räknats till husligt arbete.
3) Före 1933 upptagna bland yrkesskolans yrkeskurser. Jfr tabell 11, som avser elever utan dubbelräkning.
4) Kurser som endast pågick under vårterminen ingår inte före läsåret 1934/35.

Källor: 1929-1936/37: Yrkesundervisningen 1936/37, tab 30
1937/38-1943/44: SÖSKA H VII b:2-3

Tabell 42 HUSLIG UTBILDNING: ELEVER I HELTIDS- OCH ÖVRIG UTBILDNING I KOMMUNALA OCH ENSKILDA SKOLOR 1944-1959
Domestic education: pupils in full-time and other training in municipal and private schools 1944-1959

Anmärkning. Med heltidsutbildning avses här enbart kurser om minst 5 månaders längd.

	Kommunala skolor		Enskilda skolor		Elever i heltidskurser i % av samtliga	
	Samtliga elever	därav i heltids-kurser	Samtliga elever	därav i heltids-kurser	Kommunala skolor	Enskilda skolor
1944	14 115	622	1 176	807	4,4	68,6
1945	16 454	605	1 308	810	3,7	61,9
1946	18 066	681	1 298	848	3,8	65,3
1947	24 055	752	1 401	794	3,1	56,7
1948	28 337	895	1 490	866	3,2	58,1
1949	30 816	943	1 699	873	3,1	51,4
1950	33 536	1 061	1 543	786	3,2	50,9
1951	34 972	1 176	1 487	802	3,4	53,9
1952	36 620	1 359	1 494	800	3,7	53,5
1953	36 987	1 536	1 577	901	4,2	57,1
1954	37 363	1 608	1 583	946	4,3	59,8
1955	37 191	1 948	1 607	999	5,2	62,2
1956	35 073	2 538	1 785	1 016	7,2	56,9
1957	35 853	2 786	1 610	815	7,8	50,6
1958	36 228	3 428	1 959	964	9,5	49,2
1959	36 468	4 937	1 990	990	13,5	49,7

Källor: 1944-1946: Utredningen ang den husliga utbildningens centrala ledning, avgiven 7 nov 1946. (Stencil RA 917)

1947-1959: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m

Tabell 43 HUSLIG UTBILDNING M M: DELTAGARE I HELTIDSKURSER I KOMMUNALA OCH ENSKILDA SKOLOR DEN 15 OKTOBER 1960-1965 OCH DEN 15 SEPTEMBER 1966-1967
Domestic education etc: participants in full-time courses in municipal and private schools on 15 October 1960-1965 and on 15 September 1966-1967

Anmärkning. Tabellen avser utbildning för husliga och närliggande områden. Från och med 1968 ingår denna utbildning i en större grupp som även omfattar vissa serviceyrken. Jfr tabell 20.

År	Husmoders-utbildning m m		Utbildn för storhushåll utom hotell och restauranger				Hotell och restauranger		Utbildning av yrkeslärare och arbetsledare i sömnad och vävning	Övrig utbildn för husliga och närliggande områden	Summa			Därav i korta heltids-kurser[3]
			Föreståndd och ledarpersonal		Övrig personal									
	Samtl	Därav män	Samtl	Därav män	Samtl	Därav män	Samtl	Därav män	Samtl[1]	Samtl[2]	Män	Kv	Samtl	
1960	5 332	9	119	11	257	80	602	373	65	209	478	6 106	6 584	933
1961	6 153	74	120	9	259	68	618	367	57	104	519	6 792	7 311	862
1962	6 500	23	157	12	249	72	787	508	31	121	618	7 227	7 845	927
1963	7 356	12	205	13	261	72	940	528	13	99	630	8 244	8 874	890
1964	8 303	3	264	23	340	74	996	604	35	78	713	9 303	10 016	1 198
1965	8 441	15	327	29	312	72	976	605	-	106	734	9 428	10 162	1 084
1966	8 304	64	335	22	314	123	726	449	25	139	664	9 179	9 843	971
1967	8 300	8	261	11	380	135	864	555	-	163	719	9 249	9 968	203

1) Endast kvinnor.
2) Därav några män.
3) Heltidskurser omfattande mindre än 5 månader resp mindre än 1 termin.

Källor: 1960-61: ST 1961-62
1962-67: SM

Tabell 44 LANTHUSHÅLLSSKOLOR: ELEVER 1913-1967
Rural domestic schools: pupils 1913-1967

Anmärkning. Avser i allmänhet kalenderår. För elevantalet 1968-1970, se texten.

År	Elever	År	Elever	År	Elever
1913	328	1933	1 092	1953	1 950
1914	462	1934	1 140	1954	1 996
1915	540	1935	1 153	1955	2 035
1916	693	1936	1 190	1956	2 065
1917	745	1937	1 215	1957	2 123
1918	799	1938	1 246	1958	2 260
1919	822	1939	1 222	1959	2 338
1920	745	1940	1 201	1960	2 516
1921	754	1941	1 306	1961	2 588
1922	943	1942	1 378	1962	2 617
1923	952	1943	1 329	1963	2 862
1924	955	1944	1 342	1964	3 040
1925	975	1945	1 366	1965	3 081
1926	1 058	1946	1 447	1966	3 008
1927	1 019	1947	1 502	1967	2 824
1928	1 021	1948	1 432		
1929	1 008	1949	1 458		
1930	1 046	1950	1 600		
1931	1 042	1951	1 699		
1932	1 078	1952	1 889		

Källa: SÅ

Tabell 45 SJUKSKÖTERSKESKOLOR: SKOLOR OCH ELEVER 1912-1914
Schools of nursing: schools and pupils 1912-1914

	Teoretisk och praktisk utbildning		Enbart praktisk utbildning		Summa
	Minst 2-årig	1-årig	1-årig	Mindre än 1-årig	
Antal skolor[1]	15	11	16	15	57
Därav med följ krav på föreg skolutbildning					
Elementarskola					
obligatorisk	5	-	-	1	6
önskvärd	2	4	5	2	13
"Goda skolkunskaper"	3	1	2	3	9
Folkskola	5	5	6	3	19
Ingen uppgift	-	1	3	6	10
Antal elever					
Intagna					
1912	338	69	76	83	566
1913	316	63	82	(83)	544
1914	309	70	86	(83)	548
Samtidigt utbildade					
1912	611	74	70	43	798
1913	624	72	76	(43)	815
1914	651	81	80	(43)	855
Examinerade[2]					
1912	309	68	75	83	535
1913	314	67	70	(83)	534
1914	321	76	82	(83)	562

1) I regel 1913. Skolan i Sundsvall som år 1913 blev 2-årig, ingår här bland 1-åriga.
2) Inkl elever med slutbetyg från skola utan formell avgångsexamen.

Källa: Betänkande ang den kvinnliga sjukvårdspersonalens utbildning och arbetsförhållanden, avg 1916, tabell 11-14 och 17

Tabell 46 SJUKSKÖTERSKESKOLOR: INTAGNA OCH EXAMINERADE 1924-1970
Schools of nursing: admissions and graduations 1924-1970

År	Intagna	Examinerade[1]	År	Intagna	Examinerade
1924	446	..	1951	1 496	960
1925	535	..	1952	1 544	1 097
			1953	1 581	1 243
1930	640	556	1954	1 596	1 310
			1955	1 600	1 367
1931	673	526			
1932	683	585	1956	1 624	1 499
1933	669	542	1957	1 618	1 454
1934	637	582	1958	1 657	1 427
1935	639	598	1959	1 734	1 476
			1960	1 872	1 447
1936	603	561			
1937	719	532	1961	1 999	1 556
1938	798	567	1962	2 185	1 612
1939	887	566	1963	2 297	1 775
1940	995	609	1964	2 486	1 885
			1965	2 637	2 091
1941	1 013	664			
1942	1 020	813	1966	2 697	1 883[2]
1943	1 018	823	1967	2 801	2 152
1944	1 031	879	1968	2 917	3 284
1945	1 085	889	1969	2 988	3 599[3]
			1970	3 084	2 858[3]
1946	1 061	888			
1947	1 052	927			
1948	1 132	1 031			
1949	1 249	958			
1950	1 382	964			

1) Inkl avgångna med slutbetyg från skola utan formell avgångsexamen.
2) För åren 1966-1970 avses ettårsperiod som slutar angivna år.
3) Grundutbildning.

Källor: 1924-1925: SOU 1948:17
1930-1962: Allmän hälso- och sjukvård
1963-1965: SOU 1966:73
1966-1970: PM från SCB 1974:3

Tabell 47 SJUKSKÖTERSKESKOLOR: ELEVER 1949-1970
Schools of nursing: pupils 1949-1970

Anmärkning. Avser i regel hela elevantalet under höstterminen.

År	Samtliga	Därav män	År	Samtliga	Därav män
1949	3 369	..	1961	5 325	25
1950	3 581	3	1962	5 744	61
			1963	6 113	108
1951	3 902	5	1964	6 414	109
1952	4 154	..	1965	6 901	134
1953	4 279	..			
1954	4 386	5			
1955	4 511	..	1966[1]	8 411	..
			1967	8 579	..
1956	4 466	..	1968	8 228	230
1957	4 482	..	1969	6 946	267
1958	4 588	..	1970	6 855	355
1959	4 713	..			
1960	5 009	19			

1) För utvecklingen åren 1966-1970, se även texttabell 13c.

Källa: 1949-1965: SÅ
1966-1970: PM från SCB 1974:3, tab 40

Tabell 48 VIDAREUTBILDNING AV SJUKSKÖTERSKOR: KURSDELTAGARE 1934/35-1964/65
Further education of nurses: course participants 1934/35-1964/65

Kursstart läsåret	Distriktssköterskeskolan		Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor	
	Huvudkurser	Fortbildningskurser	A-kurs	B-kurs
1934/35	36	-	8	-
1935/36	31[1]	..[1]	20	-
1936/37	..[1]	..[1]	23	14
1937/38	..[1]	..[1]	22	20
1938/39	68	58	33	24
1939/40	67	60	28	-[2]
1940/41	58	27	28	43
1941/42	95	-	28	-[3]
1942/43	97	-	32	22
1943/44	100	-	34	22
1944/45	101	25	36	44
1945/46	108	-	45	44
1946/47	123	35	44	44
1947/48	94	24	47	44
1948/49	98	27	47	44
1949/50	91	31	52	45
1950/51	98	32	54	39
1951/52	104	32	61	39
1952/53	102	39	61	38
1953/54	93	55	62	40
1954/55	84	53	61	42
1955/56	86	60	60	36
1956/57	88	76	60	39
1957/58	77	69	62	40
1958/59	84	89	60	39
1959/60	91	78	60	41
1960/61	79	71	60	40
1961/62	62	86	60	40
1962/63	79	78	60	40
1963/64[4]	94	102	60	42
1964/65[4]	92	86	60	44

1) Uppgifter om antal kursdeltagare saknas fr o m vårterminen 1936 t o m vårterminen 1938.
2) Vt-40 sökte 24 sjuksköterskor, men de var inkallade till militärsjukvård och kursen uppsköts därför.
3) Läsåret 1941/42 beviljades inte anslag för någon kurs.
4) Exkl försöksverksamhet i Göteborg, se texten.

Källor: Distriktssköterskeskolan: Berättelse över verksamheten vid statens institut för folkhälsan respektive år, kompletterat med uppgifter i Medicinalstyrelsens arkiv, Sjukhusbyrån (Lasarettsbyrån) E VI:1 och 2

Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor: Medicinalstyrelsens arkiv, Sjukhusbyrån (Lasarettsbyrån) E XII:1

Tabell 49 HÖGRE UTBILDNING AV SJUKSKÖTERSKOR: KURSER 1952/53-1967/68 OCH KURSDELTAGARE 1952/53-1964/65
Advanced training of nurses: courses 1952/53-1967/68 and course participants 1952/53-1964/65

Utbildningen organiserades t o m 30 juni 1958 av Svensk sjuksköterskeförening. Därefter övertogs utbildningen av Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor (SIHUS).

År	Kompletteringskurs för blivlärare[1]	Lärarkurser	Husmoderskurser (Administrativa kurser)	Avdelningssköterskekurser	Kurser för husmödrar vid mindre sjukvårdsanst	Anestesikurser (Narkoskurser)	Distriktssköterskekurser
Kurser							
1952/53	4	1	1	.	.	.	.
1953/54	4	..	..	.	.	.	.
1954/55	4[2]	2	1[4]	.	.	.	.
1955/56	5[3]	1	1	.	.	.	.
1956/57	5	1	1	.	.	.	.
1957/58	-	1	..	.	.	.	.
1958/59	-	1	1	5	1	.	.
1959/60	-	2	1	6	1	1	.
1960/61	1	3	1	7	1	1	.
1961/62	1	3	2	8	1	1	.
1962/63	2	3	2	8	1	2	.
1963/64	2	5	2	8	1	2	.
1964/65	4	5	2	8	1	3	1
1965/66	10	9	3	9	1	4	1
1966/67	10	12	3	12	1	4	1
1967/68	10	12	4	13	1	4	1
Kursdeltagare							
1952/53	108	17	16	.	.	.	.
1953/54	..	..	..	.	.	.	.
1954/55	101[2]	30	15[4]	.	.	.	.
1955/56	115[3]	16	16	.	.	.	.
1956/57	135	18	13	.	.	.	.
1957/58	-	16	..	.	.	.	.
1958/59	-	19	17	137	18	.	.
1959/60	-	29	11	164	13	15	.
1960/61	25	50	16	190	22	15	.
1961/62	24	42	20	215	10	15	.
1962/63	..	..	..	..	..	..	.
1963/64	28	64	27	240	14	36	.
1964/65	32	71	26	241	14	44	19

1) Preparandkurser 1960/61 - 1962/63.
2) Inkl repetitionskurs med 17 delt.
3) Inkl förkortad psykiatrisk pedagogisk kurs med 12 delt.
4) Repetitionskurs för husmödrar.

Källor: Redogörelser i Medicinalstyrelsens arkiv (Sjukhusbyrån F XV:1) för verksamheten vid Svensk Sjuksköterskeförenings respektive Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor kompletterade med stencil om SIHUS från 1967 av Gunhild Wikmark

Tabell 50 BARNMORSKOR EXAMINERADE 1870-1965
Midwifery graduates 1870-1965

År	Examinerade	År	Examinerade[2]	År	Examinerade[2]
1870	109[1]				
1871-1875	..				
1876	102	1911	..	1941	42
1877	103	1912	114	1942	40
1878	105	1913	109	1943	45
1879	111	1914	105	1944	44
1880	117	1915	116	1945	46
1881-1884	..	1916	107	1946	87
1885	103	1917	96	1947	121
		1918	105	1948	119
1886-1889	..	1919	88	1949	96
1890	92	1920	105	1950	90
1891	..	1921	102	1951	94
1892	109	1922	112	1952	108
1893	107	1923	111	1953	115
1894	99	1924	48	1954	109
1895	118	1925	45	1955	84
1896	112	1926	54	1956	68
1897	106	1927	54	1957	86
1898	118	1928	56	1958	115
1899	107	1929	44	1959	95
1900	112	1930	45	1960	68
1901	127	1931	37	1961	111
1902	114	1932	43	1962	125
1903	116	1933	52	1963	122
1904	120	1934	56	1964	127
1905	115	1935	53	1965	143
1906	105	1936	49		
1907	135	1937	51		
1908	..	1938	47		
1909	..	1939	25		
1910	114	1940	24		

1) Avser antal kursdeltagare.
2) Från och med 1910 avses legitimerade.

Källor: 1870: ST
1876-1890: BiSOS
1892-1907: ST
1910-1935: SÅ kompletterad med Historisk Statistik för Sverige, översiktstabeller
1936-1961: Matrikel över barnmorskor från Medicinalstyrelsens arkiv
1962-1965: SOU 1966:73. Tabell 2.1

Tabell 51 SJUKVÅRDSBITRÄDEN, UNDERSKÖTERSKOR OCH SKÖTARE I PSYKIATRISK VÅRD: ELEVER I UTBILDNING 1958-1970
Nursing assistants, junior nurses and mental nurses: pupils in training 1958-1970

Anmärkning. Uppgifterna avser elever i heltidskurser

År	Sjukvårdsbiträden[1]			Undersköterskor			Skötare i psykiatrisk vård		
	Utb minst 5 mån	Samtliga	därav män	Utb minst 5 mån	Samtliga	därav män	Utb minst 5 mån	Samtliga	därav män
1958	171	171	..	..	..	..	..	..	..
1959	579	579	..	..	..	..	..	..	..
1960	696	713	-	-	90	-	18	18	9
1961	783	919	10	-	110	1	4	4	1
1962	864	978	1	-	129	-	-	-	-
1963	719	972	-	192	267	-	-	-	-
1964	821	1 106	14	558	636	2	37	37	8
1965	958	1 279	26	633	715	1	79	102	17
1966	950	1 284	17	537	691	2	43	43	17
1967	1 267	1 720	33	667	753	-	-	-	-
1968	1 517	2 006	88	847	880	9	96	39	37
1969	2 210	3 025	116	1 359	1 441	8	152	152	64
1970	2 663	3 476	129	1 450	1 450	14	170	182	79

1) Inklusive respiratorvakter.

Källor: 1958-59: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m
1960-61: Preliminära redogörelser från SCB 1961:5 och 1962:3
1962: SM U 1963:3
1963-70: Yrkesutbildningen, Tabeller från SCB, I/UK

Tabell 52 BARNSKÖTERSKOR OCH ÅLDERDOMSHEMSFÖRESTÅNDARINNOR: ELEVER UNDER UTBILDNING 1960-1970
Children's nurses and supervisors old people's homes: pupils in training 1960-1970

År	Barnsköterskor			Ålderdomshemsföreståndarinnor[2]		
	Institutionsbarnsköterskor	Samtliga	därav män	3-årig utbildning	Samtliga	därav män
1960	82	587	-	.	14	-
1961	102	607	-	.	15	-
1962	69	626	-	.	11	-
1963	120	694	1	.	12	-
1964	186	882	3	24	37	-
1965	134	839	3	38	50	-
1966	..	913[1]	-	191	201	1
1967	..	789[1]	-	198	225	5
1968	152	888	24	238	266	7
1969	202	948	25	284	300	4
1970	248	1 076	25	391	391	36

1) Yrkeskurs vid barnavårdsskola.
2) 1964 infördes 3-årig utbildning. Blivande ålderdomshemsföreståndarinnor med vissa praktiska erfarenheter kunde gå en kortare utbildning 1964-1969.

Källor: 1960-61: Preliminära redogörelser från SCB 1961:5 och 1962:3
1962: SM U 1963:3
1963-70: Yrkesutbildningen, Tabeller från SCB, I/UK

Tabell 53 SOCIALPEDAGOGER EXAMINERADE 1956-1976
Social educationists, graduates 1956-1976

År	Antal	År	Antal
1956	16	1966	22
1957	20	1967	22
1958	12	1968	21
1959	17	1969	40
1960	13	1970	47
1961	14	1971	23
1962	12	1972	22
1963	18	1973	26
1964	20	1974	24
1965	18	1975	26
		1976	24

Källa: Uppgifter från Socialpedagogiska institutet

Tabell 54 LANTBRUKSSKOLOR OCH LANTMANNASKOLOR: ANTAL SKOLOR 1888-1946
Farm schools and agricultural colleges: number of schools 1888-1946

Anmärkning. I tabellen ingår de lägre kurserna vid lantbruksinstituten Ultuna och Alnarp, som år 1892 resp 1904 ersattes av lantbruksskolor.

År	Lantbruks-skolor	Lantmanna-skolor	År	Lantbruks-skolor	Lantmanna-skolor
1888	30	9	1921	13	45
1889	28	10	1922	13	46
1890	27	11	1923	12	44
			1924	12	44
1891	27	13	1925	12	44
1892	27	14			
1893	26	14	1926	12	44
1894	26	13	1927	12	44
1895	26	15	1928	12	..
			1929	12	41
1896	26	15	1930	12	41
1897	26	15			
1898	26	16	1931	12	40
1899	26	17	1932	12	40
1900	26	18	1933	12	40
			1934	12	41
1901	..	..	1935	12	41
1902	..	..			
1903	..	..	1936	..	41
1904	..	..	1937	..	..
1905	23	24	1938	..	..
			1939	..	..
1906	..	..	1940	9	46
1907	21	27			
1908	20	29	1941	8	46
1909	20	30	1942	8	46
1910	19	32	1943	8	47
			1944	8	48
1911	19	33	1945	8	48
1912	14	34			
1913	14	37	1946	8	48
1914	13	41			
1915	12	43			
1916	12	44			
1917	12	44			
1918	12	46			
1919	12	46			
1920	12	47			

Källor: 1888-1905: BiSOS
1907-1927: SOU 1930:9
1929-1936: SOU 1937:33
1940-1946: SOU 1948:49

Tabell 55 LANTBRUKSSKOLOR OCH LANTMANNASKOLOR:ELEVER 1879/80-1962/63
Farm schools and agricultural colleges: pupils 1879/80-1962/63

Se anmärkning till tabell 54.

År	Lantbruks-skolor	Lantmanna-skolor
1879/80	530	.
1880/81	530	.
.		
.		
1889/90	432	125
1890/91	422	134
.		
.		
1899/00	375	190
1900/01	353	241
.		
.		
1909/10	346	465
1910/11	353	558
1911/12	348	719
1912/13	351	932
1913/14	381	946
1914/15	337	866
1915/16	322	911
1916/17	324	889
1917/18	313	994
1918/19	346	1 165
1919/20	350	1 309
1920/21	332	1 002
1921/22	374	1 228
1922/23	384	1 054
1923/24	334	917
1924/25	316	963
1925/26	337	1 002
1926/27	331	1 128
1927/28	322	1 093
1928/29	329	1 091
1929/30	328	1 066
1930/31	334	1 122
1931/32	346	1 198
1932/33	353	1 340
1933/34	357	1 369
1934/35	366	1 353
1935/36	313	1 519
1936/37	317	1 480
1937/38	342	1 554
1938/39	306	1 477
1939/40	282	1 626
1940/41	262	1 205
1941/42	272	1 306
1942/43	290	1 589
1943/44	294	1 620
1944/45	299	1 700
1945/46	287	1 997
1946/47	299	2 074
1947/48	284	2 017
1948/49	306	1 821
1949/50	327	1 995
1950/51	329	2 095
1951/52	280	1 905
1952/53	272	2 105
1953/54	268	2 207
1954/55	256	2 361
1955/56	271	2 474
1956/57	219	2 370
1957/58	224	2 698
1958/59	246	2 734
1959/60	195	2 745
1960/61	251	3 028
1961/62	233	2 944
1962/63	229	3 413

Källa: SÅ

Tabell 56 SKOGSBRUKSSKOLOR OCH SKOGSBRUKSKURSER: KURSER, ELEVER OCH ELEVDAGAR 1949/50-1963/64
Forestry schools and forestry courses: courses, pupils and pupil days 1949/50-1963/64
Anmärkning. Tabellen omfattar skogsvårdsstyrelsernas utbildningsverksamhet.

År	Grund-utb	Vidare utb	Förmans-utb	Komb skriftl o muntl utb	Instruktions-verksamhet	Summa
Kurser						
1949/50	4	88	1	24	-	117
1950/51	10	78	1	77	-	166
1951/52	11	117	1	95	-	224
1952/53	15	181	4	143	-	343
1953/54	19	183	3	74	-	279
1954/55	28	295	5	335	332	995
1955/56	44	420	4	161	385	1 014
1956/57	46	411	11	259	649	1 376
1957/58	54	387	9	143	333	926
1958/59	85	588	25	187	185	1 070
1959/60	109	422	12	138	458	1 139
1960/61	89	338	14	131	693	1 265
1961/62	89	402	19	153	432	1 095
1962/63	92	455	36	100	447	1 130
1963/64	93	460	27	185	736	1 501
Elever						
1949/50	65	1 152	17	298	1 275	2 807
1950/51	138	1 029	13	873	1 001	3 054
1951/52	157	1 719	22	975	3 180	6 053
1952/53	252	2 744	66	1 632	4 096	8 790
1953/54	289	2 452	41	981	-	3 763
1954/55	422	3 492	54	3 572	3 961	11 501
1955/56	634	4 723	42	1 649	5 083	12 129
1956/57	683	4 588	134	2 161	5 550	13 118
1957/58	698	4 391	110	1 475	2 950	9 624
1958/59	1 127	7 577	362	1 957	1 761	12 784
1959/60	1 466	4 545	149	1 550	2 679	10 389
1960/61	1 153	3 922	200	1 324	4 408	11 007
1961/62	1 208	4 336	267	1 621	3 756	11 188
1962/63	1 294	5 098	497	1 114	3 218	11 221
1963/64	1 231	4 966	345	1 673	6 520	14 735
Elevdagar						
1949/50	2 476	7 349	221	900	1 275	12 221
1950/51	4 764	8 229	442	2 600	1 001	17 036
1951/52	6 126	9 695	748	2 900	3 180	22 649
1952/53	9 865	13 348	1 414	4 900	4 096	33 623
1953/54	11 912	23 378	1 001	2 900	3 000	42 191
1954/55	22 659	24 433	695	10 700	3 961	62 448
1955/56	34 507	29 628	514	6 600	5 083	76 332
1956/57	41 598	33 216	1 663	8 600	6 089	91 166
1957/58	72 254	32 110	2 134	10 325	3 439	120 262
1958/59	151 266	82 464	6 289	15 541	2 153	257 713
1959/60	203 244	29 387	3 936	8 608	2 896	248 071
1960/61	247 611	22 797	5 888	8 453	5 420	290 169
1961/62	271 911	26 276	3 348	9 525	4 278	315 338
1962/63	297 827	36 191	7 796	4 545	4 445	350 804
1963/64	251 928	30 805	6 412	6 978	7 123	303 246

Källa: SOU 1965:67, s 21

Tabell 57 SKOGSSKOLOR OCH STATENS SKOGSMÄSTARSKOLA: ELEVER 1865-1970 RESP 1945-1970
Forestry secondary schools and the National School for Forest Technicians: pupils 1865-1970 and 1945-1970 respectively

Anmärkning. Uppgifterna avser höstterminerna utom för åren 1915-1935 då uppgifterna avser antal elever vid årets början.

Skogsskolor[1]						Statens skogsmästarskola	
År	Elever	År	Elever	År	Elever	År	Elever
1865	102	1905	108	1945	76	1945	20
1870	84	1910	134	1950	92	1950	19
1875	111	1915	132	1955	98	1955	18
1880	130	1920	172	1960	142	1960	20
1885	131	1925	96	1965	122	1965	31
1890	88	1930	68	1970	139[2]	1970	30
1895	82	1935	65				
1900	91	1940	83				

1) Här ingår statliga, enskilda och s k tillfälliga skogsskolor.
2) Innefattar dels de två nya skogsinstituten dels skogsskolorna som var under avveckling.

Källor: 1865-1885: BiSOS H
1890-1910: BiSOS Q
1915-1960: SOS Domänverket
1965-1970: SOS Skogsstatistisk årsbok

Tabell 58 NAVIGATIONSSKOLOR: ELEVER 1879/80 - 1970/71
Nautical training colleges: pupils 1879/80-1970/71
Anmärkning. Den 1 januari 1951 ändrades benämningen navigationsskola till sjöbefälsskola.

Läsår	Elever	Läsår	Elever
1879/80	696	1934/35	689
1880/81	522	1935/36	666
		1936/37	602
1889/90	483	1937/38	584
1890/91	406	1938/39	611
1899/00	709	1939/40	616
1900/01	628	1940/41	464
		1941/42	569
1904/05	712	1942/43	577
1905/06	654	1943/44	575
1906/07	744		
1907/08	788	1944/45	581
1908/09	789	1945/46	417
		1946/47	582
1909/10	691	1947/48	662
1910/11	541	1948/49	622
1911/12	776		
1912/13	333[1]	1949/50	753
1913/14	297	1950/51	576
		1951/52	1224
1914/15	348	1952/53	1257
1915/16	344	1953/54	1338
1916/17	393		
1917/18[2]	385	1954/55	1216
1918/19	528	1955/56	1014
		1956/57	960
1919/20	559	1957/58	937
1920/21	509	1958/59	977
1921/22	484		
1922/23	392	1959/60	972
1923/24	409	1960/61	954
		1961/62	813
1924/25	409	1962/63	798
1925/26	458	1963/64	798
1926/27	440		
1927/28	464	1964/65	897
1928/29	516	1965/66	1 004
		1966/67	1 045
1929/30	566	1967/68	1 056
1930/31	582	1968/69	1 106
1931/32	608		
1932/33	669	1969/70	1 035
1933/34	676	1970/71	1 040

1) Antalet skolor minskades från 10 till 5.
2) Avser år 1917.

Källa: SÅ samt för åren 1904/05 - 1908/09 ST

Tabell 59 NAVIGATIONSSKOLAN I STOCKHOLM: ELEVER OCH EXAMINERADE I NAVIGATIONSAVDELNINGEN 1842–1965
The Nautical Training College in Stockholm: pupils and graduates in the department of navigation 1842–1965
Anmärkning: Siffrorna avser summor och ej medeltal.

Läsår	Elever				Examinerade				
	Styrman 2:a kl	Sjökapten 2:a kl	Sjökapten 1:a kl	Samtliga[1]	Styrman 2:a kl	Sjökapten 2:a kl	Sjökapten 1:a kl	Ångfartygs befälhavare	Samtliga
1842-47	111	19	12	142	52	21	21	–	94
1847-52	184	103	23	310	105	58	50	18[2]	231
1852-57	176	76	38	290	166	60	84	149	459
1857-62	131	105	43	279	176	50	123	238	587
1862-67	123	47	39	209	118	35	47	155	355
1867-72	142	55	20	217	108	27	27	121	283
1872-77	219	58	45	322	146	45	40	185	416

	Styrman	Sjökapten	Samtliga	Styrman	Sjökapten	Ångfartygs-befälhavare	Samtliga
1877-82	209	72	281	148	43	148	339
1882-87	124	50	174	75	17	117	209
1887-92	117	65	182	105	54	105	264
1892-97	127	91	218	162	82	153	397
1897-02	139	86	225	163	96	191	450
1902-07	127	91	218	176	107	168	451
1907-12	141	78	219	148	92	142	382

Tabell 59 (forts)

Läsår	Elever				Examinerade			
	Styrman	Sjökapten	Skeppare 1:a kl	Samtliga[1]	Styrman	Sjökapten	Skeppare 1:a kl	Samtliga
1912-17	116	102	47	265	86	76	36	198
1917-22	200	129	97	426	162	103	78	343
1922-27	154	127	66	347	112	106	63	281
1927-32	233	174	96	503	182	134	89	405
1932-37	219	183	62	464	164	142	67	373
1937-41[3]	118	107	43	268	94	79	43	216

	Nautisk linje	Samtliga	Sjökapten	Styrman o Skeppare	Samtliga
1941-45[3]		266	58	131	189
1945-50		345	78	202	280
1950-54[3]		461	206	77	283
1954-59		682	..	..	393
1959-65[4]		624	..	..	397

1) Utom ångfartygsbefälhavare.
2) Examinerade 1850-52.
3) 4-årsperiod
4) 6-årsperiod

Källor: 1842-1941:Navigationsskolornas historia. Minnesskrift utg under red av O Traung
1941-1965:Statistisk årsbok för Stockholm

TABELL 60 NAVIGATIONSSKOLAN I STOCKHOLM: ELEVER OCH EXAMINERADE I MASKINTEKNISKA AVDELNINGEN 1852-1965
The Nautical Training College in Stockholm: pupils and graduates in the department of marine engineering 1852-1965
Anmärkning. Siffrorna avser summor och ej medeltal.

Läsår	Elever			Examinerade		
	Maskinist 2:a kl	Maskinist 1:a kl	Samtliga	Maskinist 2:a kl	Maskinist 1:a kl	Samtliga
1852-57	20	2	22	34	4	38
1857-62	46	5	51	80	7	87
1862-67	81	4	85	88	7	95
1867-72	73	7	80	86	11	97
1872-78[1]	224	16	240	219[3]	30[4]	249

	Maskinist	Över-maskinist	Samtliga	Maskinist	Över-maskinist	Samtliga
1878-82[2]	69	15	84	68	22	90
1882-87	116	31	147	118	34	152
1887-92	161	43	204	170	45	215
1892-97	207	70	277	197	75	272
1897-02	203	127	330	251	121	372
1902-07	173	123	296	140	115	255
1907-12	182	130	312	163	117	280

TABELL 60 (forts)

Läsår	Elever				Examinerade			
	Maskinist 3:e kl	Maskinist 2:a kl	Maskinist 1:a kl	Samtliga	Maskinist 3:e kl	Maskinist 2:a kl	Maskinist 1:a kl	Samtliga
1912-17	73	70	85	228	66	64	67	197
1917-22	56	93	71	220	50	81	60	191
1922-27	30	47	51	128	31	34	44	109
1927-32	57	104	48[5]	209	58	68	35[1]	161
1932-37	31	105	77	212	30	70	50	150
1937-41[2]	38	48	51	137	29	33	37	99

	Maskinteknisk linje	Samtliga	Maskinist 3:e och 2:a kl	Övermaskinist	Samtliga
1941-45[2]		228	139	27	166
1945-50		293	190	52	242
1950-54[2]		317	92	92	184
1954-59		312	..	..	183
1959-65[1]		348	..	..	221

1) 6-årsperiod
2) 4-årsperiod
3) Här ingår 33 elever som examinerats 1878/79
4) " 8 "
5) Fr o m 1930/31: Övermaskinist, fr o m 1 januari 1951:Sjöingenjör

Källor: 1852-1941:Navigationsskolornas historia. Minnesskrift utg under red av O Traung
1941-1965:Statistisk årsbok för Stockholm

TABELL 61 NAVIGATIONSSKOLAN I GÖTEBORG:ELEVER OCH EXAMINERADE 1912-1965.
The Nautical Training College in Gothenburg: pupils and graduates 1912-1965

Anmärkning. Siffrorna avser summor och ej medeltal. Uppgifterna avser såväl ordinarie som extra ordinarie elever inklusive privatister men exklusive specialelever, skeppare av 2:a klass och motor- och maskinskötare. Telegrafister ingår ej bland examinerade.

Läsår	Elever			Examinerade				
				Navigationsavdelningen		Maskintekn avdelningen		Summa
	Navigationsavdelningen	Maskintekn avdelningen	Summa	Styrman/ Skeppare 1:a kl	Sjökapten	Mask 2:a o 3:e kl	Mask 1:a kl	
1912-17	318	270	588	138	110	128	91	467
1917-22	537	355	892	288	166	193	114	761
1922-27	520	188	708	329	171	78	80	658
1927-32	613	357	970	302	173	209	83	767
1932-37	666	517	1 183	299	210	323	82	914
1937-42	572	553	1 125	307	140	371	112	930
1942-47	418	622	1 040	260	93	419	104	876
1947-52	624	939	1 563	320	136	561	136	1 153
1952-57	1 057	848	1 905	426	193	368	127	1 114
1957-62	985	757	1 742	430	187	302	147	1 066
1962-65[1]	499	355	854	198	91	138	56	483

1) 3-årsperiod

Källa: Statistisk årsbok för Göteborg

TABELL 62 NAVIGATIONSSKOLAN I MALMÖ:ELEVER OCH EXAMINERADE 1912-1959
The Nautical Training College in Malmö: pupils and graduates 1912-1959

Anmärkning. Siffrorna avser summor och ej medeltal.

Läsår	Elever			Examinerade				
				Navigationsavdelningen		Maskintekn avdelningen		Summa
	Navigationsavdelningen	Maskintekn avdelningen	Summa	Styrman/ Skeppare 1:a kl	Sjökapten	Mask 2:a o 3:e kl	Mask 1:a kl	
1912-17	218	122	340	127	56	64	44	291
1917-22	294	151	445	163	79	97	36	375
1922-27	277	112	389	140	110	45	40	335
1927-32	371	200	571	191	104	115	37	447
1932-37	479	329	808	242	136	180	71	629
1937-42	320	306	626	164	98	180	79	521
1942-47	282	370	652	156	66	244	82	548
1947-52	447	484	931	203	78	289	86	656
1952-57	590	474	1 064	220	105	222	66	613
1957-59[1]	262	205	467	72	48	95	37	252

1) Efter läsåret 1958/59 upphörde redovisningen av Navigationsskolan i källan till denna tabell.

Källa: Statistisk årsbok för Malmö stad

TABELL 63 SJÖMANSSKOLOR: ELEVER I OKTOBER 1947-1959.
Seamen's schools: pupils in October 1947-1959

År	Göteborg	Kalmar	Hälsingborg	Visby	Stockholm	Malmö	Summa
1947	39	-	-	-	-	-	39
1948	59	-	-	-	-	-	59
1949	62	13	-	-	-	-	75
1950	53	23	-	-	-	-	76
1951	39	24	-	-	-	-	63
1952	49	28	13	-	-	-	90
1953	47	35	12	-	-	-	94
1954	48	37	12	-	-	-	97
1955	37	29	9	-	-	-	75
1956	48	24	12	26	41	-	151
1957	77	29	14	31	59	11	221
1958	111	32	30	25	61	11	270[1]
1959	130	34	36	34	77	11	322[1]

1) Därav i heltidskurser om minst 5 mån: 238 år 1958 och 289 år 1959.

Källa: KÖY. Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete

TABELL 64 SJÖMANSUTBILDNING: ELEVER DEN 15 OKTOBER 1960-1970 OCH AVGÅNGNA MED FULLBORDAD UTBILDNING ÅRLIGEN 15 OKTOBER 1960-14 OKTOBER 1970
Seamen's training: pupils on 15 October 1960-1970 and leaving after completed training each year, 15 October 1960 - 14 October 1970

Anmärkning. Antalet avgångna under året är större än antalet elever den 15 oktober beroende på att utbildningstiden är 6 månader och att två elevkullar avgår under ett år.

År	Antal elever				Avgångna med fullbordad utbildning		
	Däcksmanskap	Maskinmanskap	Summa	Därav i heltidskurser om minst 5 mån	Däcksmanskap	Maskinmanskap	Summa
1960	53	107	160	160	145	202	347
1961	62	86	148	148	104	211	315
1962	79	102	181	150	129	156	285
1963	59	103	162	140	124	171	295
1964	74	106	180	167	116	155	271
1965	53	114	167	143	111	189	300
1966	96	118	214	200	99	156	255
1967	81	118[1]	199	199	122	171	293
1968	98	93[2]	191	191	160	122	282
1969	100	115[3]	215	215	137	170	307
1970	88	88	176	176	129	129	258

1) Inkl 9 elever i komb däck- och maskinutbildning.
2) " 19 " sjöfartsutbildning i övrigt.
3) " 24 " "

Källor: 1960-61: Preliminära redogörelser från SCB 1961:5 och 1962:3
1962: SMU 1963:3
1963-70: Yrkesutbildningen, Tabeller från SCB, I/UK

TABELL 65 POLISPERSONAL MED ELLER UTAN UTBILDNING VID POLISSKOLAN DEN 1 JULI 1950
Policemen with or without training at police school on 1 July 1950

Tjänstegrupp	Antal befattningshavare med utbildning motsvarande			Antal befattningshavare utan utbildning i polisskola	Samtliga
	konstapelsklassen	överkonstapelsklassen	kommissarieklassen		
Ordningspolis					
Kommissarier	-	13	53	8	74
Överkonstaplar	9	556	56	11	632
Polisuppsyningsmän	-	16	-	4	20
Inspektionskonstaplar	5	15	-	4	24
Förste konstaplar	7	9	-	3	19
Konstaplar	3 124	219	-	1 158	4 501
Polismän (utredn män)	166	37	-	29	232
Fjärdingsmän	709	39	-	871	1 619
Summa	4 020	904	109	2 088	7 121[1]
Kriminalpolis					
Kommissarier	-	7	28	2	37
Överkonstaplar	1	179	49	1	230
Konstaplar	16	812	2	4	834
Polissystrar	30[2]	-	-	16	46
Summa	47	998	79	23	1 147[3]
Samtliga	4 067	1 902	188	2 111	8 268

1) Dessutom fanns 27 vakanta tjänster.
2) Därav har 21 erhållit sin utbildning i polissysterkurs.
3) Dessutom fanns 5 vakanta tjänster.

Källa: SOU 1952:30

TABELL 66 POLISUTBILDNING: ELEVER I KONSTAPELSKLASSEN EFTER FÖREGÅENDE UTBILDNING 1941-1950
Police training: pupils in the constable class by previous education 1941-1950

Föregående utbildning	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	Samtliga
Folkskola	27	48	38	32	31	29	26	24	15	18	288
Folkhögskola	67	55	62	54	94	79	67	47	43	44	612[1]
Realexamen	47	52	60	46	39	33	22	22	29	30	380[2]
Studentexamen	10	7	8	6	4	2	2	2	-	4	45[3]
Furirskola	80	104	96	133	132	146	145	146	129	117	1 228[4]
Annan militär utbildning	11	4	7	3	10	22	23	45	37	74	236[4]
Övriga	40	42	39	51	40	58	48	35	71	77	501
Summa	282	312	310	325	350	369	333	321	324	364	3 290

1) Av dessa hade 30 även genomgått furirskola och 8 officersaspirantskola.
2) Av dessa hade 124 även genomgått furirskola och 8 officersaspirantskola.
3) Av dessa hade 5 även genomgått officersaspirantskola.
4) Härtill kommer de som redovisas i föregående noter.

Källa: SOU 1952:30

TABELL 67 POLISUTBILDNING: ELEVER I HUVUDSKOLAN I STOCKHOLM 1953/54 SAMT 1956/57-1965/66
Police training: pupils in the main school in Stockholm 1953/54 and 1956/57-1964/65

Utbildning	53/54	56/57	57/58	58/59	59/60	60/61	61/62	62/63	63/64	64/65	65/66
Grundl teor fackutb	.	.	.	.	.	.	99	301	285	311	304
Konstapelsklass	476	116	127	141	141	147	177	203	285	325	304
Assistentklass	320[1]	239	257	180	192	211	198	192	257	201	204
Kommissarieklass	31	44	45	29	35	34	36	34	39	52	65
Polischefskurs	28	25	26	39	50	51	49	42	38	31	37
Specialkurser:											
arbetsledning	..	-	-	-	20	24	52	53	49	44	40
brandorsaksutredn	..	-	32	26	-	21	20	18	18	36	21
brottsplatsunders	..	19	18	20	18	40	37	44	47	61	80
färgfotografering	..	-	18	16	-	-	-	-	17	-	-
förmögenhetsbrott	..	-	-	26	54	16	22	24	25	20	37
gäldenärsbrott	..	-	56	52	-	-	22	27	26	48	40
socialpolislära	..	-	-	-	-	24	46	52	56	48	80
tekniskt material	..	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-
trafiksäkerhet 4 v	..	120	231	129	108	91	20	45	52	45	59
trafiksäkerhet 2 v	..	-	-	-	-	-	29	57	59	68	80
kurs för mc-förare	..	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-
Samtliga	855	583	822	658	618	659	807	1 092	1 253	1 290	1 351[2]

1) Överkonstapelsklass.
2) Därutöver har 207 elever genomgått korta kurser.

Källor: 1953/54: Prop 1954:175
1956/57-1964/65: SOU 1965:53, Bil A 7
1965/66: Redogörelse för polisskolan läsåret 1965/66

TABELL 68 POLISUTBILDNING: ELEVER I KONSTAPELSKLASSEN EFTER SKOLA 1956/57-1965/66
Police training: pupils in the constable class according to school 1956/57-1965/66

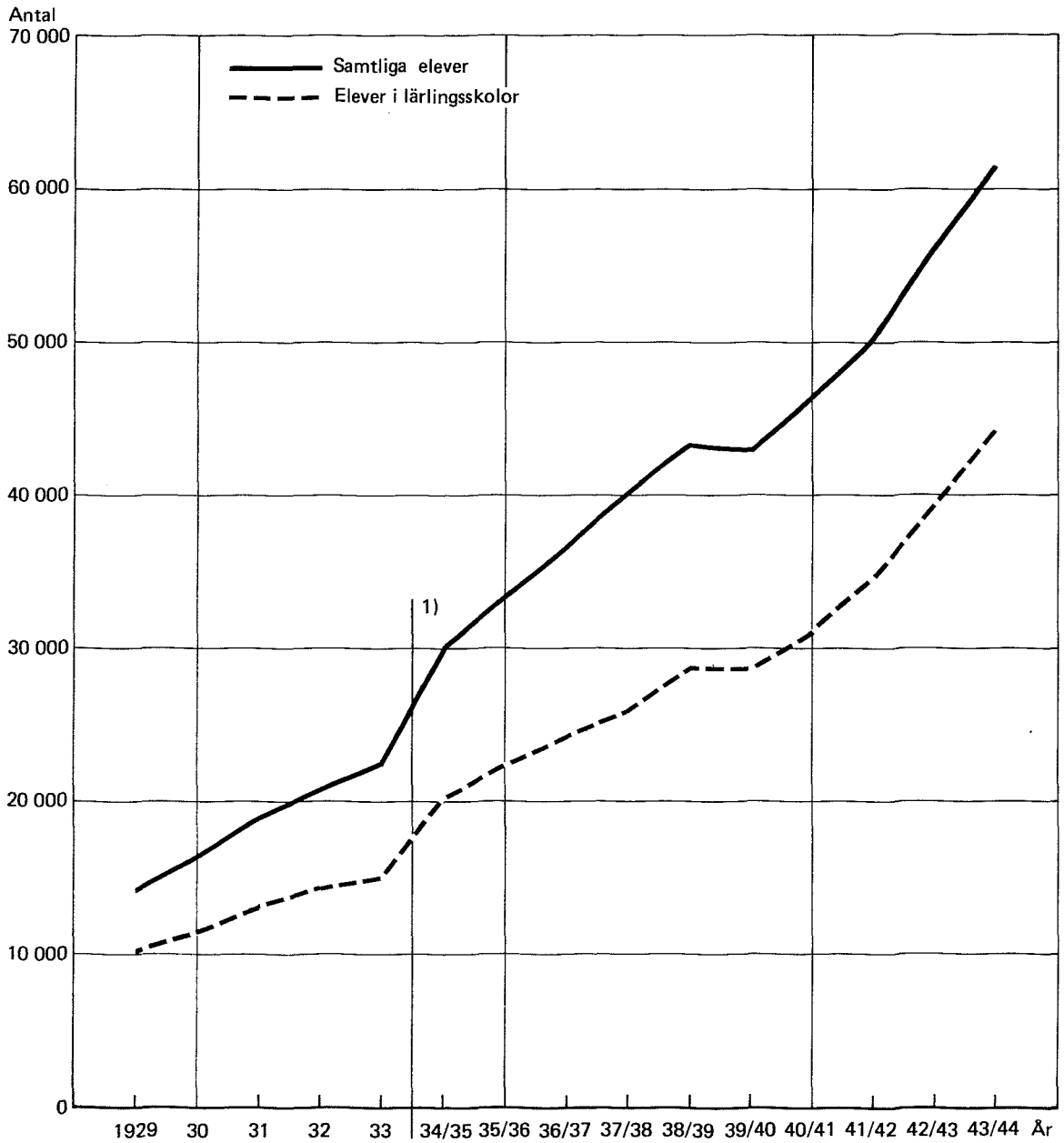
Anmärkning. Grundläggande teoretisk fackutbildning ingår ej.

Läsår	Stock-holm	Göte-borg	Malmö[1]	Norr-köping	Örebro	Gävle	Luleå	Karl-stad	Samtliga
1956/57	116	86	122	46	50	52	37	.	509
1957/58	127	75	134	46	49	48	39	.	518
1958/59	141	77	143	36	40	43	40	.	520
1959/60	141	80	123	41	40	41	42	.	508
1960/61	147	81	129	33	39	24	31	.	484
1961/62	177	93	178	41	47	41	41	28	646
1962/63	203	80	116	55	55	57	55	43	664
1963/64	285	83	128	48	91	61	65	65	826
1964/65	325	106	160	73	94	67	85	64	974
1965/66	304	96	134	54	61	55	39	.	743

1) I Malmö fanns även en fortbildningskurs med 50-86 elever per läsår.

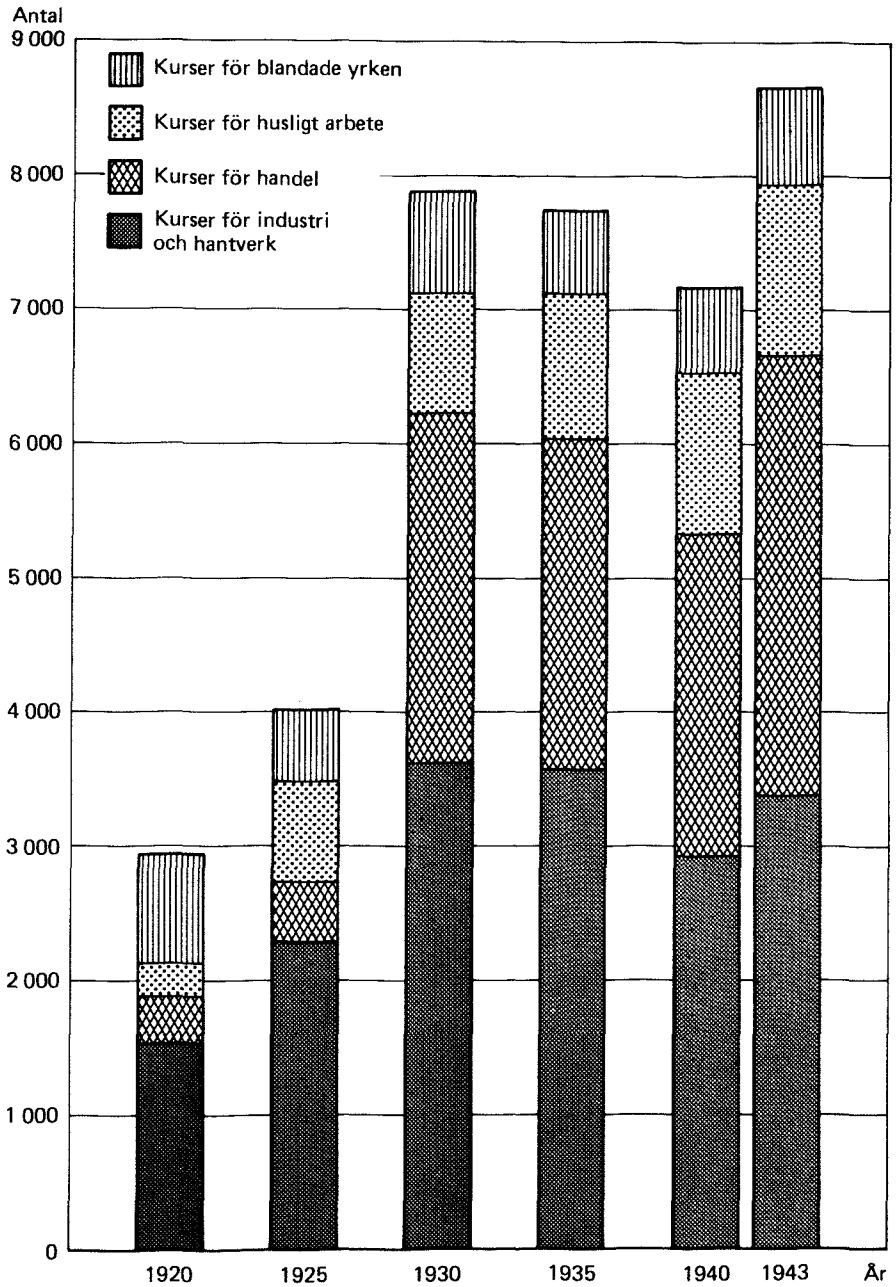
Källa: 1956/57-1964/65: SOU 1965:53
1965/66: Redogörelse för polisskolan läsåret 1965/66

Diagram 1 Elever i kommunala anstalter för yrkesundervisning 1929—1943
Pupils in municipal institutes for vocational education 1929—1943

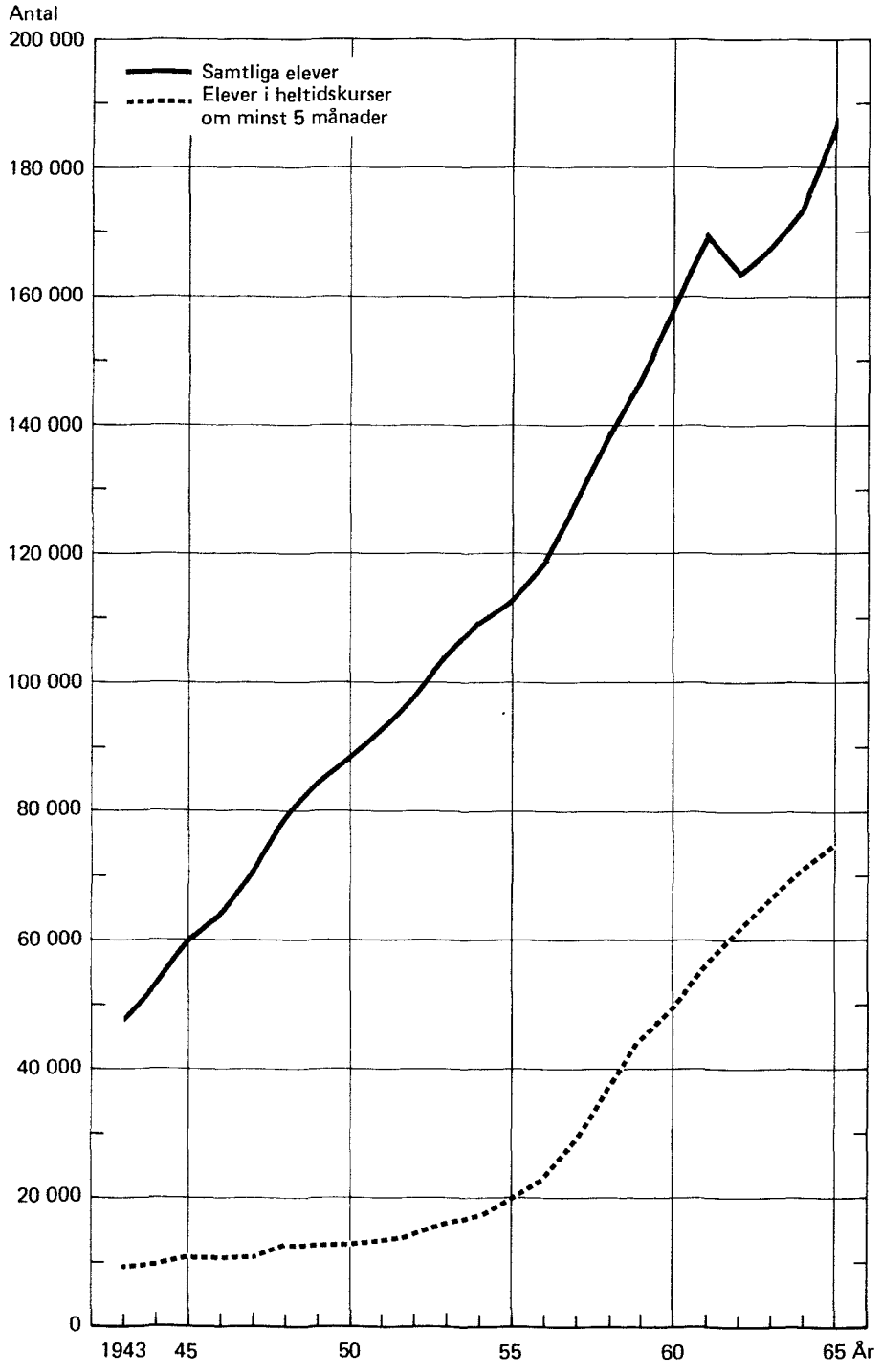
1) Kurser som endast pågick under en vårtermin ingår inte före läsåret 1934/35.
Källa: Tabell 11.

Diagram 2 Elever i enskilda anstalter för yrkesundervisning 1920–1943
Pupils in private institutes for vocational education 1920–1943

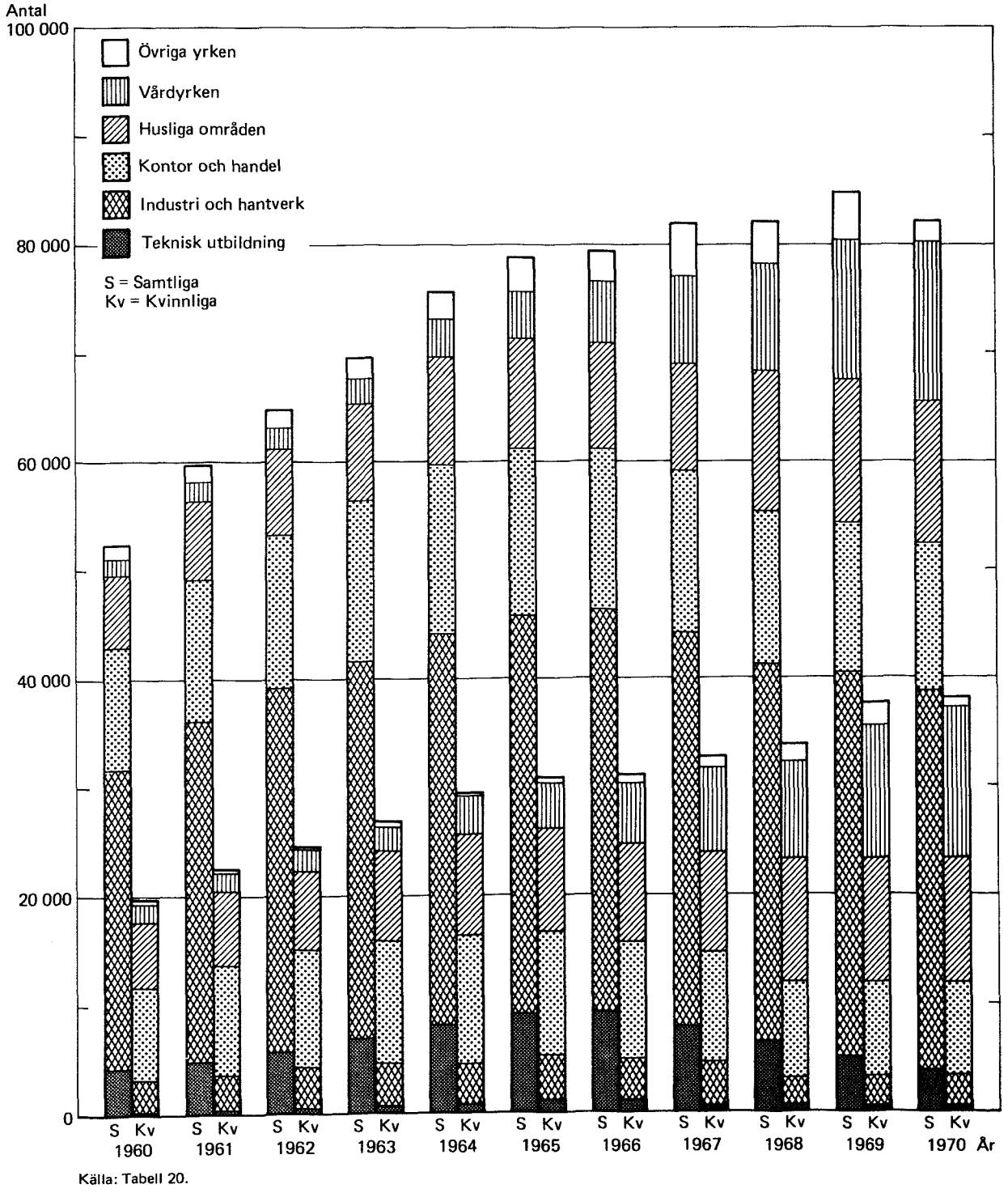
Källa: Tabell 13 och 14.

Diagram 3 Elever i kommunala och enskilda yrkesskolor 1943–1965
Pupils in municipal and private trade schools 1943–1965

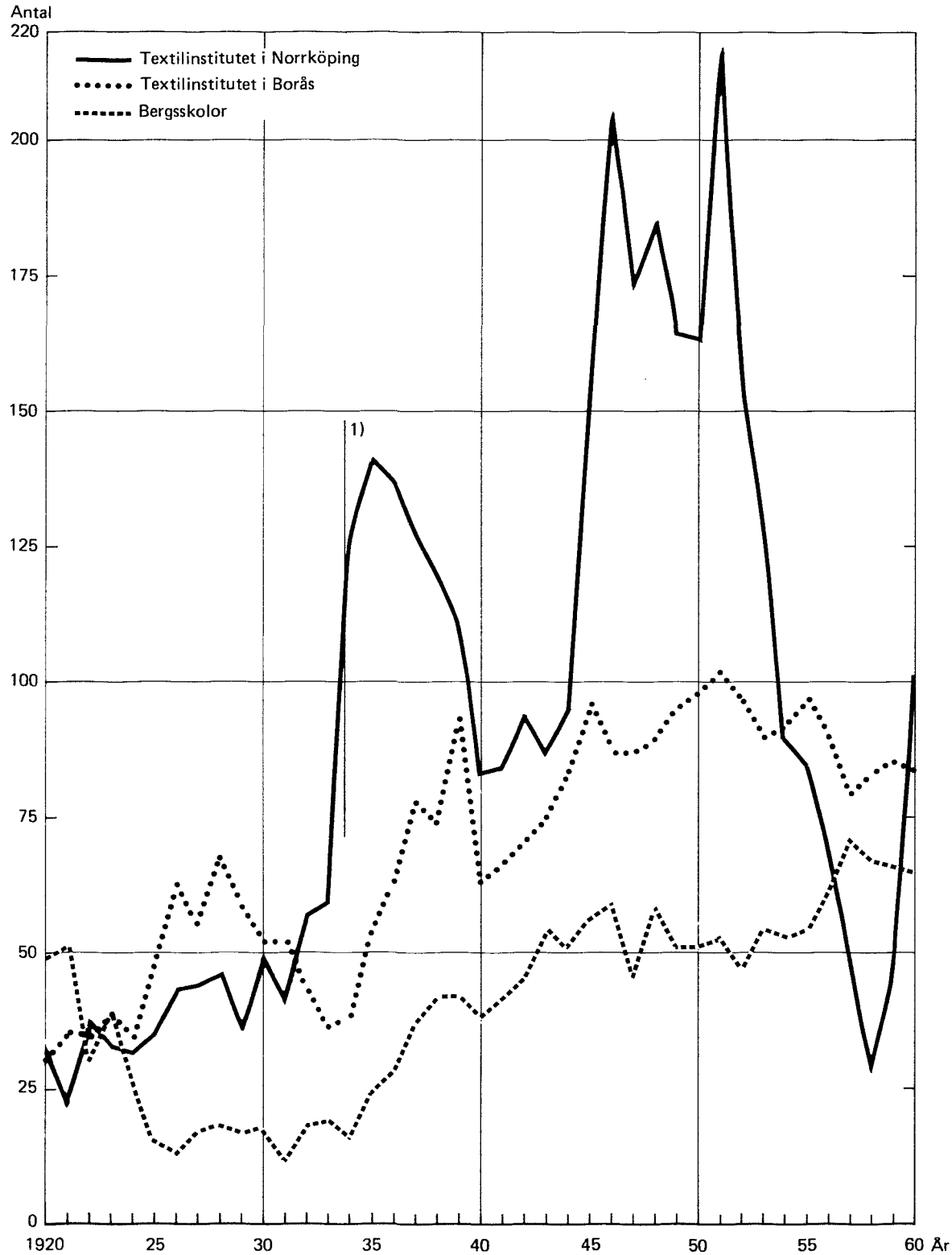
Källa: Tabell 17.

Diagram 4 Elever i yrkesskolans heltidskurser 1960–1970
Pupils in the trade schools' full-time courses 1960–1970

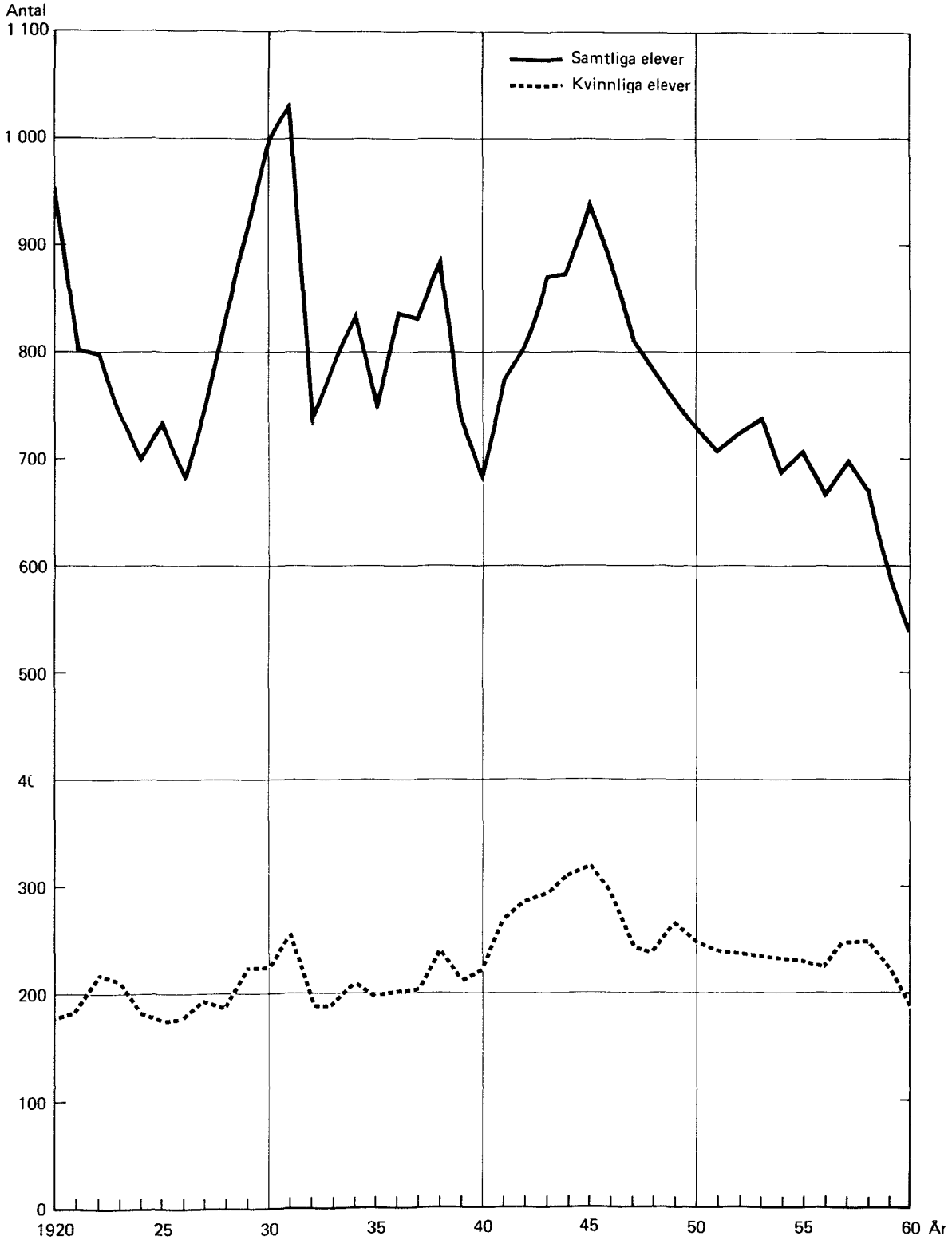
Källa: Tabell 20.

Diagram 5 Elever i bergsskolor och textilinstitut 1920–1960
Pupils in mining schools and textile institutes (weaving schools) 1920–1960

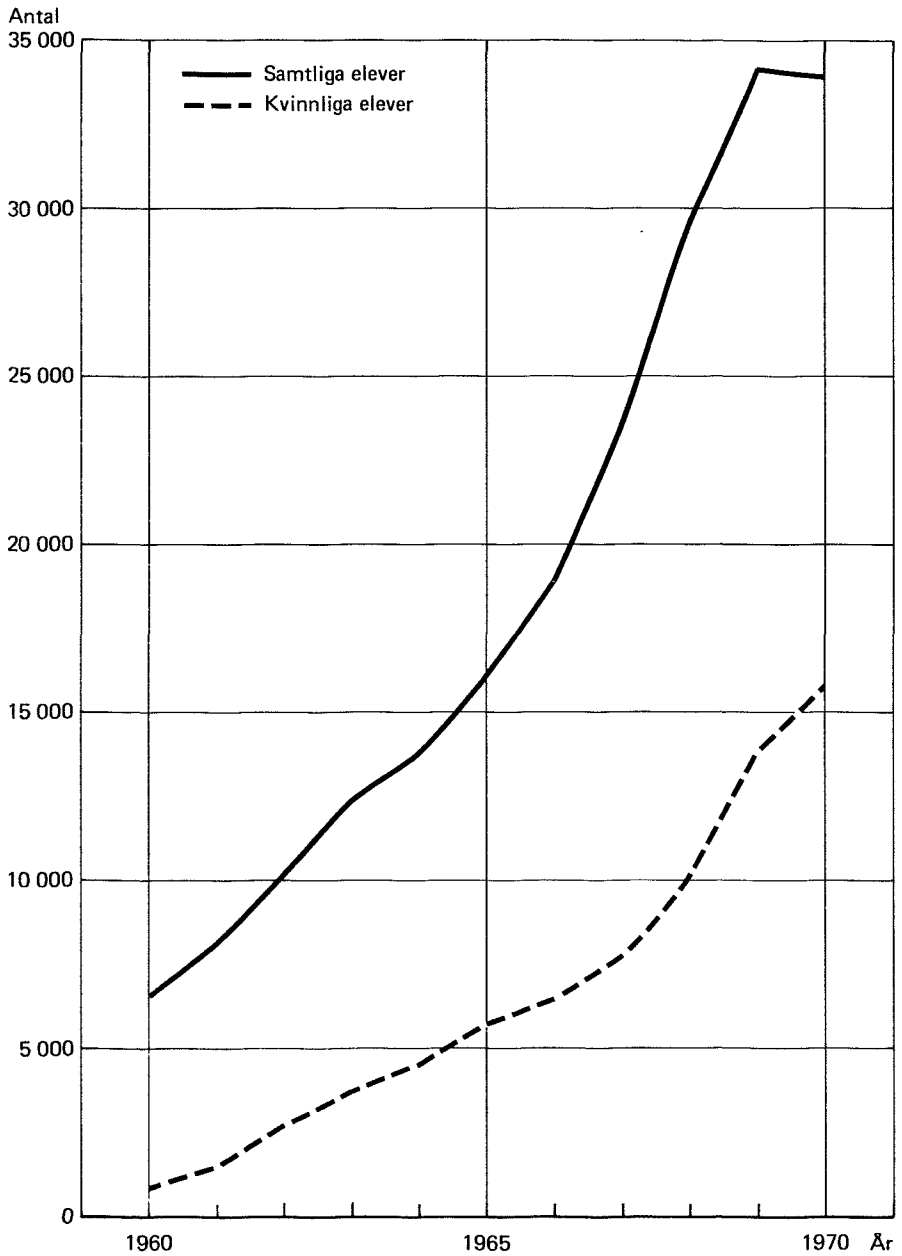
1) Avser i regel ht utom ifråga om Lennings textiltekniska institut, där uppgifterna i varje fall åren 1934/35–1936/37 avser hela läsår.
Källa: Tabell 16.

Diagram 6 Elever i slöjdföreningens skola 1920–1960
Pupils in the Gothenburg School of Arts and Crafts 1920–1960

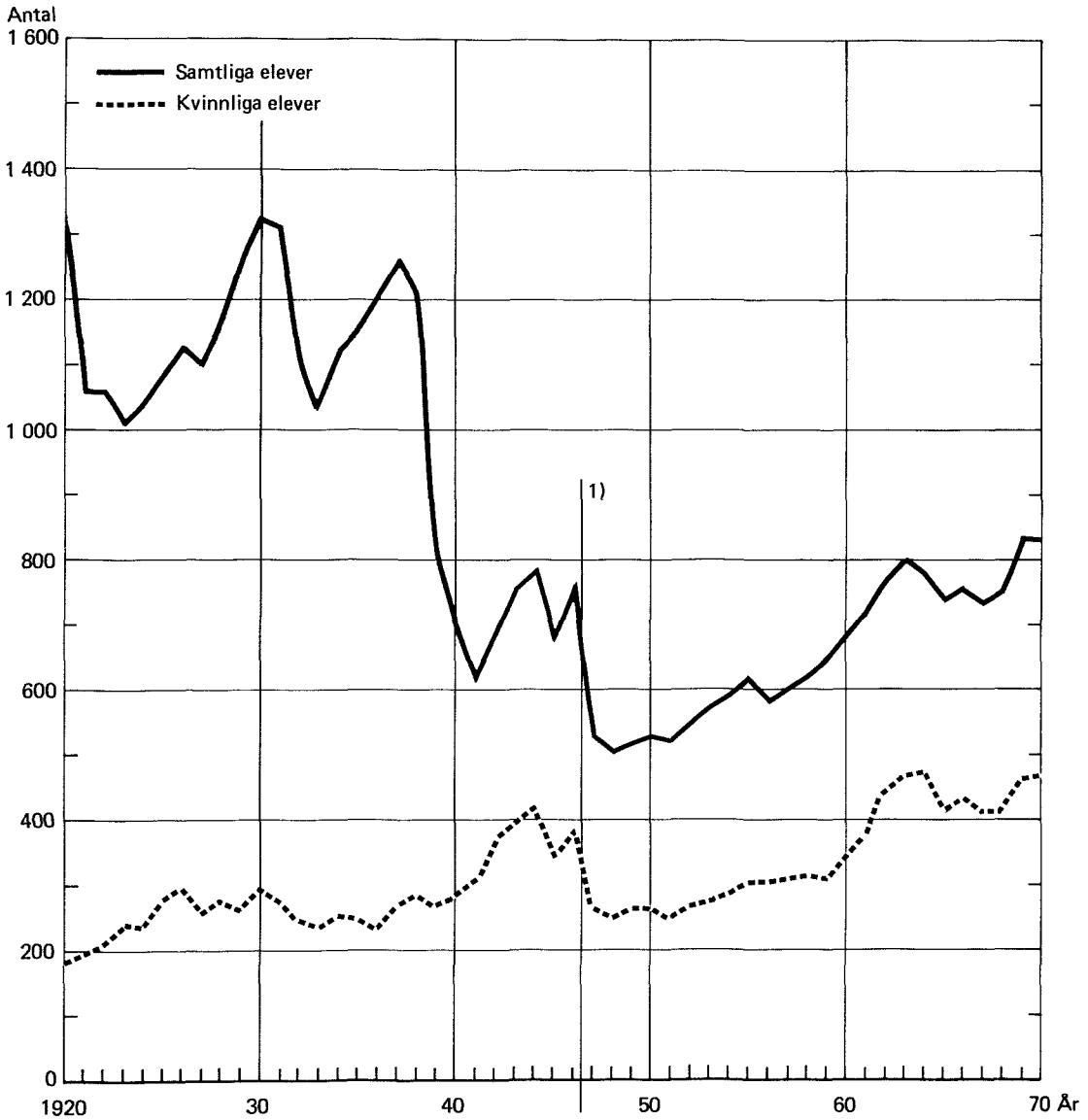
Källa: Tabell 16.

Diagram 7 Genomsnittligt antal personer i arbetsmarknadsutbildning 1960—1970
Average number in labour market training 1960—1970

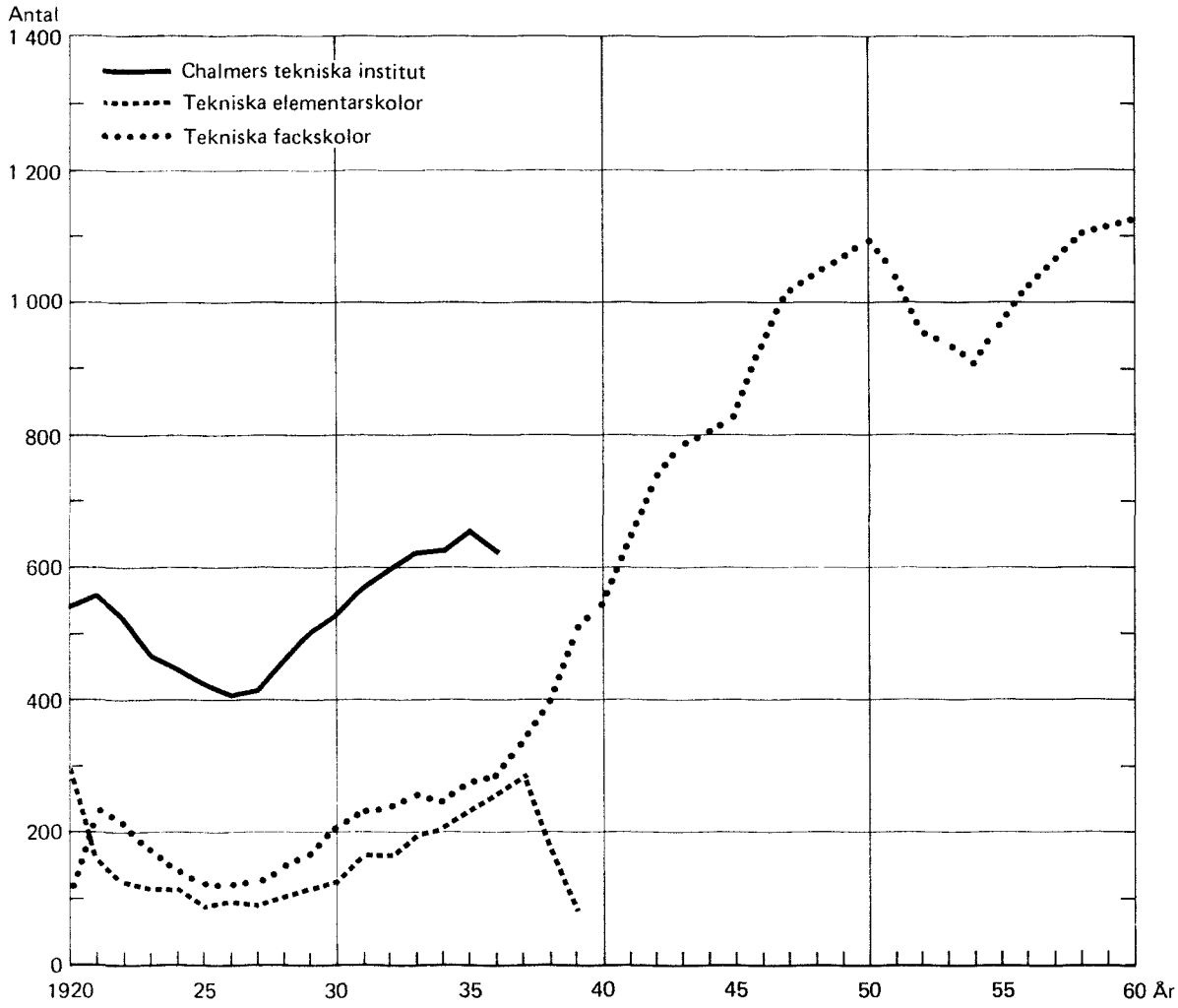
Källa: Tabell 24.

Diagram 8 Elever i Tekniska skolan 1920–1944 och i Konstfackskolan 1945–1970
Pupils in the Technical School in Stockholm 1920–1944 and in the School of Arts, Crafts and Design 1945–1970

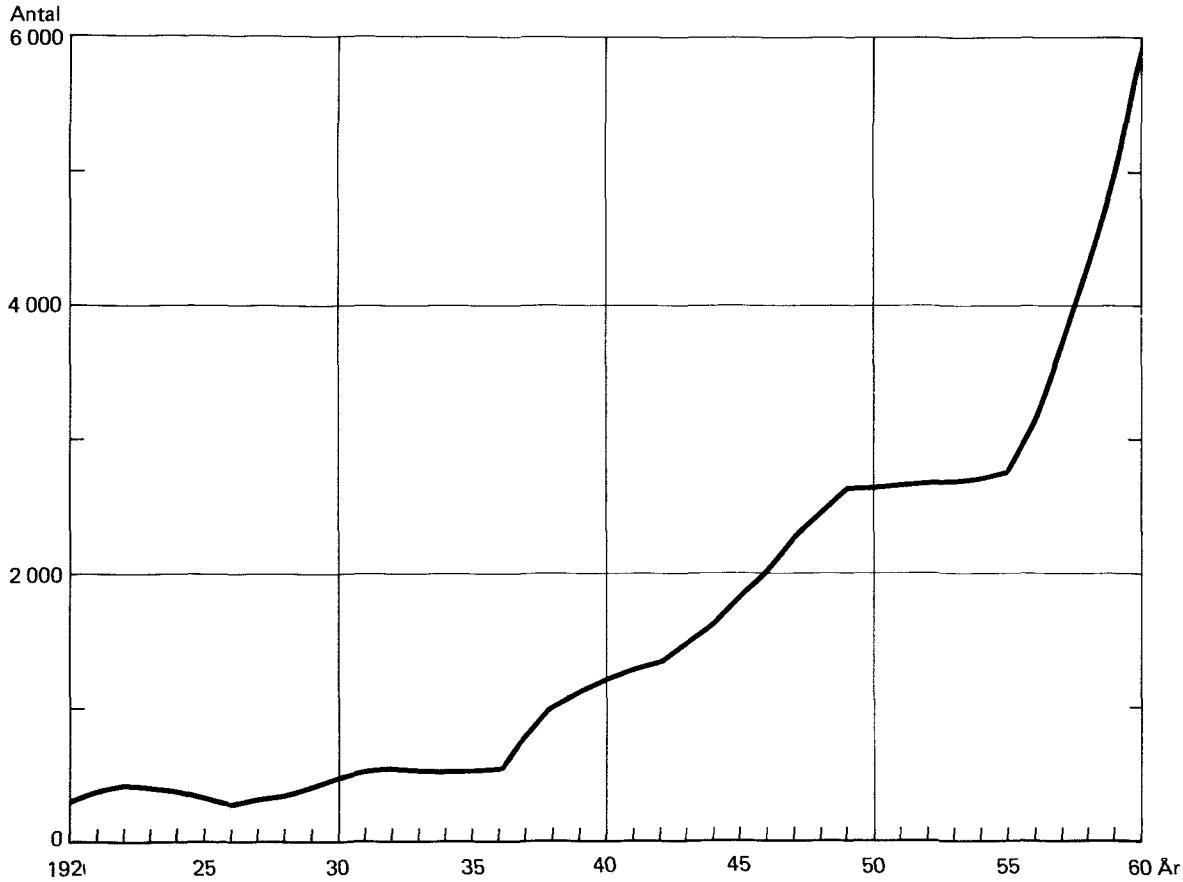
1) Fr o m 1947 avser uppgifterna enbart ordinarie studerande.
Källor: Tabellerna 28, 29 och 30.

Diagram 9 Elever i Chalmers tekniska institut 1920–1936, elever i tekniska elementarskolor 1920–1939 och elever i tekniska fackskolor 1920–1960
Pupils in Chalmers Technical Institute 1920–1936, pupils in technical secondary schools 1920–1939 and pupils in technical continuation schools 1920–1960

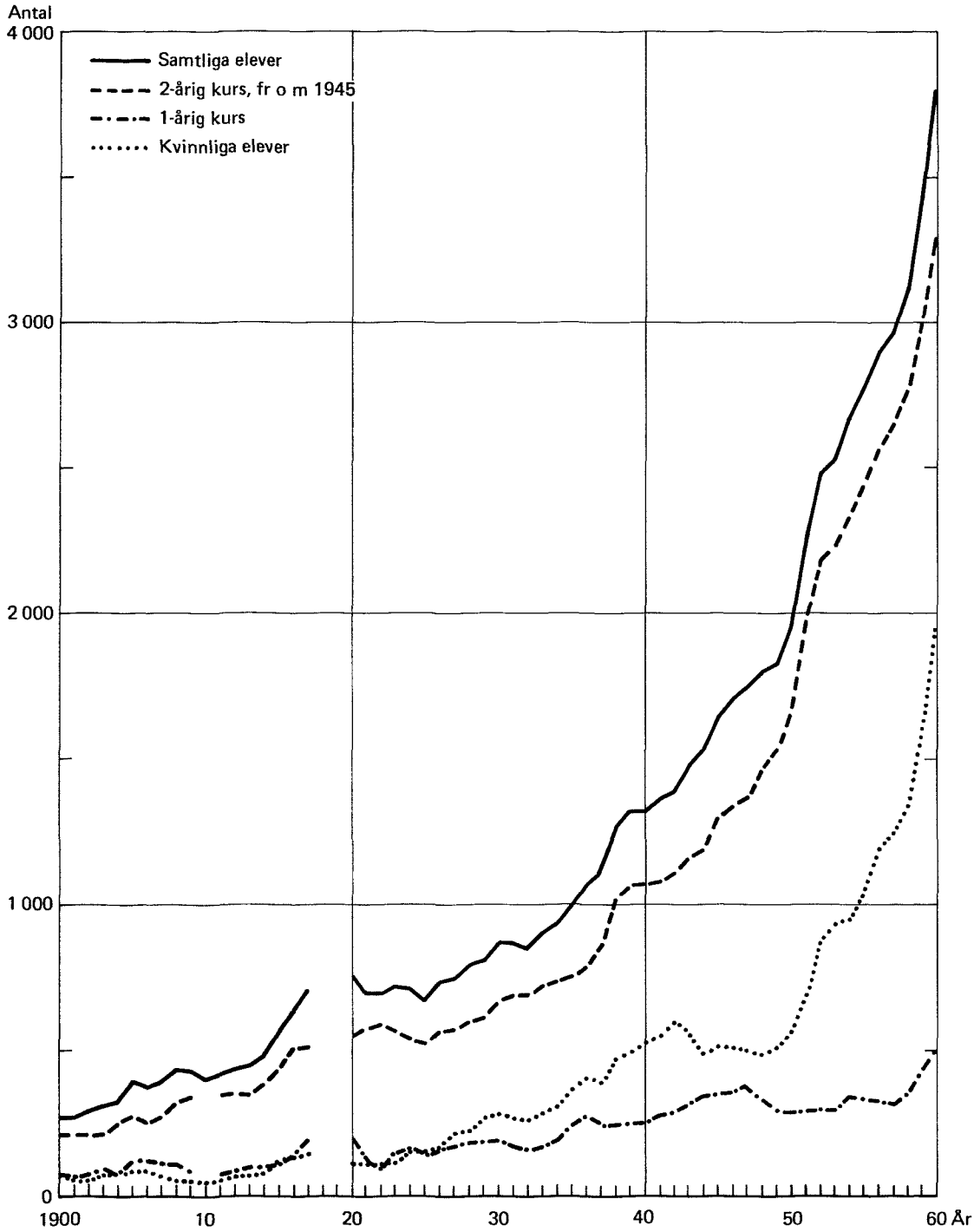
Källor: Tabellerna 31, 32 och 33.

Diagram 10 **Elever i tekniska gymnasier 1920–1960**
Pupils in technical colleges 1920–1960

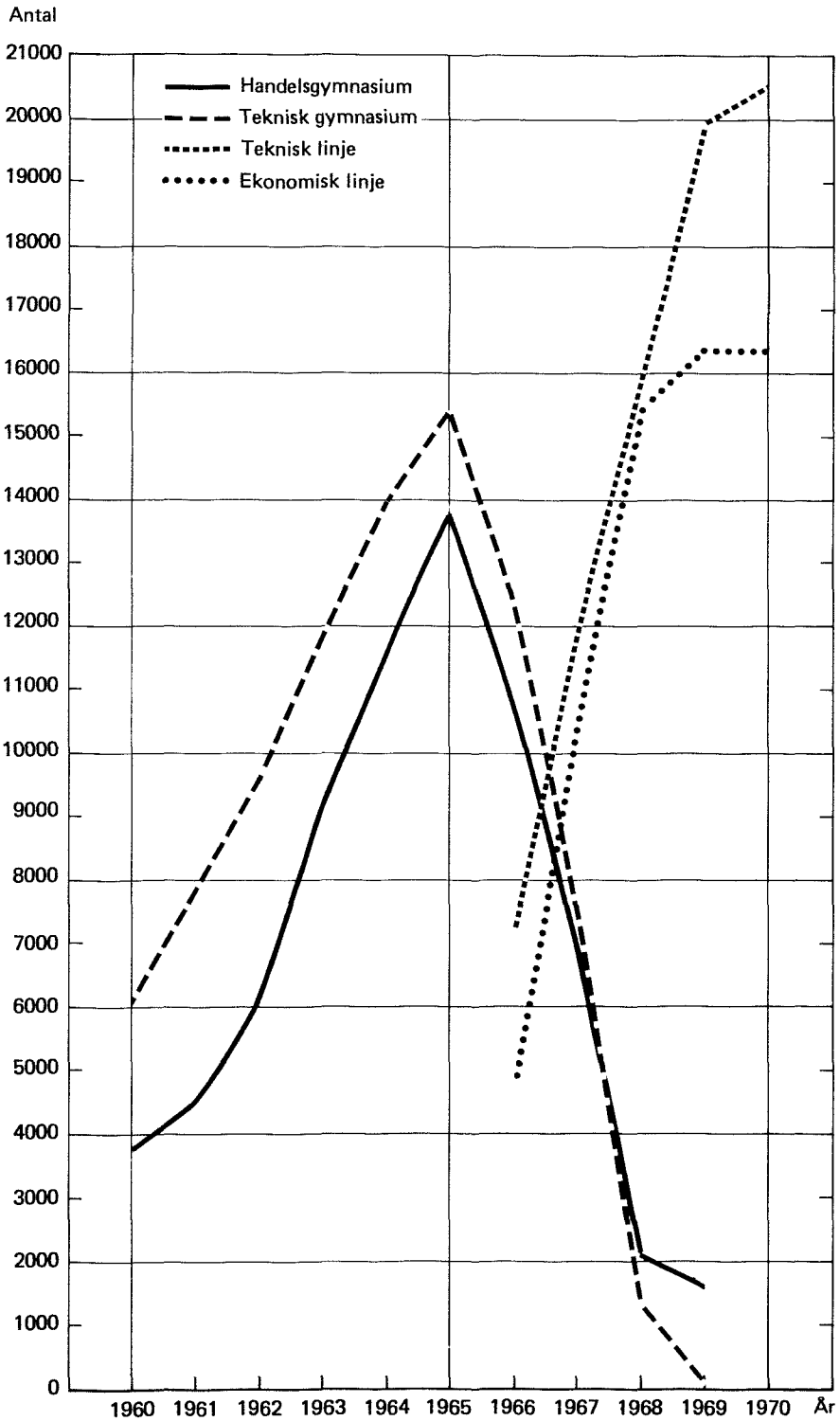
Källor: Tabellerna 32 och 33.

Diagram 11 Elever i handelsgymnasier 1900–1960
Pupils in commercial upper secondary schools 1900–1960

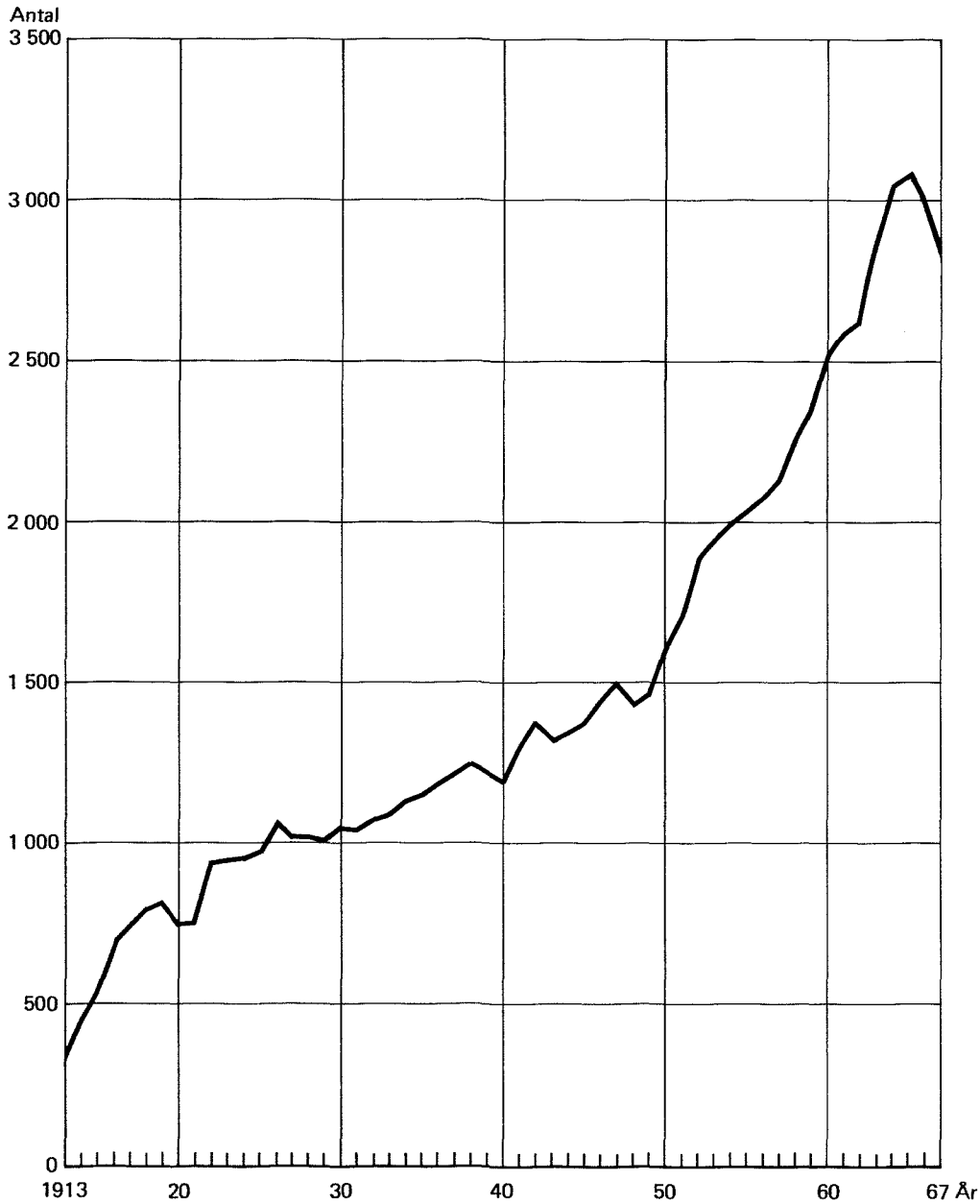
Källa: Tabell 37.

Diagram 12 Elever i handelsgymnasier och tekniska gymnasier 1960–1969 och i det s k nya gymnasiets ekonomiska och tekniska linjer 1966–1970
Pupils in commercial and technical upper secondary schools 1960–1969 and following the economic and technical lines in the »new» upper secondary school 1966–1970

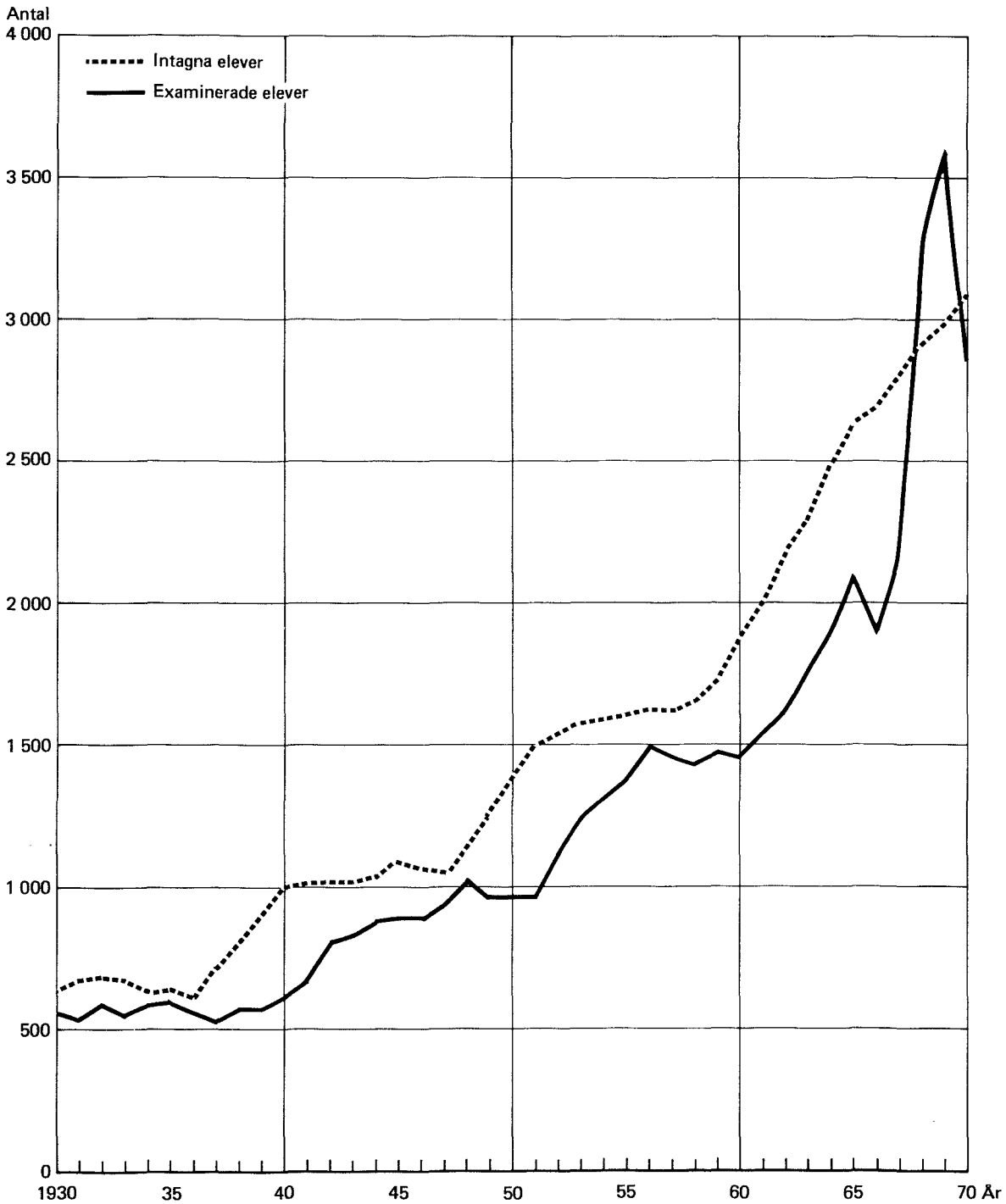
Källa: PM från SCB 1977:11, Diagram 19

Diagram 13 Elever i lanthushållsskolor 1913–1967
Pupils in rural domestic schools 1913–1967

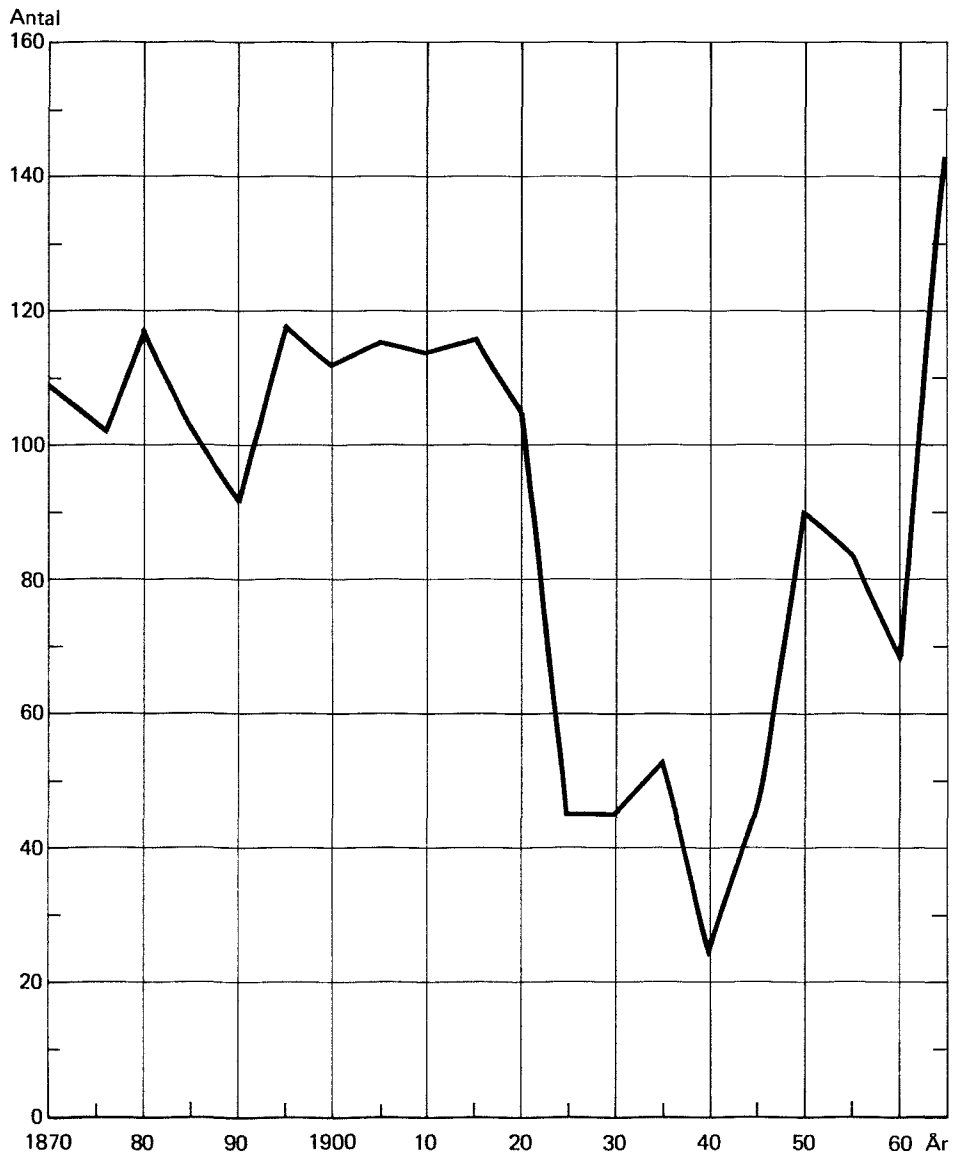
Källa: Tabell 44.

Diagram 14 Intagna och examinerade vid sjuksköterskeskolor 1930–1970
Admissions and graduations at schools of nursing 1930–1970

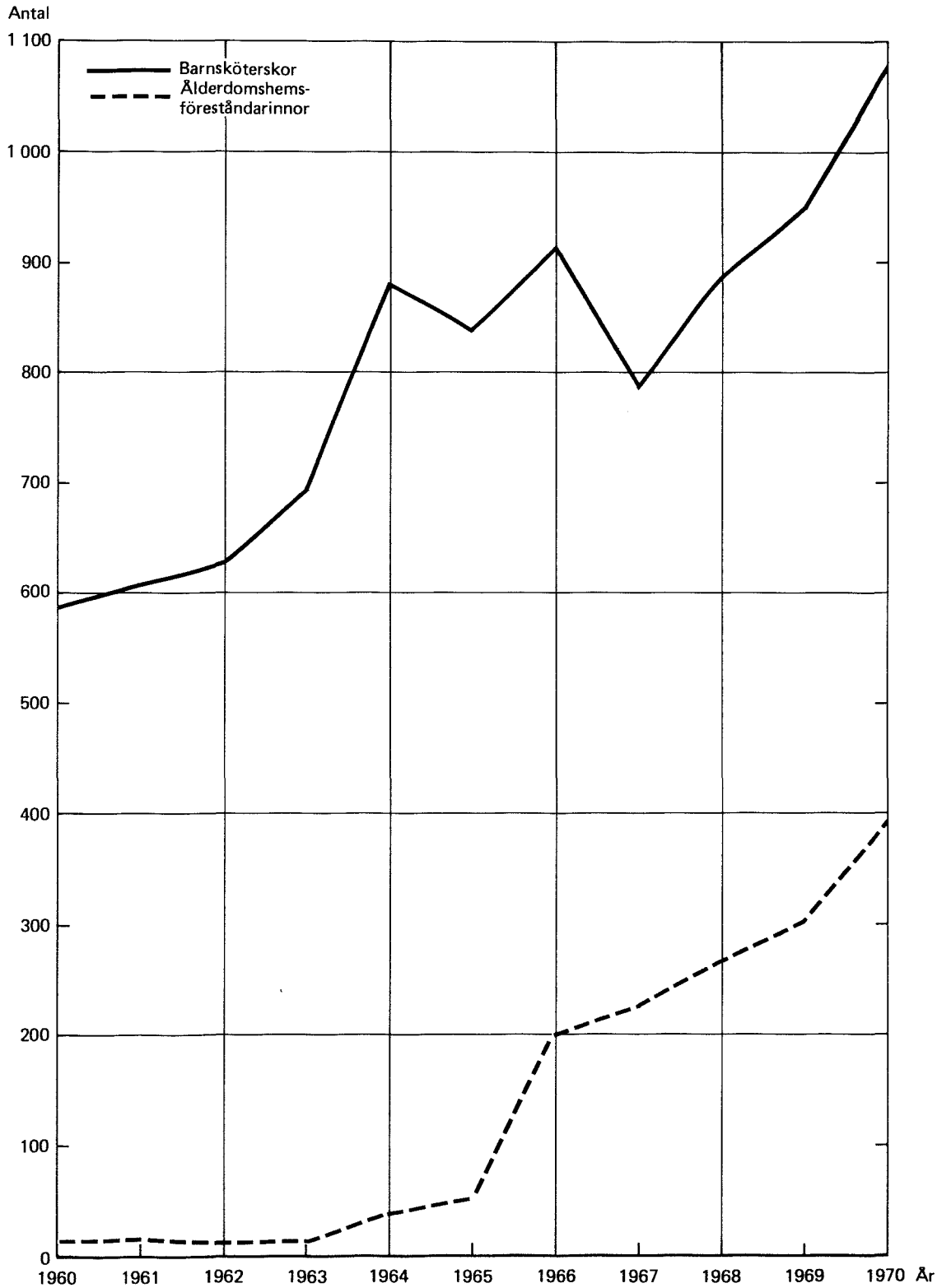
Källa: Tabell 46.

Diagram 15 Examinerade barnmorskor 1870–1965
Midwifery graduates 1870–1965

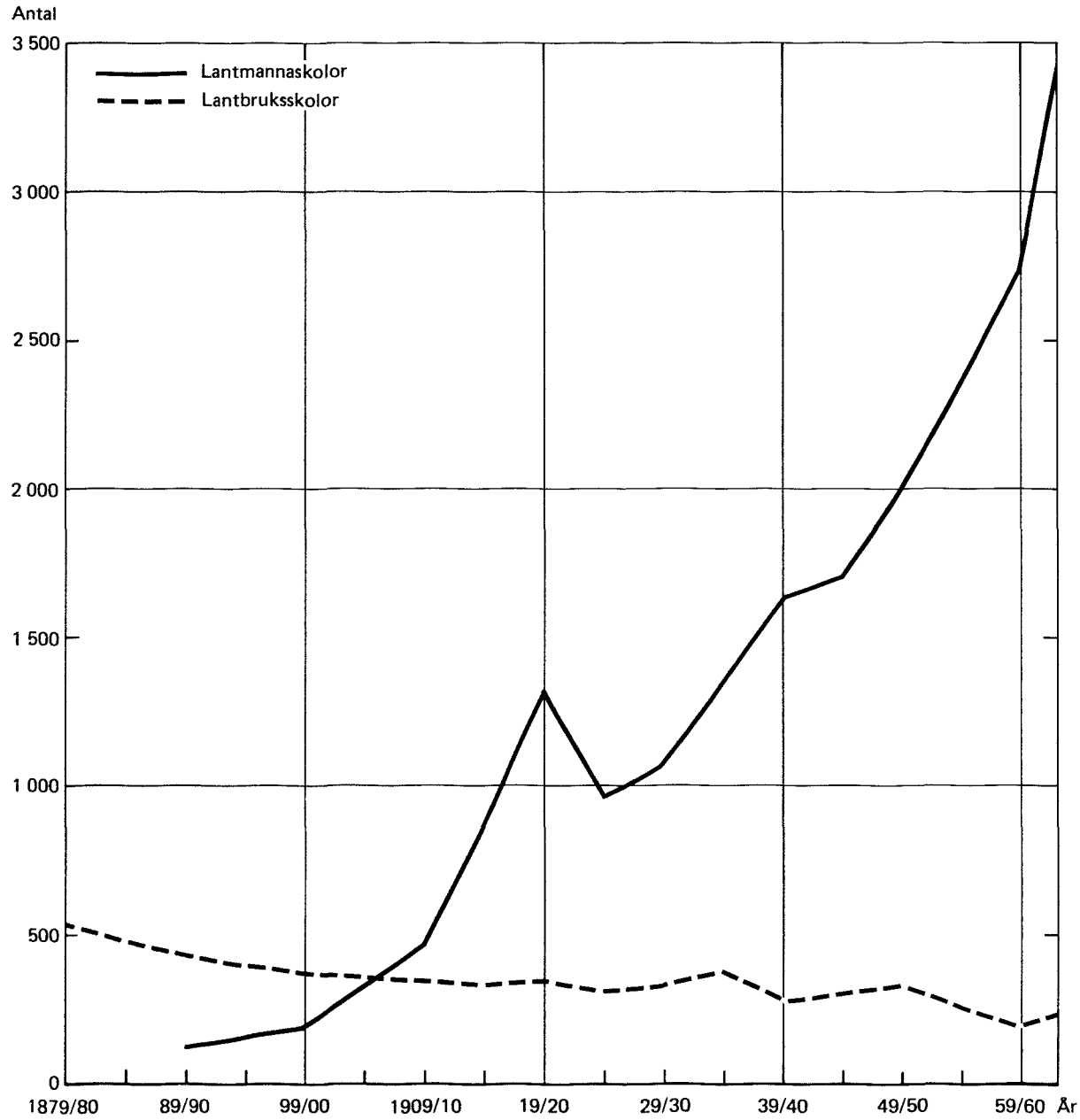
Källa: Tabell 50.

Diagram 16 Elever i barnsköterske- och ålderdomshemsföreståndarinneutbildning 1960–1970
Children's nurses and supervisors old people's homes: pupils in training 1960–1970

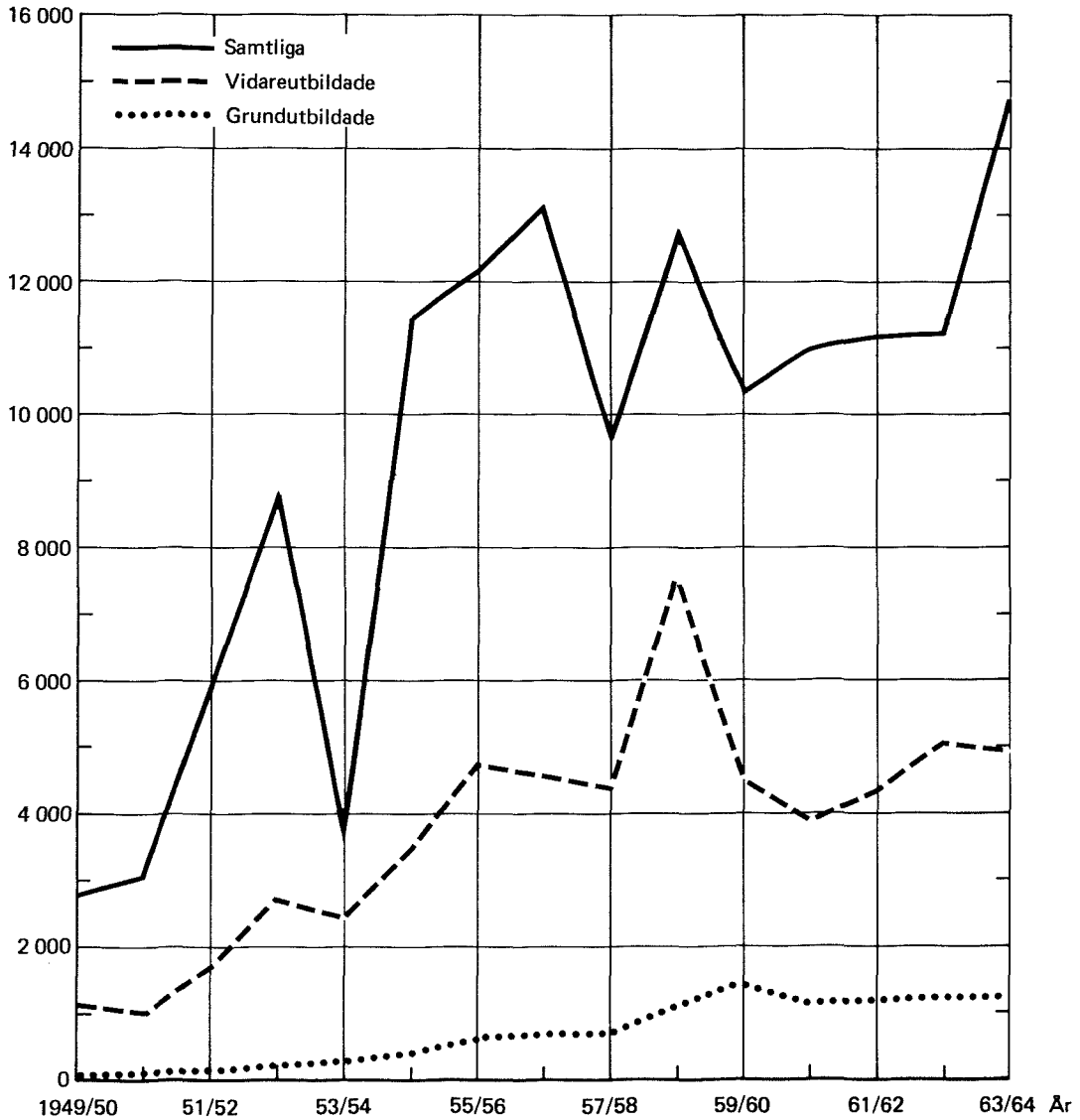
Källa: Tabell 52.

Diagram 17 Elever i lantbruks- och lantmannaskolor 1879/80–1962/63
Pupils in farm schools and agricultural colleges 1879/80–1962/63

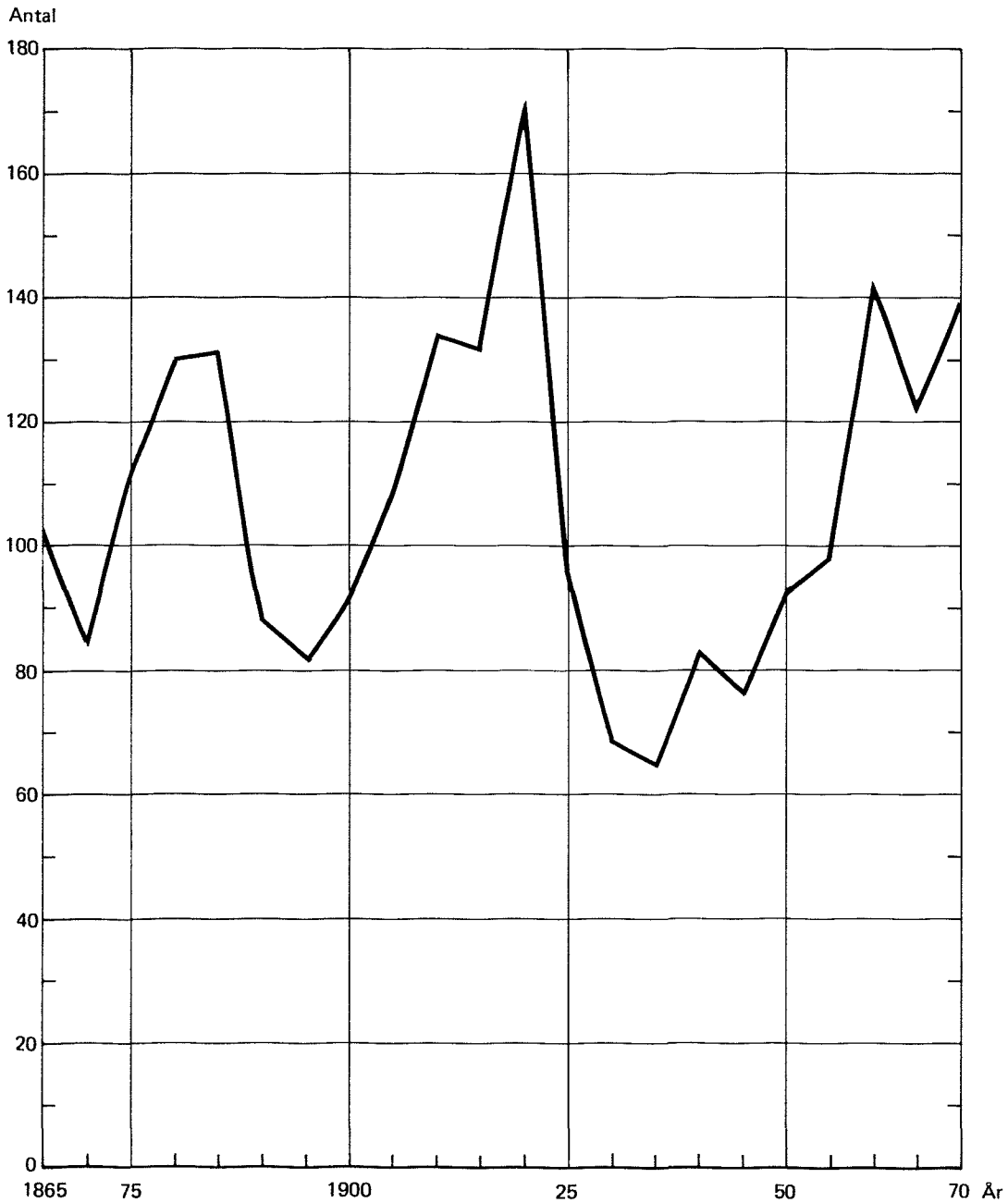
Källa: Tabell 55.

Diagram 18 Elever i skogsbruksskolor och skogsbrukskurser 1949/50–1963/64
Pupils in forestry schools and forestry courses 1949/50–1963/64

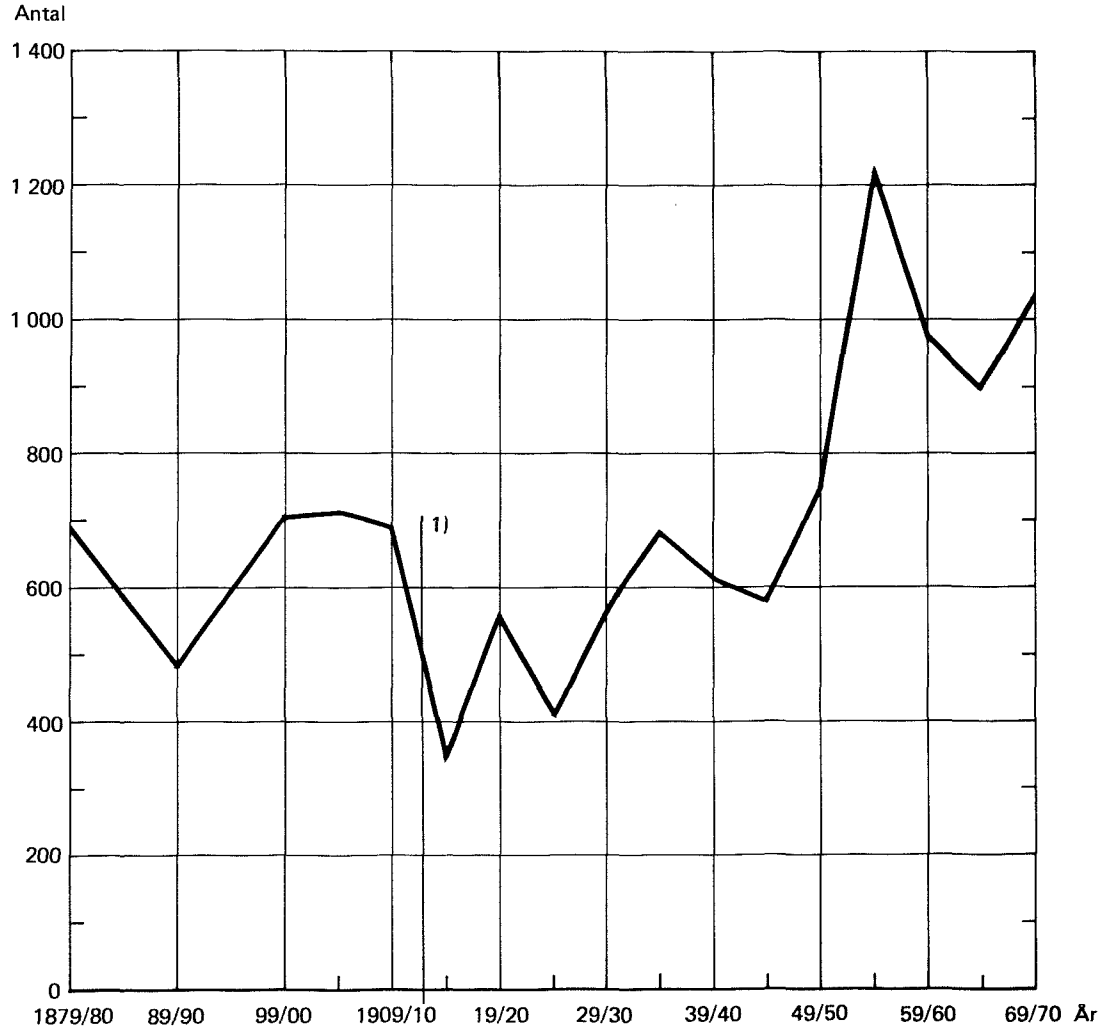
Källa: Tabell 56.

Diagram 19 Elever i skogsskolor 1865–1970
Pupils in forestry secondary schools 1865–1970

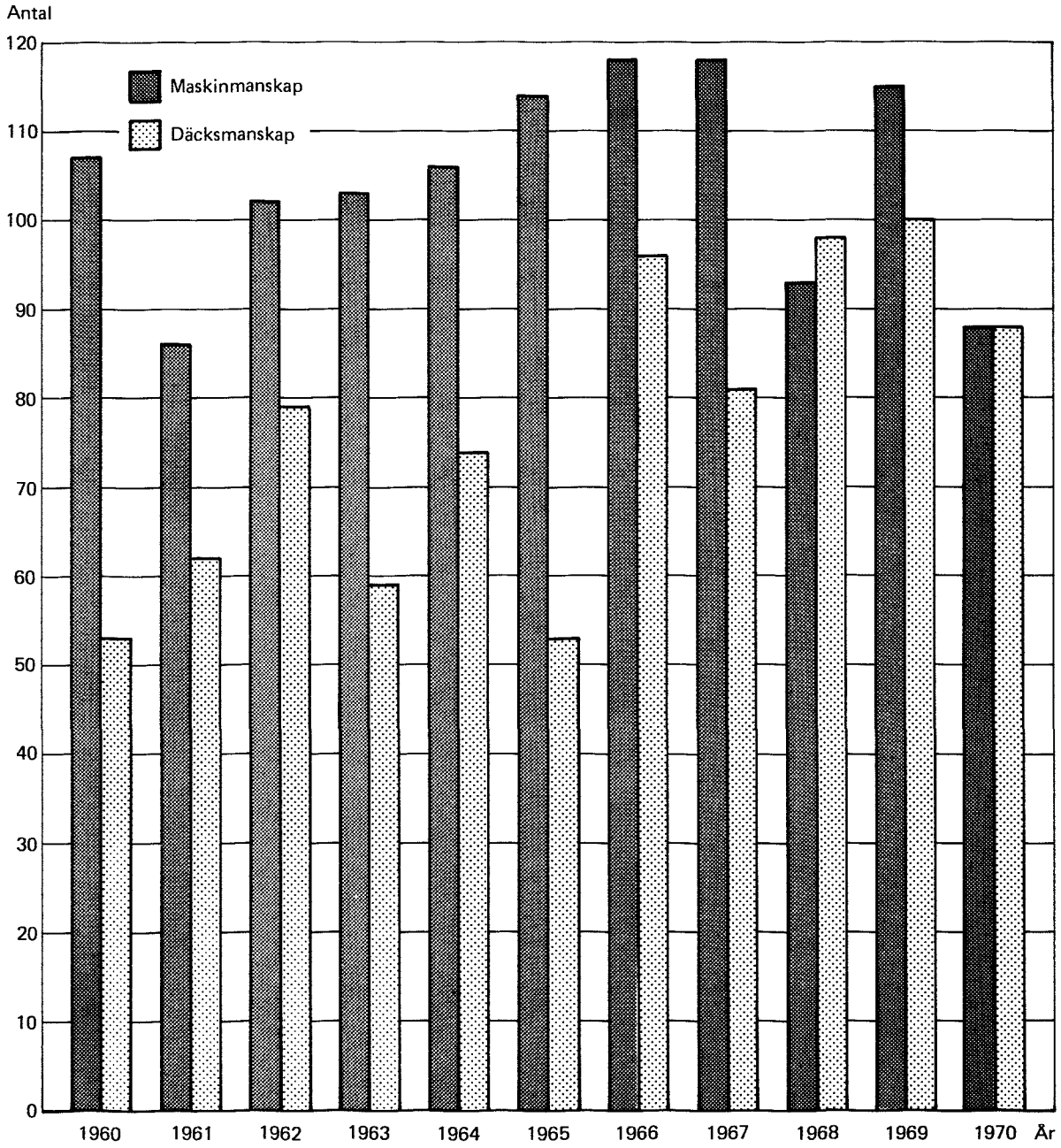
Källa: Tabell 57.

Diagram 20 Elever i navigationsskolor 1879/80–1970/71
Pupils in nautical training colleges 1879/80–1970/71

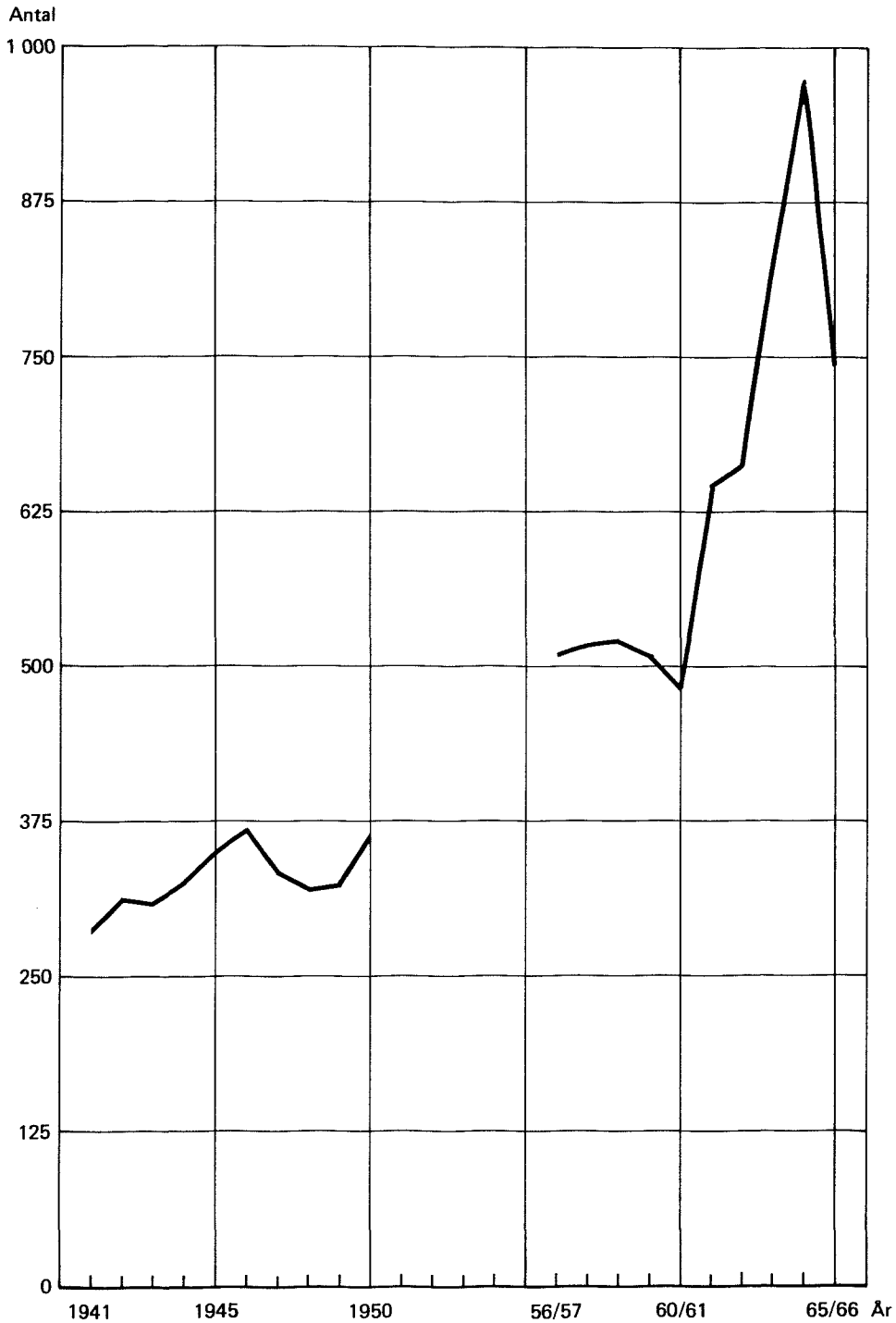
1) Antalet skolor minskades från 10 till 5 1912/13.
Källa: Tabell 58.

Diagram 21 Elever i sjömansutbildning 1960–1970
Seamen's training: pupils 1960–1970

Källa: Tabell 64.

Diagram 22 Elever i konstapelsklassen i statens polisskola 1941–1950 och 1956/57–1965/66
Pupils in the constable class in the National Police College 1941–1950 and 1956/57–1965/66

Källa: Tabellerna 66 och 68.

Förkortningar

Abbreviations

AK	Andra kammaren
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
ASÖ	Aktuellt från skolöverstyrelsen
BiSOS	Bidrag till Sveriges officiella statistik
Ds	Departementsserien
FK	Första kammaren
HS	Historisk statistik för Sverige
KÖY	Överstyrelsen för yrkesutbildning
LO	Landsorganisationen
MF	Medicinalförfattningar
PM	Promemorior från SCB
RA	Riksarkivet
SAF	Svenska arbetsgivareföreningen
SCB	Statistiska centralbyrån
SFS	Svensk författningssamling
SIHUS	Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor
SM	Statistiska meddelanden
SOS	Sveriges officiella statistik
SOU	Statens offentliga utredningar
ST	Statistisk tidskrift
SU	Statsutskottet
SÅ	Statistisk årsbok för Sverige
SÖ	Skolöverstyrelsen
SÖSKA	Skolöverstyrelsens statistiska kontors arkiv (deponerat hos SCB)
TCO	Tjänstemännens centralorganisation
UbU	Utbildningsutskottet

Källor och litteratur
Sources and bibliography

I Otryckta källor

Medicinalstyrelsens arkiv

Sjukhusbyrån (Lasarettsbyrån)
LS E VI 1-2 Redogörelser från Distriktssköterskeskolan.
LS E XII:1 Redogörelser från Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor.
LS F XV Redogörelser från Svensk sjuksköterskeförenings resp Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor (SIHUS).

Medicinalbyrån
MD III Matrikel över barnmorskor.

Riksarkivet

Utredningen angående den husliga utbildningens centrala ledning, avg den 7 november 1946. (RA 917)

Statistiska centralbyrån

Preliminära redogörelser från SCBs avdelning (byrå) för undervisningsstatistik 1961-1962.

SCB Yrkesutbildningen. Tabeller från SCB, I/UK

SÖs statistiska kontors till SCB överlämnade arkiv:
SÖSKA H VII b:1-3 och c:1-10. Statistik rörande yrkesundervisningen.

Överstyrelsen för yrkesutbildning

Yrkesundervisningen inom industri och hantverk, handel och husligt arbete m m. (Preliminära) statistiska uppgifter 1-15 (1947-1960).

II Periodiska publikationer

Aktuellt från skolöverstyrelsen

Arbetsmarknadsstatistik, utg av arbetsmarknadsstyrelsen
Berättelse över verksamheten vid statens institut för folkhälsan
Bidrag till Sveriges officiella statistik
H. Kungl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelser.
P. Undervisningsväsendet
Q. Skogsväsendet
Information i prognosfrågor

Promemorior från SCB:

1974:3 Utbildningsstatistik 1960-1973. - Swedish educational statistics.
1974:3 Appendix. Swedish educational statistics. (Translations of the Swedish comments)
1974:5 Elever i obligatoriska skolor 1847-1962. - Pupils in compulsory schools in Sweden.
1976:4 Förteckning över olika utbildningsstatistiska publikationer m m utarb inom SCB. - Bibliography on unpublished educational statistical reports of the National Central Bureau of Statistics (selected items)
1977:11 Elever i icke-obligatoriska skolor 1864-1970. - Pupils in secondary schools in Sweden.
Riksdagens protokoll med bihang.
Samling av författningar och cirkulär m m ang medicinalväsendet i Sverige (MF). Ser A.
SFB. SÖ:s författningsbok (forts se UFB)
Sociala meddelanden (forts se Socialnytt)
Socialnytt
Statens offentliga utredningar (se nedan)
Statistisk tidskrift
Statistiska årsböcker för Stockholm, Göteborg och Malmö
Svensk författningssamling
Svenska socialvårdsförbundets kalender
Sveriges officiella statistik
Statistisk årsbok
Statistiska meddelanden. Serie U
Utbildningsstatistisk årsbok
Yrkesundervisningen
Tidskrift för praktiska ungdomsskolor (forts se Tidskrift för yrkesutbildning)
Tidskrift för Sveriges sjuksköterskor
Tidskrift för yrkesutbildning
UFB Utbildningsväsendets författningsbok
Årsböcker i svensk undervisningshistoria

III Statens offentliga utredningar (SOU)

1927:32 Betänkande med förslag till den högre lantbruksundervisningens ordnande
1930:9 Betänkande med förslag angående ordnande av den lägre lantbruksundervisningen
1930:32 Betänkande med förslag angående omorganisation av undervisningen vid navigationsskolorna och därmed sammanhängande frågor
1936:12 Betänkande angående förlossningsvården och barnmorskeväsendet samt förebyggande mödra- och barnavård, avg av befolkningskommissionen
1937:16 Hembiträdesutredningens betänkande 1. Betänkande och förslag i fråga om utbildning av hembiträden
1937:33 Betänkande med förslag angående den fasta lantbruksundervisningens ordnande

1938:1 Betänkande angående omorganisation av polisskolan i Stockholm m m
1938:8 1936 års yrkesskolsakkunniga. Betänkande med förslag rörande omorganisation av vissa delar av Tekniska skolan i Stockholm
1938:14 Betänkande och förslag angående skolöverstyrelsens organisation
1938:26 Betänkande med utredning och förslag angående centrala verkstadsskolor
1938:49 1936 års yrkesskolsakkunniga. Betänkande med förslag angående utbildningen av lärare i teckning och slöjd samt för yrkesundervisningen
1938:54 Betänkande med utredning och förslag angående överstyrelse för yrkesutbildning
1939:13-14 Rationaliseringsutredningens betänkande 1-2
1941:11 Betänkande med förslag angående inrättande av en statlig brandskola m m
1941:18, 1942:25 Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. 1-2
1943:15 Utredning och förslag angående statsbidrag till social hemhjälpsverksamhet, avgivna av 1941 års befolkningsutredning
1944:25 Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering 5. PM angående utbildning för arbetslösa
1945:4 Betänkande angående den husliga utbildningen, avgivet av 1941 års befolkningsutredning
1945:5 Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning
1945:33 Betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland, avgivet av Norrlandskommittén
1947:31 Betänkande med förslag angående utbildning av befäl för handelsflottan, avgivet av 1943 års sjöbefälssakkunniga
1947:46 Betänkande angående familjeliv och hemarbete, avgivet av utredningen för hem- och familjefrågor
1948:17 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen 1. Betänkande angående utbildning av sjuksköterskor och annan sjukvårdspersonal
1948:49 Betänkande med förslag angående yrkesutbildning inom jordbruk och skogshantering
1950:12 Handelsutbildningskommitténs betänkande och förslag 1. Handelsgymnasierna
1950:46 Utbildningen av lärarinnor inom det husliga området
1951:33 1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen 2. Högre utbildning av sjuksköterskor. 3. Specialutbildning av sjuksköterskor
1952:30 Rekrytering och utbildning av polispersonal
1954:11 Yrkesutbildningen. Betänkande avgivet av 1952 års yrkesutbildningssakkunniga
1955:14 Yrkesskolornas handelsundervisning m m
1955:21 Tekniska skolutbildningen
1955:31 Skolväsendets lokala och regionala ledning samt lärartillsättningen. Betänkande avgivet av 1951 års skolstyrelseutredning
1956:1 Åldringsvård. Betänkande av 1952 års åldringsvårdsutredning
1957:28 Lärarutbildningen på det husliga området
1957:32 Statens skogsskolor
1958:33 Sjöbefälsutbildningens organisation m m
1958:34 Socialpolis och kvinnlig polis
1960:34 Reviderad brandlagstiftning
1961:13 Lantbrukets yrkesskolor. Betänkande avgivet av 1955 års lantbruksundervisningskommitté
1962:2 Yrkesutbildningen på trädgårdsområdet. Betänkande avgivet av trädgårdsnäringsutredningen
1962:4 Arbetsuppgifter och utbildning för viss sjukvårdspersonal
1962:28 Skolväsendets centrala ledning. Betänkande avgivet av 1955 års sakkunniga för yrkesutbildningens centrala ledning och viss lärarutbildning
1963:13 Utbildning av lärare för jordbruk och skogsbruk samt fortbildning av lärare i yrkesämnen
1963:24 Mentalsjukhusens personalorganisation. Del 1
1963:47 Åldringsvårdens läge. Undersökning utförd av socialpolitiska kommittén.
1964:5 Bättre åldringsvård. Sjukhem - Bostäder - Hemhjälp. Förslag av socialpolitiska kommittén
1964:36 Ökat stöd till barnfamiljer. PM avgiven av familjeberedningen
1964:45-46 Sjuksköterskeutbildningen 1. Grundutbildning. 2. Vissa grundläggande undersökningar. Betänkande av 1962 års utredning angående sjuksköterskeutbildningen
1965:9 Arbetsmarknadspolitik. Betänkande avgivet av 1960 års arbetsmarknadsutredning
1965:50 Mentalsjukhusens personalorganisation. Betänkande av mentalsjukvårdens personaldelegation. Del 2
1965:53 Polisutbildningen. Betänkande av 1962 års polisutbildningskommitté
1965:60 Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola. 1960 års gymnasieutredning 6
1965:67 Skoglig yrkesutbildning. Betänkande avgivet av skogsbrukets yrkesutbildningskommitté 1
1966:3 Yrkesutbildningen (YB) 1
1966:73 Sjuksköterskeutbildningen 3. Vidareutbildning. Betänkande av 1962 års utredning angående sjuksköterskeutbildningen
1967:38 Skoglig yrkesutbildning 2. Skogsbrukets yrkesutbildningskommitté

1967:39 Samhällets barntillsyn - barnstugor och familjedaghem. Familjedaghemsutredningen
1967:48 Läroplaner för yrkesutbildningen samt vissa pedagogiska och metodiska frågor
1968:63 Huvudmannaskapet för de gymnasiala skolformerna
1970:66 Högskolor för konstnärlig utbildning
1971:37 Konsumentpolitik. Riktlinjer och organisation. Konsumentutredningen
1972:92-93 Lärarutbildningskommitténs betänkande 1-2
1974:79 Utbildning för arbete. Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen
1979:26 Sjukvårdens inre organisation - en idépromemoria

IV Andra offentliga utredningar

(1825 års uppfostringskommitté)
Betänkande af comitén till öfverseende af rikets allmänna undervisningsverk. Stockholm 1829

(1854 års statistiska kommitté)
Underd. betänkande och förslag rörande inrättande af ett statistiskt embetsverk. Stockholm 1856.

(1872 års kommitté för den tekniska undervisningen)
Underd. betänkande och förslag angående den lägre tekniska undervisningen i riket. Stockholm 1874.
(Bih. t. riksd. prot 1876)

(1872 års kommitté för den tekniska undervisningen)
Underd. betänkande och förslag angående Slöjdskolan i Stockholm. Stockholm 1875.
(Bih. t. riksd. prot 1878)

(1882 års lantbrukslärоverkskommitté)
Underd. betänkande angående organisationen af rikets landtbrukslärоverk. Stockholm 1884
(Bih. t. riksd. prot. 1887)

(1905 års statistiska kommitté)
Sveriges officiella statistik och dess allmänna organisation. Stockholm 1910

(1906 års kommitte för den högre tekniska undervisningen)
Underd. betänkande och förslag till ordnandet af den högre tekniska undervisningen i riket 1-2. Stockholm 1908
(Bih. t. riksd. prot. 1909)

(1907 års kommitté för den lägre tekniska undervisningen)
Underd. utlåtande och förslag till den lägre tekniska undervisningens ordnande 1-3. Örebro 1911-12.
(Bih. t. riksd. prot. 1918)

(1907 års lantbruksundervisningskommitté)
Betänkande angående ordnandet af den lägre lantbruksundervisningen. Stockholm 1909
(Bih. t. riksd. prot. 1910)

(1908 års handelsundervisningskommitté)
Betänkande afg. af den för utredning om handelsundervisningens ordnande... 1908 tillsatta kommittén. Stockholm 1910

(1909 års folkundervisningskommitté)
Folkundervisningskommitténs betänkande 5 angående fortsättningsskolan. Stockholm 1914
(Bih. t. riksd. prot. 1918)

(1912 års lärarlönenämnd)
Lärarlönenämndens betänkande 2:1. Statsbidrag till undervisning i huslig ekonomi vid folkskolor m m... Stockholm 1915
(Bih. t. riksd. prot 1918)

(1912 års sakkunniga rörande kvinnlig sjukvårdspersonal)
1. Betänkande ang. den kvinnliga sjukvårdspersonalens utbildning och arbetsförhållanden. Stockholm 1916
2. Betänkande angående bidrag av statsmedel för anställning av distriktssköterskor. Stockholm 1918.
(Bih. t. riksd. prot. 1919)

(1913 års kommitterade)
Betänkande angående upprättande av nya handelsgymnasier. Uppsala 1913
(Bih. t. riksd. prot. 1914 B)

(1913 års kommitterade)
Betänkande angående upprättande av handelsskolor. Uppsala 1914
(Bih. t. riksd. prot. 1918)

(1913 års kommitterade)
Betänkande angående upprättande av handelskurser m m. Uppsala 1915
(Bih. t. riksd. prot. 1918)

(1916 års departementssakkunniga)
Betänkande angående fortsättningsskolan, den lägre tekniska undervisningen, den lägre handelsundervisningen och närliggande undervisningsområden. Stockholm 1917
(Bih. t. riksd. prot 1918)

(1916 års utlåtande från kommerskollegium)
Utlåtande angående den lägre tekniska undervisningens ordnande 1-2. Stockholm 1916
(Bih. t. riksd. prot. 1918)

(1963 års organisationskommitté för skolväsendets centrala ledning m m)
Den nya skolöverstyrelsen. (Ds E 1963:9)

(Familjeberedningen)
Promemoria angående social hemhjälp.
(Ds S 1963:8)

(Familjeberedningen)
Promemoria angående utbyggnad av samhällets barntillsyn.
(Ds S 1965:3)

(1973 års expertgrupp för konstutbildning/K 73)
1. Utbildning inom bildkonst, konsthantverk och design.
(Ds U 1974:8)
2. Den högre utbildningen inom bild- och formområdet.
(Ds U 1976:1)

V Monografier och tidskriftsartiklar

Andrell, Majsa, Sjuksköterskeutbildning. Stockholm 1948.
Betänkande med förslag till åtgärder för lärlingsutbildningens främjande. Avg. av arbetsmarknadsorganisationernas yrkesutbildningskommitté. Stockholm 1944.
Bohm, Eva, Okänd, godkänd, legitimerad. Svensk sjuksköterskeförenings första femti år. Stockholm 1961.
Chalmers tekniska institut 1829-1929, red. av G. Bodman. Göteborg 1929.
Carlson, Esbjörn, Väfskolan - textilinstitutet i Borås 1866-1966. En historik. Borås 1966.
Dillner, Elisabet, Åtta decennier och en del år därtill. Några data och fakta kring sjuksköterskeutbildningen i Sverige. /4 uppl./ Stockholm 1962.
Ekelöf, Gösta, PM rörande det svenska yrkesskolväsendet. (SOU 1939:14 s 374-387)
Ericson, Sigfrid, Slöjdföreningens skola. 1848-1948. Skolans historia genom hundra år. Göteborg 1948.
Forslund, Kurt, Inbyggd skola - företagsskola (Tidskrift för praktiska ungdomsskolor 1958, s 128 ff)
Hall, B. Rud., Källförteckning till svenska pedagogikens historia. Lund 1938. (Årsböcker i svensk undervisningshistoria 39)
Henriques, P., Skildningar ur kungl. tekniska högskolans historia. D. 1-2. Stockholm 1917-1927.
Höjeberg, Pia, Jordemor. Barnmorskor och barnaföderskor i Sverige. Stockholm 1981.
Isling, Åke, Kampen för och mot en demokratisk skola 1. Samhällsstruktur och skolorganisation. Stockholm 1980.
Kaleen, Gustaf, Huvuddragen av den svenska handelsundervisningens historia fram till år 1830. Stockholm 1952.
Lundh, Herbert, Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala 1895-1945. En minnesskrift. Uppsala 1945.
Lundqvist, Birger, Det svenska barnmorskeväsendets historia. Stockholm 1940. (Särtryck ur Svenska barnmorskor)
Navigationsskolornas historia. Minnesskrift utg. med anledning av de statliga skolornas 100-åriga tillvaro under red. av Olof Traung. Göteborg 1941.
Nilsson, Lennart, Yrkesutbildning i nutidshistoriskt perspektiv. Yrkesutbildningens utveckling från skråväsendets upphörande 1846 till 1980-talet samt tankar om framtida inriktning. Göteborg 1981.
Nordström, Margareta, Social hemhjälp (Svenska socialvårdsförbundets kalender 1950, s 387-392)
Rydå, Karl, Boken och plogen. Lantbrukets yrkesskolor under 150 år. Stockholm 1981.
Skolor för yrkesutbildning. En översikt över yrkesutbildningsanstalter för ungdom i folk- och fortsättningsskolor, högre folkskolor, folkhögskolor, realskolor, mellanskolor, flickskolor och motsvarande. Utg. av arbetsmarknadsstyrelsen. 4e uppl. Uppsala 1951.
Statens sjukhuspersonals förbund femtio år 1908-1958. Lund 1958.
Statens sjuksköterskeskola 1939-1969. Stockholm 1971.
Stenmark, Maria, Den sociala hemhjälpen började för 50 år sedan. (Sociala meddelanden 1969:6, s 42-50)
Stenmark, Maria, Den sociala hemhjälpen under 60 år (Socialnytt 1981:4, s 33-39)
Svensk utbildningsnomenklatur (SUN). Utdrag på 3-siffernivå. Stockholm 1969. (SCBs broschyrserie nr 18)
Sydow, Tullia von, Social hemhjälp 1968. -Samhällsservice med växtvärk. (Sociala meddelanden 1969:6, s 51-59)
Thyselius, Ingrid, Folkuppfostran och yrkesutbildning. Reformarbetet bakom 1918 års praktiska ungdomsskolesystem. (Historisk tidskrift 1981, s 201 ff)
Undervisningsroteln i Stockholm. Minnesskrift till borgarrådet Oscar Larsson den 10 november 1940. Stockholm 1940.
Wallmark, L. J, Om techniska elementar-scholors inrättande i Sverige. Officielt utlåtande. Stockholm 1851.
Warfvinge, F. W., Om utbildningen af sjuksköterskor i Sverige. Hygiea. Bd 60 (1898): 1, s 511-552.
Wernlund, Brita, Några drag i den svenska yrkesutbildningens utveckling. Avhandling framlagd för licentiandseminariet i statskunskap vid Stockholm universitet vt 1965. (Stencil)
Wiberg, Albert, Till skolslöjdens förhistoria. Lund 1939. (Årsböcker i svensk undervisningshistoria 56-57)
Wollin, Nils G., Från ritskola till konstfackskola. Konstindustriell undervisning under ett sekel. Stockholm 1951.
Wittberg, Ivar, Bergsskolan i Filipstad - en märklig läroanstalt. (Se: En bok om Filipstad. Filipstad 1962.)
Yrkesutbildningen inom industrin. Synpunkter och förslag avgivna av yrkesrådets översynskommitté. Stockholm 1956. (Arbetsmarknadens yrkesråd)
Yrkesutbildningen i Sverige. Redogörelse utarb. inom överstyrelsen för yrkesutbildning 1949, 1951, 1953, 1954, 1957, 1959. Stockholm 1949-1959.
Åkerman, Brita m fl, Den okända vardagen - Om arbetet i hemmen. Stockholm 1983.

Slagordsregister

Index	Kapitel / Chapter
Afton- och söndagsskolor	0.3.1; 1; 2.3; 7.2; 9
Allmänna barnhuset	13.7
Allmänna BB	13.5
Apologistskolor	3.1
Arbetslösa	6.2; 8.3
Arbetsmarknadens yrkesråd	0.3.3
Arbetsmarknadsutbildning	8.3
Avkortad studiegång för viss sjukvårdspersonal	13.3; 13.6
Barnavård se även Husligt arbete	
Barnbördshus	13.5
Barnhemsföreståndare	13.7
Barnhus	4.2; 13.7
Barnmorskor	13.4; 13.5
Barnsjuksköterskor	13.4
Barnsköterskor	13.7
Barnsköterskor se även Husligt arbete	
Barnsamariter, barnvårdare	12.3
Bergsskolor	2.1; 2.3; 7.2
Borgarskolor	3.1
Brandpersonal	16.2
Bristyrkesutbildning	8.3
Byggnadsyrkesskolan	2.3; 9.2; 9.3
Central ledning, se särskilt	0.3; 0.3.4
Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor	13.4
Chalmersska slöjdskolan	1; 2.1
Chalmers tekniska institut	2.1; 10
Diakonissor	13.1
Distriktsbarnmorskor	13.4
Distriktssköterskor	13.1; 13.4
Dubbelräkning, se Elever	
Ekonomiföreståndare	12.5
Elever utan dubbelräkning, se särskilt	6.1
Fackgymnasier	10; 11
Fackskolan för bokindustri	2.3
Fackskolan för huslig ekonomi	4.1
Fackskolor (enl 1965 års läroplan)	0.3.4; 10
Fackskolor, tekniska	2.2; 5.2; 10
Fartygselektriker	15.2
Fattigskolor	4.2
Fortbildning, definition	0.1
Fortbildningskurser för arbetslösa	8.3
Fortsättningsskolor	5.1
Fruktodlingsskolor	14.1
Färdigutbildning, definition	0.1
Företagsskolor	0.3.3
Grafiska institutet	7.2
Grundutbildning, definition	0.1
Gymnasieingenjörer	10
Gymnasieskola	0.3.4
Handarbete	4.1; 4.2
Handarbetets vänner	4.2
Handelsgymnasier	3.2; 3.3; 11
Handelshögskolan	3.2
Handelsinstitut	3.1
Handelsskolor	3.1; 3.2; 3.3; 5.1; 6.4
Hembiträden	12.2
Hemkonsulenter	12.2
Hemkunskap	12.6
Hemmens forskningsinstitut	12.2
Hemsamariter	12.3
Hemslöjd	0.3.2; 4.2
Hemsystrar	12.3
Hemvårdarinnor	12.1; 12.3
Hotellpersonal	12.1
Huslig utbildning	0.2; 4.1; 5.1; 6.1; 6.5; 7.1; 12.1; 12.5
Husmodersskolor	4.1; 6.5; 12.1
Inbyggda skolor	0.3.3; 6.2; 14.1
Industriskolor	0.3.3
Inspektris över sjuksköterskeväsendet	13.1
Institutsingenjörer	8.2
Instruktionssköterskor	13.2
Jordbruksskolor	14.1
Klassifikationssystem	0.4; 8.2
Kockar	12.1; 15.1
Konstfacksskolan	2.3; 9
Konsthögskolan	9.4
Konstindustriella skolor	2.3; 7.2; 9
Konstindustriskolan	7.2; 9
Konstslöjd, definition	4.2
Konstslöjdskolan	2.3
Kökspersonal	12.1; 15.1
KÖY, se Överstyrelsen för yrkesutbildning	
Lantbruksinstitut	14.1
Lantbruksskolor	14.1
Lanthushållsskolor	0.3.4; 4.1; 12.1; 12.4; 14.1

Slagordsregister

Index	Kapitel Chapter
Lantmannaskolor	14.1
Lantmaskinister	2.3
Legitimation för barnmorskor	13.5
Legitimation för sjuksköterskor	13.2
Lärlings- och yrkesskolor, se särskilt	5.1; 6; 12.1
Lärlingslag	8.1
Lärlingsutbildning hos hantverksmästare	8.1
Läroverksingenjörer	10
Maskinyrkesskolan	2.3; 9.2; 9.3
Mekaniska skolan	1
Mentalsjukvård, se Psykiatrisk vård	
Navigationsskolor	15.1
Omskolning	0.1; 8.3
Polispersonal	16.1
Praktiska hushållsskolor	4.1
Praktiska ungdomsskolor	5.1
Psykiatrisk vård	13.6
Ritskolor	1; 9.1
SIHUS	13.4
Sinnessjukvård, se Psykiatrisk vård	
Sjuksköterskebyråer	13.1
Sjuksköterskeskolor	13
Sjukvårdsbiträden	13.6
Sjöbefälsskolor	15.1
Sjömanshus	15.1
Sjömansskolor	15.2
Skeppsbyggnad	2.2; 15.1
Skjutareskola för gruvarbetare	2.3
Skogsbruksskolor	0.3.4; 14.2
Skogsmästarskolan	14.2
Skogsskolor	14.2
Skolkök	4.1; 12.6
Skolköksseminarier	4.1; 12.5
Skolmåltidspersonal	12.5
Skolplikt i lärlingsskolan	6.1
Skolsköterskor	13.4
Skolöverstyrelsens organisation	0.3.1-0.3.4; 0.4
Skorstensfejare	16.2
Skötare i psykiatrisk vård	13.6
Slöjd, definition	1; 4.2
Slöjdföreningens skola (Göteborg)	2.3; 7.2
Slöjdskolan i Stockholm	1; 9.1
Slöjdskolor	1; 4.2
Social barnavårdskurs	13.4
Social hemhjälp	12.3
Sociala barnavårdsseminariet	13.7
Socialpedagoger	13.7
Socialpedagogiska institutet	13.7

Slagordsregister

Index	Kapitel Chapter
Spinnskolor	4.2
Statens distriktssköterskeskola	13.1; 13.4
Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor	13.4
Statens skogsmästarskola, se Skogsmästarskolan	
Storhushåll	12.1; 12.5
Studieavbrott i sjuksköterskeskolor	13.2
Studieavbrott i tekniska aftonskolor	8.2
Styrmansskola	15.1
Svenska slöjdföreningens skola	9.1
Söndags- och aftonskolor	0.3.1; 1; 2.3; 7.2; 9
Söndagsritskola för hantverkare	9.1
Teckningslärare	9.2; 9.3; 9.4
Tekniska aftonskolor	8.2; 9.2; 9.3
Tekniska elementarskolor	0.3.1; 1; 2.2; 5.2; 10
Tekniska fackskolor	2.2; 5.2; 10
Tekniska gymnasier	2.2; 5.2; 9.2; 10
Tekniska institut	8.2
Tekniska skolan i Stockholm	9.2; 9.3
Tekniska skolor, se även	6.3
Tekniska söndags- och aftonskolor	1; 9.2
Tekniska yrkesskolor, Lägre	1
Teknologiska institutet	1; 2.1
Textilinstitut	7.2
Trädgårdsskolor	14.2
Undersköterskor	13.6
Uppskolning, definition	0.1
Utbildningsnomenklatur	0.4; 8.2
Valands konstskola	7.2; 9.4
Verkstadsskolor	6.2
Vidareutbildning, definition	0.1
Vuxenutbildning	0.3.4
Vårdyrken	12.1; 13
Vävskolor	2.3; 7.2
Växelutbildning	0.3.3; 6.2
Yrkespedagogiska centralanstalten	0.3.2; 5.1
Yrkesskola, definition	0.3.3; 5.1; 6; 8.1
Yrkesskolor, se även Lärlings- och yrkesskolor	
Yrkesutbildning, definition	0.1
Ålderdomshemsföreståndare	12.4; 13.7
Överstyrelsen för yrkesutbildning, organisation	0.3.2; 0.3.3; 0.4

Denna rapport innehåller statistiska tabeller över elever i olika slag av skolor för yrkesutbildning. Tabellerna, som huvudsakligen omspänner tiden 1844–1970, grundas till stor del på material, som hittills endast bearbetats i begränsad utsträckning. Som bakgrund hänvisas till offentliga utredningar, riksdagstryck, författningar, minnesskrifter, monografier m m, som belyser statistikens organisation och skolornas utveckling från äldsta tider och fram till den tid då flertalet yrkesskolor integrerades i den nya gymnasieskolan och några blev högskolor.

Lärarutbildning ingår inte i denna rapport, eftersom avsikten har varit att den i likhet med hela statistiken över universitet och högskolor skall behandlas i senare rapporter som grundval för del 4 av Historisk statistik för Sverige.

Av Historisk statistik har hittills utkommit:

Del 1. Befolkning. 2 uppl 1720–1967
Del 2. Väderlek, lantmäteri, jordbruk, skogsbruk, fiske t o m år 1955
Del 3. Utrikeshandel 1732–1970

Dessutom utgavs år 1960 en volym Statistiska översiktstabeller över ämnesområden som inte behandlats i delarna 1–2.

I serien Promemorior från SCB har bl a utgivits:

1974:3: Utbildningsstatistik 1960–1973
1974:5: Elever i obligatoriska skolor 1847–1962
1977:11: Elever i icke-obligatoriska skolor 1864–1970

Sedan 1978 utger SCB Utbildningsstatistisk årsbok. Dessutom har sedan 1963 ett stort antal utbildningsstatistiska rapporter utgivits i Statistiska meddelanden, serie U.

SCB

ISBN 91-38-08404-X
ISSN 0347-3201